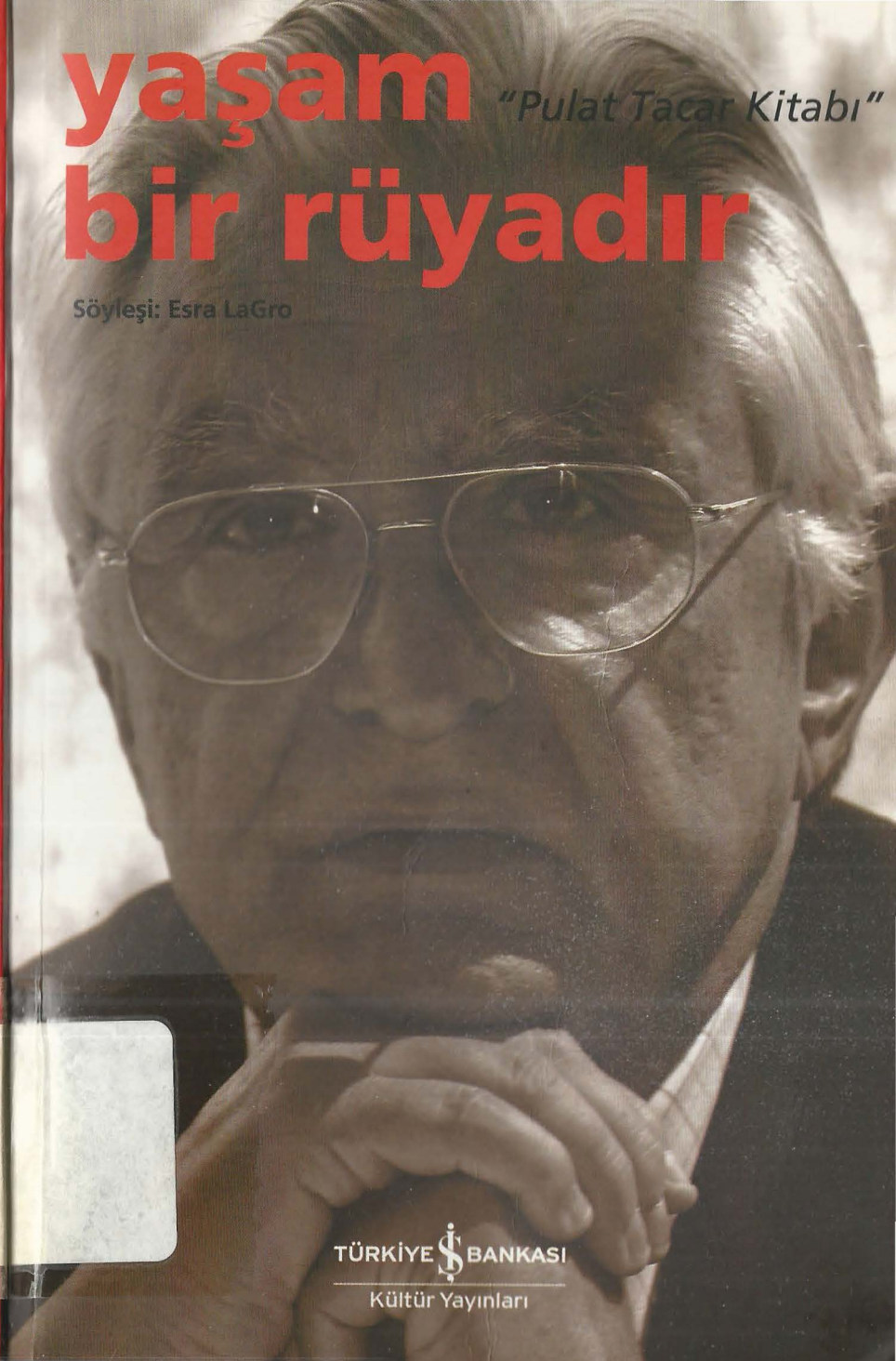
yaşam bir rüyadır "Pulat Tacar Kitabı"

Söyleşi: Esra LaGro

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

"pulat tacar kitabı"

yaşam bir rüyadır

Genel Yayın: 1889

ESRA LAGRO Disiplinlerarası ve karşılaştırmalı akademik araştırmalara ağırlık veren, Avrupa Birliği çalışmaları alanında uluslararası düzeyde tanınan bir akademisyen olan Dr. Esra LaGro bugüne kadar birçok uluslararası akademik ödül aldı. Yurtiçinde 2003-2008 yılları arasında "AB Genişlemesi ve Yönetişimi" konusunda Jean Monnet Kürsüsü başkanı (profesörü) olarak görev yaptı. Dr. LaGro halen öğretim üyesi olarak Avrupa'nın önde gelen üniversitelerinde AB konularında lisans ve lisansüstü seviyede dersler veriyor. Avrupa Birliği'nde Yönetişim, Avrupa Siyaseti, Türkiye'nin AB Üyesi Ülkelerle İkili Siyasi İlişkileri, Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, Türk Dış Politikası, AB Politikaları, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile ilgili konularda çok sayıda araştırma ve yayını bulunan LaGro'nun basılmış kitaplarından bazıları şöyle: *Avrupa Birliği ve Dünya Liderliği: Yeni Bir Küresel Yönetişime Doğru?* (2004); *AB ile Müzakereler Nasıl Şekillenecektir?* (2005); *Türkiye ve Avrupa Birliği: Zor Bir Etkileşimin Geleceği (Turkey and the EU: Prospects for a Difficult Encounter*, Palgrave Macmillan, 2007). Çeşitli yerli ve yabancı basın kuruluşlarında makaleleri ve röportajları yayımlanan Dr. LaGro, yurtiçinde ve yurtdışında AB konularında sivil toplum çalışmalarına yoğun destek vermenin yanı sıra AB konularında uluslararası danışmanlık da yapıyor. Çok sayıda AB ve uluslararası kaynaklı projenin yöneticiliğini yapan LaGro, halen uluslararası bir düşünce kuruluşu olan CIRP Araştırma ve Politika Platformu genel koordinatörlüğünü ve LaGro & Partners Uluslararası Danışmanlık şirketinin yönetim kurulu başkanlığını yürütüyor.

NEHİR
SÖYLEŞİ
—41—

YAŞAM BİR RÜYADIR
PULAT TACAR KİTABI

SÖYLEŞİ
ESRA LAGRO

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

DİZİ EDİTÖRÜ
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
ŞÖHRET BALTAŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: 1000 ADET, ŞUBAT 2010

ISBN 978-9944-88-842-4

BASKI
ŞEFİK MATBAASI SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
TURGUT ÖZAL CAD. NO: 137
İKİTELLİ İSTANBUL
(0212) 549 62 62
Sertifika No: 0307-34-008250

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

yaşam bir rüyadır

PULAT TACAR KİTABI

Söyleşi Esra LaGro

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

La vida es sueño

(Yaşam bir rüyadır)

İçindekiler

Önsöz · ix

BİRİNCİ BÖLÜM
Söyleşiye Başlarken... · 1

İKİNCİ BÖLÜM
Çocukluk, Gençlik Yılları, Eğitim ve Evlilikler · 13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Dışişleri Bakanlığı'nda İlk Yıllar · 57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Başkonsolosluklar Dönemi I: Makedonya · 85

BEŞİNCİ BÖLÜM
Başkonsolosluklar Dönemi II: Stuttgart ve
Münih Başkonsoloslukları · 99

ALTINCI BÖLÜM
Dışişleri Bakanlığı Camiası · 117

YEDİNCİ BÖLÜM
Alışılmadık Bir Büyükelçi Atama Öyküsü: Stockholm,
Beyrut, Viyana Üzerinden Jakarta'ya · 143

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Endonezya · 163

DOKUZUNCU BÖLÜM
Avrupa Toplulukları Nezdinde Daimi Temsilcilik · 195

ONUNCU BÖLÜM
Avrupa Parlamentosu ile İlişkiler · 247

ON BİRİNCİ BÖLÜM · 273
Avrupa Değerleri

ON İKİNCİ BÖLÜM
Kültür Diplomasisi Yılları I · 289

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kültür Diplomasis Yılları II: "UNESCO Mozart Gibi Beyhude mi?" · 307

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Kültürel Miras · 335

ON BEŞİNCİ BÖLÜM
Türkiye'nin Dış Politika Uygulamaları Hakkında Düşünceler · 353

ON ALTINCI BÖLÜM
Tanıtım · 369

ON YEDİNCİ BÖLÜM
Düşünsel Ufuk Turu · 395

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM
Damla Damla Hayat... · 433

ON DOKUZUNCU BÖLÜM:
Sonsöz Yerine... · 449

Yaşamöyküsü · 451

Dizin · 463

ÖNSÖZ

Sayın Büyükelçi Pulat Tacar ile ilk karşılaşmamız 1993 yılına rastlar. O dönemde Paris'te UNESCO Nezdinde Daimi Temsilci olarak görev yapmaktaydı ve birlikte İstanbul'da bir uluslararası konferans düzenleme hazırlığı içindeydik. İlk görüşte Pulat Bey'den çekinmiştim; çok dinamik, çok zeki ve bir o kadar da otoriter görünüşlü bir insandı; çalışmalar sırasında kendisine bir şey sormam gerektiğinde sormadan önce iki kez düşünüyordum. Hazırladığımız toplantı dışsal nedenlerle biraz maceralı geçmekle birlikte, neticede başarılı oldu. Aradan yıllar geçti, bu kez 1999 yılında yine bir UNESCO projesi çerçevesinde yolumuz kesişti ve bu kez çok güzel bir dostluğun temellerini atma fırsatı bulduk.

2003 yılı sonbahar aylarında ülkemizin önde gelen bir sivil toplum örgütü için içerik danışmanlığını yürüttüğüm ve düzenlenmesine katkıda bulunduğum üst düzey bir uluslararası konferans çerçevesinde yurtdışından gelen konuklarla, "Avrupa Birliği'nin Geleceği" konusunda, basın için röportajlar gerçekleştirmiştim. Bu konuklar arasında eski Yeni Zelanda Başbakanı ve Dünya Ticaret Örgütü Başkanı Mike Moore, o dönemde AB Parlamentosu Başkan Yardımcısı olan Alejo Vidal Quadras, İngiliz Lordlar Kamarası üyesi, Siyaset Bilimi Profesörü Lord William Wallace ve eşi Profesör Helen Wallace gibi isimler vardı. Bu konuklarla yaptığım söyleşiler sırasında o konferansta katılımcı olan Pulat Bey ile de bir söyleşi yapmak istemiştim, ama o zaman maalesef bunu gerçekleştirme fırsatım olmadı.

Daha sonra Nisan 2004'te Hollanda'nın Maastricht kentinde Pulat Bey ile birlikte katıldığımız "Türkiye -Avrupa Birliği İlişkileri" konulu uluslararası üst düzey bir konferans sırasında kendisi hakkında bir kitap yazma fikri aklımda şekillenmeye başladı. Söz konusu toplantının devam ettiği iki gün

boyunca aralarda vakit buldukça gerçekleştirdiğimiz son derece ilginç sohbetler sırasında Pulat Bey'in az bulunur düşünsel birikimini ve tecrübelerini gelecek kuşaklara aktarmanın bir yolunu bulmam gerektiğini hisettim. Ama nasıl yapacaktım bunu? O zaman henüz bu sorunun yanıtını bilmiyordum.

Pulat Bey'i tanıdıkça kendisine dair ilk izlenimlerimden birçoğunda haklı olduğumu görmekle birlikte, yıllar önce kendisinden çekindiğim için kendime kızdım. Gördüm ki Pulat Bey aslında çok sıcak, dost canlısı, son derece hassas ve nazik bir insan. Başarılı bir diplomat olmasının yanı sıra entelektüel birikimi de az bulunur düzeyde. Belki çok kültürlü bir ortamda yetişmesinin de etkisiyle kültürel ve sosyal konulara son derece hâkim, ülkesinin sorunlarını iyi anlayan ve anlatan bir aydın ve yazar. Son derece de üretken bir insan; çok değişik konularda yazılmış kitapları, çevirileri, sayısız makale ve araştırmaları var. Belki hepsinden önemlisi ülkemizde az bulunan bir özelliğe sahip olması, düşünmeyi bilmesi ve ileriyi görebilmesi. Bilindiği üzere bu, ülkemizde çoğu zaman bir dezavantaj ve bazen de insanı mutsuz edebilen bir özellik olabiliyor. Belki de ilk izlenimlerimin sonucu olarak gördüğüm otoriter kişilik, çevresinde kendisini ısrarla anlamamaya yönelik davranışlara, kıskançlık ve benzeri nedenlerle yapılan haksızlıklara karşı bir isyandı; ama kendisini tanımadığım için, o dönemde ben kişiliğini yanlış yorumlamıştım. O çeşitliliği savunmaya ve etrafını da yaşanılır kılmaya çalışırken, içinden geldiği toplumdaki bazıları onu sıradışı olarak nitelendirmeye yatkındı. Sözünü sakınmaması ve inandığı düşünceyi sonuna kadar savunmayı ilke edinmesi, yürekten bağlı olduğu ülkesinin sorunlarına kalıcı ve sürdürülebilir çözümler yaratmak için uğraş vermesi, kolaycılığa kaçmadan zoru seçip olumsuzluklarla sürekli olarak mücadele etmesi, gerçekten de kendisini "sıradışı" bir insan ve sorumlu bir aydın olarak konumlandırmaya yeterli.

CIRP Uluslararası Araştırma ve Politika Platformu çalışmalarımız çerçevesinde UNESCO ile ikinci bir proje gerçekleştirdiğimiz 2004-2006 yılları arasında artık giderek daha

fazla bir araya gelme fırsatı bulduğum, birlikte katıldığımız birçok uluslararası toplantı ve konferansta düşüncelerini yakından izlediğim, değişik zamanlarda düzenlediğim uluslararası konferanslara büyük nezaket ve tevazu gösterip katılarak verdiği tebliğlerin içeriği ile önemli katkılar sağlayan ve daha birçok yönden hayranlığımı uyandıran Pulat Bey'in yaşamını ve birikimini gelecek nesillere aktarmayı kendime bir misyon edindim.

2006 yılında yine birlikte katıldığımız bir uluslararası toplantı sırasında cesaretimi toplayıp kendisine hayatını yazıp yazamayacağımı sordum en sonunda. Pulat Bey bu fikre önce çok mesafeli yaklaştı, çünkü o sıradan, çok bilinen diplomat anılarından birini daha literatüre kazandırmanın anlamlı olmadığını düşünüyordu. İşte Pulat Bey'in, bu kitabın birçok bölümünde fark edeceğiniz özelliklerinden biri daha; tevazu ve olaylara tarafsız yaklaşabilme yeteneği. Başka birine bu soru sorulmuş olsaydı, sanıyorum çok fazla tereddüt etmeden kabul ederdi. Sonuç olarak, Pulat Bey'i ikna etme sürecim 2007 yılının ortalarını buldu. Bu kez de kitabın metodolojisi konusunda anlaşmaya varmamız gerekiyordu. Uzun süren fikir alışverişinden sonra Pulat Bey'in yaşamını bir söyleşi olarak sizlerle paylaşmanın çok daha anlamlı bir tecrübe olacağı düşüncesiyle bu söyleşi projesini gerçekleştirdik. Böylece ben de daha önceleri kendisiyle yapmak istediğim söyleşiyi gerçekleştirme imkanına kavuşmanın mutluluğunu yaşadım. Sevgili eşi Sylvia Selda Hanım bu söyleşi projesinde bize çok büyük destek verdi. Her zamanki güler yüzü ve zarafeti ile evlerini her ziyaret edişimde büyük misafirperverlik gösterdi, çalışmalarımızı büyük sabırla izledi, fikirler verdi. Bu vesileyle kendisine de içtenlikle teşekkür etmek isterim. Elinizdeki kitap yıllardır İstanbul'da, Maastricht'te, Ankara'da ve Bodrum'da çeşitli zamanlarda gerçekleştirdiğimiz düşünsel sohbetlerin küçük bir özeti sadece. Pulat Bey öylesine derin bir düşünsel ve kültürel birikime sahip ki, kendisini tek bir kitabın sayfaları arasına konumlandırmak asla mümkün değil, dolayısıyla bu kitap aslında Pulat Bey'in kendi deyimiyle

"uzun yıllardan sonra fincanın dibinde kalan bir telve" niteliğinde...

Söyleşimizde yılların entelektüel birikimini, bir diplomatın dışardan çok parlak görünen ama çeşitli zorluklarla dolu olan mesleki yolculuğunu ve çokkültürlü bir ortamda yetişmiş bir ülke aydınının olaylara bakış açısını ve yaşama dair tecrübelerini; belki hepsinden de önemlisi çok sıcak, içten ve dost bir insanın son derece ilginç yaşamöyküsünden kesitleri zaman zaman gülümseyerek, zaman zaman hüzünle karışık bir hayranlıkla okuyacaksınız. Bu aynı zamanda birey olarak kendimizi ve içinde yaşadığımız toplumu tarihsel değişim süreci içinde sorgulamaya da yönelik çok keyifli ve eşşiz bir yolculuk olacak. Bu keyifli yolculuğa hazır mısınız? Hazırsanız buyrun, başlayalım.

Esra LaGro
Eylül 2009, İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

Söyleşiye Başlarken...

Siz bu söyleşide benim belleğimin karanlıklarından aydınlığa yol alan bir "Ariane ipliği" olabilecek misiniz? Yoksa hayat sahnesindeki rolümü oynamaya devam mı edeceğim? Fransız Akademisi üyesi Jean d'Ormesson'un bir kitabı var. Başlığı dilimize "Dünyanın Yaratılması" olarak çevrilebilir. Homeros'un Odysseia*'sından bir alıntı ile başlar: "Konuşa konuşa, gerçeğe benzer yalanlar uydurmaya başladı." Bununla şunu söylemek istiyorum; insan bir süre sonra kendi sanal gerçeğini yaratmaya başlıyor. Çoğu kez farkında bile olmadan. Doğruluğuna inanarak. Bir süre sonra gerçek ile hayal arasındaki çizgi kaybolabiliyor.*

Büyükelçi Pulat Tacar ve Dr. Esra LaGro, İstanbul'da gerçekleştirdikleri söyleşilerden birinde, 2007.

— Pulat Bey, pek çok meslektaşınız emekli olduktan sonra anılarını yayımladı, ben de birçoğunu okuma fırsatı buldum. Bu anılar bilgi ve deneyimleri gelecek kuşaklara devretmeye de yarıyor. Siz aktif olarak görevde olduğunuz dönemde ve emekli olduktan sonra çeşitli konularda kitaplar, makaleler yayımladınız ama anılarınızı yazmadınız. Doğrusu çok merak ediyorum, neden?

— Tuttuğum bazı notlar var, ancak dediğiniz gibi anılarımı ve izlenimlerimi kitap haline dönüştürme konusunda duraksadım. Dostlarım, deneyimlerimi gelecek kuşaklara aktarmamı önerdiler. Ancak bunun yararına fazla inanmıyorum.

— Neden inanmıyorsunuz?

— Kimileri tarihe not düşmek ister. Gazeteci tanıdıklarım konuya haber değeri penceresinden bakıyorlar. Kendilerine yollanan anı kitaplarında sansasyon yaratabilecek öyküleri veya bölümleri ön plana çıkarıyorlar. Zira, okuyucu kitlesinin ilgisini magazin haberleri daha fazla çekiyor. Bu gibi anıları, izlenimleri ve düşünceleri yansıtan kitapların, birkaç istisna dışında okuyucuların bilgi okyanusuna süzülen ama derin iz bırakmayan bir damladan başka bir işlevi yoktur görüşündeyim.

— Siz bu dünyada derin bir iz bırakmak ister miydiniz?

— Piramitler, anıtlar, mozoleler, şatafatlı mezarlar, yapıtlar... İnsanlar hep arkalarında bir iz bırakmak istemişlerdir. Kendime itiraf etmesem bile, ben de bir iz bırakmak istemişimdir elbet. Ama benim mesleğim iz bırakmaya pek olanak tanımaz. Ressam, heykeltıraş, müzisyen ya da edebiyatçı olsay-

dım, belki. Bireyin zaman ve evren içindeki konumunun bir zerre, bir atom partikülünden daha ufak, daha önemsiz olduğunun bilincindeyim. Bireyin başından geçenler, sadece belirli bir zaman dilimi içinde ve yine sadece kendisi ve çok yakınındakiler için görece önem taşır. Bize bahşedilen hayatın bilinçli döneminin, onu yaşayan için çok değerli, aynı zamanda güzel ya da sancılı olduğunu yadsımamaktayım. Bütün mesele, o atom partikülünün içinde taşıdığı müthiş enerji potansiyelinin değerinin ve öneminin bilincinde olabilmek. Bir gelişme, bir davranış, hatta bir bakış birey veya grup için büyük önem taşıyabiliyor. Kavgalar ediliyor, cinayetler işlenebiliyor, sanal önem yüklenen o söz ya da olaya bakış nedeniyle. Oysa, olayın dışındakiler için bunun önemi olmayabilir. Bireyin yaşadıklarını ve anılarını da işte bu çerçevede değerlendiriyorum. Buna karşılık, doğanın devamını sağlayan katkılar önemli benim için. Dikili bir ağaç mesela. Anı kitabına gelince; bir hoş seda, belki....

— Anı yazımı aynı zamanda geçmişteki olaylarla ve insanlarla bir hesaplaşma ya da kendini aklama çabası mı oluyor sizce?

— *Radikal*'de yazan Hakkı Devrim Bey, sanıyorum Ağustos 2001'de anı kitapları konusunda bir yorum yapmıştı: "O yazdığınıza hatırat derler ki, insanoğlunun eski hatalarını inkâra çalışması demektir..." diye yazmıştı. Bu sözlerde gerçek payı olmalı. İnsanlar, yaşamlarındaki kimi başarıları kendi dehalarının ürünü sayarlar, böylece adlarını yüceltmek isterler; olumsuzluklar, başarısızlıklar, gülünçlükler, kabahatler, suçlar hep başkalarına aittir. Ayrıca, anılarını kağıda dökenlerin yayımladıkları kitaplar arasında en çok okunanlar eğlenceli öykülere ya da meslek içi dedikodulara yer verenler.

— Ben de bunlardan bazılarını meslektaşlarınızın anı kitaplarında okudum. Başkonsolosun horozunu keserek çorba yapan yardımcısını bakanlığa şikayet eden mesaj ya da bakanlıktan baklava tarifi talep eden büyükelçinin telgrafı gibi. O

kitaplarda dikkatimi çeken bir başka husus, fazlası ile ben merkezli olmalarıydı. İstisnaları da var tabii.
— Dışişleri Bakanlığı'nın koridorlarından anı kitaplarına yansımış pek çok gülünç öykü var. Anlatılır, anlatılır durur. Bunlar da bayatladı artık. Amaç, gülünç olanı yansıtmak mı? Diğer gözleminiz de doğru. Değer verdiğim bir gazeteci arkadaşım kimi meslektaşlarımın anılarını okuduktan sonra, "Bu kitapları hep kendinizi övmek, kendi gerçeğinizi öne çıkarmak için yazıyorsunuz" demişti bana.

— Siz kendi gerçeğinizi öne çıkarmak ve savunmak istemez miydiniz?
— Gerçek nedir? Kimin gerçeğinden söz edeceğiz? Aynı olayı yaşamış olan birden fazla insan, gözlemlerini kendi ilişkileri ve çıkarları açısından değerlendirir. Kişi gördüklerini –kendine bile– kimi çıkarlarının ya da bağlantılarının etkisiyle farklı anlatabiliyor. Tarih anlatımının da sübjektif olduğunu, tarihçinin birikiminden, inançlarından, dogmalarından etkilendiğini düşünüyorum.

— Tek bir gerçek olmadığını mı söylemek istiyorsunuz?
— Evet. Gerçek görece bir kavram. Ayrıca, veri ya da bilgi "enformasyona" dönüştüğü zaman sübjektifleşiyor. Zira birisi o verileri ve bilgileri kendi süzgecinden geçirerek öncelik sırasına sokuyor, bir kısım veriyi, anlatımı kısaltmak amacıyla veya kendi görüşünü desteklemediği düşüncesiyle ayıklıyor. Böylece sunulan "bilgi" gerçeğin sadece bir yüzü olmuyor mu? Veya çeşitli alternatifler arasından seçilmiş bir söylem değil mi?

— Herkesin gerçeği kendisi için geçerli. Neticede her birey veya her güç kendi gerçeğini kabul ettirmek istemiyor mu bu dünyada? Doğru ve yanlış için de aynı şey söylenemez mi?
— Haklısınız. Kendi yorumumuzun gerçek olduğu konusunda ikna etmeye çalışıyoruz başkalarını. Doğru ve yanlış konusunda da aynı şeyi söyleyebilirim. Meslek hayatı için oldu-

ğu gibi, kişisel ilişkilerde de durum farksız. Bu nedenle anılarımı yazsaydım sübjektif bir iş çıkarmış olacaktım.

— Siz bu söyleşide daha mı objektif olacaksınız?
— Bu size bağlı. Siz bu söyleşide benim belleğimin karanlıklarından aydınlığa yol alan bir "Ariane ipliği" olabilecek misiniz? Yoksa hayat sahnesindeki rolümü oynamaya devam mı edeceğim? Fransız Akademisi üyesi Jean d'Ormesson'un iki yıl kadar önce yayımlanan bir kitabı var. Başlığı dilimize "Dünyanın Yaratılması" olarak çevrilebilir. Bu kitap, Homeros'un Odysseia'sından XIX. Bölüm 203. alıntısı ile başlar: "Konuşa konuşa, gerçeğe benzer yalanlar uydurmaya başladı". Bununla şunu söylemek istiyorum; insan bir süre sonra kendi sanal gerçeğini yaratmaya başlıyor. Çoğu kez farkında bile olmadan. Doğruluğuna inanarak. Bir süre sonra gerçek ile hayal arasındaki çizgi kaybolabiliyor. Benim başucu kitaplarımdan biri "yalan" hakkındadır. Arada sırada açar okurum. Olumlu ve olumsuz yanları vardır yalanın.

— Diplomasinin gerçekleri olandan başka türlü yansıtmaya yönelik bir meslek, hatta bir sanat olduğunu söyleyenler var. Halk arasında diplomatların sık yalan söyledikleri anlatılır. Bu önyargı hakkında ne diyeceksiniz?
— Yalan söylemek ile bir olayı ya da bir yaklaşımı veya bir beklentiyi tüm çıplaklığı ve tüm yanları ile yansıtmamak arasında fark var. Ben mesleğimi yaparken yalan söylemedim. Ama işimi yaparken, muhataplarıma ülkemin çıkarlarına uygun veriler ve söylemler aktardım. Ülkemde benim de eleştirdiğim durumlar var. Ama bunları vitrine çıkarmak benim işim değildi.

— Aslında dışardan bakan vitrindekileri çok açık olarak görebiliyor. Bunu gizlemek devekuşu durumuna girmek sayılmaz mı?
— Sorunuz yerinde. Vitrinde bulunanı yok saymak ya da "böyle bir şey yok" demek size duyulan güveni azaltır. Be-

nimle konuşanlar devlet memuru olduğumu ve devletimin görüşlerini yansıtacağımı zaten biliyorlardı. Bu süreçte, önemli olan, vitrine farklı bir açıdan bakılmasını sağlayabilmektir.

— *Örnek vermemiz gerekirse, şiddetli insan hakkı ihlalleri olduğunda bunu gizlemek veya inkar etmek mümkün mü?*
— Yalan söylemekten söz ediyorduk. Ben yalan söylemek ile soruna farklı bakış açısından bakmayı sağlamak arasındaki farkı vurgulamak istedim. Yalan söyleyen diplomat meslektaşları arasında inandırıcılığını ve saygınlığını kaybeder. Onunla bir daha ciddi iş yapılmaz. Ama tekrar ediyorum, kimi verileri veya görüşleri farklı sözcükler kullanarak, yalan söylemeden ama değişik biçimde aktarmak mümkündür. Ben ne kendi ülkemde, ne de başka ülkelerde vuku bulan insan hakları ihlallerini hiçbir zaman onaylamadım. Ancak, devleti temsil eden bir kişi olarak ortaya çıkıp, devletimin kusurlarını başkalarının gözüne de sokmadım.

— *Bu da sonuçta bir aldatma yönetimi değil mi?*
— Öyle görülebilir. Ama benim işim ülke çıkarlarını korumaktı. Özel sektörde, hatta özel ilişkilerde, örneğin kadın-erkek ilişkilerinde durum farklı mı? Bir malı veya hizmeti iyi ve yararlı göstermek için sarfedilen söz ya da iyi ve güzel görünmek için söylenenler, bakışlar, yapılan makyaj da aynı çerçeveye girmez mi?

— *Haklısınız, tabii zaten diplomasinin özelliği de az önce bahsettiğiniz gibi vitrine farklı bakış açısıyla yaklaşımı sağlayabilmek, hiç kuşkusuz. Diplomatik dil sayılan formülleri kullanan diplomatlar ülkemizde "monşer" olarak etiketlenebiliyor. Siz de "monşer" sınıfından mısınız?*
— Bu sorunun yanıtı bu terimi kullananın "monşer" nitelemesinden ne anladığına bağlıdır. Terimin çerçevesini çizerseniz ben de "monşer" sınıfına dahil olup olmadığımı düşünmeye başlarım.

— Bu terime dışişleri mesleğinden söz ederken dönebiliriz. Sizinle yapacağımız bu söyleşinin başlığını "Farklı Diplomat" koymayı düşünmüştüm. Siz bu terimden hoşlanmadınız. Farklılık konusunda çekinceniz mi var?

— Farklılık, günümüzde pek moda olan ve sergilenmek istenen bir çizgi. Ben farklılık yerine çeşitlilik kavramını öne çıkaranlardanım. Çeşitlilikte tüm renklere değer verme veya bunların varlığını saygı ile karşılama öğesi öne çıkıyor. Daha az ayrımcılık, daha fazla eşitlik var.

— Siz farklı ya da sıradışı bir diplomat olmadığınızı mı düşünüyorsunuz? Bildiğim kadarıyla gerektiğinde cesur adımlar atabilen bir diplomattınız.

— Değişik ton ve üsluba sahip olabilirim. Farklı düşünebilirim. Ancak bir diplomatın görevi, devleti tarafından kendisine verilen talimatı aynen yerine getirmektir. Ancak, diplomatın söylemi, tek başına muhatabını ikna etmeye yetmez. Bu söylemin, verilerle, gelişmelerle, yayınlarla, sivil toplum örgütlerinin etkinlikleri ya da akademisyenlerin çalışmaları ve yayınları ile desteklenmesi lazım.

— Bu durumda diplomat, tiyatro sahnesindeki aktör gibi oluyor. Elindeki talimatı karşı tarafa, onu ikna etmek amacıyla ileten bir aktör. Aktör oynadığı role kendisi inanmazsa ne olur?

— İyi bir aktör sayılmaz. Bazı diplomatlar aldıkları talimatı bazen alaycı bir tebessümle, dudak bükerek yerine getirdiklerini sanırlar. En tehlikelisi de budur.

— Mülkiye'den arkadaşlarınız ve daha sonra Dışişleri Bakanlığı'ndaki meslektaşlarınız genel çizgiden farklı görüşler ve davranışlar sergilediğinizi, yaşadığınızı söylediler bana. Gençliğinizde her bir ayağınıza farklı renkte çorap giyermişsiniz!

— Ha! Ha! Ha! Gençliğimde arkadaşım Erol Akyavaş ile böyle maceralarımız oldu. Daha ileri yaşlarda haliyle bu ha-

reketlerim azaldı. Ama arada sırada içimdeki şeytanlar uyanıyor. Etrafımdakilerin hazmedemediği espriler de yapabiliyorum. Kimseyi kırmak değil amacım. Ama etrafımdaki bazı şeyleri veya olayları karikatürize etmeyi seven kötü bir huyumun olduğunun farkındayım. Bu benim sürrealist yanım olmalı. Uydumcu biri de değilim. Bu nedenle bazen, akıntıya karşı kürek çektiğim hissine kapıldım. Ama her meslek için geçerlidir bu his.

— *Uydumcu olmamaktan kastınız nedir?*
— Uydumcu sözcüğünü Fransızca "conformiste" sözcüğünün karşılığı olarak kullanırım; beğendiğim bu sözcük önerisi Tahsin Saraç'a ait. Fransızca "conformisme" karşılığında Türkçe "uyguncukluk" terimi de kullanılabilir. Yani "bukalemun" gibi her yeni duruma uygun tavır ve renk almaktan veya almamaktan söz ediyorum.

— *Farklı diplomat kimliğiniz üzerinde belki gerektiğinden fazla durdum ama farklı görüş ve duruşunuzdan söz ederken neyi ifade etmek istediğimi açıklamak istiyorum, izin verirseniz. Örneğin, 1987 yılında hükümetin, Başbakan Özal'ın kararı ile Avrupa Topluluğu'na yapmayı düşündüğü tam üyelik başvurusu konusunda olumsuz görüş belirtmişsiniz. O sırada Avrupa Toplulukları Nezdinde Daimi Temsilci olarak görev yapıyordunuz. Başvuru gününden bir gün önce, Başbakan Özal ile telefonda seslerin "yükseltildiği" bir tartışma geçmiş aranızda. Endonezya'da büyükelçi olduğunuz 1980 ihtilali sonrası dönemde, "askeri emir kokusu taşıyan" bazı bakanlık genelgelerini sorgulamışsınız. SSCB'den bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri'ne "Türk Cumhuriyetleri" denilmesi talimatını veren bakanlık genelgesine de itiraz etmişsiniz. Çokkültürlülük düşüncesinin ve kültürel haklardan söz edilmesinin tabu olduğu bir dönemde* Kültürel Haklar, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi *başlıklı bir kitap yazdınız. Bu konuda İstanbul'da yapılma-*

sı planlanan ama son dakikada İstanbul Valiliği tarafından engellenen bir toplantıyı hazırlayanlardan biriymişsiniz. Nihayet, ilk büyükelçilik görevine atanmanız epey maceralı olmuş. Art arda üç dış temsilciliğe misyon şefi olarak atanma işlemleriniz başlatılmış, hatta bitirilmiş. Ancak o görevlere son anda gönderilmemişsiniz, atanıp görevine gönderilmeyen bir başka meslektaşınız yok galiba... Bunlar ilk aşamada aklıma gelenler.
— Nereden derlediniz bu bilgileri?

— *Ev ödevimi yapıp da geldim. Yazdıklarınızı okudum. Daha sonra sizinle birlikte katıldığım çeşitli toplantılarda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri konusunda, Gümrük Birliği konusunda, Türkiye'nin gerçekleştirmesi gereken reformlar alanında ve genel olarak yönetişim başlığı altında ilgi çekici ve tanıdığım diğer pek çok meslektaşınıza oranla farklı sayılabilecek görüşlerinizi dinledim. Bütün bunlar –diğer büyükelçi meslektaşlarınızla karşılaştırıldığımda– diplomatlar konusunda bizde oluşmuş bulunan genel anlayışın dışında bırakıyor sizi.*
— Her olay kendi çerçevesi içinde ele alınmalı. Belki söylediklerinizden, arka arkaya yazılınca sıradışılık sonucuna varılabilir. Belki bu söyleşide ben de özeleştiri yapmaya yönelirim. Yaşasın Freud! Neyse... Uzatmayayım. Yola çıkalım. Bakalım fincanın dibinde birikecek "telvenin" rengi ve kıvamı ne olacak?

— *Peki, nasıl isterseniz. Bu aşamada kendinizi bir cümle ile anlatın diye sorsaydım, ne yanıt verirdiniz?*
— "Doğu'ya giden gemide Batı'ya koşan adam" söylemi acaba beni tanımlayabilir mi?

— *Pulat Bey aslında bu çok anlamlı ve güzel bir betimleme oldu, hem sizi hem de aslında içinde yaşamakta bulunduğumuz ve bireyi olduğumuz toplumu tanımlamak açısından. O zaman çocukluğunuz ve gençlik yıllarınız üzerine*

söyleşimize devam etmeden önce, sizi en azından bir sözcükle ben tanımlamaya çalışayım ve sonra devam edelim. Bence siz bir "hümanistsiniz" her şeyden önce, belki de toplumumuzda sıradışılık ya da farklılık burada yatıyor. Devam edelim mi?

— Tüm canlıları seven, özgürlüğe inanan ve savunan bir hümanist olma tanımlamasını severek kabul ederim.

İKİNCİ BÖLÜM

Çocukluk, Gençlik Yılları, Eğitim ve Evlilikler

Babam herhalde beni kendi idealine göre yoğurmak istiyordu. Uyguladığı baskı beni sonunda isyankar yaptı ve 21 yaşımda, aileme haber vermeden gidip gizlice evlendim. Şahidim, en yakın arkadaşım Erol Akyavaş'tı. Eğer evde açık bir diyalog ortamı kurulabilseydi, hayatım belki daha değişik olurdu. Ama hayatım farklı gelişseydi, daha sonra aileye ve hatta topluma isyan ederek tek başıma yelken açtığım okyanusta yaşadığım heyecanları ve güzellikleri yaşayabilir miydim? Pek sanmam.

Pulat Tacar, 1938.

Baba: Emin Âli Emel Bey

— Kişinin kültürü ve karakteri çocukluk ve gençlik çağlarında oluşmaya başlar derler. Hümanist birikiminizin köklerini de çocukluk döneminizde aramak yanlış olmaz. Ailenizi, çocukluğunuzu, gençliğinizi ve eğitiminizi konuşmaya, üzerinizde büyük etkisi olan babanız Emin Âli Emel Bey ile başlayalım mı?

— Elbette. Babam Emin Âli Emel Bey'i akraba ve arkadaşları kısaca Emel adı ile tanırlar. Adının "Emin Âli" bölümü dedesinden miras kalmış. Emlak ve Eytam Bankası olarak kurulan, sonradan yetimlere yönelik işlevi unutularak –kaderleridir bu– toplumsal bacağı kesilip atılarak, adı Emlak Kredi Bankası'na dönüştürülen, nihayet 2001 yılında kapatılan bankanın emeklilerindendi. Bir ara Galatasaray Lisesi'nde okumuş. Sonra İtalya'ya bankacılık tahsiline gönderilmiş. Çok iyi derecede Fransızca ve İtalyanca bilirdi. Yaşlılığında müzik dergilerini okuyabilmek için, Almanca da öğrendi biraz. Yakışıklıydı. Gençliğinde İstanbul'da ona "Güzel Emel" anlamında "*Le beau Emel*" derlermiş. Sanata ve özellikle müziğe çok meraklıydı. 1943 yılında İstanbul Filarmoni Derneği'ni kuran birkaç sanatseverden biriydi. O dönemde Tünel Asmalımescit, Sofyalı Sokak'ta bulunan konutumuzda İstanbullu müzikseverler, pazar günleri öğleden sonra çay saatinde buluşurlar, "müzik yaparlar" ve müzik konuşurlardı. Bu müzikseverlerin bir bölümü İstanbul'a yerleşmiş Levanten, Musevi veya Ermeni yurttaşlardı. Evde yarım kuyruklu bir piyanom da vardı.

Emin Âli Emel Bey, 1944.

— Babanız ile çok özel bir bağınız olmuş. Bu teşhisim doğru mu?

— Evet. Babam hem yol göstericim hem de arkadaşımdı. Örneğin, okuyacağım kitapları özenle seçerdi. 1940'lı yıllarda pazar sabahları konutumuzun bulunduğu Tünel, Asmalımescit'ten çıkar, eski eşya satan dükkanları gezerdik. Babam o dükkanlarda bana mobilyaların stilleri ve aralarındaki farklar konusunda uygulamalı ders verirdi. Ertesi hafta bunları yeniden gösterir, beni sınava tabi tutardı. Bütün konserlere birlikte giderdik. O dönemde İstanbul'a dünyanın en tanınmış solistleri gelirdi.

— Müzik eğitimi aldınız mı?

— Evet. Uzun yıllar piyano çaldım. İstanbul'da Tepebaşı'ndaki konservatuara 1945 yılına kadar devam ettim. Hocam Beylerbeyi'nde oturan Rânâ Hanım'dı. Özel ders aldığım başka piyano hocalarım da oldu. Sonuncusu Taksim'de oturan, bana hep Bach çaldıran, "İyi Bach çalabilen, iyi piyanisttir" diyen Macar Untvari idi.

— Klasik müziğin hayatınızda çok önemli bir yeri var. Piyano çalmaya devam ediyor musunuz?
— Ben ortaokul yıllarındayken babam görevi nedeniyle Adana'ya atandı. Piyanomu maalesef beraberimizde götüremedik. Satıldı. Adana'da çalışabileceğim bir piyano yoktu. Böylece piyano eğitimini bırakmış oldum. Klasik müzik yanında caz da severim.

Romain Rolland modeline göre çocuk yetiştirme

— Babanızın sizi yetiştirme tarzı, özellikle o dönemlerdeki ebeveyn çocuk ilişkilerine bakıldığında oldukça farklı sanırım.
— Babam beni, beğendiği Fransız yazarlardan Romain Rolland'ın, *Jean Christophe* adlı romanının kahramanına benzer şekilde yetiştirmek istemiş. O romanın kahramanı Jean Christophe, Almanya'da doğmuş, sonradan Fransa'yı ikinci vatanı olarak seçmiş, müzik dehası olarak tasarlanmış bir sanal kişi. Romain Rolland, Beethoven'in biyografisini yazmış ve onun hayatından çok etkilenmiş bir yazar. Jean Christophe karakterini önemli bestecilerin çocukluk ve gençlik dönemlerinden seçtiği öykülere göre kurgulamış. Romana göre, olağanüstü

Pulat Bey, babası Emin Âli Emel Bey ile, 1936.

bir müzisyen olmak için, disiplinli çalışmak, çalışmak ve sadece çalışmak gerekiyor. Çalışma aksatılırsa yaptırım uygulanıyor. Jean Christophe'tan bana düşen piyango da bu oldu.

— *Nasıl bir yansımadan söz ediyorsunuz?*
— Örneğin, 1940'lı yıllarda günde en az dört saat, kimi günler beş saat piyano çalışmam gerekiyordu. Yaz tatillerinde ayrıca her gün 10-15 sayfa Fransızca kitap okumak ve okuduğumun analizini ve çevirisini yaparak, akşam işten dönen babama anlatmak zorundaydım. Ertesi yılın derslerine bile bir önceki yaz çalıştırılıyordum. Bu görevleri aksatırsam cezalandırılıyordum. Diğer bir deyişle, dayak yiyordum. Sokakta mahallenin çocukları ile oynamam yasaktı. Oysa ben hayatım boyunca hiç sınıfta kalmadım. İkmale bile kalmadım. Parlak değildim. Ama hep normal bir öğrenci oldum.

— *Babanız vefat etti mi?*
— Evet. 24 Eylül 1983 tarihinde 75'inci doğum gününde rahmetli oldu.

Anne: Faika Münnever Hanım

— *Anneniz hayatta öyle değil mi?*
— Evet, şu an 95 yaşında.

— *Aileniz Rumeli kökenli mi?*
— Annem Faika Münevver Hanım'ın ailesi, Osmanlı'nın genişleme döneminde, muhtemelen Konya civarından, Yanya'nın kuzeyinde, Preveze yakınında, Konitsa'ya yerleştirilmiş. Konitsa'da büyük ve çok verimli çiftlikleri, dalyanları varmış. Dino ailesi ile hısımlığı var. Adana Valisi Abidin Paşa'nın kızkardeşi, annemin dedesinin eşi. Büyükdede İzmit mutasarrıfı. Annemin büyükbabasının kızkardeşi ise, Namık Kemal'in eşi. Büyükbaba ve Namık Kemal o kadar iyi arkadaşmış ki kız kardeşini Namık Kemal'e vermiş. Kız kardeş Yanyalı Türk, ama Rumca konuşuyor. Annemin ağabeyi Ke-

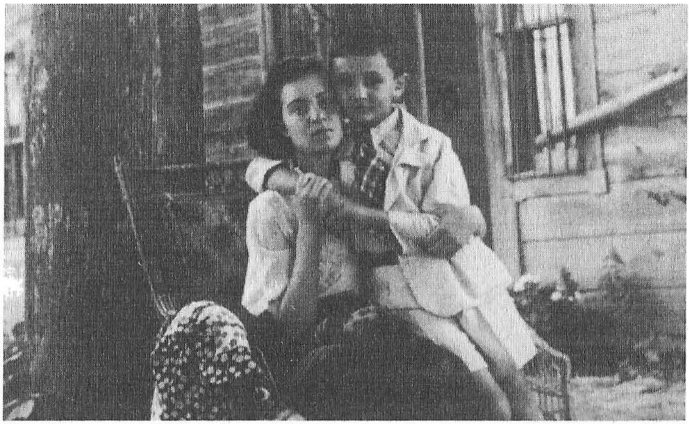

Faika Münnever Hanım, 1936.

mal dayımın bir gençlik fotoğrafı var elimde. İmzasını Kemal Konitsa olarak atmış. Demek ki Soyadı Kanunu çıkmadan önce ailenin lakabı Konitsa. Ama aile Konitsa kasabasında değil, Yanya kentinde otururmuş. O dönemde Yanya'daki Yunan nüfusu çoğunluktaymış. Türkler kendi aralarında bile Yanya Rumcası konuşurlarmış. Karamanlı Rumlar'ın Türkçe konuşup Yunan alfabesiyle Türkçe yazdıkları gibi.

— *Anneniz Türkiye'de mi doğmuş?*
— Evet. Annem Kadıköy'de 1329'da, yani 1913 yılında doğmuş. Annesi Türkiye'ye geldiğinde Türkçe bilmiyormuş. Sonradan öğrenmiş. Çok genç yaşta ölmüş. Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanımefendi de annemin teyzesi oluyor.

— *İttihat Terakki hükümetinin başbakanı Talat Paşa mı?*
— Evet. Talat Paşa Berlin'e gidince o sırada validesi vefat etmiş bulunan annemi, yani küçük Münevver'i yanlarına al-

Pulat Bey ve annesi Faika Münever Hanım.

mışlar. Çocukları yoktu onların. Talat Paşa Berlin'de bir Ermeni terörist tarafından öldürülünce, Türkiye'ye dönmüşler. Annem Dame de Sion Fransız okuluna gönderilmiş. Okulu bitiremeden babamla 1930 yılında evlenmiş.

Anne-babanın boşanması

— Siz 11 Mayıs 1931 günü doğmuşsunuz. Ebeveyniniz doğumunuzdan birkaç yıl sonra boşanmış. Bu konuyu biraz konuşalım mı?

— Annem ile babam evlendikleri zaman daha çocuk yaştalar. Babam 21, annem ise 16 yaşında. Ebeveyni vefat etmiş. Annem evlenmeden önce halasının eşi olan mimar Vedat Tek'in Harbiye ile Nişantaşı arasındaki evinde kalıyormuş. O evin altında şimdi Yekta Restoran var. Annem o evde ikametinin Vedat Bey'in ailesi tarafından bir yük olarak algılandığını ve bunun kendisine de hissettirildiğini birkaç yıl önce bana anlattı. Erken yaşta evlenmesinin bir nedeni bu olabilir. Annem evlenmeye ehil olmadığından mahkeme kararı ile yaşı büyütülmüş. Kentlerde çocuk yaşta başlanan evliliklerden pek ha-

yır gelmez. Sürekli kavga etmişler. Ben 4 yaşındayken boşanmışlar. Annem de eğitimini tamamlamak için Paris'te resim tahsil eden kuzini Selime Tek'in yanına gitmiş. Ben babam ve babaannemle İstanbul'da kalmışım.

— *Anneniz ve babanız daha sonra yeniden evlendiler mi?*.
— Evet. Annem bir Fransız diplomatı olan Monsieur Charles Gaire ile 1938 yılında evlendi. Çok ilgi çekici bir evlenme öyküsü var. Düşünün, annem bizlere bu öyküyü iki yıl önce, yani 93 yaşındayken anlattı.

— *Annenizden duyduğunuz bu evlenme öyküsünü anlatmanızı isteyebilir miyim?*
— Tabii. Yıl 1937 olmalı. Annem, sonradan Büyükelçi Cemil Vafi'nin kayınvalidesi olan Necla Hanım'ın, Taksim'de Park Palas Oteli'nin karşısındaki evine bir öğleden sonra çaya gidiyor. Orada, diğer davetliler arasında, Ankara'daki Fransız Sefareti'nin müsteşarı Mösyö Charles Gaire de var. İlk kez ta-

Pulat Bey'in anne ve babasının evlendikleri gün (1930).

nışıyorlar. Annem evine dönmek için ayağa kalkınca Mösyö Gaire, kendisini otomobili ile evine bırakmayı teklif ediyor. Validem, "Çok yakında oturuyorum, gerek yok" diyor ama ısrar üzerine kabul ediyor. Mösyö Gaire, otomobiliyle annemi evine bırakmak üzere hareket ediyor ve 100 metre sonra, Taksim Meydanı'na geldiklerinde, kendisine ilk bakışta âşık olduğunu belirtip evlenme teklif ediyor.

— *İlk bakışta âşık olma! Siz ilk bakışta aşka inanır mısınız?*
— Evet. Böyle şeyler olabiliyor. Ben de Sylvia'ya ilk tanıştığımız gün âşık oldum. Yani bu bir elektrik çarpmasına benzer. Adına aşk mı denir, başka bir şey mi, bilemem.

— *Anneniz nasıl yanıt vermiş?*
— Annem birbirlerini tanımadıklarını, böyle bir teklife hemen cevap veremeyeceğini söylemiş. Mösyö Gaire de,"Zararı yok, ben şimdi Ankara'ya gidiyorum. İstanbul'a bir daha geldiğimde görüşünüzü sorarım" cevabını vermiş. Annem bize bu teklife çok şaşırdığını, hiç beklemediğini söyledi. "Ama ben boşanmış, tek başına yaşayan bir kadındım ve toplumumuzda bu bir kadın için, hiç de kolay olmayan bir durumdu. Bir gün Tarabya'da yürürken, neden olmasın diye düşündüm" dedi. Özetle Mösyö Gaire Ankara'dan gelmiş, anneme cevabını çok nazik bir şekilde sormuş. Annem de ailesini tanımak istediğini söylemiş. Aile Fransa'nın doğusunda Metz kentinde oturuyormuş. Kayınvalide Lorraine'li ve sadece Almanca konuşuyor. Annem oraya gitmiş. Aile ile tanışmış. Katolik gelenekten gelen bir aile.

— *Din farkı orada da mı önemli?*
— Pek değil. Veya anneme hissettirmemişler. Tanışma olumlu geçmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından birkaç hafta önce Paris'e gidip orada evlenmişler.

— *Savaş sırasında Mösyö Gaire Fransız diplomatı olarak görev yapmaya devam etmiş mi?*

— De Gaulle güçlerine katılmış ve Kuzey Afrika'da Tanca kentinin pek yakınındaki Tetouan'da Fransız misyonunda görev almış. Savaş bitince de Fransız işgal güçlerinin dış ilişkiler sorumlusu olarak Almanya'da görev yapmış. O dönemde annem beni daha fazla görebilmek için Türkiye'ye atanmalarını istemiş hep. Olmamış. Sonunda biraz da annemin baskısı ile Halep'e başkonsolos atandı Mösyo Gaire. Ben o sırada Adana'dayım. Annemi Halep'te iki kez ziyaret ettim. Annem Halep'te kızkardeşim Suzan'ı 1948 yılında dünyaya getirdi. Mösyö Gaire 1950 yılında Bükreş'e Fransa büyükelçisi olarak atandı ve çok genç yaşta, 1952 yılında orada öldü.

— Çok ilginç bir öykü bu. Bu arada babanız da ikinci ve üçüncü evliliklerini yapmış.

— Babam ikinci evliliğini Haziran 1936'da Abdullah Cevdet Karlıdağ'ın kızı Gül Karlıdağ ile yaptı. Gül Hanım'ın babası Abdullah Cevdet'in Cağaloğlu'ndaki İçtihat Evi'nin son katındaki dairesine taşındık. Onların bir de Büyükada'da, Nizam'da yazlık evleri vardı. Yazları oraya giderdik. Babamın da Büyükada'da bir evi vardı. Babam, dedemden kalan o evi Gül Karlıdağ ile evlenince sattı. Gül Karlıdağ da, babam da snop insanlardı. Gül Hanım, herhalde babamın bana fazla düşkün olmasını kıskandı. Babamın beni Fransa'ya, annemin yanına yollamasını istedi. O sırada annem Fransa'daydı ve İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. Babam kabul etmedi ve boşandılar. O sırada babam Emlak ve Eytam Bankası'nın Eminönü şubesinde memurdu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Emlak Bankası'na memur olarak giren Fahire Mecdet Hanım ile orada tanıştı ve evlendiler. 40 yıl süren mutlu bir evlilik yaptılar. Banka yönetimi, 1944 yılı içinde, babama mesleğinde ilerlemek istiyorsa Adana'ya gidip Emlak Bankası'nın oradaki şubesini açmasını ve müdür olarak orada görev yapmasını önerdi. Çok iyi anımsıyorum; 2 Ocak 1945'te Adana'ya gitmek üzere kara trene bindik. "Kara tren" diyorum, zira pencereden

her başımı çıkarışta gözüme kömür kurumu kaçardı. 3 Ocak 1945'te Adana'ya ulaştık. O evlilikten Methi adında bir erkek kardeşim doğdu. Methi şimdi 60 yaşlarında ve başarılı bir avukat. Mecdet Hanım ile birbirimizi çok sevdik. 2006 yılında 24 Eylül günü Bodrum'da sevgili oğlu Methi'nin kollarında –acı çekmeden usulca– vefat etti. İstanbul'da Ortaköy mezarlığında babamla birlikte son uykularını uyuyorlar.

— Evde büyüklerle ve mürebbiye ile büyütülmüşsünüz. Arkadaşınız da olmamış anlaşılan. Herhalde üzerinizde iz bırakan gelişmeler bunlar. Anlatmak ister misiniz?
— Evet, herhalde karakterimi etkileyen izler kalmıştır o dönemden. Ailemin seçeceği ailelerin çocukları ile arkadaşlık kurmam isteniyordu. Ama başarısız oldu bu yöndeki girişimler. Bir keresinde, bir öğleden sonra, –yıl 1938 olmalı– Büyükada'da babamın Büyük Kulüp'ten tanıdığı bir ailenin evine, çocukları ile arkadaşlık yapmam için gönderildim. Gideceğim köşkün bahçesinin kocaman dış kapısı kapalıydı. Kimseler görünmüyordu ortalıkta. Kapının zilini çaldım. Randevu verilen saatte oradaydım, arkadaş edinecektim ya... Kapı açılmadı. Ne gelen oldu, ne giden. Orada on dakika, ne yapacağımı bilemez vaziyette bekledim. Sonra koşarak eve döndüm ve odama kapandım. Kendi kendime yetme disiplinim de herhalde böyle ivme kazandı.

— Siz uslu bir çocuk muydunuz?
— Bana sonradan anlatıldığına göre baskı altında tutulan ve belki de bu nedenle muzırlık yapan bir çocukmuşum. İtiraf etmeliyim ki, bir kısmı bilinçli muzırlıktı bunun. Bir keresinde İstanbul Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimi gören babamın eşi Gül Karlıdağ, beni üniversiteye, uygulamalı psikoloji dersine denek olarak götürdü. Muhtemelen 7 yaşındaydım. Yani 1938 yılı sonbahar ayları. Öğrencilerin ders yaptığı sınıfta önüme büyüklük ve ağırlıklara göre sıraya koymam beklenen nesneler, kartondan küpler konuldu.

Arkadaşlar ve mürebbiye ile doğum günü partisi, 1938.

Ben bunların hangi sıraya gireceğini çok iyi biliyordum; büyüklüğüne, ağırlığına veya rengine göre bir sıralama yapılacak. Uzun uzun baktım ve bunları hiçbir mantığa uymayan bir şekilde dizdim. Zira, ben bir sürrealisttim. Ders veren hocanın keyfi fena halde kaçtı, duruma pek bozuldu. Ben de hınzırca zevk aldım.

— Türk toplumunun genelinden farklı bir yaşamınız olmuş. Elitist bir çevre ve yaşantı. Daha ziyade Avrupa'ya dönük bir eğitim ve yaşam. Çokkültürlü bir toplum yapısı içinde de yoğrulmuşsunuz. Bunun sonucunda mensup olduğunuz toplumun kimi davranış ve tepkilerine yabancı kaldığınızı hissettiniz mi?

— Yaşam tarzı batıya dönük bir aileydik. Ama bunu Atatürk devrimleri çerçevesinde değerlendirmek lazım. Okumam için öncelikle elime tutuşturulan kitaplar Fransız klasikleriydi. Çok iyi hatırlıyorum; ilk kitaplarımdan biri Fenelon'un *Telemaque* adlı yapıtıydı. Bu kitap bana adeta ezberletildi. Ben mensup olduğum toplumun davranışlarına ya-

bancı kalmadım. Ama kimi davranışlarıma karşı tepkilerle karşılaştım. Dışlandığımı hissettiğim zamanlar oldu. O nedenle dışlananların duygularını iyi anlarım. Bunun sonucu olarak dışlandığını hissettiğim arkadaşlarımla ilişkilerim hep güçlenmiştir. Örneğin, Bilge Karasu, birkaç yabancı dili çok iyi bildiği için Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nde çalışırdı. Musevi kökenli olduğu için işten çıkarıldı. Yani dışlandı. Yanında yer aldım. Sorunuzun "Mensup bulunduğum toplum" bölümüne açıklık getirmeniz gerek. Benim mikrokosmosumdan mı söz ettiniz? Herhalde öyle. Geniş ailem, benim mensup bulunduğum toplumdur. Yurttaşlık ve etnik kimlikten söz ediyorsanız ben kendimi Türk hissediyorum. Türkler arasında benden farklı davranışa sahip olanlar ve farklı tepki verenler olduğunu da biliyorum.

— Okuyacağınız kitapları babam seçerdi dediniz. Neler önerdi size?

— Pek çoğunu babam seçti veya önerdi. 1946-1950 yıllarında, ben 15-19 yaşlarındayım; o dönemde Avrupa'da yeni tanınmaya başlamış olan yazarların kitaplarını bana vermeye başladı. Albert Camus, Jean Paul Sartre, Simone de Beauvoir gibi yazarları onun yol göstermesi ile tanıdım. Fransız yazarlar dışında Steinbeck gibi Amerikalı yazarların yapıtlarının Fransızca çevirilerini ve Ignazio Silone gibi İtalyan yazarları da kitaplığıma babam soktu. Resim, sanat tarihi ve değişik stiller gibi konularda da öğretmenim babamdı. Polisiye roman okumam yasaktı. Ama ben Nat Pinkerton'u yatak altında gizli gizli okurdum. İki kez yakalandım. Ama toplumsal sorunlara, eşitsizliklere değinen kitaplara merakım daha fazlaydı. Bu nedenle değişik dönemlerde beni solcu sananlar oldu.

— Solcu muydunuz peki?

— Militan anlamda solcu olmadım hiç. Toplumsal haksızlığa karşı çıkmak bağlamında belki. Daha ziyade özgürlükçüyüm.

— Bir yanda disiplin cenderesi, öbür yanda, özgürlüğe ve aydınlığa açılmış kapı. Bu iki kutup arasında nasıl bir denge sağlayabildiniz?

— Üzerimde boğucu bir disiplin baskısı vardı. Yalan söylediğim ve kurallara karşı geldiğim zaman babamdan dayak yedim. Tokatların izi yüzümde kalmadı ama babamın bacaklarıma attığı tekmelerin izleri hâlâ görülüyor. Bir keresinde, Saint Benoit Lisesi ortaokulunda, her pazartesi günü verilen karnemdeki notları korkudan tahrif ettiğim için, ellerimi sıcak sobaya yapıştırarak yaktı ve "Bugün bu tahrifatı yapan, yarın çek sahtekarlığı yapar; sana bu ağır cezayı, suçunun ağırlığını hiçbir zaman unutmayasın diye veriyorum" dedi. Bana büyük bir ders oldu. Bir daha başkasının adına imza atmadım. Diğer yandan, Sartre'ın *Özgürlük Yollarında* adlı kitabını elime tutuşturan da babamdı. Tüm yeni akımlar evde yankı bulurdu. Bunun sonucu olarak, yeniliklere ve ayaklanmaya açık bir pencerem oldu.

— Sözünü ettiğiniz cezalandırmaların karakteriniz üzerinde etkileri oldu mu?

— Yaşadığım baskı ortamı ve sert cezalar davranışlarımı etkilemiştir elbet. Kurulu düzeni sorgusuz sualsiz hiç kabul etmedim. Başkasının gerçek dediğini, gerçek olarak kabul etmeden önce de sorguladım. Disiplin baskı haline dönüşünce hep tepki verdim.

— Baskılar sizi isyana yöneltmiş ve siz çok genç yaşta anne babaya haber vermeden evlenmişsiniz. Nasıl oldu bu?

— Babam herhalde beni kendi idealine göre yoğurmak istiyordu. Uyguladığı baskı beni sonunda isyankar yaptı ve 21 yaşında, aileme haber vermeden gidip gizlice evlendim. Şahidim en yakın arkadaşım Erol Akyavaş'tı. Eğer evde açık bir diyalog ortamı kurulabilseydi, hayatım belki daha değişik olurdu. Ama hayatım farklı gelişseydi, daha sonra aileye ve hatta topluma isyan ederek tek başıma yelken açtığım okyanusta yaşadığım heyecanları ve güzellikleri yaşayabilir miydim? Pek sanmam.

Rumeli kökenli aile

— Ailenizin Rumeli kökenli olması yaşam biçiminizin daha ziyade Avrupa'ya dönük olmasının nedeni olabilir mi?
— Anne tarafımın Yanya'dan göç ettiğini daha önce söyledim. Baba tarafından dedem Mustafa Medhi Bey İzmir doğumlu. Onun babası Emin Âli Bey, Rusçuk kentinde defterdarmış. Ama o da Yanya doğumlu. Aile Rumeli'ye ne zaman gitmiş? Bilmiyorum. Sultan Abdülaziz, 1867 Haziran ayında çıktığı Paris, Londra, Berlin, Viyana gezisinden dönerken, dedemin babasını Rusçuk'ta tanımış ve onu İzmir Defterdarlığı'na atamış.

— Babaanneniz Fatma Hanım'ın ailesi de Rumeli kökenli mi? Çok güzel bir fotoğrafı masanızın üstünde duruyor
— Fatma Hanım'ın ailesi de İstanbul'a Arnavutluk'tan göç etmiş. Onun babası Nesip Bey, muhtemelen Arnavutluk'ta Osmanlı idaresine isyan hareketlerinden korkarak, mallarını mülklerini satıp İstanbul'a gelmiş ve burada mülk edinmiş.

Ailenin hanımları ve Baba Emin Âli Emel Bey, 1918.

Aile geçmişi pek konuşmazdı. Nesip Bey Osmanlı idaresinde Maliye Encümeni Reisi olmuş. Demek ki saraya yakın bir kişi. Oğlu Fahrettin'in 1915 yılında Osmanlı subayı üniforması ile Şam'da çekilmiş fotoğrafı var. Bir süre sonra Fahrettin'i Arnavutluk Hariciyesi'nde ve Kral Zogo'nun özel kalem müdürü olarak görüyoruz. Oradan Arnavutluk'un Atina Maslahatgüzarlığı'na tayin edilmiş. Oldukça parlak bir kariyer yani. Neden terk etmiş Arnavutluk Hariciyesi'ni? Muamma. Bazı komplo teorilerim var kendimce ama o konulara girmeyeyim.

— *Peki. Yetişmenizde Fatma Hanım'ın önemli bir rolü var. Nasıl bir insandı?*
— Babaannem Fatma Hanım ruhen çok genç bir insandı. Yaşlılık dönemlerinde bile gençler gelip onunla sohbet ederlerdi. Bu gençlerden biri Ruhi Su, diğeri ressam Turgut Atalay'dı. Başkaları da vardı, ama şimdi adlarını anımsayamıyorum. 1948 yazında Suriye'de, Homs kentindeki akrabalarının yanında vefat etti. Özellikle Türkçe ve Osmanlıca sözcük bilgimi ona borçluyum. *Cumhuriyet* gazetesini bana yüksek sesle okutur, Osmanlıca sözcüklerin Arapça veya Farsça kökenlerini anlatır, nasıl okunduğunu öğretirdi.

— *Babaanneniz inançlı biri miydi?*
— Evet. Bilmem gereken "zaruri" duaları bana belletti. Şaşırmayın bu söze. Aynen öyle söylerdi. "Bilmen gereken zaruri dualar." Bunların anlamını da bana anlatmaya çalıştı. Kuran'da din konusunda zorlama olmadığını ve bunun İslam'ın temel koşullarından biri olduğunu hep tekrarlardı. O dönemde Kuran'ın çevirisini satın almak için uğradığım Beyazıt'taki bir kitapçı, çeviri konusunda ısrarım üzerine beni "Kuran'ın çevirisi olmaz" diye kovaladı. Zira, "Ben yorumunu değil, Türkçesini istiyorum" diye ısrar etmekteydim. İncil'in her dile çevirisi oluyordu da neden Kuran'ın çevirisi olmuyordu? Arapça bilmeyen bizler Kuran'ın anlamını tam olarak bilmeden mi ezberleyecektik? Babaanneme bu olayı anlattım.

Babaanne Fatma Hanım.

— Peki, babaannenizin bu konudaki yanıtı ne oldu?

— O bana, "Kimi Müslümanlar tercüme demezler, Kuran'ın meali derler; Kuran Arapça indiği için, Allah'ın kelamı Arapçadır ve başka dile tercüme edilemez, diye düşünenler vardır. Bunu Kuran'daki "Herkese kitabını kendi dilinde indirdik" sözlerine dayandırırlar. Kuran'daki her kelimenin yetmiş ayrı anlamı olabileceği de bir hadiste kayıtlıdır. Bu da Müslümanlara Kuran ve hadisleri geniş biçimde yorumlama imkanını yaratır. Sakıncası, Kuran'ın yorumundaki farklılıkların sayısının artması, her din adamının veya devlet adamının bu yorumu zorla, baskı ile kabul ettirmeye kalkışması ve ihtilafların şiddete dönüşmesi tehlikesidir, bu durum farklı düşünenlerin dışlanması sonucunu verir" demişti. Bilge bir kişiydi.

— Siz Kuran'ı okudunuz mu?

— Çevirilerinden okudum. Bölüm bölüm Türkçe, Fransızca ve Almanca karşılaştırmalı olarak okudum. En beğendi-

Fatma Hanım ve Pulat Bey'in babası, 1916.

ğim mealler Almanca Paret'in ve Fransızca Berque'nin yorum-çevirileridir. Kitaplığımda, İslam ve Kuran konusunda çok sayıda kitap var. Bunların bir bölümünü not alarak ve zaman harcayarak okudum. Geri kalanlara göz gezdirdim. Son olarak Jakarta'da büyükelçi iken, oradaki Goethe Enstitüsü'nde Avusturya'nın Graz kentinden Profesör Schlegel'in yazdığı *Kuran'da Hıristiyanlıkla İlgili Metinler* adlı bir araştırma buldum. Bu araştırma, incelenen metinlerin yeni çevirisini de içermekteydi. Bu kitap ilgimi çekti. Ama bu çok ayrı ve uzun bir konu. Uzatmayayım. Kitabı okuması için verdiğim Müslüman Alman büyükelçi dostum Hoffman, iki gün sonra o kitaptaki görüşlere katılmadığını belirten bir not düşerek bana iade etti. Hoffman o dönemde NATO memuruydu. Örgütün sözcüsüydü. Yazılı ve sözlü beyanlarına besmele ile başlardı. Daha 11 Eylül olmamıştı ve böyle davranması kimseyi şoka sokmuyordu.

— Merak ettim, ayrı ve uzun bir konu dediğiniz şeyi, ilginizi çeken konu neydi?

— Kuran'da bir ritm ve denge var. Biliyorsunuz her harfin sayısal bir değeri bulunuyor İbranice'de ve Arapça'da. Osmanlıca'da şiir yazarak doğum veya vefat tarihi için tarih düşürürler ya, o işte. Profesör Schlegel bu çalışmayı yapmış. Vardığı sonuçlar, kadim zamanlardan bu yana aktarılmış bulunan bazı kutsal sayılara götürüyor okuyucuyu. Arada bazı dengesizlikler olduğu zaman da, örneğin Mekke'de inmiş surelere, daha sonra Medine döneminden gelen eklemeler bulunduğunu kanıtlıyor. Bu yapıştırmalar olmasaydı o kutsal sayıların gene tutacağını belirtiyor. Bu, bazı tutucu inanç sahiplerini rahatsız eden bir yorum. Kabalistlerin icadı sayıyorlar bunu.

— Aile yaşantınızda geleneklere bağlılık var mıydı? Örneğin kabir ziyaretlerinden söz ettiniz.

— Gelenekler arasında bazı sembolik haraketler vardır. Annemin, babamın elini öperim. Saygıya ilişkin bazı konuşma ve davranış biçimleri vardır. Örneğin, ben babama hiçbir zaman "sen" diye hitap etmedim. Anne veya baba odaya girince ayağa kalkılır. Onlar oturmadan oturulmaz. Kabir ziyareti geleneği babamdan miras kaldı. Eşim Selda Sylvia da Viyana'da annesinin, büyükannesinin mezarını yılda birkaç kez ziyaret eder. Viyana'daki mezarlıklar son derecede bakımlıdır. Ağaç ve çiçeklerle bezenmiştir.

Çocukluk ve gençlik yıllarında yaşanılan yerler

— Babanız ve annenizin boşandığı dönemde nerede oturuyordunuz?

— Biz, yani ben, annem ve babam, o sırada Bomonti Bira Fabrikası'nın bir üst sokağında, dedem Mustafa Medhi Bey'in iki katlı evinde oturmaktaymışız. Gül fidanları ile dolu çok güzel bir arka bahçemiz vardı. Evin bahçesine inen merdivenin sağında ve solunda birer ufak aslan heykeli duruyordu. Onların üstüne bindiğimi gösteren fotoğraflar var. O gü-

zel evler yok oldu, yerlerine yüzeyleri BTB kaplı apartmanlar dikildi şimdi. O döneme ait belleğimden kaybolmayan bir başka imge, sıkıştırılmış kartondan yapılmış siyah ve ince uzun Japon stilinde kalemlik. Ayrıca, oturma odasında Art Deco koltuklar, Art Deco masalar ve iskemleler; yerde bir Kafkas halısı. O halının motifleri öylesine bilinçaltıma işlemiş ki, hep benzer bir halı aradım. Brüksel'de buldum ve satın aldım. Şimdi Viyana'daki evimizde duruyor. Rengi hafifçe solmuş olsa bile, her görüşümde içimi ısıtan ve beni yetmiş beş yıl geriye taşıyan bir halı bu.

— *Fransızca öğreniminiz çocuk yaşta mı başladı?*
— Evet. İlkokula başlamadan önce Fransızca öğrenmem için tutulan bir mürebbiyem vardı. İstanbullu bir Levanten'di, Marguerite. Bana "Puli" diye seslenirdi. Bugün bile bazı yakın arkadaşlarım ve bazı akrabalarım, örneğin kız kardeşim "Puli" der bana. Yazları Büyükada'ya gidilirdi. Sonradan satılan evimiz, şimdi adı Yörük Ali olan, o zamanlar Yorguli denilen plaja doğru giden yolun sol tarafındaki en sondan bir evvelki binaydı. Bahçenin ön tarafında koca bir çam ağacı vardı. Kulağımda bana uyarlanmış bir şarkı kalmış. Yanya Rumcası ile "Pulimu pulakimu, yavrimu yavrakimu. Elado mazi mazi." Herhalde yeni yürümeye başladığım sırada söylenmiş. "Elado mazi mazi" yavaş yavaş gel, demek. Babam ve annem Büyükada'da iken boşanma kararını almışlar. Dedem 1935 yılında kız kardeşi Memnune Hanım'ın oğlu Bülent Uşaklıgil'in Ankara Palas'taki düğününe giderken Polatlı'da trende kalp krizinden vefat etmiş. Daha sonraki mürebbiyelerden, Cağaloğlu'nda Abdullah Cevdet'in evindekini hayal meyal hatırlıyorum.

— *Çocukluğunuza ait çok güzel portreler var. Bunları babanız mı çekmiş? Söyleşi kitabımızda kullanabilir miyiz?*
— O dönemde güzel bir çocuk olduğumu söyler ailem. Babam profesyonel fotoğrafçılara fotoğrafımı çektirip yarışmalara gönderirmiş. Bir fotoğrafıma da ödül vermişler galiba.

Pulat Tacar 5-6 yaşlarındayken.

— *Başka nerelerde oturdunuz?*
— İstanbul'da Bomonti, Büyükada (Nizam), Cağaloğlu, Tünel (Asmalımescit), Çamlıca. Tünel'de babaannemin ailesinin adı olan ve Arnavutça uzun boylu anlamına gelen Ghata'dan esinlenmiş olan Gatay Apartmanı'nda oturduk. Bu konutların hepsinden artakalan bölük pörçük anılar var belleğimde. Kokular var. Örneğin, *Arkadaş* dergisinin kokusu. Lavanta çiçeği kokusu. Büyükada iskelesinde mevsime göre yasemin veya mimoza kokusu. Büyük Bebek'te, şimdi Levent'e çıkan İnşirah Sokağı yokuşunda üç-dört yıl yaz aylarında oturduk. Daha sonra babam ve eşi Mecdet Hanım ile 2 Ocak 1945 günü Adana'ya gittik.

— *Çamlıca'da köşk, Büyükada'da ev, Bebek'te ev, Tünel'de kışlık daire. Aileniz zengin miydi?*
— Hayır, değildi. Ama aileden kalan taşınmaz mallar vardı. Babamın memur maaşı ile kıt kanaat geçiniyorduk. Babam arada sırada aileden kalan bazı taşınmaz malları satarak sürdürdü hayatını. Annem de ailesinden kalan taşınmaz malları satarak bugünlere gelebildi.

— Çamlıca'daki köşk kime aitti?
— Babaannem ile onun kız kardeşi Fahriye Hanım'a ve erkek kardeşleri Fahrettin Bey'e. Daha önce de söylediğim gibi, Babam Gül Karlıdağ'dan boşanınca babaannemin yaz aylarında oturduğu, Çamlıca korusunun tam karşısındaki sekiz dönüm arsa içinde bulunan aileye ait, çok eski bir ahşap köşke geçtik.

— Çamlıca'dan belleğinizde ne kaldı? Birlikte o eski arsadan geriye kalanı ziyaret ettiğimizde yüzünüzde gördüğüm ifade ve içinde bulunduğunuz ruh hali bana çok şey anlattı. Sizde önemli izler bırakan bir yer Çamlıca.
— Çamlıca döneminden belleğimde kalan imge, yağmurlu bir sonbahar, yerler sararıp dökülmüş yapraklarla dolu ve sapsarı. İnce ve sürekli bir yağmur yağıyor ve ben kestanelerle oynuyorum. Çamlıca meydanında bir kahve vardı. Oraya çay içmeye gidilirdi. Bazı günler İsmail Dümbüllü Tiyatrosu gelirdi oradaki gazinoya. İyi havalarda, öğleden sonra termoslara çay konulur ve Çamlıca tepesine çıkılırdı. O dönemde, korkunç antenler kirletmiyordu o güzel İstanbul tepesini. Çamlıca korusunun, Çamlıca tepesine doğru tam karşısında olan ahşap köşk harap durumdaydı. 1939 kış aylarında kısmen yıkıldı.

Çokkültürlü İstanbul ortamı

— Asmalımescit'te de çokkültürlü bir İstanbul ortamında yaşamışsınız. O dönemi hatırlıyor musunuz? Sanıyorum sizin yetişmenizi etkileyen önemli bir dönem olmuş...
— 1939-1945 yılları arasında Asmalımescit, Sofyalı Sokak, aileye ait Gatay Apartmanı'nda, babaannemin dördüncü kattaki dairesinde ikamet ettik. Tümü aileye ait olan altı katlı apartmanda üçüncü katta bir Rus Musevisi olan Dr. Simonoviç ve eşi, ikinci katta bir Ermeni aile, birinci katta bir Türk aile, üstümüzdeki beşinci katta bir başka Musevi aile, altıncı katta ise *Apoyevmatini* adlı Rumca günlük gazetenin başya-

Pulat Tacar Feriköy'deki evlerinin bahçesinde oynarken, 1934.

zarı otururdu. Çatıdaki büyük oda ise ressam atölyesiydi. Çatıdan bütün İstanbul ayaklar altındaymış gibi görünürdü. Apartmanda oturan tüm aileler, Türk, Musevi ve Hıristiyan bayramlarında birbirlerini ziyaret ederlerdi. Birlikte yemekler yenirdi. Dr. Simonoviç tüm apartman sakinlerinin sağlık dertlerine koşar ve para almazdı. Günümüzde özlemle sözü edilen çokkültürlülük anlayışı tümüyle egemendi. Ancak Varlık Vergisi çok ciddi bir darbe oldu –Lozan'daki deyimle– gayrimüslim apartman sakinlerine. Ama bizler de elimizden geldiğince komşularımızın sıkıntılarını paylaştık.

Polat mı? Pulat mı?

— Eşiniz Selda Sylvia Hanım, bir konuşmamızda adınızın yanlış telaffuz edilmesinden yakındı. Pek çok arkadaşınız size Polat diyor, öyle mi?

— Evet, Mülkiye'deki, Dışişleri Bakanlığı'ndaki arkadaşlarımdan bir bölümü dahil, pek çok kişiye ve örneğin bakanlığın maaş bölümüne, diğer devlet dairelerine adımı doğru yazdırıp doğru telaffuz ettirmekte başarısız oldum. "Polat Tacer" der ve öyle yazarlar. Tabii kabahat onlarda değil, benim adımda. Dilimizde Polat var, "Pulat" değil. Türkçe'nin dil uyumu Tacar'ı da sevmiyor, "Tacer" demeye yönlendiriyor insanımızı.

— Merak ettim Türkçe'de çelik anlamına gelen Polat adını kim sizin telaffuz ettiğiniz şekilde Pulat'a dönüştürmüş?
— Ailede yeni doğan çocuğun adı için Halit Ziya Uşaklıgil'e başvurulurmuş. Galiba o önermiş. "Pulat" Türkçe-Farsça-Arapça karışımı kelimelerden biri. "Pûlâd" olarak Abdülhak Hamit'in *Finten* adlı oyununda geçer: *"Hûnun sem, etin olsa da Pûlâd - Vallah olurum ben sana cellâd"* Çevirisi şöyle: "Kanın zehir, etin çelik olsa bile, senin celladın olurum, vallahi." Nesli tükenmiş İstanbul beyefendilerinden olan Hıfzı Tevfik Gönensay, Kabataş Lisesi'nde edebiyat hocamdı. Sınıfta adımı sordu. Ben de evde telaffuz edildiği biçimde "Pûlât" dedim. Pek hoşlandı ve hemen *Finten*'den biraz önce söylediğim bölümü okudu; bana da ezberletti. Bir de göbek adım var. Yüksel. Ben doğduğum sırada asker olan babamın yüzbaşısının adı Yüksel'miş. Şimdilerde resmi dairelerde yurttaşı göbek adıyla çağırıyorlar. Hastanede, poliklinikte, nüfus dairesinde "Yüksel" diye çağırıyorlar beni. Kısa bir duraksamadan sonra çağrıldığımı anlıyor, teslim oluyorum.

İlkokul

— İlkokula Cağaloğlu'nda başlamışsınız ve ikinci sınıfta iken yaramazlık nedeniyle başka okula gitmeniz istenmiş. Doğru mu?
— Nereden biliyorsunuz?

— Ev ödevimi iyi yaptığımı söyledim size, akrabalarınız ile yaptığım bir sohbette söylendi.

— Cağaloğlu'nda İçtihat Evi'nin karşısında bulunan –şimdi Osmanlı Arşivleri'nin bulunduğu alandaki– 44. İlkokul'a gönderildim. Ama oraya gittiğimde okuma yazma biliyorum. Anneme o dönemde el yazımla yazdığım bir iki mektup bile kalmış elde. Sınıfta haylazlık yapıyormuşum. Örneğin, öğretmen bir sayfa "Baba bana at al" yazın diyor. Ben bütün bir sayfaya koca harflerle yazıyorum ve duruyorum. Öğretmen "Neden duruyorsun, yazsana" diyor. "Yazdım" deyip gösteriyorum. Ama bu örnek de yetiştirilmemdeki farklılığı gösteriyor.

— Nasıl bir farklılık bu?

— Söylemde ve kullanılan kavramda kesinlik bulunması gereği bir şekilde belletilmiş bana. Piyano çalarken, okuduğum notanın aynen –yazılı olduğu hızda ve tonda– piyanoya yansıtılma zorunluluğu var. Bugün, kavramların, üzerinde uzlaşma sağlanmış bulunan sınırları konusuna verdiğim önemin kökeni, aslında o günlerde aranmalı. Ayrıca, bana evde her gün sayfa sayfa Fransızca yazma temrini yaptırılıyor. Örneğin, bu sayfaya 30 kere aynı cümleyi yazacaksın deniyor imlamı düzeltmek için. Sonuç; benim imlam bir felakettir! Nedeni büyük olasılıkla sabırsızlık. 44. İlkokul'daki öğretmen verdiği görevi doğru tanımlasa, sayfaya yirmi kez o cümleyi yaz dese, herhalde uyacağım. O dönemde dolmakalem, tükenmezkalem de yok. Uçlu mürekkep kalemi ve mürekkep hokkası var. Ve ben sık sık –belki de hınzırlıktan– mürekkep hokkasını döküyorum. İkinci sınıfta babamı okula çağırıyorlar ve benim bir özel okula gitmemde yarar olduğunu söylüyorlar. Son vukuatım sınıftaki bir kıza sataşmakmış. Ne yaptığımı gerçekten hatırlamıyorum. Nazik bir şekilde uzaklaştırıyorlar beni. 44. İlkokul'dan alınıp karşı sokakta bulunan bir özel okula veriliyorum. Orada olay çıkarmıyorum. Demek muzırlık ortama bağlı olarak gelişiyor bende.

— Cağaloğlu'ndaki ilkokulu sıradışı bir eğitim dönemi izliyor. Biraz anlatır mısınız?

— Biraz önce de belirttiğim gibi, babam Gül Karlıdağ'dan boşandıktan sonra babaannemin Tünel'deki apartmanına geçtik. Hangi okula devam edeceğim sorun olmuştu. Malum, vukuatlıyım. Ayrıca, okulumun hem eve hem de Tepebaşı'ndaki konservatuara yakın olması gerekiyordu. Babam Fransızca öğrenimimin sürmesini istiyordu. Galatasaray'ın ilkokulu da Ortaköy'de. Her gün gidip gelmem olanaksızdı. Yatılı veremiyorlar, zira konservatuara da gitmem isteniyor.

— Babanız oldukça olağanüstü sayılacak bir çözüm bulmuş, değil mi?
— Evet, evimize çok yakın, eski Markiz Pastanesi'nin hemen yanındaki Kumbaracı Yokuşu'nda eski adı Alliance olan Musevi Lisesi (Ben Berith) var. Eğitimin büyük bölümü Fransızca. Babam, o dönem için çok cesur ve gerçekten sıradışı bir karar alarak, beni oturduğumuz Tünel, Asmalımescit, Sofyalı Sokak'a beş dakika yürüyüş mesafesindeki Musevi Lisesi'nin ilkokulunun üçüncü sınıfına yerleştiriyor. Böylece hem o okula, hem de Tepebaşı'ndaki konservatuara devam edebiliyorum.

— İkinci Dünya Savaşı sırasında, Almanlar sınırımıza dayanmışken, Almanya'da Musevi soykırımı yapıldığı söylentileri etrafta dolaşırken, nasıl oluyor da babanız sizi Musevi Lisesi'nin ilkokul bölümüne gönderebildi? Bu bir risk değil mi?
— Babam hem rasyonel, hem de kimi gerçekleri görmemeyi yeğleyen bir kişiliğe sahipti anlaşılan. İlkokuldan hemen sonra beni Almanya'ya Bonn Konservatuarı'na göndermeyi bile düşünmüş. Babaannem "Savaş sırasında çocuk Almanya'ya gönderilmez, Almanca da bilmiyor" diye engel olmuş. Sonuçta babam, Fransızca eğitime ve konservatuara devamımı yeğlemiş. Babamın beni Almanya'da Yahudilerin gaz odasına sürüklendiği savaş döneminde Musevilerin gittiği bir okula yollamış bulunması hısım akrabaya da garip gelmiş. Zira o dönemde Museviler Avrupa'dan kaçıyor ve işini uydurabilenler, İstanbul'dan transit geçerek İsrail'e göçüyorlar. Başka bir anlatımla, babamın o sırada Almanya'da ve

Fransa'da olanlardan pek de habersiz olmaması gerekir. Babam kendisine sorulduğunda, "Orası da Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir okulu, neden olmasın?" yanıtını verirmiş. Musevi Lisesi'nde öğretim düzeyi çok yüksekti. Özellikle Fransa'dan kaçanlardan biri olan matematik öğretmenim, benim matematik mantığımı, adeta kafamdaki bir anahtarı çevirerek açtı ve ben matematik dersinde, tüm eğitimim boyunca hep yüksek not aldım. Bu örnek de pedagojinin eğitimde ne kadar önemli olduğunu gösteriyor.

— Siz, bugün geriye doğru baktığınızda Musevi Lisesi'nin ilkokul bölümüne gönderilmiş bulunmayı yadırgıyor musunuz?

— Hayır. Hiç yadırgamıyorum. O okul İstanbul'da en iyi okullardan biriydi, o dönemde. Museviler de Türk vatandaşı ve bizlerin farklı dinlere mensup bulunmamız eşit vatandaşlar olarak kaynaşmamızı engellememeli. Ben farklı dine mensup bulunmayı bir zenginlik olarak değerlendiririm. Ama bugün bile toplumumuzda bunu yadırgayanlar olduğunu biliyorum. Örneğin, eline boya alıp bir kısım insanın kapısını "Sabetaycı" diye işaretleyenler var veya Leyla Gencer'in ölümü münasebetiyle başlarını kumdan çıkararak hezeyanlarını dile getiren yazarlar var.

— Okuldaki yaşamınız genel olarak nasıldı?

— Benimle birlikte Ben Berith'in ilkokul bölümünde Musevi olmayan üç çocuktuk. Hatırlıyorum, bunlardan biri tarih hocamızın oğlu Güneş'ti. Cuma günleri Museviler iki saat din dersi görürlerdi. Bizler okulun bahçesinde veya idman salonunda "Tarzancılık" oynardık. Okul Sovyet Konsolosluğu'na bitişikti. Savaş yıllarında okulun bahçesinde kara elbiseli "amcalar" nöbet tutmaya başladılar. Şimdi Rus Konsolosluğu o binayı satın almış. İlkokulu orada bitirdim. İlkokul bitirme sınavına gelen Milli Eğitim mümeyyizleri, Musevi olmayan bir Türk çocuğun bu okulda okumasına içerlemişler. Beni sınıfta bırakmak istediler ve öteki derslerim çok iyi ol-

duğundan, bula bula resim dersinden kırık not vermeye kalktılar. Bunun üzerine okul idaresi, adı resim-elişi olan derste, babaannemin benim için okul ödevi olarak yaptığı elişi bir hasır sepeti göstererek daha yüksek not verilmesini sağlamış. Böylece ikmale kalmadan diploma alabildim.

Ortaöğrenim ve lise

— Ortaöğrenime Saint-Benoit Lisesi'nde başlamışsınız, değil mi?

— İlkokuldan sonra, ortaöğrenimim için yine Fransızca eğitim veren Saint Benoit Lisesi'nin ortaokuluna gönderildim. Saint Benoit'da iki buçuk yıl okudum. Her hafta pazartesi günü karne alırdık. Derslerim fena değildi ama hal ve tavır notlarım düşük olurdu. Zira --dedim ya– hayatımda hiçbir dönem, anlamsız disiplini ve özgürlük kısıtlamasını kabul etmedim. Orada da haşarılık ettim. Sabahları ilk ders, bir gün önce verilen ezberin tüm öğrenciler tarafından okunmasıydı. Her gün yaklaşık 10-20 satırlık bir şiir veya metin ezberletilirdi bizlere. Sınıfa girmeden önce bahçede sıraya girilir; önce mütalaa salonuna, oradan gene tek sıra ile sınıfa gidilirdi. Bu katı disipline arada sırada başkaldırırdım. Bir keresinde mütalaa salonuna ayaklarımızı asker gibi yere vurarak girdik ve tek sırayı bozduk. Ben elebaşı değildim, ama nedense hep elebaşı olarak ceza görürdüm. Papaz gelir, "faili meçhul suçu" kimin işlediğini sorardı; kimse kimseyi ele vermezdi. Bunun üzerine papaz birilerini cezalandırmak için aramızdan birkaç öğrenciyi seçerdi; ben genellikle o seçilenlerin arasında olurdum. Bir defasında ceza olarak La Fontaine'in iki yüz küsur satırlık "Le paysan du Danube" adlı şiirini ezberlememe ve bunu bilmeden okula gelmemem istendi. Şiiri bir gecede ezberlememe rağmen tek bir kelimeyi hatırlayamadığım için yeniden eve gönderildim; okula sokulmadım, ezberi kapının girişindeki bir odada "superieur" denilen başefendiye okumam istenmişti ve tabii o hafta davranış notum sıfır geldi. Babamdan da haliyle dayak yedim.

— Sonra Adana Ortaokulu'na transfer oluyorsunuz...
— Babam Emlak ve Eytam Bankası'nın Adana Şubesi'ne müdür atandığında ben Saint Benoit Lisesi'nde orta üç öğrencisiydim. Babam beni İstanbul'da yatılı bırakacak maddi olanaklara sahip değildi anlaşılan. Haşarı oğlunu yatılı bırakmak istememiş de olabilir. Bana sonradan babamın teyzesinin anlattığına göre, okul yönetimi de babama bu yönde telkinde bulunmuş.

— Adana'da hangi okulda okudunuz?
— Adana'da okula yerleştirilmem sorun oldu. Saint Benoit Lisesi de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir okuldu. Ve sınıf denkliği bir sorun oluşturmamalıydı. Ama Adana Tepebağ Ortaokulu beni hangi sınıfa alacağını bilemedi; ne yapacaklarını saptamak için tüm derslerden sınava girmemi istediler. Sınavların hepsini başarı ile verdim. Son olarak tarih sınavına girdim. Nimet Hanım adında bir öğretmen –bakın, içime öyle işlemiş ki adını hâlâ hatırlıyorum– bana "Mısır tarihini anlat" dedi. Mısır tarihini de okumuştuk ve ilgimi çektiği için çok iyi biliyordum. Soruya içimden çok sevindim, "Mısır tarihini üç döneme ayırarak anlatmak istiyorum" diye söze başladım. Nimet öğretmen sözümü kesti, "Yanlış" dedi.

— Yanlışlık neredeymiş?
— Ben de onu sordum. "Neden?" dedim. "Beş döneme ayrılır" dedi. Nimet öğretmene "Müsaade edin anlatayım; Mısır tarihini yeni okuduk. Mısır tarihini incelemeye yönelik dönem ayrımları kimine göre beşe ya da daha fazlaya, kimine göre üçe ayrılabilir, her dönem kendi içinde alt dönemlere bölünebilir. Eksiğim ya da yanlışım varsa değerlendirirsiniz" dedim. Ukalalık etmeme sinirlendi. Mısır tarihi konusunda bildiklerimi anlatmama izin vermedi o öğretmen. Son derece haksız bir muamele ile karşı karşıya kalmıştım.

— Sonra ne oldu?

—"Tarihte başka ne okudunuz?" diye sordu. Kadim Yunan ve Roma tarihlerini okuduğumuzu, ayrıca Cumhuriyet tarihini okuduğumuzu söyledim. "Tabii gavur okulunda size Yunan ve Roma okuturlar, ama Müslüman Mısır'ı okutmazlar" dedi. Lafa bak! Ben de okuduğum Mısır tarihinin İslam öncesi dönemle ilgili olduğunu, Mısır tarihi denince eski Mısır'ın anlaşıldığını söyledim; ayrıca Sultan Selim dönemini ve daha sonrasını da bildiğimi belki "farklı" bir tonda belirttim. *Mea culpa (benim hatam)*!

— *Ne dedi öğretmeniniz?*
— Öğrencinin öğretmene bilgiçlik taslaması, hele o çocuğun Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bile olsa, Fransızca eğitim veren bir okuldan gelmiş bulunması yetti. Öğretmenler öğrenciyi kul gibi görürdü. Ben bunu Adana'da öğrenimim sırasında, iki buçuk yıl hep hissettim. Mısır tarihinin kadim yanını değil de, İslami bölümünü öne çıkaran zihniyet beni, 8 değil, 7 değil, 6. sınıfa yerleştirdi. Başarılı geçmiş iki öğrenim yılımı yok saydılar. Babamdan itiraz etmesini, okul müdürüne gitmesini, olan biteni anlatmasını, gerekirse Milli Eğitim Bakanlığı'na denklik için başvurmasını ve yanlış kararın düzeltilmesini istedim. Yapmadı. Çekindi mi, uğraşmak mı istemedi? Bilmiyorum. Ben olsam oğlumun hakkını arardım.

— *Bu olay sizi çok etkilemiş olmalı, gerçekten de büyük bir haksızlık...*
— Evet. Bu olay ülkemdeki "dışlayıcı" zihniyetle ikinci karşılaşmamdı. Birincisini daha önce anlattığım gibi, ilkokulu bitirirken yaşamıştım. Bu da beni çok etkileyen olaylardan biri olmuştur. İlerideki yıllarda, ülkemizde, çoğunluktan farklı kültüre sahip yurttaşlarımızın sorunlarını daha iyi incelememin nedenlerinden biridir. Bu zihniyet tam anlamıyla değişmiş değil. Örneğin, ünlü soprano Leyla Gencer'in annesinin aslen Polonyalı Katolik olduğunu söyleyen *Bugün* gazetesinin bir yazarı, Gencer'in küllerinin Boğaz sularına dökülmesine karşı çıkıyor ve "Boğaz'ımızı kirletme" diyebiliyor bu ülkede...

— Liseyi hangi okulda okudunuz?
— Adana Tepebağ Ortaokulu'ndan mezun olduktan sonra Ortaköy'de katı disiplini ile tanınan Kabataş Lisesi'ne 1947 yılı sonbaharında yatılı olarak gönderildim. Sorunsuz geçen üç yıllık Kabataş Lisesi döneminde, Boğaz'a bakan bir cumbada yatardım. Romatizmalarım o rutubetli havanın bir sonucudur herhalde... Hafta sonları da babamın teyzesinin yanına "evci" çıkardım.

— Kabataş Lisesi yıllarınız nasıl geçti?
— Kabataş Lisesi yıllarında da toplumsal yanı ağır basan kitaplar ve dergiler okuduğum için, farklı görüşe sahip olanların tepkisini çekmiş olabilirim. Melih Cevdet, Nâzım Hikmet sevdiğim şairler, Sait Faik ise en beğendiğim yazardı. Bir gün sınıftaki dolabımın kilidinin kırılarak açıldığını ve Melih Cevdet Anday'ın *Rahatı Kaçan Ağaç* adlı şiir kitabının üstündeki ağaç resminin bir bölümünün kırmızı kalemle daire içine alındığını, ağacın bir dalının orak çekice benzediğinin gözüme sokulmak istendiğini, böylece bana bir mesaj verildiğini anladım. Desen Abidin Dino tarafından yapılmıştı. Abidin o dönemde Fransa'daydı ve solcu olduğu için Türkiye'ye gelemiyordu. Annemin hısımı olduğu için ben yazları Fransa'ya gittiğimde Abidin Bey'i görürdüm.

— Lisede okuduğunuz yıllarda da yazları Fransa'ya mı giderdiniz?
— Evet, her yaz Ankara vapuru ile Marsilya'ya, oradan da trenle Paris'e giderdim. Genellikle Quartier Latin'de bir otelde kalırdım. Gündüzleri eski kağıtları, kitapları, eski telefon rehberlerini toplayarak ya da gazete satarak veya turistlere rehberlik ederek harçlığımı çıkarırdım. Bir keresinde Paris'in iyi muhitlerinden birinde evlerden kullanılmış gazete ve diğer kitapları toplarken annem yanında şık giyinmiş hanım arkadaşları ile kaldırımdan geçti. Ben de gıcık olsun diye ona Fransızca "Anne, nereye gidiyorsun böyle?" diye seslendim. Annem oğlunun pejmürde bir kılıkla, kağıt taşıma sepetli bi-

1947 - 1948

Kabataş Lisesi

sikletinin yan cebinde şarap şişesi ile ortalıkta dolaşmasına çok kızdı, ama benim hayatım değişmedi. Ailemin daha sonraki kuşakları bu heyecanlı ve çok zevkli hayatı yaşamadılar.

— *Kabataş Lisesi döneminize biraz daha devam edelim mi?*
— Elbette. Okulda bir piyano vardı. Boş zamanlarımda o piyanonun başına geçer ve saatlerce çalardım. Ama klasik müzikten caza dönmüştüm. Okuldaki piyanoda caz çaldığımı ve doğaçlama yaptığımı babama söylediğimde, yüzünü buruşturdu. Sonradan kendisi de cazın hiç de yabana atılır bir müzik türü olmadığını kabul etti. Yatılı öğrenci idim. Yemekler bazen çok kötü çıkardı. Laboratuar yapabilmek için öğrencinin yemeğinden kısıyorlardı. Bir gece karavanayı devirdik ve isyan çıkarıp mutfağa yürüdük. Okul yönetimi yemek sorununun kamuoyuna yansımasından korkarak, konuyu büyütmedi. Lise son sınıfta okulun Edebiyat ve Kültür Bölümü'nün başkanıydım. Bir gün, o unvana gönderilmiş bir paket getirdi postacı. Böyle bir şey beklemiyordum. Kenarından baktım. O dönemde yasak olan Türkiye Komünist Partisi'nin bildirileri olduğu izlenimini edindim. Doğru müdürün odasına gittim ve açılmamış paketi kendisine bıraktım. O dönemde şiir okuma-

ya da meraklıydım. Nâzım Hikmet'in ve Attilâ İlhan'ın çok beğendiğim şiirlerini ezbere okurdum. Daha sonraki yıllarda Ankara'da şiir okuma yarışmalarında ödüller aldım.

— *Sözünü ettiğiniz bildiri paketi neden size yollanmış? Bir provokasyon ya da bir tuzak mıydı bu?*
— Paket benim adıma değildi. Edebiyat ve Kültür Bölümü başkanına yollanmıştı. Dediğim gibi ilk reaksiyonum paketi okul müdürüne götürmek oldu. Bu benim ne yapacağımı sınamak için bir tuzak mıydı? Bilemem.

— *Liseden sonra ne yapmak istiyordunuz?*
— Amacım Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe tahsili yapmaktı. Bu amaçla Paris'te olduğum zaman, sürekli olarak Sorbonne'a gider ve bilgi alırdım. O dönemin tanınmış Fransız filozoflarının kitap ve makalelerini okurdum. Maurice Merla-Ponty'nin hayranıydım. Sartre'ın yönettiği *Les Temps Modernes* dergisine de aboneydim.

— *Ama neticede felsefe tahsili yapmadınız. Neden?*
— Babam karşı çıktı. Onun ricası ile Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin giriş sınavına girdim. Mülkiyeli oldum. Birinci yıl sonunda not ortalamam yüksek olduğu için bana burs da tahsis edildi. Böylece üniversitede okurken kimseye yük olmadım.

— *Bu aşamada merak ettiğim bir hususu sormak istiyorum size, gençlik yıllarınızda idealist miydiniz? Ütopyacı mıydınız?*
— Hem de nasıl? Francis Bacon'un *Utopia*'sı beni çok etkilemişti. Yazları Büyükada'da oturan, Robert Kolej'de okuyan, adını şimdi anımsayamadığım bir arkadaşım, Hint Okyanusu'nda Güneş Ülkesi olarak adlandırılan bir adadaki ideal uygarlık konusunda bir kitap okumuş. 17. yüzyılda Campanella tarafından yazılmış olan bu kitabı okulun kitaplığında bulmuş. Herkesin özgür ve eşit olduğu, kavga ve savaş yapılma-

yan böyle bir toplum modelini saatlerce konuşur, dünyanın acı gerçeklerinden uzak hayaller kurardık. Evet, gençliğimde ütopyacıydım. Şimdi bazı gençlerle konuştuğumda, onların da ideal bir dünyayı düşlediklerini sevinerek görüyorum.

Mülkiye

— Siyasal Bilgiler Fakültesi yıllarınızdan aklınızda kalanları konuşalım mı?

— Rutinden ibaret. Sınıflarımı ikmale kalmadan geçtim. O dönemde şubat ayında bir yazılı sınav yapılırdı. O tarihe kadar okunan tüm derslerden bir tanesi kura ile çekilir ve kurada çıkan dersin soruları cevaplanırdı. Bu dersten alacağınız not, yıl sonu ortalamasına katılırdı. Yanılmıyorsam ortalama on üzerinden yedi idi. Yani bir dersten beş alırsanız o dersten geçerdiniz, ama ortalama yediyi bulmak için not toplamından iki eksiğiniz kalırdı. Bu eksik iki notu başka derslerden alacağınız yüksek notlarla kapatmak mümkündü. Yıl sonunda ortalama yediyi tutturamamış iseniz, sınavlarda tek dersten kırık alarak ikmale kalmamış bile olsanız, yedinin altındaki derslerin hepsinden sonbaharda yeniden sınava girerdiniz. Başka bir anlatımla sıkı bir rejim vardı Mülkiye'de. Bir yıl hariç, yazları Fransa'ya gittim. Erol Akyavaş, Kaya Toperi, Turgut Apaydın, Yüksel Tamtekin, merhum Bülent Görkem, merhum Argun Çoban ve daha birkaç arkadaştan ibaret küçük bir gruptuk. Asistanlardan Seha Meray ile de arkadaşlık ederdim. Son sınıfta 12 kişi Siyaset Bölümü'ne ayrıldık. Daha sonra meslektaşım olan sınıf arkadaşlarım Erdoğan Sanalan, Bedrettin Tunabaş, Ali Hükmet Alp ve diğerleri ile dostluğumuz pekişti. Mülkiye takımında basketbol da oynadım. Modaspor ile yaptığımız önemli bir maçta son dakikada turnike atışını kaçırdığım için çok kızmışlardı bana.

— Başka sporlar?

— Atletizm yaptım. 200-400 metre koşardım. Biraz de tenis... Satranç oynadım çok.

— *Dört yıllık Siyasal Bilgiler Fakültesi dönemi hakkında çok az şey söylediniz.*
— Siz sorun isterseniz...

— *Sınavlarda aldığınız notlar hep yüksek miydi?*
— Ortalamanın üstündeydi. Bazı derslerden yüksek not aldım.

— *Ezbereci bir öğrenci miydiniz?*
— Hayır. Hiçbir zaman ders ezberlemedim. Yazarak çalışırdım. Zaten derslerin bir kısmında kitap olmadığı için not tutardık. Yardımcı kitaplara bakardık. Mülkiye'nin ikinci sınıfındayken Seviye ile evlendim. Daha sonraki yıllarda da ikmale kalmadım ama not ortalamam bir daha 9'a çıkmadı..

— *Mülkiyeliliğiniz ön plana çıkar mı?*
— Evet. Mülkiyeli olmak benim için bir onur kaynağıdır.

— *Tanıdığım başka Mülkiyelilerden farklı olarak siz Mülkiye rozeti takmıyorsunuz...*
— Ben rozet takmam. Dışavurumcu değilim. Hayır... Durun, durun... Bir istisnası var. Erbakan hükümeti döneminde Ata-

Pulat Tacar Mülkiye Basketbol Takımı'ndaki arkadaşlarıyla, 1954.

türk rozeti takarak dolaştığım aylar oldu. Eşim almıştı bana, o altından, küçük Atatürk rozetini.

Paris Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisans

— Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden sonra Paris Hukuk Fakültesi'nde bir yüksek lisans çalışması yapmışsınız. Biraz da bu konudan bahsedelim mi?.

— 1954 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Fransız hükümetinden burs alarak lisansüstü öğrenim için Paris'e gittim. Paris Hukuk Fakültesi'nde, "üniversite doktorası" diye adlandırılan yüksek lisans öğrenimi gördüm. Sınavlarımı verdim. O dönemde, Dışişleri Bakanlığı'na giriş sınavları yılda bir kez, ekim veya kasım aylarında açılırdı. 1955 yılında beklenmedik şekilde, Dışişleri Bakanlığı nisan ayında bir meslek memuru giriş sınavı açtı. Babam Paris'e telefon ederek sınavı duyurdu. Dönmemi tavsiye etti. Çok iyi hatırlıyorum. Paris'te nefis bir bahar başlamıştı. Orhan Veli'nin "Beni bu havalar mahvetti" dediği cinsten bir ilkbahar. Nisan 1955 sınavına girmek için o havaları bırakıp dönmedim. Meğer nisan sınavı, Başbakan Adnan Menderes'in oğlu Yüksel'in fazla beklemeden Dışişleri Bakanlığı'na girmesi için, zamanından önce açılmış.

— Paris'te yazdığınız yüksek lisans tezinin konusu neydi? Daha sonra seçeceğiniz meslekle ilgili miydi?

— Paris'te başlığı "Uluslararası Örgütleri Kuran Sözleşmelerde, Sözleşmenin Gözden Geçirilmesi Maddesi" olan tezimi, konu beni hiç ilgilendirmediği için hevessiz biçimde ve âdet yerini bulsun, başlanmış iş bitsin düşüncesiyle kerhen yazdım. Hocaya verdim. Tezi yazarken babamdan yeni bir telefon geldi; bu kez ağustosta yeni bir Dışişleri Bakanlığı sınavı açıldığını bildirdi. "Artık bu fırsatı herhalde kaçırmazsın ve gelecek seneyi beklemezsin" dedi. Tezimi savunmak için daha sonra Paris'e gelirim düşüncesi ile Marsilya'dan gemi ile Türkiye'ye döndüm. Gemide şimdi rahmetli

olan Semih Günver Bey ile de tanıştım. Bir dış görevden dönmekteydi. Bir de benimle aynı sınava girmek için seyahat eden Kâmran İnan vardı. Cenevre'de doktorasını bitirmiş, yurda dönüyordu. Dışişleri Bakanlığı sınavına ve bakanlığa 6 Eylül 1955 günü birlikte girdik. Bugüne kadar süren dostluğumuz da gemide başladı.

— Tezi savunmak için Paris'e dönmediniz mi?
— Hayır. Dönemedim. Bakanlığa yeni girmiştim. İzin istedim. "Bakanlığa daha yeni girdiniz, izin alamazsınız" dediler. Sonra askere gittim. Tezi sunduktan sonra savunma sürem iki yıldı. O dönemde Paris'e gitmek gelmek, orada bir ay kadar kalmak bazı harcamaları gerektiriyordu ve benim bunu karşılayacak param yoktu. Galiba işin esası finansmanda düğümleniyor. Aileden borç alabilirdim. Ancak inceledim, bu yüksek lisans, bana mesleğimde bir avantaj sağlamıyordu. Ama bu arada, hoşuma giden bir şey oldu. Tezimi sunduğum hocam bana Ankara'ya bir mektup yazdı. Adresimi bana burs veren Fransız idaresinden bulmuş. Çalışmamı okuduğunu, beğendiğini ve beni tezi savunmak için beklediğini bildirdi. Ben de kendisine teşekkür ettim. Türk Dışişleri Bakanlığı'na girdiğimi ve işlerin çokluğu nedeniyle izin alıp gelemediğimi belirttim.

Evlilikler

— Sizce sakıncası yoksa özel hayatınızdan, mesela evliliklerinizden bahsedebilir miyiz?
— Aslında ben özel hayatım konusunda konuşmaktan hoşlanmam. Soracağınız sorulara bağlı...

Aileye haber vermeden yapılan ilk evlilik

— Mülkiye'de öğrenci iken, az önce de kısaca bahsettiğiniz gibi kimseye haber vermeden evlenmişsiniz. Bu konuyu anlatır mısınız?

— Evet. Mülkiye'nin ikinci sınıfında, 1949 yılında tanıştığım Seviye ile 1952 yılında aileme haber vermeden evlendim. Arkadaşım Erol Akyavaş nikah şahidimdi. Fazla paramız yoktu. Mülkiye'den ayda 25 lira burs alıyordum. 1953'ün yaz aylarında İstanbul'da İETT'de çalışıp biraz para kazandım. Seviye ilkokul öğretmenliği sınavına girdi ve Ankara'nın ilçesi Kızılcahamam'a atandı. Hafta sonları Kızılcahamam'a giderdim. Mülkiye'de sorunum olmadığı için, babam benim yok oluşlarıma sesini çıkarmazdı. Evlendiğimi muhtemelen biliyordu, ama yüzleşmedi. Ne babam ne de annem eski eşim Seviye'nin ailesi ile hiçbir zaman tanışmak istemediler. Onlara göre eşimin ailesinin, benim ailem ile tanışmadan kızları ile evlenmeme izin vermemeleri gerekiyordu. Bu evlilik neticede uyumsuzluk nedeniyle boşanma ile sonuçlandı.

— Uyumsuzluk sizden mi, yoksa eşinizden mi kaynaklanıyordu?
— Uyumsuzluk konusundaki sorumluluğumu kabul ediyorum. Daha sonra her ikimiz de kendi hayatımızı yeniden kurduk. Seviye Hanım bir İtalyan mimar ile evlendi. Bir oğlu oldu. Yeniden boşandı. Ben ise, Viyana'da ilk bakışta âşık olduğum bugünkü eşim Sylvia Selda ile mutlu bir evlilik yaptım..

— İlk evliliğiniz konusunda biraz daha konuşalım mı? Uyumsuzluğun ardında yatan nedenler neydi?
— Bu özel konuda konuşmak istemiyorum. Seviye iyi bir insandır. Farklı kişiliklere sahiptik. Ben her evlilikte partnerlerin benzer kişiliklere sahip olmaları gerektiğini söylemiyorum. Evlilik bir molekül ise, o molekülde bulunan atomların her birinin farklı çekirdek niteliklerine sahip olduğu bir yapı ve ayrı kimliği var. Bunu zorla değiştirmeye çalışmamalıyız. Ama bazı fiziklerde imtizaçsızlık olabiliyor. Uyuşumun mutluluk için çok önemli olduğunu yıllar geçtikçe daha iyi hissettim. Seviye ile aramızdaki uyumsuzluğun sorumluluğunu ilk eşime yüklemek istemem. Ama evlilikte tahammül sınırları zorlanınca, birlikteliği devam ettirmeye çalışmanın bir anlamı yok.

İkinci evlilik

— İkinci evliliğinizi şimdiki eşiniz olan Viyana doğumlu Selda Sylvia Hanım ile yaptınız. Bildiğim kadarıyla eskiden yabancı kökenli hanımlarla Dışişleri Bakanlığı memurlarının evlenmelerine izin verilmiyordu değil mi? Siz bu güçlüğü nasıl yendiniz?

— Evet, dışişleri memurlarının yabancı kökenli partnerlerle birlikte yaşaması ve tabii evlenmesi konusunda bakanlık ambargosu vardı. Yabancı kökenli hanımla birlikte yaşayan sadece ben değildim. Bunların her biri daha sonra parlak kariyerler yaptı. Hepsi en önemli görevlere büyükelçi olarak atandı. İkisi de bakanlık müsteşarı oldu.

— Selda Sylvia Hanım sizinle birlikte Viyana'daki görevinizden sonra Türkiye'ye geldi mi?

— Evet. Ben Viyana'daki görevimden sonra merkeze atandım. O da 1967 Aralık ayında yanıma geldi ve üç ay kaldı. Daha sonra 1968 Temmuz ayında Viyana'da buluştuk. Herhalde birbirimizden ayrı yaşamama kararını o sırada kesinleştirdik.

— Dışişleri memurlarının evlenmesi için bir izin alma usulü var mı?

— Her Dışişleri Bakanlığı memuru evlenmek için bakandan izin istemek zorundadır. Bugün de öyle. Bakan müstakbel eşi tanıyan üç kişiye mektup yazarak, o kişinin, ileride Türkiye'yi dışişleri memuru eşi olarak temsil edip edemeyeceğini sorar. Bu cevaplar dosyaya konur. Yabancı kökenli hanımlarla evlenme konusunda ilk izin Büyükelçi Şükrü Elekdağ'a Bakan Turan Güneş tarafından verildi. Elekdağ, bakanlık müsteşarı oldu. O zamana kadar, dışişleri bakanları, yabancı kökenli hanımlar ile evlenme talepleri önlerine geldiğinde, imza kartonunun o sayfasını çevirirler ve bir sonraki evraka bakarlardı.

Selda Sylvia Hanım, 1961.

— Sonunda size de izin verilmiş ve evlenmişsiniz. İzin verilmeseydi ne yapardınız?
— Birlikte yaşama kararını vermiştik. Bana görev teklif etmeye devam eden uluslararası örgütler vardı.

— Yani sevdiğiniz insan sizin için her şeyden önemliydi; bu gerçekten çok hoş ve anlamlı.
— Evet. Birbirimizi bulmuşuz bir kere. Bu fırsat kaçırılır mı? Hayat çok kısa ve sadece bir kez yaşanıyor. Kaybedecek vakit yok. Siz ne dersiniz?

— Sorduğum soruyla size yanıt vermiş sayılırım diye düşünüyorum. Ne zaman evlenebildiniz?
— 1976 yılının ocak ayında evlendik.

— Epey beklemişsiniz. Sylvia Selda Hanım'a nasıl evlenme teklif ettiniz? Doğrusu bu kadar zorluktan sonra kuşkusuz çok mutlu bir gün olmuştur her ikiniz için de.

— 25 Ocak 1975 günü sabahı görevime gittiğimde, sekreterim bana doğru koştu ve sarılarak, "Müjde! Bakan evlenme izninizi imzaladı" dedi. Biraz şaşırdım. Arkadaşlara bir saat sonra geleceğimi söyledim. Otomobilime bindim ve Bahçelievler 46. Sokak'taki evimize hareket ettim. Yolda durdum ve güller aldım. Evin kapısını çaldım. Sylvia Selda ev işlerini yapmaktaydı. Beni görünce şaşırdı. "Ne oldu? Kötü bir şey mi var?" dedi. "Hayır" dedim. Elimdeki gülleri verdim ve "Benimle evlenir misin?" diye sordum. Bir an şaşırdı. Viyanalılar kuşkucudur. Ama yüzümdeki mutlu ifadeden anlamış olduğunu sanıyorum. Tek kelime ile "Evet" dedi.

— *Nasıl evlendiniz? Düğün yaptınız mı?*
— Benim ailemde düğün âdeti yok. Büyükelçi Osman Olcay, Büyükelçi Osman Başman, Selda ve ben 9 Ocak 1976 günü Ankara'da Ulus'taki parkta bulunan evlendirme dairesine gittik. Büronun bulunduğu üst kata çıktık. Bir odun

Selda Sylvia Hanım ve Pulat Bey, 1960'lı yıllarda.

sobası yanıyordu evlendirme memurunun küçük odasında. Kapının ardında bir kova ve süpürge vardı. Memurun karşısındaki iskemlelere oturduk ve defteri imzaladık. Beş dakika sürdü hepsi. Sonra Selda otomobilden Kızılay'da indi, elinde filesi kediye ciğer, eve de nevale almaya gitti Sakarya'ya. Bizler bakanlığa döndük. O gün öğle saatinde Osman Olcay ve eşi Necla Olcay ile onların evinde buluştuk. Şampanya içtik. Akşam da ailemi görmek için trenle İstanbul'a gittik.

— Sizin evlenme iznınizi İhsan Sabri Çağlayangil imzaladı yanılmıyorsam. Onu bu konuda fikir değiştirmeye ikna eden ne oldu sizce?

— Kâmran İnan, bakanlığa beraber girdiğim arkadaşımdı. O sırada milletvekiliydi. Onunla konuştum. O da Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Beyefendi'ye, "Neden imzalamıyorsunuz evlenme talebini? İmzalamayacaksanız söyleyin de Pulat kendi kararını versin" demiş. Çağlayangil de "Ben şimdiye kadar yabancı kökenli hanımla evlenme izni imzalamadım" cevabını vermiş ona.

— Siz ilk izin alabilen gruba mı dahilsiniz?

— Bizden önce Tokyo Büyükelçimiz Şükrü Elekdağ, Almanya doğumlu, ama Türkiye'de lise ve Mülkiye mezunu olan müstakbel eşi ile Turan Güneş'in izni ile evlendi. Ardından Necdet Tezel'in evlenme iznini de o sırada dışişleri bakanı olan Melih Esenbel imzaladı. Üçüncü izin bize verildi. Ama İhsan Sabri Bey son derecede tedbirli bir devlet adamıydı. Herkesten üç tane referans mektubu alınıyor; benden sekiz tane istedi. Zira meclisteki bazı çevrelerin tepki verebileceğini biliyordu. Bizimle uğraşan ve taciz eden ırkçı gazeteci ve politikacılar vardı. Bakana soru sorulursa, "Herkesten üç tavsiye mektubu alırken, Pulat Bey için sekiz tane istedim. Hepsi olumlu ve tanınmış şahsiyetlerden alınmış mektuplar bunlar. Evleneceği kişi de Türk vatandaşı. Hangi gerekçe ile ayrımcılık yapabilirim?" yanıtını verecek.

— Bazı politikacı ve gazetecilerin tacizinden söz ettiniz. O dönem özel hayatınız bakımından güç bir dönem oldu mu sizin için?

— Dediğim gibi, o dönemde benimle ve eşim Sylvia Selda ile uğraşan bazı karanlık tipler vardı. Bunlardan biri de gazeteciydi. Dışardan birilerinin kışkırttığı politikacılar da vardı. Şahsen hiçbir zaman tanışmadım o adamlarla. Biz evlendikten sonra bile o kendini bilmez ve hayasız gazeteci, *Tercüman* gazetesinde anneme, eşime ve bana yönelik kişisel saldırılarda bulundu.

— Neydi bu saldırılar? Hangi nedenle sataşıyorlardı size?

— Uzun yıllara yayılan saldırılardı bunlar. Annem gavur, babam Fransız, eşim de yabancıymış. Ben de CHP'li dışişleri bakanının infazcısıymışım. Buna benzer saldırılar... Babam Fransız değildi. Benim eşim Viyana doğumlu. Adam ırkçı, yalancı ve saldırgan

— Dava açmadınız mı?

— *Tercüman* gazetesi yolladığım yalanlamayı bastı. O gazeteci hemen altına bir yazı daha yazdı ve hakaretlerini sürdürdü. Tanıdığım bir avukat vardı. Bu gibi davaların o insanları değiştirmeyeceğini, aksine daha da saldırgan yapacağını söyledi. Anlaşılan o "felaket tip", tedavisi bulunmayan bir ırkçıydı. "Felaket tip" dedim, zira hakkımda yazdığı hayasız yazılardan birinin başlığı buydu.

— Bu tür insanlar için yapılabilecek bir şey yok gerçekten. Sizin Ankara'da geçirdiğiniz bu dönemden sonra çok daha değişik tecrübeler yaşadığınız bir başkonsolosluk döneminiz var. O dönemden söz edelim mi?

— Evet, konuyu değiştirelim de ırkçıların sıçrattığı zifos akıp gitsin üstümüzden.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Dışişleri Bakanlığı'nda İlk Yıllar

Büyükelçilik güven mektubunun sunulmasıyla başlar, geri çağrılma ile biter. Bizim ülkemizdeki bazı hükümetler, müzakerelerde ağırlığı olacağı gerekçesiyle kimi memurlarına büyükelçi unvanını verir. Adama, "Hangi ülke veya uluslararası örgüt nezdinde elçi idiniz?" diye sorsalar, ne yanıt verecek? Bir gün o unvanın verildiği bürokratlardan birinin eşi bir davette benim eşime "Benim kocam büyükelçilerin büyükelçisi" demiş. Eşim de bana, "Haline yan, sizin de süperiniz çıktı, ama kaç oktan olduğunu soramadım" dedi.

Pulat Tacar UAEA Guvernörler Meclisi'nde, Viyana, 1960.

— 1955 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdiniz. Meslekte ilk yıllarınız nasıl geçti?

— Batı Avrupa ile ilişkilerden sorumlu Birinci Daire'de göreve başladım. O dönemde bizlere müsevvit denirdi. Yani yazı taslağını hazırlayan memur. Bakanlığın üçüncü katında büyük bir odada görev yapan altı memurduk. Dosyalama, evrak arama, basit yazıları yazma gibi işler yapardık. Kısa bir süre sonra yedek subay olarak vatani görevimi yapmak üzere askere gittim. Altı aylık yedek subay okulunu başarı ile bitirmişim ki mezuniyet konuşmasını bana yaptırdılar. Kıta hizmetimi asteğmen olarak Dışişleri Bakanlığı NATO Dairesi'nde yaptım. Oradaki amirim Hüveyda Mayatepek'ti (Hüveyda Mayatepek'in eşi, Enver Paşa'nın kızı, Sultan Abdülmecit'in torunu Türkân Hanımefendi'ydi).

— NATO Dairesi'nde askeri işlere mi bakardınız?

— Dışişleri NATO Dairesi'nde bazı NATO işleri yanında, nükleer enerji konularına bakardım. Dışişlerindeki memur sayısı fazla değildi. Genel müdürüm meslek hayatımda önemli bir yeri bulunan Hüveyda Mayatepek'ti. O dönemde Hüveyda Bey hem NATO ile ilişkilerden sorumluydu, hem de özel merakı nedeniyle dışişlerinin telsiz haberleşme sisteminin kurulması çalışmalarını bizzat yönetirdi. Diğer yandan başbakanlığa bağlı Türkiye Atom Enerjisi Teşkilatı'nın kuruluş çalışmalarını da Hüveyda Bey yürütmekteydi. ABD ile Türkiye arasındaki nükleer işbirliği anlaşması çerçevesinde Amerika'ya 25 bilim adamını yolladık ve ilk 1 megavatlık nükleer araştırma reaktörünün yapımı ile ilgili işleri yürüttük. Reaktörün ilk projesini, sonradan dostum olan ve çok genç yaşta kaybettiğimiz, değerli bilim adamı

Cavit Erginsoy hazırlamıştı. O dönemde ondan yaşlı olan akademisyenlerin dudak bükmelerini ve Cavit'i devreden çıkarma çabalarını ibretle izlemiştim. Akademisyenler arasındaki kıskançlıkların başka mesleklerden farklı olmadığını daha sonra anladım.

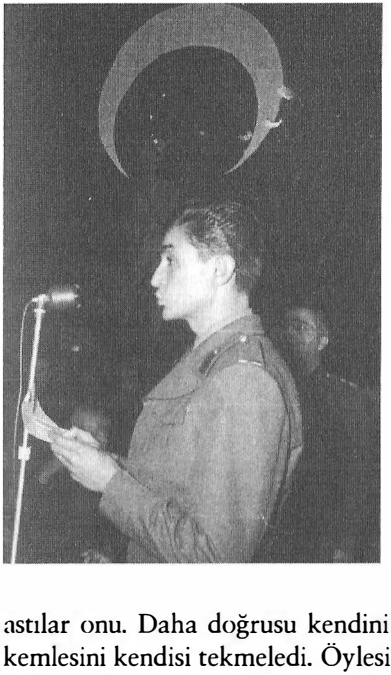
— *Sonunda araştırma reaktörümüz inşa edildi değil mi?*
— Tabii. Küçükçekmece'de inşa edilen reaktörün temeline ben de birkaç mala harç koydum. Hayatımın en zevkli dönemidir. Hüveyda Bey'den çok şey öğrendim.

— *Örneğin neler öğrendiniz?*
— Bunların en başında, her işi sonuna kadar takip etme disiplini gelir. Yani yaptığınız işi, sizin elinizden çıktıktan sonra bile takip edeceksiniz. Yolladığınız mesaj veya mektup yerine ulaştı mı? Verdiğiniz talimat yerine getirildi mi? Yapılan işte mükemmelliğe ulaşmanın sırrı budur.

— *Amiriniz Hüveyda Mayatepek ile ortak noktalarınızdan birinin müzik tercihiniz olduğunu arkadaşlarınız söyledi.*
— Hüveyda Bey, Richard Wagner müziğine meraklıydı. Tatil günlerinde Wagner'in operalarını dinlerdik. Daha sonraki yıllarda da dostluğumuz sürdü...

Fatin Rüştü Zorlu

— *Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya hayran olduğunuzu ve bakanlıkta iken kendisi ile tanıştığınızı söylemiştiniz. Neden hayrandınız Fatin Bey'e?*
— Çok zeki, bilgili, sözünü esirgemeyen bir devlet adamıydı. Kıbrıs konusunda Londra ve Zürih Anlaşmaları ile oluşturulan yeni dengeye ulaşabilmek bence onun diplomasi başarısıdır. NATO konularını da çok iyi bilirdi. Ordunun mevcut donanımı, orta ve uzun vadeli ihtiyaçları konusunda muhataplarından daha fazla bilgisi bulunduğunu muhatabı olan askerlere açıkça hissettirirdi. Çok nazik bir insandı. Maalesef

Pulat Bey Ankara Yedek Subay Okulu öğrencileri adına mezuniyet konuşmasını yaparken, 1957.

astılar onu. Daha doğrusu kendini astı. Zira darağacında iskemlesini kendisi tekmeledi. Öylesine vakur ve sağlam bir kişiliği vardı. Rüşvet aldığını iddia edenler oldu. Bu iddialara hiçbir zaman inanmadım. Batıya yönelik duruşu nedeniyle ona da "monşer" dediler. Şimdi Adnan Menderes'in yanında anıtmezarda yatıyor.

— Sizin Dışişleri Bakanlığı'nda nükleer enerji alanındaki çalışmalarınız Ankara'dan Viyana'ya atanmanızın gerekçesini oluşturmuş anladığım kadarıyla...

— Evet. Dışişlerinde atamalar yıllık kararnameler ile yapılır. Bu kararnameler genellikle yaz aylarında hazırlanır ve memurlar yeni görev yerlerine eylül-kasım ayları arasında giderler. Ben bir ara kararname ile kış aylarında Viyana'ya atandım. Zira Türkiye yeni kurulan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na üye olmuştu ve örgütün Guvernörler Meclisi'ne seçilmişti.

— O dönemde Türkiye'de nükleer enerji alanında hemen hiçbir faaliyet yoktu bildiğim kadarıyla. Neden Türkiye'yi Guvernörler Meclisi'ne seçmişler?
— NATO ülkeleri kontenjanından seçmişler Türkiye'yi. Biraz ağır bir tanımlama da olsa benim alaycı yanım, bu gibi durumlara "çiçek saksısı gibi" demem sonucunu veriyor. Ajansın ilk Guvernörler Meclisi'ne ABD yandaşı ülkeler kontenjanından bir de Güney Kore seçilmişti. Amaç o kuruldaki siyasal dengeyi sağlamaktı. Atom Ajansı'nın merkezinin Viyana'da olması da benzer bir denge arayışıydı.

Viyana Büyükelçisi Samim Yemişçibaşı

— Viyana'daki büyükelçiniz kimdi?
— O sırada Viyana Büyükelçimiz Samim Yemişçibaşı'ydı. Samim Bey, Başbakan Adnan Menderes'in eşi Berin Menderes'in erkek kardeşiydi. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı işleri de büyükelçinin sorumluluk alanına girecekti. "Bu konuları bilen birini çok acele Viyana'ya yollayın" demiş. Bakanlık beni tayin etti. Böylece Viyana dönemi başladı. Hayatımın en önemli dönemlerinden biri sayarım Viyana yıllarını.

— İlk büyükelçiniz Samim Yemişçibaşı ile ilişkileriniz nasıldı?
— Büyükelçi Samim Yemişçibaşı, Birinci Dünya Savaşı ve sonraki yıllarda Macaristan'da tahsil etmiş. Çok iyi Fransızca, Almanca ve Macarca bilirdi. Hariciye'ye alınmış. Avusturya hükümeti erkânı arasında ve Viyana sosyetesinde –Macar soyluları dahil– tanımadığı insan yoktu. Sefarette verdiği davetler Viyana'da olay olurdu. Gazeteler yazardı "ayın olayı" diye. Başbakan, dışişleri bakanı, bakanlar ve Hariciye erkânı, özetle herkes çok yakın ahbabıydı. Tüm davetlere beni yanında götürürdü. "Onuru bana, iş yapması bu arkadaşıma" ait der ve beni tanıştırırdı. Böylece ilk yıl sonunda, ben de Viyana'da başbakan, dışişleri bakanı, dışişleri memuru, gazeteci, yazar, siyasetçi, sosyete mensubu çok insan tanıdım. Genç bir diplomat için büyük bir fırsattı bu. Samim Bey'e çok minnetarım. Bana oğlu gibi muamele etti.

— Evli miydi?
— Hayır, hiç evlenmemiş.

— Herhalde çok güzel anılarınız olmalı Samim Bey ile. Aklınıza gelen bir anınızı anlatmak ister misiniz?
— Eveeet! Bir düşüneyim. Arada sırada gittiğimiz bir Macar restoranı vardı Burggasse'de. Gene bir akşam ikimiz o restorana gitmiştik. Genelde Budapeşte'den gelen orkestralar Çigan müziği çalarlardı orada ve Samim Bey öğrencilik yıllarını hatırlardı. Birden kapı açıldı ve içeriye yedi-sekiz kişilik kalabalık bir grup girdi. Samim Bey'i hemen tanıdılar. Masaya buyur ettik. Ben koridora doğru olan yerde en uçta oturuyorum. Saatlerce aralarında Macarca konuştular, orkestraya eşlik edip birlikte Macarca şarkılar söylediler. Geç saatlerde orkestra yoruldu ve artık gitmek istediğini belirtti. Masaya hesap geldi ve garson hesabı en uçta oturduğum için bana verdi. Ne yaparsınız bu durumda? Epey yüklü bir hesaptı. Ödedim. Kalktık. O dönemde sefaretteki odamdan çıkmıştım ve kendi evimde oturuyordum. Beni evime bıraktılar. Samim Bey arabada "Hesap fişini bana ver" dedi. "Olmaz" dedim. Ertesi gün tekrar istedi. Ben gene fişi vermedim ve "Hep siz beni davet ediyorsunuz, bu sefer de ben davet etmiş olayım" dedim. Ertesi günü öğleden sonra sefaretin kapıcısı benim adıma iki koli geldiğini söyledi. Nedir, diye baktık. İki kasa Chateaux Mouton-Rotschild şarabı. Meğer davet ettiğim kişi dünyanın en zengin adamlarından banka sahibi Baron Rotschild'miş. Hesabı benim ödediğimi fark etmiş ve Samim Bey'e telefon ederek adımı alıp teşekkür etmek için yollamış. Bu 24 şişenin sonuncusunu eşimle Ankara'da 1976 yılının ocak ayında, evlendiğimiz gün içtik.

— Büyükelçi Samim Yemişçibaşı birlikte çalışılması kolay bir insan mıydı?
— Çok titizdi. Her kelimenin üstünde dururdu. Bazı yazıları üç kez yazmak zorunda kalırdım. Diplomatik kuralları ve protokol kaidelerini çok iyi bilirdi. Mesleğimin tüm inceliklerini ondan öğrendim.

Büyükelçi Samim Yemişçibaşı için Avusturya Dışişleri Bakanı Kreisky tarafından verilen veda yemeği. Pulat Tacar en sağda. (1961)

— Siz Viyana Büyükelçiliği'nde görevli iken 27 Mayıs ihtilali olmuş. Büyükelçi Samim Yemişçibaşı derhal merkeze alınmış. Yerine kim atandı?

— Albay Baha Vefa Karatay Viyana Büyükelçisi olarak atandı. Büyükelçi Samim Bey'in annesi çok ağır hastaydı. Hastaneye kaldırılmıştı. İhtilali ve damadının tutuklandığını kendisinden gizledik. Samim Bey sefaretten ayrıldı ve bir otele geçti. Validesi kaldığı hastanede Allah'ın rahmetine kavuştu. Büyükelçime telefon ederek hastaneye çağırdım. Anladı. Telefonda sesi titredi. Giyinip geldi. Samim Bey birkaç gün sonra annesinin naaşını alarak Türkiye'ye götürdü. Ayrılırken her ikimizin de gözleri doldu.

— Albay Baha Vefa Karatay diplomatik deneyim sahibi miydi?

— Efendim, hariciye mesleğinde deneyim sahibi olmaya gerek yoktur. Aklıselim sahibi herkes yapar o işi. Yanınıza iyi lisan bilen birini alırsınız. Yeterlidir.

— Muzip muzip gülüyorsunuz. Alaycı yanınız öne çıktı yine...

— Neden öyle söylüyorsunuz? Etrafınıza bir bakınız. Profesörler, yüksek düzey bürokratlar, bazı politikacılar bilfiil büyükelçilik yapmadan bu unvanı almak için can atıyorlar. Oysa büyükelçilik unvanı, bir devlet ya da örgüt nezdinde ülkeyi temsil etmekle başlar ve görev bitince de biter. Adı üstünde. Bir dış göreve devletin temsilcisi olarak gönderilmeden büyükelçi unvanını alıp kartvizitlerine yazanların özgeçmişine bakanlar, bunların dışardan kalenin yan ağlara çarpan "Japon golü" cinsinden büyükelçi olduklarını anlarlar.

— Ama sayın büyükelçim, biz de emekli olmanıza rağmen size hâlâ büyükelçi unvanıyla hitap ediyoruz...

— Lütfediyorsunuz. Şeref veriyorsunuz. Eski valilere de "sayın valim", eski bakanlara da "sayın bakanım", emekli generallere "paşam" diyenler vardır. Ama o unvanlar "baki kalan hoş bir sedadan" ibarettir. En değerli büyükelçilerimizden biri olan Osman Olcay Bey, emekli olmadan iki ay önce merkeze atandığında, iki ay merkez maaşı almıştı. O iki aylık dönemde Personel Dairesi'nin kendisi için hazırlayıp verdiği bakanlık kimlik kartında ne yazıyordu biliyor musunuz? "Unvansız meslek memuru."

— Ama nasıl olur böyle bir şey?

— Evet, Esra Hanım. Ben gözlerimle gördüm o kartı. Kaba gerçek bu işte.

— Çok sevdim "Japon golü" benzetmenizi. Özetle, siz büyükelçi olarak bir devlet veya bir örgüt nezdinde devleti temsil etmeden büyükelçi unvanının verilmesine ve kullanılmasına karşı mısınız?

— Ben doçent ya da profesör olmadan bu unvanları kullanabilir miyim? Siz öğretim üyesi olarak benim özgeçmişime bakınca kullandığım unvanın sonradan yapıştırma olduğunu

düşünmez misiniz? Hemen ilave edeyim, generaller, bir albay ve profesörler ülkemizde büyükelçi olarak atandılar ve ülkeyi temsil ettiler. ABD'de başkanın kampanyasını destekleyen zenginler bile büyükelçi atanıyor.

— *Doğru bir uygulama mı bu?*
— Doğru demedim. Olanı anlattım. Bizde durum o kadar yozlaşmadı daha, ama eli kulağında. Yakın zamanda bazı meslek dışı büyükelçi veya daimi temsilci atamaları yapılacağını sanıyorum. Ben personel genel müdürü olduğum dönemde Devlet Planlama Teşkilatı'nın başında olan Yusuf Özal, kendi teşkilatından bir memurun büyükelçi atanmasını istediğini söylemiş ve "Biraz da bizden birileri büyükelçi olsun" demişti bana.

— *Siz ne yanıt verdiniz?*
— Bu konudaki önerilerini hükümet yoluyla sayın cumhurbaşkanına arz etmeleri gerektiğini söyledim.

— *Ülkemizde bilfiil büyükelçilik görevi yapmamış bazı kişilere büyükelçi unvanı verildi, değil mi?*
— Büyükelçilik, güven mektubunun yetkili makama sunulması ile başlar. Geri çağırılma ile biter. Bizim ülkemizdeki bazı hükümetler, kimi memurlarının müzakerelerde ağırlığı olacağı gerekçesiyle onlara büyükelçi unvanını veriyorlar. Adama sorarlarsa, "Hangi ülke veya uluslararası örgüt nezdinde elçi idiniz?" diye, ne yanıt verecek? Bir gün o unvanın verildiği bürokratlardan birinin eşi bir davette benim eşime "Benim kocam büyükelçilerin büyükelçisi" demiş. Eşim Selda Sylvia da eve gelince, "Haline yan, sizin de süperiniz çıktı, ama kaç oktan olduğunu soramadım" dedi. Yanlış anlaşılmak istemem. Dışişleri mesleği dışındaki nitelikli bazı şahsiyetlerin büyükelçi olarak atanmalarına karşı değilim. Çekincem, bir dış temsilciliğe bilfiil atanmadan ve orada görev yapmadan büyükelçi unvanının verilmesine ve kullanılmasına dairdir.

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Guvernörler Meclisi

— Siz Viyana'da aynı zamanda Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Guvernörler Meclisi'nde guvernör olarak görev yaptınız değil mi?
— Türkiye ilk üç yıl boyunca Guvernörler Meclisi üyeliğine seçildi. Büyükelçimiz guvernördü, ben yardımcısıydım. "Çok teknik konular, sen biliyorsun, sen yürüt" derdi.

— Viyana sizin ilk dış göreviniz. Bu göreve başlar başlamaz Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Guvernörler Meclisi toplantılarına girmek sizi zorladı mı? Ortam nasıldı?
— Viyana'ya varır varmaz kendimi Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Guvernörler Meclisi'nde Türkiye'ye ayrılmış olan koltukta buldum. Önümde "Türkiye" yazıyor. Büyük bir şeref ve sorumluluk hissettim. Türkiye tabelasının ardında resim çektirdim. Bu işten para kazanan fotoğrafçılar vardır tüm uluslararası örgütlerde. Guvernörler Meclisi'nde beş

UAEA Genel Konferansı, Viyana, 1960. Pulat Tacar arka sırada, Osman Olcay'ın yanında.

tane Nobel ödüllü bilim adamı oturuyordu. Rus, Fransız, İngiliz, Amerikalı ve Hintli. Geri kalan üyeler de nükleer enerji alanında bilgili ve deneyimli kişilerdi. Benim gibi genç ve sadece diplomat olanlar Koreli ve Tunuslu idi. Tunuslu'nun adı da hatırımda: "Turki". Nasıl unuturum? Genelde bana bakarak oy kullanırdı. Bir keresinde canını sıktılar.

— *Nasıl?*
— Mısırlı, Mısır'da bir Orta ve Yakındoğu Bölgesel Nükleer Enerji Enstitüsü kurulmasını önerdi. Ben engellemeye çalıştım ve enstitünün bölgedeki tüm ülkelere açık olması gerektiğini söyledim. O dönemde Mısır ve İsrail arasında ilişki yok. Birbirlerine düşmanlar. Enstitüyü İsraillilere açmayı kabul etmediler. Tunuslu Turki oylamada bana bakıp paralel oy kullanmış. Mısırlı, tabii çok kızdı ve onu şikayet etti. Tunuslu genç diplomat hükümetinden azar işitti. Enstitü o adla orada kurulmadı. Sonradan sadece Arap ülkeleri için bir başka enstitü oluşturdular galiba. O dönemde Mısır ile Türkiye arasında rekabet vardı. Mısır Bağlantısızlar içinde Türkiye'ye karşı aktif olarak çalışıyordu.

— *Tunuslu siz yönlendirmeden mi paralel oy kullandı?*
— Yönlendirmedim diyemem. Bu nedenle bir süre bana karşı soğuk durdu.

— *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Guvernörler Meclisi'nde Türkiye'yi temsil etmek teknik bilgi sahibi olmayı gerektirmiyor muydu?*
— Doğru. Konuları anlayabilmek için teknik konularda bilgi sahibi olmak gerekir. Bir nükleer reaktör nedir? Kaç çeşit reaktör vardır? İzotop nedir? Nükleer yakıttan nasıl enerji sağlanır? Nükleer silah nasıl yapılır? Teknik formasyon eksikse, bu konularda etkin olamazsınız. Bu nedenle teknik konuları da öğrendim. "Türküm, doğruyum, çalışkanım" sloganıyla büyüttüler bizi ne de olsa. Avusturya'nın Seibersdorf Nükleer Reaktörü'nde teknik bir kurs gördüm. İnsan çalışırsa her açığını kapatabilir.

UAEA Genel Konferansı, Büyükelçi Samim Yemişçibaşı ve Pulat Tacar, Viyana, 1959.

— *Guvernörler Meclisi'nde ne yapardınız?*

— Guvernörler Meclisi toplantılarında önceleri sustum ve dinledim. Oylama olduğunda tüm NATO ülkeleri ile birlikte oy kullanırdık. Talimatım da bu yöndeydi. Geceleri ertesi günkü toplantıda ele alınacak dokümanları okur, eski toplantıların zabıtlarını incelerdim. Bir gün önemsiz bir konu konuşulurken Sovyet delegesi Profesör Emylianov kendisine yardımcısının verdiği bir kağıdı okudu. Söylediği, iki oturum önceki ifadesi ile çelişkiliydi. Söz aldım ve bu çelişkiye işaret ettim. Harf sırasına göre dizilmişiz. Yakınımda oturuyor. Bana baktı ve bir baba oğluna nasıl gülümser ise, öylesine ve şefkatle gülümsedi. Hiçbir şey söylemedi. Cevap vermedi. Ama o gülümseme her şeyi anlatmaktaydı. Bir daha böyle lüzumsuz, bize hiçbir yarar sağlamayacak davranışlarda bulunmadım. Görüşülen konular teknik değil, idari, hukuki ve politikti. Özellikle uluslararası denetim konusu uluslararası hukuk alanına giriyordu. İlk bir-iki ay bocaladım. Ama daha

sonra güçlük çekmedim. Uluslararası örgütlerde konular ve alınacak kararlar toplantılarda değil, kulislerde ve gayri resmi yemeklerde pişiriliyor.

— Diplomatların tayin olduklarında karşılaştıkları çeşitli sorunlar vardır, genelde de bu sorunları, yaşayanlar dışında kimse bilmez. Örneğin, Viyana'ya gittiğinizde hemen bir kiralık konut bulabildiniz mi?

— Nerede... Büyükelçi Samim Yemişçibaşı bana büyükelçiliğin en üst katında bulunan odalardan birini tahsis etti. Orada kalıyordum. Büyükelçilikte kahvaltı ediyorum, yemek yiyorum. Çamaşırım yıkanıyor. O dönemde ilk maaşlar çok geç gelirdi. Samim Yemişçibaşı bana oğul muamelesi yapardı. Her yere birlikte götürürdü. Hafta sonları dahil.

— Viyana Büyükelçiliği binası devlete mi aitti?

— Evet. Belvedere Sarayı'nın karşısında seksen ya da doksan odalı bir konak. 1912 yılında satın alınmış. İkinci Dünya Savaşı'nda kapatılmış ve o dönemde oraya Katip Mösyö Horner bakmış. Savaş sonunda bize eksiksiz teslim etmiş. Binanın bakıma ihtiyacı vardı. Pek çok odası kapalıydı. Sefaretin alt katı kançılarya, bir üst katı balo salonu, onun üstündeki kat büyükelçinin ikametgahı, onun üstünde de boş odalar vardı. Dediğim gibi en üst katta bir odada ben kalıyordum. Katlar arası bağlantı eski bir asansör ile sağlanırdı.

— Viyana Büyükelçiliği'nde görev unvanınız neydi?

— Önce ikinci katiptim. Sonra başkatiplik sınavına girdim, başkatip oldum. O dönemde bir de "daimi temsilci yardımcısı" ve Türkiye için "guvernör yardımcısı" unvanım vardı. Daha sonra Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda uluslararası memur sıfatı ile görev yaptım.

Bir kültür şehri olarak Viyana

— Ömrünüzün yaklaşık sekiz-dokuz yılı Viyana'da geçmiş. Viyana'dan ve oraya dair izlenimlerinizden bahsedelim mi?

— En sevdiğim ve çok iyi bildiğim kenttir Viyana. Bir kültür başkentidir. Sanatını, tarihini, kokusunu, renklerini, mevsimlerini, özetle her şeyini çok sevdim. Orada kendimi mutlu hissediyorum. Diğer yandan, Balkanlar'ın dış mahallesi olması nedeniyle benim gibi ailesi Rumelili olanlara yakın gelen bir atmosferi var. Melankolik yanları var. En beğendiğim müzisyenler bu kentle bir şekilde bağlantılı. Düşüncesine katıldığım toplumbilimci filozof Karl Popper de Viyanalıdır. Nazilerden kaçtı, önce Yeni Zelanda'ya, sonra İngiltere'ye gitti. Avusturya'nın doğası da bana mutluluk verir. Dingin olmamı sağlar. Klasik müziğe ve operaya meraklı birisi için Viyana bir mabet gibidir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda görevli olduğum dönemde, bilet alma önceliği Ajans'a tahsis edilmiş bir loca vardı. Bu locanın en arkadaki koltuğunun bilet fiyatı o dönemde iki ya da üç dolar karşılığı Avusturya Şilini'ydi. Böylece hemen her gece operaya gittim. Sevdiğim ve evlendiğim kadınla da orada tanıştım. Kentin mimarisi, binaların renkleri, parkları, Viyana ormanları, şarapları, Viyana mutfağı... Bunca yıl sonra bugün bile eşimle sokakları geziyoruz ve her gün yeni güzellikler buluyoruz. Nasıl anlatsam?..

— Bir ülkenin kültürünün tadına varmak için dilini bilmek lazım. Siz Almancayı Viyana'da mı öğrendiniz? Uzun sürdü mü?
— Viyana'ya tayin olduğum zaman başladım öğrenmeye ve çok çabuk öğrendim. Ama bugün de gramer hatası yapıyorum. Dikkatsizlik ediyorum. Ne de olsa Almanca tahsilim yok benim.

Viyana'da Türk izleri ve günümüzde Türkler

— Tarihte Osmanlı ordusu Viyana'yı iki kez kuşatmış fakat kenti alamamış. Viyana'da bugün de görülebilir Türk izleri var mı?
— Var. Kentin çeşitli yerlerine konulmuş tabelalarda o yerin Türk geçmişi anlatılıyor. Örneğin, 14 Ekim 1529 günü, bu-

gün kentin merkezinde bulunan kent kapısının savunulduğu tarih. Kiliselerin içinde resimler ve heykeller var. Gene kentin merkezinde Am Hof'ta bir restoranın kapısının üstünde bulunan Türk güllesi... Galiba Viyana'ya giden her meraklı Türk'e bu gülle gösteriliyor. Eşimin konutunun bulunduğu mahalleye yakın (Türkenschanzpark) Türk Ordugahı Parkı var. Oraya son yıllarda bir Yunus Emre çeşmesi yaptırıldı. Ama bence Viyana kadar, Viyana civarındaki köy ve kasabalarda bulunan miras da önemlidir. Buna söylenceler dahil. 1683'te Türk kuşatmasına yapılan saldırıdan bir gün önce ayin yapılan Kahlenberg tepesindeki kiliseye, her Türk gibi ben de götürüldüm. Oraya gelen Polonya ordusu komutanı Prens Eugen Türk ordugahının bulunduğu yerlere bakmış ve saldırıyı gerçekleştirmiş. Osmanlı ordusu neredeyse bir günde darmadağın olmuş ve askerler her şeylerini bırakarak kaçmışlar. Orada bırakılan Türk çadırları, otağları, bayraklar, kılıçlar bugün Viyana'daki Askeri Müze'de ve Kent Müzesi'nde görülebilir.

— Bunlar kent ve yöre halkına Türk kuşatmalarını mı hatırlatıyor?

— Kuşatmaları, talanları ve çekilen eziyetleri de anımsatıyor. Ama bugün folklora dönüşmüş bir geçmişten söz ediyoruz. Başka bir anlatımla Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'da yeşertilmeye devam edilen Türk düşmanlığı orada yok. Aile ile ilgili kimi acıklı hatıralar olsa da bunlar düşmanlığı körüklemek için kullanılmıyor. Viyana'da Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda çalışan ünlü bir Macar soylu ailesine mensup arkadaşım vardı. Arada sırada gülerek "Mohaç'ta ailemin tüm erkeklerini öldürmüşsünüz, büyük büyük babamız kim diye soruyorum kendi kendime" derdi. Gerçekten Esterhazy Prensi'nin 14 çocuğu Mohaç Meydan Muharebesi'nde ellerinde kılıç, savaşarak ölmüşler.

— Ama Türkler Viyana'yı alamamışlar. Buna hayıflananlardan mısınız?

— Hayır. Ben Osmanlı'nın Viyana'yı işgal edememiş olmasına hayıflanmadım. Tarihsel olaylara ulusalcı açıdan bakmam. Ben tarihsel gelişmeleri, bir de o ülkenin insanları ve tarihçilerinin gözleri ile irdelerim. Viyana'daki yıllarım, tarih anlatımının sübjektifliği konusundaki düşüncelerimin berraklaşmasına katkıda bulundu. Toplumsal belleğin nasıl oluştuğunu da elimden geldiğince inceledim. Toplumsal belleğin daha sonra gelen kuşakları nasıl etkilediğini ve bunda eğitim sisteminin oynadığı rolü düşünmemiz lazım. Tedbir almak için. Evet, bu konulara epey merak sardım. Ama şunu da hemen ekleyeyim; Kabataş Lisesi'ndeki tarih öğretmenimiz Galip Bey, beni tarihi farklı açılardan incelemeye yönlendiren kişi olmuştur. Onu her zaman minnetle anarım.

— Avusturyalılar 1683 kuşatmasını unutamıyorlar mı? Sizce Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması konusundaki itirazlarının ardında ve bilinçaltında Osmanlı'nın Viyana kapılarına dayanması var mı?

— İlk kuşatma olan 1562 ile ikinci kuşatma 1683 Avusturya-Osmanlı ilişkilerinde önemli olaylar. Avusturyalılar Macaristan'ı fetheden, Polonya sınırlarına dayanan ve o güne kadar istedikleri her kenti ele geçiren Osmanlı'yı Viyana'ya sokmamışlar. Üstelik birinci kuşatma Kanuni Sultan Süleyman'ın girişimi. Ama Avusturyalıların Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki duraksamalarının ardındaki etkenin 1683'teki istila tehdidi olduğunu sanmıyorum. Bence sorun, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne, dolayısı ile kendilerine yükleyeceğini sandıkları mali yükte düğümleniyor. Buna ek olarak işgücünün serbest dolaşımı ilkesinin uygulanması halinde çok sayıda işsiz Türk'ün Avusturya'ya gelme olasılığı da Avusturyalıları korkutuyor. Şu sırada sokaklar işsiz güçsüz Romenlerden ve Roman dilencilerden geçilmiyor. Hırsızlık ve gasp artmış durumda. Ayrıca Türkiye'nin AB'nin en kalabalık devleti olarak öne çıkmasını ve söz sahibi olabilmesini düşünmek bile istemiyorlar. Oraya çalışmak için gelen ve sonradan yerleşen Türk çoğunluğun yansıttığı imaj, Avusturya toplumuna

uyum sağlayan bir toplum imajı değil. Yabancı bir madde gibi. Toplumun büyük bölümü bu yabancı madde ile Avrupa Birliği içinde birlikte olma fikrine alışamıyor.

— Neden? Oradaki Türkler ne yapıyorlar da dışlanıyorlar?
— Başörtüsü, peçe, yerlere kadar uzanan patates çuvalı gibi paltolara sarmalanmış kadınlar, töre cinayetleri, kızların okulda beden eğitimi veya yüzme dersine yollanmaması, ortak alanlarda yüksek sesle konuşma, çöpleri yere atma, Almanca öğrenmeme, toplumsal hayata katılmama, gettolaşarak yaşama alışkanlıkları, din farkı... İstisnalar var tabii. Ben göze batan hususlardan söz ettim. Bulundukları ülkenin yaşamına ve topluma entegre olmuş bulunanlar açısından zaten mesele yok. Viyana'ya yerleşmiş olan Türklerin bir bölümü asimile olmadan entegre olmayı başarmışlar. Avusturyalılar bunlardan rahatsızlık duymuyor. Parlamentoda, kent meclisinde Türkler var. Bu yıl Birol Kılıç adlı, Avusturya vatandaşı da olmuş bir Türk işadamı ile tanıştım. Hem kendi işinde başarılı hem de sivil toplum alanında çok yararlı çalışmalar yapıyor. Avrupa Parlamentosu seçimlerinden önceydi. Avusturyalı politikacılar Türklerin oyunu almak için onun kapısını aşındırıyorlardı. Avrupa'da yaşayan Türk asıllı öğrencilerin Avrupa Birliği'ni daha iyi anlamaları için bir kitap yazdırmış, bastırmış ve okullardaki Türk öğrencilere dağıtmış. Türkçe-Almanca gazete çıkartıyor. Özetle yaşadığı ülkeye ve o ülkenin toplumuna kendi kimliğini kaybetmeden entegre olmuş ve çeşitliliğini kabul ettirmiş, saygı sağlamış bir soydaşımız. Böylesi de var.

— Ama, genel anlamda dışlama son beş yılda arttı, değil mi? Bunun bir nedeni de Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlaması olabilir mi?
— Arttığı kanısındayım. Bunun nedenlerini ben de sorguladım ve Avusturya'daki, Fransa'daki, Almanya'daki dostlarımla konuştum. Müzakerelerin başlamasına karşı değiller. "Söz verildi bir kere, müzakereler başlar, Türkiye tüm yü-

kümlülüklerini yerine getirirse söylenecek bir şey kalmaz" diyenler var. Ama son beş yılda Türk hükümetinin Avrupa ile ilişkilerin hızlanmasını tetikleyecek reformları yapmadığını düşünüyorlar. Öte yandan, hükumetimizin bazı üyelerinin eşlerinin Avrupa'ya sundukları imgeyi, tutucu bir zihniyetin Avrupa'ya benimsetilmesi çabası olarak görüyorlar. Bu imge, özellikle Avrupalı kadınlar tarafından bir ayrımcılık olarak algılanıyor. Kapanma olgusunun yansıttığı zihniyeti bir AB değeri olarak kabul edemiyorlar. Aksine bunun AB değerlerine karşı olduğu görüşündeler. Örneğin, Suriye cumhurbaşkanının eşi ile Ürdün kralının eşi ile, Mısırlı ve Tunuslu devlat adamlarının eşleri ile karşılaştırıyorlar.. AB'nin sloganı "çeşitliliğin oluşturduğu birlik". Çeşitliliğe hoşgörü ile bakıyorlar. Ama Birlik'in içine eşit statüde kabul etme söz konusu olunca, hoşgörünün sınırı tesettürde duruyor. Bir başka korkuları, Avrupa'da yaşayan Türk göçmenlerin, hükümet büyüklerinden esinlenerek bu giyim tarzını ve bunun kökenindeki zihniyeti Avrupa'da yaşayan Türkler arasında yaygın hale getirmeleri. Kapanmanın Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ile Avrupa'da da arttığı görüşündeler. Türkiye'nin bir dost ülke olarak, onlarla yakın, hatta çok yakın ilişki içinde bulunmasını istiyorlar.

— Siz Türk kadınlarının, özellikle hükümete yakın olanların sergiledikleri kapanmış kadın imgesinin Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak kabul edilmesinin önünde duran büyük bir engel olduğu görüşündesiniz. Bu değerlendirme buzdağının su üstünde kalan ve görünen bölümü olabilir mi?

— Söylediğiniz hususta bir gerçek payı olabilir. Ama değer farkı siyasal ve ekonomik sorunlarla birleşince bir bütün oluşturuyor. Kanımca Avrupalıların Türkiye ile ilgili hoşgörülerinin eşiği "örtünmede" duruyor. "Tesettürlü kadınlar Türkiye'sini" kendilerinin ayrılmaz bir parçası saymak istemiyorlar. Biliyorum, bu konu çok tartışmalı. Tesettürlü hanımlar bu söylediklerime kızabilirler. Kızmasınlar. Ben size Almanya'da, Fransa'da ve Avusturya'da Türk dostu saydığım

insanların bana anlattıklarını yansıttım. Gördüklerim gettolaşmayı ve muhafazakarlığın belirgin şekilde teşhir edildiği gözlemini doğruluyor.

Uluslararası memurluk dönemi

— Viyana Büyükelçiliği'nde başkatiplikten Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda uluslararası memurluğa nasıl geçtiniz?
— Türkiye'nin Ajans'taki memur kontenjanı müsaitti. Ajans genel müdür ve yardımcısı beni Guvernörler Meclisi'nden tanıyordu. Türkiye'nın guvernörlik dönemi bitince bana sözlü olarak uluslararası memurluk önerdiler. O sırada Ajans'ta sadece Cavit Erginsoy vardı Türk memur olarak.

— Kabul ettiniz mi?
— Bakanlığa yazdık, onayladı.

— Atom Ajansı'ndaki göreviniz neydi?
— Politik, idari, personel, diplomatik, hukuksal, mali, program ve konferanslarla ilgili bölümün başındaki genel müdür yardımcısının özel danışmanıydım. İngilizcesi "Special Assistant of the Deputy Director General". Amirim Amerikalıydı.

— Çok geniş bir alanı kapsayan bir görev olmalı bu?
— Evet, oldukça sorumlu bir görevdi. Bana büyük deneyim kazandırdı.

— Somut olarak ne tür işler yapardınız?
— Bağlı dairelerin tüm belgeleri, raporları bana gelirdi. Okurdum ve amirim olan genel müdür yardımcısına gerekirse yorum ve öneri yaparak sunardım. Ajans'a gelen tüm önemli raporları okurdum ve bazı bölümlerini işaretleyerek amirime sunardım. Guvernörler Meclisi'nde ve genel konferanslarda görüşülecek tüm belgelerin hazırlanmasına Amerikalı genel müdür yardımcısının görüşleri doğrultusunda

"yardım" ederdim. Ajans'ın her hafta yapılan üst düzey yöneticileri toplantılarının gündeminin ve belgelerinin bir araya getirilmesine yardımcı olurdum. Rus, İngiliz ve Fransız uyruklu diğer genel müdür yardımcılarının özel yardımcıları da kendi görüş ve yaklaşımları çerçevesinde aynı hazırlığı yaparlardı. Bu toplantıların özet notlarını ve alınan kararları yazar, katılanlara dağıtırdım. İki ABD'li genel müdür yardımcısı ile çalıştım. İkincisi çok dikkatli, titiz ve vesveseliydi. Özel konuşmalar dışındaki telefon konuşmalarını bana da dinletirdi. Tanık olur ve kendisi için konuşma özeti hazırlardım. Özel dosyasına koyardı. Birkaç uluslararası konferansın da düzenleyicisi oldum. Örneğin, 1966 yılında Cenevre'de yapılan "Birleşmiş Miletler Nükleer Enerjiden Barışçı Amaçlarla Yararlanılması Uluslararası Konferansı"nın tüm hazırlıklarını yaptım ve konferans sekreteryasının amiriydim. Binlerce delegenin katıldığı bu büyük uluslararası konferansla ilgili parasal işler dahil, tüm işlerin sorumlusu olan kişiydim.

— Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda kaç yıl çalıştınız? Uluslararası memurluğa neden devam etmediniz?

— 1967 yılına kadar yaklaşık beş yıl çalıştım. Bakanlar Kurulu kararı ile maaşsız izinliydim. 1967 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü, bana iki kez önemli görevler önerdi. Hariciye'den tamamen kopmak istemiyordum. Bu nedenle iznimin uzatılmasını talep ettim. O sırada Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Zeki Kuneralp son derecede nazik bir mektupla Ankara'ya dönmemi ve nükleer enerji alanındaki birikimimi Türkiye'nin hizmetine sunmamı istedi. Büyükelçi Zeki Kuneralp'e büyük bir saygım vardı. O dönemde babam da Viyana'da idi. "Buralara ülken sayesinde geldin, dön ve ülkende çalış, birikimini aktar" dedi. Birlikte yaşadığım, ancak o dönemde hariciyecilerin yabancı uyruklularla evlenmesine izin verilmediği için hayatımı resmen birleştiremediğim Selda Sylvia alacağım karara karışmadı. "Sonra sorumluluğu bana yansıtabilirsin" dedi. Bakanlığa döndüm.

— Atom Enerjisi Ajansı'nda uluslararası memurluk deneyimi mesleğiniz bakımından size yararlı oldu mu?

— Çok yararlı oldu. Hatta birbiri ile çelişkili yararlar sağladı da denebilir buna. Önce uluslararası alanda ve en yüksek düzeyde nasıl müzakere yapıldığını gördüm. UAEA Guvernörler Meclisi'nin iki yanında görev yaptım. Bir ara, Stalin'in gözünden düşen Dışişleri Bakanı Molotov Viyana'ya, Atom Ajansı'na guvernör yardımcısı olarak gönderildi. Rus diktatörü Stalin, eski Dışişleri Bakanı Molotov'u önce Almatı'ya (eski adı Almaata) büyükelçi olarak atamış, daha sonra da delege yardımcılığı rütbesine indirerek daha da aşağılamak istemişti. Ünlü Molotov, Sovyet temsilcisi Profesör Emylianov'un arkasında oturmak zorunda kalmıştı. Viyana döneminin son beş yılında sekreterya gözlükleriyle baktım bu işlere. Bir konferans nasıl düzenlenir? Başkan acemi ise, nasıl kendisine hissettirmeden raydan çıkması önlenir? Ya da masanın öbür tarafında oturuyorsanız, başkan nasıl raydan çıkarılabilir? Bir sözleşme nasıl hazırlanır? Uzlaşma olmayan konularda sorunların etrafından nasıl dolaşılır?

— Diğer yarar neydi?

— Uluslararası örgüt çalışmasının kısırlığını anlamış bulunmam. Her türlü yeniliğe ve dinamizme kapalı bir düzen vardı. Temel ilke mevcut dengeleri korumak ve "dalgalandırmamak"tı. "Salla başını al maaşını, sakın ses çıkarma" yaklaşımını hiçbir zaman kabul edemedim ben. Sekreteryada iken kendimi, ideallerini para karşılığı satan biri gibi hissettiğim anlar oldu. İşte, bu gerçeği görmek benim açımdan yararlı olmuştur. UNESCO'da daimi temsilci olduğum dönemde de sekreterya görevlilerinin büyük bir bölümünün uluslararası camiaya gerçekten yarar sağlayan bir iş yapmadıklarını gözlemledim. UNESCO'da bazı Afrikalı memurlar Paris'te restoran işletirlerdi. Geldikleri ülkenin devlet başkanının akrabası olduklarından, işten atılmazlardı. İşten çıkarılanlar, Birleşmiş Milletler İdari Yargısı'na giderlerdi. O da memurlar lehine karar verirdi hep.

— Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndaki görevinizin, size müzakere tekniklerini öğrenme konusunda da yarar sağladığını söylediniz. Profesör İlber Ortaylı, İş Bankası Yayınları tarafından yayımlanmış olan Zaman Kaybolmaz *başlıklı söyleşi kitabının 446. sayfasında sizden "müzakere ustası" olarak söz ediyor. Semerkant'ta birlikte katıldığınız bir toplantıda Pakistan temsilcisinin Hintli tarafından reddedileceğini tahmin ettiği bir öneriyi Hintli'ye yaptırmışsınız. "Pulat süratle yazar, fil gibi okur, ben böyle adama şapkamı çıkarırım..." diyor.*

— Ben de İlber Hoca'ya şapka çıkarırım; çok saygı duyduğum bir tarihçidir. Kitaplarını zevkle okudum. Konuşmalarını beğenerek dinledim. Kusuru bazen "moody" olmasıdır. Ayrıca, kendini çok yoruyor. Çok fazla iş aldı üstüne. Topkapı Müzesi Müdürlüğü, üniversitede öğretim üyeliği, kitap yazmak, televizyon programları yapmak, gazeteye yazı yazmak, UNESCO Milli Komisyonu üyeliği... Ama ben bu dağılmada yaşama arzusu ve paylaşma güdüsü olduğu görüşündeyim. Paylaşma büyük önem verdiğim bir değer. Öte yandan İlber'in Topkapı Müzesi'nin başında bulunması Türkiye'nin vitrini açısından çok önemli bir kozdur.

— Ankara'ya döndükten sonra Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sorunu *ve* Nükleer Enerji Alanında Uluslararası Denetim *adlarında iki kitap yazmışsınız. Nükleer bomba yapımı gizli bilgi çerçevesine girmez mi? Bu konudaki bilgileri nasıl sağladınız?*

— ABD'de satılan beş dolarlık kitaplarda bu konuda ayrıntılı bilgi var. Konunun gizliliği kalmamış.

— Nükleer enerji özellikle çevreye yönelik tehlikeleri nedeniyle çok tartışmalı. Nükleer enerji karşıtları var. Siz ne diyorsunuz?

— Bugünkü nükleer reaktörler kanımca güvenlidir. Dünyada bu konuda yaşanan iki önemli kaza var. Teknik ayrıntılarına girmeyeyim. Çernobil reaktörü Rus teknolojisi ile yapılmıştı.

Güvenliği bulunmayan bir tesisti. Günümüzde nükleer enerji üretiminde kullanılan reaktörler öylesine güvenlik mekanizmaları ile donatılmıştır ki, isteseniz bile çevreye zarar verecek bir kaza yapamazsınız. Buna mukabil, kullanılmış yakıtların depolanması sorunu vardır. Bunun da teknik çözümü var. Sorun finansmandır. Bu gider nükleer enerji maliyetini artıran bir öğedir.

— Nükleer reaktör nükleer silah yapımına giden bir yol sayılabilir mi?
— Enerji üretiminde kullanılmak üzere çizilmiş bir reaktör silah üretiminde kullanılamaz. Reaktörü sürekli kapatmak, yakıt çubuğunu değiştirmek gerekir ki, bu ekonomik olmaz. Ayrıca bu yakıtı değiştirme hareketlerini Atom Ajansı ve tabii o ülkeyi izleyen tüm güçler bilir.

Türkiye enerji üretimi için reaktör kurmalı mı?

— Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndaki görevinizle ilgili bu konuşmayı sona erdirmeden önce, bir soru sormak istiyorum. Siz Türkiye'de nükleer reaktörlerden enerji üretilmesine karşı mısınız?
— Hayır, karşı değilim. Türkiye enerji üretim kaynakları yönünden fakir. Petrol ve gaz bağımlısı olmuş durumdayız. Cari açığımızın önemli bir bölümünün nedeni bu. Nükleer enerji reaktörü kurarak enerji üretme seçeneğini kullanmak zorundayız.

— Ama siz ve yaklaşık 30 bilim adamı 2007 Şubat ayında bir bildiri yayımladınız ve bir de basın toplantısı düzenleyerek hükümetin nükleer reaktör planlarına karşı çıktınız. Burada bir çelişki yok mu? Yoksa müzmin muhalif kategorisine mi giriyorsunuz?
— Müzmin muhalif kalıbı hoşuma gitti ve hemen benimsedim. Ama tutumumda bir çelişki yok. Bu bildiriyi ülkenin nükleer enerji alanındaki en değerli ve deneyimli bilim adam-

ları hazırladı. Bu konularla mesleği icabı ilgilenmiş olan emekli Büyükelçi Ömer Ersun bana hazırladığı bir bildiri taslağını yolladı. Okuyup onaylarsam imzalamaya davet etti. Bildiri görüşlerimi aynen yansıtıyordu. Basın toplantısına da beni "çiçek saksısı" olarak davet ettiler ve katıldım. O bildiri enerji üretimi için nükleer reaktör yapımına karşı değildi. Reaktör tipi seçimi, ihale koşulları gibi teknik konularla ilgiliydi. Konuyla ilgili olarak TBMM tarafından kabul edilen yasa, uluslararası nükleer enerji üretimi konusunda teknik bilgisi olmayan bürokratlar tarafından hazırlanmıştı ve meclisin onayına sunulmuştu. TBMM bu durumlarda akademisyenleri çağırmalı ve onların görüşlerini de almalıdır. Nükleer enerji üretimi piyasasını ve bu işin nasıl yapıldığını bilenler karşısında, emin olun, komik duruma düşüyoruz.

Nükleer silah

— Enerji üretimine yarayan bir reaktörün kurulması ve ülkenin nükleer enerji teknolojisinde deneyim kazanması, Türkiye'ye günün birinde, gerekirse nükleer silah yapma yeteneğini kazandırır mı?

— Bu soruya vereceğim yanıt "hayır "olacak. Nükleer silah yapımı için ya uranyum zenginleştirme tesisi ya da plütonyum için kimyasal ayırma tesisi kurmak gerekir.

— *Siz* Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sorunu *adlı kitabınızın kapağına bir nükleer bomba resmi koymuşsunuz. Kitapta nükleer silah yapımı tekniklerini anlatıyorsunuz. Örneğin, Türkiye'nin komşusu İran, uranyumu zenginleştirerek, nükleer silah yapımına yönelmek istiyor. İran nükleer silah yapabilir mi? İran'ın nükleer silah yapması Türkiye gibi ülkeleri özendirmez mi?*

— Değişik türde nükleer bombalar var. Plütonyum bombası, zenginleştirilmiş uranyumdan yapılan bomba, nötron bombası... Bu bombaların yapımının ayrıntısına girmeyeyim. Söyleşimizin çerçevesini aşar. Ama bazı sorularınız konusundaki

görüşümü bildireyim. İran veya bir başka ülke uranyumu zenginleştirerek, teknik olarak ufak bir bomba yapabilir. Bu iş için epey enerji ve para harcaması gerekir. Ama uluslararası camia İran'ı veya bu yola yönelen başka bir ülkeyi, günün birinde engelleyecektir. Irak'ın Osirak reaktöründe başlattığı çalışmalar nasıl bombalanarak önlendi ise, İran'ın girişimleri de nihai aşamada bir şekilde engellenecektir. İran'ın İsrail konusunda açıklanmış siyasal amaçları nedeniyle İsrail ve Amerika, gerekirse bombalamayı bile göze alarak İran'ın tehdit edici boyutta bir nükleer silah kapasitesine ulaşmasını durduracaklardır.

Viyana dönüşü NATO Dairesi'nde görev

— Viyana'da büyükelçilikte ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda yaklaşık sekiz yıl çalıştıktan sonra 1967 yılı ekim ayında Ankara'ya döndünüz. Bakanlık Atom Enerjisi Ajansı'ndaki deneyiminizden yararlandı mı?
— Dışişleri Bakanlığı'nda NATO Dairesi'nde Genel Müdür Şükrü Elekdağ'ın maiyetine verildim. Orada yaklaşık iki buçuk yıl görev yaptım. ABD ile ikili askeri anlaşmanın müzakeresinde not tutmak, dosya düzenlemek, gelecek toplantıda görüşülecek konular için hazırlık yapmaktı görevim. Aslında Atom Ajansı'ndaki çalışmanın dörtte birini bile yapmıyordum.

— Peki, Dışişleri Bakanlığı nükleer enerji alanındaki birikiminizden yararlanmayı düşünmedi mi?
— Hayır.

— Neden?
— Bunun nedeni, nükleer enerji alanında barışçı işbirliği konularının çok taraflı ekonomik ilişkilerden sorumlu bir başka dairenin görev alanına devredilmiş bulunmasıydı. Bürokratik sistemimiz daire dışındakilerin o bölümün işlerine karışmasını öngörmez. Ama bu sadece Türkiye'de değil, her yerde böyledir.

— Ama siz o dönemde nükleer enerji alanında iki kitap yazmışsınız. Doğrusu, böylesine bir birikimin israfını anlamakta zorlanıyor insan.

— Evet. Ben bir yandan dairedeki işlerimi yaptım, diğer yandan iki kitap yazdım. Dediğim gibi, görece boş zamanım vardı. El yazısı ile kaleme aldığım bu kitapları sekreterimiz Enise Mungan daktiloya çekti. Çok sevdiğim bir arkadaşımdı. Dört yıl önce kaybettik. Yazdığım kitaplardan birincisi *Nükleer Enerji Alanında Uluslararası Denetim*, ikincisi *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sorunu* başlığını taşıyordu. Bu ikinci kitap NPT (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi) Sözleşmesi hakkında teknik ve hukuki bir analizdi. Her iki kitabımı da Başbakanlık Türkiye Atom Enerjisi Kurumu yayımladı. Bugün bile NPT Sözleşmesi'ni inceleyenler bana mektup yazarak bazı sorular soruyorlar. Demek ki birikimimi bir şekilde aktarabilmişim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Başkonsolosluklar Dönemi I: Makedonya

Madekonya bizim için tarih laboratuarı veya müzesi gibi bir ülkedir. Balkan tarihine biraz ilgi duyan insan, Makedonya'nın her noktasında, okuduğu olayın yaşandığı meydanı, sokağı, binayı görebilir. Biraz hayal gücü yeterli. Ayaklanmalar, suikastlar, özetle her olayın vuku bulduğu sahneyi gözünüzde canlandırabilirsiniz.

Pulat Tacar, Üsküp Başkonsolosu.

Üsküp Başkonsolosluğu

— Ankara'daki görevinizin ardından 1970 yılı mart ayında Üsküp'e başkonsolos olarak tayin edildiniz, değil mi? Konsolosluk işlerinde deneyim sahibi değildiniz, bildiğim kadarıyla ...

— Evet. O dönemde Dışişleri Bakanlığı'nın personel politikasının ana fikirlerinden biri, herkesin her işi yapması gerektiği ve Hariciye'de uzmanlığa yer olmadığı yönündeydi. En azından, beni Üsküp'e başkonsolos tayin etmek istediklerini söyleyen Bakanlık Personel Dairesi Başkanı öyle söyledi. O sırada pek sevdiğim dostum Osman Başman, Üsküp'te başkonsolostu. Bu görev yerini çok seveceğimi bana yazdı. Makedonya, Yugoslavya Federasyonu'nun beş cumhuriyetinden biriydi. Üsküp'te Makedonya Cumhuriyeti başkanı, parlamentosu, hükümeti vardı. Başkonsolosluk binası kentin merkezindeydi. Binamızın karşısında özgün mimarisi nedeniyle Arapski Kuka (Şark Evi Oteli) ve bir sağır dilsiz okulu vardı. Geçen yıl gittim. Her ikisi de yerli yerinde duruyor. Bizim başkonsolosluk binamız şimdi elektrik dağıtım şirketinin merkezi olmuş. Benim dönemimde de satın almak istediğimiz, eski Fransız konsolosluğu binasını sonunda almışız ve orası büyükelçiliğimiz olmuş. Makedonlar aslında Arap sözcüğünü şark anlamında kullanırlar. Binamız Vardar Nehri'nin üstünde, Roma döneminden kalma temellere Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan ünlü Taşköprü'nün yakınındaydı. O dönemde her gün saat 18.00-20.00 arasında Üsküp'ün gençleri köprünün hemen yanındaki meydanda toplanır, buluşur, tanışır ve eğlenirdi. Buna "korso" denirdi.

— Üsküp, Osmanlı tarihinde önemli bir yeri bulunan bir kent. Üsküp'te kaç yıl görev yaptınız?
— Yaklaşık üç buçuk yıl görev yaptım Üsküp'te. Makedonya'yı çok sevdim. Osmanlı devleti orada 1392'den 1912'ye kadar, 520 yıl kalmış. Mustafa Kemal Manastır Askeri Okulu'nda okumuş. Şimdiki adı Tito Veles olan Köprülü, Kalkandelen, Manastır, Ohrid buram buram Osmanlı kokan kentlerdi. Balkan tarihine meraklı biri için tarih müzesi gibidir Makedonya. İştip Dağları'nda Türkmenler yaşar. Bir yıl sonra Kosova da görev alanıma eklendi. Prizren bir Osmanlı-Türk kenti hüviyetini taşıyordu. Bağlar bahçeler arasında dolaşırken, evlerden Zeki Müren'in şarkıları duyulurdu.

— Makedonya'yı ve Kosova'yı, Kosova Meydan Savaşı'nın yapıldığı alanı gezip gördünüz mü?
— Tabii gördüm. Küçük ülke. İnsan günübirlik gezilerle istediği yerlere gidip gelebiliyordu. Günübirlik dedim, zira o dönemde ufak yerleşim birimlerinde kalınabilecek temiz otel yoktu.

Makedonya'da Türkler

— Makedonya'daki Türklerin sayısı konusunda çok farklı bilgilerle karşılaştım. Sizce oradaki Türklerin gerçek sayısı nedir?
— Ben Üsküp'te başkonsolos olduğum 1970'li yılların başında Makedon hükümeti, ülke nüfusunun üçte birini oluşturan Arnavut azınlığın gücünü ve bütçeden alacağı payı azaltmak için Türklerin sayısını yüksek gösterirdi. Ben Türkçe konuşan Türklerin sayısını yaklaşık 25-35 bin olarak tahmin ediyordum. Makedon hükümeti ise o dönemde 90, hatta 100 bin sayısını verirdi Türkler için. Türkçeyi unutmuş olan veya konuşamayan, kendini Arnavut sayan Türkler vardı. Buna ek olarak Türkçe bilmeyen, Torbeş denilen Müslüman Makedonlar ve Rumlar vardı. Bunların sayısı pek belli değildi. Şimdi de Türklerin sayısı konusunda

çok daha yüksek rakamlar telaffuz ediliyor. Ama bunlar dağılmış oldukları için, parlamentoya sadece bir milletvekili gönderebilmişler. Türklerin bir bölümü Arnavut adaylara oy vermekteymiş.

— *Makedonya Türkleri dalgalar halinde Türkiye'ye göç ettiler ve Bursa ile İstanbul'a yerleştiler değil mi? Bu göç eğilimini siz nasıl değerlendiriyorsunuz?*
— Evet. Benim görev dönemimden önce Makedonya'dan Türkiye'ye birkaç dalga halinde toplu göç yaşanmış. Ben Üsküp'e atandığımda göç azalmıştı. Makedonya Yugoslavya'dan koptuktan sonra, eskiden Makedon vatandaşı olanların bazı sosyal hakları iade edildi. Şimdi, az da olsa geriye dönüş bile görülüyormuş. Benim görev dönemimde akraba birleşmeleri çerçevesinde Türkiye'ye göç talepleri vardı. Bir de ekonomik nedenlerle göç etmek isteyen, kırsal alanda yaşayanlar vardı. Bunların dosyalarını hazırlayıp Ankara'ya gönderirdik. Türkiye göç kabul etmek için, göç etmek isteyenlerin Türkçe konuşmalarını şart koşuyordu. Bu ölçütü karşılayan aday sayısı azdı.

— *Göç edenlerin orada bıraktıkları mallar ne oldu?*
— Osmanlı döneminden başlayarak göç eden Türklerin Makedonya'da bıraktıkları taşınmaz mallar karşılığında tazminat alma talepleri de uğraştığımız konulardan biriydi. Yugoslavya ve Türkiye bu konuda yaptıkları anlaşma ile geçerli belge sunanların mallarının karşılığının verilebileceği hususunda anlaşmışlardı. Soydaşlar bazı Osmanlı tapularını Dışişleri Bakanlığı kanalı ile başkonsolosluğa yollarlardı. Benim dönemimde Makedon makamları eldeki veri ve belgelerle bu malların bulunamadığı cevabını verdiler hep. Hiçbir tazminat talebine olumlu cevap alamadık. Bütün bu işlemler sanki âdet yerini bulsun diye yapılıyordu. Doğrusunu isterseniz, bizim de Makedon makamlarına verilmek üzere Üsküp'e yolladığımız belgeler çok eksikti. Bunların Ankara'da bir hukuk bürosu tarafından incelenmesi ve sonuç alınabilecek talep ha-

line getirilmesi gerekirdi. Oysa vatandaş eline ne geçerse, bakmadan, incelemeden Dışişleri Bakanlığı'na gönderiyor, orası da aynen bize havale ediyordu. Birkaç kez bu tür talepler iyi hazırlanmadan gönderilirse, hiçbir tazminat elde etme şansımızın bulunmadığını yazdım bakanlığa. Hiçbir şey değişmedi. Postacılığa devam ettik.

— *Makedonya'da yaşayan Türklere Türkçe eğitim olanağı tanınmış mıydı?*

— "Tefeyyüz" adlı Üsküp Türk Okulu ile Makedonya'nın diğer kentlerinde ilkokullar vardı. Benim görev dönemimde, bu konuda karşılaşılan güçlüğün kökeninde Makedon makamları değil, Makedon yönetimine yakın bazı Türkler bulunuyordu. Bunlardan, örneğin, merhum Necati Zekeriya, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonraki yıllarda nasıl arı Türkçe adında yeni bir dil oluşturuldu ise, kendilerinin de Balkan Türkçesi oluşturmakta olduklarını söyledi bana. Haftada bir kez yayımlanan *Birlik* gazetesinde kullandıkları dili anlamak için çevirmen kullanmak gerekirdi. Konuştuğum soydaşlar, omuz silkerek o gazeteyi okumadıklarını, dilini anlamadıklarını söylerlerdi. Bu insanlar, Makedonya'daki Türk okullarında okutulacak Türkçe ders kitaplarını uydurdukları dilde yazmak ve böylece para kazanmak için Türkiye'den gönderilen kitapların dağıtılmasını da engelliyorlardı. Türkiye'den gönderilmiş olan bir kamyon kitap ben göreve başladığımda başkonsolosluk binasında yığılı duruyordu. Muavin konsolos arkadaşıma nedenini sordum. "Makedonlar dağıtımına izin vermedi" dedi. Biz kitapları dağıtmak için yazılı müsaade istemişiz, hiçbir yanıt gelmemiş.

— *Türkiye'den gelen okul kitaplarını dağıtmak için ne yaptınız?*

— Tanışma ziyaretlerim çerçevesinde eğitim bakanına gittim. Konuyu açtım. Şaşırmış göründü ve kitapların dağıtımında bir sakınca görmediğini söyledi. Okullardaki öğret-

menlere haber saldım. İki gün içinde kitapları el altından dağıttım.

— Size kızanlar olmuştur herhalde. Bir hadise yaptılar mı bunu?
— Hayır. Makedon hükümeti hiçbir tepki göstermedi. Öğretmenlerin çok sevindiğini biliyorum.

— Türkçe radyo televizyon yayınları var mıydı?
— Üsküp'te Türkçe radyo ve TV yayını da yapılırdı. TV yayınları, çalışanların iş saati sonuna rastlayan saat 15.00 civarına rastlardı. Konuştuğum Türkler anlamadıkları için, televizyondaki Türkçe programları izlemediklerini belirtirlerdi. O dönemde uydu yayını yoktu. Türkiye'yi izleyememekteydik. TRT'nin kısa dalga dış radyo yayınları da çok zayıftı. Birkaç kere Ankara'ya yazdım, ama düzeltemediler.

— Üsküp'teki çalışmalarınızda hangi konulara ağırlık verdiniz?
— Türkiye'den Makedonya'ya yönelik kültürel faaliyetlere ve Türkçe eğitim konusuna ağırlık verdim. Bu alanda epey etkinlik yaptık. Bazı yol kazalarını da olmadan engelledim. Bir seferinde Ohrid Festivali için, orkestra, folklor veya bale yerine Türkiye'den mehter takımını göndermek istediler. O dönemin Makedon Kültür Bakanı bana gülerek, "Sayın başkonsolos bize bir şeyler mi hatırlatmak istiyorsunuz?" dedi. Ankara ile uzun yazışmalardan sonra yetkilileri vazgeçirebildim. Bu ısrarımın pek hoş karşılanmadığını bana daha sonra meslektaşlarım söylediler. Ancak bu örnek bizim tanıtım konusunda, kendi algılamalarımızı karşı tarafa kabul ettirme yaklaşımımızı yansıtıyor. Mehter takımı yerine nefis bir Karadeniz ekibi geldi. Buna da festivale katılan Yunanlılar "Pontus bizimdir, bizim kalacak" diye itiraz etmişler anlaşılan. Festival idaresi aldırmamış. Makedonya'da Halklar Tiyatrosu dahilinde bir de Türk Tiyatrosu vardı. Temsillerine giderdik. Bu tiyatroyu Türkiye'ye de davet ettik. Başarılı temsiller verdiler.

Makedonya'nın Osmanlı dönemine bakışı

— Üsküp'te Osmanlı döneminin izlerini günlük hayatınızda hissetmek mümkün müydü?
— Üsküp'te Mustafa Paşa Camii, Çifte Hamam, Alaca Cami, İsabey Camii, Sultan Murat Camii, Yahya Paşa Camii, Kurşunlu Han ve daha pek çok yapı Osmanlı döneminin mirasını yansıtıyordu. Eski şehir sayılan yerde Eski Çarşı bulunuyordu. Benim görevde olduğum dönemde buraları epey bakımsızdı. Daha sonra Üsküp'ü ziyaret ettiğimde bu yapıların bir bölümünün restore edilmiş bulunduğunu ve şehir hayatına katıldığını memnuniyetle gördüm. Tabii, sadece Üsküp'te değil, Makedonya'nın diğer kentlerinde, Manastır'da, Ohrid'de, Kalkandelen'de, Köprülü'de, özetle Makedonya'nın her köşesinde Osmanlı mirası ile karşılaştım. Heyecan verici bir durumdu.

— Siz tarihe çok meraklısınız bildiğim kadarıyla. Makedonya, özellikle Osmanlı tarihi bakımından çok ilgi çekici bir laboratuar gibiydi, öyle değil mi?
— En doğru terimi buldunuz. Bizim için tarih laboratuarı veya müzesi gibi bir ülke. Balkan tarihine biraz ilgi duyan insan, Makedonya'nın her noktasında, okuduğu olayın yaşandığı meydanı, sokağı, binayı görebilir. Biraz hayal gücü yeterli. Ayaklanmalar, suikastlar, özetle her olayın vuku bulduğu sahneyi gözünüzde canlandırabilirsiniz.

— Makedonyalılar Osmanlı dönemine nasıl bakıyorlardı? Olumlu mu, olumsuz mu?
— Osmanlı devletinden koparak bağımsızlığını kazanan tüm ülkeler, Osmanlıları baskıcı, istilacı olarak nitelerler. Makedonlar da Osmanlı devletine karşı ayaklanmalarını öne çıkarırlar. Yıllar sonra, 2007'de Üsküp Üniversitesi'nde bir toplantıya konuşmacı olarak katıldım. Konuşmam "Ortak Belleğin Oluşumu ve Algılanması" hakkındaydı. O konferansta Makedon toplumbilimciler ve tarihçiler tarafından sunulan

bildirilerden de Osmanlı döneminin işgalci ve baskıcı yönünün öne çıkarıldığı açıkça anlaşılıyordu. Bu algılamanın değiştirilmesi, Einstein'ın deyimiyle "atomun parçalanmasından daha zordur".

— Ama o dönemin olumlu yanları da vardı ve koşullar başkaydı. Olumlu yanları daha objektif olarak ele alan ülkeler yok mu? Biz bu konuda etkili olabilir miyiz?
— Sanmıyorum. Bu konuda Türk tarihçilerinin anlatımı ile o ülkelerin tarihçilerinin anlatımı arasında büyük farklar ve çelişkiler var. 19. yüzyılı ve 20. yüzyıl başlarını nakleden Fransız, İngiliz, Amerikan ve Alman basını, yazını ve tarih kitapları günümüz Balkan ülkelerinin anlatımını destekleyen haber veya yorumlarla dolu. Balkanlar'da Osmanlı döneminin olumlu yönlerini öne çıkaran yayınlar yapmak, konferanslar düzenlemek mümkün. Bu yapılıyor da zaten. Esasen aklıselim sahibi partnerler bu olumlu yanları yadsımıyorlar. Ama bizim fetih dediğimiz, yücelttiğimiz ve dinsel bir nitelik de kattığımız, olumlu değerlendirdiğimiz geçmişi, Balkan halklarının çoğunluğunun bugün o gözle görmelerini beklemek yanlıştır. Onlar işgal olarak görmeye devam edecekler. Onlar, Hıristiyanlık-Müslümanlık mücadelesi öğesini buna katacaklar. Osmanlı döneminin ülkedeki Hıristiyanlığa müsamaha ile yaklaştığını bile bile böyle davranacaklar. Sırplar, Kosova'yı bizim gözümüzle göremezler, biz de o meydan savaşına onların gözü ile bakamıyoruz. Kosova bizim için zafer, Sırplar için felaket. Mohaç, Macarlar için hezimet, bizim için zafer. Viyana muhasarasının başarısızlıkla sonuçlanması, okullarımızda hayıflanılarak anlatılıyor bizde ve başarısızlığın neden ya da bahaneleri buruklukla sıralanıyor. Avusturyalılar, Polonyalılar, Macarlar ve Sırplar o döneme başka açıdan bakıyorlar.

— Makedonya ile ilişkiler bugün çok iyi. Sizin görevde olduğunuz dönemde de iyi miydi?
— Evet hiçbir sorun yaşanmadı. İlişkiler çok dostaneydi.

Yugoslavya'nın parçalanması

— O dönemde Yugoslavya'nın parçalanacağını tahmin edebilir miydiniz?
— Tahmin edemedim. Yugoslavya Cumhuriyetleri'ni birbirlerine bağlayan çimentonun Tito olduğunu biliyordum. Onun ölümünden sonra, Avrupa ülkelerinin, en başta Almanya'nın özendirmesi ile Slovenya ve Hırvatistan'ın başlattığı hareket, zincirleme reaksiyon yarattı. Son olarak Kosova'ya da bağımsızlık ilan ettirdiler. İçin için yanan yangının büyüklüğünü tahmin edememişim...

— Makedonya'da yaşayan Arnavutlar, bu ülkenin istikrarı açısından bir tehdit teşkil ediyor mu?
— Makedonya'nın nüfusunun yaklaşık üçte biri Arnavut'tur. Son yıllarda oldukça güçlendiler ve varlıklarını hissettiriyorlar. Makedon politikacılar ve benim temas ettiğim akademisyenler Arnavutları çok saldırgan buluyorlar ve ülkenin birliği bakımından bir tehdit olarak görüyorlar. Makedonya Arnavutlarına geniş haklar tanındı. Makedon uçağına binince anonsun Makedonca ve Arnavutça yapıldığını duyuyorsunuz. Bu büyük bir değişim ve ilerleme. Dil eşitliğini simgeliyor. Makedonlar, "Arnavutlar'a ne verseniz, doymuyorlar" dediler bana. Orada, için için kaynayan bir sorun var. Bu gelişmelerin Makedonya'yı etkilemesi de mümkündür. Ama Avrupa Birliği'ne kabul edilmeleri soruna bir çözüm sağlayabilir.

— Yugoslavya parçalandı, Karadağ da Sırbistan'dan koptu. Bir ayrışma daha yaşandı. Kosova bağımsız oldu. Voyvodina'nın bunları izleyebileceği söyleniyor. Bosna Hersek Cumhuriyeti içinden bir Sırpska Republika çıktı. Herkes tarafından tanınmasa bile varlığını hissettiriyor. Başka bir anlatımla, eski Yugoslavya Cumhuriyetleri de kendi içlerinde ayrışıyorlar. Bunun nedenleri sadece etnik ve dinsel farklılık mı sizce?
— Bence sadece etnik ve dinsel farklılık değil. Öyle olsaydı benzer farklılığı bulunan her ülke atomize olurdu. Yugoslav-

ya'nın görece daha zengin olan bölgeleri, daha fakir olan Makedonya ve Kosova bölgelerini sübvanse etmek istemediler. Yani zenginliklerini paylaşmaya yanaşmadılar. Öte yandan, parçalanmayı hızlandıran etkenlerin başında, dış dünyanın yeşil ışık yakması geliyor. Kıbrıs örneğini düşünelim. Tüm kurumları işleyen KKTC'nin varlığına rağmen bu ülkenin ikiye bölünmüşlüğü uluslararası camia tarafından kabul edilmiyor. "Birlikte olacaksınız, tek devlet olacaksınız" deniyor Kıbrıs'a. Bu konuda önemli bir hususa daha değinmek isterim. Ben Üsküp'e başkonsolos olarak atandığımda, Makedonya'nın adeta ayrı bir devlet kimliği taşıdığına tanık oldum. Başkanı, başbakanı, hükümeti, parlamentosu vardı. Makedon olduğunu söyleyen bir halkı vardı. Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetlerinde de durum aynıydı. Başka bir anlatımla, bir ülkenin anayasası federasyonun kurumlarını, bu derecede bağımsızlığa yakın hale getirirse, günün birinde parçalanma veya ayrışma önlenemez olabiliyor. Belçika'daki gelişmelere bakın. Orası de yapay bir devlet. Flamanlar, Valonların açığını federal bütçeden finanse etmek istemiyorlar. Avrupa Birliği de bu ayrışmayı özendiren politikalar izliyor. Aynı durum İspanya'da Bask bölgesi için yaşanıyor. Ama Bask bölgesinde etnik farklılık ağır basıyor. Yine Yugoslavya'ya dönersek, Hırvatistan'ın ve Slovenya'nın bağımsızlığını Batı dünyası güçlü biçimde desteklemeseydi, belki bugünkü parçalanmışlığa bu kadar hızla gelinmeyebilirdi. Nihayet, bu gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile Hırvatistan arasındaki yakın işbirliğini hatırlamama da vesile oldu. "Tarih tekerrürden ibarettir" özdeyişi istesem de, istemesem de dilimin ucuna geliyor.

Makedonya adı etrafında koparılan fırtına

— Yunanistan ile Makedonya arasındaki gerginlik nasıl sonuçlanacak sizce?

— Gerginliğin temeli Makedonya'nın adından kaynaklanıyor. Yunanistan komşusu olan bağımsız bir devletin adını de-

ğiştirmesini istiyor. Makedonya, Yunanistan'ın bir ilinin de adı. Kuzeyinde bir başka Makedonya devleti olursa, Kuzey'deki o Makedonya Yunanistan'ın Makedonya ilini ve Selanik Limanı'nı yutmaya kalkarmış. Biraz aklı olan insan bu safsataya inanır mı? Üsküp'ün böyle bir talebi var mı? Makedonya adı önce coğrafi bir ad. Ayrıca siyasal olarak Yugoslavya kurulduğundan beri Makedonya Cumhuriyeti vardı. Ben bunu Yunanlıların hasta ruh halinin tezahürü olarak algılıyorum. Şımarık çocuk gibi davranıyorlar, AB ülkeleri de bu duruma gülümseyerek bakıyor, izin veriyor. Öte yandan, Makedonya piyasasında Yunan mallarının bolluğuna ve Yunan sermayesinin egemenliğine baktıkça, paranın pek çok gelişmeyi yönlendiren önemli bir etken olduğunu da görüyoruz. Makedonya Cumhuriyeti, NATO'ya girmesini, Avrupa Birliği ile birleşmesini engelleyen Yunanistan'ın baskısına boyun eğse ve adını mesela Üsküp Cumhuriyeti'ne çevirse, sonuçta bundan Yunanistan yarar mı görür? Bu çıbanbaşı, bir süre sonra başka şekilde patlak vermez mi? Ne büyük bir basiretsizlik!.. Ama Yunanlı komşularımızın ruhsal durumu bu. Tedavisi çok güç. İhtilaf nasıl sonuçlanacak? Bilemiyorum. Açıkçası uluslararası ilişkiler bakımından gereksiz ve sürrealist bir durumla karşı karşıyayız.

Kosova

— O dönemde, Kosova'nın da sizin görev alanınıza dahil olduğunu söylediniz. Kosova'ya sık sık gittiniz mi? Bugünkü gelişmeleri, örneğin Kosova'nın bir gün bağımsız olabileceğini düşündünüz mü?

— Kosova'ya fırsat buldukça gittim. Kosova'da Arnavutlar çoğunluktaydı. Ama günün birinde ayrı bir devlet kurabileceklerini doğrusu tahmin edemedim.

— Kosova'da çok Türk yaşıyor muydu?

— Yaklaşık 15 bin Türk vardı. Bunlar da Arnavutların baskısı altındaydı.

— Ne gibi bir baskı?
— Arnavutlar, Türklerin Türk değil, aslında Arnavut olduklarını ileri sürerlerdi. Bugün de öyle. Bu baskı Türkleri birbirleri ile daha fazla dayanışma içine sokardı. Prizrenliler Türkçeyi Makedon Türklerine oranla daha iyi konuşurlar.

— Kosova'nın bağımsızlığının ABD ve AB üyesi ülkelerin bir bölümü tarafından tanınması, benzer durumda olan bölgeler açısından paralel tanınmalara yol açar mı? Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığını kabul edecek mi sizce?
— Sırada Kıbrıs var, Dağlık Karabağ var, Kafkasya'da Abhazya, Güney Osetya, Çeçenistan ve başka özerk bölgeler var. Ancak bağımsızlıkların kabul edilmesi için uluslararası siyasi iradenin oluşması uzun zaman alacaktır. Avrupa Birliği Sırbistan'ı tam üye yapma kartını oynayacaktır. Rusya'nın, Yunanistan'ın ve Sırbistan'ın Kosova'nın bağımsızlığını tanıması uzun zaman gerektirecektir.

Balkan ülkeleri AB üyesi olacak mı?

— Balkanlar konusunda size son bir soru sormak, daha doğrusu tahmininizi öğrenmek istiyorum: Sırbistan ve Bosna, Karadağ ile Makedonya'nın AB üyeliği sizin tahmininize göre Türkiye'den önce mi gerçekleşecek?
— Bu ülkelerin tümü için şimdiden bir tahminde bulunmak zor. Hırvatistan'ın üyeliği bizden önce gerçekleşecek, bildiğiniz gibi. Almanya, Avusturya ve başka AB ülkeleri bu konuda kararlılar. Hırvatistan alınırsa, dengeyi sağlamak için Sırbistan'ı da hızlı üyelik rayına oturturlar. Sırbistan'ın üyeliğinin kabulünü, Kosova'nın bağımsızlığını bir şekilde, en azından *de facto* olarak kabul etme koşuluna bağlayabilirler. Büyük olasılıkla Sırbistan'dan savaş ve soykırım suçlularının Lahey Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne veya Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi'ne yollanmasını isteyecekler. Diğer ülkelerin üyeliklerinin biraz daha zaman alacağını sanırım. Günün birinde Bosna'nın bölünmesi ve Sırpska Republika'nın

Sırbistan'a bir formülle bağlanması gerçekleşebilir. Bence Bosnalılar için de en hayırlısı bu olur.

— Siz 2008 Haziran ayında, Srebrenitsa soykırımının yıldönümünde bir televizyon programına katılmak için Bosna'ya gittiniz bildiğim kadarıyla. İzlenimlerinizi alabilir miyim?

— Bosna'da yaşanan soykırımın veya insanlığa karşı işlenen suçun manevi sonuçları kolay silinemez. Bosnalılar, o soykırımı işleyenlerin ceza almadan aralarında dolaştığı görüşündeler. Sırplar da bu zanlıları mahkemeye vererek mahkum etmiyorlar. Sırplar, karşılıklı kırım, yani eski deyimle "mukatele" yaşandığı görüşündeler. Karadağ, Kosova, Arnavutluk, Makedonya büyük AB gözlükleri ile bakılınca, AB coğrafya bütünlüğü dışında kalan özümsenebilecek küçük alanlar sayılıyor. Bunların bir şekilde entegre edilmesi söz konusu olabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Başkonsolosluklar Dönemi II: Stuttgart ve Münih Başkonsoloslukları

Almanya'da son 40-50 yıldır yaşanan kültür değişimi Türk toplumunun tüm kesimleri tarafından benimsenmedi. Türk toplumuna mensup genç kuşaklar ile yaşlılar arasında uçurum oluşuyor. Bu nedenle bazı aileler, gençleri kendi yaşam tarzlarına uymaya zorluyorlar, hatta şiddet uygulanabiliyor. Bu durum, Türkleri entegre etme konusunda büyük bir heves içinde bulunmayan AB ülkeleri vatandaşlarını tepki vermeye yönlendiriyor. Böylece bizimkiler kendi içlerine daha fazla kapanıyor, dine yöneliyor ve içinde yaşadıkları topluma daha fazla yabancılaşıyorlar.

Pulat Tacar Stuttgart Başkonsolosu iken vatandaşlarla, 1971.

Baden Württemberg Eyaleti'nde 190 bin Türk

— Siz iki kez de Almanya'da başkonsolosluk görevi yaptınız. Sohbetimizin bu bölümünde Almanya'daki Türkler konusundaki görüşlerinizi almak istiyorum. Stuttgart ile başlayalım mı?

— Stuttgart Başkonsolosluğu ben oraya tayin olmadan üç-dört yıl önce açılmıştı ve sorunlu bir görev yeriydi.

— Neden sorunluydu?

— Şöyle: Stuttgart'ta 1972 Haziran ayında göreve başladığımda görev bölgemde 190 bin Türk vatandaşı vardı. Eski başkonsolosluk binası, kentin alışveriş merkezinin tam ortasında, bir binanın ikinci katındaymış. Eyaletteki 190 bin vatandaşın yaratacağı yığılmanın sonuçlarını planlamadan o bina kiralanmış. Binlerce vatandaş her gün binanın bulunduğu sokağa güneş doğmadan geliyor, sıraya giriyor ve akşama kadar sokakta sıra bekliyormuş. Doğal olarak sıra kavgaları oluyormuş. İnsanlar bekleyince tuvalet ihtiyacı doğuyor. Oralara gazete ve lahmacun satıcıları geliyor. Aklınıza gelen her şey...

— Komşular rahatsız olmuşlardır değil mi?

— Sokaktaki esnaf isyan etmiş. Belediyeye başvurmuşlar. Eyalet hükümeti de başka bir yere taşınmamızı "telkin" etmiş. Ankara, daha büyük bir binaya geçilmesini kararlaştırmış. Kent merkezine pek uzak olmayan bir yerde dört katlı bir bina bulunmuş. Başkonsolosluğa ben gelmeden bir hafta önce oraya taşımışlar. Göreve başladığımda karşılaştığım karmaşanın boyutunu size anlatamam. Kervan yolda dizilir

sistemi egemen olmuştu. Her şey altüsttü. Üsküp'ten sonra Stuttgart'ta dokuz dereceli bir depreme yakalandığımı hemen anladım. Üstelik haziran ayı. Vatandaşlar tatile gidiyor ve her birinin konsoloslukta işi var.

— *Peki bu depremi nasıl atlattınız?*
— Biri çok zeki ve hızlı iş yapan Ercan Vuralhan, diğeri titiz ve çalışkan Murat Bilhan olmak üzere iki fevkalade konsolos meslektaşım bana yardımcı oldu. Ayrıca yaklaşık 12-13 personelimiz vardı. İkametgah kentin tepelerinden birinde, orman içinde bulunan Frauenkopf semtinde bahçeli bir villaydı. Konut güzeldi ama ASALA terörü kol gezdiği için, güvenlik açısından mahzurlu sayılırmış. Ben o dönemde tehdit aldığımı hatırlamıyorum. Benden önceki meslektaşım epey korkmuş. Sinirleri çok bozulmuş. Tayinini istemiş.

— *İşleriniz yoğundu değil mi?*
— O yıllarda, yaz aylarında vatandaşlarımızın hemen hepsi akın akın tatile gelirlerdi Türkiye'ye. Ayrıca her ay ailelerine para yollarlardı. Haziran ayı yaz tatilinin başladığı dönemdir. Binlerce vatandaş posta ile pasaportunu başkonsolosluğa uzatılması için yollamış, ancak, yeni binaya taşınma nedeniyle evrak ve pasaportlar birikmiş. Binanın mahzenine atılmış, binlerce açılmamış zarf var. İçlerinde pasaportlar ve zarfa para koymayın uyarısına rağmen, pasaport uzatma harçları da pasaportun arasında. Ayrıca, her gün pasaportunu uzatmak, noter işlerini yaptırmak, doğum ve vatandaşlık işlerini tamamlamak için başkonsolosluğa bine yakın vatandaş geliyordu.

— *Vatandaş isyan etmiştir herhalde...*
— Öyle. Hepimiz isyan ettik aslında. Bu krizi nasıl aşacaktık? Her şeyden önce, vatandaşları mümkün olduğu kadar sokaktan konsolosluk binası içine almak lazımdı. Bir bekleme alanı yarattık. Pasaport sıra bekleme kuyruğunu, dört katlı binanın merdiveninde oluşturduk. Pasaport uzatma ve

yeni pasaport işleri için bir zincir çalışma sistemi kurduk. Vatandaş geliyor, pasaportunu bir vezneye veriyor ve yavaş yavaş ilerlemeye başlıyordu. Zincirin en sonunda Konsolos Ercan Vuralhan oturuyordu. Vatandaş onun bulunduğu yere gelinceye kadar, rutin pasaport işleri bitiriliyor ve yurttaş pasaportunu alıp gidiyordu. İşi rutin dışında olanlar sıradan çıkarak başka bir alanda beklemeye geçiyordu.

— *Nedir bu rutin olmayan işler?*
— Örneğin pasaportunu da çamaşırı ile birlikte yıkadığını ileri süren vatandaşlar vardı. Pasaportu öyle yıkanmış ki, artık bir şey okunamıyor. Aslında hikaye anlatıyor adam. Buna göre, eyaletteki çamaşır makineleri hemen her gün içinde pasaport olan pantolon ve ceketler yıkamaya başlamıştı! Adında veya soyadında tahrifat yapanlar vardı. Hayatımda hiç duymadığım kadar çok yalanla ve çeşitli sorunlarla orada karşılaştım.

— *Postayla yollanmış binlerce pasaport sorununu nasıl çözümlediniz?*
— Harf sayısı kadar kutu aldırdım. Her birinin üstüne ait olduğu baş harfi yazdık. Evvela pasaportları soyadlarına göre ait olduğu kutulara attık. Ben dahil hepimiz, ceketleri çıkardık, kolları sıvadık. Gece yarılarına kadar, hafta sonları dahil çalıştık. Posta ile pasaportunu gönderip yanıt alamayan vatandaş geldiğinde oraya başvuruyor, soyadının baş harfinin kutusundan zarfı bulunuyor ve kendisine verilerek işlemi elden takibi isteniyordu. Pasaportunun akıbetini sormak için gelmeyenlerin işleri de peyderpey yapılıyor, posta ile adreslerine yollanıyordu. Stuttgart Başkonsolosluğu'nun işleri iki ay içinde düzene girdi.

Gazeteci Burhan Felek ile polemik

— *Buna rağmen bir gazeteci ile aranızda polemik olmuş sanırım.*

— İçime ukdedir bu öykü. O gazeteci de Burhan Felek'ti. Burhan Felek o günlerde Stuttgart Başkonsolosluğu'nun çalışmasını ağır şekilde eleştiren bir makale yayımladı. Anlattıkları yeni başkonsolosluk binasının durumuna ve çalışma şekline uymamaktaydı. Her şeyden önce sokakta sıra bekleyen yoktu. Vatandaş gece yarısı gelip sıraya girmiyordu. Sokakta kavga etmiyorlardı. Burhan Felek bu bilgileri TRT Radyosu'nda dinlediğini yazmıştı.

— Peki, nasıl oluyor da hiç araştırmadan, radyodan dinledim diyerek böyle bir makale yazabiliyor?
— Bu konu beni de çok üzdü. Zira orada gecesini gündüzüne katarak –hafta sonu tatili yapmadan– canla başla çalışan tüm memur arkadaşlarım kötüleniyordu. TRT Genel Müdürü'ne yazdım. İncelemişler, "O tarihte TRT'de böyle bir yayın yapılmamıştır" yanıtı geldi. Diğer yanda, çok beğendiğim, saydığım ve ciddiyetinden kuşku duymadığım, "yazarların şeyhi" (Şeyh-**ül muharririn**) unvanlı, deneyimli gazeteci Burhan Felek var. O ise "Dinledim bu yayını" diyor. Gel de çık işin içinden... Uzatmayayım. Gerçek bu olaydan iki yıl sonra ortaya çıktı. İzmir Radyosu'ndan bir muhabir o yayının yapıldığı tarihten yaklaşık bir buçuk yıl önce Stuttgart'a gitmiş. Eski binanın bulunduğu yerde vatandaş ile röportajlar yapmış. Bu röportajını da bir buçuk yıl sonra, yaz aylarında boşluk doldurmak için İzmir Radyosu'nda yayımlamış. Burhan Felek üstat da bunu dinleyip makalesini yazmış. Benim ona verdiğim cevapları da yayımladı köşesinde. Cevabıma cevap da verdi. Neticede her şey anlaşıldı. Ama Burhan Felek bir TRT yayınının kendisini yanlış yola sevkettiğini yazmadı.

Ufak bir valilik gibi çalışan başkonsolosluk

— Stuttgart Başkonsolosluğu 190 bin kişiden sorumlu olduğuna göre bir valilik gibi çalışıyordu herhalde.
— Ufak bir valiliğin ne kadar işi varsa, bizim de işimiz o kadar yoğundu. Çocukların eğitim sorunları vardı. Vatandaş-

lar arasında siyasi anlamda bölünme vardı. Yurttaşlar sağ ve sol olarak ikiye ayrılmışlardı. Tarikatlar da harekete geçmişti. Hafta sonları konutta 30-40 kişilik davetler yaparak, yurttaşları birbirleriyle tanıştırmaya ve aralarında diyalog kurmalarını sağlamaya çalıştım. Vatandaşların yurtdışındaki sorunları ortaktı. Bir araya geldikleri zaman, uzlaşmazlıkların yüzde seksenini çözdüklerini söylediler bana. Ben de yurtdışında haklarını savunmak için birlik içinde bulunmaları ve sorunlarına birlikte çözüm aramaları gerektiğini anlatırdım onlara. Bu süreçte başkonsolosluk aracı ve kolaylaştırıcı rolü oynayacaktı.

— O dönemde ayrılıkçı hareket örgütlenmiş miydi?
— Vatandaşlarımızın üst üste binmiş birkaç kimliği vardı. Türk vatandaşlığı dışında, etnik kimlik, dinsel kimlik (Sünnilik- Alevilik) Türkiye'de geldikleri yöreye aidiyet alt kimliği ve inanılmayacak bir şey ama Almanya'da ikamet ettiği kentin kimliği. Örneğin, vatandaşlar bulundukları kasabanın futbol takımları arasındaki maçlarda ikiye ayrılıp oturdukları Alman kasabasının adını çığırıyorlar ve öbür kentte oturanlarla kavga ediyorlardı. Ayrılıkçılar da o dönemde örgütlenmeye başlamışlardı ve kendilerinin Türk değil, Türkiyeli olduklarını söylüyorlardı.

Garip bir nesep öyküsü

— Bir dergide okumuştum, Stuttgart Başkonsolosluğu'nda gayrimeşru çocukların nesepleri konusunda garip bir olay yaşanmış. Sizin zamanınızda mıydı?
— Evet. Trajikomik bir öyküdür bu. Bir dönem Essen Başkonsolosu olan, şimdi merhum Büyükelçi İlhan Bakay ağabeyimizin orada görevli olduğu dönemde, yanında çalışan bir katip uygunsuz işler çevirmiş. İşine son vermişler. Aynı kişi bir yolunu bulup kendini bu kez Stuttgart Başkonsolosluğu'na tayin ettirmiş. Bizde doğum işlerine bakıyor. Hızlı çalışan, işini bilen bir memur izlenimini verirdi. Bir gün İlhan Ba-

kay beni ziyarete geldi ve doğum kayıtlarını incelemek istediğini söyledi. Sebebini de anlattı. Bir vesile ile babası belli olmayan çocukların baba hanesine kendi adının yazıldığını duymuş. İnceleme sonunda acı gerçek ortaya çıktı. O melun katip, işine son veren eski başkonsolosundan intikam almak amacıyla evlilik dışı çocuğunun nüfus kağıdını çıkarmak için başvuran ve "babası belli değil" diyen yaklaşık 20 vatandaşın çocuğunun nüfusunun baba hanesine "İlhan Bakay" yazarmış! 2006 yılında vefat eden İlhan Ağabey, her bir vaka için ayrı dava açarak nesep tashihi yaptırmak zorunda kaldı. Biz de o memurun işine son verdik. Belki, bir politikacı tanıdık bulup yine başka bir görev yerine tayin ettirmiştir kendini, bilemiyorum. İlhan Bakay 2006 yılında rahmetli oldu.

— Gerçekten inanılmaz bir durum bu. Bu tip memurlar nasıl olur da dışişleri teşkilatına girebilirler?

— Dışişleri Bakanlığı'nın melanet konusunda dokunulmazlığı yok. Ülke insanları arasında iyisi de var, böylesi de. Bence önemli olan husus, daha önce önemli bir hata yaptığı için kadrodan dışlanan memurun, bazı aracılar kullanarak, arka kapıdan yeniden teşkilata girmesinin önlenmesidir. Benzer örneklerle ne yazık ki çok karşılaştım. Bunlardan bazıları dışişleri bakanlarının acıma duygusundan yararlanmasını bilmişlerdir.

Türk çocuklarının eğitimi konusunda yapılan yanlışlar

— Türk çocuklarının eğitimi sorununa değinelim mi?

— Bu konu Almanya'daki Türk toplumunun en önemli sorunudur. Stuttgart'ta göreve başlamamdan hemen sonra, yeni öğrenim yılı başlar başlamaz, ünlü üniversite kenti olan Tübingen'den bir okulun müdürü benimle Türk çocuklarının eğitim sorununu görüşmek istediğini söyledi. "İsterseniz ben geleyim, isterseniz siz bizi ziyaret edin ve konuyu yerinde inceleyin" dedi. Çalışma ataşesini de yanıma alarak Tübingen'e gittim. Okul aile birliği toplanıp sınıflarda bulunan Türk ço-

cuklarının diğer öğrencilerin öğrenim temposunu yavaşlattığını söyleyerek çocuklarını okuldan çekeceklerini bildirmiş ve alternatif çözüm olarak Türk çocukları için ayrı bir sınıf açılmasını istemiş. Okul idaresi Türkler için ayrı sınıf açma yetkisine sahip değil. Sorun çözümleninceye kadar, çocuklarımız sınıfın arka sıralarında oturuyorlar ve dersleri takip edemiyorlar. Bir süre sonra bu çocuklar okula gelmeyi kesmişler. Okul idaresi de bunları izlemeyi bırakmış.

— Bu durumda siz ne yaptınız?

— Durumu Bonn Büyükelçiliği'ne bildirdim. Ailelerle temas ettim. Ana babalar Almanca bilmiyorlar ve çocuklara evde yardım etmeleri olanaksız. Yeterince paraları da yok özel ders aldırmak için. Olsa bile, bu işe para harcamak istemiyorlar. Bir kısmı kızlarını okula göndermiyor. Tabii bunu beyaz yakalılar için söylemiyorum. Onların çocukları Alman okullarında en başarılılar arasında. Aslında kitaplar yazılabilir bu konuda. Türkiye'deki makamların önceliği, yurttaşın çocuğunun Türk kimliğini kaybetmemesi. Alman eğitim makamları ise orada bulunan yabancı işçinin çocuğunun entegre olmasını yeğlemekte. Ben bu durumu hem Almanya hem de Türkiye açısından bir toplumsal cinayet olarak tanımlıyorum.

— Ağır bir tanımlama değil mi bu?

— Bu ağır tanımlamayı bilerek yaptım. Satırbaşları ile de özetleyeyim. Çocuklar Almanca bilmiyor. Ama doğru dürüst Türkçe de bilmiyorlar. Ebeveyn Almanca konuşmuyor. Alman öğretmenlerin çoğu Türk çocukların bulunduğu sınıflara girmek istemiyor. Türk çocukları geri zekalılar için açılan sınıflara benzer özel sınıflara yerleştiriliyor. Buralara ana dili Almanca olmayan, pedagoji tahsili görmemiş, işçi statüsünde geçici öğretmenler atanıyor. Bu atamaları yapan makam eyaletlerin eğitimden sorumlu bakanlıkları. Atadıkları öğretmenlerin yüzde doksanı Alman değil. Başka bir anlatımla ana dilleri Almanca değil. Bu dili sonradan öğrenmiş işçi statüsünde kişiler bunlar. Buna paralel olarak Türkiye de çocukların

Türkçe öğrenmeleri için öğretmen yolluyor Almanya'ya ve Türk çocuklarının yoğun oldukları Fransa, Belçika, Hollanda ve Avusturya gibi ülkelere. Ama bu öğretmenler de gittikleri ülkenin dilini bilmiyorlar. Sonunda bazı okullar Alman öğrencilerden "kurtuluyor".

— *"Alman öğrencilerden kurtulmak" ne anlama geliyor?*
— Bir gün Münih'te odama Türkiye'den gönderilmiş bir öğretmen girdi ve övünerek, heyecanla, okula artık Türk bayrağı çektiklerini, zira orada artık Alman öğrenci kalmadığını, öğrencilerin yüzde doksanının Türk, diğerlerinin de Arap, Boşnak ve Arnavut olduklarını bildirdi. Memnun olmamı, kendisine aferin dememi beklemekteydi. Ben ise bunun Türk toplumunun lehine bir durum olmadığını anlatmaya çalıştım. Bana sorunun aslında bir milliyetçilik meselesi olduğunu, Alman okullarında çocukların asimile edilmeye çalışıldığını, oysa kendilerinin çocuklara Türk müfredatını, Türk tarihini ve ülküsünü Türkiye'den getirdikleri kitaplarla öğrettiklerini anlattı.

— *Türk müfredatına göre yetişen çocuk, daha sonra Almanya'da hangi niteliğini öne çıkararak iş bulacak peki?*
— Ben de aynı soruyu sordum. Ama benim o öğretmeni ikna etmem mümkün değildi. Bu çocuklar Türkiye'ye dönecek ise, Türk müfredatına göre yetiştirilmeleri yararlı bir yarım adım sayılabilirdi. Ancak, orada bulunan Türklerin sosyal güvenlik avantajlarını hesaba katarak Türkiye'ye dönmeme ve Almanya'ya yerleşme, gettolaşma eğilimleri belirgin olmaya başlamıştı. Bu çocuklar Alman kültüründen uzak yetişirler ise, Alman toplumu tarafından dışlanacaklardı. İşsiz kalacaklardı. Bu sefer para kazanmak için yasadışı işlere yönelebilirlerdi. Yöneldiler de. O dönemde ağırlığı, temel eğitimi bitiren Türk çocuklarının meslek öğrenmelerini sağlamak amacıyla meslek okullarına gönderilmesine veriyordum. Alman meslek okulları çocuklarımızı bu okullara alma konusunda da büyük güçlükler çıkarıyordu. Her bir öğrencinin

yerleştirilmesini sağlamak için okul müdürleri ile tek tek görüşüyor, dil döküyordum. Başarı kazandığım örnekler oldu. Başarısız kaldıklarım da...

— Aslında mesleki eğitim çok iyi bir çözüm olabilirdi, öyle değil mi?

— Bu konuda hiç unutamayacağım bir öykü var. Münih'teki Siemens fabrikasının en üst düzey yöneticilerinden biriyle ailece görüşüyorduk. Bir gün beni işyerine davet etti. Kocaman bir atölyeye girdik. Orada üç genç çalışmaktaydı. Üçü de Türk'tü. O yıl çıraklık eğitimlerini bitirecek, Siemens'te göreve başlayacaklarmış. Alman dostumun bana anlattığı öyküyü ibretle dinledim. O tarihten üç ya da dört yıl önce Türkiye'den yaklaşık 80 genci, teknik eğitim vermek amacıyla uçakla Münih'e getirmişler. Siemens meslek okuluna yatılı olarak yerleştirmişler. Yarım gün Almanca ve diğer okul dersleri, yarım gün de meslek dersi vermeye başlamışlar. Ağır gelmiş bu eğitim temposu bizimkilere. Oysa hem yatılı öğrenci bunlar, hem de ceplerine harçlık veriliyor ve en önemlisi altın bilezik kazandırılıyor. Hayat boyu iş garantisi gibi bir durum. Çocuklarımız teker teker kaçmaya başlamışlar.

— Peki, nereye kaçmış bu gençler?

— Piyasada "import-export" dükkanlarına ayak işi, getir-götür işi için gittiklerini öğrendik dediler. Aralarında bir iki tanesi uyuşturucu işine bulaşmış ve tutuklanmış. Siemens pes etmiş. Bu eğitim olanağını bundan böyle Türk gençlerine açmamaya karar vermişler. Bizimkilerden sonra, Sırpları ve Bosnalıları aldılar oraya.

— Gençlerimiz gerçekten çok önemli bir olanağı kaybetmişler. Eğitim konusunda yaşanan bu trajediyi Türk makamları bilmiyor mu?

— Biliyor ama entegrasyon sürecinin ne tür bir toplum mühendisliği gerektirdiğini Türk makamları kavramamıştı. Dedim ya, Türk makamlarının önceliği çocuğun Türk kültürün-

den kopmamasıydı. Bu bir ölçüde anlayışla karşılanabilecek bir kaygıydı belki, ama dozu önemliydi. Ayrıca, durum Türklerin yaşadıkları eyaletlere göre değişiyordu. Türk çocukları yönünden en acımasızları Hıristiyan Demokratlar'ın egemenliğindeki Bavyera ve Baden-Württemberg eyaletleriydi. Bunların her ikisinde de başkonsolosluk yaptım. Buralarda diğer eyaletlere ve öteki yabancı işçilerin çocuklarına oranla Türklerin başarı yüzdesi çok düşüktü. Türk toplumu içinde de farklılaşma var tabii. Biraz evvel belirttiğim gibi beyaz yakalıların –örneğin; mimar, mühendis, doktor, akademisyen ve işadamlarının– çocukları çok başarılıydı. Toplamda Türk çocuklarının sadece yaklaşık yüzde 8'i liseye gidebiliyordu. Beyaz yakalılarda bu oran yüzde 100'e yaklaşıyordu. Bunların çocuklarının hepsi lise diploması aldılar ve üniversiteyi de başarı ile tamamladılar.

Almanya'da yabancı düşmanlığı

— Almanya'dan söz ederken, bakın hangi konulara girdik. Münih'teki, görev döneminize dönersek, siz o zaman yabancı düşmanlığının, özellikle Türklerin dışlanmasının arttığını hissediyor muydunuz?
— Evet, ama bugünkü boyutlara varabileceğini düşünmemiştim. Bir ayrımcılık vardı. Ayrıca ben Münih'teyken çok üzücü birkaç olay da yaşanmıştı.

— Ne gibi üzücü olaylar? Anlatmak ister misiniz?
— Bir gün, 22 yaşında genç bir Türk, otoyolda polis tarafından öldürüldü. Beni perişan eden bir olaydır bu.

— Nasıl oldu? Polisten kaçarken mi vuruldu?
— Hayır. Türk genci normal hızda otoyolda seyrederken, bir polis arabası yanından geçiyor ve otomobili sağdaki ilk park yerine çekmesini işaret ediyor. Park yerine giriyorlar. Otomobili kullananın yanında bir başka Türk genci daha var. Olup biteni bana o anlatı. Polisler geliyor. Silahları çekilmiş du-

rumda. Bunları dışarı çıkarıyorlar. Arabanın kağıtlarını ve ehliyeti istiyorlar. Ayrıca alkol muayenesi de yapacaklarmış. Gençler belgelerini veriyor. Bir polis bunları incelerken, öbür polis arabayı kullananı yol kenarındaki bariyerlere doğru itiyor ve elindeki nesneyi üflemesini istiyor. Tam o sırada tabanca patlıyor. Türk genci hemen, orada ölüyor. Gencin hiçbir suçu yok. Polis tarafından aranmıyor. Rutin bir kontrolmüş. Genci vuran polis oraya ilk gelen meslektaşlarına "Kaçacağını sandım, dur dedim, durmadı" diyor. Orası otoyol. Kaçsa, nereye kaçacak? Ben polisin davasına da gittim. Avukatları polise "Hiçbir şey söyleme" demişler. Hep sustu. Zaten tutuklu da değildi. Salon polisin meslektaşları ile doluydu. Mahkeme polisi tedbirsizlikten adam öldürme gerekçesiyle en düşük ceza olan bir ya da iki yıla mahkum etti. Cezası tecil olundu. Oysa yaşanan tam anlamıyla bir infazdı. Yargının benzer durumlarda, kasıt olmadan adam öldürme suçlarından verdiği cezaları tuttuğumuz avukata incelettik. Gerçekten ayrımcılık yapılmıştı. Polis çok pişman olduğunu ve vicdan azabı çektiğini söylemiş savcıya.

— Yani bizim vatandaşımız yok yere öldürüldü. Sizce bu olayda bir yabancı düşmanlığı var mıydı? 20 Nisan 1989 tarihinde Solingen'de yaşanan ev yakma gibi olaylar yavaş yavaş biriken bir yabancı düşmanlığının sonucu mu sizce?

— Bir ayrımcılık yapıldığı yadsınamaz. Sözünü ettiğim olayda yabancı düşmanlığı var mıydı? Bilmiyorum. O polis hep sustu. Tek kelime etmedi. Ama geçen yıl ve bu yıl da benzer olaylar yaşandı. Alman toplumu, kendi içinde yabancı bir madde gibi algıladığı Türkleri dışlıyor. O ülkede yabancı düşmanlığından en büyük payı Türkler alıyorlar. Almanların Türklerle aynı çatı altında birlikte yaşamaktan hoşlanmadıkları çok belli. Dışlanan Türkler bu nedenle kendi kültürlerine ve benzer zihniyete sahip insanlarla bir araya geldiler. Gettolar oluştu. Dinsel bağlar ve dil, insanlarımızı bir araya getiren en önemli öğe oldu. Tutucuların öne çıkardığı yaşam ve giyinme tarzı da mahalle baskısı nedeniyle bazı özgürlüklerin

kısıtlanması sonucunu verdi. Töre cinayetleri görülüyor. Alman toplumunun bu gelişmeleri benimsemesi, hatta hoşgörü ile karşılaması imkansız.

— Almanya'da birlikte yaşayan Türkler arasında da bir mahalle baskısından söz edilebilir mi sizce? Biliyorsunuz, mahalle baskısı son günlerde Türkiye'de de güncel konulardan biri oldu.

— Evet, içine kapalı olarak yaşayan her toplumda mahalle baskısı var. Uçakta erkek yolcunun yanına oturmak istemeyen kadınlar var. Viyana'da kara çarşaflı bir Türk aileye rastladık, bindiğimiz bir tramvayda. Herkes öcü görmüş gibi bakıyordu kadına. Yanındaki çocukla Türkçe konuşuyordu. "Şu hale bak" diyerek birbirimize baktık eşimle. Az kaldı bize saldıracaktı o bayan.

— Almanya'daki Türk Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Faruk Şen bir süre önce, "Şimdi Türkler Avrupa'nın Yahudileri oldu" demiş. Bu benzetme hakkında ne diyeceksiniz?

— Bu benzetme daha önce de yapıldı. Bence doğru yanları bulunan bir benzetmedir. Ama bütçesini Alman makamlarından alan bir kurumun başındaki kişi, bunu kamuoyu önünde ilk kez açıkça dile getirmiş oldu. Sorun burada. Bu sözü hangi koşullarda söyledi, bilmiyorum. Ama gelişmeler bu sözü ona söyletecek boyutlara ulaştı herhalde. Bu Almanların en duyarlı oldukları konudur. Zira Almanlar 20. yüzyılın ilk yarısında ülkelerindeki Yahudilere soykırım uyguladılar. Faruk Şen o cümlesi ile Türklere yapılan muameleyi, yani dışlamayı ve kundaklamaları soykırıma benzetmiş oluyor. Belki biraz abarttığı için daha sonra tevil etmeye çalışmış, ama kurşun silahtan bir kez çıkar ve tekrar namluya sokamazsınız. Daha önce de Mesut Yılmaz Almanya'nın Doğu Avrupa politikasına, Nazi dönemindeki "Lebensraum" (Yaşama alanı) terimini kullanarak atıfta bulunmuştu ve başta Alman Dışişleri Bakanı Genscher olmak üzere, tüm Alman politikacılar kıyameti koparmışlardı. Görüyorsunuz, büyük devletler, bazı gerçeklerin adı koyularak söylenmesini kabul edemiyorlar.

— 1970'li yıllar ile günümüz arasında Almanya'daki vatandaşlar açısından bir fark var mı?

— Var. Uzun yıllar Almanya'da yaşamış olan Türkler ve tabii Alman vatandaşlığını kazanmış olan Türkler ülkeye dönmeyi düşünmüyorlar artık. Ülkede yazlık aldılar. Yazları geliyorlar. Her yıl kazançlarının bir bölümünü ülkeye yollarlardı. Bunda azalma oldu. Çok sayıda Türk Almanya'da iş kurdu ve işveren oldu. Gençler arasında Alman toplumuna asimile olanların sayısında da önemli artış var. Ancak vatandaşlarımızın büyük bölümü hâlâ kendi içine kapalı yaşıyor. Bulundukları ülkenin dilini öğrenmede güçlükleri var. Vatandaşların büyük bölümü Türk televizyon kanallarını izliyorlar. Kültür farkı var. Ama Almanya'da, Avusturya'da, Fransa'da Türk sanatçılar, Türk sinemacılar da var ve uluslararası ödülleri yaşadıkları ülke, örneğin Almanya adına kazanıyorlar. Ayaktopçularımız var. Almanca yazan Türkler var. Alman ödüllerini alan Yüksel Pazarkaya gibi yazarlar var. Televizyonlarda Türk asıllı sunucular var. Ama Almanya'dan söz ediyorsak, her şeye rağmen Alman toplumu Türkleri gönül rahatlığı ile benimseyemedi.

— Almanya ve Fransa'ya göç eden Polonyalılar, İtalyanlar, hatta Yugoslavlar daha kolay mı entegre ya da asimile oldular sizce?

— Evet. Fransa'ya göçmüş olan İtalyanlar, Polonyalılar, Macarlar Fransa toplumuna tam anlamıyla entegre oldular. Fransa da bunları özümsedi. Örneğin, Yves Montand İtalyan'dı. Göçmen aileden gelen Sarkozy cumhurbaşkanı olabildi. Almanya'da bir İtalyan göçmen sorunu yaşanmıyor. Kazakistan'dan gelen Alman asıllılar ilk dönemde bazı sorunlar yaşadılar. Ama geçti. Eski Yugoslavlar da ilk yıllardaki şoku atlattılar. Bizimle onlar arasındaki fark nedir, diye ısrar ederseniz; kültür ve zihniyet farkı diyeceğim geliyor. Bunun dinsel altyapısı da var.

— Sizce sebep, Türklerin entegre olamaması mı, yoksa Almanların Türkleri asimile ya da entegre edememesi mi?

— Ben, dil öğrenememe sorunu ile din farkının ağır bastığı kanısındayım. En başta kadın erkek ilişkilerinin algılanmasındaki fark ve cinsel özgürlükler geliyor. Avrupa'da ve Almanya'dan söz ettiğimize göre o ülkede son 40-50 yıldır yaşanan kültür değişimi Türk toplumunun tüm kesimleri tarafından benimsenmedi. Türk toplumuna mensup genç kuşaklar ile yaşlılar arasında uçurum oluşuyor. Bu nedenle bazı ailelerin yaşlıları, gençleri kendi yaşam tarzlarına uymaya zorluyorlar. Sürüden kopana şiddet uygulanabiliyor. Bu durum, Türkleri entegre etme konusunda büyük bir heves içinde bulunmayan AB ülkeleri vatandaşlarını itici, dışlayıcı tepki vermeye yönlendiriyor. Böylece bizimkiler kendi içlerine daha fazla kapanıyorlar, dine yöneliyorlar ve içinde yaşadıkları topluma daha fazla yabancılaşıyorlar. Özellikle kadınların giyimine yansıyan bu yabancılık görüntüsü rahatsızlık yaratıyor. Ama hemen ilave edeyim, içinde bulundukları topluma entegre olan, toplumsal hayata katılan Türkler ile Almanlar, Avusturyalılar, Hollandalılar arasındaki ilişkiler sorunsuz gelişiyor. Karma evlilikler var. Eski Başbakan Kohl'un gelini Türk, biliyorsunuz. O ülkelerde en üst düzeylere gelmiş Türkler var. Bir kısmı ile Körber Vakfı'nın düzenlediği etkinliklerde tanıştım.

— *Din farkı ağırlıklı bir öğe mi?*

— Şöyle söyleyeyim. Bir dine mensup kişi, dinsel mensubiyetini ne kadar öne çıkarırsa, fark o kadar görünür hale gelir, önem kazanır. Ortodoks Yahudiler, şapkaları ve lüleli uzun saçları ile ortada dolaşıyorlar ve bu farkı vurguluyorlar. Başörtülü kadınlar da yerlere kadar uzanan ve vücut çizgilerini gizleyen giysileri ile içinde yaşadıkları toplumdaki kadınların giyinme biçiminden farklı bir görünüm sundukça göze batıyorlar. Buna ek olarak, İran'da ve Suudi Arabistan'da görülen taşlanarak öldürülme cezaları gibi uygulamalar medya tarafından işlendikçe, İslam dini konusunda kamuoyunda oluşan olumsuz imgenin düzeltilmesi çok güçleşiyor. Türkiye, devlet adamlarımızın eşlerinin resmi görevleri sırasında sun-

dukları imge ile bundan nasibini alıyor. Özellikle, diğer Müslüman ülkelerden bazılarının devlet ve hükümet başkanlarının eşleri ile bizimkileri karşılaştıran yabancı arkadaşlarımızdan bu konuda çok yorum aldık.

— *Almanya'da köktenci dinsel örgütler rahatlıkla faaliyet gösterebiliyorlar mı?*
— Almanya'daki dinsel özgürlük anlayışı, bazı köktenci örgütlerin çok daha rahat çalışmasına olanak sağlamış durumda. 125'i minareli olmak üzere 2000 kadar cami var orada. Köktenci tarikatlar, kendi camilerini, kendi Kuran kurslarını açarak Almanya'daki Türkleri aralarında bölüşmüşler. Güneydoğu'dan Almanya'ya giden bazı vatandaşlar ise Kürtçülüğün prim yaptığını, örneğin iltica hakkı sağladığını görerek siyasal anlamda Kürt milliyetçisi oluyorlar.

— *Almanya'daki Alevi yurttaşlarımızın farklı mezhep yapıları Almanya'da bir sorun yaratmıyor değil mi?*
— Aleviler Türkiye'de de, Almanya'da da Alevi kimliklerinin bir alt kimlik olarak değil, kişinin temel niteliği olarak tanınmasını istiyorlar. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı ve gelmiş geçmiş hükümetler, Alevi kimliğini bir alt kimlik olarak gördü. Almanya'da durum değişik. Alevilerin cemevleri, Türkiye'den farklı olarak, ibadethane olarak tanınıyor. Aleviler Almanya'da kendilerini dinsel açıdan daha az baskı altında hissediyorlar.

— *Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*
— Ben her isteyenin inancını istediği gibi algılamakta özgür olması ve bunun kamu tarafından tanınmama yoluyla engellenmemesi gerektiği görüşündeyim. Aleviliğin, Osmanlı döneminden gelen bir tarihsel geçmişi var. Kimi dönemleri kanlı olaylarla dolu. Bu nedenle, Alevilerin dinsel ve kimliğe ilişkin taleplerine daha fazla özen ve anlayışla yaklaşılmasını bekliyorum. Cemevinin ibadethane sayılmasına karşı değilim. Diyanet İşleri'nin, bütçeden aldığı yüklü ödenekte Alevi yurttaş-

ların da katkısı var. Ama hiçbir şekilde yararlanamıyorlar. Diyanet sadece Sünni Müslümanların kurumu sanki.

— Çok önemli bir noktayı vurguladınız ama korkarım kısa ve orta vadede çözümü zor görünüyor. Münih'teki başkonsolosluk göreviniz devam ederken Dışişleri Bakanlığı sizi dört yıllık sürenizin ikinci yılında, terfi ettirerek Ankara'ya çağırdı ve bakanlığın Personel Genel Müdürlüğü'ne atandınız. Sizin için bir sürpriz miydi bu atama?

— Çok büyük bir sürpriz oldu. Bonn Büyükelçiliği Müsteşarı Tanşuğ Bleda bana telefon etti ve ikimizin de iki yıllık dış görevden sonra, merkeze terfian atanacağımızı bildirdi. Görüşümü sordu. Bakanlık nezaket icabı bize sormaktaydı. Hiç birikmiş paramız yoktu. Sıkıntı çekebileceğimi düşündüm bir an. Bleda'ya ne cevap vereceğini sordum. "Ben kabul edeceğim. Zaten bakanlık böyle uygun görmüş, ne diyebiliriz ki?" dedi. Apar topar döndük...

ALTINCI BÖLÜM

Dışişleri Bakanlığı Camiası

"Diplomaside esas olan, hakta güçlü, yöntem ve üslupta yumuşak ve zarif olmaktır. Zamanında gerekli tepkiyi göstermez, iş işten geçtikten sonra gereksiz sert tepki gösterirseniz, haklı olduğunuz konuda haksız duruma düşersiniz. Diplomasi, vurmanın, kırmanın değil, ülke çıkarlarını göz önünde tutarak, en ince üslup ve yollarla savaşı önlemenin ve barışı sağlamanın yoludur."

Büyükelçi Pulat Tacar, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'den plaket alırken, 1998.

Dışişleri Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü

— Dışişleri Bakanlığı Personel Genel Müdürü olarak oldukça hassas ve sorumlu bir göreve atanmışsınız. Ama bu, daha ziyade idari ağırlığı bulunan bir görev ve sizin yapınıza uyup uymadığını sormadan edemedim...

— Ben talip olmadım o göreve. Bakanlığın üst düzey yönetimi bir görev dağılımı yapmış. Beni de normal olarak dört yıl sürecek olan Münih Başkonsolosluğu görevimden iki yılda merkeze alıp, Personel Genel Müdürlüğü görevine atadılar.

— O görev dönemiyle ilgili olarak anlatacağınız ilgi çekici anılarınız olmalı, değil mi?

— İzin verirseniz bu söyleşide Dışişleri Bakanlığı personelini ilgilendiren ayrıntılara girmeyeyim. Kişileri ilgilendiren özel konular olabilir. Personel Genel Müdürlüğü nankör bir görevdir. Yaptığınızı kimse beğenmez.

— Bu konudaki çekincenize saygı duyuyorum. Zaten, benim asıl amacım, sizin dışişleri mesleği konusundaki görüşlerinizi almaktı. İsterseniz o konuya odaklanalım. Anladığım kadarıyla Personel Genel Müdürlüğü severek yaptığınız bir görev değildi.

— Çok sevdiğimi söyleyemem. Bakanlıkta bazı reformlar yapılması gerektiğini düşünüyordum. Bükülmesi zor, katı gelenekleri sarsmak mümkün olmadı. Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün personel ve idari işlere zaman ayırmaktan hoşlanmazdı. Makamının kapısında beni görünce "Gene mi sen?" diyerek yüzünü buluşturur, "Sonra gel" derdi. Sonra-

nın anlamı –genelde– gece yarısı idi. Bakanın yoğun bir çalışma temposu vardı. Bazen ziyaretçilerden ve diğer işlerden kurtulmak için, dışişleri bakanını resmi konutunda değil, özel evinde görebilirdim.

— Gecenin geç saatlerine kadar bakanlıkta çalışmaya neden gerek vardı?
— Geç saatlere kadar çalışma Dışişleri Bakanlığı'nda bir gelenektir. Günün her saatinde, dünyanın bir yerlerinde olay olur, bu gelişme ile dış temsilcilikten ya bilgilendirme telgrafı gelir ya da talimat istenebilir. ABD'de gündüz iken, bizde gece. Tepki gösterilmesi için ertesi sabahı bekleyemeyecek gelişmeler olur. Kazalar, adam kaçırmalar, darbeler, velhasıl pek çok şey. Konunun Türkiye'yi ilgilendirme derecesine göre bakanlıkta bulunmak, hükümete bilgi notu hazırlamak ve gerekirse öneriler sunmak gerekir.

— Dışişleri Bakanlığı'nda uzmanlık gerektiren görevler var mıdır?
— Tabii vardır. Günümüzde özellikle uluslararası ve bölgesel örgütler bu çerçeveye girer. O örgütlerde yıllar boyunca alınmış bulunan kararları, yapılan sözleşmeleri bilmek gerekir.

— Görevli olduğunuz dönemde bakanlıklar arasında uyumlu bir çalışma var mıydı? Sizin en çok yakındığınız konulardan biri bu galiba.
— Sadece eşgüdüm eksikliği değil, engellemeler bile vardı. Bakın, klasik bir örnek anlatayım size. Çok iyi İngilizce bilen Başbakan Bülent Ecevit yabancı dil ve steno bilen bir sekretere gereksinme duyuyordu. Konuşmalarını bizzat daktilo etmek yerine, sekretere dikte edecekti. Böyle bir elemanı bulup, Dışişleri Bakanlığı kadrosundan göreve almamı istedi. Lefkoşa doğumlu bir aday buldum, Londra'da okumuş. Mükemmel İngilizcesi ve steno-daktilo yeteneği vardı. Bakanlıkta yeni başlayan sekreterlere ödenen ücret çok düşüktü. Ama sözleşmeli personel alımını düzen-

leyen mevzuat gereğince, dil bilen sekretere daha fazla ücret ödenebiliyordu. Özel sektörde çalışan böyle bir sekreter 100 birim maaş alıyorsa, biz başbakanın sekreterine bunun yüzde 60'nı önerdik. "Benim için şereftir" dedi ve derhal kabul etti. Başbakan ile çalışmaya başladı. Ne var ki bu atamaya vize vermesi gereken Hazine Genel Müdürlüğü ve Devlet Personel Dairesi ilgilileri bir türlü sekretere biçilen maaşı onaylamadılar. Başbakan bana telefon ederek konuyu neden sonuçlandırmadığımı sordu. Ben de anlattım ve maliye bakanına emir vererek sekreterin maaşını onaylatmasını istedim. Ya emir vermedi ya da birileri başbakanın talimatını "takmadı".

— Sonunda ne oldu? Başbakan talep ettiği sekreteri alamadı mı?

— Sonunda 1978 sonbaharında ara seçimleri kaybeden Başbakan Ecevit istifasını sundu. Öğrendiğime göre, o sekretere çalıştığı aylar için, bakanlıkta yeni işe başlayan bir sekreter ücreti önerilmiş. O kişi de yaklaşık bir yıllık ücretini almayarak mesaisini devlete hibe etmiş. İşte Özal öncesi, Çiller öncesi koşullar böyleydi. Ama başbakanın, sekreterinin aylığını ödettirememesi, yasal çerçeveye de uygun olan talimatını bürokrasiye uygulatamaması, Maliye Bakanlığı'nın ve Devlet Personel Dairesi'nin başbakanı engellemesi, içinde bulunduğumuz durumu izah etmeye yeterlidir sanıyorum.

— Haklısınız. Sayın Büyükelçim, size mesleğinizle ilgili olarak, belki de rahatsız olabileceğiniz bir soru sormak istiyorum. Ancak bunu benim şahsi fikrim olarak algılamayınız. Kamuoyunda yer etmiş olan bazı düşüncelere ya da önyargılara dair sorularım olacak size. Müsaade eder misiniz? Sanıyorum böylece birlikte bazı konulara da açıklık getirmiş olacağız.

— Beni hiçbir düşünce rahatsız etmez. Hele dayanağı varsa. Buyurun sorun.

Dışişleri memurları konusunda olumsuz önyargılar

— Sizin de bildiğiniz gibi dışişleri memurları konusunda toplumda yerleşmiş bazı olumsuz önyargılar var. Bu önyargı da çok bilinen "monşerler" söylemi. Bu söylem "Türk toplumunun gerçeklerinden uzak olan memurlar" şeklindeki önyargıya dayanıyor. Bazı milletvekilleri bu konuda TBMM kürsüsünden de ağır eleştiriler yöneltmişlerdi dışişleri mensuplarına. Son dönemlerde Başbakan Erdoğan da emekli Dışişleri Bakanlığı mensuplarına "monşerler" diyerek sataştı. Siz Personel Genel Müdürlüğü de yapmış bir diplomat olarak bu konuda ne diyeceksiniz?

— Bu eleştirileri biliyorum. Bir keresinde TBMM'de Dışişleri Bakanlığı bütçesi komisyonda görüşülürken MSP milletvekili Salih Özcan söz alarak, Dışişleri Bakanlığı memurlarını, "Milliyetsiz, vatansız, mutlu azınlığı temsil eden, toplumdan kopuk insanlar" olarak nitelemiş. Ben o oturuma katılanlardan biri değildim. Neredeydim, hatırlamıyorum. Salih Özcan Milli Selamet Partisi'nin agresif yapılı ve kontrolünü kaybeden üyelerinden biriydi. O konuşmasında "Dışişlerini, vatan evlatlarını o bakanlığa sokarak tedavi edelim" de demiş. Dışişleri memurları "işi az, parası, eğlencesi ve karaborsası bol Avrupa memleketlerine kendilerini atabilmek için iltimas ararlarmış. Karaborsası bol ülkelere atanmak için meslektaşları ile planlar yaparlarmış. Dışişlerinden bu zihniyet temizlenmedikçe, milli bir Dışişleri Bakanlığı olamazmış". Karaborsaya pek meraklı olduğu bu sözlerinden anlaşılan o kişi, daha sonra bazı köşe yazarlarına yolladığı bir mektuba konuşmasının metnini de eklemiş. Ben de Hasan Pulur'un köşesinde okudum. Bay Salih Özcan, Dışişleri Bakanlığı'na girmek için yabancı dil sınavı yapılmasına da karşıymış. "Zira lisan duvarını aşamayan vatan çocukları dışişlerine giremiyormuş." Bu konuşma üzerine, komisyonda soruları yanıtlamak üzere bulunan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Şükrü Elekdağ ve diğer dışişleri memurları toplu olarak salonu terketmişler. Daha sonra ko-

misyonda yapılan kapalı bir oturumda bu protestoyu görüşen milletvekilleri, bu meseleyi kapatma kararını vermişler ama dışişleri mensuplarının komisyon salonunu topluca terk etmelerini kınamışlar.

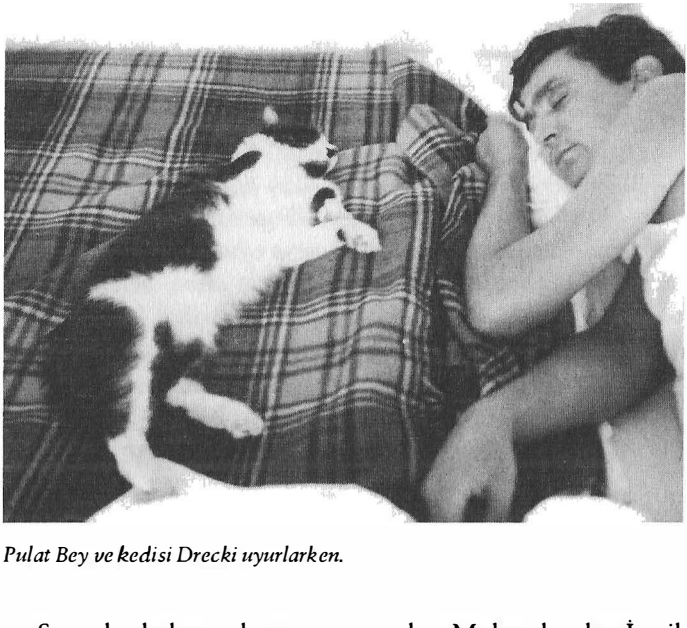
— Bu kişiler bu vatanın evladı olan dışişleri mensuplarının da vekili aynı zamanda, ama bu bilince sahip değiller, maalesef bu da ya eğitimsizliklerinden veya zihniyet farkından kaynaklanıyor. Dışişleri Bakanlığı mensuplarına hakaret eden başkaları da oldu değil mi? Üstelik bunlardan biri o sırada hükümette bulunan partiye mensuptu ve bakanlık da yapmıştı hatırladığım kadarı ile.

— Evet. Barlas Doğu da dışişleri mensupları için haysiyet kırıcı sözler etti.

— Ne söylemişti Barlas Doğu?

— ANAP milletvekili Barlas Doğu, Aralık 1986'da Dışişleri Bakanlığı memurlarının "Türklüklerinden şüphe duyduğunu" söyledi. Basında bu sözlerini geri alması konusunda pek çok makale yazıldı. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Barlas Doğu'nun bu sözlerini kınadı. Buna rağmen Barlas Doğu, "Sözlerinin ardında olduğunu, dışişlerinde milliyetçi memurlar da olduğunu, ancak kendisinin ellerinin dışişleri memurların yakasında durmaya devam edeceğini" tekrarladı. Barlas Doğu'ya tepki veren bazı politikacılar ve gazeteciler Dışişleri Bakanlığı memurlarını savundular.

— Sayın Başbakan Tayyip Erdoğan'ın 2009 yılında Davos'ta İsrail cumhurbaşkanı ile diyaloğundaki üslubunu ve tonunu eleştirenler arasında emekli Dışişleri Bakanlığı memurları da var. Başbakan bunlarla ilgili olarak "Bize diplomasi dersi verenler var. Ben diyorum ki bunlar tabii monşer eskileri. Diplomasiden emekli olmuşlar, ama hiçbir zaman bu ülkede gerçek anlamda bu milletin değerleriyle örtüşmüyorlar. Halkın arasına girmemişler. Sadece el pençe divan durmuşlar" demiş. Bu ifadeler sizi de rahatsız etti mi?

Pulat Bey ve kedisi Drecki uyurlarken.

— Sayın başbakanın konuşma tarzı bu. Muhatabı olan İsrail cumhurbaşkanına da açık oturumda "sen" diye hitap etti. Sayın başbakanımızın emekli diplomatların Türk ulusunun değerleri ile örtüşmedikleri konusunu irdelemek için de "değerler" teriminden ne anladıklarını bilmek lazım. Başka ortamlarda ifade buyurdukları "kendi değerlerinin muhafazakar değerler olduğu" yolundaki sözlerine itibar olunacak ise, neyin muhafaza edilmek istendiğinin ve kültür değişimleri sürecinin nasıl yönetileceğinin, mesela nasıl engellenebileceğinin veya yavaşlatılabileceğinin sorgulanması lazım. Benim temel değerlerimin esasını Atatürk tarafından gerçekleştirilen reformlar ile Avrupa İnsan Haklarını ve Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'nin kuralları oluşturur. Türk ulusunun değerlerini Atatürk reformlarının yerleştirdiği değerlerin ruhundan uzaklaştırmak isteyenlerin ya da özgürlükleri ve hakları kısıtlamak isteyenlerin değerleri ile benim değerlerim bağdaşmayabilir.

— El pençe divan duranlar var mıdır dışişlerinde?
— Kulluk ile saygı arasında fark var. Meslektaşlarımdan hiçbirinin kulluk kültürü ile özdeşleştirilemeyeceği kanısındayım. El pençe divan durmak Osmanlı dönemini hatırlatan bir yakıştırma olabilir.

— Siz "monşer eskileri" grubuna dahil sayılır mısınız? Kedi ve köpekleriniz var. Bunlar yatağınıza da geliyor mu?
— Beni sorunuzla kışkırtmak ve tepkimi ölçmek istiyorsunuz. Başbakanın "monşer eskileri" dediği son derecede iyi yetişmiş, bilgili, aydın, amaçları Türkiye'yi Atatürk reformlarının gösterdiği yere taşımak olan, her biri 40-45 yıl bu ülkeye hizmet etmiş bulunan, ülke bürokrasisinin en iyilerinden sayılan dışişleri memuriyetinden emekli olanlar ise, evet ben de onlardan biri olmaktan onur duyarım. İkinci sorunuza gelince: Tüm hayvanları severim. Kedilerimiz istedikleri her yerde uyuyabilirler. Köpeklerle aynı yatağı paylaşmadım. Ama size sunduğum fotoğrafta gördüğünüz gibi onlarla dans ederim.

— Pulat Bey, sizlere hakaret içeren sözler kullanılmasına her sağduyulu insan karşı çıkar. Ama bir şey sormak istiyorum. Dışişleri memurlarına yöneltilen eleştiriler tamamen haksız mı?
— Ben bu eleştirileri ve olumsuz tepkileri sadece milletvekillerinden ya da basından değil, pek çok tanıdığımdan da duydum. Bazı sevdiğim ve görüşlerine güvendiğim arkadaşlarım bu konudaki tespit ve düşüncelerini yüzüme karşı da açıkladılar. Bu durumda yeni bir değerlendirme ve gerekirse özeleştiri yapılması gerekebilir. "Vatandaş neden böyle düşünüyor?" Yani, dış temsilciliklerde vatandaşa çok iyi muamele ediliyor da o insanlar uyduruyorlar mı tüm söylediklerini? "Dışişleri mensuplarının bir bölümü elit ve farklı bir zümreye mensup bulundukları izlenimini verecek davranışlar sergilemekteler mi?" sorularını sormalıyız.

Kuki ile Bodrum'da dans.

— Teşekkür ederim bunu söylediğiniz için. Zira bir özeleştiri gereksinimi bulunduğunu ilk kez sizden duymuş oldum. Sorunun kökeninde ne var? Vatandaş ile görevli arasındaki kopukluk mu? Ülke gerçeklerini ve vatandaş zihniyetini anlayamamak mı? Dışişleri memurlarının kendilerini diğerlerinden ayrıcalıklı veya üstün görmeleri mi? Üçüncü kişilerle ilişkilerinde vatandaşlardan çok, bulundukları ülkelerdeki dışişleri ve diğer yabancı diplomatlar ile ilişki kurmaya verdikleri öncelik mi var?

— Bu tahlili yapabilmek için her şeyden önce elmalar ile armutları aynı sepete koymamak ve her durumu ayrı ayrı incelemek gerekir. Önce yurtdışındaki vatandaşın zihniyetinden ve beklentilerinden başlayalım işe. Konsolosluğa veya elçiliğe başvuran vatandaş, kendisini himaye edecek, sorununa çare bulacak, koruyacak bir devlet baba beklentisi içindedir. Bir sorunu vardır. Örneğin, pasaportunu, biletini, parasını kaybetmiştir. Hastalanmıştır. Tutuklanmıştır. Ülke içinde hangi

sorunla karşılaşılıyorsa, yurtdışında da o sorunlar vardır ve bunlara çare bulunmalıdır. Bir sıkıntısı olmayan kişi devletinin temsilciğine genelde başvurmaz. Temsilciğin yapması gereken ilk iş, vatandaşa ülkesinin himayesi altında bulunduğunu hissettirmek ve onu psikolojik olarak rahatlatmaktır. Vatandaşa kucak açılmalıdır. Bu amaçla konsolosluğun veya elçiliğin tüm görevlilerine, kapıcısına, koruma memurlarına kadar bunun iyi belletilmesi gerekir. Her koşulda güler yüz gösterilmesi lazımdır. Bunun yolu da meslek içi eğitimden geçer. Vatandaş ile ilişki 24 saatlik görev olarak düşünülmelidir. Bu ilişkide mesai saati, hafta sonu tatili yoktur.

— İdeali bu. Ama söylediklerinizi gerçekte uygulanan bir davranış modeli mi?
— Her yerde uygulanmıyor olabilir. Esasen şikayetler de bundan kaynaklanıyor. Bu sadece Türkiye'nin dış temsilcilikleri için değil, tüm ülkelerin dış temsilcilikleri için geçerli bir durum. Kötü bir davranış varsa, bunu savunmak için söylemedim bu sözleri...

— Ne yapmalı?
— Dediğim gibi, çözüm meslek içi eğitimdir. Davranış kurallarını bir defa söylemek yetmez. Her gün hatırlatmak lazım. Halkla teması olan tüm memurlara halkla ilişkiler dersi vermek lazım. Gerekirse yaptırım da uygulanmalı.

— 24 saat süren bir görevden söz ettiniz. Nasıl olacak bu?
— Yurtdışı görevde, özellikle vatandaşlarla temas konusunda mesai saati sınırlaması kağıt üstünde kalır. Mesai saati dışında nöbetçi memur vardır. Gerekirse evinde bekler. Gece yarısı da olsa müdahale etmesi gereken bir durum olabilir. Kaza olur, yangın veya kundaklama olur. Bu sadece vatandaş ile ilişkiyi değil, görev yapılan ülke ile ilgili ilişkileri ve gelişmeleri de kapsar. Görev yapılan ülkede gece yarısı bir darbe olabilir. Savaş çıkabilir. Başka ülkelerin dış temsilcilikleri için de geçerli olan bir durumdan söz ediyorum.

— Bazı vatandaşlar, psikolojik nedenlerle tepki gösteriyorlar galiba...

— Bizim vatandaşımız çabuk parlar, bağırıp çağırır, ama sakin biçimde, güler yüzle, saygı ve sevgi ile durum anlatılırsa derhal anlar. Çok az istisna dışında, çözüm arayışına yardımcı da olur. Burada toplumla ilişki psikolojisi devreye giriyor. Vatandaşa yukarıdan aşağıya doğru muamele edilmemeli. Vatandaş devletinin temsilcisini kendi yanında ve kucaklayıcı olarak görmelidir. Ben son dönemde özellikle genç nesil dışişleri mensuplarının gittikçe artan oranda bu şekilde davranma eğilimi içinde bulundukları izlenimini edindim. Bu nedenle umutluyum.

Dışişlerinde hiyerarşik düzen

— Dışişleri Bakanlığı'nda askeriyede olduğu gibi bir hiyerarşik düzen var mı?

— Tüm bakanlıklarda hiyerarşik düzen vardır. Dışişleri Bakanlığı'nda bundan farklı bir ast-üst geleneği bulunduğundan söz edilebilir mi? Belki. Bir usta - çırak ilişkisi vardı eskiden. Temas ettiğim gençlerde bunun devam ettiğini görüyorum. İstisnaları olabilir. Bu bazılarına yapay da görünse, özel saygı ilişkisidir. Büyükelçiler devleti ve cumhurbaşkanını temsil ederler görevlerinde. İşte o en üst düzey temsilin gerektirdiği özel saygıdır bu. Kişiden ziyade temsil ettiği makama yönelik olduğu düşünülmelidir. Bu kişiliğe duyulacak saygı ve sevgiyi yok etmez. Belki biri formel, diğeri daha samimidir.

— Dışişleri bakanlığı da yapmış olan Prof. Mümtaz Soysal, Dışişleri Bakanlığı'nın görevlerinin gittikçe artan ölçüde başka odaklar tarafından yürütülmeye başlandığına da işaret etti bir yazısında. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

— Bu durum sadece bizim ülkemizde değil, başka ülkelerde de görülüyor. 1173 sayılı bir yasa vardır, dış ilişkilerin koordinasyonu hakkında. Yasaya göre bu konuda yetkili makam

Dışişleri Bakanlığı'dır. Ama bu yasayı hatırlayan da, uygulayan da yoktur. Dönem dönem hükümetlerde her bakanlık, kendi alanı içinde gördüğü dış ilişkileri kendi başına yürütmeye başladı. Dışişleri Bakanlığı'nın en önemli işlevlerinden biri ülkenin tüm dış ilişkileri konusundaki bilgilerin eksiksiz olarak toplandığı bir veri bankası olmasıdır. Ancak, bu konuda da aksamalar görülüyor.

— Dış politikanın yönlendirilmesinde Dışişleri Bakanlığı'nın rolünün azalmasının sebepleri nedir sizce?
— İletişim hızlandı. Devlet ve hükümet başkanları, dışişleri bakanları sık sık bir araya geliyorlar. Ekonomi ve ticaretin dış politikadaki ağırlığı arttı. Başbakanlar ve onlara doğrudan bağlı olarak görev yapan üniversite öğretim görevlileri ve başka teknik danışmanlar var. Bunların bir kısmı bilfiil büyükelçilik yapmamış olsalar bile, kendilerine büyükelçi unvanının verilmesini bile iktidardaki politikacılardan istiyorlar.

Büyükelçi ile temsilci arasındaki fark

— Büyükelçi ile belirli bir görevi yapmak için yollanan danışmanlar veya temsilciler arasındaki fark nedir?
— Belirli bir görevi yapmak için yollanan kişi ile, kabul eden ülkeden agreman istendikten sonra o ülkeye gönderilen elçi ile büyükelçi arasındaki en önemli fark, atamanın görev yapılacak ülke hükümeti tarafından onaylanmasıdır. Buna "agreman" istenmesi denir

— Bunu biraz daha açar mısınız?
— O ülkede görevli bir büyükelçiniz varsa, ona yaptırmak istemediğiniz bir nabız yoklaması için veya bir mesaj götürmek için yollayacağınız kişi için, özel temsilci yolladığınız ülkeden "agreman", yani onay istemezsiniz. Bu durumda yolladığınız özel temsilci kendisini yollayan politikacıyı veya bakanı temsilen mesaj götürür veya getirir. Büyükelçi ise cumhurbaşkanını ve devleti temsil eder.

— Siz özel temsilci yollama prosedürünü uygun görmüyor musunuz?

— Diplomat olmayan ya da devleti temsil etmeyen özel temsilci yollamak da diplomasi araçlarından biridir. Bu, son zamanlarda, özellikle büyük devletler tarafından sık kullanılan bir yöntem oldu. Dışişleri Bakanlığı çalışmalarının hükümetin mutfağı olma işlevi ise güçlendi. Karar alma mekanizmasına veri sağlama ve konunun geçmişini yansıtma rolü öne çıktı. Diplomasi, eldeki malzeme ile hazırlanabilecek yemeği hazır ediyor. İşin geçmişini, benzer olayları, uluslararası kuralları ve hukuku belirtiyor; kimi durumlarda nispeten geride duruyor.

— Günümüze Dışişleri Bakanlığı dışından, akademik çevrelerden gelen bazı danışmanların dış ilişkilerin yürütülmesindeki ağırlığının arttığı söyleniyor. Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

— Bazı ülkelerde, –bunlara Türkiye de son zamanlarda dahil oldu– dış ilişkilere ait sorunların çözümü veya alınacak inisiyatifler konusunda, hükümete yakın bazı danışmanların ağırlığının arttığı gözlemleniyor. Bunlardan bir bölümü, yurtdışında yaptıkları görüşmelerde kendi istediklerini söylüyorlar. Söylediklerinin arşivlerde kaydı da yok. O ülke ilgililerinden bir kısmı, bunların hükümete yakınlığını biliyor ve söylediklerine devletin temsilcisinin sözlerinden daha fazla önem verebiliyorlar. Ama aldıkları izlenim bazen yanıltıcı olabiliyor.

— Dışişleri Bakanlığı'nın, dış politika konusundaki tüm gelişmelerin kaydedildiği ve irdelendiği veri bankası işlevinin zedelendiği görüşünde misiniz?

— Zedelendiği kanısındayım. Örneğin, Dışişleri Bakanlığı'nın en önemli geleneği, yapılan her temasın ya da görüşmenin kayıt altına alınması, özellikle devlet adamlarının muhatapları ile yaptıkları konuşmalarda not tutularak bunların dosyaya konulmasıdır. Bu gelenek Bay Erbakan döneminde çiğnendi. Libya Devlet Başkanı Kaddafi, Erbakan'ı çadırına

kadar ayağına getirip azarlar gibi konuştu; o sırada Libya'daki büyükelçimizin dışarıda, otomobilinde bekletildiği anımsanacaktır. Ama bu durum sadece Libya'da böyle olmamıştır. Bay Erbakan İran'da Rafsancani ile yaptığı görüşmeye de Dışişleri Bakanlığı mensuplarını almamıştı. Erbakan bu tutumunu Pakistan'da da sürdürmüş, Benazir Butto ile yaptığı iki saatlik görüşmenin son bölümünde not tutan Dışişleri Bakanlığı memurları odadan çıkarılmış, yerine partili bir çevirmen alınmıştı. O gezide bulunan Devlet Bakanı Sayın Gül, bu konu kendisine sorulduğunda 15 Ağustos 1996'da şunları söylemişti: "Dışişleri memurlarının bu konuda alınganlık göstermeleri bence yersiz. Hemen hemen bütün toplantılara katıldılar. Dini lider Hamaney ile yapılan toplantıya bile girdiler. Daha neden şikayetçiler? Bir tek Bayan Butto ile yapılan ikili görüşmeyi tam izleyemediler. O da görüşmeler uzadığı için oldu."

— Bu gelişmelere tepki veren Dışişleri Bakanlığı mensupları oldu mu?

— Az da olsa oldu. Genelde bu tepkilere dış görev sonunda rastlanıyor. Emekli Büyükelçi Faruk Loğoğlu'nun Irak'a ABD müdahalesine ilişkin tezkere hakkında, ABD ilgililerinin büyükelçilik tarafından kendilerine iletilen bilgiler yerine, başka politikacı veya danışmanlara itibar ettiklerine değindiğini hatırlıyorum. Bir başka Washington Büyükelçimiz Nüzhet Kandemir, yaklaşık yedi yıl süren görevinin sonunda, rahatsızlıklarını 1997 yılında *Hürriyet* gazetesine şöyle açıklamıştı: "Bir büyükelçi olarak içine düştüğüm durumu kendime yakıştıramıyorum. Bu durumda ülkeme hizmet edebilmem imkansız hale geldi. Ben maaşımı alıp burada oturayım anlayışıyla davranamam."

— Son aylarda "Emekli Büyükelçiler" grubu başlığı altında Ermeni sorunu konusunda bildiriler yayımlandı. Örneğin Ermenilerden özür dileyenleri kınayan bir bildiri bana da ulaştı. ABD Temsilciler Meclisi başkanına Emekli Büyükelçiler adı-

na bir mektup yollandığını basından öğrendim. Bu bir sivil toplum örgütü mü? Siz buna dahil misiniz?
— Sivil toplum girişimi demek daha doğru olur. Bu inisiyatife katılmayı kabul eden arkadaşlar, danışarak oluşturduğumuz metinleri muhataplarına ve medyaya iletiyorlar.

— Arkadaşlarınız bu mektuplardan biri konusunda bazı çekinceleriniz olduğunu bana ilettiler. Çekinceleriniz nedir? Siz bu bildiri ya da mektupları imzaladınız mı?
— Üslupla ilgili bir görüş farkı oldu. Ermenilerden özür dileyenleri vatan haini olarak niteleyen ifade konusunda çekincelerim var. Ben düşünceyi, anlatım özgürlüğünü savunan biriyim. Ayrıca bildiriyi imzalamayanları ağır biçimde kınama anlamına gelebilecek yaklaşımları onaylamam.

— Bu çekincelere rağmen, siz bildirileri imzaladınız mı?
— Üç bildiri vardır. Birincisini Alman Parlamentosu'nun Ermeni sorunu ile ilgili kararına karşı kaleme aldık ve dağıttık. Ermenilerden özür dilenmesine katılmadığım için ikinci bildiriyi mesleki dayanışma düşüncesi ile imzaladım. Kişisel olarak özür dileyenlere vatan haini denmesi konusundaki çekincemi arkadaşlarıma sözlü ve yazılı olarak duyurdum. Bildiriyi imzalamış olan meslektaşlarım arasında bu görüşümü paylaşan başkaları da var. ABD Temsilciler Meclisi başkanına yollanan mektup ise aramızdan tayin ettiğimiz arkadaşlar tarafından imzalandı. O bildiri hazırlanırken kimi farklı görüşlerimi dile getirdim.

—Ermenilerden özür dilenmesine neden katılmıyorsunuz?
— O dönemde karşılıklı katliam yapıldığı kanısındayım. Özür dilenecek ise, karşılıklı olmalıdır. Ermeni diasporasının ya da Ermenistan Cumhuriyeti yöneticilerinin karşılıklı özür dileme niyetleri olmadığı çok açık. "Türkler soykırım suçu işlediler" diyorlar. Bu durumda, tek taraflı özür dileme, olaylar konusundaki tüm sorumluluğu üstlenme anlamına gelir. Yaşanan facia için çok üzgün olduğumu ve bir daha tekrarlan-

maması için şimdiden önlem alınması gerektiğini söyleyebilirim. Ancak tekrar edeyim, o trajedide sadece Ermeniler değil, diğer Osmanlı tebaası da büyük zararlar gördü.

— Emekli Büyükelçiler grubu "monşer" nitelemesi konusunda bildiri yayımladı mı?
— Hayır. Sayın Başbakan da basın danışmanı vasıtası ile bir açıklama yaparak, sözlerinin tüm dışişleri mensuplarını kapsamadığını, basın ve televizyonda kendisini eleştiren bazı yazar-emekli diplomatları kastettiğini duyurdu. Politikacıların yorularak sivri tepkiler vermesine ilk kez rastlanmıyor. Bu konudaki polemiği sürdürmenin gereğine inanmayan arkadaşlarımız çoğunlukta. Ben de bu çoğunluğa dahilim. Bireysel olarak bazı arkadaşlarımız düşüncelerini açıkladılar. Bu tepkiler yeterli.

— Başbakan Erdoğan'ın dış politika başdanışmanı Profesör Ahmet Davutoğlu, kabineye dışişleri bakanı olarak atandı. Yeni dışişleri bakanının Türkiye'nin dış politikasına dinamizm getireceği söyleniyor. Bu konudaki görüşünüzü sorabilir miyim?
— Profesör Davutoğlu'nun dış politikaya ilişkin görüşlerini açıkladığı bir kitabının bazı bölümlerini okudum. Kuşkusuz değerli bir akademisyen. Esasen, Sayın Babacan döneminde de Türkiye'nin dış politikasında yenilik sayılan bazı inisiyatiflerin mimarı olduğu söyleniyor.

— Yeni Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türk dış politikasında ne gibi yenilikler getirebilir sizce? Mesela Avrupa ile ilişki konusunda?
— Sayın Davutoğlu, Türkiye'nin düzen kurucu, merkez bir ülke olabileceğini söylüyor. Ölçek büyütmekten, çokboyutlu, entegre dış politika perspektifinden söz ediyor. Türkiye'nin komşuları ile sıfır sorun politikasından bahsediyor. Güzel sözler bunlar. Tabii, bunların içini nasıl dolduracağını görmemiz gerekecek.

— Size göre Avrupa Birliği üyeliği vizyonu yeni dışişleri bakanının önceliklerinden biri olacak mı?

— Sayın Davutoğlu, Avrupa'nın dış politika önceliklerinden biri olmadığını söyleyemez. Ama uygulamada, özellikle Avrupa Birliği'nin önde gelen bazı üyelerinin tutumu nedeniyle, katılım müzakereleri tünelinin ucunda ışık görülmediğini yeni dışişleri bakanı da algılamıştır. Bu aşamada müzakerelerin kendi seyri içinde devamını sağlamaktan başka bir şey yapılamayacağını o da iyi biliyor. Ahde vefa ilkesini öne çıkarması beklenir. Öte yandan, "Çokboyutlu dış politika" ve "stratejik derinlik" söylemleri bu tespitin doğal sonucudur. AB'nin Türkiye'den beklediği ise kendi dış politikasına uyumlu ve uysal dış politika uygulamasıdır. Çokboyutlu dış politika söylemi AB dış politikasının sınırlarını aşan inisiyatif ve tepkiler içerir.

— Sizce, *AB ülkeleri Türkiye'yi AB'ye üyelik sürecini askıya almaya mı yönlendirmek istiyor?*

— Fransa cumhurbaşkanı ile Almanya başbakanı ve örneğin Avusturya gibi ülkelerin yöneticileri, katılım müzakereleri sürecini aşındırarak, farklı bir statü üzerinde uzlaşmaya varmak istiyorlar. Türkiye ise AB üyelik sürecinden kendiliğinden vazgeçmez. Koşullar zorlarsa ne olur? Örneğin, Kıbrıs konusunda AB'nin beklentileri karşılanmaz ise ne olur? Göreceğiz.

— Kıbrıs konusunda Türkiye'nin söyleminde bir değişiklik bekliyor musunuz?

— Sayın Davutoğlu ilk ziyaretini, geleneğe uyarak Kıbrıs'a yaptı. Uzmanlar oradaki söyleminde kendisinden önceki dışişleri bakanına oranla bir fark bulunduğunu hemen not ettiler. Örneğin Ankara'dan hareket ederken verdiği demeçte "İki kurucu devlet" ifadesini kullanmadı. Belki bir ayrıntı. Ama bu duyarlı konuda sinirler gergin ve doğal olarak herkes yeni dışişleri bakanının ne söyleyeceğini ya da ne söylemeyeceğini merak ediyordu

— Profesör Davutoğlu'nun dile getirdiği dış politika boyutları Türkiye için yeni mi? Stratejik derinlik teriminden ne anlıyoruz?

— Yeni ya da eski hesabını yapmak istemem. Az ya da çok, Türkiye her zaman dengeli ve çokboyutlu bir politika izledi. Ancak bölgede veya bölgeler arasında düzen kurucu olabilmek için, bunu sağlayacak araçlara ve olanaklara sahip olmak lazım. Güçlü ve kırılgan olmayan, ekonomik açıdan dışa bağımlılığı görece az bir ülke olmak gerekir. Bayan Tansu Çiller döneminde, Türkiye'nin anahtar ülke olduğuna işaret eden "Turkey the key" sloganını da kendi kendimize kullandığımızı hatırlıyorum. Çok hoş, ama içi de o kadar boş bir söylemdi. O anahtarın hangi kapıyı açma işlevi bulunduğunu sorgulayanlara çok rastladım. Bay Erbakan da "lider ülke Türkiye" diyordu. Nerenin lideri? İslam dünyasının mı? Ortadoğu'nun mu? Dış politika, sahnede tek başınıza oynanabilen bir oyun değildir. Sayın Başbakanın Rasmussen konusundaki çıkışını izleyen tepkiler ve daha sonra Türkiye'nin baskı ile layık olduğu yere oturtulduğuna ilişkin Alman başbakanı ile Fransa cumhurbaşkanının basına da yansıtılan yorumları işlerin nasıl yürütüldüğünü gösteriyor. Özetle, yeni dışişleri bakanının işaret ettiği teorik vizyonu gerçekleştirebilmek için bir bölümü çok kudretli diğer oyuncuların ve bölgedeki başka aktörlerin, bizim kendimize biçtiğimiz rolü kabul etmeleri gerekir. Diğer oyunculara önceden danışmadan ve mutabakat ışığı görmeden atılan adımlar kaba gerçeğin sert duvarına çarpar. Teori ile uygulama arasında fark var. Teorisyenler alana çıkınca pek çok gerçeği daha iyi görürler.

— Bölge oyuncuları diyerek, son Filistin krizinde Arap Birliği'nin o sorunu kendi aralarında çözümlemek istediğine işaret eden söylemi ile Güney Kafkasya'da Türkiye'nin oynamak istediği rolü gölgeleyen ve kısıtlayan tutumlara ve tepkilere mi değinmek istediniz?

— Evet. Doğru teşhis ettiniz. "Komşu ülkelerle sıfır sorun" söylemi de sizden ödün isteyen ve bunu dış baskılarla sağla-

yacaklarına inanmış aktörlerin varlığı nedeniyle, uygulamaya geçirilmesi hiç de kolay olmayan bir stratejidir. Bölgede düzeni kurma rolünü oynama perspektifine değinip, bunu maksimum çıkar ilişkisi söylemi ile birleştirirseniz ve karşınızdakiler o düzeni sağlayacak araçlara sahip bulunmadığınız değerlendirmesini yaparlarsa, söyleminiz boşlukta kalır. Her şeye rağmen, kötümser olmak da istemiyorum. Sayın Davutoğlu'nun çizdiği perspektif gerçekleşir ve ülkemin dış politika uygulamaları başarı kazanırsa, bundan ancak büyük memnunluk duyarım. Onurlanırım.

— Stratejik derinlik teriminden ne anladığınızı söylemediniz. Bunu "yeni Osmanlıcılık" politikasının bir örtüsü sayanlar var biliyorsunuz..

— O yorumları ben de okudum. Bu konuda daha ayrıntılı yorum yapmak için gereken verilere sahip değilim. Soyut bir kavrama benziyor. İçinin uygulamada nasıl doldurulacağına bakmalı. Ama biraz önce de söylediğim gibi, Osmanlı coğrafyasındaki ülkelerle ilişkiyi de içeren "komşularla sıfır sorun" politikasını uygulamaya koymak için, o komşuların Osmanlı'yı ve Türkiye Cumhuriyeti'ni nasıl algıladıklarını iyi bilmek ve bunun somut ilerlemeler olmadan sayfa çevirir gibi değişmesini beklememek lazım. Somut ilerlemeden kastım –karşılıklı veya karşılıksız– bazı yeni düzenlemelere yönelmektir. Karşı taraf da bizim gibi, bu ilişki içinde ne alıp vereceğine bakacaktır.

— Sayın Davutoğlu döneminde Türkiye'nin yeni dış politikasından beklentileriniz var mı?

— Türkiye'nin dış politikasının parametreleri belli. Bunların değişmesi Türkiye'nin konumunda temelli değişiklikler olmasına bağlı. Bu nedenle "yeni dış politika" terimini ihtiyatla karşılarım. Ama, belki bir uslup değişikliği olabilir. Örneğin, gelişmelere tepki verme ağırlığı bulunan bir dış politika uygulaması yerine, gelişmeleri öngörerek, bunları önceden biçimlendirmeye çalışan bir zihniyetten söz edebilirim. Bunun ya-

nında örneğin çok taraflı diplomaside, ikili diplomasi yöntemlerini bırakıp oyunu kurallarına göre oynamak gerektiğine işaret etmek isterim.

Diplomasi memurlarının başarısı için gereken nitelikler

— Bir diplomatın başarılı olabilmesi için başta gelen nitelikler sizce nelerdir?

— En başta yabancı dil gelir. Bir diplomat, diplomatik diller denen İngilizce ve Fransızca dillerinden birini çok iyi derecede, ikincisini de vasat veya iyi derecede bilmelidir. Her iki dilde de metin yazabilirse daha başarılı olur. Bu dillere İspanya ve Latin Amerika'da görev yapanlar için İspanyolcayı, Almanya ve İsviçre'de görev yapanlar için Almancayı, Arap ülkeleri için Arapçayı katmalıyım. Bir diplomatik dili çok iyi bilmekten maksadım, o dilde en ince nüansları da içerecek metinler yazabilme yeteneğidir. Dışişleri Bakanlığı'na yeni giren bir memura yabancı dilde mükemmelliğe ulaşmasını öneririm. Buna ek olarak, diplomat olarak atandığı ülkelerin dilini, meramını anlatabilecek ve gazetede okuduklarını anlayabilecek şekilde öğrenmelidir. Bizim en büyük eksiğimiz budur.

— Bu eksiklik nasıl düzeltilir?

— Memurun dış göreve atama kararnamesini gitmesinden iki-üç ay önce değil, bir yıl önce çıkararak sağlanabilir. Bugün tüm dilleri öğrenme imkanı var. Dışişleri Bakanlığı, bir memuru Endonezya'ya mı tayin edecek? Gideceği görev kendisine bir yıl önce tebliğ edilir, parası devlet tarafından karşılanmak suretiyle kendisine o dili öğrenmesi için kitaplar ve CD'ler verilir. Ya da varsa bulunduğu ülkede gideceği yerin dilini öğreten dil kurslarına katılması sağlanır. Memurun dil öğrenme konusundaki başarısı da bir ara sınav ile saptanır. Görev yapacağı ülkenin dilini öğrenmek memura meslekte ilerleme olanağı sağlamalıdır.

— Başka ülkeler diplomatlarına görev yapacakları ülkenin dilini öğretiyorlar mı?

— Ben Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika uygulamalarını biliyorum. Evet, öğretiyorlar. Azerbaycan'a atanan Alman Büyükelçisi arkadaşım Türkiye'de yaklaşık on ay Türkçe ve Azerice öğrendi, görevine başlamadan önce.

— *Bu bir sistem değişikliğini gerektiriyor, değil mi?*
— Biraz masrafı ve atama planlanmasında değişiklik yapılmasını gerektiriyor. Ayrıca, bugün de büyükelçi atamalarında agremanın istenmesi, alınması ve görev yerine gidilmesi yaklaşık dört-beş ay sürüyor. Bu süreyi sistemli bir şekilde dil öğrenimi için kullanmakta yarar var.

— *Genç diplomatlara başka ne gibi önerileriniz var?*
— Gidilecek ülke hakkında ayrıntılı bilgi edinmek. Bu bilgilere o ülkenin tarihi, coğrafyası, dış ilişkileri, edebiyatı, müziği, o ülkeyi oluşturan birden fazla halk varsa her birinin özelliği ve sorunları dahildir. Örneğin, Pramoedya Ananta Toer'i okumadan, ülkenin söylenceleri bilinmeden Endonezya hakkında tam bilgi sahibi olunamaz kanısındayım. Günümüzde bu çok kolaylaştı. Bilgisayara girin, birkaç günlük çalışma ile gideceğiniz ülke hakkında çok ayrıntılı bilgi sahibi olabilirsiniz. Bu bilgilerden ve kitaplardan bir bölümü para ile satın alınıyor. Ödeyeceksiniz. İyi bir diplomat olmak için yapmaktan kaçınılmaması gereken bir masraftır bu. Bilgi sahibi diplomat bu çalışmasının karşılığını her zaman alır. İletişim ve tanıtım dışişleri memurlarının tüm görev dönemleri boyunca önem vermeleri gereken çalışmaların başında gelir. Bir de üslup meselesi var tabii.

Diplomaside üslup

— *Üslup derken tam olarak neyi vurgulamak istediniz?*
— Bir şeyi çok farklı şekillerde söyleyebilirsiniz. Bu konuda Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nun Kıbrıs Rum kesimi ile yaşanan füze krizi münasebetiyle söylediği, mealen hatırladığım sözlere atıfta bulunarak ne demek istediğimi anlatmaya

çalışayım. Vahit Bey şöyle demişti: "Diplomaside esas olan, hakta güçlü, yöntem ve üslupta yumuşak ve zarif olmaktır. Zamanında gerekli tepkiyi göstermez, iş işten geçtikten sonra gereksiz sert tepki gösterirseniz, haklı olduğunuz konuda haksız duruma düşersiniz. Diplomasi, vurmanın, kırmanın değil, ülke çıkarlarını göz önünde tutarak, en ince üslup ve yollarla savaşı önlemenin ve barışı sağlamanın yoludur".

— *Ama gerektiğinde ülkenin onurunu korumak için lafını esirgemeyenler de var değil mi?*

— Tabii. Çok parlak bir diplomat olan Büyükelçi Osman Olcay'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda olağanüstü bir Fransızca ile Fransız temsilcisine verdiği ve o ülke askerlerinin Cezayir'de yaptıkları katliamı hatırlatan cevap bizleri heyecanlandırmıştı. Ben Osman Bey'in sözlerinin muhatabı olan bir temsilci olmak istemezdim. Yukarıdan aşağıya bir üslupla ve dünyaları yaratan bir ülke temsilcisi edasıyla Türkiye'ye ve tarihimize sataşan Fransız temsilcisine Büyükelçi Osman Olcay cevaben çok ağır sözler söylemişti. Ağır sataşmalar karşısında bağımsız bir ülkenin şerefini korumak için bu şekilde cevaplar verilebilir. Gene de şuna inanıyorum: Diplomatın görevi karşısındakini küçültmek, aşağılamak değil, ülkenin çıkarını sağlamaktır. Bir insana veya bir başka devletin temsilcisine hakaret ederek ve onu küçük düşürerek uzun vadede bir kazanç sağlayamazsınız. Hakaret ve aşağılama bumerang gibidir. İlk aşamada manen tatmin olsanız, *vox populi,* yani sokaktaki halk tarafından alkışlansanız, bindirilmiş kıtalar tarafından nümayişle karşılansanız bile, ileride, hiç beklemediğiniz bir anda, o bumerang döner ve size çarpar. Buna mukabil, karşı tarafı çok akıllı, çok parlak bulduğunuzu ve ondan çok şey öğrendiğinizi söyleyerek söze girer ve hakta güçlü olduğunuz konuda, masada da istediğinizi alabilirseniz, bundan temsil ettiğiniz ülke yarar görür. Bence güçlü diplomat kendi kişiliğinin ve bilgisinin parlak yanlarını bizzat öne çıkaran değil, bunun takdirini muhatabına bırakandır. Burada anahtar kelime "tevazu" olmalıdır.

Yurtdışında görevli başka bakanlıklara mensup görevliler

— Türkiye'deki çeşitli bakanlıkların yurtdışında temsilcilikleri var. Bunlar büyükelçiye bağlı olarak mı çalışırlar? Kendisi de büyükelçilik yapan Kâmran İnan Bey, milletvekilliği döneminde, dış görevdeki memurların sayısı ve bu alandaki savurganlık konusunda araştırmalar yaptı ve TBMM'ye raporlar sundu. Bu konudaki görüşlerinizi sorabilir miyim?

— Türkiye'deki bürokrasi dış görevi çok sever. Bu nedenle çeşitli bakanlıklar dış teşkilat kurmuşlar ve dış görev kadroları almışlardır. Sağlık Bakanlığı'nın Londra'da bir müşaviri vardı. Sağlık Bakanlığı Dünya Sağlık Teşkilatı çalışmalarını izlemek için örgütün bulunduğu Cenevre'deki daimi temsilciliğimiz nezdine bir uzman yollasaydı, buna bir şey demezdim. Ama oraya değil, Londra'ya sağlık uzmanı tayin ediyor. "Neden?" diye sorduğumda, "Oraya çok hasta gidiyor. Hastalarla meşgul olsun" diye dediler. Sanıyorum, Londra Büyükelçiliği'mizde sağlık müşaviri yok artık. Birkaç gün önce, Alman ZDF televizyonunda Almanya'daki Diyanet İşleri Türk İslam Birliği Örgütü ile ilgili bir program izledim. Berlin Büyükelçiliği'ne bağlı bir din işleri müsteşarının varlığından söz ettiler ve bunu akıllarının almadığını vurguladılar. Gerçekten de sanıyorum, başka hiçbir ülkenin büyükelçiliğinde din işleri müsteşarı yoktur. Ben duymadım ve rastlamadım.

— Ne demek oluyor bu?

— Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Berlin Büyükelçiliği'ne maaşlı bir memur tayin edilmiştir ve bu memur Alman protokolüne "Din İşleri Müşaviri" olarak takdim edilmiştir. Alman'ın kafası laik devlette din müsteşarını almaz. Televizyonda konuşan Türk asıllı Alman parlamenterler de bu durumu çok eleştirdiler.

— Kâmran İnan Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptırdığı bir araştırma yurtdışında görevli Dışişleri Bakanlığı dışındaki bakanlık kadrolarının sayıca dışişlerinden çok

daha fazla olduğunu göstermişti. Bu doğru mu? Ayrıca dış göreve atanan başka bakanlıkların memurları görev yapabilecek derecede yabancı dil biliyor mu?

— Yurtdışı görev kadrosu ülkemizin bir realitesidir. Başka ülkelere oranla yurtdışı kadroların sayısı fazladır. Dış kadronun esas itibariyle görgü ve bilgiyi artırmaya yarayacağı düşünülüyor. Gene dış göreve yollanacak memurların iyi derecede yabancı dil bilmeleri şarttır. Yoksa o memur dış temsilciliğe yük olur. Bu tür durumlarda her iş için yanına bir de tercüman katmamız gerekir. Bu konuda mesleğim boyunca trajikomik durumlarla karşılaştım.

— *Anlatır mısınız?*

— Bir örnek vereyim. Viyana'da görevli olduğum dönemde orada bir ticaret müşavir yardımcısı vardı. Yabancı dili hiç yoktu. Günün birinde ülkenin tanınmış işadamlarından biri Viyana'ya geldi ve o zatın hiçbir yabancı dili bilmediğini duyunca, kendisine "Bakanınız geçenlerde bir demeç verdi. Yabancı dil bilmeyen memurlarını yurtdışı göreve yollamayacakmış, siz de burada bulunmanızdan yararlanarak Almanca öğrensenize. Pek çok imkan var" dedi. O memur hafif kekemeydi. Verdiği yanıt şu oldu: "Oooooo. Beeen bir dadaha dış göögörereve tayin ooluncaya kadar, ooo bakakaaan çoooooktaaaan değişmiş olur...".

— *Olamaz!*

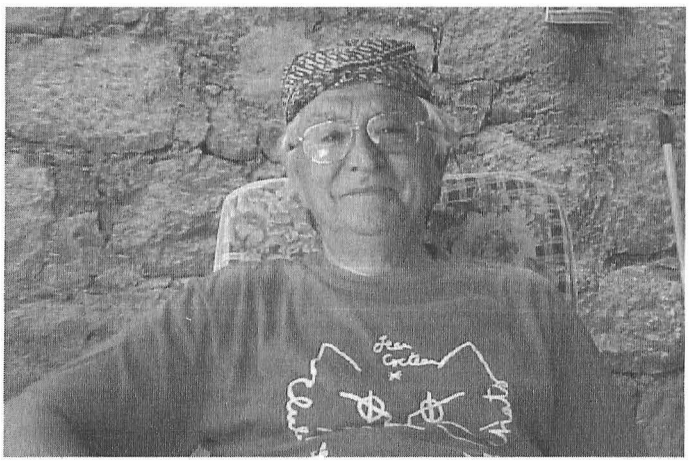
— Bitmedi. Acele etmeyin. O memur merkeze atandı ve yaklaşık dört sene sonra yeniden Viyana'ya tayin oldu ve tabii yine yabancı dil bilmiyordu. Tam MSP'li Salih Özcan'ın istediği gibi bir vatan evladıydı herhalde.

— *Pulat Bey, bu öyküden sonra, söz bitmiştir artık...*

YEDİNCİ BÖLÜM

Alışılmadık Bir Büyükelçi Atama Öyküsü: Stockholm, Beyrut, Viyana Üzerinden Jakarta'ya

İsveç kralına güven mektubumu 16 Kasım 1979 günü sunmamın planlanmış bulunduğu, Stockholm'e bildirilmişti. Ben de 14 Kasım günü yeni görev yerime hareket edecektim. Birkaç parça eşyamız yola çıkmıştı. Bazı ülkelerde güven mektupları frak, üniforma veya yerel giysi ile sunulur. Benim frakım yoktu. Stockholm'de kiralama olanağının bulunduğunu öğrendim. Nobel ödül töreni sırasında frak giyiliyor, bu nedenle frak kiralama dükkanları var orada. Stockholm'e gidince frakımı da orada kiralarım diye düşündüm. Ama kiralamak kısmet olmadı, zira gidemedim...

Pulat Tacar, Java şapkasıyla.

— Sizin büyükelçi olarak atanmanız sürecinde alışılmamış olaylar geçmiş başınızdan. Bu gelişmeleri ve nedenlerini konuşmak ister miydiniz?
— Çok sübjektif ve bireysel olaylar bunlar.

— Ben bu konuya Dışişleri Bakanlığı'nın işleyişini yansıtması bakımından önem veriyorum. Lütfeder, anlatır mısınız?
— Dışişleri Bakanlığı'nda Personel Genel Müdürlüğü görevini yürüttüğüm dönemde, 1977 yazında, Stockholm Büyükelçisi Mehmet Baydur, görev yerinde bir yıl kaldıktan sonra, sağlık nedenleriyle daha sıcak bir iklime atanmak istedi. Mehmet Baydur, Başbakan Ecevit'in eşi Rahşan Hanım'ın kız kardeşinin ilk eşiymiş. Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, bu yer değiştirme talebini, herhalde Ecevit ile eski hısımlık durumunu bildiği için, başbakana arz etmemi istedi. Başbakan, bir süre sonra, Büyükelçiler Kararnamesi'nde Mehmet Baydur'un, boşalacak olan merkezlerden Madrid'e atanması talimatını verdi.

— Büyükelçi Baydur Madrid'e atanınca siz Stockholm'e mi atandınız?
— Personel Genel Müdürü olarak, dış görev süresi dolan misyon şeflerinin ve atama sırası gelen merkez personelinin listesinde benim adım yoktu. Bakan Gündüz Ökçün, bir gün beni çağırdı ve Stockholm'e büyükelçi olarak tayinimin düşünüldüğünü söyledi. Şaşırdım. Kendisine merkezde göreve devam ederek sıramı beklememin bakanlık uygulamalarına daha uygun düşeceğini söyledim. "Seni oraya atama kararını aldık. Senden üç görev bekliyoruz. Birincisi Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda edindiğin deneyimden yararlana-

rak, İsveç'in ASEA ATOM firmasından bir nükleer reaktör alımı konusunu ve özellikle bunun yakıtının İsveçliler tarafından garanti edilmesini müzakere ederek çözümlemen; ikincisi, İsveç'te bulunan Türk vatandaşlarına büyükelçiliğin kapılarını açman. Bu konuda Sayın Başbakana yakınmalar ulaşmış. Üçüncü olarak da İsveç'te yuvalanmış olan ayrılıkçı Kürt örgütlerinin yürüttükleri propaganda faaliyetini dengeleyici çalışmalar yapman. Bu işleri enerjik ve genç bir arkadaşa vermek istedik. Göster kendini" dedi. Ben, atama zamanımın gelmediğini ve Personel Genel Müdürü olduğum için bu erken atamanın bakanlık koridorlarını çalkalandıracağını belirttim. "Seni Münih'ten dört yıl yerine iki yılda merkeze aldık; şimdi de iki yıl merkez görevi yaptıktan sonra dış göreve gitmiş olacaksın; esasen bu konuşmalarımız da boşuna, zira liste cumhurbaşkanına arz edildi; kendileri seni tanıyorlar, seviyorlar, onay verdiler" dedi. Agreman istenecek sefirler listesini elime tutuşturdu.

— Oldukça şaşırmış olmalısınız o anda. İsveç'ten nükleer reaktör hangi koşullarda alınacaktı?

— İsveç'in ASEA ATOM şirketinden atom reaktörü alımı yolunda bir düşünce vardı. Ancak, çalışmalar ilerlememişti. İsveç hükümeti, ülkesi için yeni reaktör yapımını durdurmuştu. Herhalde elinde var olan üretim kapasitesinden yararlanarak reaktör satmak istiyordu. Çok uygun kredi koşulları teklif etmekteydi.

— İsveç'ten reaktör satın alınması projesi gerçekleşemedi değil mi?

— İsveç bize reaktörü satmak istiyor, ancak yakıtını sağlama garantisi vermiyordu. Yakıtı ya Fransa'dan ya da örneğin Rusya'dan almamız gerekecekti. Sorun burada düğümleniyordu. Zira reaktör yakıtını üreten ülke yakıtı geciktirerek, engelleyerek baskı yapabilirdi. Biz İsveçlilere "yakıt garantisi verin, yap-işlet-devret modelini uygulayın" diyorduk. ASEA ATOM firması ise imalatçı olduğunu belirtiyor, yap-işlet-dev-

ret modeline sıcak bakmıyor, yakıt garantisi sağlama konusunda çekimser davranıyordu. Sonuçta çözüm bulunamadı.

— *Sizin Stockholm'e büyükelçi atanmanız resmilik kazandı mı?*
— Evet. Agreman geldi. Kararnamem de yayımlandı. Ancak, yüksek dereceli bazı bakanlık memurları, büyükelçi atama listesindeki kimi isimleri yadırgadılar, benim Stockholm'e atanmamı o güne kadar uygulanan ölçütlere uymayan bir tayin olarak görüyorlardı. Ayrıca, gerçekten çok şaşırtıcı dedikodular kulağıma geliyordu.

— *Neydi bu dedikodular?*
— Bunlardan biri oldukça gülünçtü. Sefir atamalarının ardında, benim de dahil olduğum "CHP yanlısı bir çetenin" varlığı dedikoduları yayılıyordu Hatta, büyükelçi adayları görüşülürken, o sırada merkezde bulunan yüksek dereceli bir memurun atanması müsteşar tarafından önerilmiş, bakan bana bakmış. Ben de kafamı sallayarak "hayır" işareti yapmışım. Böyle saçma şey olur mu? Böyle bir düşüncem olsa bile, bunu herkesin önünde açıklar mıyım? Ben, büyükelçi atamaları siyasal nitelikli olduğu için o konuda hiçbir yorum ve öneri yapmama ilkesini benimsemiştim. Dediğim gibi asılsız ve gülünç bir savdı bu. Ayrıca, ben Stockholm'de bulunan solcuların talebi üzerine Başbakan Bülent Ecevit ile Olof Palme arasındaki ilişkiyi doğrudan sürdürmek için oraya atanmaktaymışım. Dışişlerinde "partizanlaşma söylentisi" o dönemde oluşturuldu. Meslektaşım Yıldırım Keskin de *Avrupa Yolları* adlı kitabında politizasyon savına değiniyor ve benim bakanlıkta CHP'li olarak tanındığımı belirtiyor. Böyle bir kanı bir kez yerleştikten sonra değiştirilmesi güçtür.

— *Stockholm'deki görevinize gitmek için hazırlık yaptınız mı? Mesela İsveççe öğrenmeye başladınız mı?*
— İsveççe öğrenmek için bir kitap aldık. İsveç kralına güven mektubumu 16 Kasım 1979 günü sunmamın planlanmış bu-

lunduğu, Stockholm'deki işgüderimiz tarafından bakanlığa bildirilmişti. Ben de 14 Kasım günü yeni görev yerime hareket edecektim. Birkaç parça eşyamız yola çıkmıştı. İsveç'e getirilen hayvanlara dört ay karantina uygulandığından, can yoldaşımız kedimiz için Stockholm'e 80 kilometre uzaktaki bir karantinada yer ayırtmıştım. Bazı ülkelerde güven mektupları frak, üniforma veya yerel giysi ile sunulur. Benim frakım yoktu. Stockholm'de kiralama olanağının bulunduğunu öğrendim. Ankara'daki İsveç Büyükelçisi Stockholm'e tayinim münasebetiyle benim için bir veda yemeği düzenledi.

— *Veda yemeği daveti gerçekleşti mi?*
— Evet. Resmi bir akşam yemeğiydi. Bu çeşit resmi diplomatik veda yemeklerinin başında ya da sonunda davet eden bir konuşma yapar, şeref konuğu da onu yanıtlar. Buna hazırlıklı olmam gerektiğini düşündüm.

Demirbaş Şarl'ın öyküsü

— *Evet, ben de bulunduğum bazı diplomatik yemeklerde böyle konuşmalar yapıldığına tanık oldum. Siz de mesleğinizin gereği olarak böyle konuşmaları çok yaptınız herhalde...*
— Ben diplomatik masa başı yemek konuşmalarını yapay bulurum. Konuşmaya başlayan kişi, yapacağı konuşmanın gereksizliği konusunda adeta özür dileyerek söze girer ve genellikle Amerikan kökenli, yüzlerce kez dinlediğimiz, soğuk esprili bir öykü anlatır. Davet veda için veriliyorsa, ayrılan kişiye başarılar dilenir, ülkeler arasındaki dostluğun ne kadar sıcak olduğu vurgulanır. Şeref konuğu da bu konuşmaya yanıt verir.

— *Siz o yemekte nasıl bir konuşma yaptınız? Hatırlıyor musunuz?*
— Ben meslek hayatım boyunca, kültürel ya da tarihsel yönü ağır basan konuşmalar yapmaya çalıştım. İsveç Büyükelçisi'nin bana verdiği yemekte yapmam gerekecek masa başı ko-

nuşması için ilk aklıma gelen İsveç ile Türkiye arasındaki tarihi ilişkilere ve Demirbaş Şarl olarak bilinen İsveç Kralı XII. Şarl'ın Türkiye'ye sığınmasına ve yedi yıl Edirne'de konuk edilmesine değinmek oldu. İsveç kralının Ruslara yenildikten sonra uzun yıllar Osmanlı ülkesinde Edirne'de sultanın konuğu olduğunu anlattım. Konuşmamı Türk tarih kitaplarına bakarak hazırlamıştım. Masada bulunan İsveçlilerin konuşmam sırasında tepkisiz kaldıklarını yüz ifadelerinden farkettim.

— *Neden? İsveçliler Demirbaş Şarl'ın Türkiye'deki ikameti konusunda farklı bilgiye mi sahip?*
— Evet. Zira bakışları olumlu bir algılamayı yansıtmıyordu. Konuşmamdan sonra "derin tarih bilgim" hakkında olumlu veya olumsuz bir yorumla karşılaşmadım. Ama içime bir kurt düştü. Sonradan, Demirbaş Şarl'ın Osmanlı topraklarına gelişi ve Edirne'de zorunlu ikameti hakkında başka kitaplar okudum. Voltaire bu konuya *XII. Şarl* başlıklı iki ciltlik yapıtının, ikinci cildinde değiniyor. İsveçliler ve başka Avrupalı tarihçiler o olayları bizim gözlüklerimizle görmüyorlar. Örneğin, Demirbaş Şarl Edirne'de ikamet ediyor. Ama İsveçliler onu aslında hareket serbestisi kısıtlanmış ve adeta enterne edilmiş sayıyorlar. Her olaya farklı açılardan bakmak mümkün. İsveçliler, kralın ve etrafındakilerin anlatımından hareketle bu ikametin, misafirlikten farklı olduğu düşüncesindeler.

— *İşte, sizin de sürekli olarak vurguladığınız tarih anlatımının sübjektif olduğunun klasik bir örneği.*
— Evet. Sözü ağzımdan aldınız. İsveç kralını anlatmaya devam edeyim. O arada İsveç kralı da boş durmuyor. Sultana elçiler göndererek, onu Ruslara karşı savaşmaya kışkırtıyor. Ünlü Prut bataklığında Rus ordusunun Osmanlı ordusu tarafından yok edilmeyerek, kıstırıldığı kapandan çıkıp gitmelerine izin verilmesini tarihin akışını değiştiren bir olay olarak değerlendiriyor. Uzatmayayım, İsveç'te modern tarih biliminin en önde gelen ismi Profesöre Sven Lagerbring'in 1764 yı-

lında *İsveççenin Türkçe ile benzerlikleri - İsveçlilerin Türk Ataları* başlıklı bir kitap yazdığını yıllar sonra öğrendim ve keşke zamanında haberim olsaydı da konuşmamı bu konuya odaklasaydım, diye düşündüm.

— Belki bu da İsveçlilerin hoşuna gitmezdi değil mi?
— Haklısınız, örneğin dilleri Altay kökenli olan Finlandiyalılar Türklerle akrabalık konusunun kendilerine açılmasından pek hoşlanmazlar ve boş gözlerle size bakarlar.

Stockholm'deki göreve gitmenin engellenmesi

— Sonunda Stockholm'e büyükelçi olarak gidemediniz. Nasıl oldu bu iş?
— O sırada Başbakan Bülent Ecevit, ara seçimleri kaybettiği için hükümetin istifasını sundu. Yeni hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel'e verildi. Dışişleri Bakanlığı'nda, Başbakan Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı Ökçün'e karşı olan üst düzey memurlar siyasi kayırma yapıldığı gerekçesiyle hükümetin son çıkardığı Sefirler Kararnamesi'nin iptalini yeni başbakandan talep ettiler. Hatırladığım kadarı ile Bern'e atanan Doğan Türkmen'in, Sofya'ya atanan Yıldırım Keskin'in ve benim atanmamın gözden geçirilmesi isteniyordu.

— Başkaları da var mıydı?
— Bakanın özel danışmanı Onur Öymen'in adı da harcanacak görevliler arasında geçiyordu. Büyükelçi Osman Olcay NATO'da idi. O da kara listeye alınmıştı. Ya merkeze alınması ya da başka göreve atanması söz konusuydu. Sonuçta Başbakan Demirel, kendisine yakın –şimdi merhum– bir bakanlık mensubunun görüşünü aldı ve Stockholm'deki görevime gitmemem müsteşar tarafından sözlü olarak bana tebliğ edildi. Öyküyü fazla uzatmayayım. O sırada senato başkanı olan İhsan Sabri Çağlayangil'in telkini üzerine görüştüğüm yeni Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen "Ben adamı bineceği uçağın merdiveninden indiririm, sen biliyor musun?" dedi.

— Ankara sizin yeni görevinize gitmeyeceğinizi İsveç'e bildirdi mi?

— Bilmiyorum. Herhalde İsveç sefiri, merkezine bildirmiştir. Zira Ankara'da duyulmuştu bu olay. Bir süre sonra, Cumhurbaşkanımız Fahri Korutürk bana bir aracı ile gönderdiği mesajda, kendilerinin beni Stockholm'e atadıklarını, iradelerinin kendilerine danışılmadan değiştirilemeyeceğini, devlette devamlılığın esas olduğunu, Stockhom'e atanmamla ilgili kararnameyi geri almayacağını, görev yerime gitmemi istediğini bana duyurdu.

— Ne yaptınız?

— Teşekkür ettim. Ancak, bu konu basına da yansıdığı cihetle, atandığım Stockholm'de devletime yararlı olmamın çok güçleştiğini belirttim. Ayrıca bakanlığım tarafından bana verilen sözlü talimata uymayıp oraya gidersem, derhal geçici görevle geri çağrılacağımı sandığımı takdirlerine arz ettim. Bakanlık bana her ay, "Atandığınız göreve gitmeyerek bu ay da merkezde görev yapmanız uygun görülmüştür" biçiminde tebligatlar göndermeye başladı. Sonradan anladığıma göre Sayın Cumhurbaşkanı bana ilettiği talimatı bakana da duyurmuş. Hayrettin Erkmen'in –yukarıda sözünü ettiğim– ters davranışının ardında belki cumhurbaşkanının görev yerimi değiştirmeyeceği yolundaki sözleri yatıyordu. Ben Ankara'daki görevimden resmen ayrılmadığım için, Cumhurbaşkanı Korutürk, Personel Genel Müdürlüğü görevine, yeni bir kararname ile bir başkasının atanmasına da karşı çıkmaktaydı. Bu amaçla kendisine gönderilen kararnameyi geri çevirmiş. Bu çok rahatsız edici durumdan en az zararla nasıl kurtulacaktım? Bu arada kuyruk acısı bulunan kimileri beni karalama çabalarına girişmişlerdi.

Asılsız iddialarla yapılan saldırılar

— Kimlerdi bunlar?

— Adları artık önemli değil. Personel Genel Müdürü, bazı memurların, örneğin yasalara ya da disipline aykırı bazı ha-

reketleri ile ilgili işlemler yapmak zorunda kalır. Bunlar, suçu kendilerinde arayacaklarına kurumun Personel Genel Müdürüne çevirirler oklarını. İsim vererek teşhir etmek istemiyorum. O dönemde Erbakan'ın partisine yakın bir memur sürekli rapor alarak görev yerini terk ediyordu. Raporlarını o partiye mensup bir doktor veriyordu. Soruşturma açtık. Disiplin cezası aldı. O kişi de bana şahsi dava açtı. Bir başka memurumuz Avrupa'nın bir kentinde bir mağazadan bedelini ödemeden bir mal almış. Yakalanmış. Diplomatik pasaportu olduğu için tutuklamamışlar. Ama gıyabında mahkemeye verip mahkum etmişler ve Adalet Bakanlığı'mız kanalıyla Dışişleri Bakanlığı'na bu kararı iletmişler. Bunun hakkında işlem yapıldı. O kişi daha sonra bir gazeteye benim hakkımda bir ihbar mektubu yazmış. Hükümet değişince de TBMM'deki bir tanıdığı vasıtasıyla hakkımda yazılı soru sordurmuş.

— *Ne olduğunu anlatabilir misiniz?*
— Günün birinde, Gündüz Ökçün'den sonra göreve gelen Bakan Hayrettin Erkmen, kendisine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir üyesi tarafından yöneltilmiş olan bir yazılı soruyu, gereği yapılmak için Personel Genel Müdürlüğü'ne gönderdi. Yazılı soruda evrak sahtekarlığı yapmakla suçlanıyordum ve hakkımda ne işlem yapıldığı soruluyordu.

— *Gazete, sözünü ettiğiniz ihbar mektubunu yayımladı mı?*
— Benim hakkımda ileri sürülen gerçekdışı sav Personel Genel Müdürlüğüm döneminde beni ziyaret eden *Tercüman* gazetesinin bir muhabiri tarafından daha önce bana iletilmişti. Ben de o gazeteciye, iddianın yalan olduğunu bildirmiş ve konu hakkında ayrıntılı bilgi vermiştim. O sorumlu gazeteci, bu gerçekdışı sava gazetesinde yer vermedi. Ancak, ben o tarihte, gazetecinin bana örneğini verdiği sahte imzalı ihbar mektubunu Bakan Gündüz Ökçün'e sundum ve yazılı olarak bu gerçekdışı suçlama konusunda Denetleme Kurulu'nun hakkımda soruşturma yapmasını istedim.

— Öngörülü davranmışsınız.
— Öyleyimdir. Bakan önce böyle bir imzasız mektup konusunda işleme gerek olmadığını söyledi. Israr ettim. O da konuyu Denetleme Kurulu'na havale etti. İnceleme bizzat Denetleme Kurulu Başkanı Büyükelçi Turgut İlkan tarafından yürütüldü ve iddianın tamamen gerçekdışı olduğu verdiği raporda vurgulandı.

— Yeni Bakan Hayrettin Erkmen'e yöneltilen soru bu konuyla mı ilgili?
— TBMM'den bakanlığa gelen yazılı soru aynı suçlamayı yineliyordu. Demek *Tercüman* gazetesine o gerçekdışı suçlamayı ileten şahıs ile TBMM üyesini harekete geçiren dışişleri mensubu kişi aynıydı. Bakan Hayrettin Erkmen'e Denetleme Kurulu başkanının zamanında yazdığı raporu, tüm belgeleri içeren dosyası ile birlikte aynı gün götürdüm. Beni karşısında görünce şaşırdı. Dosyayı okudu. "Sen de çok tedbirli biriymişsin" dedi. Meclise gönderilmek üzere hazırlanan, iddianın Bakanlık Teftiş Kurulu tarafından incelendiğini ve yalan olduğunun saptandığını belirten yanıtı kısaltarak imzaladı.

Bir süre Ankara'dan uzaklaşma önerisi

— Hayrettin Erkmen ile ilişkileriniz düzeldi mi?
— Yeni dışişleri bakanı, personel genel müdürü olarak benimle çalışmak istemiyordu. Ama biraz önce söylediğim gibi, Cumhurbaşkanı Fahri Korutük, Dışişleri Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü'ne yeni bir atama yapmayı reddediyordu. O arada Personel Genel Müdürlüğü işlerini müsteşarın sözlü talimatıyla arkadaşım Ömer Lütem'e fiilen devretmiştim. Ancak genel müdür olarak atanmadığı için Lütem'in imza yetkisi yoktu ve bu durumdan rahatsızlık ve tabii sorumluluk duyuyordu.

— Bu durumda yapılan ödemeler, tayinler gayrimeşru mu oluyor?

— Kimse sorunun o boyutunu açmadı. 1980 yılı ocak ayının başlarında Bakanlık Müsteşarı Özdemir Yiğit bana bakanlık merdivenlerinde rastladı ve bir süre için Ankara'dan uzaklaşmamda yarar olacağını söyledi. Eşimi ve kedimizi alarak İstanbul'a gittim ve Yeniköy'de ailemize ait iki odalı daireye yerleştim. Şimdi oraları nasıldır bilmem ama 1980 kış aylarında pek güzeldi. Her gün Tarabya'ya veya Boğaz'ın sonuna kadar yürüyorduk. Cumhurbaşkanı-hükümet inatlaşması da devam ediyordu. Sonunda hükümet sorununun çözümü, sayın Fahri Korutürk'ün 1980 Nisan ayında görev süresinin bitimine kadar erteleme kararı alındı. Sayın Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı süresi sona erdi. Yerine vekaleten İhsan Sabri Çağlayangil geldi.

— Sizin İhsan Sabri Çağlayangil ile iyi bir diyaloğunuz varmış. Durumu düzeltmek için o bir şey yapamadı mı?

— Gönlümü almak için bana hep son derecede nazik mesajlar gönderdi. Haksızlığın düzeltileceğini belirtti. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ayrılınca, hükümet, NATO'da daimi temsilci olan Büyükelçi Osman Olcay'ın NATO'dan başka bir göreve tayini düşüncesini yürürlüğe koymaya karar verdi. Sayın Korutürk, Büyükelçi Osman Olcay'ın NATO'dan başka göreve atanması önerisini de reddetmişti. Osman Bey'e "Kopenhag'ı mı istersin, Stockholm'ü mü?" diye sormuşlar. O da "Bir tercihim yok, keyfiniz bilir" yanıtını vermiş. Osman Olcay Bey için Stockholm'den agreman istemişler ve almışlar. Kararnamesini hazırlamışlar. Ben Stockholm'den merkeze, Büyükelçi Osman Olcay NATO Daimi Temsilciliği'nden Stockholm Büyükelçiliği'ne atanacaktık.

— Peki, Osman Olcay Bey İsveç'e gönderildi mi?

— Hayır. Tanrı'nın işine bakın ki Büyükelçi Osman Olcay da İsveç'e gidemedi ve Stockholm yaklaşık sekiz-dokuz ay daha büyükelçisiz kaldı. 12 Eylül darbesi oldu ve askerler Büyükelçi Osman Olcay'ın NATO'daki görevine devamını istediler.

— Osman Olcay'ın NATO'daki görevinden başka yere atanmasının ardındaki nedeni merak ettim. Neden böyle bir girişimde bulunuldu?

— O dönemde Sayın Demirel, Osman Olcay gibi, ülkenin yetiştirdiği en iyi –ama sivri dilli– diplomatını görevden almak istiyordu. Büyükelçi Osman Olcay'a NATO'ya atanmasından önce de Ankara'da gene aynı siyasal kadro tarafından uzun süre aktif görev verilmemişti. Ankara'da, Kavaklıdere kavşağında şimdi Merkez Bankası'nın eğitim bürolarının bulunduğu "Bangladeş" olarak tanınan binada görev yapıyorduk. O dönemde pek sevdiği arkadaşı Profesör Seha Meray ile Sevr Konferansı zabıtlarını Türkçeye aktarmıştı. Osman Olcay müthiş zekidir ve Türk diplomasisinin yüzünü ağartmış bir kişidir.

Wagner'in küçük torunundan Bayreuth Festivali'ne davet

— Bu arada siz İstanbul'da ne yaptınız?

— Kitap okudum. Müzik dinledim. 1980 Ağustos ayı başında Cenevre'de Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi'ni Gözden Geçirme Uluslararası Konferansı toplanacaktı. 1968 yılında o konuda bir kitap yazdığım için, bakanlık beni de heyete dahil etmiş. Oysa ben yıllık iznimi alıp Richard Wagner'in ailesinin, daha doğrusu torununun oğlu Gottfried Wagner'in davetlisi olarak Bayreuth Festivali'ne gidecektim. Gottfried Wagner arkadaşımdı. Daha önce kendi olanaklarımla iki kez o festivale gitmiştim. Ancak bu davet benim için olağanüstü bir fırsattı.

— Neticede Bayreuth Festivali'ne mi gittiniz, yoksa söz konusu toplantıya mı?

— Her ikisine de. Bayreuth Festivali'nde dört yerine sadece iki opera izleyip, oradan Cenevre'ye geçmeye karar verdim. Wagner ailesi beni Bayreuth'ta çok iyi karşıladı; aile locasında yerim ayrılmıştı. Bayreuth Operası'nda seyirci koltukları, akustik düşünülerek tahtadan yaptırılmıştır Wagner tarafın-

dan. Birkaç saat oturduğunuzda bacaklarınız ve arkanız acır. Bir tek ailenin locasındaki koltuklar kumaş kaplıdır. Gottfried Wagner'in, babası Wolfgang ile arası bozuktu. Bu nedenle kendisi Bayreuth'a gelmedi. Gottfried Wagner, ailesi ile sorunlarını *Wer nicht mit dem Wolf heult* (Kurtla Birlikte Ulumayan) başlıklı bir kitabında anlatmış, Wagner ailesinin Nazilerle işbirliğini ve Hitler ile yakınlığını eleştirel gözle irdelemişti. Bu yapıt, yayımlandığı dönemde Alman medyasına bomba gibi düştü. Ailesi onu aforoz etti. Gottfried Wagner müzikologdur. Carl Orff'un *Carmina Burana* adlı yapıtını müzik-tiyatro biçiminde Ankara Operası'nda sahnelemişti. Sözünü ettiğim kitabın 198. sayfasında da benden abartılı sözlerle bahsetmiş.

— Çok hoş gerçekten. Ne yazmış sizin hakkınızda?
— Ezbere bilmiyorum. Kitaplığımdan alayım ve size tercüme edeyim. Şöyle yazmış: "...Ankara'da olduğum o dönemde, Pulat Tacar ve eşi Selda ile başlayan arkadaşlığım benim için büyük önem taşıyordu. Pulat, Türkiye'de iyi bir aileden geliyordu. Münih'te başkonsolosluk yapmıştı. Orada çalışan Türk işçilerine yaptığı yardımlarla kendisini çok sevdirmişti. Kendisi ile *Carmina Burana*'nın provalarına başladığım dönemde tanıştım; birkaç saat içinde kaldığım apartmanı insanın oturabileceği bir duruma getirdi. Eleştirel bir bakışla sevdiği ülkesi, ulusu ve kültürü konularında gözlerimi açtı. Son derecede iyi eğitim almış bir kişiydi. Sanata, felsefeye ve dünya dinlerine, özellikle günümüz tarihinin başlangıcından beş yüz yıl önce yaşadığı söylenen Lao Tse adlı Çin filozofuna ilgi duyardı. Richard Wagner'in müziğini de iyi bildiğini öğrenmek beni hiç şaşırtmadı."

— Bence sizi çok hoş betimlemiş gerçekten. Siz Almanya'dan Cenevre'deki konferansa katılmak için İsviçre'ye mi geçtiniz? İlgi çekici bir toplantı mıydı?
— O konferans havanda su dövmek ile eş anlamlıydı. Büyük devletler nükleer bomba tekellerini korumak, diğerleri nükle-

er teknolojinin nimetlerinden yararlanmak ve eşitsizliği engellemek istiyorlardı.

Beyrut'a atanma kararnamesi

— O toplantıda ne yaptınız?
— Konferans sırasında, arkadaşım daimi temsilci Kâmran İnan'ın konutunda kaldım. Toplantıda bir şey yapmama vakit kalmadı. Konferansın ilk haftasında Dışişleri Bakanlığı bana Beyrut Büyükelçiliği'ne atanmam için agreman istendiğini ve atamamın gerçekleştiğini, Ekim 1980'de göreve başlayacağımı telgrafla tebliğ etti. Yıllar sonra görüştüğüm Büyükelçilik Müsteşarı (şimdi büyükelçi) Celadettin Kart, bakanlığın agreman istenmesi talimatı Beyrut'a geldiğinde büyükelçinin izinde olduğunu, kendisinin işgüder olarak Lübnan Hariciyesi'nden agreman talep ettiğini bana söyledi. Lübnanlılar agreman talebine hemen olumlu yanıt vermişler. İzinden dönen büyükelçi agreman talebi için kendisinin beklenmemiş olmasına çok kızmış.

— Bakanlık Beyrut'a atanmanızı size sormadan mı yapmış?
— Sorma zorunluluğu yoktur. O sırada Lübnan'da iç savaş başlamıştı. Lübnan hakkında bazı kitaplar almak üzere Paris'e geçtim. Orada Paris'te doktorluk ve tıbbi araştırmalar yapan kuzenim Nur Ghata ile görüştüm. Nur tezhip profesörü Rikkat Kunt'un ve babamın dayısı Faro'nun oğludur. Nur Lübnan'ın iç savaşa sürüklendiğini, Beyrut'un çok yakın zamanda cehenneme döneceğini, büyükelçilik binamızda ikamet edemeyeceğimizi söyledi. "Beyrut'a gitme" dedi. Olup bitenlerden sonra bana verilen bir görevi reddetmem mümkün değildi. Paris'ten Lübnan hakkında bir valiz dolusu kitapla 2 Eylül 1980 günü Ankara'ya döndüm.

— Eşiniz bu tayin konusunda ne dedi? Sanıyorum Selda Hanım kararı yine size bırakmıştır ama yine de merak ettim.
— Selda Sylvia bu gibi durumlarda bir şey söylemez. Beni Esenboğa Havaalanı'nda eşim ve o sırada Personel Genel

Müdürü olan arkadaşım Ömer Lütem karşıladı. Eve geldik. Birer kadeh içki içtik. Baktım Ömer sıkıntılı ve ağzında bakla var. Ne olduğunu sordum. "Ağabey, senin Lübnan işi yattı" dedi. "Hayırlısı ne ise o olsun" dedim. Ama kuzenim Nur'un bana anlattıklarından ve uyarılarından sonra hiç üzülmedim.

— Beyrut'a atanmanız neden durdurulmuş?

— Lübnan'dan başka bir yere atanma talep eden ve bakanlıkta "Nelson" lakabıyla bilinen merhum Büyükelçi Nejat Aydın ağabeyimizi Beyrut'tan Afrika'da Somali'ye tayin etmişler Anlaşılan her ikimizi de çok seviyorlar! O da Ankara'ya gelmiş ve Başbakan Süleyman Demirel ile görüşerek kendisine yapılan haksızlığı anlatmış, "Beni Somali'ye göndereceksenız Beyrut'ta kalmayı yeğlerim" demiş. Başbakan Demirel de "Yerinde kalsın" talimatını vermiş. Ama atanıp gidemediğim görevler öyküsü bitti sanmayın. Daha bitmedi.

— Dahası da mı var?

— Bir tane daha var. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi bizleri Ankara'da buldu. Askeri müdahale öncesinde siyasal durum çok gergindi. Oturduğumuz Bahçelievler semtinde Üçüncü Cadde'nin bir yanı solcuların, öbür yanı sağcıların denetimindeydi. Evimizin bulunduğu 46. sokağı 50. sokağa bağlayan köşedeki bina Nurcuların dergahı haline dönüştürülmüştü. İki günde bir evimizin kapısı çalınıyor ve bize örgüt dokümanı satmak isteyen gençler para istiyorlardı. Para dedim de aklıma geldi. Mali durumumuz da hiç iyi değildi. Yedek akçemiz tükenmişti. 12 Eylül sabahı bir arkadaşım saat 03.00'te beni telefonla uyandırdı ve ihtilal olduğunu bildirdi.

Viyana'da uluslararası örgütler daimi temsilcisi

— O sırada sizin bakanlıkta aktif bir göreviniz yoktu, değil mi?

— Görevim yoktu. 12 Eylül darbesini yapanların ilk işlerinden biri giden hükümetin bazı atamalarını değiştirmek oldu.

Örneğin, Büyükelçi Osman Olcay NATO'daki görevinde bırakıldı. Bana gelince, askeri müdahaleden çok kısa bir süre sonra Müsteşarımız Kâmuran Gürün, –daha önce yaklaşık beş yıl uluslararası memur olarak görev yaptığım– Viyana'daki Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndan ve Birleşmiş Milletler'in Viyana'daki ofisinden ve UNIDO'dan sorumlu olacak bir daimi temsilcilik açmaya karar verdiklerini, beni oraya tayin kararını aldıklarını, Devlet Başkanı Evren'in de bu atamayı sözlü olarak onayladığını bildirdi. Doğrusu böyle bir atamayı hiç beklemiyordum. Şaşırdım. Bundan iki hafta kadar sonra, o sırada turizm bakanı olan Mülkiye'den sınıf arkadaşım İlhan Evliyaoğlu telefon etti ve Bakanlar Kurulu'nda atama kararnamemi imzaladığını, bunu bildirerek tebrik etmek istediğini söyledi. Bakanlıkta İdari İşlerden Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Haluk Sayınsoy telefon ederek, bana otomobil, aşçı, şoför vermeyeceklerini, kısıtlı personel tahsis edeceklerini, ucuz bir ev tutmam gerekeceğini bağırarak söyledi. Bu gibi durumlarda sessiz kalmayı ve karşımdakinin içindeki "asidi" boşaltmasını beklemeyi öğrenmiştim. Öyle yaptım.

— Ama Viyana'daki bu göreve de gidemediniz, öyle değil mi? Ne oldu?

— Aradan haftalar geçiyor, atama kararnamem köşkten dönmüyordu. Günün birinde devlet başkanlığı makamı ile yakın teması bulunan sevdiğim bir arkadaşım beni aradı ve "Yahu, sizin bakanlığınızın içindeki entrikalar bir felaket; bu kez de senin Viyana'ya tayinini durdurmaya çalışıyorlar" dedi. "Hangi gerekçe ile durduruyorlar?" sorusunu sordum; "Viyana'daki büyükelçi, 'elçilik tüm işlerin üstesinden gelebilir; ayrıca bir daimi temsilciliğe gerek yoktur, masraf olur' gerekçesini içeren bir telgraf çekmiş, daha doğrusu merkezdekiler Viyana'daki büyükelçiye bu yönde bir telgraf çektirmişler" yanıtını verdi. Anlattığına göre, bakanlığımız mensuplarından biri o telgrafı çekmesini büyükelçiden istemiş, sonra o telgrafın devlet başkanına arzını sağlamış. O da kararnameyi

imzalamamış. O sırada Viyana'da büyükelçi olan meslektaşımın bakanlığa yolladığı telgrafı sonradan bana da gösterdiler. Oysa aynı dosyada, hem ikili, hem de çok taraflı görevlerin tek bir büyükelçi tarafından başarı ile yürütülemeyeceğini belirten ve çok taraflı ilişkiler için bir daimi temsilcilik açılmasını öneren bir başka mesaj var. Esasen bakanlığı orada bir daimi temsilcilik açmaya yönelten de o talep olmuş.

— Şimdi Viyana'da bir büyükelçilik ve iki daimi temsilcilik var değil mi?

— Evet. İyi incelemişsiniz. Herhalde Dışişleri Bakanlığı'nın dış temsilciliklerini gösteren web sayfasına baktınız. Dışişleri Bakanlığı, sanıyorum bir ya da iki yıl sonra, fikir değiştirdi ve Viyana'da Uluslararası Örgütler nezdinde bir daimi temsilcilik açtı. Şimdi, orada Avusturya hükümeti nezdindeki büyükelçiden başka, Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Örgütü nezdinde bir ikinci ve Birleşmiş Milletler Viyana Ofisi, UNIDO ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nezdinde bir üçüncü misyonumuz var.

— Bu gelişmeler o dönemde sizi üzdü mü?

— Şaşırttı. Zira hayatımızda belirsizlik vardı. Ama şimdi, aradan uzun zaman geçtikten sonra, bu gelişmelerin benim için çok olumlu olduğunu düşünüyorum. Endonezya'ya büyükelçi olarak tayin edildim ve dünyanın o yöresindeki güzellikleri, farklı fakat inanılmaz derecede önemli değerlerin bulunduğunu görebildim. Bu atama eşimin ve benim dünyaya bakışımızı değiştirdi. Doğu'nun önemini kavramamıza yardımcı oldu.

Jakarta'ya atanma

— Endonezya'ya büyükelçi olarak atanmanız nasıl gerçekleşti?

— Sözünü ettiğim gelişmelerden kısa süre sonra Bakan İlter Türkmen beni yanına çağırdı. Jakarta'daki Büyükelçi Haluk

Kocaman'ın 1981 başında emekli olacağını, onun yerine beni atamak istediğini söyledi. Kabul edip etmediğimi sormak nezaketini gösterdi. Ben de teşekkürle kabul ettim. İlter Bey, Endonezya'nın çok ilgi çekici bir ülke olduğunu söyledi. Oradaki tek sorun büyükelçilik binası ve rezidansın çok kötü durumda bulunmasıymış. Bakan benden yeni büyükelçilik binası konusunu çözümlememi beklediğini, orada eski Başkan Sukarno tarafından Türkiye'ye tahsis edilmiş bir arsa olduğunu duyduğunu sözlerine ekledi. Ayrıca o sırada İlter Bey Macaristan'a gidecekmiş. Konuşmalarında kullanmak üzere Türk - Macar ilişkilerinin tarihini anlatan bir belge hazırlamamı istedi. Benim için de çok yararlı bir temrin olan o belgeyi hazırladım.

— Eşiniz de bu tayine memnun oldu mu?

— Selda Sylvia da Doğu düşüncesine ve sanatına çok ilgi duyduğu için sevindi. Endonezya'ya hareket etmeden önce yeni görev yerimiz hakkında bilgi topladık. Bizden yaklaşık dört yıl önce, Jakarta'da görev yapmış bulunan merhum Büyükelçi Semih Baran'ın Ankara'da ikamet eden Japon asıllı eşini ziyaret ettik. Semih Bey'in eşi, her şeyi, her ismi, her konuyu ayrıntılı olarak bir deftere not etmiş. Onun kadar düzenli bir insana az rastladım. Bize orada tanışacağımız insanlar ve hatta bunların özel hayatları hakkında bilgiler verdi. Bu bilgiler Jakarta'ya vardıktan sonra çok işimize yaradı. Oraya gider gitmez, adlarını ve adreslerini öğrendiğimiz kişilere mektup yazıp, geldiğimizi, tanışmaktan memnun olacağımızı bildirdik. Bunların bir bölümü Endonezya toplumunun en üst düzey kişileriydi. Verdikleri davetler, "Binbir Gece Masalları" gibi olurdu. Bizi derhal davet ettiler. Böylece kısa zamanda kendimizi Jakarta'nın en seçkin ailelerinin içinde bulduk. Bakanlar, genelkurmay başkanı, Jakarta garnizon komutanı, işadamları ve bankacılar da bu çevreye dahildi. Bu çevreler, görev yapılan ülke hakkında önemli bilgilerin dolaştığı haber kaynağı da sayılır.

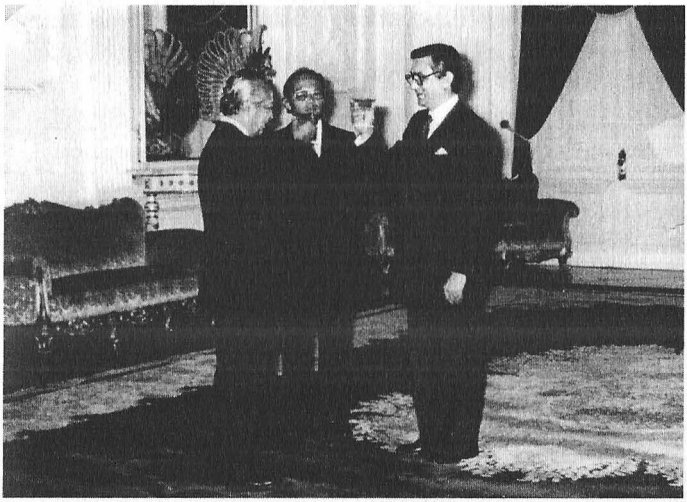
— Hakikaten çok sıradışı bir dönem yaşamışsınız. Soluk soluğa dinledim sizi. Endonezya'daki büyükelçilik döneminizi anlatmanız konusunda da sabırsızlanıyorum doğrusu. Orada da zor bir döneminiz olduğunu biliyorum.

— Şimdi geriye doğru baktığımda aklıma sadece güzellikler geliyor. İstisnaen zor anlarımızın olduğu da doğru. Ama benim olumlu hususları hatırlama huyum vardır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Endonezya

Ben hemen hiçbir şeyin saf kalmadığını sanıyorum. Gelenekçiliğin, yani "ortodoksi" anlamında tartışılmaz, körü körüne uygunculuğun özenilecek bir değer olmadığı düşüncesindeyim. Hiçbir şey tam siyah ya da tam beyaz değildir. Grinin açık veya koyu tonlarından bahsetmek daha doğru olur. İslam Aceh'den ve Malaka Boğazı'ndan başlayarak Endonezya'ya yayılmıştır. Java'nın ortalarına doğru ülkenin eski kültürlerinin renklerini daha fazla taşımaya başlamış ve bu karışım Java'nın doğusuna doğru artmıştır.

Büyükelçi Pulat Tacar, Endonezya Cumhurbaşkanı Suharto ile güven mektubu töreninde (16 Mart 1981).

Jakarta'ya varış ve büyükelçilik binasının durumu

— Jakarta sizin açınızdan bambaşka bir dünya. İlk izlenimlerinizi anımsıyor musunuz?
— İlk izlenimim insanın yüzüne vuran fırın sıcağı ve rutubet. Mart 1981'de Endonezya'ya doğru yola çıktık. Uçağın ön koltuğunda bir çift oturuyordu. Bunların iki azgın çocuğu vardı. Ellerini çikolataya bulayıp sağa sola dokunuyorlardı. Jakarta'ya yaklaşırken, üstümüze başımıza düzen verelim dedim. Bize bildirildiğine göre, protokol görevlileri tarafından karşılanacaktık. Havaalanına indik, uçak merdiveninin altında bir kalabalık gördük; Selda'ya "Bizi karşılamaya gelenler bunlar galiba" dedim. Diğer yolcuları önden bıraktık. Merdivenin dibine vardığımızda orada bekleyenlerden kimsenin kalmadığını fark ettik!

— Büyükelçiliğe doğru ilk adımlarınız bunlar...
— Yolcu otobüsüne bindik, terminale geldik. Sıraya girdik. Pasaportlarımızı damgalattık. Garip bir durum vardı. Büyükelçilikten de kimse yoktu ortalıkta. Acaba farklı bir havaalanına mı inmiştik? Sonradan öğrendim ki, aşağıda bekleyen o kalabalık Cumhurbaşkanı Suharto'nun doktoru olan kalp uzmanı Profesör De Bakey (Dibekyan) ile eşini ve çocuklarını beklermiş. Uçağın önünde duranlar Dibekyan ve ailesini alıp gitmişler. Profesör Dibekyan Başbakan Özal'a da by-pass ameliyatı yapan doktordur. Uçak 15 dakika erken indiği için bizimkiler de yetişememişler. Jakarta Havaalanı'nda bavulları bekliyoruz. Büyükelçilik görevlileri, başta Başkatip Taner Seben (şimdi büyükelçi) olmak üzere koşarak geldiler. Taner VIP salonuna telefon etti. Endo-

nezya protokolünden gelenler ya gitmişler veya gelmemişler. "Boş verin VIP salonunu, biz gidelim" dedim. Büyükelçiliğin ve ikametgahın bulunduğu Jalan İmam Bonjol Caddesi'ndeki binaya geldik.

— Bakanın kötü olarak ifade ettiği büyükelçilik binası nasıl bir yerdi? Gerçekten kötü müydü?
— Jakarta'daki Türkiye Büyükelçiliği devletin kiraladığı iki katlı bir binaydı. Alt kattaki giriş kapısı doğrudan salona açılıyordu. Solda küçük bir oda vardı. Burası büyükelçinin çalışma odasıydı. Büyükelçilik kançılaryası ise binanın dışında, sağındaki salaş garajın ortadan bölünmüş yarısından ibaret bir yerdi. Büronun diğer yanında makam otomobili dururdu. Bu mekanın arka tarafında büyükelçilik hizmetlilerinin ikamet ettiği, yıkandığı, yemek pişirip yediği bir bölüm vardı. İnsan onurunu zedeleyen bir manzara. Ben oraya bir kez baktım. Bir daha bakmaya yüreğim elvermedi. Büyükelçi ikametgahının ikinci katında iki yatak odası vardı. Banyo, duş biçiminde bir aralıktı. Büyükelçi veya ailesi duş alınca sabunlu sular, büronun yanında bulunan üstü açık bir kanaldan bahçeye, oradan da lağıma akardı. Binanın içi ve dışı uzun zamandır badana görmemişti. Jakarta'da rutubet çok fazla olduğundan duvarlar kısa zamanda yeşerir.

— Neden badana boya yapılmamış? Usulden değil midir yeni gelen büyükelçiyi nispeten temiz bir konutta karşılamak?
— Ödenek yokmuş. Maliye Bakanlığı, ödenekleri ancak mali yılın ortalarında serbest bıraktığından, uzun süre bu mezbele içinde yaşayacağımız anlaşılıyordu. Möbleler çok eski ve kısmen kırıktı. İki katlı evin üst katında oturacağımız odaların durumu da çok kötüydü. Duş alanı yosun tutmuştu. Eşim "Bu durumda ne yapacağız?" dedi ve yaşlı gözlerle bana baktı. Bu arada duş alırken gözlerimize yüzücü gözlüğü takmak zorunda kaldığımızı ben söyleyeyim de gerisini siz anlayın. Eşime gereken tamiratı ve temizliği kendi olanaklarımızla yaptıracağımızı söyledim, onu teselli ettim.

— Neden yüzücü gözlüğü ile duş alıyordunuz?
— Sular mikroplu olduğu için. Göz enfeksiyonundan korunmak amacıyla. Mikroplu suya karşı yüzme gözlüğü kullanma önerisini Amerikan Hariciyesi'nin görev yeri raporunda okumuştum.

— Biz Türkçe'de bu ülkeye Endonezya diyoruz. Avrupa ülkelerinin bir bölümünde, örneğin eşimin ülkesi olan Hollanda'da Indonesia (İndonezya) diyorlar. Hangisi doğru?
— Doğrusu İndonezya. O ülke dilinde de İndonezya denir. Biz Fransızca okunuşundan esinlenmişiz. Dilimize Endonezya olarak yerleşmiş.

— Endonezya çok büyük ve doğal kaynaklar açısından zengin olan bir ülke değil mi?
— Endonezya'nın batı ucu ile doğu ucu arasındaki uzaklık, ABD'nın doğusu ile batısı arasındaki mesafeden daha büyük. Ülke 13.677 adadan oluşuyor. Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre bu adalar arasında kalan muazzam deniz alanı Endonezya'nın iç denizi sayılıyor. Balık yönünden çok zengin. Endonezya dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri. Nüfusun büyük bölümü Müslüman. Kısmen de Hıristiyan; bir diğer bölümü Şiva-Budizmi denilebilecek bir dine mensup. Animistler de var. Zenginliğin bir bölümü Çinli azınlığın elinde. Siyasal ve ekonomik sorunlar olduğunda Çinli azınlığa, özellikle bunların işyerlerine saldırılar olur. Ülke petrol ve doğalgaz zengini. En önemli besin kaynakları pirinç ve hindistancevizi yağı. İklim insanların yaşamasına çok müsait. Bu nedenle ilk insanların o bölgede yaşadıkları var sayılıyor. Ünlü "Java Adamı"nın kemikleri de burada bulunmuş.

— Endonezyalılar esas itibariyle barışsever ve hoşgörülü olarak biliniyor. Bu kanıya katılır mısınız?
— Bu teşhis doğru sayılabilir. Ancak "Amok saldırı" sözcüğünün bu bölge dillerinden geldiğini de unutmayalım.

— Nedir "Amok saldırı"?

— Kendini kaybederek, gözü kararak, beklenmedik şiddetle saldırmak demektir. Ben bu patlamayı bir iki kere gözlerimle gördüm. Bugünkü Endonezya halklarının hoşgörülü davranışın nedenlerini anlamak için, buraya yerleşmiş bulunan halkların kültürel gelişmesine bakmak lazım. Ayrıca, toplum hayatında bugün bile büyük önemi bulunan söylenceleri incelemek lazım.

— Sık sık söylencelere atıfta bulunuyorsunuz. Bunlara mı merak saldınız?

— Endonezya efsane ve söylenceleri hakkında çok kitap okudum. Okudukça merakım arttı. Zira bunları inceledikçe, o ülkeyi daha iyi anlamaya başladığımı farkettim. Bu efsanelere dayanan tiyatroları, dansları izlemek sadece Endonezyalıları değil, insanlığı her yönü ile anlamaya yardımcı olur. Etrafınıza baktığınızda o masallarda geçen tiplerin çağdaş kopyalarını görmek mümkündür. Java'nın güneyindeki Prambanan Tapınağı'nda, yaklaşık yüz metre genişliğinde otuz-kırk metre derinliğinde bir sahnede, başka ışık olmadığı için sadece dolunayda, yüzlerce kişinin canlandırdığı *Mahabarata Masalı*'nı izleyebilmek, hayatımın en güzel anılarından biridir. Bu gösteriye birkaç gamelan orkesrası refakat ediyordu.

— Nasıl bir orkestradır gamelan?

— Güneydoğu Asya ülkelerinde, genelde vurmalı çalgılardan oluşan bir orkestradır. Çalgıcılar yere bağdaş kurarak çalarlar aletlerini. Nota kullandıklarını görmedim. Saatlerce süren o müziği nasıl ezberlerler, sıkı bir eşgüdümle o müziği nasıl icra edebilirler, aklım almıyor. Ben gamelan orkstralarının çaldığı müziği de çok çağdaş buluyorum. Pek çok Amerikalı besteci, minimalist müzik denilen bestelerinde Güneydoğu Asya müziğinden esinlenmiştir.

— Masal veya söylencelerden önemli saydığınız birini anlatır mısınız?

— Endonezya'nın devlet armasında Bhinneka Tunggal Ika yazar. Bu "çeşitliliğin oluşturduğu birlik" demektir. Avrupa Birliği'nin sloganı da bu değil mi? Bu sözün nereden geldiğini anlamak için, Sutasoma Masalı'nı incelemeliyiz. Buradan hareketle, Endonezyalı'nın aslında birbirlerine aykırı olan Şiva ile Buddha'yı nasıl tek vücut haline getirdiğini anlayabiliriz.

— *Çok ilgi çekici. Açıklar mısınız?*
— Bu 13. veya 14. yüzyılda eski Java dilinde kaleme alınmış bir efsanedir. Söylenceye göre, *Purushada,* yani insan yiyen anlamında bir canavar kral varmış. Buna her gün taze insan eti gerekirmiş. Onun yaver prenslerinden *Sotosoma* adında biri, halkına acımış ve kendini feda etmek istemiş, "halkımı yiyeceğine benim etimi ye" demiş. Kral çok kızmış. Aralarında dövüş başlamış. Kral, yaverini öldürememiş. Silahlı kavga yıllarca sürmüş. Sonunda Brahman rahipleri araya girmişler ve görünüşleri farklı olsa bile onların aslında tek olduklarını, aynı kişiliğin değişik veçhelerini yansıttıklarını anlatmışlar. Biri Şiva'nın, öbürü Buddha'nın figürünü yansıtıyormuş. Savaş sona ermiş. Purushada insan eti yemekten vazgeçmiş. Eski Java dilinde de buna "Bhinekka Tunggal Ika" demişler. Aslında bu dinlerin kökeni olan Hindistan'da, Hinduizm olarak adlandırılan Şivaizm ile Budizm'i uzlaşması mümkün olmayan karşıt düşünce sayılıyorlar. Oysa Java insanı bu iki dini, sadece yan yana yaşatmamış, birleştirmiş. Doğu Java'daki Majapahit Krallığı'nın ve onun devamı olan Singhasari Krallığı'nın Prensi Kertanegara, Şiva-Budizmi adı altında bir devlet dini oluşturmuş. Kral 1292 yılında ölünce bir Şiva-Budist mabedine gömülmüş. Bugün de Java ve Bali'de çok sayıda Şiva-Budist mabedi var. Bu örneği, Endonezya insanının senkretizm becerisini yansıtması açısından çok önemli sayıyorum. Bence, o güzel ülke insanlarının bir bölümü, söylence ile gerçek arasında yaşamakta. En azından söylence onların düşünme, değerlendirme ve karar verme yetilerini çok etkileyen bir öğe. Buna ülkenin Müslüman devlet adamları dahil.

— Yani Endonezya Müslümanlarından bir bölümünün dolaylı biçimde Şiva-Buddha dininin etkisi altında bulunduklarını mı söylüyorsunuz?

— Ben bunlardan bir bölümünün gerçek ile efsane arasındaki farkı kesin çizgilerle birbirinden ayırmadığı görüşündeyim. Bunlar bazı cisimlerin ruhunun bulunduğuna da inanıyorlar. Örneğin, hemen her Endonezyalı erkeğin metal bölümü düz veya kıvrık olabilen ve *kris* denilen bir kaması vardır. Bunu törenlerde, düğünlerde yerel kıyafetlerinin kuşağına, bellerinin arkasına takarak taşırlar. *Kris* bir batılı için, kesici-delici bir alettir. Endonezyalı için kutsaldır. Ruhu vardır. Bir insan kendisine *"cocok"* olmayan, yani ruhen uymayan bir *kris* alırsa bu ona felaket getirebilir. *Kris* ruhen uyduğu sahibinin elinden çıkarsa, örneğin çalınırsa veya satılırsa büyük kötülükler yapabilir. Her *kris*'in bir öyküsü vardır. Endonezyalılar buna *pusaka,* yani ailede büyükten küçüğe kalan yadigar derler. Kader anlamında da kullanılır bu kelime. Bir başka önemli kültür simgesi kukladır. Bu kuklalar, geceleri sabaha kadar süren gösterilerde, kukla tiyatrolarında müzik eşliğinde anlatılan masalları canlandırır. Bunların en değerlileri merkezi Java'da bulunan ve *kraton* denen Java saraylarında korunur. Özel törenlerle takdis edilmiş su ile her yıl yıkanırlar. Bizim Karagöz dediğimiz, deriden yapılmış simgelerle oynatılan gölge tiyatrosu da aynı çerçeveye girer. İşte böyle... Endonezya'nın o verimli toprağı ve ruhu tüm dinleri özümsemiş ve kendince yeniden biçimlendirerek dışarı vurmuştur.

— Anlatımınızdaki olumlu heyecandan, sizin Endonezya senkretizmine, yani bağdaştırmacılığına hayran kaldığınız izlenimini edindim. Doğru mu bu değerlendirmem?

— Ben hemen hiçbir şeyin saf kalmadığını sanıyorum. Gelenekçiliğin, yani "ortodoksi" anlamında tartışılmaz, körü körüne uygunculuğun özenilecek bir değer olmadığı düşüncesindeyim. Hiçbir şey tam siyah ya da tam beyaz değildir. Grinin açık veya koyu tonlarından bahsetmek daha doğru olur. İslam Aceh'den ve Malaka Boğazı'ndan başlayarak Endonez-

ya'ya yayılmıştır. Java'nın ortalarına doğru ülkenin eski kültürlerinin renklerini daha fazla taşımaya başlamış ve bu karışım Java'nın doğusuna doğru artmıştır. Java Adası'nda yaşamakta olan Müslümanların büyük bölümü Mahabarata efsanesindeki çok çirkin, ama doğaüstü güçleri bulunan *Semar'ın* Java'nın koruyucusu olduğuna inanmaya devam ederler. Sadece İslam değil, Hıristiyanlık da Java'da biçim değiştirmiştir. Java ile Bali'yi ayıran boğaz çok dardır. Karşı kıyıyı görebilirsiniz. Ama İslam'ın etkisi ve yayılması Java'nın o en doğu noktasına gelince bıçakla kesilir gibi durmuştur. Nedenini araştırmaya devam ediyorum.

— Endonezya bağımsız olmadan önce Hollanda sömürgesiydi. Sizin orada bulunduğunuz dönemde Hollanda'nın izleri Endonezya'da görülebiliyor muydu?
— Bağımsızlıktan bu yana uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, Hollanda'nın Endonezya'daki kültürel ve ekonomik varlığını hissetmek mümkündü. 1980'li yılların ilk yarısında bile, Endonezya'daki varlıklı aileler, aralarında Felemenkçe konuşurlardı. Bu gruba iyi yetişmiş yüksek dereceli dışişleri bürokratları dahil. Pek çok ailenin çocuğu Hollanda'da yüksek tahsil görür. Kimi Hollandalılar da Endonezya'ya duygusal bağlarla bağlıdır.

— Bu tespitinize ben de katılıyorum ve çok iyi anlıyorum, Jakarta doğumlu bir Hollandalı olan kayınvalidemden Jakarta ile ilgili birçok duygusal anı dinledim ve bu anılarda saklı derin bir özlem de vardı. Sizin gözlemleriniz nelerdi?
— Hafta sonları dinlenmek ve serinlemek için gittiğimiz 1000 metre yüksekliğindeki Punçak Dağı'nda kaldığımız köy evinin arkasındaki mezarlıkta çok sayıda Hollandalı gömülüydü. Bunlar arasında çocukluğunu Java'da geçirmiş, Endonezya bağımsızlığını kazandıktan sonra Hollanda'ya göç etmiş, orada öldükten sonra Endonezya'da yaşadığı köyün mezarlığına gömülmeyi vasiyet etmiş olanlar vardı. İnsanın doğduğu toprak ile arasındaki bağ beni ilgilendiren konulardan biridir.

— Endonezya dilini öğrendiniz mi?

— Bahasa Endonezya dilini, okuduklarımı kısmen anlayacak ve gerekirse birkaç kelime konuşacak kadar öğrendim. Ama şimdi tamamen unuttum. Endonezya'da Java, Bali, Ambon, Batak, Dayak, Minangkabau, Menadon, Sasaka, Bugi, Timor ve Papua dilleri ile bunların 250 ayrı lehçesi konuşulur. Eski Java dili, öğrenmesi son derecede güç bir lisanmış. Tarihte Hindistan'dan gelenlerin beraberlerinde taşıdıkları kast sistemine bağlı olarak alt ve üst kastlara mensup bireylerin ve grupların birbirlerine hitap tarzları ve hatta kendi aralarındaki konuşma dilleri tamamen ayrı. Bugün kullanılan ortak dil olan Bahasa Endonezya, Sumatra'nın Malezya'ya bakan kısmında küçük bir ada olan Riau'nun dilidir. Malay diline çok benzer. Başkan Sukarno ulusal birliği sağlamak için bu dilin Endonezya'nın resmi dili olmasını kararlaştırmış. Tüm eğitim bu dille yapılıyor.

Jakarta'da büyükelçilik binası serüveni

— Jakarta'da iş önceliklerinizi arasında büyükelçilik binasını saymıştınız.

— Endonezya'nın başkenti Jakarta'ya varır varmaz, ilk iş olarak, bize eski Cumhurbaşkanı Sukarno tarafından armağan edilen, Ankara'daki dosyalarda dört dönüm olduğu yazılı olan arsayı görmek istedim Arsa Jakarta'nın merkezinde geniş bir caddenin üstündeydi. Sadece bir dönümünün adımıza kayıtlı olduğunu kısa zamanda öğrendim. Yakınında Sovyet, Fransız, Japon büyükelçilikleri ile –Ankara'da Kızılay'da bulunan GİMA'ya benzer– Sarinah adlı bir alışveriş merkezi ve Diyanet İşleri Başkanlığı vardı. Bu caddeye yaklaşık yirmi katlı binalar yapılmaya başlanmıştı. Bunlar genellikle yabancı bankalara aitti.

— Anladığım kadarıyla arsa merkezi bir yerdeymiş, ilk izleniminiz neydi?

— Arsa yüksek otlarla kaplıydı; bitki örtüsü arsadaki derin çukurları kapatmıştı; otların altında iri fare ve yılan gibi hay-

vanların bulunabileceği konusunda uyarıldım. Arsanın bir yüzü ana caddeye, arka yüzü dere denemeyecek kadar cılız bir su birikintisine bakıyordu. Yaklaşık 20 metre genişliğindeki bu çukurun karşı kıyısında, sıra sıra gecekondular vardı ve bunlardan derenin ortasına doğru kalaslar uzanıyordu. O gecekondularda oturanlar bu tahtaların ucuna gelerek tabii ihtiyaçlarını gideriyorlardı. Özetle, dere açıkta akan bir kanalizasyona dönüşmüştü. Jakarta'nın pek çok yerinde aşırı yoksullukla aşırı zenginliğin 50 metre içinde yan yana yaşadığını görmek mümkündü. Bazı geceler salaş oturma yerlerinde bizim Karagöz veya kukla oyununa benzeyen *wayang* oynatılır ve gösteri bütün gece sürerdi. Gecekondu muhitinden hindistancevizi yağı kokuları yükselirdi. Bu yerleşim birimlerine *kampung* denir. Bahasa Indonesia dilinde Felemenkçeden değiştirilerek alınmış pek çok sözcük vardır. *Kampung* sözcüğü de Felemenkçe kamp kelimesinden gelir.

— *Jakarta'da yaptırdığınız büyükelçilik binasının öyküsünü anlatır mısınız?*
— Çok özet olarak anlatmaya gayret edeyim. Sadece bir dönümü hukuken bize ait olan bir arsa karşılığında dört dönüm büyüklükte bir arsa, iki memur villası ve 750 metrekare konut, 1100 metrekare kançılarya yapımını devletimize sıfır maliyetle sağladım.

— *Bu aslında inanılamayacak bir öykü. Nasıl başardınız, bunu paylaşmak ister misiniz?*
— Esra Hanım, bunun anlatımı öylesine uzun ve maceralı bir öykü ki, aslında ayrı bir kitap yazılması gerekir.

— *Onu da yazarız kısmet olursa. Büyükelçilik binası inşaatı ne zaman başladı, ne zaman bitti?*
— Büyükelçilik yapımı 1982 yılı başında başladı ve bize 15 Eylül 1983 günü teslim edildi. 26 Eylül 1983 günü yeni büyükelçiliğe geçtik. Öğleye doğru eşim beni yanına çağırdı. "Ne oldu?" dedim. Babamın o gün vefat ettiği haberini bana

T.C. Jakarta büyükelçilik binası, Mübeccel Sibel'in suluboya resmi.

duyurdu. Yıkıldım kaldım. 75. doğum günüydü babamın. Onu yaklaşık yirmi gün önce gidip görmüştüm. Cenazesine yetişemedim.

Endonezya'nın Aceh ilinde Türk izleri

— 2007 yılında Endonezya'nın Sumatra Adası'nda ve özellikle Aceh ilinde yaşanan deprem felaketi sırasında, Aceh'lilerin Türklerle olan ilişkilerinden söz edildi basında. Siz tarihe meraklısınız. Bu konuyu araştırdınız mı?

— Endonezya'ya atandığımı öğrendikten sonra tarihçi Stanford Shaw'un Osmanlı Devleti tarihi ile ilgili kitabında bir dipnotta kayıtlı, Safvet Bey tarafından Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazılmış olan "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi" başlıklı bir makaleye ve "Şark Levendleri, Osmanlı Bahr-i Ahmer Filosunun Sumatra Seferi Üzerine Vesikalar" adlı bir başka incelemeye atıf gördüm. Türk Tarih Kurumu'na gittim ve aradığım makaleleri buldum. Ancak bunlar Arap harfleriyle yazılıydı. Değerli dostum Profesör Ekmeleddin İhsanoğlu bu makaleleri bir yardımcısına okuttu ve bana yazılı olarak verdi. Bu belgelerden Hollandalı şarkiyatçi C. Snouck

Hurgronje'nin Osmanlı donanmasının Sumatra seferi hakkında bir makalesi bulunduğunu öğrendim. Snouck'un İslam konusundaki incelemelerini J.J. Waardenburg'un *L'islam dans le miroir de l'Occident* (Batı'nın Aynasında İslam) başlıklı kitabında daha önce okumuştum. Snouck da I. Goldziher, C.H. Becker, D.B. Macdonald ve Louis Massignon ile birlikte İslam'ı inceleyerek batıya tanıtan bir düşünür.

— Aceh'ye gittiniz mi?

— Aceh'yi ziyaret etme fırsatı çabuk çıktı. Göreve başladıktan bir süre sonra Aceh'de bir Kuran okuma yarışması yapılacağı ve Endonezya Cumhurbaşkanı Suharto'nun İslam Konferansı Örgütü ülkeleri büyükelçilerini Aceh'ye çağırdığı bize bildirildi. İslam Konferansı Örgütü üyelerinin duayeniydim. Davete uyarak Aceh'ye gittim. Endonezya cumhurbaşkanı, ülkesinde din ve vicdan özgürlüğünü öne çıkaran ılımlı İslam modelini uygulamaktaydı. Şimdi bu sözlerimi okuyanlar arasında "ılımlı İslam yoktur, tek bir İslam vardır" diyeceklerin bulunduğunu biliyorum. Bu itiraz, bizi İslam'da reform ve hatta Kuran'ın geniş tefsiri konularına götürür. Her inancın zamana, toplumsal, ekonomik koşullara ve değer yargılarındaki değişimlere zamanla ayak uydurduğu kanısındayım. Endonezya'ya dönersek, Endonezyalı yöneticiler, Türkiye'de Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformlara hayranlık duyuyordu.

— Peki, az önce sözünü ettiğiniz Türk leventleri Sumatra'ya kadar gitmişler mi?

— Biraz önce sözünü ettiğim Hollandalı tarihçi, şarkiyatçı Snouck, aynı zamanda Felemenk'in Doğu Hindistan müşaviri. Acehliler hakkında bir kitap yazmış. O kitap O'Sullivan adlı biri tarafından İngilizceye çevrilmiş. Kitabı 1924 yılında Hariciye Vekaletimizin İstişare Müdürü olan Erşed Bey, Batavya (şimdiki Jakarta) Konsolosu olduğu sırada edinmiş ve tarihçi Safvet Bey'e iletmiş. Hollandalı şarkiyatçı Snouck'a göre, 16. yüzyılda adı bilinmeyen bir Aceh sultanı, bütün Müslümanların reisi ve oralarda Race-i Rum (Rum Racası)

olarak tanınan Osmanlı sultanına kendi varlığını bildirmenin zamanı geldiğini düşünmüş. En büyük gemilerinden birine karabiber ve kahve yükleyerek, "Büyük efendiye bi'at ve ita'atını göstermek üzere pişkeş (armağan) göndermiş". O dönemde Dersaadet'te Aceh'nin nerede olduğunu duyan yokmuş. Aceh heyetinin İstanbul'a varması Kanuni Sultan Süleyman'ın son Macaristan seferine rastlıyor ve heyet padişahın dönmesini Dersaadet'te beklerken Sultan Süleyman'ın vefat haberi geliyor.

— *Aceh heyeti İstanbul'da konuk mu edilmiş?*
— Sultan Süleyman'ın yerine oğlu Sultan II. Selim geçiyor. Heyet İstanbul'da padişahın huzuruna kabul edilmeyi beklemeyi sürdürüyor. Beyazıt'ta yabancı elçilerin konuk edildiği bir konak varmış. Ancak teşrifat memurları Aceh'lilerin varlığını sultana duyurmamışlar. Bunlar, bir süre sonra ellerindeki paralar bittiğinden, getirdikleri karabiberleri satarak hayatlarını sürdürmeye başlamışlar. Günün birinde Sultan Selim, cuma namazından çıkarken, garip kılık kıyafetlerle orada duran *Açalyalılar'ı* görüyor ve kim olduklarını soruyor. Kendisine bilgi verilince heyeti huzuruna çağırıyor. Aceh heyeti yanlarında getirdikleri biberlerden ve kahveden sadece bir çupa kaldığı için sıkılarak durumu sultana arz ediyorlar. Sultan bu armağanı kabul ediyor, elçilerin gönüllerini alıyor. Çupa 1 kilo kadar çeken bir Aceh ölçüsüymüş. Sultan II. Selim kahveye karşılık heyete büyük bir top armağan etmiş ve buna Aceh'de *ladasi çupa* adı verilmiş.

— *Bu top Aceh'ye kadar gitmiş mi?*
— Sultan II. Selim, Aceh'ye bir miktar asker, silah ve top ile her sınıftan pek çok sanat ustası ve öğretmen gönderilmesini emretmiş. Bu heyet Aceh'ye varmış. Bunlardan bir bölümü Danang kenti yakınında bir köye yerleşmişler ve oraya Kudüs-ü Şerif kentinin diğer adı olan Beyt-ül Mukaddes'ten gelen "Bitay" adını vermişler. Hollandalı şarkiyatçının anlatımına göre Bitay köyünde bir veli kabri varmış. Bu kabir "To-

na gu di Bitay" olarak bilinirmiş. Veli oraya Sultan Selim'in gönderdiği kişilerden biriymiş. Aceh'ye giden Osmanlı donanması, daha sonra Portekizliler ile tutuştuğu savaşta batırılmış. Snouck'un anlatımına göre, Sultan Selim asker ve heyet gönderme karşılığında bu yeni "uyruklarından" vergi istememiş ve "Haydi siz benim reayam olduğunuzu göstermek için, vereceğiniz vergiyi din ve peygamber yolunda sevapla hayır işlerine harcayınız. Peygamberin doğduğu günde ayrıca bayram etmek çok değerli iştir. Açalya'nın her köyünde o gün mevlüt şenlikleri yapılsın; sizin Emirü'l mümine verginiz bu olsun" demiş.

— Siz Bitay köyünü ve veli mezarını bulabildiniz mi?
— Ben bulamadım. Bilene de rastlamadım. Tarihçi Safvet Bey, Osmanlı filosunun Sumatra seferi hakkında arşivlerinde yaklaşık 50 kadar belge bulunduğunu belirtiyor ve bu belgelerden birkaçını makalesine ekliyor. Bunlardan en önemli olanı Sultan II. Selim'in Mustafa Çavuş ile Aceh Sultanı Alaeddin'e gönderdiği 16. Rebiülevvel, Sene 975 tarihli name. Bu tarih Miladi 1554'e isabet ediyor. Belgenin Sernamesi Koca Nişancı Bey tarafından inşa olunmuş. Pek çok bakımdan son derecede ilgi çekici bulduğum bu belgeyi konuyu incelemek isteyen tarihçilere tavsiye ederim. Dedim ya, ben Bitay köyünü bulamadım ama çok daha ilgi çekici başka bir olay oldu.

"Biz Osmanlıyız" diyen kız çocuğu

— İlginizi çeken o olayı anlatır mısınız?
— Aceh'ye gidişimde sordum. Bitay köyünü bilmiyoruz dediler. Irak sefiri Tabakçalı ile Aceh civarını cip ile gezdik. Bu gezi sırasında da pek çok köye uğradık, mezarlardaki Arapça yazıları Iraklı meslektaşıma okuttum ve bunlardan bir ipucu yakalamaya çabaladım. Irak Büyükelçisi Tabakçalı, Baas Partisi'nin ileri gelenlerinden Türkmen asıllı biriydi. Ama aslının Türkmen olduğunu bana hiçbir zaman söylemedi. Eşi Kürt asıllı, çok güzel bir hanımdı. Iraklı meslektaşım Jakarta'daki

görevinden ayrıldığı gün, kendisini yolcu etmek için gittiğim havaalanında, adını bir tek benim doğru telaffuz ettiğimi söyledi, ben de "Ortak Türk kültürümüzün gereği bu" dedim; gözlerimin içine gülerek baktı ve sözlerimi bakışı ile onayladı. Büyükelçi Tabakçalı ve bir refakatçi ile bize tahsis olunan bir araçla çıktığımız gezinin sonuna doğru, yani güneş batmadan önce, saat 17.00 civarında uzakta bir köy gördük. Oraya gitmeyi önerdim. Köyün mezarlığına yöneldik. Kızlı oğlanlı çok sayıda çocuk merakla peşimizden koştu. Yanımızdaki rehber, çocuklarla konuşmaya başladı. Kızlardan 12-13 yaşlarında olan biri adının Ruhsan, babasının adının Osman olduğunu, büyükbabasının ve onların babasının da Osman adını taşıdığını, ailesinin köyün imamlığını yaptığını, Osman'dan geldiklerini, bu nedenle ailenin en büyük erkek çocuğunun hep Osman adını aldığını ve burayı beklediklerini söyledi.

— *Bunları duyunca tüyleriniz ürpermiştir.*
— Evet. Tabakçalı ile birbirimize baktık. Olağanüstü derecede heyecan verici bir an yaşamaktaydım. Yanımıza gelen çocukların elmacık kemikleri, çoğu Endonezyalıda olduğu gibi fazla çıkık değildi. Benzer yüzlere Anadolu'nun herhangi bir köyünde rastlayabilirdiniz. Yıllar sonra Çin'de Sin Kiang'ın başkenti Urumçi'den Turfan kentine gittiğimde de aynı akraba yüzlere rastladım. Acaba abartıyor muyum?

— *Sonra ne oldu?*
— Aceh'deki kızın köyün imamı olan babası ile görüşmek istedik. Köyde değilmiş. Türkiye denince konuştuğumuz kızın gözleri parlıyordu. Oralarda bir türbe, bir yatır olup olmadığını sorduk. Bilmiyorlardı. Adreslerini aldık. Jakarta'ya döndükten sonra kitap, bayrak, Atatürk resmi, posterler ve Türkiye'yi tanıtıcı başka yayınlar gönderdim. Köydekiler de bize yanıt verdiler. Sonradan bu ilişkinin sürdürülüp sürdürülmediğini bilmiyorum. Bu aileden bir iki kişinin Türkiye'ye davet edilmesi ne iyi olurdu. TRT, 23 Nisan kutlamaları için böyle bir daveti finanse edebilirdi. O dönemde başaramadım. Bu

olay Endonezya'daki görevim sırasında beni en çok etkileyen olaylardan biridir.

— Hakikaten çok etkileyici! Aceh bölgesinin bugünlerde köktenci İslamcıların güçlü olduğu bir yer olduğunu yazdı gazeteler.

— O dönemde de Avrupa gazeteleri, Aceh'de sıkma başlı kız öğrencilerin Kuran kurslarındaki resimlerini yayımlıyordu. Bölgenin Endonezya'daki İslami köktenciliğin merkezi olduğu, ülkenin aşırı İslam'a kayma olasılığının bulunduğu söyleniyordu. Ordu böyle bir gelişmeye karşıydı. Ama İslamcı partinin en güçlü olduğu Aceh ilginç bir yerdi. 1981 yılında, Endonezya Cumhurbaşkanı Suharto, birkaç önemli başkentte büyükelçilik görevini ifa etmiş olan, ağırbaşlı, akıllı bir diplomatı Aceh'ye vali tayin etmişti. Ben Aceh'yi üç kez ziyaret ettim. Ancak, orada fanatik İslamcılara rastlamadım. Örneğin İslam Üniversitesi'ni ziyaret ettim. Üniversitede kızlı erkekli gruplar birlikte dolaşıyorlardı. Kızlar "sıkma baş" cinsinden değil, eşarp biçiminde başörtüsü takıyorlardı. Bir köşede bir oğlan gitar çalıyor etrafındaki kızlar ve oğlanlar şarkı söylüyorlardı. Aradan 26 yıl geçti. Şimdi durumun tamamen değiştiğini ve Aceh'nin İslami köktenciliğin rüzgarına kapıldığını, orada şeriatın geçerli olduğunu ben de okuyorum gazetelerde. Kendime göre bazı dersler çıkarmadığımı da söyleyemem.

Endonezya'da bir Türk pilotu

— Endonezya'da Türk izleri konusunda başka bir anınız var mı?

— Endonezya'da Türk izleri konusunda bir de Türk pilotunun öyküsü var.

— Yakın dönemle ilgili bir öykü mü?

— Çok yakın değil, ama 20. yüzyıl başlarına rastlayan bir bilgi bu. Endonezya'da bulunduğum dönemde, 1920'li yıl-

larda Batavia'ya bir Türk pilotu geldiğini ve orada uçağı yere çakılarak öldüğünü söylediler. Bu ilgi çekici bir bilgiydi. Doğal olarak bilgiyi veren kişiden başlayarak bazı araştırmalar yaptım. Bu incelemeler beni Endonezya dışişlerinde hukuk başdanışmanı olan Ali Alatas'ın ailesine kadar götürdü. Alatas daha sonra dışişleri bakanı oldu. Ailesinin aslı Yemenlidir. Türkiye'ye de göç ederek Türkleşmiş bölümü İstanbul'da oturur. Atatürk döneminde bir de Sağlık Bakanı Alatas varmış. Alatas'ların Jakarta'daki ailesini ziyaret ederek bilgi toplamaya çalıştım. Onlar da fazla bir şey bilmiyorlardı ama rivayetleri bana aktardılar. Endonezya'nın Türkiye'yi örnek alarak günün birinde bağımsızlığını kazanacağını düşünen kimi aydınlar ve maddi olanağı bulunan işadamları 1920'li yıllarda Türkiye'den bir pilot getirmişler. Endonezya'da gençlere pilotluk öğretmesini istemişler. O dönemde Endonezya Hollanda sömürgesi ve Hollandalılar, bu gelişmeden hiç hoşlanmamışlar. Lütfi Bey adındaki bu havacı Endonezya'ya gelmiş ve eğitim faaliyetlerine başlamış. Bu arada bağımsızlık için mücadele eden bazı gruplara yardımcı olduğu söylentileri de var. Günün birinde Lütfi Bey'in uçağı düşmüş ve pilotumuz ölmüş. Lütfi Bey, Jakarta'da bulunduğu sırada hem Alatas ailesi ile hem de Batavia'daki Türkiye Konsolosluğu ile temas halindeymiş. O dönemdeki Türk Konsolosluğu, şimdiki Tekstil Müzesi'dir. Eski Batavia evleri stilinde hoş bir kolonyal binadır. Alatas ailesi Pilot Lütfi Bey'e bir mezar yaptırmış ve mezarın üstüne anıt tipinde bir taş dikilmiş. Daha sonra o mezarlığın bulunduğu yere binalar yapılmış ve mezar başka bir yere nakledilmiş; anıt taş da kaybolmuş.

Devlet başkanımızı taşıyan uçak bahşişle iniyor

— Eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren büyükelçi olduğunuz dönemde Endonezya'yi ziyaret etmiş. Nasıl geçti bu ziyaret?

— Cumhurbaşkanı Evren'in yurtdışına yapacağı ilk ziyaretin sırasıyla Pakistan, Çin, Endonezya ve Güney Kore'yi kapsa-

masının düşünüldüğü bize duyuruldu ve önerdiğimiz tarihlerin Endonezya Cumhurbaşkanı Suharto açısından uygun olup olmadığını saptamam istendi. Başkan Suharto kısa zamanda yanıt verdi ve Kenan Evren'i ülkesinde ağırlamaktan büyük memnunluk duyacağını belirtti. Heyette Dışişleri Bakanımız İlter Türkmen ve diğer bakanlar ile eşleri ve kalabalık bir gazeteci grubu bulunuyordu. Bizim Dışişleri Bakanlığı'mızın protokol dairesi bu konularda son derecede deneyimlidir. Ama Endonezya bürokrasisinin zaafları bu seyahat münasebetiyle ortaya çıktı. Az kaldı sorun yaşayacaktık.

— *Nasıl bir sorun yaşayacaktınız?*

— Heyet yola çıkmadan yaklaşık bir ay önce, protokol genel müdürümüz Jakarta'ya geldi ve Endonezya cumhurbaşkanının protokol müdürü ile tüm ayrıntıları görüştü. Devlet başkanımızın geleceği uçağın tipi, kaptanların ve personelin adları dahil tüm ayrıntıları Endonezya makamlarına ilettik. Uçuş bilgilerini bir nota ile de Endonezya Dışişleri Bakanlığı'na yeniden sunduk ve uçağımıza verilecek iniş izni ile çağrı parolasını beklemeye başladık. Heyetimiz bir çarşamba sabahı Çin'den Jakarta'ya uçacaktı. Ziyaretin başlamasından beş gün önceki cumartesi sabahı protokol genel müdürü bana telefon ederek, heyetimizi getirecek uçak için izin başvurusu yapmamız gerektiğini hatırlattı. Buyurun buradan yakın! Kendisine bu başvuruyu bir ay önce yaptığımızı ve yanıt beklediğimizi bildirdim ve verdiğim notanın tarih ve sayısını hatırlattım. Protokol genel müdürü izin formalitelerini büyükelçilik olarak yerine getirmemiz gerektiğini, ABD başkan yardımcısının da uçakla geldiğini ve onun uçağına da ABD Büyükelçiliği tarafından izin alındığını söyledi. Bu telefon konuşmasından birkaç gün önce, Başkatip Taner Seben Endonezya protokolünü arayarak uçağımızın izin formalitesinin sonucunu sormuş, bir-iki güne kadar yanıt verileceği cevabını almıştı. Endonezya'da cumartesi günü öğleden sonra daireler tatildir. Bu konuşma yapıldığı sırada saat 12.00'yi göstermekteydi.

— Endonezya protokolü gerçekte ne istiyordu?

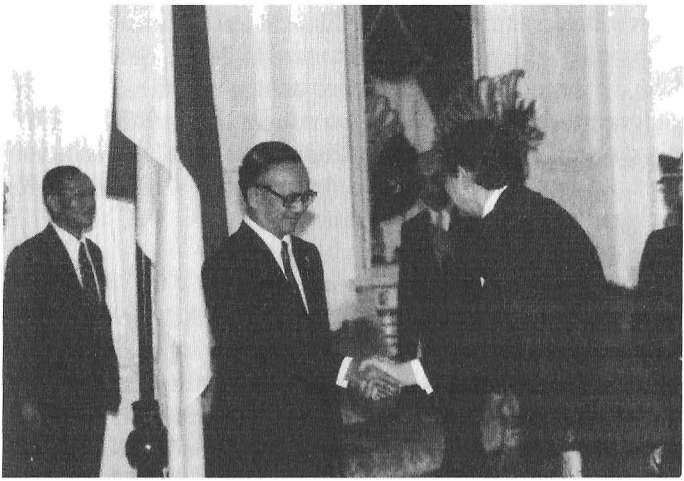
— Endonezya'da bu soruların cevabını bilemezsiniz. Protokol genel müdürü, devlet başkanımızın uçağını bir ticari uçuş olarak nitelendiriyor ve bizden bu ticari uçağın Jakarta'ya inişi ile ilgili işlemleri –gerekli ödemeler dahil– yapmamızı istiyordu. Büyük olasılıkla tembellik etmişlerdi ve notamızı işleme koymamışlardı. Böyle durumlarda paniğe kapılmamak gerekir. Daha sonra Kazakistan'a büyükelçi olan Başkatip Taner Seben beni teselli etti ve pazartesi günü sorunu çözüme kavuşturacağını, ancak kendisinin ufak kupürlerden oluşan yaklaşık 100-120 dolara ihtiyacı olacağını söyledi. Ufak kupürlü dolarlar, iznin verilmesi için gereken yaklaşık 20 imza ve mührü hızlandırmak için "motor yağı" görevini görecekti.

— Yani, rüşvet mi? Bahşiş mi? Ne denir buna?

— Efendim bizde bir yönetici "rüşvet değil, bahşiş" dedi gümrüklere ödenen paracıklar için. Biz de bahşiş diyelim. Başkatip Taner Seben, pazartesi sabahı Endonezya Hariciyesi'nden dosyayı alarak yola çıktı. Akşamüzeri büyükelçiliğe geldiğinde bitkindi. Ama yüzündeki gülümsemeden sorunu çözümlediğini anladım. Taner'in son imzayı alış öyküsü de harika. Filme çekilecek gibi. Son imza için, çok sayıda memurun çalıştığı uzun bir odaya girmiş; en uçta oturan ve başı dosyaların arkasında kaybolmuş bulunan, gözlüklü, zayıf bir memur kendisine bakıp, çalışmaya devam etmiş. Masanın üstündeki dosya yığınının en altında, bizim uçağın izin dosyası duruyormuş. Bunun üste çıkarılması için asansör gerekiyor, kendiliğinden olmuyor. İşte bütün bir gün harcana harcana artık tükenme düzeyine ulaşmış olan yeşil banknotlardan son onluk da o asansör görevini görmüş.

— Ziyaret iyi geçti mi?

— Ziyaret sorunsuz geçti. Sembolik bir geziydi. Askeri müdahaleden sonra Türkiye'nin dışarıya açılmasının ilk adımıydı. Heyetimiz Jakarta'dan sonra Bali'ye götürüldü. Bali'de çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmişti. Devlet başkanımız da-

Büyükleçi Pulat Tacar, Endonezya Dışişleri Bakanını ziyaret ederken, 1981.

hil heyetimizin kimi üyeleri havayı çok sıcak buldular ve kültürel etkinlik olarak sunulan Bali danslarından ne kadar keyif aldıklarını saptayamadım. Endonezya'nın gamelan müziği ve Bali dansları onlara biraz tuhaf geldi galiba.

Java Adası'nda bir Solo prensinin öyküsü

— Endonezya Dışişleri Bakanlığı üst düzey yöneticileri ile ilişkileriniz nasıldı?

— Dışişleri Bakanı Profesör Kusumaatmaja'yı 1981 yılında yaptığı Türkiye ziyareti sırasında daha yakından tanıma olanağını buldum. Akademisyendi. Boş laf etmezdi. Başkan Suharto'nun güvenini kazanmıştı. Klasik müziğe meraklıydı. Bir dış seyahatten döndüğü gün, ayağının tozu ile İdil Biret'i dinlemeye geldi. Genelde hükümet üyeleri böyle etkinliklere pek rağbet etmezlerdi. Bakan, Java Adası'nın ortasında bulunan Solo kentindeki, Java prensinin ailesindendi. Cumhurbaşkanının eşi de aynı aileden. Sözünü ettiğiniz tanışıklık ne-

deniyle diğer sefirlerin davet edilmedikleri çok özel davet ve seremonilere biz çağrılırdık. Bunlardan birini Endonezya'yı daha iyi resmedebilmek için size anlatayım isterseniz. Hem Endonezya'daki İslam anlayışını somut bir örnekle pekiştirmiş olurum. Ayrıca bu örnek Endonezya Cumhuriyeti'ndeki kayıt dışı feodalizmi yansıtması bakımından bence önemlidir. Bir küçük aşk öyküsünü de içerir.

— *Çok merak ettim. Lütfen anlatır mısınız?*
— Java Adası'nın tam ortasında, halk arasında Solo denilen Surakarta kenti bulunur. Kent güneydeki Jogjakarta'nın 40 kilometre kuzeyindedir. Java Adası'nda cumhuriyet idaresine rağmen geleneksel olarak asaletleri tanınmış olan birkaç prens vardır. Bunlardan biri Jogjakarta kentindeki Kraton'da, yani sarayında yaşar. Diğeri Solo'dadır. İşte Solo'daki prensin tahta çıkışının 40. yıldönümü için yapılacak ve üç gün sürecek gündüzlü geceli, binbir gece masallarını andırır bir törene eşimle birlikte davet edildik. Törende ayrıca, prensin ikinci eşinden doğan oğlu ile birinci eşinden doğan iki oğlu, prense eski Java dilinde bağlılık yemini de içeren bir metin okuyacaklardı. Tören Kraton'un girişinde yanları açık, üstü kapalı bir mekanda yapılıyordu. Prensin birinci eşinin resmi duvarda asılıydı. Son derecede güzel bir kadınmış.

— *Birden fazla evlilik mi var Endonezya'da?*
— Hayır, prensin birinci eşi vefat etmiş. Endonezyalı kadınlar çok güzeldir ve bakımlıdır. Yaşları belli olmaz. Ankara'da Menderes döneminde büyükelçilik yapmış olan Amiral Subiyatko'nun güzelliği ile meşhur eşi, bizim dönemimizde 60 yaşlarında olmasına rağmen genç kız gibi gözükürdü.

— *Hiçbir şeyi kaçırmamışsınız maşallah...*
— Güzele bakmak sevaptır. Solo Prensi'nin sarayında Java dili, dansları ve müziği de öğretiliyormuş Günün birinde saraya eski Java dansını öğrenmek için genç bir kız gelmiş. Prens bu kızı görünce âşık olmuş ve imam nikahlı eş olarak

almaya karar vermiş. Bu karar ilk eşini son derecede üzmüş ve bu hanım kısa süre sonra vefat etmiş. Ancak Java töresine göre, ilk eşten doğan oğulların, ikinci eşten doğan oğula göre önceliği var. Prens isterse ikinci eşten doğan oğlunun derecesini de yükseltebiliyor. İşte o törende, ikinci eş, oğlunun statüsünün yükseltilmesi için klasik Java dansı icra edecekti. Bu dans dua ile raks arasında muhteşem bir gösteriydi. Ayin gibi bir şey. Saatlerce sürdü. Ben sıcağa rağmen o saatlerin geçtiğinin farkına varmadım. Büyüleyici bir müzik ve dans karışımı gösteriydi. Prensin şimdiki eşi, çok yavaş vücut ve el hareketleri ile dans ediyordu. Bütün bu hareketlerin şifreleri ve anlamları varmış. Yanımdakiler kısmen anlattılar. Prensin eşi bir süre dans ettikten sonra duruyor, bulunduğu yerde kalıyor ve adeta donuyordu. Dans duruyor, ama müzik devam ediyor. Sonradan bana bu törenin ve dansın kasetini ilettiler. Çok değerli bir hatıra olarak saklarız. Endonezya'da ülkenin müziği ile tanıştım. Ben son derecede zevk aldım. Pek çok Amerikalı besteci bu minimalist Endonezya müziğinden esinlenmiştir, belirttiğim gibi.

— *Nasıl bir müzik bu?*
— Minimalist beste, genelde bir müzik cümlesinin uzun süre tekrarından oluşur. Ancak bu tekrar sırasında çok ufak bir nota değişikliği yapılır, adeta müzikte yeni bir pencere açılır ve dinleyici ondan sonra gelecek yeni müzik cümlesini beklemeye başlar. Paris'te dinlediğim ve yaklaşık beş altı saat süren, Philip Glass'ın *Einstein on the Beach* operası bu müziğin bir örneğiydi.

— *Törende prensin ikinci eşi kendi oğlunun protokoldeki derecesini yükseltebildi mi?*
— Herhalde. Uzun süren bu dans bittikten sonra, prensin karşısına 18-25 yaşları arasında üç genç adam geldi. Siyah Java giysileri içindeydiler. En genç olanın üstündeki takılar daha azdı. Arkalarına doğru üç yaşlı kişi geldi ve başlarının üstüne doğru beze sarılı birer kitap tuttu. Kitaplardan birinin

büyüklüğü farklıydı. Genç adamlar ellerinde farklı harflerle yazılı eski Java metnini yavaş yavaş ve güçlük çekerek okudular. Prensin yanımda oturan damadına kitaplardan birinin boyutunun ve hacminin neden diğerlerinden farklı olduğunu sordum. Farklı olan kitap İncil'miş, diğerleri Kuran. Çocuklardan biri Hıristiyan oldu dedi. Müslüman doğmuş, ama sonradan Hıristiyanlığı seçmiş. "İslam'da cezası çok ağırdır, nasıl olur?" diye sordum. "Endonezya'da mümkündür ve günah sayılmaz" dedi. Babası, eşi ve çocukları ile babasının sarayında yaşamaya devam eden bu gencin eşi de, çocukları da Hıristiyanmış.

— Bu çok ilgi çekici bir gözlem. Endonezya İslamı sizce diğer İslami uygulamalardan farklı mı?
— Evet, Endonezya İslamı çok farklıdır. Daha önce de anlattım. Şiva Budizmi'nin etkisi diyorlar biraz önce verdiğim örneğe. Avrupalılar "Endonezya İslamı'nın toleransı" diyorlar. Bu durum, Endonezya'daki ve hatta Türkiye'deki İslam'ın Suudi Arabistan'daki İslam'dan farklı olduğunu gösteriyor. Anadolu'da korku salma yerine, sevgi öğesinin öne çıktığı kanısındayım.

Hapiste bir Endonezyalı yazar: Pramoedya Ananta Toer

— Endonezya, dünya basınında insan hakkı ihlalleri ile tanınan bir ülke. Sukarno'nun indirilmesini izleyen kanlı ihtilalde sağcılar bir milyondan fazla solcuyu öldürmüşler. Bu arada Pramoedya Ananta Toer adlı tanınmış Endonezyalı yazar da yirmi yıl kadar hapiste yatmış öyle mi?
— Evet Endonezya'da solun başlattığı bir ayaklanma, ordu tarafından çok kanlı bir şekilde bastırıldı. Pramoedya Ananta Toer, Endonezya'nın dünyada en tanınmış yazarıdır. Nasıl oldu da Nobel'i vermediler diye şaşarım. Kitabını tercüme ettiğim Guy Sorman da Endonezya bölümünde Pramoedya'dan uzun uzun söz ediyor. 1925 yılında doğan Pramoedya 40 yaşından sonraki yaşamının önemli bir bölümünü Endonez-

ya'nın Buru Adası'ndaki toplama kampında geçirdi. Sözünü ettiğiniz 1964-65 olaylarından sonra General Suharto liderliğindeki ordu iktidarı ele geçirdi ve solcu olarak bilinen herkesi tutukladılar. Bunlardan bir bölümü katledildi. Pramoedya da 1965 yılında tutuklananlar arasında. Mahkemeye çıkarılmadan 14 yıl hapiste tutuldu. Tutuklandığı yerde on yıl boyunca kendisine kağıt kalem verilmedi ve yazı yazması bile önlendi. Yazı yazma yasağı 1975 yılında kaldırıldı ve Pramoedya 1979 yılında toplama kampından salıverildi. Yazar, önce *İnsanlığın Toprağı* adlı romanını yayımladı, bunu *Tüm Ulusların Çocuğu* adlı kitap izledi.

— *Siz bu kitapları okudunuz mu?*
— İngilizceye çevirilerini çok büyük beğeni ile okudum. Sözünü ettiğim iki kitap, 1980 yılında Avustralya Büyükelçiliği'nin ikinci katibi olan Max Lane tarafından İngilizceye çevrilmiş ve Penguin kitapları serisinden yayımlanmıştı. Ancak, 1981 yılının mayıs ayında –yani benim Endonezya'da göreve başladığım yıl– her iki kitap da Endonezya'da yasaklandı. Kitabın çevirmeni, diplomat Max Lane Endonezya hükümetinin talebi üzerine ülkesine geri dönmek zorunda kaldı. Hükümet bu kitapların "sinsice Marksizm-Leninizm propagandası yaptığını" ileri sürüyordu. Hükümete göre, öyküler yazarın olağanüstü edebi becerisi sayesinde açıkça söylemeden, dolaylı olarak Marksizm-Leninizm'i övmekteydi. 1982 yılında Jakarta Üniversitesi öğrencileri Pramoedya'yı konuşma yapmak üzere üniversiteye davet ettikleri için üniversiteden atıldılar ve tutuklandılar. Pramoedya yeniden tutukevine konuldu. O dönemde, Endonezya hakkındaki yabancı kitapları ve ülke yöneticilerini eleştiren dergileri Jakarta'da bulamazdık. Bunları Singapur'dan aldırırdık. Pramoedya'nın kitaplarında Marksizm-Leninizm propagandası yapıldığı savı gülünçtü. Kitaplarda, Endonezya'nın müstemlekeci güç olan Hollanda'dan çektikleri ve toplumun Hollandalılara başkaldırısı olağanüstü büyük ustalıkla anlatılıyor.

— Endonezya ekonomisi gelişmekte miydi? Petrol, doğalgaz, orman ürünleri ve daha pek çok kaynağa sahip değil mi Endonezya?

— *Öyle*, ama çok kalabalık, ayrıca yolsuzluk ve bozuk bir düzen vardı. Biliyor musunuz, Endonezya ekonomisini düzlüğe çıkaran ekonomistlerin en önde gelenlerden biri Kemal Siber adlı bir Türk'tür. Kemal Bey eski hazine müsteşarımızdı. Başkan Suharto'nun ekonomik danışmanıydı. Biz Endonezya'ya gittiğimizde Kemal Bey Filipinler Cumhurbaşkanı'na ekonomik danışmanlık yapmaktaydı. Sonradan yeniden Başkan Suharto'nun talebi üzerine Jakarta'ya döndü. Görüştüğüm tüm Endonezyalılar Kemal Siber'in hizmetlerini övdüler.

Endonezya ile ticareti geliştirme çabaları

— Endonezya'ya atandığımızda çalışma önceliklerinizden birinin ticareti artırmak olduğunu söylediniz. Bu alanda başarılı olabildiniz mi?

— Endonezya etrafındaki Japonya, Güney Kore, Avustralya gibi ya da uzağındaki ABD, Almanya, Fransa veya eski müstemlekecisi Hollanda gibi ülkelerle çok geniş yatırım, ithalat, ihracat ilişkisi içindeydi. Türkiye ve Endonezya arasındaki ticareti artırmak kolay olmayacaktı. En önemlisi, bizim Endonezya'ya ne satabileceğimizi ve ne alabileceğimizi saptamaktı. Endonezya'daki görevim sırasında bazı olanaklar bulunduğunu gördüm. Örneğin, Türkiye'de üretilmiş bulunan –ve bizim çiftçimize pahalı geldiği için kullanamadığımız triplsüperfosfat gübremizi, o güne kadar bu malın dışsatımını elinde tutan İngiliz ve Amerikan firmalarının çok ciddi engelleme girişimlerine rağmen– Endonezya'ya sattık. Türkiye'deki ihracatçımızın talebi üzerine bu konuda aktif biçimde devreye girdim. İngiliz ve Amerikalı ihracatçılar kapımıza bizi engellemek için dayandı. Kahve de diğer bir alandı.

— Endonezya'dan kahve ithalatı yapılması mı gündeme geldi?

— Gelmez olsaydı. Temaslar sonunda bir Endonezyalı girişimci Türkiye'ye dünya fiyatının onda birine kahve yolladı. Ancak bu gelişmeyi fark eden Türkiye'deki diğer kahve ithalatçıları, kahve ithalatından alınan fonu iki buçuk misline çıkarttılar ve Endonezya kahvesinin kötü kaliteli olduğunu ileri sürdüler. Özetle Türkiye'ye kahveyi yollayan Endonezyalı ihracatçı ile Türkiye'deki ithalatçı büyük zarar ettiler. Benzer bir engelleme ile kalay konusunda da karşılaştım.

— Endonezya kalay ihraç ediyor mu?
— Hem de en önemli kalay ihracatçılarından biri. Timah (Kalay) ulusal şirketi kapı komşumuzdu. Başında da iyi tanıdığım bir bakan vardı. Biz demir çelik sanayimiz için kalayı Londra Borsası'ndan alıyormuşuz. Endonezya Londra'ya ödediğimiz fiyatın çok altında bir fiyatla bize kalay teklif etti. Bunu da Dışişleri Bakanlığı'mız aracılığı ile ilgili makamlarımıza bildirdim. Endonezyalı kalay satıcısı, karşılığında Türkiye'den ithalat da yapacaktı. Öneriler yanıtsız kaldı. Tekrar sordum. Bir türlü yanıt gelmedi. Kalay konusunda da bazı kalay ithalatçılarının ayağına basmış olacağım ki bu proje hakkında fazla ısrarcı olmamam günün birinde benden telefonla istendi.

Bakan Habibi'ye hakaret eden meslektaş

— Pulat Bey, Endonezya Teknoloji Bakanı Habibi'ye ilişkin, sizin de katıldığınız, gazetelere yansımış bir polemik var. Anlatır mısınız?
— Siz nereden biliyorsunuz?

— O dönemde sizinle tanışıyorduk. Ben de gazete arşivime almışım bu yazıları.
— İşin esasını anlatayım. Endonezya hükümetindeki bakanlar arasında Teknoloji ve Endüstriyi Geliştirme Bakanı olan Profesör Dr. Habibi, tanıdığım ve değer verdiğim bakanlardan biriydi. Habibi, Cumhurbaşkanı Suharto düşürülünce,

Endonezya cumhurbaşkanlığı görevine parlamento tarafından seçildi. Profesör Habibi Almanya'da Aachen Üniversitesi'nde yetişmişti. Cumhurbaşkanı Suharto'nun en güvendiği genç yöneticilerden biriydi. Endonezya'da endüstriyi geliştirmek istiyordu. Bu amaçla Fransızlarla helikopter yapımı, İspanyollar ile Casa tipi uçak yapımı anlaşmaları yapmıştı. Casa, 13.677 adadan oluşan Endonezya'da, özellikle iç ulaşımın sağlanması için kullanılan hafif bir uçaktı. Endonezya, helikopterler ile uçakları, Bandoeng kentinde önce bir montaj sanayii kurarak, sonra gittikçe artan ölçüde parçalarını Endonezya'da imal etmeye başlayarak, yarı yerli yapım-yarı montaj usulü ile üretmeye başlamıştı. Habibiler ile ailece görüşürdük. Onun daveti üzerine Bandung'a giderek helikopter ve uçak imalat tesislerini gezdim. O dönemde Casa uçaklarının yapımı konusunda Türkiye'ye işbirliği de önermişti. Ankara'ya yazdım ama görev dönemimde yanıt alamadım. Meslek hayatım kuyuya taş atıp yankısını beklemekle geçti benim. Daha sonra araya İspanyollar girmiş ve müzakereler sürmüş.

— *Casa uçakları eleştiri konusu mu oldu?*

— 23 Ağustos 1996 tarihinde gazeteci Melih Aşık'ın köşesinde "Günün Sözü" başlığı altında, Endonezya'da benden sonra iki yıl kadar büyükelçi olarak görev yapan meslektaşıma atfen şu haber yayımlandı: "Erbakan'ın sınıf arkadaşı olan ve öve öve bitiremediği Endonezya Başbakan Yardımcısı Habibi dünyanın en büyük hırsızıdır. Ondan büyük hırsız belki az bulunur. Ülkenin yarısının sahibidir. Bunu da bütün Endonezya halkı bilir." Bu sözler beni rahatsız etti. Zira Habibi Türkiye'yi destekleyen, orada görevli olduğum sırada dostluk ilişkisi kurduğum, ülkesi için canla başla çalışan bir insandı. Hırsızlıktan mahkum olmamıştı. Habibi hakkında da bazı dedikodular yapıldı. Ancak bu dedikoduların gerçekle ilişkisi bulunmadığı anlaşıldı. Yoksa eski Cumhurbaşkanı Suharto'nun ve ailesinin yargı önüne çıkarıldığı, daha sonraki Cumhurbaşkanı Abdurrahman Vahid'in yolsuzluk nedeniyle görevinden alındığı, "devr-i sabık" hesaplarının görüldüğü

Endonezya'da, 2001 yılı temmuz ayına kadar cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Profesör Habibi hakkında takibat yapılmaz mıydı? Dava açılmaz mıydı? Açılırdı. Hem de nasıl!

— *Melih Aşık'a bir mektup mu yazdınız bu konuda?*
— Melih Aşık'a bir mesaj yolladım; o da *Hürriyet* gazetesinde "Habibi, iki elçiyi birbirine düşürdü" başlığı altında yayımladı. Melih Aşık'a şunu yazmışım; defterimden size okuyayım. "1981-1984 yılları arasında Endonezya'da üç buçuk yıl büyükelçilik görevini yürüttüm. O dönemde teknoloji bakanı olan Dr. Habibi'yi, ülkesi için yararlı işler yapan, uygar, çalışkan, akıllı bir devlet adamı olarak tanıdım. Habibi ülkemizin dostudur ve kendisini hep en iyi duygularla anmaya devam ediyorum. Onun 'dünyanın en büyük hırsızı olduğu' hezeyanına katılmıyor ve bu ifadeyi şiddetle kınıyorum. Endonezya'da kısa bir süre görev yapan ve Türkiye'yi temsil eden bir sayın meslektaşımın bu uygunsuz değerlendirmeyi yapmış olabileceğine ihtimal vermek istemiyorum. Türkiye-Endonezya dostluğu bu gibi asılsız suçlamalarla zedelenmesin." Mektubumu yayımlayan Melih Aşık da, "halef-selef olan iki büyükelçinin zıt iki değerlendirmesi bizi de şaşırttı" diyerek kapatmış bu konuyu.

— *Ben bir gazetecinin sizin hakkınızda yazdığını biliyorum. Sizi de tanıdığım için çok şaşırmıştım.*
— Ben konu kapandı derken sonradan rahmetli olan bir gazeteci devreye birileri tarafından sokuldu ve 1 Eylül 1996 tarihinde "Yağcılık zor zanaat" başlıklı bir yazıda şöyle yazdı. Bunu da aynı kara kaplı defterime yapıştırmışım; okuyayım. Başlık "Büyükelçiler Kavgası":

"Bizim ülkemizde yağcılık çok gelişmiş bir meslektir! Kimi saflığından, kimi korkaklığından, kimi bir beklentiden yola çıkarak, yerli yersiz yağ çeker... Erbakan'ın sınıf arkadaşı Dr. Habibi, iki büyükelçiyi birbirine düşürdü. Melih Aşık'ın sütununda emekli eski Endonezya büyükelçisi, Habibi için, "Dünyanın en büyük hırsızıdır" dedi. Onun selefi

emekli Büyükelçi Pulat Tacar da Habibi için 'Ülkesine yararlı işler yapan, uygar, çalışkan, akıllı bir devlet adamıdır' nitelemesini yaptı. Ben Pulat Tacar'ın bu sözlerine gülmeden edemedim... Biraz araştırınca emekli olduktan sonra Refah'a yakınlık duymaya başladığını öğrenmem zor olmadı. Endonezya Başbakanı Suharto'nun sağ kolu Dr. Habibi... Orada kazlar Suharto'da pişip, Habibi'ye düşüyormuş. Ülkesi için hayırlı işler(!) yapan Habibi'nin kendi mal varlığı hem içerde, hem dışarda çok büyümüş, Habibi'nin servetini Endonezya'daki çocuklar bile biliyor... Bizim emekli büyükelçi yoksa Refah hükümetinin yükselen değeri Habibi'ye methiye yağdırarak Refahlılar'a göz mü kırpıyor? Sayın büyükelçi, yağcılık zor zanaat!.."

— Çok mesnetsiz ve gülünç bir yazı bu. Cevap yazdınız mı? Dava açtınız mı?

— Ağır hasta olduğunu öğrendiğim ve cumhurbaşkanına başbakan diyen o "bağyana" ben ne yazayım? Nesine dava açayım? İleri sürdüğü "benim Refah Partisi'ne göz kırpmam" konusundaki sav o kadar saçma ki, buna kargalar "neticeleri" ile güler ancak! Üstelik o dönemde ben Erbakan hükümetini düşürmek için devreye sokulacak olan Demokrat Türkiye Partisi'nin kurucu üyesi olmuşum. Erbakanı ve ortağı Bayan Çiller'i alaşağı eden o partide Genel İdare Kurulu üyesi ve genel başkan yardımcısı olarak çalıştım. Anlaşılan birileri o sırada ağır tedavi gören bu sivri dilli gazeteciyi dolduruşa getirmiş. Gazeteciyi dolduruşa getirenin kim olduğunu da kısa zamanda öğrendim. O da rahmetli oldu.

Atatürk'ün Endonezya'daki etkileri

— Endonezya konusunu bitirmeden önce size Atatürk'ün Endonezya'daki etkileri konusundaki görüşlerinizi sormak istiyorum. Atatürk'ün düşüncelerinin Endonezya yöneticilerini etkilediğini çok kez duydum, siz de söylediniz. Anlatır mısınız?

— Bana Endonezya'da gösterilen yakınlığın ardındaki temel nedenin Atatürk'ün düşüncesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını izleyen devrimler olduğu görüşündeyim. Endonezya'nın kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Sukarno, birkaç ciltlik anılarında Atatürk'ten ve Cumhuriyet devrimlerinden övgü ile söz etmiştir. Bu bölümlerin çevirisini yaptırıp Atatürk Kurumu'na da bir örneğini yolladım. Endonezya'da öne çıkarılan devrimlerimiz arasında kadın özgürlükleri ve kadınların toplum içindeki aktif yeri, laiklik, eğitim ve dil reformları var. Sadece yöneticiler değil, halk da Türkiye'ye ve Türklere özel bir sempati duyar Endonezya'da. Büyükelçilik binamızı yapan mimarın adı Kemal, erkek kardeşininki de İsmet'ti. Babası Atatürk'e duyduğu hayranlık nedeniyle oğullarına bu adı vermiş. Benim dönemimde cumhurbaşkanı olan Sukarno, hükümet üyelerinin hemen hepsi, kendileri ile yaptığım sohbetlerde Atatürk'ün önayak olduğu Cumhuriyet devrimlerinden övgü ile söz ettiler ve Endonezya'nın bu alanlarda Türkiye'yi örnek aldığını hep vurguladılar. Bunun orada büyükelçilik yapan benim gibi biri için ne derecede büyük mutluluk olduğunu, güven verdiğini anlatacak söz bulamam.

— Siz Endonezya'da büyükelçilik yaparken, Avrupa Toplulukları Nezdinde Daimi Temsilci olarak atandınız. Gerçekten de nefes nefese yaşanmış bir dönemi, öngörülü ve sağduyulu yaklaşımlarla olası büyük bir felaketi önleyip, arkanızda güzel bir eser bırakarak kapattınız ve Jakarta'dan AT Nezdinde Daimi Temsilci olarak görev yapmak üzere ayrıldınız. Bu tür bir görev değişikliğini bekliyor muydunuz?

— Hayır beklemiyordum. Bu dışişleri camiası için de bir sürpriz oldu. Zira Avrupa Topluluğu dosyası ayrıntılı bilgi sahibi olmayı gerektiren bir uzmanlık konusu. Ben AT uzmanı değildim. Kendini o göreve yakıştıran başka meslektaşlarım da vardı. Görev yerimden de memnundum. Endonezya'nın iç ve dış politikası konusunda oldukça iyi bilgi sahibiydim. Endonezya'nın üst düzey yöneticileri ile görüşüyordum.

Brüksel yolunda ilk durak: Ankara

— Brüksel'deki yeni görevinize giderken istişare için Ankara'ya da uğradınız bildiğim kadarıyla. Ankara'daki temaslarınız nasıl geçti?

— Ankara'da Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu başta olmak üzere diğer bakanları ziyaret ettim. Devlet başkanı ile de görüşmek için usulen Çankaya'daki defteri imzalayarak emirlerine amade olduğumu bildirdim. Devlet başkanı beni makamına çağırmadı. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'na, uzmanlar dururken neden beni AT Nezdinde Daimi Temsilci atadığını sordum. Özetle: "Senin görevin politik. Avrupalı olduğun, Avrupa kültürünü ve zihniyetini iyi bildiğin için seni o göreve atadık. Teknik konularda daimi temsilcilikte yeterli sayıda uzman var. Müsteşarın Uluç Özülker, AT konularını iyi bilir. Senden beklediğim Avrupa Topluluğu ile donmuş bulunan ilişkilerin canlanmasını sağlaman ve raya oturtman, Ortaklık Konseyi'nin toplanmasını sağlaman" dedi. Vahit Halefoğlu Beyefendi, derin kültürü olan ve yanındaki memurları çalıştırmasını bilen bir amir ve devlet adamıdır. Cumhurbaşkanı arayışları döneminde onun ve eşi Zehra Hanımefendi'nin Çankaya Köşkü'nü layıkıyla doldurabileceklerini düşündüm hep. Doğrusu oraya yakışırlardı.

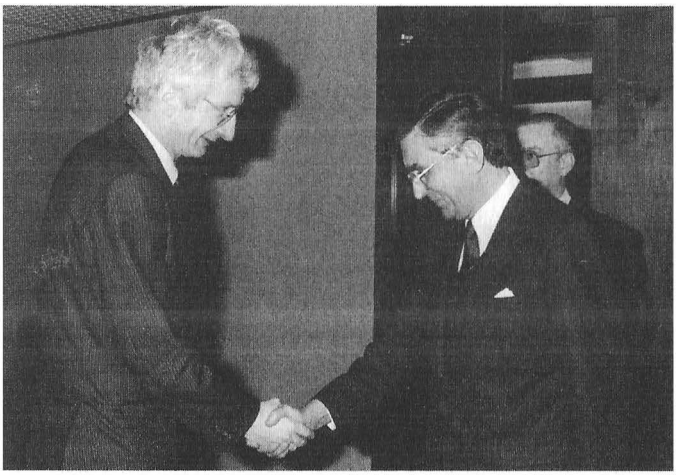
— Ankara'da AT ile ilişkiler konusunda hava nasıldı o dönemde?

— Ziyaret ettiğim yetkililerden AT ile ilişkiler konusunda olumlu sinyaller almadım. Hemen hepsi ilişkilerin ölüm uykusuna yattığını düşünüyordu. TBMM-Avrupa Parlamentosu Karma Parlamento Komisyonu'nun –buna kısaca KPK denir, bir de komik öyküsü var, yeri gelince anlatırım– Avrupa ayağını oluşturan Türk tarafının başkanı Aycan Çakıroğulları adındaki Isparta milletvekiliydi. Bana verdiği randevuya bir saat gecikme ile geldi. Sonra kapı ağzında –kelimenin tam anlamıyla– ayaküstü, yukardan aşağıya doğru bir üslupla birkaç söz söyledi. Üzerimde, konusunu iyi bilmediği izlenimini bıraktı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Avrupa Toplulukları Nezdinde Daimi Temsilcilik

Bu konuyu izleyen ve ucundan kenarından anlamaya çalışan bir düşünür olarak, oluşturulacak "sui generis" bir çerçeve dahilinde AB ile önce yan yana, sonra iç içe yaşamayı öğrenmemiz gerektiği kanısındayım. Buna hazırlıklı olmalıyız. Sözünü ettiğim bu kendine özgü çerçevenin çizimine aktif olarak katkıda bulunmalıyız. Aksi takdirde çerçeveyi çizme inisiyatifini kendi dışımızdakilere bırakırız. Bu gerçekçi olunması gereken bir pazarlık meselesidir. Güncelliğini ve uygulanılabilirliğini kaybetmiş olan formüllerde ısrar ve inat, yerini yeniden çizilecek esaslara bırakmalıdır. .

Büyükelçi Pulat Tacar, AT dönem başkanı Lüksemburg Dışişleri Bakanı'na güven mektubunu sunarken, 16 Kasım 1984.

Brüksel'deki manzara ve karşılaşılan sorunlar

— Brüksel'deki görev süreniz Türkiye açısından da ilgi çekici bir döneme rastlıyor. Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na tam üyelik başvurusu sizin döneminizde yapıldı. Ama öncelikle oradaki çalışma atmosferi hakkındaki değerlendirmelerinizi almak isterdim. Brüksel'de göreve başladığınız zaman karşınıza çıkan manzara ve başlıca sorunlar nelerdi?

— Avrupa Toplulukları ile siyasal ilişkiler donmuştu. Ortaklık Konseyi 1980 yılından beri toplanamamıştı. Bana verilen görevlerin başında Ortaklık Konseyi'nin toplanmasını sağlamak geliyordu. İşgücünün serbest dolaşımı 1 Aralık 1986'da yürürlüğe girecekti. Oysa başta Almanya olmak üzere diğer AT üyeleri, bu konudaki yükümlülüklerini ortadan kaldırmak istemekteydiler. Mali protokol çerçevesinde Türkiye ekonomisini kalkındırmaya yönelik olarak yapılması gereken yardımlar ve krediler dondurulmuştu. Türkiye'nin tekstil ve gıda dışsatımını frenleyecek çeşitli ayak oyunları ile karşılaşmaktaydık. Yunanistan her cephede Türkiye'ye karşı diplomatik savaş yürütüyordu.

— Oldukça sorunlu bir tablo çizdiniz. Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye karşı tutumunun nedeni 1980 müdahalesi sonucu olan demokrasi kısıtlamaları ve insan hakları ihlalleri mi?

— Olumsuz tutumun nedenlerden biri buydu. Buzdağının görünen ucu da denilebilir.

— Buzdağının görünmeyen kısmında ne vardı? AT üyelerinin Türkiye konusunda farklı bir gündemi mi bulunuyordu?

— Yunanistan'ın Türkiye ile Kıbrıs ve Ege ihtilafları vardı. Bunlar, bugün de devam ediyor. Avrupa Toplulukları'nın o

dönemde Türkiye konusunda farklı bir gündemi vardı dersem, varmak istedikleri sonuç konusunda önceden saptanmış bir planları bulunduğunu varsaymış olurum. Bunun yerine değişen ve yeniden şekillenen bir süreçten söz ediyorum. Avrupalıların kesinleşmiş bir kararı yoktu. Ama Türkiye'nin tam üyelik yerine başka bir formülle Avrupa Toplulukları'na bağlanmasını isteyenler çoğunluktaydı. Bence, bugünkü duraksamalar 1960'lı yıllarda ortaklık ilişkisinin müzakere edildiği dönemi de anımsatıyor. Bugünü iyi anlamak için, 1960'lı yıllardaki müzakereleri tekrar tekrar okumak lazım.

AB'nin Türkiye'ye bakışı değişti mi?

— Merhum Büyükelçi Tevfik Saraçoğlu o dönemde yaşananları oldukça teknik ve kapsamlı olarak kitaplaştırdı. Ben ayrıca kendisinden de dinlemiştim. Bu konudaki tespitiniz bence de son derece yerinde. Ama bugün üyelik müzakereleri başlamış durumda. Buna rağmen Türkiye'nin üyeliği hakkında daha karar vermediler denebilir mi? Üyelik yolunda bir ilke kararları bulunmasaydı müzakereye başlarlar mıydı sizce?
— Avrupalıların kararsızlığının görüşmelerin başlaması ile değiştiğini sanmıyorum. Buna karşı, tam üyelik görüşmesine başlayıp katılmayan ülke yok denebilir. Ama AB ülkeleri tam üyelik konusunu, rezervler koyarak kararsızlık ve "gri renkler" dünyasına yerleştirmekten geri durmadılar. Demokles'in kılıcı gibi bir baskı unsuru bu. Kimi Avrupalılar arasında Türkiye'ye baskı ile her istenenin yaptırılabileceği izlenimi egemen. Bunu açıkça dile getirenler bile var.

— Belirsizlik Türkiye açısından sürdürülebilir bir seçenek mi?
— Belirsizlik ve istikrarsızlık görüntüsü, hem ekonomik açıdan, hem de toplumsal istikrar yönünden bir ülke için en kötü durum. İki iskemlenin ortasına oturmak gibi bir şey. Üstelik ikinci iskemlenin ne olduğu da belli değil. Üyelik görüşmelerinin sonu açık dendi. "Türkiye şimdilik bekleme oda-

sında beklesin, zamanı gelince düşünürüz" yaklaşımı egemen oldu. Ama bu kötümser manzaraya bir düzeltme de getirmem gerek. En azından AB Komisyonu açısından, üyelik görüşmeleri raya oturmuş durumda ve çok yavaş da olsa hareket halinde. Fransa, Yunanistan ve Kıbrıs'ın açılmasını engellediği fasıllar var. Siyasal engeller aşılırsa; başka bir anlatımla, Türkiye AB taleplerini kısmen veya tamamen yerine getirirse, yöneldiğimiz çözümü daha iyi görebileceğiz.

— O çözüm nedir? Türkiye, bugün Hırvatistan gibi müzakereleri ileri bir safhaya götürmüş olsaydı –tebessüm ediyorsunuz ama ben bir senaryodan söz ediyorum– üyelik için son adımı atmadan önce siyasal ve kurumsal alanda ne tür ödünler vermesi beklenirdi sizce?

— Bizden hangi ödünleri mi bekliyorlar? Sayalım: Kıbrıs konusunda iki toplumlu müzakerelerde Güney Kıbrıs'ın istediği çözüme yakın bir noktaya gelinmesi. Yani, Rumlara Annan Planı'nda öngörülenden daha fazla ödün verilmesi. Kuzey Kıbrıs'taki Türk toplumunun bir çeşit azınlık, imtiyazlı, tercihli azınlık durumuna gelmesi –malum, Avrupalılar bu "tercihli" ya da "imtiyazlı" sözcüğünü pek seviyorlar-. Türkiye'nin Ada'dan askerlerini çekmeyi kabul etmesi. Türkiye'nin garantörlüğünün kaldırılması ya da çok sulandırılması. Türkiye'nin Ege Denizi'nde 12 mil, FIR hattı, 12 adaların silahlandırılması ve kıta sahanlığı gibi konularda Yunan taleplerini kabul etmesi. İşgücünün serbest dolaşımı konusunda çok uzun süreli bir derogasyonun kabulü. Bu istisnanın kaldırılması için, ayrı bir Avrupa Konseyi kararı alınmasının şart koşulması. Avrupa Parlamentosu'nda temsil konusunda bazı kısıntılara evet denilmesi. Başka bir anlatımla Türkiye'nin konumunun tam üyelik ile ortaklık arasında bir konuma ulaşması. Ayrıca, Türkiye'nin Kürt kökenli Türk vatandaşları konusunda, AGİT tavsiyeleri ve Avrupa Konseyi'nin Azınlık ya da Bölge Dilleri Sözleşmesi'nin esaslarına uymayı kabul etmesi. Bölgesel özerklik konusunda bazı AB ülkelerinin modeline yaklaşması. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhuriyet'i ko-

ruma ve kollama görevinin sulandırılması. Demokrasi konusunda Venedik İlkeleri esaslarına eksiksiz uyum sağlanmasının onaylanması, Ermenistan ile sınırın açılması gibi ek koşullar gündeme gelecektir. Daha sayayım mı?

— *Hayır, burada duralım. Yani siz, Türkiye bunları kabul etmeden yarım üye bile olamaz mı demek istiyorsunuz?*
— Ben aldığım izlenimi yansıttım. Pembe bir değerlendirme yapmadığımı kabul ediyorum. Sordunuz, ben de içtenlikle görüşümü belirttim. *Radikal* gazetesi yazarlarından Haluk Şahin'in şimdi tarihini anımsamadığım bir makalesinde yazdıkları benim duygularımı çok iyi yansıtıyor. "Yıllardır, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye ilişkin metinlerinde kelimelerle söylenenden çok, satır aralarına sinmiş olan soğukluk ve isteksizlik beni etkilemiş, içimi üşütmüştür" diye yazmıştı.

— *Göreve başladığınız döneme geri dönersek, siz daha yakın ve sıcak bir ilişki beklentisi içinde miydiniz?*
— En azından Türkiye'de 6 Kasım 1983'te seçimler yapılmış ve demokratikleşme süreci başlamıştı. Avrupalılar, bu süreci hızlandırmaya yönelik özendirici adımlar atabilirdi. Yapmadılar. Örneğin, daha sonra üye olan Doğu Avrupa ülkeleri için farklı bir strateji uyguladılar. O ülkelerde demokrasinin gelişmesi için özendirici açılımlara ağırlık verdiler. Oraları da sütten çıkmış ak kaşık değildi, hâlâ da öyle. Baltık ülkelerinde yaşayan Ruslar ne vatandaş ne de azınlık sayılıyordu, insan hakları çiğnenmekteydi. Slovakya'daki Macar azınlık büyük sıkıntılar çekiyordu. AT bunlara göz yumdu. Bu ülkeler demokrasi ve insan hakları konusundaki ev ödevlerini bitirmeden AB üyeliğine kabul edildiler. Eksiklik, üyelik sırasında kapatılır dendi. Oysa aday ülke tam üye olduktan sonra, kimi insan hakları AB üyelerinin iç işleri haline geliyor ve Brüksel fazla karışamıyor. Yunanistan'daki Türk azınlığının durumu biliniyor. Türkiye'ye diğer adaylara yaptıkları muameleden farklı davranıyorlar. Çifte standart uyguluyorlar. Ayrımcılık yapıyorlar. Ben buna "Tête de Turc" muamelesi diyorum.

— Bu terimin Türkçesi var mı?
— Türkçeye "şamar oğlanı" olarak tercüme edebilirim. Bu Fransızca terim hakkında Büyük Larousse'ta şunlar yazılı: "Köylerdeki panayır yerlerinde, köy gençlerinin, göbeğine yumruk atarak güçlerini denedikleri bir çeşit manometre. Bu aygıt, başı sarıklı bir Türk kuklası biçimindedir. Gençler kuklanın karnına yumruk atınca, sarıklı baş düşer ve manometre yumruğun şiddetini ölçer."

— Siz bu ayrımcı muamelenin ardındaki nedenleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Sorun öncelikli olarak ekonomik mi?
— Kuşkusuz ekonomik nedenler ağır basıyor. Ancak toplumsal nedenler de var. Kültürel gerekçeler var. Değerler, davranışlar ve zihniyet konusundaki farklar var.

— Aynı farklar Kuzey ile Güney Avrupa arasında da var. Yunanistan ile Nordik ülkeler ve Almanlar arasında mesela.
— Evet ama onları birbirlerine yaklaştıran, tahammül edilebilir kılan ortak din kültürü öğesi var.

— Ekonomik ve toplumsal nedenler dediniz.. Biraz bu konuyu açar mısınız?
— Göreve başladığım döneme dönersek, 1984 yılında Avrupa'daki GSMH artışı yüzde 2 civarında iken, Türkiye'de yüzde 5'in üstüne çıkmıştı. Türkiye hızla kalkınıyordu. İhracatımız artıyordu. Sanayi ürünleri ihracatı, toplam dışsatımın yüzde 80'ine ulaşmıştı. Türkiye'nin, özellikle tekstil alanındaki dışsatımının artması diğer AT ülkelerini rahatsız etmekteydi. Tekstil kotalarına ilişkin görüşmelerde Türk ihracatçılarına haksızlık yapılıyordu. Damping soruşturmaları başlatılıyor, ödün alınarak durduruluyordu. Katma Protokol gereğince Türk işçilerinin serbest dolaşımının 1986 Aralık ayında yürürlüğe girmesi olasılığı çok ciddi bir sorun teşkil ediyordu. O sırada Avrupa'da işsizlik artmaktaydı.

— Gittikçe refaha kavuşan geniş bir tüketici kitlesini içlerine almak işlerine gelmez miydi?

— Biz işlerine gelir diyoruz. Ancak onlar Gümrük Birliği ile Türkiye pazarına yerleşmiş durumdalar. Başka bir anlatımla alacaklarını aldılar. Türkiye'nin AB ülkeleri ile ticaret hacmini değerlendiriyorlar. Dış ticaret dengesine bakıyorlar. Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki uçurumu göz önüne alıyorlar. Türkiye'nin borçları ve cari açığı gözlerini korkutuyor. Türkiye'nin katılımının, vergi yükümlüsü Avrupalıların her birine ek yük getireceği kanısındalar. Kalifiye olmayan işgücünün Avrupa iş pazarına akın edeceği tehlikesini küçümsemek istemiyorlar. Üye olarak içlerine alırlarsa Müslüman kültürlü Türkiye AB'nin en kalabalık ülkesi olacak. Bunu içlerine sindiremiyorlar. Türkiye'yi, AB ülkeleri için, sindirimi çok zor olan büyük bir lokma olarak değerlendiriliyor. Türkiye'yi içlerine almanın yaratacağı dalganın üye ülkelerin ekonomilerine büyük zarar verebileceğini düşünüyorlar. Bu söyleşiyi yaptığımız şu günlerde Türkiye'nin borcunun yaklaşık 500 milyar dolar olduğu söyleniyor. Kopenhag Ölçütleri'nin son cümlesi özümseme öğesini içeriyor. Bu nedenlerle Türkiye ile ilişki konusunu zamana yayıyorlar. Zamanın kendi lehlerine olduğu kanısındalar. Türkiye'yi üye yapmadan yanlarında tutmanın her yolunu deneyecekler. Bunu açıkça söylüyorlar zaten.

AB'nin genel çıkarı ve yeni üyeyi özümseme yeteneği

— Merkez Bankası'nda gerçekleştirilen bir sempozyumda yaptığınız konuşmada Kopenhag Ölçütleri'nin son cümlesinin altını çizmiştiniz. Düşüncenizin ana hatlarını anlatır mısınız?

— Bildiğiniz gibi, Kopenhag Ölçütleri, "Avrupa Birliği'ne katılım, ortak üye istenilen ekonomik ve siyasal koşulları yerine getirebilecek şekilde üyelik yükümlülüklerini üstendiği zaman gerçekleşecektir" diyor. Bunun için aday ülkenin demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve azınlıklara saygı duyulması ile bunların korunmasını güvence altına alan kurumlara süreklilik kazandırması gerekiyor. Ayrıca o ülkede pazar

ekonomisinin egemen ve işler olması, Avrupa Birliği içinde rekabet baskısına direnme ile pazar kuvvetleriyle başa çıkabilme yeteneğinin bulunması lazım. Adayın, siyasal ekonomik ve para birliği dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneğinin bulunması da isteniyor. Nihayet son cümle şu: "Avrupa Birliği'nin, Avrupa entegrasyon sürecini koruyarak yeni üyeyi hazmetme yeteneği de hem Birliğin hem de aday ülkelerin genel çıkarına uygun olacak bir mülahazadır."

— Bu son cümlede kayıtlı "genel çıkar" çok geniş ve her yöne çekilebilir esnek bir terim. Kopenhag Ölçütleri'ne uyulup uyulmadığına kim karar verecek?

— En önemli noktaya parmak bastınız. "Genel çıkar" terimi her türlü yoruma açık, La Fontaine'in kurtla kuzu masalını anımsatan, çok esnek bir kavram. Her üye ülke genel çıkar terimini istediği yere çekebilir. Genel çıkarın ne olduğuna dair kararı, Avrupa Parlamentosu'nun mütalaasını da aldıktan sonra Avrupa Birliği Konseyi verecek. AB Konseyi'nin bugüne kadarki uygulaması, kendi üyelerinin üçüncü ülkelerle ilişkilerine dair taleplerine destek verilmesidir. Başka bir anlatımla, üyenin istemi AB'nin genel çıkarı çerçevesi içine alınabiliyor. Bunun bizim için en görünür örneği Kıbrıs'ın üye yapılmasıdır. Burada bir ayrıntıya daha dikkat çekmek istiyorum. Türkiye'nin Ankara Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin değerlendirmesi Ortaklık Konseyi'nde yapılacaktı. Yani Türkiye de bir taraf olarak masaya oturacaktı. Kopenhag Ölçütleri'nin yerine getirilip getirilmediği hususunun değerlendirilmesinde artık Türkiye masada değil. Kendi aralarında karar verecekler.

— Bir de Fransa'da Chirac döneminde kabul edilmiş olan bir anayasa değişikliği ile yeni adayın AB'ye kabulünün referanduma sunulması olasılığı gündeme geldi. En azından Fransa'nın veya Avusturya'nın Türkiye'nin üyeliği konusunu halkoyuna sunacağı anlaşılıyor. Bu, müzakere sürecini gölgeleyen bir koşul, sizce de öyle değil mi?

— AB ile yapılan üyelik görüşmeleri, son derecede karmaşık ve teknik bir süreç. Bunun sonunda adayın üyeliğe hazır olduğu, müktesebata uyum sağladığı anlaşılınca, sonuç tüm üyelerin katıldığı AB Konseyi'nin kararına sunulacak. Bundan önce Avrupa halklarının demokratik biçimde seçtikleri Avrupa Parlamentosu'nun görüşü de alınacak. Buna bir de bazı ülkelerde adaylığın referandum yolu ile halkın onayına sunulmasının eklenmesi, yeni üyeliği adeta olanaksız hale getirir. Zira aday ülke ile müzakereyi referandumda oy kullanacak insanlar yapmıyor. Halk teknik ayrıntıları bilemez. Halkın oyunun bir bölümünü, söylenceye dayanan asılsız iddialar bile etkiler. Halk kararını orta ve uzun vadeli strateji çıkarına göre vermez. Bugünkü çıkarına bakar.

— Referandum koşulu, Türkiye'nin üyeliğini güçleştiren ek bir öğe. Türkiye'yi müzakere masasından kaçırmak için mi bu imkansızlıkları gündeme getiriyorlar sizce?

— Sanıyorum öyle. Avrupa'da Türkiye ile müzakerelere başlanmasının büyük hata olduğunu düşünen politikacılar var. Bunların başında Alman CDU/CSU kökenli politikacılar geliyor. Bunlar muhalefette oldukları dönemde de Türkiye'nin üyeliğine itiraz ettiler. Şimdi iktidardalar. Koalisyon ortaklarının baskısı nedeniyle daha ileri gitmiyorlar. Fransa'da Sarkozy seçim kartını Türkiye karşıtı politika üzerine oynadı. Son düzenlemeye göre, Fransa'da Türkiye'nin üyeliği konusunda referanduma başvurup başvurmama kararını parlamento alacak. Bu ne oyundur ve nasıl bir "dansözlüktür" böyle? Hükümetler Türkiye ile müzakere edecekler. Diyelim ki olumlu bir sonuca vardılar. Bu kez Fransız hükümeti kendi parlamentosuna soracak, bu kabulü halkoyuna sunalım mı diye? O sırada hükümeti destekleyen çoğunluk var mecliste. O çoğunluk, herhangi bir nedenle, biz karışmayalım da halkımız karar versin mi diyecek? Ya da "şu denizaltılardan veya uçaklardan alın da bir bakalım" demeyecek mi? Diyelim ki Fransa engelini aştınız, Avusturya kilidi beklemede. O ülke AB üyeliği konusunda eskiden beri soğuk bakıyor Türkiye'ye.

— Avusturya'nın tutumunu tarihsel nedenler de etkiliyor olabilir mi sizce?

— Avusturya'daki arkadaşlarımın hiçbiri Türkiye hakkındaki değerlendirmelerinin tarihsel nedenlerden etkilendiğini kabul etmedi. Dinsel farklılık ise daha çok kırsal alanda yaşayanlar için bir öğe olabiliyor. Buna karşın, kentte yaşayanlar için, örneğin Viyana'da yaşayan Türklerin birkaç istisna dışında, ülke insanının yaşantısına uyum sağlayamamış olması ve gettolaşması, kadınların kapanması olumsuz bir etken. Birkaç ay önce Viyana Teknik Üniversitesi'nde eğitim gören başörtülü kızların erkeklerle yan yana oturtulmamaları konusunda üniversite rektörü nezdinde bir İslam ülkesi büyükelçisinin girişimde bulunduğu, bana oradaki iki profesör arkadaşım tarafından nakledildi.

— Türk büyükelçisi mi o girişimi yapmış?

— Hayır, bir başka büyükelçiydi dediler. Ama başörtülü kızların arasında Türkler de var. Üniversite rektörü, hangi öğrencinin kimin yanında oturacağına karışamayacağını söylemiş. Ama böyle bir talebin yapılması bile o üniversitedeki öğretim üyelerinin tüylerini ürpertmiş. Çok ciddi bir kültürel kırılma fayı var bu alanda.

— Bu durumda farklı kültürel kimlik, Türkiye'nin AB macerasının önündeki engellerin en büyüğü mü sizce?

— Bu konuda Profesör Erol Manisalı'nın bir gözlemini hatırlatmak isterim. 1988 ve 1989 yıllarında Girne'de Türkiye-Avrupa ilişkilerinin ele alındığı toplantılar yapıldı. Ben o sırada AT Daimi Temsilciliği görevinden Ankara'ya dönmüştüm ve doğal olarak Girne toplantılarına katılmasam da uzaktan ilgi ile izlemekteydim. Bu toplantılara yabancılardan Profesör Geoffrey Lewis, Dr. Andrew Mango, Dr. Elisabeth Picard, Dr. Udo Steinbach, Profesör Philip Robins gibi ünlü Türkologlar katıldı. O toplantılarda "Türkiye'nin Avrupa'ya girişine engel olabilecek en önemli sorun" konusunda, nüfus fazlalığı, demokrasi eksikliği, ekonomik sorunlar değil, fakat

Türkiye'nin farklı bir kültürel kimliğe sahip olması öne çıkmıştı. (O toplantı belgeleri şimdi bir üniversite tarafından yayımlanmış.) Bu benim edindiğim izlenimi doğrulamaktaydı. Ama ekonomik sorunların kültürel farklılığın ağırlık kazanmasını tetikleyen bir öğe olabileceği görüşünü de arka plana atmıyorum.

Ahde vefa

— Siz Merkez Bankası'nda gerçekleşen bir sempozyumdaki konuşmanızda, Türkiye ile AT arasındaki Ortaklık Anlaşması'ndaki amacın Gümrük Birliği'ni kurmak olduğunun yazılı olduğunu, tam üyelik olasılığının şartlı ve gevşek biçimde oraya kaydedildiğini belirtmişsiniz. Bununla tam üyeliğin kesin bir AB taahhüdü olmadığını mı söylemek istediniz? Daha sonra, İtalya'da yayımlanan Quaderni Radicale *dergisinin 2004 Ağustos ayında "Turchia Europe oltre l'Europa" adıyla yayımlanan 86. sayısındaki makalenizin başlığı da "Pacta Sunt Servanda" yani "Ahde Vefa". Siz Avrupa zihniyetini iyi tanıyorsunuz. Avrupalılar esnek bir taahhüde uyarlar mı sizce?*
— Sözünü ettiğiniz birinci yorumun kaynağı, benim Avrupalı siyasetçilerle Avrupa Parlamentosu'nda üç yıl boyunca yaptığım konuşmalarda onlardan duyduklarım. Bunlar, Ankara Anlaşması'nı ellerine alıyorlar ve anlaşmanın amacının Gümrük Birliği'ni oluşturmak olduğunun altını çiziyorlar. Zaten Yunanistan'ın bir önceki dönem başkanlığında, Korfu'da yapılan Avrupa Konseyi'nin sonuç bildirgesinde Ortaklık Anlaşması'nın hedefinin Gümrük Birliği'nin tesisi olduğunun altı çizilmişti. Avrupalılar, "Bizim yükümlülüğümüz sizinle Gümrük Birliği'ni oluşturmaktır. Bunu da yerine getirdik. Tam üyelik konusunu –sadece– değerlendirmeyi kabul etmişiz. Bu değerlendirme olumlu sonuç verecek diye bir taahhüdümüz yok" diyorlar.

— Siz Avrupalı muhataplarınızla yaptığınız görüşmelerde en çok ne üzerinde durdunuz? Onlar ne söylediler?

— Ben anlaşmada tam üyeliğe gönderme yapan ifadeleri (üstenimi) sürekli dile getirdim. Karşımdakiler, bu niyet beyanını yadsımadıklarını, ancak orada yazılı olanın, Türkiye, Ankara Anlaşması'ndan doğan taahhütlerini yerine getirdikten sonra, Ortaklık Konseyi'nin üyelik konusunu değerlendireceğinden ibaret olduğunu vurguladılar. Türkiye'nin tam üyeliğini değerlendirmenin otomatik olarak onu tam üye yapma taahhüdü sayılamayacağını söylediler.

— *Ama zaten üyelik müzakereleri başlamış durumda...*
— Üyelik müzakereleri başlatılarak ilerlemenin bir raya oturtulduğunu ve bunun önemli, olumlu bir adım olduğunu yadsımıyorum. Ama bu rayın varacağı istasyon açık bırakılmış durumda.

— *Bu açık bizi çok zorlayacak hiç kuşkusuz. Zaman zaman tam üyelik yerine başka alternatifler olabileceği de dile getiriliyor sık sık. Siz ne dersiniz?*
— Haklısınız. Deniyor ki her müzakerenin sonu eşyanın tabiatı icabı açıktır. Ama diplomaside bilinenin altını çizerseniz, bunun özel bir ağırlığı olur. Diğer yandan Fransa, sürekli olarak, her Konsey toplantısında "katılım" terimini metinlerden çıkarmayı denerse, bunun ne anlama geldiğini kavramamak için çok duyarsız olmak gerekir. İtalya'da yayımlanan makalemdeki *Pacta sunt servanda* ilkesini bu bağlamda kullanmıştım. Ama bu ilkeyi dengeleyen bir de *Rebus sic stantibus* ilkesi de vardır uluslararası hukukta. Bunu da yadsımak güç. Koşullar değişince mukavelelerin de gözden geçirilmesine değinen bir ilkedir bu. Buna bir başka düşüncemi eklemek isterim.

— *Nedir eklemek istediğiniz husus?*
— Roma Anlaşması'nın altından çok sular aktı. Roma'nın üstüne Maastricht, Amsterdam, Nice oturtuldu. Şimdi de Lizbon Sözleşmesi. Bu sözleşmeler AB ülkeleri tarafından onaylandı veya onaylanmakta. Bunlara ek olarak, Avrupa Konseyi'nin kararları var. Lüksemburg'daki AB Adalet Diva-

nı'nın aldığı emsal kararları ve bunların gerekçeleri var. Aday ülkelerin uymaları gereken Kopenhag Ölçütleri bunları tamamladı. Biz formel iç hukukumuz bakımından daha Roma ve Ankara Anlaşması'ndayız.

— *Sözünü ettiğiniz sözleşmeler, kararlar, mahkeme kararları Türk hukukuna aktarılmadı mı demek istiyorsunuz?*
— Şunu söylemek istiyorum: Roma Anlaşması'nın öngördüğü AET, bugünün AB'sinden farklı. Ben, bugünün Avrupa Birliği'nin yeni koşullarının TBMM'nin ve böylece halkımızın bilgisine sunulması gerektiğini söylüyorum. Bizi neler bekliyor? Hangi alanlarda egemenlik devri yaşanacak? Ne ölçüde olacak bu egemenlik devri? Konsey bir karar alınca ve bu Avrupa Resmi Gazetesi'nde yayımlanınca, Türkiye'de otomatik olarak nasıl yürürlüğe girecek? TBMM'nin rolü ne olacak? Bütün bunların ülkede açıkça tartışılması ve bilinmesi gerektiği düşüncesindeyim. Bu bir çerçeve yasa ile mi yapılır? Yöntemi tartışılabilir. Ama bir şekilde değişen hukuksal çerçeveye Türkiye'nin de hukuksal uyum sağlaması gerektiği kanısındayım. Türkiye, Gümrük Birliği ilişkisine bir Ortaklık Konseyi kararı ile girdi. Bu karar TBMM'nin onayına sunulmadı. Gerek yok denildi.

— *Gerek yok muydu?*
— Teknik olarak gerek yok denebilir. Her Ortaklık Konseyi kararının TBMM onayına sunulması gerekmiyor. Ayrıca, Ortaklık Anlaşması, hedefin Gümrük Birliği olduğunu açıkça söylüyor. "İşte, alın size Gümrük Birliği ve yerinize oturup sesinizi çıkarmayın!" Ama karşı tarafta, AB Parlamentosu bunu onayladı. AB'nin şimdi dayandığı gümrük birliği koşulları ile TBMM'nin Ortaklık Anlaşması'nı onaylarken kabul ettiği koşullar arasında farklar var. Avrupa Toplulukları Maastricht, Amsterdam, Nice Anlaşmaları ile ve sürekli gelişen müktesebat ile bünye değiştirdi, Birlik halini aldı. Ayrıca, Gümrük Birliği kararının ekinde bazı protokoller var. Bunlar hukuken Ortaklık Konseyi kararının dışında kalan metinler.

Bu metinlerin TBMM tarafından onaylanması gerekirdi kanısındayım. Özetle, ben sorunların halı altına süpürülmesine karşıyım. Mesleğimde de sorunları öteleme zihniyetine elimden geldiğince karşı çıktım.

— Gerçekten de sizce bu sorunlar halının altına mı süpürüldü? Öteleme zihniyetinin altında yatan nedir sizce?
— Öteleme düşüncesinin altında, "Ben kendi görev dönemimde sorunu raya oturtayım, güçlüğe benden sonra gelen baksın" zihniyeti yatar. Ben benzer durumlara, yani şimdilik halı altına süpürme ve sorunu öteleme durumlarına maalesef çok rastladım.

Son dakika ödünleri

— Avrupa Toplulukları veya bugünkü adıyla AB Nezdinde Daimi Temsilci olarak göreve başlamanın formalitesi var mıydı?
— Var. Bir kere daimi temsilci için tüm AT ülkelerinden tek tek agreman alınıyor. Bunu AT Komisyonu yapıyor. Hem AT Konseyi'nin dönem başkanına, hem de AT Komisyonu başkanına güven mektuplarını ayrı ayrı sunuyorsunuz. Ben AT dönem başkanlığı dolayısıyla Lüksemburg Dışişleri Bakanı'na sundum güven mektubumu. O günle ilgili önemli sayılacak bir anım da var. İlk gün ve ilk şok. AT konusunda gözlerimi daha iyi açan bir gelişmeye tanıklık ettim.

— Çok merak ettim. Neydi o gelişme?
— Bu gelişme, tüm müzakereler sona erse bile, üye olmadan adaydan istenebilecek son dakika ödünleri bulunduğunu "canlı yayında" gösterdi bana. Gerek AB müktesebatı, gerek AB üyeleri arasındaki "kulüp dayanışması", adaylarla ilişkilerde, her üyenin ulusal çıkarının gereği olan ödünleri pazarlıkla sağlamasına olanak tanıyor. Bunlar, en azından müzakere sürecini erteleterek, dolaylı baskı uygulabiliyorlar. Hele karşılarındaki "rakip", satrançta belirli hamleleri oynama

zorunluluğuna, yani *zugzwang* durumuna getirilmiş bir ülke ise. 1984 yılı kasım ayında güven mektuplarımı Konsey'in dönem başkanına sunacağım gün, İspanya ve Portekiz'in tam üyelik kararının AT Konseyi tarafından alınacağı güne rastlamaktaydı. Saat 18.00 civarında Konsey toplantı salonun girişinde İspanya ve Portekiz dışişleri bakanları ile birlikte oturuyordum. Konsey salonunu kapıları açıldı. İspanya ve Portekiz dışişleri bakanları sevinçle ayağa kalktılar. Ancak, kendilerine Konsey toplantısının sona ermediği, "ufak pürüzler" çıktığı belirtildi. Kahve veya pazarlık molası vermişler.

— *Pürüz dedikleri neydi?*
— Pürüzlerden biri İngiltere'nin İspanyol ve Portekizli balıkçıların yüzyıllardır Atlantik'te avlandıkları alanların daha da sınırlandırılması talebiymiş. İkinci pürüz ise Yunanistan'ın "evet" demek için iki milyar ECU'cük ek kalkınma yardımı istemesinden kaynaklanmaktaymış. İspanyol bakan, balıkçılık konusunun yıllarca müzakere edildiğini ve İspanya'nın kabul ettiği ödünlerle bir uzlaşmaya varıldığını söyleyerek bu son dakika talebini reddedeceklerini belirtti ve Madrid'e geri dönmeye kalktı. Portekizli bakan daha soğukkanlıydı.

— *Sorun nasıl çözümlendi sonunda?*
— Sonuçta İspanya başbakanının telefonla verdiği talimat gereğince, İspanyol bakan da bu yeni ödünleri "acısını gelecekteki genişlemelerde çıkarırız" gerekçesiyle –Evet! Aynen böyle söylemiş– kabul etti. İstenen diğer ödün olan "bahşiş" de Yunanistan'a verildi. Kaç ECU olduğunu tam bilmiyorum. Konsey oturumu birkaç dakikada sona erdi. Ben güven mektuplarımı sundum, onlar şampanyalarını içtiler ve "erdiler muratlarına..." Bu örnek, ileride Türkiye'nin adaylığı söz konusu olduğunda bizden de son dakika ödünleri isteme olasılığının bulunduğuna dair açık bir işaretti.

— *Başka bir anlatımla pazarlıklar ve ödünler son saniyeye kadar sürüyor.*

— Hem de nasıl! Örneğin, 2005 Ekim ayında, müzakerelerin başlaması tarihinin saptanması kararının öncesinde yapılan son pazarlıklar da böyleydi. Avusturya Dışişleri Bakanı, Hırvatistan ile de müzakereleri başlatmak amacıyla, Türkiye'ye itiraz etti. AB çerçevesinde işler böyle yürüyor. Ama her talebe bir müktesebat kılıfı hazırlanması lazım. Yunanistan da zamanında Kıbrıs genişleme kapsamına alınmazsa, on ülkeyi kapsayacak tüm genişleme paketini veto etme tehdidini savurmuştu.

Türkiye'den sorumlu AT Komiseri Cheysson ile ilişkiler

— Göreve başladığınızda komisyon ile ilişkileriniz nasıldı?
— O sırada Türkiye'den sorumlu AT komiseri, eski Fransız Dışişleri Bakanı Cheysson'du. Cheysson ile başlangıçta bazı sorunlar yaşadım. AT Komisyonu'nda Türkiye masasında görevli memurlarla ilişkilerde sorun yoktu. Komisyona yaptığım ilk ziyaretlerde, Komisyon yetkililerinin Avrupa Parlamentosu ile ters düşmekten çekindikleri izlenimini edindim. O dönemde karşımızdaki engellerden biri Avrupa Parlamentosu'ydu. AP ile ilişkilerin Ortaklık Konseyi ilişkisinin yeniden başlamasından sonra açılabileceği yolundaki AP kararı hakkında bize yol gösteren de Komisyon'daki Türk masası yetkilisi Schwed oldu. Formel olarak Ortaklık Konseyi ilişkilerini donduran bir karar yoktu. "Bunun Parlamento'da Komisyon'a bir soru olarak sorulmasını sağlayın, biz de böyle cevap verelim" dediler. Ama Komiser Cheysson'un reaksiyonunu kestiremiyorduk.

— Bir de Emile Noel'den söz ediliyor o dönemde ve kendisinin Türkiye'ye yakın olduğu söyleniyor.
— Emile Noel, Konsey genel sekreteriydi. İstanbul doğumlu bu Fransız, Konsey'in en önemli görevlerinden birini yürütüyordu. Beni oldukça sıcak karşıladı. İlk iş olarak Emile Noel'i ve Türkiye masasından sorumlu görevlileri evde bir akşam yemeğine çağırdım. Geldiler. Yaptığım konuşmada Fran-

sızca Noel kelimesinin çağrıştırdığı düşüncelerden hareketle konuyu AT-Türkiye ilişkilerine getirdim ve ilişkinin düzelmesini, normalleşmesini ve evlilikle sonuçlanmasını beklediğimizi söyledim. "Yoksa bizim toplumumuzda bu kadar uzun süren nişanlılık dönemi alışılmış bir durum değildir, mahallede laf olur" diye aklımca espri yaptım. Emile Noel de bir espri ile cevap verdi, yanılmıyorsam, "Uzun süren nişanlılık partnerlerin birbirlerini daha iyi tanımaları sonucunu verir, birliktelik daha sağlam olur" dedi.

— *Emile Noel, Ecevit'e "Yunanistan başvurunca siz de başvurun, üye olursunuz" dediği ileri sürülen kişi mi?*
— Bu tam doğru değil. Emile Noel, bu konuda "Türkiye de başvurursa, o büyük ülkeyi hazmedemeyecekleri için, Yunanistan'ı da reddedebilirler" demiş.

— *Türkiye başvurmuş olsaydı, Yunanistan'ın üyeliği de engellenir veya ertelenebilirdi düşüncesine katılıyor musunuz?*
— Hayır, o tarihe kadar Avrupa ülkeleri Türkiye ile Yunanistan'a paralel işlem uyguluyorlardı. Avrupa Konseyi, NATO, Ortaklık Anlaşması vb. Bu paralellik siyasetinin değiştirilmesi konusunda stratejik bir karar aldıkları düşüncesindeyim. Bilinçli bir tercihti bu. Fransa Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing Yunanistan'a çok güçlü bir şekilde omuz verdi ve AB içindeki tüm itirazları engelledi. Biliyorsunuz Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olanların başında da Giscard d'Estaing geliyor. Bu, Fransa Cumhurbaşkanı'nın bilinçli olarak attığı, siyasal sonuçları önemli olan bir adımdı. Bu gelişme Fransa ve Almanya gibi büyük devletlerin AB içinde ağırlıklarının bulunduğunu, bunlardan en az birinin desteği sağlanmadan yola tek başına çıkılmasının genelde sonuç vermeyeceğini teyit ediyor.

— *Türkiye'nin üyeliğinin de AB ülkelerinden Fransa veya Almanya tarafından desteklenmesi ve AB nezdinde savunulması gerektiği düşüncenizin kaynağında bu mu var? Yıldırım*

Keskin Avrupa Yollarında Türkiye *adlı kitabında, Almanya'nın desteği sağlanmadan AT'ye giremeyeceğimizi söylediğinizi yazıyor.*

— Yunanistan, Fransa'nın çok güçlü desteği bulunmasaydı AB üyesi olamazdı. Büyükelçi Keskin'in bana atfettiği görüşler daimi temsilcilik konutunda, Türkiye tam üyelik başvurusunu yaptıktan sonra Almanya'nın gösterdiği tepki nedeniyle söylediklerim olabilir. Ben tüm meslek hayatım boyunca, önceden iyi hazırlanmamış, sürpriz niteliği taşıyan adımlar atılarak olumlu sonuç alınabildiğine rastlamadım. Ama samimi düşüncemi soracak olursanız, evet, başta Almanya ikna edilmeden Türkiye'nin eşit koşullarla AB üyesi olamayacağı kanısındaydım.

— Cheysson ile sorunlar yaşadığınızı söylediniz. Tartıştınız mı?

— Hayır, tartışmadım. Ben 1984 Kasım'ında göreve başladım. Cheysson Aralık 1984'te yeni işine başladı. O sırada Komisyon üyeleri yeni değişmişti. Kendisinden hemen randevu istedim. Bana 1986 Şubat ayına kadar, yani 14 ay randevu vermedi. Düşünün, adam Türkiye'den sorumlu komiser ve Türkiye'nin daimi temsilcisine randevu vermiyor. Bu arada sağda solda Türkiye konusunda ağır laflar ettiği, kulağıma geliyordu.

— Nasıl?

— Bakın, bir örnek vereyim. Brüksel'de görevli gazeteci Hadi Uluengin'in eski eşi olan Fransız hanım da gazeteciydi. Cheysson bir öğle yemeğinde, hanıma evli olup olmadığını soruyor. Boşandığı ve bir oğlu olduğu yanıtını alıyor. Oğlunun adının Cem veya Sinan (unuttum şimdi) olduğunu öğrenen Cheysson Türklere veryansın ediyor, kinini kusuyor. Hanım da bunu eski kocasına anlatıyor. Hadi de bana nakletti. O dönemde hemen herkes Cheysson'un Türkiye'ye alerjisi olduğunu söylerdi Brüksel'de. Adam bunu saklamıyordu zaten. İngiliz gazetecilere de bir yemekte Türkiye'nin Avrupa Toplu-

lukları'nda yeri bulunmadığını söylemiş. Onlar da bir İngiliz parlamenterine anlatmışlar. Bana nakleden politikacı da "Doğrusu hayret ediyorum" demişti.

— *Sonunda, Cheysson ile görüştünüz herhalde...*
— Evet. O sırada Osman Olcay Bey NATO'da büyükelçiydi. Bir ABD seyahatinden dönerken, uçakta yanında eski AT komiserlerinden Vikont Davignon oturuyormuş. Cheysson'un AT Nezdindeki Türk Daimi Temsilcisi'ne bir yıldır randevu vermediğini eleştirerek anlatmış. Osman Bey lafını esirgemez ve zaman zaman çok sivri dilli olabilir. Bana bu konuşmayı nakletti. Vallahi, aradan belki bir hafta geçmemişti ki Cheysson bana randevu verdi. Ben de "kralın" huzuruna çıkabildim. Görüşmemiz sanki hiçbir şey olmamış gibi geçti.

— *Siz bir şey hissettirmediniz mi?*
— Ben işimi yapıyordum ve duygularımı işime karıştırmamaya hep özen gösterdim. Bunu başaramadığım birkaç istisna olduğunu da kabul ederim. Benim işim AT-Türkiye ilişkilerini rayına oturtmaktı. O kadar. Fransızca kıvrak bir dildir. Fiilleri farklı biçimde kullanarak, az kullanılan sözcükleri seçerek, bazı şeyleri söylemeden de hissettirme olanağı vardır. Arif olan ne demek istediğinizi elbet anlar. Arif olmayana da davul zurna az gelir.

Cheysson'un Kıbrıs planı

— *Cheysson'un Türkiye'ye olumsuz davranışı sürdü mü?*
— Cheysson, dışişleri bakanlığı yapmış, Cumhurbaşkanı Mitterand'a bir ara yakın olmuş olan deneyimli bir politikacıydı. AB Komiseri olarak Komisyonun tutumunu yansıtmak zorundaydı. Türkiye'ye yakınlık duyduğunu söyleyemem. Ama ilerleyen zaman içinde, biraz önce değindiğim olumsuz tavrı sürdürdüğünü de iddia edemem. Gene de ben Güney Kıbrıs'ın tüm Ada'yı temsilen AB üyesi yapılmasındaki gelişmelerde Cheysson'un ilk adımı attığı kanısındayım.

— Nasıl oldu bu sizce? Anlatır mısınız?

— Cheysson 1984 Aralık başında göreve başladı. Noel yortusunu Brüksel'de karşıladı ve 29 Aralık 1984'te eşi ile birlikte Güney Kıbrıs'a gitti, bir hafta kaldı. Döndükten bir süre sonra Ada'nın bölünmüşlüğü sorununun, Kıbrıs'ın Avrupa Toplulukları'na üye olması suretiyle çözümlenebileceği fikrini ortaya attı. Ben o dönemde hem İngiliz hem de Alman temsilcileri ile bu konuyu görüştüm. Onlar bana bu fikrin son derecede saçma olduğunu, Ada'daki siyasal sorun halledilmeden Kıbrıs'ın üye yapılmasının söz konusu olamayacağını, bu düşüncenin Cheysson'un ipe sapa gelmez fikirlerinden biri olduğunu söylediler. O dönemde sayın Rauf Denktaş da bana telefon ederek bilgi aldı. Durumu anlattım.

— Siz o dönemde nasıl değerlendirdiniz bu planı?

— Ben bölünmüş Kıbrıs'ın, siyasal çözüme ulaşmadan, AB üyesi olamayacağı konusunda çok değerli Avrupalı hukukçuların yazdıkları hukuki raporları da okudum. Güney Kıbrıs'ın tüm Kıbrıs Adası'nın meşru temsilcisi olarak Avrupa Birliği'ne üye yapılması Londra-Zürih Anlaşmaları düzenine ve AB kurallarına tamamen aykırıdır. Üstelik Rumlar sürecin sonunda Annan Planı'nı da reddettiler. Bu durum benim AB konusundaki olumsuz değerlendirmelerimi doğruladı.

— Çok ilgi çekici sözler söylediniz. Teker teker ele almak istiyorum. Size göre Kıbrıs'ın AB üyeliği sürecini başlatan Cheysson mu?

— Ben Cheysson'un süreci başlatan AT yetkilisi olduğu düşüncesindeyim. Türkiye'den ve tabii Kıbrıs'tan sorumlu komiser, ayağının tozu ile ilk iş olarak Ada'ya gidiyor. Türk tarafı ile hiç görüşmüyor. Ama hem sözde tatil yapıyor, hem de uluslararası alanda kendi zekasının ürünü olan bir formülü Kıbrıs Rumları ile değerlendiriyor. İki gün değil, bir hafta kalıyor orada. Sadece yılbaşını geçirmiyor yani. Siz neticeye bakın... Kıbrıs Rumları her şeye rağmen tüm Ada'yı temsilen üye oldular mı? Kuzey Kıbrıslı soydaşların büyük bölümü,

bugün Güney'den aldıkları pasaportları taşımıyorlar mı? AB vatandaşı olmanın çekiciliği galebe çalıyor mu? Çözüm denen şey sonuçta Cheysson'un öngördüğü formüle doğru gitmiyor mu?

— *Fransız hükümetinin veya AT Komisyonu'nun haberi var mıydı bundan?*
— Fransız hükümetinin o dönemde Cheysson'a böyle bir görev verdiğini sanmıyorum. Cheysson, Komisyon başkanına "Yılbaşı için gitmişken durumu yerinde gayriresmi olarak bir kolaçan edeyim" demiştir. Ama Cheysson böyle bir adamdı. Bu konuda kişisel bir inisiyatif aldığı ve ortaya bir çözüm taslağı attığı kanısındayım. Tuttu. Sonunda haklı çıkan da o olmadı mı?

— *Bu gelişmelerin AB konusundaki görüşlerinizi doğruladığını söylediniz. Hangi görüşlerinizi doğruladı?*
— Uluslararası hukuk, AB kuralları ve bazı siyasal dengeler, bu engelleri değiştirme konusunda siyasal irade oluştuğunda, çeşitli bahaneler gösterilerek kabaca çiğnenebiliyor. Avrupa Birliği'nin Kıbrıs konusunu ele alış biçimi bunun tipik bir örneğidir.

— *Sözünü ettiğiniz siyasal iradenin oluşması çıkarlara mı bağlı sizce?*
— Kuşkusuz öyle. Coğrafi bakımdan Avrupa'da bulunmamasına rağmen, fiili bölünmüşlüğüne rağmen, çözümsüzlüğün kabuk bağlamasına rağmen Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında Ada'nın güneyindeki Rum devletinin AB üyesi yapılması, AB yönünden yeni bir hesap ve yeni bir siyasal denge oluşturulması demektir. Bu hesabın neresinden bakarsanız bakın, hep aynı noktaya dönersiniz. Bugün kimileri pişman olduk, diyerek bizi uyutmak istiyorlar. Timsahın gözyaşları, bana göre...

— *Nedir bu hesap?*

— Ada stratejik bakımdan çok önemli bir yerde. İngiliz üsleri var ve AB dünyası bir şekilde İngiltere vasıtasıyla oraya konumlanmış durumda, değil mi? Şimdi de Fransızlar, adanın batısında Baf Havaalanı'nı kullanma konusunda bir formül yaratmadılar mı? Yani ada batının stratejik çıkarlarının elinden çıkacak değil. Makarios dönemindeki "sahte bağlantısızlık" numarasını sadece birkaç naif ülke yuttu. Tito gibi kurtlar yutmadılar, ama kullandılar. Ekonomik ağırlık bakımdan Kıbrıs, bir bardak su AB için. AB-Yakındoğu ilişkileri veya İsrail-Arap uzlaşmazlığı açısından Kıbrıs'ın oynayacağı özel bir rol yok. Ada Yunanistan için önemli. AB üyesi yaparak dolaylı *Enosis* gerçekleştirdi. Hem de Konsey'de bir ikinci oy kazandı. Öte yandan, Kıbrıs Türkiye için de önemli. Soydaşlar var. Ada'nın jeostratejik durumu var. Yunan varlığının Türkiye'yi kuşatması öğesi var. Kıbrıs'ı üye yaparak Türkiye'nin ayağını Ada'dan mümkün olduğu ölçüde kesmeyi amaçladılar. Ada Rumlarının, darbe yaparak ve savaşarak sağlayamadıkları sonucu –Londra-Zürih'te kurulmuş dengeyi, orada varılmış bulunan uzlaşmayı– siyaset yoluyla değiştirmeyi sağladılar. Rumlara altın tepside sundular. Türkiye'nin çıkarlarını yok saydılar. İşte bu çok önemli bir siyasal karardır. Yunanistan üye yapılırken, Türkiye gardaki bekleme rayına sokuldu. Yunanistan'a da Türkiye ile tüm uyuşmazlıklarını Yunanistan lehine çözmeden Türkiye'nin üyeliğini veto etme hakkı tanındı. Şimdi aynı hak, Kıbrıs Rumlarına da tanındı. Bu süreç içinde, Türkiye Gümrük Birliği'ne alınarak, Avrupa Birliği'ne üyelik statüsü verilmeden, halatlarla daha sıkı biçimde bağlandı. Oluşturulan bu özel statü ile Türkiye'yi sürekli olarak havucun peşinde koşturarak istedikleri ödünleri alabileceklerini düşünüyorlar.

— *O zaman hemen size şunu soracağım; Tam üyelik görüşmeleri göstermelik mi sizce?*
— Ucu açık görüşme dediler. Bazı ülkeler müzakereler bitse bile Türkiye'nin üyeliğini halkoyuna sunacaklarını açıklıyorlar. İrlanda da Avrupa Anayasası'nı ve Lizbon'da yapılan

Anayasa Antlaşması'nı kamuoyunun onayına sunmadı mı? Yani, örnek var. Bizden siyasal ödün bekleyenler Kıbrıs, Ege ve diğer konularda istediklerini almadan üyeliğimiz konusunda onay vermezler. Onay dediğimiz de koşullu olacaktır. Sağı solu kırpılmış olan, dört özgürlükten biri olan işgücünün serbest dolaşımını adeta ortadan kaldıran kısıtlamaları içeren bir çözüme yönelecekledir. Tam üyelik müzakereleri AB ülkelerinin bir bölümü açısından istedikleri siyasal ödünleri sağlamak için bir maniveladan ibarettir. Bakın, Sarkozy Akdeniz Birliği gibi yan kanallar açmak istiyor. "Tuvalet kağıdı kalmadı, zımpara kağıdı verelim" öyküsüne uyan durumlarla karşılaşıyoruz.

— Türk hükümetleri böyle bir seçeneği kabul edebilir mi sizce?

— Diplomaside çare tükenmez. Dedim ya, adı üyelik sözcüğünü de içeren ama içi boş ve koşullu bir formül bulacaklarını sanıyorlar. Göreceğiz. Daha doğrusu benden sonraki kuşak görecek. Bu köprünün altından daha çok su akar. O günkü Türk hükümeti hesabını yapacak ve duruma göre bir karar verecektir. Ekonomimiz güçlü ise, direnme gücümüz varsa, sonuç farklı olabilir.

Tarım sanayi ürünlerine çıkarılan güçlükler

— Siz Brüksel'de görevli iken Türkiye'nin karşılaştığı sorunlardan biri de tekstil ve pamuk ipliği konusundaki kotalardı, öyle değil mi?

— Evet. Damping soruşturması açma baskısı ile tekstil endüstrimizi dizginliyorlardı. Bunlarla yapılan müzakere yöntemi hakça değildi. Müzakereler Komisyon yetkilisi ile yürütülürdü. Komisyon yetkilisi, üye ülkelerden aldığı bilgiler doğrultusunda mümkün olduğunca az kota vermeye çalışırdı. Bir keresinde bizim tekstil sanayi temsilcileri havlu kotası konunda inebilecekleri seviyenin daha da altına inmeyi kabul ettiler.

— Sonra ne oldu?

— Komisyon yetkilisi görüşmeye kısa bir ara verilmesini istedi. Vardığı uzlaşmayı arka odada bekleyen üye ülkeler temsilcilerine anlatmaya gitti. Bekliyoruz. Adam gitti, gelmiyor. Bize, öğle yemeğinden sonra yeniden buluşalım, bir sorun var dediler. Öğleden sonra Portekizlilerin ısrarı üzerine havlu kotasında uzlaştığımızdan daha düşük bir miktarı kabul etmemizi istediler. Bu görüşmelere katılmak için tekstil sanayimizin temsilcileri gelirlerdi. Sonunda Komisyon isteklerini adeta dikte ettirdi. Aynı durumla tarım sanayii ürünleri konusunda da karşılaşıyorduk. Neticede sanayicilerimiz büyük zarar ediyorlardı. Malları geri gidiyordu.

— Kota aşımı nedeniyle mi, kalitesizlik gerekçesiyle mi malları geri gönderiliyordu? Sorun neydi?

— Her ikisi de vardı. Ama bu konuda vereceğim örnek, sektörlerin AB mevzuatını yakından ve çok iyi takip etmesi gerektiğini kanıtlayan bir emsaldir. Konu, domates salçası ve soyulmuş domates arasındaki farkla ilgili. Belleğim beni yanıltmıyorsa yıllık kotamız 12.500 ton salça. Ama hemen şunu söylemeliyim ki, Türkiye o yıl İran'a ihraç amacıyla AB'den 25.000 ton salça almış. Bizim bir ihracatçımızın malı Bavyera gümrük kapısına takılmış. Kotanızı aştınız diyorlar. Uzun araştırmalar sonunda anlaşıldı ki, konu ile ilgili mevzuatta bulunan bir dipnot nedeniyle, bizim domates salçası kotamızın bir bölümü soyulmuş domates ve bunlar birbirlerinin yerine konulamıyor.

— Ne yaptınız?

— Delegasyonda Fransızca bilen üç kişi, ben dahil, bütün bir gün mevzuatı deşifre etmeye çalıştık. İnanılamayacak ölçüde teknik ve karmaşık bir metin. Normal bir ihracatçı bu dili nasıl anlar? Bütün bir gün çalışmanın sonunda, bizim mevzuattan anladığımızın tam olarak doğru olmadığını Komisyon'dan tahkik ederek öğrendik. Komisyon'un dediği dedikti. Değiştirmediler görüşlerini. Benzer bir hususu vişne reçeli

ihracatımız konusunda yaşadık. İçinde bulunulan o yılı da kapsayacak şekilde bir konserve kutusu hacmi değişikliği yapmış Komisyon. Bizim ihracatçımız farkında değil. Malını Avrupa'ya sokmadılar.

— *AB Komisyonu bu değişiklikleri neden yapıyor?*
— Ya insan sağlığı ile ilgili bir nedeni vardır değişikliğin ya da teknik bir sebebi. Bir başka değişiklik nedeni de o ürünün Brüksel'deki lobisinin bastırmasıdır. Vişne reçeli konusundaki değişikliğin ardında lobinin bastırması yatıyordu. Türk ve Yugoslav ürünleri Avrupa piyasasını ele geçirmişti. Şişe veya teneke kutu boyutu değişikliği yaparak ihracatımıza darbe vurdular. Tabii, bizim ihracatçımızın da sürekli olarak kendi alanındaki AB mevzuatını izlemesi ve teknik değişikliklere ayak uydurması lazım. Ama bu bazen büyük masrafı gerektiriyor. Tüm makinelerini değiştirmesi lazım. AB pazarında mücadele böyle yapılıyor. Basından izlediğim kadarı ile benzer kavgalar ve ayak oyunları bugün de egemen. Mesela orkinos kotası...

— *Orkinos kotası dediğiniz nedir?*
— Balıkçımızın avlayacağı yıllık orkinos miktarının sınırlanması. Bu yıl veya geçen yıl bizim kotamızı azaltmışlar ve orkinos avlamayan Kıbrıs ile Malta'nın kotalarını yükseltmişler. AB üyesi değiliz ki içerden de mücadele edebilelim. Tamamen bizim dışımızda cereyan ediyor bu kavga ve kendimizi savunma olanağımız yok. Tam anlamıyla orman kanunu egemen o piyasada.

Ortaklık Konseyi toplantısı

— *AT-Türkiye Ortaklık Konseyi toplantısının yapılmasını sağlamanın size verilen öncelikli görev olduğunu söylemiştiniz. Bu konuda nasıl gelişmeler oldu?*
— Ortaklık Konseyi altı yıldır yapılmıyordu. İlk iş olarak Ortaklık Konseyi'nin toplanmasını resmen talep ettik. Yuna-

nistan önce kesin olarak karşı çıktı. Daha sonra gündemin içini boşaltmayı denedi. Örneğin 4. Mali Protokol gündem dışına atıldı ve "Türkiye-AT İlişkilerinin Durumu" gibi genel bir başlık önerildi. Son dakikada Pangalos buna da karşı çıktı. Bir altı ay daha beklemek gerekti. Sonunda 1986 yılının ikinci yarısında dönem başkanı olan İngiltere, Yunanistan'ın engellemelerini yok saydı. Toplantı eylülde yapıldı.

— Yani isterlerse engelleri bir şekilde aşabiliyorlar, öyle değil mi?

— Aşabiliyorlar ama bunu ödün vererek yapıyorlar. Üstelik bizim sırtımızdan veriyorlar ödünü. Bizim görüşülmesini istediğimiz konular gündeme alınmadı. Dedim ya içi boşaltıldı gündemin. "Olsun" dedik. Zira Avrupa Parlamentosu da Karma Parlamento Komisyonu'nun yeniden işletilmesini Ortaklık Konseyi'ne bağlamış durumdaydı.

— Toplantıda neler oldu?

— Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ve İngiliz Dışişleri Bakanı Howe toplantıda konuştular. Pangalos da söz aldı ve Türkiye'ye karşı saldırgan tutumunu sürdürdü. Pangalos, toplantıdan sonra sadece Yunanlı gazetecileri aldığı bir basın toplantısında, Ortaklık Konseyi'nin hiçbir sonuca varmadığını ve Türkiye koşulları yerine getirmeden normalizasyonun gerçekleşmeyeceğini söyledi. Toplantı sırasında, Komisyon binasının dışına Kıbrıs ve Yunan bayrağı taşıyan yaklaşık 100 kişi toplanmıştı. Bunun başında Avrupa Parlamentosu'ndan tanıdığımız Yunan gizli servisinin elemanları vardı ve göstericileri yönlendiriyorlardı. Göstericiler Türkiye aleyhinde sürekli slogan attılar. İngiliz Dışişleri Bakanı Howe toplantıdan sonra yaptığı basın toplantısında, Türkiye'ye "dikkatli bir yeşil ışık yakıldığını" vurguladı. Bakanımız ve toplantıyı izleyen basın mensupları memnundu.

— Siz memnun oldunuz mu?

— Buna evet ya da hayır diyemem. "Havet" diyeyim. İleriye doğru bir adım atılmıştı. Dediğim gibi, Türk basını bunu ba-

şarı olarak kutladı. Ama *Financial Times* 16 Eylül 1984'te "12 AT ülkesinden hiçbiri Türkiye'yi kulüp üyesi olarak görmek istemiyor, ama bunu Yunanistan dışında hiçbir ülke söylemiyor" diye yazdı. Sorunuzu şöyle yanıtlayayım; içi boş ve göstermelik gelişmeler beni pek mutlu etmez. Kendi kendime ve sevdiğim insanlarla ilişkilerimde "mış" gibi davranmakta güçlük çekerim. Ama beni daha da rahatsız eden husus, önce içten davranış ve yakınlık göstermek, daha sonra "mış" gibi davranmaktan söz etmektir. Ancak şunu da yadsıyamam. Hayat "mış gibi" davrananlarla doludur hep. Özel hayatta olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de çok görülür bu.

11 Mart 1987 Ankara büyükelçiler toplantısı

— Peki, tekrar AT'ye geri dönersek; siz Brüksel'deki gözlemleriniz ve temaslarınız sonucu yaptığınız değerlendirmeyi ve Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu konusundaki görüşünüzü hükümete sundunuz mu?

— Tabii sundum. 11 Mart 1987 tarihinde AT üyesi ülkeler nezdindeki büyükelçiler ile ben Ankara'da toplandık. Toplantı iki aşamada yapıldı. Birinci toplantı Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nun başkanlığı altındaydı. Buna Devlet Bakanı Ali Bozer katılmadı. Öğlenden sonraki toplantı ise AT işlerinden sorumlu Devlet Bakanı Ali Bozer'in yönetiminde yapıldı. Buna da Dışişleri Bakanı Halefoğlu katılmadı. Ali Bozer 1986 sonlarında AT işlerinden sorumlu devlet bakanı olmuştu. Sekreteryası yoktu. Danışmanı Büyükelçi Yıldırım Keskin'di. Yıldırım Keskin *Avrupa Yollarında Türkiye* kitabında Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nun kendisinden pek hoşlanmadığını sandığını yazıyor. Yıldırım Keskin daha önce de Mesut Yılmaz'a danışmanlık yapmıştı. Mesut Bey de Yıldırım Keskin'i Ali Bozer'e devretmiş. Muhtemelen bu devir konusunda Vahit Halefoğlu'nun görüşü alınmamış. Dışişleri bakanı da kendi bakanlığından büyükelçi unvanlı bir üst düzey memurun kendisinin onayı alınmadan başka bir bakanın yanında görevlendirilmesinden hoşlanmamış olabilir.

— Sayın Yıldırım Keskin, sözünü ettiğiniz kitabında, Ali Bozer'e danışmanlık yaparken bazı bilgileri daimi temsilcilikten gizlediklerini de söylemiş. Türkiye açısından bu kadar önemli bir konuda bakanlıklar arasında güvensizlik bulunduğuna işaret eden bu bölümün altını çizmiştim ve size bu konudaki gerçekleri sormam gerektiği notunu düşmüştüm. Olan bitenleri anlatmak ister misiniz?

— Gerçek sübjektiftir. Anlaşılan başvuru konusunda destek bulunmadan üyelik başvurusunda bulunulmaması gerektiğini düşündüğümüz için böylesine bir güvensizlik oluşmuş. Ama ben bunu hissetmedim o zaman. Sonradan okuduğumda şaşırdım

— Türkiye'nin olası başvurusunu olumlu karşılayan ya da karşılayacak ülke var mıydı o dönemde?

— Türkiye'nin başvurusunu olumlu karşılayan AT ülkesi yoktu. Ama hükümet buna rağmen başvuru kararını daha önce vermişti. Ankara'da yapılan büyükelçiler toplantısı öncesi, kulislerde geldikleri başkentlerin tepkilerini oldukça dramatik şekilde anlatan meslektaşlarım, ikisi dışında sorunu geçiştirmeyi yeğlediler. Eski Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Roma Büyükelçisi Necdet Tezel'in ve benim başvuru tarihi konusundaki farklı yaklaşımımı "pişmiş aşa su katmak" olarak değerlendirdi..

— İvedilikle başvuru yapılması kararını etkileyen hususlar nelerdi?

— AT Bakanlar Konseyi 27 Nisan 1987 tarihinde yapılacaktı. Tindemans'ın Bozer ile görüşmesinde, başvurunun bu tarihten önce yapılmasını söylediği gazetelerde yazıldı. Ben Ali Bozer'in Tindemans ile yaptığı konuşmalarda hazır bulundum, Tindemans'ın böyle bir şey söylediğini hatırlamıyorum. AT Bakanlar Konseyi'nin bir sonraki toplantısı 25 Mayıs 1987 için planlanmıştı. O tarihe kadar Tek Senet yürürlüğe girerse, Avrupa Parlamentosu'nun görüşünün alınması gerekecekti. Bir an önce başvurularak parlamento vizesinin engel-

lenebileceği sanılıyordu. Türkiye'nin tam üyeliğe başvuracağını anlayan AT üyesi ülkelerin yapay bazı engeller hazırlayabilecekleri de ileri sürülüyordu.

— Siz bu düşüncelere katıldınız mı? O toplantıda siz ne söylediniz?
— AT ülkeleri Türkiye'nin başvurusunu engellemek ve kabul etmemek isteselerdi, o yöndeki siyasal iradelerini belirtmek için böyle bahanelere ihtiyaç duymazlardı. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu yapacağı belliydi. O güne kadar engel çıkaran Yunanistan'ın bu kez ne tepki göstereceği ve örneğin Almanya'yı arkasına alıp alamayacağı sorgulanıyordu. Ben o toplantıya sorunun ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal yanlarını ele alan kalın bir dosya sundum.

— Biraz önce Yıldırım Keskin'den söz ederken de değindik. Avrupa Toplulukları'na acilen başvuru lehinde olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılmış bir dışişleri bürokrasisi mi vardı o sırada?
— Dışişleri bürokrasisinde Ankara'da olanlar ve Yıldırım Keskin, başvurunun bir an önce yapılması lehinde idiler. Yapılmaz ise Avrupa treninin kaçacağını düşünüyorlardı. Büyük olasılıkla farklı düşünenleri vizyonsuzlukla suçluyorlardı. Ben daimi temsilciliğin ayrıntılı görüşünü 11 Mart 1987 toplantısına sunduktan sonra toplantı sonucunu özetleyen Profesör Ali Bozer, başvuru konusunda görüş birliği olduğunu söyledi. Ben de "Sayın Başbakan kararını vermiş durumda. O nedenle görüş birliği var diyorsunuz. Ok yaydan çıkmış, zaten" dedim. Ali Bey bunu üzerine benim gibi düşünen olup olmadığını sordu. İki meslektaşım benimle aynı çekinceleri paylaştıklarını söyledi. Profesör Ali Bozer son derecede uygar bir insandır. Görüşümüze saygı duyduğunu belirtti.

— Tarihe not düşmek amacıyla soruyorum, başvurunun yapılması konusunda o toplantıda üzerinde mutabakat olduğu söylenen gerekçeleri, hatırladığınız kadarı ile söyler misiniz?

— Üyelik başvurusunun anlaşmalardan kaynaklanan bir hak olduğu belirtildi. AT üyelerinin başvuru için zamanın uygun olmadığı yönündeki görüşleri ve gerekçeleri sıralandı. AT üyelerinin Türkiye'ye üyelik yerine Gümrük Birliği'ni önerdiklerinin altı çizildi. Ancak, üyelik halledilmeden Gümrük Birliği'ni oluşturmaya yönelmenin Türkiye için tek taraflı bir ödün teşkil edeceği de vurgulandı.

— Son derecede ilgi çekici bu söylediğiniz. Demek ki 1987 yılında tam üyelik gerçekleşmeden, Gümrük Birliği'ne gidilmemesi konusunda o toplantıda bir görüş varmış.

— Ben o toplantının sonuç belgesini Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılması münasebetiyle yeniden okumuştum. Evet, aynen böyle yazmışız o sonuç belgesine. Buna ek olarak, o toplantıda, Topluluğun serbest dolaşım, mali protokoller, tekstil ticareti ve tarım alanındaki yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle Ortaklık Anlaşmamızın dengesinin bozulduğunu belirtmişiz. Türkiye'nin Ortaklık Anlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediğine de değinmişiz. Ama durum daha kötüleşmeden ve Türkiye'nin tereddüt etmekte olduğu izlenimi vermemek için Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre üyelik başvurusu yapılmasında yarar olacağı da kayıtlı o belgede. Türkiye için AT içinde lokomotif olabilecek ülke konusu da toplantıda tartışılmış. Bu lokomotiflik görevini tek bir ülkenin değil; Fransa, İngiltere ve Almanya'nın birlikte üstlenmesinin sağlanması tavsiyesinde bulunulmuş. Nihayet, çok ilgi çekici sayılabilecek bir husus da, ABD'nin desteğinin AT içinde olumsuz tepkilere neden olduğunun vurgulanmış ve çok dikkatli davranılmasının istenmiş olması.

— AT ülkelerinden lokomotif olması beklenen bir üye bile yok iken üç ülkenin tam üyelik konusunda elimizden tutmasının istenmesi biraz ütopik değil mi?

— Tek lokomotif ülke bulunamazken sayısının üçe katlanması önerisine ben o tarihte katılmamıştım. Evet, dediğiniz

gibi ütopik bir temenniydi bu. Ama bu gibi değerlendirme ve sonuç belgeleri biraz yamalı bohça gibidir. Ütopik bile olsa bir görüş, o da bulunsun diye ekleniyor değerlendirmeye. Biraz da kendini korumaya yöneliktir bu gibi eklemeler. Ama böylesine gerçekçi olmayan bir görüş o değerlendirmenin tümüne zarar verebilir.

— Yunanistan'ın çıkardığı engeller de herhalde toplantıda ele alınmıştır, değil mi?
— Tabii ele alındı. Türkiye'nin katılması sırasında Yunanistan'a bir bedel ödenmesi talebinin yakın bir olasılık olduğu vurgulandı ve Yunanistan ile uzlaşmazlıkların AT üyeliği dışında tutulmasına yarayacak yollar geliştirilmesi istendi. Zamanı gelince AB'nin büyük devletlerinin Yunanistan'ı yola getirecekleri gibi, gerçekçi olmayan bir düşünce egemendi o sırada.

— Değerlendirmede ele alınan başka ilgi çekici olabilecek konular nelerdi?
— İnsan hakları, demokratikleşme, Barış Derneği davası, DİSK davası, siyasi kısıtlamalar alanlarında iyileştirmeler, Avrupa Parlamentosu ile ilişkilerin düzeltilmesi, işgücünün serbest dolaşımı hakkının takipçisi olunması, bu konudaki davaların takibi, ama taraf olarak görünmemeye gayret edilerek, lehimize sonuçlanmasına çaba harcanması.

— Bu sonuncuyu anlamadım. Serbest dolaşım Katma Protokol'ün Türkiye'ye sağladığı bir hak. Neden ve nasıl perde arkasında kalacak Türkiye?
— Bu tipik bir orta yol arayışıdır. Görüşün gerekçesi, ön plana çıkarak Almanya ve diğer göç alan ülkeler kamuoyunu ve hükümetlerini kışkırtmamak arzusu olabilir. Bu da benim katıldığım bir formül değildi. Diğer tavsiyeler arasında AT konularında eğitim ve Topluluk müktesebatını dilimize aktarma faaliyetine hız verilmesi de vardı. Bir de Avrupa kimliği çabası oluşturulurken, buna gölge düşürebilecek İslam Ortak Pa-

zarı gibi girişimlerden uzak durulması uyarısı vardı o değerlendirmede. Nihayet tanıtım faaliyetleri de geniş bir biçimde ele alındı.

— *Sizin başvuru zamanlaması konusunda karşı görüşü savunduğunuz biliniyor. Görüşünüzün temeli neydi? Bugün aynı durumla karşılaşmış olsaydınız tutumunuz farklı olur muydu?*
— Aradan 20 yıldan fazla zaman geçmiş durumda. Gelişmelere rağmen bu konudaki fikrimin değiştiğini söyleyemem. Sordunuz, söyleyeyim. Görüşümün temelini, bir ülkenin kaderi açısından büyük önemi bulunan bir başvuruyu gerekli hazırlıkları yaptıktan, AT Konseyi'nin kararını etkileyecek Konsey üyelerinin desteği sağladıktan sonra ve tabii girişimin uzun vadeli sonuçlarını hesaplayarak yapması gerektiği düşüncesi oluşturuyordu. Ben emrivaki ile, zorlama ile AB kapısını açmanın mümkün olmadığı kanısındayım. Kapının içeri girilemeyecek kadar aralık bırakılması kimilerine belki umut verebilir. Ancak –pazarlık diyecektim, geri aldım– hareket alanımızı yok edebilir ve inisiyatif alma gücümüzü kaybettirir. Bu oyunda inisiyatifi yitiren, karşı tarafın yaptığı hamlelere sadece cevap vermekle yetinir.

— *"Başvurudan önce gerekli hazırlığın yapılması ve lokomotif olabilecek Konsey üyelerinin desteğinin sağlanması" düşüncesi, başvuruyu çok ertelemez miydi? Üyelik sürecini zamana yaymaz mıydı? Siz Türkiye'nin başvurmasını o tarihte hiçbir AT ülkesi istemiyordu dediniz. Bu, başvurma iradesinin bile başkalarının inisiyatif veya kararına bağlı kılınması sonucunu vermez mi?*
— İsabetli bir noktaya değindiniz. Ama bunun tersi, gerekli hazırlıklar yapılmadan ve destek sağlanmadan yola çıkılması anlamına gelmiyor mu? Sanıyorum fark, "kervan yolda dizilir" yöntemine ve kapıyı bodoslama yoluyla zorla açma seçeneğine sıcak bakmamamdan kaynaklanıyor. Sonuçta, bu bir tercih meselesidir. Sabırlı olmak, zemini daha iyi hazırlamak

ve sabırsızlık arasındaki farktan kaynaklanır. Özellikle çok taraflı diplomaside, zorlama ile sonuç alma olasılığı çok düşüktür. Olağanüstü hassas konjonktürlerde, savaş olasılığı durumunda, zorlama kimi kez sonuç verebilir. Ama normal koşullarda sizden istenecek ödünler artar. Taraflardan her biri kendisi için önemli sayılan bir konuda ödün ister. "AB tercihi" denen yadsınamaz bir olgu var. AB kendi üyelerinin taleplerine öncelik verir ve bunların karşılanmasına en azından yardımcı olur. Kıbrıs'ın üye yapılması bunun en belirgin örneğidir. Nihayet, kabul edilmesi olanaksız ödünler istenerek ilerlemenin ve çözümün engellenmesi de bir olasılıktır.

Tam üyelik başvurusu

— Ortaklık Konseyi'nden ve Ankara'da yapılan büyükelçiler danışma toplantısından sonra sıra tam üyelik başvurusuna mı geldi?

— Tam üyelik başvurusunun zamanlaması konusunda duraksama vardı. AT, Ortaklık Konseyi'nden sonra bize Türkiye'den beklentilerini sıralayan bir muhtıra verdi. Türkiye ise tüm konuların masaya yatırılmasını ve herkesin yükümlülüğünü yerine getirmesini istiyordu. Bu arada Turgut Özal, AT konularının sorumluluğunu Devlet Bakanı Prof. Ali Bozer'e teslim etti. Başbakan Özal'ın Avrupa Toplulukları'na üyelik konusunda Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nu yeterince istekli görmediği söylentileri vardı. Ben o kanıda değilim. Sayın Halefoğlu maceracı değildir. Diplomasi mesleğinden gelen bir devlet adamıdır. Prof. Bozer'in danışmanı Yıldırım Keskin bir an önce başvuru taraflısıydı. Ali Bozer ve Yıldırım Keskin AT başkentlerini geziyor ve zemin yokluyorlardı. Bu dönemi Büyükelçi Yıldırım Keskin *Avrupa Yollarında Türkiye* kitabında anlatmış. Mehmet Ali Birand da *Türkiye'nin Avrupa Macerası* başlıklı bir kitap yazdı. Ama bence o dönem konusunda yapılmış en iyi inceleme İlhan Tekeli-Selim İlkin'in *Türkiye ve Avrupa Birliği* adlı üç ciltlik araştırmasıdır. Aslında bütün bu kitapları da karşılaştırmalı olarak okumak lazım.

— Ben sözünü ettiğiniz karşılaştırmalı okumayı yaptım. Ayrıntılarda farklar var. Ayrıca, Ankara'daki dışişleri bürokrasisi ile daimi temsilcilik arasında görüş farklılığı bulunduğu hissediliyor. Bir de sizden dinlemek isterdim bu konuyu. Büyükelçi Yıldırım Keskin kitabında başvuru tarihi konusundaki bilginin basına daimi temsilciliğiniz tarafından sızdırıldığı düşüncesinin varlığından söz ediyor. Başbakan Özal'ın telefon ederek Müsteşar Özülker'i azarladığını, sizin de Başbakan Özal'a telefon ettiğinizi ve azar işittiğinizi yazıyor. Gerçek nedir?

— Gerçek farklı. Meslektaşım Yıldırım Keskin, keskin bir yazardır. Kitabının bir yerinde benim Bangkok'a atandığımı bile yazmış. Endonezya ile Tayland arasında epey mesafe var. Ama ne gam? Hepsi Güneydoğu Asya. Hepsi bir hesap... Latife ediyorum tabii. Yıldırım iyi bir tiyatro yazarı ve romancıdır. Tabii çok başarılı bir diplomattır da. Yıldırım'ın ağabeyi Cenap Keskin de büyükelçidir. Benden önceki AB Daimi Temsilcisi Cenap Keskin'di. Rasyonel olduğu için bende özel bir yeri vardır Büyükelçi Cenap Keskin'in.

— Özel bir soru sormama izin verir misiniz? Siz rasyonel biri misiniz?

— Rasyonel olmak istedim hep. Ama hayatımda irrasyonel işler de yaptım. Şunu da söylemeliyim: irrasyonel hareketlerin ve kararların hayata kattığı tadı rasyonel olanlar belki tadamazlar. Belki dedim... Bilmiyorum.

— İrrasyonel eylemleriniz özel hayatınızla mı, meslek hayatınızla mı ilgili?

— Meslek hayatımda irrasyonel denebilecek ne yaptım? Jakarta'daki bina serüveni mesela. Başka? Doğrusu hatırlayamıyorum. Özel hayatımda irrasyonel adımlar çok daha fazla. Ama bunları konuşmaktan hoşlanmadığım için hiç girmeyelim.

— Yıldırım Keskin, sizin Avrupa Toplulukları'na üyelik başvurusu yapılmasına karşı olduğunuzu, başvurudan sonra, Al-

manların olumsuz tavır takınmaları nedeniyle de Müsteşar Uluç Özülker ile birlikte olumsuz bir tavır sergilediğinizi, hatta sizin "Almanlara danışılmadan başvurulursa olacağı buydu" dediğinizi, bu işin olmayacağını Ankara'ya yazdığınızı, daha da açık yazacak iken yazdırmadıklarını, dışişleri müsteşarının size engel olduğunu, "Bakanlıkta hava başka, senin için kötü olur" dediğini, sizin de yazmadığınızı söylediğinizi anlatıyor. Mehmet Ali Birand ise başvuru konusunda daimi temsilcilik ile Dışişleri Bakanlığı ve Devlet Bakanlığı arasında görüş ayrılığı bulunduğunu, hatta bu nedenle bilgilerin bir kısmının daimi temsilcilikten saklandığını teyit ediyor. Bunlar doğru mu?
— (Gülerek) Ne diyeyim size?

— *Çok neşelendiniz ve kahkaha atıyorsunuz? Neden?*
— Bu sorunuz benim gerçeğin ve tarih anlatımının sübjektif olduğu yolundaki düşüncemim bir kanıtı da ondan. İnsan kendi görüşünün doğrulandığını görünce keyif alıyor. Bu nedenle gülmüş olabilirim. Aslında trajikomik yanları olan bir öyküdür bu. "Bizde de böyle olur bu işler" sözünü doğrulayan bir öykü. Olayları bizzat yaşadığım için, bir de kendi açımdan anlatayım şu "gerçeği".

— *Anlatın ne olur? Ben de bu nedenle sordum zaten.*
— "Avrupa Toplulukları'na hemen başvuralım mı, başvurmayalım mı? Başvurumuz Komisyon'a havale edilir mi? Konsey havale etmeden reddeder mi?" şeklindeki papatya falının da öyküsüdür bu. Avrupa Toplulukları üyeleri arasında Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu olumlu karşılayan yoktu. Türkiye onlar için kaldıramayacakları bir yüktü. Başvurunun AT üyeleri açısından sorun teşkil edeceğini sayın Özal da biliyordu. Mehmet Ali Birand'ın anlattığına göre, Başbakan Özal, işgücünün serbest dolaşımının yürürlüğe girmeyeceği yolunda görüş belirten bir gazeteciye, "Beni fazla kızdırmasınlar, AET'ye başvururum, o zaman günlerini görürler" demiş. Başbakan Özal, işgücünün serbest dolaşımı konusunu

bana telefonla sorduğunda, bu hakkımızı Almanların ve diğer başka Avrupalı ülkelerin bloke edeceklerinin anlaşıldığını belirttim. Bunun üzerine hiddetlenen başbakan bana da "Ben onlara ne yapacağımı biliyorum, görürler günlerini" demişti. Avrupa Toplulukları'na başvurmayı bir korkutma ya da cezalandırma eylemi olarak algılamış olmalı.

— Yani tam üyelik başvurusunu yapmak Avrupalıları cezalandırmak mı oluyor? Biz bela mıyız?

— Esra Hanım, aman dikkat, 301 var! Ben bunu kültürümüzdeki "korkutma" eylemine olumlu anlam yükleme eğilimine bağlıyorum. Toplumda ve aile içinde korkutmaktan haz duyanlarımız vardır. "Sus, gebertirim seni, yırtarım bacağını", "Ağlarsan, öcü gelecek" korkutması yapılmaz mı bizde? Özetle, korkutmak olumlu bir şey sayılıyor. Örneğin, bir ayaktopu maçında Wembley'de İngilizlere 1-0 yenilmiştik. Ertesi gün gazeteler "1-0 mağlup olduk ama Wembley'de İngilizleri korkuttuk. Tir tir titrediler" diye yazmıştı. İngilizler korktular mı bilmem. Ama İtalyancada "Aman anacığım! Türkler geliyor" (*"Mamma, I Turchi"*) şeklinde bir halk deyimi olduğuna göre en azından onlar epey korkmuşlar bizden!

— Sonunda başvuru yapılmasına ne zaman, kim karar verdi?

— Başvuru 14 Nisan 1987 günü yapıldı. Kararı Ali Bozer ile konuşan Başbakan Özal verdi. Ben Strasbourg'da Avrupa Parlamentosu toplantısında olduğum bir sırada, 8 Nisan günü, Müsteşar Uluç Özülker, Tindemans'ın 14 Nisan günü Ürdün'e gideceğini öğreniyor. Belçika'nın AT Nezdindeki Daimi Temsilcilik Müsteşarı, meslektaşı Uluç Özülker'e "Başvuracaksanız bir an önce yapın" diyor. Türkiye'nin başvurusunun kokusunu alanların, bazı usul oyunlarına başvurma olasılığından bahsediyor. Özülker bunu Ankara'ya bildiriyor. Profesör Bozer'e de ayrıca duyuruyor. Başbakan bunun altında büyükelçinin imzası yok diyor. Büyükelçi Avrupa Parlamentosu toplantısı için Strasbourg'da diyorlar. İkna oluyor. AT Konseyi dönem başkanı Belçika'ydı. Leo Tindemans da Belçi-

ka Dışişleri Bakanı. Türkiye'ye karşı tarafsız davranıyor. Ayrımcılık yapmak istemiyor. İsteseydi, bin dereden su getirirdi. Ali Bozer, 9 Nisan 1984 Perşembe günü Başbakan Özal'a Kopenhag'dan telefon ediyor ve başvurunun yapılmasını öneriyor. Kendisi Paris'te 14 Nisan günü Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın genel sekreteri ile yemek yiyeceği için, başvuruyu 13 Nisan Pazartesi günü yapalım, diyor. Bunun üzerine başbakanın danışmanı Cem Duna, başbakanın 14 Nisan günü başvurulması talimatını verdiğini Ali Bozer'e söylüyor... O sırada Tindemans Brüksel'de değil; İspanya'da, av partisinde. Kendisinden randevu alınacak, temas kurulamıyor.

— Türkiye'nin kaderini etkilecek olan bir başvuru böylesine el yordamı ile ve hazırlıksız mı yapıldı?

— Tabii. Kervan yolda dizilir bizde. Başbakan Özal, tarih konusunda bir başka planı olduğu için, başvuru 14 Nisan'da yapılsın demiş. Başvuru mektubu da hazır değil. Gündüz Aktan, Kopenhag'da başvuru mektubunu kaleme alıyor. Bu metin telgrafla Ankara'ya yollanıyor. Özal imzalıyor. Brüksel'e kurye ile geliyor üç nüsha halinde. Uluç Özülker bana Strasbourg'a, Avrupa Parlamentosu'na telefon ederek acilen gelmemi istiyor. Ne olduğunu anlıyorum ve 9 Nisan Perşembe günü arabama atlayıp Brüksel'e dönüyorum. Hafta sonunu sakin geçiriyoruz. Ama fırtınadan önceki sessizlik bu...

— Fırtına mı koptu?

— Hem de ne fırtına! 13 Nisan 1987 Pazartesi günü Leo Tindemans Brüksel'de. Belçika Dışişleri Bakanlığı bize haber veriyor ve "Hemen telefon edip randevu alın" diyorlar. Ali Bozer Paris'ten telefon ediyor. Tindemans'tan 14 Nisan 1987 günü üyelik başvurusu yapmak için randevu talep ediyor. O sırada saat 11.00.

— Yıldırım Keskin de Kopenhag'dan Paris'e geçtiklerini, Ali Bozer'in Tindemans'a telefon ederek randevu aldığını yazmış. Ayrıca, Cumhuriyet *gazetesinin "Türkiye, Belçikalılar'ın*

zoruyla başvurusunu erkene aldı" şeklinde yayın yaptığını belirtmiş. Ali Bozer de "Brüksel'de gevezeler var; bilgi sızdırıyorlar" demiş. Sizin delegasyondan bilgi mi sızmış?

— Hayır. Uluç ile ben kendi aramızda telefonla konuşurken bile bu konudan söz etmiyoruz. Öylesine gizli tutuyoruz. Ama Yıldırım Keskin, kitabında, "Biz gazetecilere bir şey söylemiyoruz. Nereden öğreniyorlar?" diye yazdıktan sonra, şunları ilave ediyor: "Ankara'ya telefon ettim. TRT Haber Müdürü ile görüştüm. 14 Nisan sabahı Brüksel'de çok önemli bir olay cereyan edeceğini, haber müdürüne olayın ne olduğunu açıklamadan söyledim, muhabir göndermelerini istedim." TRT Haber Dairesi Başkanı, o sırada Bozer'in Avrupa'da çelik çomak oynamadığını biliyordu sanırım. 14 Nisan sabahı Brüksel'deki Egmont Sarayı'nda Belçika kralının sünnet düğününün yapılmayacağını da muhabirlerinden öğrenmişti herhalde ve ellerini kavuşturmuş, "Acaba nedir, nedir?" diye remil atıyordu belki...

— Bilgi sızmasının kaynağını biliyor musunuz? TRT Haber Dairesi Başkanı mı?

— Bu sorunun yanıtı çok basit aslında. Bilgi sızması filan yok. 13 Nisan 1987 günü saat 11.00'de Tindemans Özel Kalem Müdürü olan büyükelçiyi çağırıyor ve 14 Nisan günü Ürdün'e gidişini iki saat geciktirdiğini, o gün saat 08.30'da Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'na başvuracağını, İspanya ve Portekiz'in başvurusu nasıl alındı ise, Türkiye'nin başvurusunun da aynı şekilde alınacağını söylüyor. Egmont Sarayı'nın açılması talimatını veriyor. Basına, radyo ve televizyona da haber verin diyor. Saat 12.00'de büyük haber ajansları bu bilgiyi flaş haber olarak dünyaya geçiyorlar. TRT Haber Müdürü'nün merakı da böylece sona eriyor. Türkiye'de saat 13.30.

— Yıldırım Keskin'in kitabında anlattığına göre Özal kızmış ve Brüksel'e telefon ederek Müsteşar Uluç Özülker'i haşlamış... Sonra siz Strasbourg'dan Başbakan Özal'a tele-

fon etmişsiniz, bir azar da siz işitmişsiniz. Mehmet Ali Birand ise Özal'ın sizinle konuşmasında haberin nasıl sızdığını öğrendiğini size söylediğini ve telefonu kapattığını söylüyor. Gerçek nedir?

— Ben Strasburg'da değil, Brüksel'deyim, bu biiir. Özal telefon ettiğinde benimle konuştu ve dışişlerinin bilgi saklayamadığını, kevgir gibi olduğunu söyledi, bizleri sır tutamamakla suçladı, ikiii. Neden? Çünkü Özal 13 Nisan 1987 günü öğleden sonra Ankara'da cumhurbaşkanını görmek için Çankaya'ya çıkıyor ve "Yarın Avrupa Topluluğu'na başvuracağız" diyor. Köşkten çıkarken kapıda gazeteciler Özal'ı bekliyor ve uluslararası haber ajanslarının flaş haber olarak geçtikleri mesaja dayanarak "Türkiye AT'ye yarın tam üyelik başvurusunu yapacakmış, doğru mu?" diyorlar. Oysa Özal'ın amacı başka. Ertesi günü ANAP grubunu toplayacak ve "Sizinle konuştuğum şu anda Türkiye kendisine çağ atlatacak olan AT başvurusunu yapmaktadır, hayırlı olsun" diyecek. Ajansların bu haberi önceden vermesi Özal'ın sürpriz yapma ve basını atlatma oyununu bozmuş oluyor.

— Çocuk oyunu gibi bir olay. Özal sürpriz yapmaya o kadar meraklı mıydı? Siz başbakana ne dediniz?

— Haberin bizden çıkmadığını, Brüksel'deki uluslararası haber ajanslarının bu bilgiyi Belçika Hariciyesi'ne dayanarak verdiklerini söylemeye çalıştım. Ama dinlemedi beni. Ve birden, "Pulat, sen şimdi o müracaat mektubunu al ve götürüp Tindemans'a ver" dedi. "Aman Sayın Başbakanım, yarın Egmont Sarayı'nda tören yapılacak, herkes buna göre hazırlanmış durumda, nasıl olur?" dedim. Ayrıca, "Sayın Devlet Bakanı Profesör Ali Bozer bu gece Brüksel'e gelecek. Belçika Dışişleri Bakanı onu yarın sabah Egmont Sarayı'nda bekliyor. Ürdün seyahatini onun için iki saat erteledi. Nihayet AT Komisyon Başkanı Delors'u da ziyaret edecek" dedim. "Ali Bey'den özür dileriz. Benim talimatım bu, sen müracaat mektubunu ver, ben onları atlatayım da görsünler" dedi. O gün hakkında, bugün bile gözümden

gitmeyen bir imaj var. Herhalde bu konuşmalar sırasında ben de sesimi yükseltmeye başlamışım ki, tam karşımda duran Uluç Özülker iki elini yukardan aşağıya doğru hareket ettirerek, beni sesimi kısmaya ve sakin olmaya davet ediyordu. Sağolsun.

— *Ne yaptınız?*
— "Elçiye zeval olmaz" derler. Lahavle çekerek Tindemans'ın Özel Kalem Müdürü olan büyükelçiyi telefonla aradım ve Başbakan Özal'dan aldığım talimatı anlattım. Dönem başkanı olan Belçika Dışişleri Bakanı'na, hemen gidip hükümetim adına AT'ye üyelik başvurusu mektuplarını sunacağımı bildirdim. Uzun bir sessizlik oldu telefonda. Adam herhalde ne diyeceğini şaşırdı. Belki de benim aklımı kaçırdığımı filan sanmıştır. Ben olsam öyle düşünürdüm. "Stresten kafayı yemiş bu adam" derdim. Oldukça uzun bir sessizlikten sonra, ben "Alo, alo orada mısınız?" diye soracak iken, Tindemans'ın kabine şefi, bu talebime olumlu cevap vermesinin imkansız olduğunu söyledi. "Bakan makamında yokmuş, randevu alamadım" dersiniz diye de yol gösterdi. Ayrıca, "Ne olur bizi iç işlerinize karıştırmayın, yarın Egmont Sarayı'nda görüşürüz" dedi. Ankara'ya Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'na telefon ettim ve durumu anlattım. Onun da çok sıkıldığı sesinden belliydi. Bakanımdan başbakan ile görüşmesini ve talebinin diplomatik ilişki usullerine uymadığını lütfen anlatmasını istedim. Vahit Halefoğlu, başbakan ile görüşürse bunun bir hükümet meselesi haline gelebileceğini düşünmüş olacak ki, "Talimatı sana doğrudan vermiş. Sen ara. Talimatın sonucunu kendin arz etmen daha doğru olur "dedi.

— *Yıldırım Keskin, kitabında Vahit Halefoğlu'nun size, "Merak etme, alışırsın" dediğini yazmış. Doğru mu?*
— Hayır. Doğru değil. Sayın Halefoğlu bana öyle bir şey söylemedi. "Talimatı sana vermiş, sen ara, senin arz etmen daha doğru olur" dedi.

— Başbakanı arayarak aldığınız cevabı ilettiniz mi?
— Başbakana telefonla ulaşmaya çalışırken, bir yandan da onun kabinesindeki AT'ye başvurma taraftarı olan meslektaşlarımın neden müdahale etmediklerini doğrusu düşünmeden edemiyordum. Sonra, bu gibi durumlarda herkesin ortadan kaybolmuş olacağını düşündüm. Bir süre sonra Başbakan Özal'a bağlanabildim. Kuru bir sesle "Ne var?" dedi. Aldığım yanıtı naklettim. "Sen de o mektubu kimi bulursan ona verirsin, Avrupa işlerinden sorumlu yardımcı bakan, dışişleri bakan yardımcısı, kimi bulursan ona götür ve bunun benim şahsi ricam olduğunu söyle" dedi. Gene ikna etmeye çalıştım. Başaramadım.

— Bu durumda bir büyükelçi ne yapar?
— Talimata karşı görüşü varsa bildirir. Talimatı yerine getiremiyorsa istifa eder. Ya da aldığı talimatı inanıyor gibi yaparak yerine getirmek zorundadır. Ben yeniden bakanın kabine şefini aradım. Başbakan ile görüştüğümü söyledim ve aldığım yeni talimatı aktardım. "Başbakan, bunun kendi kişisel ricası olduğunu söylememi de istedi" dedim. Muhatabım, bu kez bekletmeden şu cevabı verdi; "Başbakanınıza, hiçbir Belçika bakanının Brüksel'de olmadığını, bakan yardımcılarının da yerlerinde olmadıklarını, hatta benim, yani muhatabınız Özel Kalem Müdürünün de burada olmadığını bildiriniz lütfen; yarın sabah 08.30'da Egmont Sarayı'nda görüşmek üzere" dedi.

— Bu yumruk gibi cevabı da başbakana ilettiniz mi? Ne tepki aldınız?
— Aynen bildirdim. Doğrusunu ister misiniz? Ne tepki aldığımı hatırlamıyorum. Galiba "Peki" filan dedi. Heyecanı geçmişti. Belki de talimatının bir diplomatik skandala neden olabileceğini sonunda anlamıştı.

— Başbakanın bu tepkisinin nedenini nasıl izah ediyorsunuz?
— Siyasetçiler, bir süre sonra gazetecilere alerji duymaya başlıyorlar. Eleştirileri hazmedemiyorlar. Gazetecilerin haber

ve yorumları bazen çok hatalı ve insafsız olabilir. Belden aşağı darbeler bile vuruluyor. Ama siyasetçiler de yüz göz oluyorlar gazetecilerle. Bir noktaya geliniyor ve dolan bardak taşıyor. Türkiye'nin AT'ye müracaatı siyaseten çok riskliydi. Altyapısı hazırlanmamıştı. AT Konseyi, "Başvuru şartları oluşmadığı için şimdilik komisyona yollamayalım, Avrupa Parlamentosu da meseleyi bir incelesin, daha sonra yeniden ele alarak bir karar veririz" diyebilirdi. Bu tabii bir hükümet başkanı açısından yıkıcı olurdu. Ben de başvuru hazırlığının yetersiz olması nedeniyle karşı çıkıyordum. O zaman da, bugün de AB'deki işler önceden uzun uzun hazırlanarak, iyice pişirilerek gündeme getiriliyor. Oldubittiler AB çalışma yöntemlerine hiç uymaz.

— Başvurudan sonra AT ile ilişkileri Brüksel'de ve Ankara'da daha AT yanlısı bir ekip yürütmeye mi başladı?

— Ben, dış görev sürem çoktan dolmuş olduğu için merkeze döndüm. Uluç Özülker de merkeze atandı. Hemen yanlış anlamaları önlemek için söyleyeyim. Türkiye'nin Avrupa Toplulukları üyeliğine karşı olan biri değilim. Kendimi oldukça Avrupalı saydığımı söylemem de yanlış olmaz. Özülker de Avrupa'ya karşı biri değildir. Son derecede bilgili ve rasyonel bir meslektaşımdır. 1987 sonbaharı ve daha sonrası için, olsa olsa yoğurdu yeme farkından kaynaklanan bir nöbet değişikliğinden söz edilebilir. Bunu normal karşılıyorum. Hepimiz Türkiye'nin ilerlemesini ve Batı camiası içinde yer almasını istemekteydik. Şimdi, başvurunun üstünden 22 yıl geçmiş. O tarihten bugüne hangi gelişmeleri yaşadığımızı siz de biliyorsunuz. Üstelik bu konu sizin uzmanlık alanınız.

Türk makamları arasında eşgüdüm eksikliği

— Siz o dönemde AT işlerinin Devlet Bakanlığı'nın sorumluluğuna verilmesi ile iki bakana karşı sorumlu olan bir büyükelçi haline mi geldiniz? Ali Bozer'in bakış açısı sizin dışişlerine yansıttığınız bakış açısından farklı mıydı?

— Ben bakanıma karşı sorumluydum. Ali Bozer de devlet bakanıydı. Hükümet üyesiydi. Elbette ona karşı da yükümlülüklerim vardı. Bizim daimi temsilcilik olarak, başvurunun zamanlaması ve yeterli destek sağlanmadan yapılmaması konusunda sunduğumuz görüş Ankara'nın değerlendirmesinden farklıydı. Sayın Başbakan'ın yanında görev yapan üç dışişleri danışmanı vardı. Özdem Sanberk, Cem Duna ve Gündüz Aktan. Bunların ilk ikisi daha sonra AB Nezdinde Büyükelçilik yaptılar. Bu danışmanlar başvurunun bir an önce yapılması lehindeydiler. Doğru ya da yanlış demiyorum. Onların yaptığı değerlendirmenin de elbette geçerli yönleri vardır. Türkiye ileri ülkelere yetişmek için sıçrama yapmak zorundaydı. Bu da yerinde saymakla gerçekleşemezdi.

— AT ile ilişkiler konusunda ulusal makamlar arasındaki eşgüdüm yeterli miydi?

— AT ile ilişkiler çok geniş bir alanı kapsıyor. Teknik konular var. Daimi temsilciliğimize ulaşan konularda kurumlarımız arasında eşgüdümü sağlama görevim vardı. Ankara'daki eşgüdümü Dışişleri Bakanlığı sağlamak durumundaydı. Çeşitli bakanlıkların AT konusundaki görüşleri arasında farklar bulunuyordu. Bu farkların AT ile ilişkilerde muhatabımıza yansıtılmaması gerekliydi. Devletin tek bir dış politikası vardır.

— Bununla, AT konusunda Ankara'daki makamlar arasında koordinasyon eksikliğine dolaylı olarak değinmek istediniz, öyle değil mi?

— Evet. Özal hükümetinde AT ile ilişkiler konusunda farklı görüşler vardı. Herkes bu konuyu çok iyi bildiği düşüncesindeydi. Ekrem Pakdemirli ekonomik işlerden sorumlu bakandı. Onun AT üyeliği konusunda büyük bir heyecan taşıdığını söyleyemem. Devlet Planlama Teşkilatı da tam üyelik başvurusuna mesafeliydi. Bunların Dışişleri Bakanlığı ile eşgüdüm içinde çalışma hevesleri yoktu. Dış ticaret teşkilatından gönderilen, ama daimi temsilcinin maiyetinde çalışması gereken

ekonomi müşaviri, sürekli uyumsuzluk içindeydi. Olay çıkarıyor ve özerk çalışmak istiyordu. Bu davranışı, kanımca, bağlı bulunduğu makam tarafından cesaretlendiriliyordu. Özal'a yakın bazı politikacıların Hariciye'yi ve daimi temsilciliği başbakana şikayet ettikleri haberleri bana ulaşıyordu.

— Sorunlu bir manzara çizdiniz. Müşavir ne gibi olay çıkarıyordu?

— Nereden başlayayım? Dışişleri dışındaki bakanlıklar, başmüşavirlik denilen yapay bir unvan yaratmışlardı. Diplomasi memurlarının unvanlarını belirleyen Viyana Sözleşmesi'nde baş veya orta veya son müşavir yok. Daimi temsilcikte görevli olan Ekonomi "Başmüşaviri" Aydemir Alpkaya, Daimi Temsilci Yardımcısı Müsteşar Uluç Özülker'in unvan ve yetkisini tanımıyor, "Ben devlet memurları hiyerarşisinde ondan kıdemliyim" gerekçesini ileri sürüyordu. Çalışma usulümüze uyarak yazılarını Müsteşar Daimi Temsilci Yardımcısı Özülker'e götürmeyi reddetmekteydi. Çözüm olarak yazılarını sekreterime bırakmasını söyledim. Sekreterime de dosyayı bana sunmadan önce daimi temsilci yardımcısına götürme talimatını verdim. Günün birinde şifre yazışma memurumuz, ekonomi müşavirini temsilciliğin şifre telgraflarının fotokopilerini çekerken gördüğünü ve bunun kripto güvenliği açısından yasak olduğunu, hatta suç teşkil ettiğini söyledi.

— Şifre yazışmanın fotokopisini almak suç mudur?

— Evet. Devlet güvenliğinin ihlali sayılır. Zira bu metni eline geçiren kişi, sizin şifre sisteminizi çözebilir. Çok hızlı bilgisayarlar var şimdi. Ekonomi Müşaviri'ne yazılı olarak şifrelerin kopyasını çıkarıp çıkarmadığını sordum ve fotokopi almanın güvenlik talimatına uymadığını belirttim. Müşavir kopya çıkarmadığını yazılı olarak bana bildirdi. Cevabını dosyaya koyduk. 15 Ağustos 1986 günü bir kota meselesi hakkında merkeze telgraf çekmemiz gerekti. Ekonomi Müşaviri izindeymiş. Zaten, 15 Ağustos Aziz Meryem tatili. Biz çalışıyoruz. Müşavirin muavininden bilgi istedim. Bilmiyor. "Dosya-

nızı getirin" dedim. Getirdi. Baktım, dosyanın içi şifre yazışmalarının fotokopileri ile dolu. Üstelik ekonomi müşavirliği, bir yıl kadar önce başka bir dairede kiracıydı. Kilitli bir kasası yoktu. O döneme ait gizli yazışma fotokopileri de vardı dosyada. Yani açık ihlal vardı.

— Ne yaptınız?
— Yetkili memurları yolladım ve müşavirliğin tüm dosyalarındaki şifre yazışma fotokopilerini dosyalardan ayıklattım. Zabıt tutturdum. Müşavir ertesi günü göreve gelmiş. Olan biteni duymuş. Odama daldı, ağzından köpükler saçarak, bana ağır hakaretler etmeye başladı. Üstüme yürüdü.

— Gerçekten son derece büyük bir terbiyesizlik bu. Sonra neler oldu?
— Yan kapıdan dışarı çıktım ve koruma memurlarını çağırdım. Adamı yaka paça dışarı attılar. Durumu derhal Ankara'ya bildirdik. Onun bakanı olan Pakdemirli, bu memurunu yaklaşık bir yıl geri çekmedi. Başbakan bile bu memuru geri aldırmayı başaramadı.

— Gerçekten inanılması güç bir durum, ayrıca tam bir partizanlık örneği. Bir de o dönemde bazı sağlık sorunları yaşadığınızı, yanınızda bulunan arkadaşlarınız söylediler. Ameliyat olup, aynı gün ofisinize gelmişsiniz.
— Evet, bir buçuk yıl içinde arka arkaya yedi kez ameliyat oldum. İlk ameliyatı yapan cerrahın hatası yüzünden. Sonunda yaşlı bir profesör çok zahmetli bir tedavi ile beni iyileştirdi. İkinci ameliyattan ayıldıktan hemen iki saat sonra daireye gittiğim doğru. Önemli bir konu vardı. Ama bugünkü aklımla yapmazdım herhalde.

Başbakan ile dışişleri bakanı arasında güvensizlik mi vardı?

— Avrupa Toplulukları Nezdinde Daimi Temsilci olduğunuz dönemle ilgili olarak, çeşitli kurumlar arasında eşgü-

düm eksikliğine değindiniz. O dönemde yayımlanmış bulunan gazetelerde yaptığım kısa bir tarama başbakan ile dışişleri bakanının arasının da sıcak olmadığına işaret ediyor. Sorunun kaynağında başbakanın Dışişleri Bakanlığı'na olan güvensizliği mi yatıyordu? Yoksa kişisel bir uyumsuzluk mu vardı?

— Başbakan Dışişleri Bakanlığı'na tam anlamıyla güven duymuyordu demek, devlet terbiyem açısından bana ağır geliyor. Ama Dışişleri Bakanlığı, bazı konularda sayın Özal'a fazla formalist, inisiyatif almaktan ya da yaratıcılıktan uzak görünmüş olabilir.

— Dışişleri Bakanlığı formalist midir?

— Dışişleri Bakanlığı kadrosu sıfır risk ile çalışmak ister. Geçmiş örneklerden ders alır ve ileriye doğru projeksiyonlarında, uzak bir olasılık bile olsa tüm tehlikelere işaret eder ve bunları önleyici tedbirleri öne çıkarır. Riski azaltıcı önlemler alınamazsa o öneri veya inisiyatife sıcak bakmaz. Bu tutum, doğal olarak, formalist ve fazla tutucu bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Bakanlık, kararı verecek olan hükümetin önüne tüm olasılıkları, avantajları ve tehlikeleri koyar. Diplomatik ilişkiler ve yazışmaların biçimi ve dili önemlidir. Malum bu konu bugün de gündemde. Üslup meselesi yani. Dış ilişkilerde karşılıklılık da esastır. Size nasıl hitap ediliyorsa siz de ona göre karşılık verirsiniz.

— 19. yüzyıl diplomasi kurallarında bir gevşeme yok mu?

— Var tabii. Ama diplomatik akademi öğrenimi görenler diplomatik usullere uygun davranmaya özen gösterirler. Bu onlara bir şey kaybettirmez.

— Uygun davranılmazsa ne olur?

— Kimi muhatabınız kuralı bilmediği için öyle davranır. Kimi kuralı bile bile çiğner. Bunlar arasındaki farkı kavramak önemlidir. Diplomatik temsilciye gösterilen saygı onun şahsına değil, devletine gösterilmektedir.

— Biraz önce sormuştum. Başbakan Turgut Özal ile Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu arasında gerçekten soğukluk var mıydı?

— Bazı gazeteciler ilişkilerinin sıcak olmadığını yazdılar. Belki, aralarında bir doku uyuşmazlığı bulunduğu söylenebilir. O dönem gazetelerinde tarama yaptığınızı belirttiniz. Belki gözünüze çarpmıştır: "Vahit Halefoğlu'nun uygar, dünya görüşü çok değişik bir kişi olduğu ve Bakanlar Kurulu üyesi başka bakanlar ile aynı dili konuşamadığı" bile yazılmıştı. Başbakan ve eşi Semra Hanımefendi, Vahit Bey'i ve eşini ülkenin seçkinler grubunun temsilcileri olarak görüyorlardı.

— Başbakan Turgut Özal Türkiye'nin günün birinde Avrupa Birliği üyesi olacağına inanmış mıydı?

— Bu konuda çok farklı görüşler dile getirildi. Başbakanlığı öncesi dönemde Erbakan'a yakınlığı ile bilinen Turgut Özal, Ankara'da "takunyalı" denen bir gruptan sayılırmış. O dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği macerasına çok mesafeli durduğunu herkes söylüyor. Özal, daha sonra tutum değiştirip AT'ye başvurunca, Avrupa'ya yakın durmasının, Türkiye'nin Avrupa tarafından dışlanmakta olduğunun ispatına yönelik bir girişim olduğu da ileri sürüldü. Sözde, "olmayacak şeyin" olamayacağı kanıtlandıktan sonra, Türkiye önündeki diğer seçeneklere daha rahat bir şekilde eğilebilecekmiş. Diğer seçenekler de İslam dünyası ile bütünleşme olacakmış. Erbakan'ın Müslümanların ortak parası olarak İslam Dinarı'nı gösterdiği günleri yaşamadık mı?

— Siz de Özal'ın gizli bir gündemi bulunduğu görüşüne katılıyor musunuz?

— Öyle düşündüğüm anlar oldu. Bu düşüncenin bir nedeni de Turgut Bey'in Devlet Planlama Teşkilatı'nda iken Avrupa'ya soğuk baktığını bilmemdi. Ancak, başbakan ile yakın teması olan meslektaşlarım, özellikle yanında bulunan dışişleri mensubu danışmanlar, bu görüşün doğru olmadığını ve Turgut Özal'ın Türkiye'nin geleceğinin Avrupa'ya entegras-

yonda olduğuna samimi olarak inandığını söylediler. Ben bu değişimi çok ilgi çekici buluyorum. Şimdi de Başbakan Tayyip Erdoğan benzer bir değişim süreci yaşar gibi görünüyor. Ey Avrupa, sen nelere kadirsin!

— Avrupa Toplulukları ile ilişkilerin Başbakan Özal tarafından Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılarak Devlet Bakanı Profesör Ali Bozer'in sorumluluğuna verilmesi de dışişlerinin görev alanlarını sınırlama işareti sayılmaz mı?

— Öyle olduğunu düşünenler var. Benzer şekilde Arap ve İslam dünyası ile ilişkiler de bir devlet bakanının sorumluluğuna verilmişti. Başbakan Özal dış politika konularını bir yandan çeşitli bakanlıklara dağıtıyor, öte yandan pek çok alanda danışmanlarını kullanarak bizzat inisiyatif alıyordu. Bu inisiyatiflerden dışişleri bakanının önceden haberi olmuyor ve iş işten geçtikten sonra bilgi veriliyordu. Süleyman Demirel'in Turgut Özal hakkında "Türkiye'nin dış politikasını Ceneviz yönetimi gibi değerlendiriyor" şeklinde meşhur olmuş bir sözü vardır. Ama hatırladığım kadarı ile Özal, Maliye Bakanlığı'nı da dışlamaktaydı. Güven duyduğu Adnan Kahveci gibi bazı politikacı / teknokratlarla çalışmayı yeğlemekteydi. Enteresan bir adamdı Adnan Kahveci. İlgi çekici düşünceleri vardı. Onunla ilgili bir de mayhoş anım vardır.

— Anlatır mısınız?

— Efendim, AT Komisyon üyesi Cheysson Türkiye'yi ziyaret ettiğinde, Başbakan Özal, kendisine bir öğle yemeği verdi. Bu yemek sırasında Cheysson yanında oturan Adnan Kahveci'ye Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki barajlar yapılırken, oraya balık ekilmesini ve bu balıkların yaşayacakları mağara ve kovukların baraj gölü dolmadan yaptırılmasını önerdi. Burada üretilecek balıkla tüm Doğu Anadolu'nun protein ihtiyacının karşılanacağını uzun uzun, örnekler vererek anlattı. Adnan Bey, kendisini sabırla dinledi, biraz düşündü ve yanıt olarak "Bizim halkımız balık yemez ki" dedi. Ben tam karşılarındaydım. Cheysson'un ne söyleyeceğini merak ediyordum.

Sustu ve biraz gülümsedi, adeta "Ne haliniz varsa görün" demekteydi içinden. Sonra öbür yanında oturan kişiye dönerek başka bir konuya geçti.

— Kıssadan hisseniz var mı?
— Siz bundan hangi dersi aldıysanız, ben de aynı dersi almışımdır.

AB Türkiye ilişkilerinde Araf formülü

— Size bu konuda son bir soru sormak istiyorum. Türkiye'nin Avrupa Birliği macerası nasıl sonuçlanacak sizce? Beklentiniz nedir?
— Türkiye, bu iş burada biter diyerek bir noktada havlu atmaz ise –ki atmaz kanısındayım– *alla turca* bir formül bulacaklar. Şimdilik, "imtiyazlı ortaklık" dediler ve AB müktesebatında bulunmayan bir formülü çayıra saldılar. Kendileri de bilmiyorlar bunun ne olduğunu. AB bu ve benzer durumlarda hep ara formüller arar ve sorunu zamana yayar. İşte buna benzer *sui generis* bir "Araf formülü" bulacaklar Türkiye için. Ama bunu bile Türkiye'den pek çok siyasal ödün koparıktan sonra kabul edecekler. Çözüm, tam üyeliğin altında bir yer olacak.

— Nedir Araf formülü dediğiniz?
— Araf sözcüğünü Fransızca "purgatoire" karşılığında kullandım. Purgatoire, Hıristiyanlıkta, mümin ruhların günahlarından arınmak üzere bir süre kaldıkları yer, bekleme alanı anlamına gelir.

— Siz, ASAM'ın organize ettiği, "Stratejik Öngörü, Cumhuriyet'in 100. yılında Türkiye ve Dünya Sempozyumu"na bir bildiri sundunuz. Bu bildirinizin sonunda Türkiye Kalite Dermeği'nin 2004 yılında düzenlediği yıllık toplantıya katılan Japon iktisatçı Kenichi Ohmae'nin Türkiye'nin çıkarının AB içinde olmaktan değil, AB ile ilişki içinde olmaktan geçtiğini söylediğini hatırlattınız ve ona hak verdiğinizi söylediniz.

— Evet, siz de her iki toplantıya katılmıştınız. O toplantıda AB-Türkiye ilişkilerini gözden geçirdikten sonra, gerek Türkiye'nin, gerek Avrupa Birliği'nin bir düşünme süreci içine girdiklerini ve heyecandan, polemikten uzak bir nefes alma döneminin yararlı olabileceği görüşünü savundum. O sırada Dünya Bankası Türkiye Direktörü Vorkink'in de Türkiye'nin mevcut reform sürecini sürdürmesi halinde güçlü ve rekabetçi bir ülke durumuna geleceğini belirttiğini, bu durumda günün birinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ni istemesinden çok, AB'nin Türkiye'yi istemesinin olası olduğunu düşündüğünü de vurguladım. Bunu söylerken, AB ile yürüttüğümüz üyelik görüşmelerini askıya almayı önermiyorum. Yanlış anlaşılmasın. Hayır. O konuda inisiyatif bizde değil. Bazı fasılları yavaş yavaş açacaklar. Bazı fasılları açmak için ek ödün isteyecekler. Her seferinde duruma göre değerlendiririz diyorum. O süreç kendi yağı içinde pişmeye devam edecek. Dikkatimizi o noktaya teksif etmeyelim. Maksat Türkiye'nin ekonomik ve sosyal açıdan güçlü olmasıdır. Her şeyin anahtarı güçlü olmakta. Bunu sağlarsak AB'nin içinde veya yanında yolumuza devam ederiz.

— Yani, siz, sayın başbakandan esinlenerek, biz de Ankara kriterlerini uygularız mı demektesiniz?
— Ankara kriteri terimini Kopenhag Ölçütü ya da AB ile üzerinde mutabakata varılan diğer ölçütlerin alternatifi olarak kullandıysanız, uluslararası ilişkilerde karşı tarafın onayı olmadan ortak ölçüt dayatılamaz. Ankara kriterinden maksadınız, "sen yoluna, ben yoluma" anlamına geliyorsa, bu da kopma anlamına gelir. Özetle efendim, diplomaside kullanılacak her sözü ölçüp biçmek gerekir,

— Almanya'nın eski Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, "Türkiye Avrupa için 'kuantum sıçrayışı' olur demişti. Bu ne anlama geliyor?
— Joschka Fischer'in "kuantum sıçrayışı" terimi ile anlatmak istediğini Alman kuantum fizikçisi Max Planck'ın düşüncelerini referans alarak şöyle yorumlayabilirim: Kuantum fiziği, akılı fizikten ayırmayı öngören bir kuramdır. Bu teori,

bilimsel nedensellik varsayımını sarsmıştı. Nedensellik, birkaç olguyu, zaman içinde yan yana getirdikten sonra bunlardan birinin veya birkaçının neden, diğerinin de sonuç olduğunu varsayar. Daha basit bir anlatımla en ileri bilimsel araştırmalar bile hayal gücümüzün özgür yaratıcı yeteneği olmaksızın bizi bir adım öteye götüremez. Kişi nedensellik yasasına aykırı şeyler üzerinde kafa yormamış ise onun çalışmalarından yeni bir düşünce ve atılım beklenemez. Zira düşünce atomlardan ve elektronlardan daha ince niteliktedir. Düşüncemizde bir atomun çekirdeğini kolayca parçalar, milyonlarca ışık yılı uzaklığını bir solukta alırız. Doğa insanın uçsuz bucaksız düşünce dünyasının sadece dar bir bölümünü kapsar. Bu düşünce dünyasını harekete geçirmek için bir dürtüye ya da Fischer'in deyimi ile bir sıçramaya gereksinme vardır. Bu sıçrama bir kez yapılınca ortaya çıkacak geniş perspektife sadece klasik nedensellik ilişkisi çerçevesinde ulaşılamaz. İşte, insanların ve toplumların bu sıçrayışı yapacak enerji ve cesarete gereksinmesi var. Ben Atatürk devrimlerini de aynı kuantum sıçrayışı çerçevesine sokanlardanım.

— Siz Joschka Fischer'in Türkiye hakkındaki değerlendirmesine katılıyor musunuz?

— Türkiye'nin Avrupa Birliği içinde yerini bulmasını isteyen bir insan olarak bu analize katılırım. Fischer, o konuşmasında "Kuantum sıçrayışlarını yapmak için cesaret gerekir" demişti. Ama Avrupa'nın Türkiye'nin katılımıyla yeniden dizayn edilmesi için, ülke yöneticilerinin kısa vadeli ulusal çıkarların arkasına gizlenmemesi lazım. Politikacılar ise, halkın reyi ile iktidara geldikleri için, ufak menfaatleri ön plana çıkarmak zorunda kalıyorlar. Burada aşılması kolay olmayan bir engel görüyorum. Buna ilaveten din, kültür ve değer farkından doğan ve kökü derinlere inen başka engeller var.

— Bu söylediklerinizi konuşmamızı farklı değerler sorunsalına yönlendirmiş oluyor. Bu konuya ayrıca değinmeyi önereceğim.

ONUNCU BÖLÜM

Avrupa Parlamentosu ile İlişkiler

Parlamenterimiz 15 Şubat 1987 tarihli Zaman *gazetesine şu demeci vermiş: "Ben dün Viyana'ya kadar gelmişim. Bugün oranın içine yerleşeceğim. Oraya girdiğimde AT'nin en büyük ülkesi olacağım. Türkiye olarak, kendi dünya görüşümü oraya empoze edeceğim. AT'nin endişesi bu. Adamlar haklı. Çünkü bizi eritemiyorlar. Hani bazı kimyevi maddeler vardır. Başka bir bünyede erimez. Civa ve kurşun gibi. Biz kurşun gibiyiz. Türkiye'nin AT'ye girişi eski fetihlere benzeyecek... Yunanistan AT'ye uşak-efendi ilişkisi içinde girdi. Türkiye öyle olmayacak"*

Pulat Tacar, Avrupa Birliği Müzakere Süreci başlıklı bir konferansta konuşmasını yaparken (2005). Katılımcılar arasında gazeteci Mehmet Ali Birand ile Kenneth Dyson da var.

— Siz göreve başladığınızda Avrupa Parlamentosu ile ilişkiler ne durumdaydı?

— O dönemde Avrupa Parlamentosu bizi dışlamaya devam ediyordu. 1984 yılı yaz aylarında Avrupa Parlamentosu seçimleri yapılmıştı. Türkiye ile Karma Parlamento Komisyonu'nun yeniden kurulması konusu da gündeme gelmişti. Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye karşıtlarının verdiği Avrupa Parlamentosu kanadının oluşturulmamasını isteyen bir önerge iki oyla reddedilmişti. Bunun üzerine Yunanlıların, Komünist ve Sosyalist grupların elebaşları başkanlık kürsüsüne yürüdüler. Avrupa Parlamentosu saatlerce süren –eşine az rastlanır– kavgalı bir oturuma sahne oldu. Buna "Türkiye meydan savaşı" bile dendi. Sonuçta zor kullananlar muratlarına erdi. Liberal Grup'un Başkanı Bayan Simone Weil'in bulduğu bir formül kabul edildi. Karma Parlamento Komisyonu'nun Avrupa kanadı teorik olarak oluşturulmakla birlikte, üyelerinin adlarının belirlenmesi ve toplantıların başlaması AT-Türkiye Ortaklık ilişkisinin canlandırılmasına kadar askıya alındı.

— Siz Avrupa Parlamentosu toplantılarının tümüne katıldınız mı?

— Gözlemci olarak katıldım. Ben Kasım 1984'te göreve başladıktan hemen sonra Avrupa Parlamentosu başkanını ve diğer siyasal grup başkanlarını ziyaret etmek için Strasbourg'a gittim. Fransız Başkan Pfimlin ilk iş olarak, Ermeni soykırımı konusunu açtı ve "Türkiye soykırımı neden tanımıyor?" diye sordu. Yanında danışmanı, önünde de bir dosya var. Başkana bir nezaket ziyareti yapmak için orada olduğumu, ama istiyorsa tüm konuları görüşebileceğimi, Ermeni iddiaları konusunu bildiğimi ve bu konuda kendisine ayrıntılı bilgi verebile-

ceğimi, bu arada Fransızların Çukurova'da Ermeniler'e Fransız üniforması giydirerek yaptıkları katliama da değinmem gerekeceğini söyledim. Muhatabımın gözünün içine bakarak konuşuyordum ve yaşlı politikacının yüzünün sinirden kızardığını gördüm. Parlamento başkanına, kendisinin de hukukçu olduğunu ve uluslararası hukuk çerçevesine giren bu konuya hukukçu olarak bakması gerektiğini söyledim. Tatsız bir konuşma cereyan etti aramızda. Endonezya'da el üstünde tutulmaya alışmıştım. Bu benim için soğuk duş oldu. Daha sonra Parlamento'nun tatil olduğu ağustos ayları dışında üç yıl boyunca her ay Avrupa Parlamentosu toplantılarına katılmak için Strasbourg'a gittim.

— Kasım 1984'te yaptığınız ilk temaslar nasıl geçti?
— Avrupa Parlamentosu'nda siyasal grup başkanlarını ziyaretle işe başladım. Komünistler ve Yeşiller benimle görüşmeyi kabul etmediler. Sosyalist Grup başkanı kendine yok dedirtti ve Türkiye ile temastan sorumlu Fellermaier benimle görüştü. Tüm ziyaretlerimde muhataplarımı Türkiye'ye karşı mesafeli buldum.

— Karma Parlamento Komisyonu'nun kurulmasının AP tarafından askıya alındığını söylediniz. O komisyon Türkiye ile AT arasındaki Ortaklık Anlaşması'nın bir gereği değil miydi?
— Öyle idi, ancak Avrupa Parlamentosu KPK'ya vereceği üyeleri seçmeyerek bu kurumun işlemesini fiilen bloke etmişti. Aynen işgücünün serbest dolaşımı gibi. İşgücünün serbest dolaşımı hakkı da hukuksal olarak 1 Aralık 1986'da doğmuş olmalıydı. Ama bu hakkın uygulanmasına ilişkin Ortaklık Konseyi kararının gündeme alınması Avrupa tarafından bloke edildi. Yani hak doğdu ama bunun yürürlüğe girmesi taraflardan birinin vetosu ile görüşülmeyerek durdurulmuş oldu.

— Bir çeşit "Ben yaptım, oldu" uygulaması yani... Parlamento'daki blokajı aşmak için ne yaptınız?

— Oluşan boşluğu kapatmak amacıyla, Muhafazakar Parti'ye mensup bir İngiliz parlamenterin önerisi ve desteği ile alternatif bir Dostluk Grubu kurmayı ve ilişkilerin önünü gayriresmi olarak açmayı denedik.

Dostluk Grubu kurma fiyaskosu

— Dostluk Grubu kurulmasını öneren İngiliz milletvekili, adı daha sonra bir raporun sızdırılmasına karışan John Taylor mu?

— Hayır o değil. Bir başkası. Öteki Taylor'un öyküsünü de anlatırım isterseniz. O dönemde Avrupa Parlamentosu'ndaki sağ kanat PPE Grubu'nun Türkiye ile ilişkilerden sorumlu üyesi Alman Herr Lemmer'di. Sosyalistlerin görevlendirdiği üye ise Herr Fellermaier. Ancak bu sonuncusu, KPK'nın çalışmaya başlamasına karşı olanların sözcüsüydü. Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'ndan kopmamasını isteyenlerden biri de Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun torunu olan Otto von Habsburg'du. Her fırsattan yararlanarak bize destek verdi. Ben görevimden ayrılırken son derecede güzel ve iltifat dolu bir mektup yazdı bana. Bakın, böyle mektuplar nasıl insanın aklında kalıyor... Otto von Habsburg Alman vatandaşı olarak Avrupa Parlamentosu'na seçilmişti. Dostluk Grubu'na katıldı. Bir başka destekçimiz, Alman Federal Parlamentosu'na seçilemediği için –ikinci takım sayılan– Avrupa Parlamentosu'na gönderilmiş bulunan CDU üyesi Herr Wedekind'di. Grupta Beyer de Luc adında bir liberal Belçikalı da vardı. Fransızlar uzak durdular. Fransızlardan 100 yaşına yaklaşmış olan, eski hizmetleri dolayısı ile gönlünü almak için Avrupa Parlamentosu listesine konmuş bulunan Madame Patenotre vardı. Onu kimse ciddiye almazdı.

— Dostluk Grubu oluşturulmasında amaç neydi?

— Türkiye'deki olumlu gelişmelerin Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasal gruplara aktarılması için bir kanal açmaktı. Dostluk Grubu kurulması seçeneğini Ankara'ya bir alternatif

olarak önerdim. Dostluk Grubu'nun Karma Parlamento Komisyonu olmadığını, en çok dört üyeden oluşan yeni bir heyetin kurulması gerektiğini vurguladım. KPK ile bunun arasındaki farkı vurgulamak için, mümkünse bu üç-dört kişilik heyete KPK üyelerinden sadece bir kişinin katılmasını önerdim. Gerçekten çok safmışım.

— *Neden?*
— Çünkü ben Türkiye'nin içsel siyasi gerçeklerini ve TBMM'de işlerin nasıl yürütüldüğünü bilmiyordum. Karma Parlamento Komisyonu'nun Türk tarafı olarak belirlenmiş olan 18 kişilik heyet, Strasbourg'a geldi ve gelmeye devam etti. Orada adeta davetsiz misafir durumdaydılar. Heyet üyelerinden sadece biri, Profesör Hiç, oldukça iyi İngilizce konuşuyordu. Zaten konuşmaları o yapardı. Başkan Aycan Çakıroğulları'nın İngilizcesi zayıftı. Uluslararası temas deneyimi yoktu. Özetle, bizim Dostluk Grubu üyeleri olarak Avrupa Parlamentosu'na yolladığımız heyet, ilişkileri yeniden oluşturma konusunda Avrupalı meslektaşlarını ikna edebilecek en iyi takım değildi.

— *KPK Türk Grubu neden konunun uzmanlarından kurulmamıştı?*
— Sanıyorum, TBMM üyeleri, başarı olasılığı az olan ve fazla dış seyahat olanağı sağlamayan bu komisyonun Türk kanadına ilgi göstermemişlerdi. İyi dil bilen ve Avrupa Konseyi Parlamenter Assamblesi deneyimi bulunan milletvekilleri KPK'ya rağbet etmemişlerdi. Buna karşılık örneğin yeni üye olan İspanya ve Portekiz, Avrupa Parlamentosu'na en değerli elemanlarını Avrupa Parlamenteri olarak yollamışlardı.

— *Biz vitrine kaliteli ürün koymanın yaratacağı olumlu etkiyi düşünemiyor muyuz?*
— Bizim sistemimiz başka ve muhtemelen kafamız farklı çalışıyor. Çok ufak kişisel çıkarlara zarar vermemek için, asıl amacımızı ihmal edebiliyoruz. Ben parlamentomuzun bir ve-

ya birkaç üyesine kaliteli veya kalitesiz demek istemiyorum. Hümanist değerlerime de uymaz bu. Herkesin farklı bir kalitesi olduğuna ve bu kaliteyi en iyi sonuç alabileceğimiz yerde kullanmamız gerektiğine inanırım. Ancak, sistemimiz bunu sağlayacak esneklikte değil. Ben, istediğim sonucu sağlayacak parlamenter yoksa başka uzman, mesela akademisyen kullanırdım. Bu konuda hep verdiğim bir başka örnek vardır. Ülkemin bir krallıktaki büyükelçisi kralın kişisel dostu ise, örneğin onunla her gün tenis oynuyor ve evine girip çıkıyorsa, ben o sefirimi dış görev süresi doldu diye değiştirmem. Benim için önemli olan ülkenin çıkarıdır. Benim sefirim bu çıkara hizmet edecek olan bir araçtır.

— Çok rasyonel bir yaklaşım bu. Diğer yandan, konulmuş kuralların çiğnenmesi durumu ortaya çıkmıyor mu?
— Kural bir amaca ulaşmak ve düzeni korumak için konulur. Dış ilişkilerde önemli olan ülkenin çıkarıdır. Bu nedenle kural konulurken katı davranmamalı ve ülke çıkarı gerektiğinde istisna uygulanabileceği öngörülmelidir

— Dostluk Grubu kurulması girişimi, ilişkileri düzeltebilir miydi?
— Biraz önce de söyledim; benim Avrupa Parlamentosu ile donmuş olan ilişkiyi açmak için önerdiğim yöntem, siyasal sorun haline getirilmiş olan KPK üyeleri yerine Türkiye'den iyi yabancı dil bilen, konulara hâkim üç-dört kişilik bir milletvekili - akademisyen grubunu Strasbourg'a göndermek ve bunlar için çeşitli siyasal grupların başkan ve üyelerinden randevu almaktı. Avrupa Parlamentosu ile TBMM ilişkilerini diyalogla ve karşılıklı iletişim ile harekete geçirmek istiyordum. Bu iletişimi kurmaktan maksadım, sadece Avrupa'ya doğru tek taraflı mesaj verilmesini sağlamak değil, bizimkilerin de Avrupa Parlamentosu'ndaki havayı koklayarak bunu TBMM'ye yansıtmalarını sağlamaktı. Barış Derneği davası, DİSK davası, idamlar, insan hakkı ihlalleri, işkence, siyasal yasaklar ve benzeri konularda esen havayı politikacılarımızın

ülkeye yansıtmasıydı. Bizim daimi temsilcilik olarak yaptığımız hükümete rapor vermekten ve hükümetin memuru olarak onun görüşlerini parlamenterlere yansıtmaktan ibaretti. Başka bir kaldıraç lazımdı, sorunu çözümlemek için.

— *Sizi farklı bir yöntem önerisine yönelten nedenler konusunda biraz daha ayrıntılı konuşalım isterseniz.*
— İlk temaslarım sonunda şunu anlamıştım. Parlamento üyelerinin mesleği, siyaset. Bunların muhatabı da siyasetçi olmalıydı. Zaten KPK bu nedenle kurulmuştu. Parlamenter, devletin temsilcisini başka bir bakış açısından dinliyor, siyasetçi ile görüşmesini farklı platformda yapıyor. Ben üç yıl boyunca Strasbourg'daki Avrupa Parlamentosu'na otuz kez gittim ve kulislerde parlamenterlerle görüştüm. Hem de hiç kolay olmayan şartlarda. Devlet temsilcisinin Avrupa Parlamentosu'ndaki gelişmeleri etkileme şansı yok. Bunu ilgili devletin sözü dinlenen siyasetçisi yapabilir. Devletin temsilcisi bilgi edinir, durum tespiti yapar ve varsa belirli bir konuda devletin görüşünü bildirir. Bu da "sahibinin sesi" olur ancak. Parlamentolar arası temasların yasal zemini olan Karma Parlamento Komisyonu'nun ayağı kesildi ise, Dostluk Grubu altında yeni bir kanal açmaya çalışmaktı maksadım.

— *KPK konusunda eğlenceli bir öykünüz de vardı. Anlatır mısınız?*
— Bizim Karma Parlamento Komisyonu üyelerinden biri komisyonun baş harf kısaltması olan KPK ile terör örgütü PKK kısaltmasını birbirine karıştırmış ve "PKK, MKK istemem öyle şeyler ben" diyerek bir çıkış yapmıştı. Bu tepkisi meslektaşlarını da pek güldürmüştü. Öykü basit ama yüz ifadesi ve jestlerle birleşince epey komik olabiliyor. O dönemde bunu Türk gazeteciler de duydu ve gazete ile dergilere yansıttılar.

— *Avrupa Parlamentosu ile Dostluk Grubu'nun kurulmasını önerdiğinize pişman olduğunuzu hissettirdiniz. Neden?*

— Efendim, Avrupa Parlamentosu o dönemde Avrupa kurumları içinde kendine yer arıyor ve parlamentoya güç kazandırmak istiyordu. Yani gücünü gösterme peşindeydi. Örneğin, sudan bahanelerle elindeki kısıtlı yaptırım güçlerinden biri olan AT bütçesinin onaylanmasını engelliyordu. Türkiye de bu güç gösterisinde kimi Avrupalı parlamenter için bulunmaz bir fırsattı. Bir şamar oğlanı bulmuşlar, güçlerini deneyecekler. Dışişlerindeki arkadaşlarımın Ankara'da TBMM üyeleri ile didişecek güçleri ve arzuları yoktu. Başbakan Özal da herhalde KPK Türk kanadı üyesi siyasetçi arkadaşlarını üzecek bir karar vermek istemedi. Böylece Dostluk Grubu için üç-dört kişilik bir heyet yerine, KPK Türk kanadını oluşturan 18 milletvekilimiz Strasbourg'a geldi bir gece yarısı.

— Dostluk Grubu'nun ilk toplantısı nasıl geçti? İlhan Tekeli-Selim İlkin Türkiye ve Avrupa Birliği *kitabında elli kişilik bir gruptan söz ediyorlar.*
— İlk toplantı kelimenin tam anlamıyla bir fiyasko oldu. Nerede elli kişilik grup? Elli kişi arkamızda olsa oraları ayağa kaldırırdık. Yalvara yakara dokuz ya da on Avrupalı parlamenteri Türkiye'nin dostları grubuna katılmaya ikna edebildim. Bunlar Hıristiyan Demokrat, Muhafazakar ve Liberal gruba mensuptu. Sosyalistler, Komünistler, Yeşiller katılmadılar ve bu girişimi protesto ettiler. Öte yandan, bizim milletvekilleri bu toplantının yapılmasını bir başarı olarak yansıtmak istedikleri için toplantıya gazetecilerin girmesine izin verdiler. Yunanlı gazeteciler ve bir Yunanlı istihbarat elemanı da salondaydı. Bu toplantı konusunda Türk gazete ve dergileri oldukça ağır ve acıklı yazılar yazdılar. Toplantı hakkındaki raporum da hem Dışişleri Bakanlığı'nın, hem de TBMM'nin koridorlarında elden ele dolaşmış.

— Avrupa parlamenterleri konusundaki değerlendirmeleriniz pek olumlu değil galiba?
— O dönemde Avrupa parlamenterlerinin çoğunluğu hakkında çok olumsuz gözlemlerim var. Çoğunlukla odalarında

ziyaret ederdim onları ve içyüzlerini görürdüm. Pek çoğu parlamentodaki karma saunaya meraklıydı.

— *Nefesimi tutmuş halde dinliyorum sizi ve araya girmek istemiyorum. Avrupa Parlamentosu'nda sauna da mı vardı?*
— Evet, eski binada vardı. Parlamenterlerin özel odalarında gecelemeleri yasaktı ama ben bir bölümünün kız arkadaşlarını bile oraya davet ettiklerini biliyorum. Adamı odasında ziyaret ettiğimde, bir hanım pijaması yatağın başında asılıydı. Avrupalı parlamenterlerden bir bölümü pazartesi akşamı gelir, toplantıya katılanlar listesine imza atar, sonra cuma günü yeniden gelir imza atar, böylece aylığına ek olarak gündeliğe de hak kazanırdı. İyi para alırlardı. Şimdi duyduğuma göre bu durumların önüne geçmeye çalışıyormuş parlamento. Adamlar ucuz uçak bileti alıp, normal tarifeden cüzdanlarına atıyorlarmış karşılığını. İnsan dediğimiz şey, dünyanın her yerinde aynı...

— *Dostluk Grubu'nun ilk toplantısının kötü geçtiğini ve bu konuda yazdığınız raporun Ankara'da elden ele dolaştığını söylediniz. Biraz daha ayrıntılı olarak bu durumdan bahsedelim mi?*
— Ben anlatmaktan üzüntü duyuyorum aslında. Toplantı 13 Şubat 1985 tarihinde yapıldı. En iyisi size 17 Mart 1985 tarihli *Nokta* dergisinin "Pot Üstüne Gaf" başlıklı yazısının aslını vereyim. İster söyleşide aynen kullanırsınız, ister özetlersiniz. O dönemde pek çok gazeteci bu konuya değindi. Rahmetli Metin Toker'in 25 Nisan 1985 tarihinde *Milliyet*'te yazdığı "Parlamenter Turistler" diye bir yazısı da vardır mesela.

— *Bana verdiğiniz* Nokta *dergisi yazısına çay molası verdiğimiz sırada bir göz attım. İnsan inanmak istemiyor. Bu toplantının zabıtları var mı?*
— Tabii var. O toplantının akşamı Avrupa Konseyi Daimi Temsilcimizin verdiği davette, KPK Başkanı bana geldi ve

herkesin yanında "Sayın Büyükelçi, bu iş böyle olmaz. Yapılan toplantının zabıtları bile tutulmadı" dedi. Ben de sakin bir şekilde ama yılan ıslığını anımsatan bir sesle "Siz Sayın Başkan, toplantının zabıtlarını mı görmek istiyorsunuz? Merak etmeyin, toplantı teybe alındı. Çözüldü. Daktiloya çekilmekte. Tüm konuşmalar yapıldığı dilde aynen yarın sabah elinizde olacak. Bir örneği de Ankara'ya gitmiş bulunacak" dedim. Yanımda heyetten Profesör Hiç vardı. "Eyvah, işte şimdi Pandora'nın kutusu açıldı" dedi. Gece yanımda taşıdığım taşınabilir daktilomun başına geçip saatlerce çalıştım ve konuşmaları olduğu gibi teypten kağıda geçirdim. Teybin bir kopyasını da çıkarttırdım. Hâlâ saklarım. Metnini telgrafla Ankara'ya yolladım. Teyp bandını kurye ile Ankara'ya gönderdim ki sesli dinlesinler ve kimse doğru değil diyemesin... KPK'nın Türk üyeleri toplantı metnini ertesi sabah önlerinde buldular. Üyelerden üçü bana gelip elimi sıktılar. "Çok acı bir intikam almışsın ama o da bunu hak etti" dediler.

— *"Limni'de referandum, AB'ye bir milyar dolar kredi önerisi" gibi laflar nereden çıktı?*

— Bir kere bizim başkanın konuşması Pijin İngilizcesi ile yapılmış gibi. Örneğin, kendisini ve ailesini tanıtan bölümde, "Iııı, my wife is a creature" dediği sanılıyor, teyp dinleninceHerhalde "teacher" (öğretmen) demek istiyor. Ama beş kere dinledim, "My wife is a creature" olarak duyuluyor. Başkan Türkiye'de gittiği okulları, ziyaret ettiği illeri ayrıntılı biçimde anlatmaya başlayınca oturum başkanı Alman Herr Lemmer, takdimi bırakıp konuya gelin, diye ikaz etti. Ama başkan dinlemedi, KPK'nın tüm Türk üyelerini tek tek takdime başladı. "Ben bitirince siz de kendinizi tanıtın" dedi Avrupa parlamenterlerine. Oysa o toplantıya gelen Avrupalıların en çok yirmi dakika kalabileceklerini bizimkilere anlatmıştım. Limni konusunu sordunuz: "Limni'de su bitecek, bize muhtaç olacaksınız ve referandum yapacaksınız" diyor. "Bizim krediye gereksinmemiz yok, size bir milyar dolar krediyi biz verelim" diye ilave ediyor. "İnsan hakları mı de-

diniz? Gelin de Türkiye'de hayvan haklarını görün, biz de gelip sizde insan hakkına bakalım" diyor. Ama bu cümleleri doğru İngilizce ile kuramıyor. Mesela "Iııı, you want see human right Turkey, come see animal right, we come see human right in Europe". Evet, aynen böyle diyor. Zabıtta da tabii aynen böyle.

— Toplantıya katılan Avrupalı parlamenterler bu sözlere karşı bir şey söylediler mi? Tam bir rezalet çünkü bu durum.

— Doğrusunu isterseniz hayır. Şaşırdılar. Birbirlerine baktılar. On dakika içinde odayı terk ettiler. Biri elinde bulunan bizim dağıttığımız bir dosyayı katlayıp çantasına koydu ve ayağa kalkarken, "Bu da artık fazla kaçtı" dedi İngilizce. Almanların suratı ekşidi. Aşağılayıcı bir ifade takındılar. Seyretmesi çok üzüntü vericiydi. Samimi söyleyeyim, "yer yarılsa da batsam" dedim içimden ve Dostluk Grubu kurulmasını önerme basiretsizliğini gösterdiğim için kendime kızdım. Yaklaşık on beş dakika sonra salonda Herr Lemmer'in sağında ve solunda oturan bizler baş başa kaldık. Bir de tabii basın mensupları. Dedim ya, bizim başkan basını çağırarak PR yapmak istemişti. Toplantıdan sonra Lemmer bana, "Bu iş olmadı, böyle yürümez, başka bir yöntem denememiz gerekiyor" dedi. Fikri ilk ortaya atan İngiliz, "Kendisini daha iyi ifade edecek bir grup gönderebilirdiniz" şeklinde konuştu.

— Heyetin bu ziyaretleri sürdü dediniz. Benzer toplantılar düzenlediniz mi?

— Ziyaretler sürdü. Aynı grup Strasbourg'a sanırım üç ya da dört kez daha geldi. İlk iki gelişlerinde nispeten iyi bir otelde kalmışlardı. İkinci gelişlerinde kendilerini Stuttgart Havaalanı'nda karşılamamı istemiş başkan. Bakanlık yazdı. Ben de bunun mümkün olmadığı cevabını verdim. Bu kez gece saat 02.00'de otele vardıklarında benimle görüşmek istediğini yazdırmış bakanlığa. Gittim. Sabah 02.00'de geldiler ve başkan bir şey konuşmadan doğru odasına çıktı. Aklınca, bana "ben adamı sabahın ikisinde ayağıma getirtirim" mesajını ve-

DÜNYA

AET / TÜRK PARLAMENTERLER STRASBOURG'DA

Pot üstüne gaf

AET Komisyonu'nun Karma Parlamento Toplantısı'na katılan Türk parlamenterlerin Strasbourg'daki "gaf"ları diplomatlarca tevbe kaydedilerek, bir raporla birlikte Ankara'ya, Dışişleri'ne ulaştırıldı.

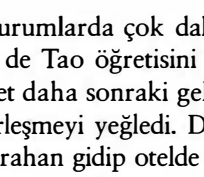
Türkiye Büyük Millet Meclisi AET Komisyonu'nun 14 üyesini Karma Parlamento Komisyonu toplantısı için Strasbourg'a taşıyan uçak havalanına indiğinde kendilerini karşılayan AET Nezdindeki Türk Daimi Temsilcisi Büyükelçi Pulat Tacer başına gelecekler den habersiz gülümsüyordu. Ancak uçaktan inen AET Komisyonu Başkanı, ANAP Denizli Milletvekili Aycan Çakıroğulları'nın ilk sözlerini duyunca yüzündeki gülümseme dondu. Komisyon Başkanı 4 Avrupa Parlamentosu üyeleriyle görüşmeler yapmak üzere geldiği Strasbourg'un pek de önemli olmadığını söyleyor, "Önemli olan kısım İtalya'da. BizPapa'dan randevu aldık. Kendisiyle görüşeceğiz. Hatta Ağca'yı da hapishanede ziyaret etmeyi düşünüyoruz" diyordu.

Bu "inanılmaz randevu" AET'deki Türk temsilcisini şaşkınaçevirirken "Buda nereden çıktı" dercesine Türk Parlamenter Heyeti'ne eşlik eden Dairesi AET İşleri Daire Başkanı Akın Alpuna'ya bakıyordu. İşin aslı o zaman öğrenildi. Alpuna uçakta vakit geçirmekiçin Çakıroğulları ile söyleşmiş, bu arada espri olsundiye "Sayın Başkan buradan artık İtalya'ya geçer. Papa'yıbirziyaret ederiz. Ağca'yadiz uğrarız" demişti. AET Komisyonu Başkanı'nınbu şakayıciddiye alabileceği akına bile gelmemişti.

Avrupa Parlamentosu Karma Parlamento Komisyonu (XPK) toplantıları,bu turdengiaflarlasürüpgiti. Her biri partilerininmeclis gruplarından seçilen 14 Türk milletvekilliiden ancak 4 ya da 5'i Avrupalımeslektaşlarıyla temaslarda bulunabilecek düzeyde dilbiliyorlardı. Dil bilmelerinisediplomasiyadaAET hakkında pekbilgisahibi olmadıkları sonradan ortaya çıktı.

Limal'de referandum. Görüşmeler öncesi en çok önem veriten toplantı Türk dostu olarak bilinen ve "Lemmer grubu" diye adlandırılan 58 Avrupalı parlamenter ile gerçekleşecek buluşmaydı. Türk dostu parlamenterler Türkiye'den gelecek meslektaşlarını meraklı beklerken, Yunan lobisini oluşturan parlamenterler de toplantıyabir raporlör sokmuş ve gelişmeleri öğrenmek istemişlerdi. Bu havada başlayan toplantıda söz alan Komisyon Başkanı Aycan Çakıroğulları söze "Let me introduce myself" (kendimi tanıtmama izin verin) diye başladıve doğum yeri, yılı,okuduğu okullarve siyasigeçmişini de kapsayan uzunca bir bölümde kendisini tanıttı. Salondaşaşkınlık yaratan bu tanıtmabölümü bitmişti ki, Çakıroğulları hemen yanında oturan Türk parlamenterden başlayarak tek tek 14 parlamenteri doğum tarihleri, okudukları okullar ve özgeçmişleri ile tanıtmaya başladı. İnanılacak şey değildi.

"Çakıroğulları pot üstüne potkırıyordu. Türkiye'deki ekonomik durumunnekadar iyiolduğunuanlatırken "Biz istersek İngiltere'ye bile 1 milyar dolar kredi verebiliriz" dedi. Bu arada Türkiye'nin durumunu gözleriyle görmeleri için parlamenterleri davet etmeyi de ihmal etmedi. "Zaten bu yıl Cumhuriyetin 25'inci yıldönümünü

Nokta dergisinde 17 Mart 1985 tarihinde yayınlanan yazı kupürü.

riyor. Neyse ki ben bu gibi durumlarda çok daha başka bir ruhsal ortama geçerim. Belki de Tao öğretisini okumuş bulunmanın sonucudur bu. Heyet daha sonraki gelişlerinde garcivarındaki küçük otellere yerleşmeyi yeğledi. Daha ucuz ve renkliydi herhalde. Çetiner Karahan gidip otelde beklerdi. Bir keresinde, domates, rakı, beyaz peynir filan getirmişler ve Çetiner'i de aralarına alıp efkar dağıtmışlar. Karahan gelip bana bunları ve konuşmalarını çok esprili olarak anlatırdı.

— İlişkileri düzeltmek için daha sonra farklı bir yol mu denediniz?

— Her şeyden önce, bence en büyük hatam, Avrupa Parlamentosu'ndaki temsilciler arasından bize daha yakın görünenler ile ilişki kurup, bizi dışlayanlar üzerinde ısrar etmemek oldu. Oysa sayıca çoğunlukta olan karşı grup içindeki sosyalistlerden dost edinmek lazımdı. Bir süre sonra bu yola yöneldim. Daha önce de söyledim size. Alman Sosyalist Parlamenter Haensch ile dostluk ilişkisi kurdum ve her

ayın parlamento haftasının ikinci günü onunla akşam yemeği yedim. Belki de Alman Sosyalist Partisi ona benimle temas görevi vermişti. Zira temasımız çok yoğundu. Bana çok yararlı bilgiler verdi. Yardım etti. Ve size şunu söyleyeyim, Türkiye'nin daha sonraki on yılda başına gelenleri, terör belasını, PKK terör örgütünün ve dinci örgütlerin Almanya'daki çalışmalarını, velhasıl aklınıza gelecek her şeyi adeta önceden haber verdi. 1987 yılının mayıs ayındaki konuşmamızda Doğu Almanya'nın iki-üç yıl içinde çökebileceğini ve komünizmin iflas edeceğini söyledi. Doğrusu o tarihte sözlerini bir rüya olarak nitelemiştim. Ama gerçekleşti. Adamı boş yere Avrupa Parlamentosu başkanı yapmazlar. Bilgili ve yetenekliydi.

Balfe- Morgan-Taylor hadisesi

— Avrupa Parlamentosu'ndan söz ederken bir de Balfe Raporu'na bağlı olaylar dizisi var. O dönemi anlatanlar, kitaplarında bu konuya yer vermişler. Ankara'daki AB temsilcisinin mektubunun basına sızdırılmasının yarattığı bir skandaldan söz ediliyor. Anlatır mısınız?

— Bugün olduğu gibi o dönemde de Avrupa Parlamentosu bir konu veya bir ülke hakkındaki kararlarını, raportör olarak tayin ettiği bir parlamenterin yazdığı rapora, onun önerilerine ve hazırladığı karar tasarılarına dayandırırdı. Ben göreve başladığımda Sosyalist Balfe'in Türkiye'ye gideceği ve bir rapor yazacağı bize bildirildi. Balfe, Türkiye'de hapishaneleri ziyaret etmek, tutuklularla görüşmek istiyordu. Sanki bir müfettiş gibi isteklerini sıralamıştı. Sağda solda verdiği demeçler, Türk gazetecileri ile konuşmaları hep yukarıdan aşağıya doğruydu. Bunların altını da çizerek Ankara'ya yazdım. Bakanlık ise her isteyenin Türkiye'ye gelebileceğini, resmi makamlarla görüşmek için ise tek tek randevu talep ederse bunun değerlendirileceği cevabını verdi. Son anda, iki saat sonrası için randevu isteyen Balfe'e ben randevu vermedim. Bugün olsa farklı davranırdım.

— Neden randevu vermediniz?
— Göreve başlayalı yaklaşık üç ay olmuştu. Endonezya'da şımartılmış bir büyükelçiydim. Adam müfettiş edası ile Türkiye'ye gitmeden, sırf formalite icabı görüşmek istiyor, diye düşündüm. Oysa parlamenterler "monşerlerin" diplomasi kurallarını ya bilmezler ya da bilerek çiğnemekten hoşlanırlar. Bugün olsa, "Hemen gelsin, acı bir kahvemizi içsin" derim. Oradan çıkıp, adamla bir de içki içmeye giderim. Ama o zaman farklı bir gezegendeydim herhalde. İkili diplomasi ile parlamenterlerle ilişkilerin söz konusu olduğu parlamenter diplomasi arasında dağlar kadar fark var. Aslında parlamenterlerle temasları parlamenterler yapmalı, bürokratlar değil.

— Diplomat bürokratlara yöneltilen eleştiriler arasında yer alan "diplomatik imtiyaz ve ayrıcalıklar"ın etkisi olabilir mi? Örneğin bazı ülkelerde diplomatlar kendilerine yazılan trafik cezalarını yırtıp atarlarmış. Kendini üstün ve diğerlerinden farklı görme davranışının varlığından söz edilebilir mi? "Monşerler" yakıştırmasının bir nedeni de bu mu?
— Genelleme yapmak istemem. Ama sahte nezaketler, bazı yapay usullere gereğinden fazla önem verme alışkanlıkları, protokolde öndegelim kurallarına aşırı bağlılık tepki çekiyor. Anlaşılamıyor. Aslında bu sonuncusu, devletin itibarını korumaktan kaynaklanan bir kuraldır. Ama yirminci yüzyılın başındaki diplomasi çok değişti. Farklı bir dünyada yaşamaktayız. Belki bir kısım diplomat tayfası hâlâ, eski diplomat ağabeylerince kendilerine öğretilen usullere uygun hareket konusunda direniyor. Bir başka bölümü ise 1815 Viyana Kongresi kurallarını çoktan çiğnemiş durumda.

— Tekrar Balfe, Taylor ve Morgan olayına dönelim mi?
— Balfe Türkiye'ye gitti. Küstah yaklaşımı nedeniyle resmi makamlar kendisi ile görüşmedi. Dönüşünde ağır bir rapor yazdı. Balfe bu raporu yorum yapması için AT'nin Türkiye'deki Enformasyon Bürosu Başkanı Morgan'a yollamış. Morgan da bazı düzeltmeler ve yorumlar yaparak, Balfe'e

refakat eden John Taylor adındaki sekreterya mensubuna yollamış yazısının bir örneğini. Ne var ki tek bir John Taylor yok. Bir de Avrupa Parlamenteri John Taylor var ve bu adam bizim kurmak istediğimiz temas grubunun üyesi. Muhafazakar İngiliz. Sosyalist meslektaşından da hiç hoşlanmıyor. Morgan'ın raporu sekreteryadaki John Taylor'a değil, parlamentodaki John Taylor'a geliyor. O da bu raporu biz dahil birkaç adrese sızdırıyor. Gazeteciler de dahil buna. Kıyametler koptu Türkiye'de. Gazeteciler, parlamenterler, başbakan dahil, hükümet üyeleri AT temsilcisi Morgan'a saldırdılar. Linç ettiler adamı. Oysa Morgan, herkesin bildiği, gazetelerin yazdığı şeyleri dile getirmiş rapor hakkında yazdığı mektupta. Sonunda bu fırtınadan zarar gören gene Türkiye oldu. Balfe raporu ve ona ekli karar tasarısı çok daha ağırlaştırılarak parlamento tarafından kabul edildi. Bundan kısa süre sonra parlamento 29 milyon ECU –Avrupa Hesap Birimi– tutarında bir parasal yardımı insan hakkı ihlali nedeniyle durdurdu.

— Bu raporların ve kararların ilişkiler üzerinde önemli etkisi var mı sizce?

— Bence var. Dediğim gibi mali protokollerin işlemesini de bloke ediyorlar bu raporlara bakarak. Ama bir kısım politikacı "Avrupa Parlamentosu'nun kararlarına aldırmamak lazım" demiştir. Örneğin, parlamentonun eski başkanı, Hollandalı Sosyalist Dankert de Türkiye'ye geldi. Onunla görüştüm. Sosyalistler Dankert'i Balfe'in neden olduğu olumsuz havayı biraz düzeltmek için yolladılar. Dankert, Türkiye'ye önyargı ile yaklaşmak istemediklerini ve ülkemizi kaybetmemeye çaba gösterdiklerini bana söyledi. Türkiye'de TBMM Başkanı Karaduman ve daha pek çok yetkili ile görüştü. Diyarbakır'a kadar gitti. Balfe de bir buçuk yıl sonra Türkiye'ye geldiğinde çok daha ılımlı ve olumlu bir yaklaşım içine girmişti.

— Bunların talepleri neydi?

— İdamların ve işkencenin durması, sanık ve mahkumların tutukluluk koşullarının düzeltilmesi, insan haklarına saygı, etnik Kürtlere baskı yapılmaması gibi hususlardı.

Ermeni soykırımı iddiasını içeren rapor

— Bütün bu gelişmelere tuz biber ekmek için bir de Ermeni soykırımı iddiaları ile ilgili rapor konusu çıktı, değil mi? Bu konu herhalde sizi epey meşgul etmiştir. Soykırım konusunun Avrupa Parlamentosu'na taşınmasının ardında Fransız parlamenterler mi vardı?
— Evet. Fransızlar bu konudaki ilk girişimlerini 1981 yılında Fransız Parlamenter Jaquet'nin "Ermeni Halkının Durumu" başlıklı bir karar tasarısı ile yapmışlar. Daha sonra, Sosyalist Grup adına Fransız Parlamenter Bayan Duport ve Belçikalı Parlamenter Glinne imzasıyla bir karar taslağı sunmuşlar. 1984 başlarında Ermeni konusunda rapor yazmak için görevlendirdikleri Fransız Parlamenter Israel, raportörlükten çekilmiş. Bana anlatıldığına göre, "soykırıma uğramış olmak" niteliğini Ermeniler'le paylaşmak istemeyen Musevi lobisi kendisini caydırmış. Haziran 1984'te seçilen yeni AP'nin Sosyalist Grubu adına Fransız Parlamenter Saby ve arkadaşları Ermeni karar tasarısını yinelemişler.

— Fransızlar neden bu konunun üzerinde ısrarla duruyorlar sizce?
— Ermeni seçmenlerine söz vermiş durumdalar. Ben göreve başladığım dönemde Belçikalı Parlamenter Vandemeulebroucke ile anlaştıklarını öğrendim. Adı geçen o dönemde, aşırı sağcı, Flaman milliyetçisi ve ırkçı olarak bilinen Vlamski, Blok Partisi'nin üyesiydi.

— Flaman parlamenter de soykırım olduğu kanısında mıydı?
— Onun açısından fark etmezdi. Mensup bulunduğu parti yabancı düşmanıydı. Adam da adının bir şekilde geçmesini istiyordu. Ermeni diasporasının kendisini maddi açıdan do-

yurmuş olduğunu tahmin ederim. Raportörlük görevine Ocak 1985'te atandı. Vandemeulebroucke'yi hemen bir öğle yemeğine davet ettim. Yazacağı rapor konusunda istediği tüm bilgi ve belgeleri iletmeye hazır olduğumuzu vurguladım ve kendisini Türkiye'ye davet ettim. Türkiye'ye gelerek Ermeni cemaati dahil tüm ilgili ve yetkililerle görüşebileceğini, arşivlerimizde inceleme yapabileceğini söyledim.

— Bu ilk temasınızdan edindiğiniz izlenim olumlu muydu?

— Olumlu veya olumsuz diyemem. Öğle yemeğinde buluşmamıza rağmen epey içki içmesinden, alkole meraklı olduğu izlenimini edindim. Kendisine, raporunun Ermeniler ile Türkler arasında bir diyalog ve karşılıklı anlayış havasının oluşmasına yardımcı olma şansının bulunduğunu hatırlattım. Evet, dedi. Sorusu üzerine, kimsenin belleğini silmesini veya geçmişteki elim olayları yok saymasını beklemediğimizi, ancak raporunun, kimi tarihçi ve politikacılar tarafından okunup incelenmesi reddedilen tarih sayfalarına da yer vermesi gerektiğini, tarihin tüm yapraklarının ve olayların nedenlerinin birlikte okunup incelenmesini istediğimi belirttim. Raportöre, Avrupa Parlamentosu'nun bir mahkeme olmadığını, soykırımın bir hukuki terim olduğunu; bu suçu bireylerin işleyebildiğini, bir siyasetçinin hukuki bir konuda –bugün artık hiçbiri yaşamayan zanlıların savunmalarını dinlemeden– hüküm verir gibi rapor yazmasının ve hüküm vermesinin hukuka aykırı bir tutum olacağını söyledim. Muhatabım, Ermenilere yapılan katliamların cezasız kaldığını duyduğunu, bu hususu ele almak istediğini belirtti. Kendisine yaklaşık 1600 Osmanlı yurttaşının tehcir sırasındaki usulsüzlükler nedeniyle İttihat Terakki hükümeti döneminde, 1916 yılında Osmanlı mahkemelerinde yargılandığını, yaklaşık 650'sinin mahkum edildiğini, bir bölümünün idam cezası aldığını, diğer bir kısmının yargılanmak üzere Malta'ya sürüldüğünü, ancak aleyhlerinde hiçbir delil bulunmadığı için serbest bırakıldığını söyledim.

— Raportör bu bilgilere daha önce erişmiş miydi? İlk defa mı duyuyordu? Davetinizi kabul etti mi?
— Konu hakkında tek yanlı bilgi sahibi olduğu çok belliydi. Bu ilk görüşmede muhatabım, davetimizi kabul ederek Türkiye'ye geleceğini söyledi ve objektif davranacağından emin olmamı istedi.

— Belçikalı parlamenter Türkiye'ye geldi mi?
— Hayır. Vandemeulebroucke ülkemize hiçbir zaman gelmedi; neden gelmediğini de açıklamadı. Zamanla, raportörün diaspora tarafından kullanılan bir "maşa" olduğu iyice anlaşıldı. Parlamento kantininde yaptığımız görüşmelerde yanında hep bir "Ermeni Parti Komiseri" bulunurdu. Bu zat sesini çıkarmadan konuşmalarımızı dinlerdi. Ben raportörden hınç ve intikam kültürüne değil, barış kültürüne katkıda bulunmasını ısrarla istedim. Raporunda yararlanmak üzere kendisine belgeler ve kitaplar verdim. Ama bunları hiç kullanmadı. Bu vesile ile bu konularda muhataplara verilen kitap, uzun rapor gibi yazılı malzemenin istenilen sonucu sağlamadığını öğrendim. Kimsenin, kendisi için önceliği bulunmayan ya da uzun yazıları okuyacak vakti yok.

— Belçikalı raporunu neye göre yazdı?
— Raporun Ermeni diaspora örgütü tarafından kaleme alındığı konusunda en ufak bir kuşkum yok. Kullanılan kelimeler, cümleler velhasıl her şey diasporanın propaganda malzemelerinin virgülüne kadar aynı. Zaman ilerledikçe, rapor hakkında bize de ek bilgi ulaşmaya başladı. Bunlar arasında, sahteliği saptanmış belgeler ve örneğin Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Ekonomik Sosyal Konsey, İnsan Hakları Alt Komitesi'nin soykırım savını kabul ettiği gibi gerçekdışı savlar vardı. Bütün bunları inceledik ve yaklaşık 200 sahifeyi bulan karşı belgeler hazırladık. Bu belgeleri hem Belçikalı raportöre, hem de diğer parlamenterlere dağıttık. Bir bölüm parlamenterin posta kutularından aldıkları belgeleri, okumadan, doküman dağıtım bölümünün yanındaki büyük çöp kutusuna attığını gözlemledik.

— Avrupa parlamenterleri kendilerine ulaşan belgeleri okumadan atıyorlar mı?

— Bunların kendi öncelik alanları dışındaki belgeleri okuyacak zamanları yok. Her gün kendilerine kilolarca mektup ve belge geliyor. Ayrıca, posta ve belge kutuları, içine bakmadıkları için doluyor, taşıyordu. Avrupa Parlamentosu'na o dönemde seçilenler, yaklaşık 80-100'ü dışında, ülke parlamentolarına seçilemeyen ikinci sınıf politikacılardı. Bu gözlemlerimiz nedeniyle, iletmek istediğimiz bilgi ve belgelerin parlamenterlerin kendilerine değil, siyasal yardımcılarına ve bağlı bulundukları siyasal grubun danışmanlarına yollanmasının daha yararlı olacağını öğrendik ve onlarla da temaslar kurduk. O dönemde yaklaşık 100 Avrupa Parlamentosu üyesi ile bu konuyu yüz yüze görüştüm. Bu konuşmalarda, Fransız parlamenterlerin dışındakiler, görüşlerimizi anladıklarını, ancak konunun Avrupa Parlamentosu Fransız üyelerinin öncelikli sorunu olduğunu, Fransızları Yunanlıların desteklediğini; parlamentoda verilen karşılıklı ödünlerin ve oluşan dengelerin, Fransızların bu talebine karşı koyulmasına imkan tanımadığını, zira bu konunun öteki Avrupa parlamenterleri nezdinde hiçbir önceliği bulunmadığını söylediler.

— Görüştüğünüz üyelerin 1915 olaylarının soykırım sayılabileceği konusunda bir eğilimleri var mıydı?

— Avrupa'da 1915'te Ermenilerin büyük katliama maruz kaldıkları yolunda oluşmuş genel bir kanının bulunduğunu tespit etim. Konunun AP'de ele alınmasına karşı olanların temel gerekçesi, parlamentonun tarihi yargılayacak bir yer olmadığı, geçmişe yönelik siyasal linç yapılmasına karşı bulunmalarıydı. Bunlar, meseleye esastan değil, usulden karşı çıkıyorlardı. O dönemde aynı sıkıntıları yaşamış bulunan Osmanlı Müslümanlarının çektiklerini, örneğin Nisan 1915'te Ermeni kıtalarınca yapılan Van Katliamı'nı ya bilmiyorlardı ya da önemsemiyorlardı. Fransız parlamenterler ise son derecede kaypak davranıyorlar ve bu dosyanın kendileri için bir iç siyaset meselesi olduğunu, bugünkü Türkiye'yi hedef alma-

dığını söylüyorlardı; bu konuda oluşmuş yargıları çok güçlüydü; karşı görüşleri duymak bile istemiyorlardı.

— Vandemeulebroucke Raporu parlamentoya sunulduktan sonra ne oldu?

— Vandemeulebroucke Raporu baştan aşağı yanlı ve hatalı bilgilerle doluydu. Rapor Avrupa Parlamentosu'nun Siyasal Komitesi'ne 1986 yılında sunuldu. Komitenin Lahey'de yapılan toplantısında, AP'nin bir tarih kurumu olmadığı ve tarihi yargılayamayacağı temel gerekçesi ağır bastı ve rapor bir oy farkla reddedildi. Hatta Siyasi Komite'nin başkanı İtalyan Formigoni –yanlışlık olmasın diye– oylamayı iki kez yaptırdı. Her iki oylamada da aynı red sonucu çıktı. Toplantının bana aynı gün iletilen ses bantlarını bizzat dinlediğim için, bu konuda hiçbir kuşkum yok.

— Reddedilen bu rapor yeniden nasıl yeniden gündeme geldi?

— İç tüzüğe göre bir raporun komitede oylanarak reddi, onun gündemden düşmesini ve bir daha ele alınmamasını gerektiriyordu. Esasen komite başkanı da, ikinci oylamayı yaptırmadan önce bu hususa dikkat çekti. Ancak bir hukuk kurumu olduğu iddia edilen Avrupa Parlamentosu'nda işler istenildiği zaman hukuka uygun yürümüyor. Orası bir siyaset pazarı ve orada orman kanunları geçerli. Raporun yeniden görüşülmesi için komite başkanına baskı yapıldı. Ancak Başkan Formigoni konuyu yeniden gündeme alma konusundaki baskılara direndi: "Rapor oylandı ve bu konu kapanmıştır" dedi.

— Buna rağmen rapor nasıl canlandırıldı?

— Başkan Formigoni'nin görev süresinin dolmasını bir yıl kadar beklediler. Adı geçenin yerine yine İtalyan olan Ercini geldi. Ercini'yi de tanıyordum; kaypaktı. Yüzünüze gülen, ardınızdan başka iş yapan biriydi. Raporun yeni başkan tarafından –yeni bir konu imiş gibi– tekrar Siyasi Komite gün-

demine alındığını duyduk. Dost parlamenterler konuyu Tüzük Komitesi'ne getirdiler Tüzük Komitesi başvuruyu gündeme almayı reddetti. Zira gündeme alsa, "komitede oylanarak reddedilmiş bir rapor düşmüş sayılır, yeniden gündeme getirilemez" kararını vermekten başka çaresi yok. Siyasi Komite'nin yeni başkanı Ercini de Vandemeulebroucke Raporu'nu bir oldubitti ile yeniden gündeme aldı. Bu kez, Siyasi Komite üyesi olan –daha sonra Avrupa Parlamentosu başkanlığı görevini de yürütmüş olan– şahsi dostum Alman Klaus Haensch devreye girdi. Onun çabalarıyla karar taslağından soykırıma yapılan tüm atıflar oylanarak çıkartıldı. Bu gelişme o dönemde Fransız gazeteleri tarafından açıklandı. 7 Mart 1987 tarihli *Le Monde* gazetesi soykırımın kabulünün komitenin çoğunluğu tarafından reddedildiğini belirtiyor ve Fransa'daki Ermeni derneğinin, bu konuda Fransız UDF Partisi temsilcilerinin tutumu konusunda duyduğu üzüntüyü dile getiriyor, ancak "Avrupa Parlamentosu Türkiye'de Ermeni halkının varlığını ilk kez resmen kabul etmiştir" dediğine işaret ediyor.

— Ama parlamento genel kurulunda kabul edilen kararda soykırıma atıf var. Bu nasıl oraya yeniden girdi?

— Öneri sahibi Fransızlar dosya genel kurula geldiği zaman değişiklik önergeleri ile istedikleri sözleri buraya sokabileceklerini tahmin ederek komitedeki değişikliklere razı oldular. Siyasi Komite üyelerinden rapora ilk toplantıda karşı oy verenlerin bir bölümü bana gelerek tehdit edildiklerini, genel kurula katılamayacaklarını, esasen yapılan her şeyin tüm kurallara aykırı olduğunu söylediler. Rapor ve karar taslağı soykırım atıflarından arınmış halde genel kurula getirildi.

— Raporla ilgili karar tasarısında soykırıma yapılan atıflar genel kurulda yeniden mi gündeme getirildi?

— 18 Haziran 1987 günü Avrupa Parlamentosu'nun etrafı çeşitli yerlerden gelen Ermeniler tarafından kelimenin tam anlamıyla kuşatıldı. Bir gece önce kente inen Ermeni grupları

her sokak başına ilanlar yapıştırdılar. Fransız polisi hiçbir önlem almadı. Oturuma az sayıda AP parlamenteri katıldı. Bizi desteklemesini beklediklerimiz ortada yoktu. Ama bunun Türkiye'den kaynaklanan bir haber sızdırması sonucu olduğu anlaşıldı.

— Çok merak ettim. Türkiye'den kaynaklanan sebep nedir? Anlatır mısınız?
— Bu beni de meslek hayatımda çok üzen bir olaydır. Toplantıdan önce Dışişleri Bakanlığı'na lehimizde rey vermesini beklediğim ve bize karşı olacaklarını bildiğim parlamenterlerin adlarını şifreli bir telgrafla bildirdim. Dışişleri Bakanlığı'nda da gözü olan bir milletvekili bakanlığa gitmiş ve durumu sormuş. Bakanlıktaki ilgili daire de kendisine bilgi vermiş. Bu zat bakanlıktan çıktıktan sonra o telgrafta yazılı olanları ve lehimizdeki parlamenterlerin adlarını basına açıklamış.

— Olamaz! İnanamıyorum...
— İnanın, inanın. Oturumun yapılacağı günün sabahı parlamentoya gittiğimde önüme Avrupa'da yayımlanan *Hürriyet* gazetesini koydular. Her şey orada yazılıydı. Ermeni örgütleri tabii Türk basınını izliyor. Onlar da lehimizde olabilecek parlamenterlere bu gazete nüshaları ve çevirisi ile ulaşmışlar. Bir kısmını kapıda bekliyorlar. Ve tehdit etmeye başlamışlar.

— Kimdi bunu yapan Türk parlamenter? Neden bunu yapıyor?
— Ben bu söyleşide adını söylemek istemiyorum. Bunu yaparak adını gündeme getirmek, "in" olduğunu kanıtlamak istiyordu herhalde.

— Ermeni örgütlerinin tehditleri sonuç verdi mi?
— Evet. Sanki olağanüstü bir hal vardı. Parlamento dışına bir kürsü yerleştirilmişti. Fransız parlamenterler içerde olan biteni yağmur altında bekleyen göstericilere o kürsüden an-

lattılar. Göstericiler kendilerine destek vermeyenleri yuhaladılar. Parlamento içine sızan teröristlerin tehdit ettiği parlamenterlerden Alman Wedekind kürsüye çıkarak silahla susturulmak istendiğini, bunun bir skandal olduğunu açıkladı ve bu koşullarda meselenin görüşülemeyeceğini belirtti. Diğer parlamenterler oturuma katılmadılar. Daha sonra görüştüğümüzde, adımızı oylamadan önce açıkladınız, diye sitem ettiler.

— Yani bazı gruplar parlamentoya silah mı sokmuşlar? Buna itiraz eden olmadı mı? Siz de tehdit edildiniz mi?
— Evet, pek çok parlamenter gibi biz de tehdit edildik. O oturum için özellikle başkanlık kürsüsüne oturtulan Fransız parlamenter Sosyalist Grup üyesi Bayan Pery bu gelişmelere kulaklarını tıkadı. Aynı şahıs iç tüzük kurallarını çiğneyerek, bir öğle tatili sırasında, Türkiye'nin PKK'lı teröristlere karşı yaptığı harekatı kınayan bir karar tasarısını da tüm itirazlara rağmen, yaklaşık 40 kişinin bulunduğu Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu'ndan geçirmişti.

— Bu anlattıklarınız demokratik olduğunu her fırsatta vurgulayan Avrupa Parlamentosu açısından skandal değil mi?
— Evet. Vandemeulebroucke'nin "Ermeni Sorununa Siyasal Çözüm" başlıklı raporu ve buna ilişkin karar taslağına genel kurul oturumu sırasında önerilen ağırlaştırıcı ve soykırıma atıf yapan değişiklik önergelerinin hepsi kabul edildi. Karar Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandı. Bu karar benim için ve yukarıda anlattığım gerçekleri bilenler bakımından, Avrupa Parlamentosu'nun yüz karasıdır ve kirli bir kağıt mendilden daha değersizdir.

— Bu kararın bir hukuksal değeri var mı?
— Yok. Karar, konsey ve komisyondan bu konuda adımlar atmasını istiyordu. Her iki organ da buna uymadı. Bunun üzerine Fransa'daki bir Ermeni derneğinin temsilcileri Lüksemburg'daki Avrupa Birliği Adalet Divanı nezdinde dava aç-

tılar. Divan AP kararının bağlayıcı ve uyulması gereken bir gücü bulunmadığına karar verdi. Üst daireye temyiz ettiler. O davayı da kaybettiler.

— Şu halde Avrupa Parlamentosu'nun 1915 olaylarını Ermeni soykırımı olarak tanıyan kararının bir hukuki değeri yok diyebiliriz...
— Öyle denmesi lazım, ama örneğin İsviçre'deki Lozan Polis Mahkemesi, Doğu Perinçek'i Ermeni soykırımını inkar etmekten mahkum ettiği kararında Avrupa Parlamentosu kararına atıfta bulundu.

— Bakanlıktan aldığı bilgileri oylamadan önce açıklayan milletvekili kendi partisi içinde gözde olmaya devam etti mi? Bu davranışının olumsuz bir sonucu olmadı mı kendisi için?
— Hayır, olmadı. O zat buna benzer ve AB ilişkilerimiz bakımından bence çok zararlı başka beyanların da sahibi. Politikacı bugün söylediğinin yarın unutulacağını ve buz üstüne yazılmış gibi silineceğini sanıyor. Oysa gerçek öyle değil. Bu zatın bir başka beyanını ben Avrupalı parlamenterlerden öğrendim. Türk siyasetçilerin gerçek yüzü budur, diye bana o beyanatın Fransızcaya yapılmış çevirisini verdi.

— Merak ettim. Ne söylemiş adını vermediğiniz o milletvekilimiz?
— Bana verdikleri dosya notunu, kendi dosyamdan çıkarayım da okuyayım size. O parlamenterimiz 15 Şubat 1987 tarihli *Zaman* gazetesine şu demeci vermiş: "Ben dün Viyana'ya kadar gelmişim. Bugün oranın içine yerleşeceğim. Oraya girdiğimde AT'nin en büyük ülkesi olacağım. Türkiye olarak, kendi dünya görüşümü oraya empoze edeceğim. AT'nin endişesi bu. Adamlar haklı. Çünkü bizi eritemiyorlar. Hani bazı kimyevi maddeler vardır. Başka bir bünyede erimez. Civa ve kurşun gibi. Biz kurşun gibiyiz. Türkiye'nin AT'ye girişi eski fetihlere benzeyecek. Türkiye AT'ye girince benliğini kaybeder düşüncesi yanlıştır. Avrupa'da yaşayan Türkler ora-

ya gittiklerinde dinlerine, milliyetlerine daha sıkı sarılmışlardır. Serbest dolaşım hakkı reddedilmemiştir. Şu sırada bir bekleme dönemindeyiz. Bir ülkenin hayatında 3-5 yıllık bir süre önemsizdir. ... Batı dünyası Müslüman dünyanın sıkıntılarını bilmiyor. Bizden öğrenecekler. Yunanistan AT'ye uşakefendi ilişkisi içinde girdi. Türkiye öyle olmayacak..."

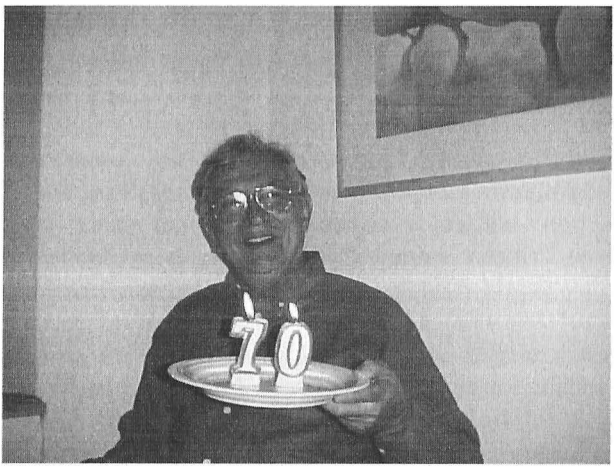
— Bu söylediklerıniz bazı Avrupalı politikacıların Türkiye karşıtlığının nedenleri hakkında pek çok şeyi izah ediyor. Bizim siyasetçilerimiz bu beyanların Avrupalı meslektaşları üzerindeki etkilerini hesaplayamıyorlar galiba. Tekrar soruyorum. Kimdi bu politikacı?

— Bana izin verin de bu söyleşide bu gibi konularda ad açıklamayalım. Ben sorunun esasına bakmak istiyorum. AT üyeleri büyüteçle Türkiye'deki gelişmelere ve beyanatlara bakıyorlar. İletişim hızlandı. Bir iktidar partisinin genel başkan yardımcısı, söylediklerinin aynı gün tercüme edilerek, Avrupa ülkeleri kançılaryalarına ve partilerine servis edileceğini herhalde bilmiyor. Söylediği iç politikaya yönelik olsa da, bu nedenle fazla önem verilmemesi gerektiğini düşünse bile, söylenen her sözün belirli bir ağırlığı olacağını ve aleyhimize kullanılabileceğini düşünemiyor anlaşılan.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Avrupa Değerleri

Avrupa Birliği'nin kurucu temel öğelerinin dayandığı değerleri özetlemeye çalışayım: Siyasal özgürlük; Avrupa ulusları arasında bir barış alanı kurulması düşüncesinin de sonucu olarak tüm anlaşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözülmesi; güdümlü ekonomiye ve komünizme tepki olarak pazar ekonomisi oluşturulması; ulusalcı, izolasyonist akımlara tepki olarak gittikçe artan yoğunlukta entegrasyonu sağlama ve birlik oluşturma düşüncesi. Bunlara bağlı olarak da ulusal egemenliğin bir bölümünün Avrupa Birliği'ne devrinin kabulü.

Pulat Tacar, 70. yaşını kutlarken.

Avrupa'nın ve Türkiye'nin değerleri arasında fark var mı?

— Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği konusunda bazı Avrupalı odaklar tarafından ileri sürülen engellerden birinin Türklerin büyük çoğunluğunun farklı değerlere sahip bulunması olduğu söyleniyor. Kültür Üniversitesi tarafından yayımlanan Türk Kültürü ve Kimliği *başlıklı bir kitapta basılmış olan "Avrupa Değerleri Bağlamında Türkiye'nin Avrupalılığı" başlıklı makalenizde bu konuyu irdelemişsiniz. Konuşmamızın bir başka bölümünde 1988 Girne Konferansı'na değinerek, yabancı bilim adamlarının Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasının önündeki en önemli engelin farklı kültürel kimlik sorunu olduğunu belirttiklerini söylediniz. Türkiye'nin Avrupa'ya aidiyetinin tartışıldığı şu dönemde Avrupa değerleri ile Türkiye'nin değerleri arasında ne gibi farklar bulunduğunu düşünüyorsunuz?*

— Burada da bir kavram sorunu ile karşı karşıyayız. Önce "Avrupa değerlerinin" ne olduğunu sorgulamalıyız. Doğrudur. Batı Avrupa değerleri ile Doğu değerleri ve Türklerin çoğunluğunun savunduğu değerler arasında hatırı sayılır farklar bulunduğunu söyleyenlerin sayısı çok. Ancak, "Batı değerleri", "Avrupa değerleri", "Avrupa uluslarının ortak değerleri" gibi kavramlar, tanımları yapılmadan ve sınırları belirlenmeden kullanılıyor. Bunlara bir de "evrensel değerler" terimini ekleyelim. Bilmem hatırlar mısınız; bundan birkaç yıl önce Başbakan Tayyip Erdoğan Malezya'yı ziyaretinde, Malezya başbakanı ile yaptığı basın toplantısında, değerler arasında bir karşılaştırma yapmış, Avrupa değerlerinin farklılığına işaret ederek "Bizim değerlerimiz evrenseldir" demişti. AB müktesebatında da Avrupa değerlerinin evrensel olduğu kayıtlı. Evrensellik paylaşılamıyor yani.

— Evet, haklısınız. Bu değerlerin tarafsız bir bakış açısıyla kavramsal olarak iyi anlaşılması gerekiyor. Avrupa değerleri kavramını siz nasıl tanımlıyorsunuz?
— Avrupa Birliği müktesebatında kayıtlı yazılı değerler olduğu gibi Hıristiyanlığı da içeren, yazılı olmayan değerler var.

— "Avrupa'da mıyız, yoksa Avrupalı mıyız?" sorusu, Türkiye açısından geçerli bir sorgulama mı size göre?
— Bu sorunun yanıtı Avrupa değerleri kavramına bakış açımıza göre değişir. Ama bazı Batılı düşünürler ve politikacılar –belki de bunların çoğunluğu– Türk halkının benimsediği değerlerin Avrupalıların değerlerinden farklı olduğunu ve bu nedenle Türklerin çoğunluğunun Avrupalı sayılamayacağını belirtiyorlar.

— Temel ilkeler bağlamında Avrupa değeri olarak neleri sayabiliriz?
— Avrupa Birliği'nin kurucu temel öğelerinin dayandığı değerleri özetlemeye çalışayım: Siyasal özgürlük; Avrupa ulusları arasında bir barış alanı kurulması düşüncesinin de sonucu olarak tüm anlaşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözülmesi; güdümlü ekonomiye ve komünizme tepki olarak pazar ekonomisi oluşturulması; ulusalcı, izolasyonist akımlara tepki olarak gittikçe artan yoğunlukta entegrasyonu sağlama ve birlik oluşturma düşüncesi. Bunlara bağlı olarak da ulusal egemenliğin bir bölümünün Avrupa Birliği'ne devrinin kabulü.

— Değerler bağlamında saydıklarınız daha çok siyasal nitelikli öğeler. Avrupa Birliği'ni kuran anlaşmalarda bu değerler ne şekilde yer alıyor sizce?
— Roma Anlaşması'na ilaveten, son yirmi yıl içinde kabul edilen Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları ile Nice'te kabul edilen Avrupa Temel Haklar Senedi, AB değer ve ilkeleri olarak perçinlenmiş durumda. Lizbon Anlaşması onaylanıp yürürlüğe girince oradaki ilke ve kurallar da Avrupa değer-

leri arasında yer alacak. Buna ek olarak, Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlüklerini Koruma Avrupa Sözleşmesi ile bunun Ek Protokolleri'nin içerdiği esaslar da Avrupa değeri sayılır.

— Bir de Avrupa düşüncesi değerlerinden söz ettiniz. Örnek vererek açıklamanız mümkün mü?

— Somut bir örnekle açıklayayım: Vaclav Havel'in Avrupa Parlamentosu'nda 8 Mart 1994 tarihinde yaptığı konuşmada çizdiği çerçevedir bu. Dosyamdan çıkararak okumam lazım. Yoksa eksik kalır. Bakın Havel şöyle demiş: "Temel Avrupa değerleri, hoşgörüye, insancıllığa ve kardeşliğe dayanır; kökenlerini klasik antik düşünceden, Yunan ve Roma'dan ve Hıristiyanlıktan alır. Avrupa, daha sonra bu değerleri Rönesans ve Aydınlanma süreciyle, hümanizma akımıyla geliştirmiş, demokrasi, temel insan hakları ile özgürlüklerinin tanınması ve hukukun üstünlüğü ilkelerini içeren bir değerler demeti haline getirmiştir." Bir başka örnek vereyim. Eski Alman Cumhurbaşkanı Theodor Heuss Avrupa düşüncesini üç tepeye benzetmişti: Grek kültür mirasını simgeleyen Akropolis, Roma hukukunu simgeleyen Kapitol ve Hıristiyanlığı simgelemek üzere akla gelen, Hazreti İsa'nın çarmıha gerildiği Golgotha tepesi. Türkiye'nin Avrupa değerleri alanına dahil bulunmadığını ileri sürenler de işte bu dinsel öğeden ve ondan kaynaklanan kültürlerin dışında olmamızdan söz ediyorlar.

— Hıristiyanlık ve Musevilik Avrupa değeri mi sizce?

— Hukuken Avrupa değeri sayılmıyor. Avrupa Birliği Anayasa Anlaşması taslağında Avrupa'nın, "uygarlık taşıyıcısı bir kıta" olduğu belirtiliyor ve bu kıtada yaşayanların "hümanizma, bireylerin eşitliği, özgürlük ve akla saygı" gibi değerleri geliştirdikleri vurgulanıyordu. Orada Tanrı'dan ve bir Avrupa değeri olarak Hıristiyanlıktan söz edilmiyor. Bazı ülkeler, Hıristiyanlık mirasının, dinsel olmasa bile, tarihsel bir olgu olarak metinde yer almasını istemişlerdi. Bu kabul edil-

medi, "Avrupa mirasında her zaman mevcut olan kültürel, dinsel ve hümanist değerlerden" söz edilmekle yetinildi. Hıristiyanlığın işte bu dinsel ve hümanist değerler demetine dahil bulunduğu yorum yoluyla söylenebilir.

— Bu, Avrupa halklarının çoğunluğunun düşüncesini tam olarak yansıtan bir formül mü?
— Bence değil. Diplomatik bir uzlaşma formülü bu. Ben Avrupalıların büyük çoğunluğunun Hıristiyanlığı bir "Avrupa değeri" olarak algıladığı kanısındayım. Avrupa kültürlerinin hemen hepsi, Hıristiyanlıktan ilham almıştır. Avrupa'nın kültür ve sanat başyapıtlarının büyük bir bölümünün Hıristiyanlık kültürü çerçevesinde yaratılmış olduğu yadsınamaz

— Avrupa değerleri çerçevesine daha neleri eklerdiniz?
— Bireyselcilik; ulus düşüncesi; kapitalizm; demokrasi; insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı; azınlıkların haklarına saygı; dinin devlet işlerinden ayrılması, yani Tanrı'ya ait olanın Tanrı'ya, hükümdara ait olanın hükümdara ait sayılması ilkesinin kabulü; her Avrupa ülkesinin ve ulusunun kültürünün özgün olması; bölge kültürlerinin bunları daha da zenginleştirdiğinin kabulü; çeşitliliğin tanınması, korunması ve geliştirilmesi. Avrupa uluslarının çokkültürlü toplumlardan, bireylerden ve bölgelerden oluştuğu düşünceleri de ortak Avrupa kültürü kavramının merkezine yerleşmiş olan öğelerdir.

— Museviliğin temel Avrupa değerleri arasına alınmasına itiraz edenler var mı?
— Var. Ben Brüksel'de AT Nezdinde Daimi Temsilci olduğum dönemde Brugges'deki Avrupa Koleji'nin başında bulunan Polonyalı Profesör Lukacievski ile yaptığım bir görüşmede Avrupa değerleri konusuna da değinmiştik. Ben Edgar Morin'in "Judeo-Chretien", yani Musevi-İsevi tanımlamasından söz edince, muhatabım rahatsız oldu. "Yahudiliğin Avrupa değeri olarak belirlenmesini biz kabul etmiyoruz" dedi. Bu söylem, Avrupalıların da değerler konusunda, en azından

dinin değer kavramının bir öğesi olarak ele alınması konusunda görüş birliği içinde olmadıklarını gösterir. Oysa Hıristiyanlığın Kutsal Kitabını elinize aldığınızda Eski Ahit ve İncil'in aynı kitap altında olduğunu görürsünüz. Profesör Lukacievski 1991'den sonra Polonya'nın Paris Büyükelçisi oldu. Portekiz dönem başkanlığının devri ile ilgili olarak yapılan bir konferansta kendisi ile herkesin önünde ciddi bir tartışmamız oldu.

Polonyalı profesör büyükelçi ile tartışma

— Nasıl oldu bu tartışma. Anlatmak ister misiniz?
— 1992 veya 1993 yılıydı. Portekiz dönem başkanlığını devredecek. O tarihlerde bu gibi AB toplantılarına Türk temsilcilerini de ortak sıfatıyla çağırırlardı. Basın ve akademisyenler de davetli. 200 kişi civarında bir dinleyici grubu vardı salonda. Portekizli konuşmasını bitirdi ve dinleyicilerden yorum yapmak isteyenlere söz verebileceğini söyledi. O sırada Polonya'nın Paris büyükelçisi olan Profesör Lukacievski söz aldı. AB çevrelerinde tanınan ve prestiji bulunan bir kişiydi. Konuşmasının bir yerinde Polonya'nın Avrupalılığını kanıtlamak için, Polonyalıların 1683 yılında Türkleri Viyana'dan ve daha sonra Macaristan ve Sırbistan'dan kovarak Avrupalılık görevlerini yerine getirdiklerini ve Avrupa'nın birleşmesine katkıda bulunduklarını söyledi. Kulaklarıma inanamadım. Doğrusu onun çapında deneyimli bir akademisyenden beklemiyordum bu çıkışı.

— Polonyalı profesör büyükelçiye cevap verdiniz mi?
— Evet. Söz istedim. Herkes "Bu adam kim ve ne diyecek?" diye bakıyor. Kendimi tanıttım. Salonda bir mırıldanma oldu. Kelimelerimi seçerek, çok yumuşak bir tonla, hafif bir tebessümle, ağır ağır, Büyükelçi Lukacievski'yi Brugge'deki Avrupa Koleji'nin müdürü olduğu dönemden tanıdığımı, kendisi ile yaklaşık bir saat süren bir sohbet de yaptığımı, o konuşmamızda Edgar Morin'in Avrupa değerlerine Musevi unsuru-

nu katmasına karşı çıktığını, oysa bugünkü konuşmasından Polonyalı meslektaşımın Avrupa kimliğine "tarihsel düşmana karşı birlikte mücadele etme" öğesini eklemekte olduğunu gördüğümü, bu yaklaşımın 20. yüzyılın ilk yarısında terk edildiğini sandığım için yanıldığımı şimdi anladığımı, kanımca Avrupalılığı oluşturması gereken niteliklerin başında dışlayıcı ve negatif değil, kucaklayıcı ve pozitif yaklaşımların geldiğini, ya da naif biri olduğum için öyle sandığımı, ama naifliğin de rahatlatıcı bir yanının bulunduğunu peşinen kabul eylediğimi, gene de Türkiye'yi ortak olarak kabul ettikleri zaman, diyelim en azından o dönemde, bizim bu hareketi kucaklayıcı bir açılım olarak algıladığımızı belirttim.

— *Nasıl bir yanıt verdi bu sözlerinize?*
— Durun, daha dediklerim bitmedi. Devam ettim ve Türklerin, kendilerini Viyana önlerinden kovmalarına rağmen Polonyalıları çok sevdiklerini, ülkelerinden kovulan Polonyalıların İstanbul yakınlarına sığınıp oraya yerleştiklerini, bugün de yaşadıkları Polonezköy adında bir yerleşim birimi bulunduğunu, dahası, Polonya doğu ve batı komşuları tarafından paylaşıldığı için haritadan silinmiş olduğu dönemde, Osmanlı sultanının yabancı temsilcileri kabul ettiği seremonilerde Polonya Devleti'nin yok edilmesini kabul etmediğini vurgulamak için, elçileri takdim eden saray görevlisinin –artık orada bulunmayan– Polonya Sefiri'ni de çağırdığını; bir başka görevlinin ise "Mazereti olduğu için gelemedi" cevabını verdiğini; bizim Polonya'yı işte böyle bildiğimizi ve saydığımızı, tarihte yaşanmış savaşların geçici sayılması gerektiğini, önemli olanın birlikte yaşamanın koşullarını oluşturmak olduğunu; Türkiye'nin uzun yıllardır Avrupa Konseyi üyesi bulunduğunun sayın profesör tarafından bilinmesi gerektiğini; şimdi ortaçağdan gelen "anti-Christ" kavramına benzer bir imgenin Avrupalılığı oluşturan bir öğe olarak sunulmasını ya da bunu çağrıştıran bir söylemi yapıcı bulmadığımı, bütün bu nedenlerle Polonyalı meslektaşımın sözlerini yanıtlamak zorunda kalmanın beni de üzdüğünü belirttim.

— Bu konuşmanız nasıl karşılandı?
— Salonda bana oldukça uzun gelen bir sessizlik oldu. Ben öndeydim. Arkamı göremiyordum. Polonyalı arkadaydı. Dönüp bakmadım. Birden salonda şiddetli bir alkış koptu. Uzun sürdü bu alkış.

— Polonya büyükelçisi size cevap verdi mi?
— Şaşırdı, sustu. Sona doğru tekrar söz istedi. Sözlerinin yanlış anlaşıldığını söyledi. Amacının Türkiye'ye karşı bir söylem geliştirmek olmadığını belirtti. Ama kimsenin ikna olduğunu sanmam.

— Polonyalının ağzının payını vermişsiniz tam anlamıyla...
— Çok samimi söyleyeyim, benim için önemli olan Polonyalının ağzının payını vermek değildi. Önemli olan Polonya Sefiri'nin temsil ettiği düşünce tarzıydı. Koyu Katolik olan bu profesör, hem de bir zamanlar ünlü Brugge Avrupa Koleji müdürü olan bu zat, içinden gelenleri söylemişti. Bu dışlayıcı bir zihniyeti yansıtıyordu. Sadece Türklere değil, Musevilere de tahammül edemeyen bir yaklaşımdı. Ben bu zihniyetin Türkiye'nin Avrupa macerasının önünde ciddi bir engel olduğunu düşünmeye devam ediyorum.

— Avrupa değerleri konusuna devam edelim mi? Noktaladık mı bu konuyu?
— Bu konu tükenmez. Özetlemeye çalışarak devam edeyim. Avrupa değerlerinin köklerinde bulunan öğelerden biri Roma hukukudur. Bu da bizi "mülkiyet" kavramına götürür. Ünlü *usus, fructus, abusus;* yani kullanma, ürününden yararlanma ve satma, elden çıkarma, veraset yoluyla ardıllara bırakma, tüketme. Bunlar mülkiyete sahip olmanın hukuksal belirtileri. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan kapitalizmi, liberal ekonomiyi, serbest pazar ekonomisini de günümüzün Avrupa değerler sistemi içinde görüyorum.

— Bu düşünce başka uygarlıklara yabancı mı?

— Hepsine yabancı diyemem. Örneğin, eski Mezopotamya sisteminde, yerküre ve toprak, mülkiyet konusu olamazdı. Tanrı'ya aitti. Daha sonra bunların, Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi olan hükümdara ait olduğu yorumu getirildi ve mülkiyet hükümdara ait oldu. İnsanlar da tebaa idi. Yani tabi idiler.

— Bir de toplumun çıkarı ile bireyin çıkarı çakıştığı zaman ortaya çıkan manzara var.
— Günümüz Avrupa'sında bireyin çıkarları grup çıkarlarına öncelik kazandı. Katoliklikten kopan Protestanlık bireye öncelik kazandıran bir öğe oldu ve sonunda bireyin önceliği Katolik halk tarafından da benimsendi. Aydınlanma hareketi Avrupa'da bireyselci felsefenin galibiyetini perçinledi. İnsan Hakları Sözleşme veya Bildirgeleri bu galibiyetin sonucu.

— Bu düzende devletin rolü ne oluyor sizce?
— Devlet, grupların birlikte yaşamalarını sağlamak için oluşturdukları ve düzeni sağlayan bir kurum. Günümüz Avrupa'sında devletin varlığının nedeni, halkın tercihine göre egemenliğin kim tarafından, nasıl kullanılacağının tespitidir. Halkın barış içinde, kurallara uyarak birlikte yaşamasının sağlanmasına ve gelişmesine yöneliktir. Yani devlet kendi başına bir amaç, bir son değildir. Bu nedenle devletin korunması kavramı etrafında oluşturulan "dokunulmazlık halesi" günümüz Avrupa'sında çok donuklaşmıştır. Yurttaşın kimliğini oluşturan ve şekillendiren devlet değil, yurttaşın kendisi olmaktadır gitgide.

— Bu söylediklerinizi de Avrupa değerleri çerçevesine mi alıyorsunuz?
— Ben Avrupa değeri sözcüğünü geniş anlamda kullandım. Yaklaşık 40-50 yıldır oluşmakta bulunan gelişmelerden ve bunun Avrupa halkları, Avrupa kültürleri ve Avrupa değerleri üzerindeki etkisinden söz etmek istedim. Kültürler de, değerler de sürekli değişime uğruyor. Statik değil. Hele Doğu

Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılımı ile Avrupa'daki kültürel çeşitliliğin daha da arttığını görüyoruz.

Değerlerde değişim

— Örneğin elli yıl önceye oranla Avrupa ülkelerinde ciddi bir değer değişikliği var, değil mi?
— Tabii var. Örneğin Paris belediye başkanı, öyle olduğunu açıklayan bir eşcinsel. Bir sonraki cumhurbaşkanlığına hazırlanıyor. Fransız toplumu açısından bu bir sorun değil. Oysa eşcinsel olan biri Müslüman ülkede taşlanarak öldürülme cezasına çarptırılabiliyor. Fransa adalet bakanı, Fas asıllı hanım evli değil ama çocuk doğruyor. Bu, o toplumda rahatsızlık yaratmıyor. Konu, özel hayat alanına, bireyin ve kadının özgürlük alanına giriyor.

— Ahlaki değerlerde büyük değişiklik oluyor mu demek istediniz? Sizce Türkiye'de de var mı bu değişim?
— Ben Türkiye'deki bazı kesimlerde de çok hızlı bir değişim olduğu kanısındayım. Kentlerde özellikle. Kırsal kesimde daha az. Buna karşılık, komşumuz İran'da sadece örtünmek yetmiyor artık, saç kesimine ve vücut hatlarını belli eden giysilere bile karışıyor polis. Uyarılan kişi "kabahatini" sürdürürse mahkemeye veriliyor. Bunlar burnumuzun dibinde oluyor bizim. Kayıtsız kalamayız.

— Değişen değerler Türkiye'de ahlaka aykırı olarak mı nitelendiriliyor?
— Değerler alanındaki değişmeleri ve bireyselciliği, Türkiye'de ve geleneklerin egemen olduğu başka toplumlarda ahlaka aykırı olarak değerlendirenler var. Bunlar, bireyin öneminin gittikçe artmasının, olumsuz yan etkileri bulunduğu söylüyorlar. Tüketici çılgınlığının artması, nihilizm, kendini beğenmişlik, bencillik, toplumsal kaygılardan tamamen uzaklaşma gibi olgular eleştiriliyor. Bencilliğin ve kişisel çıkar sağlama eğiliminin yükselmesinin kolektif dayanışmayı ve

yurttaşlık bilincini azaltacağı, sonunda toplumsal dağılmaya ve izolasyona neden olabileceği de söyleniyor.

— Değerlerdeki değişime direnen toplumlar da var değil mi?
— Ayak uyduran toplumlar da var, direnenler de. Örneğin, Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan göçmen Türklerin bir kısmı direniyor ve değişimlere uyum sağlayamıyorlar. Ama orada yaşayan Türklerin bir bölümü de yaşadıkları toplumsal çevreye entegrasyonu sağlamış durumda. Değişimi yadsıyarak sorunu çözemeyiz.

— Batı dünyasında durum farklı mı?
— Avrupa ülkelerinin pek çoğunda bireysel özerkliğin öncelik kazanması, toplumun kişinin özel yaşamı hakkında alacağı kararlara karışmasını artık azaltıyor ya da etkisiz kılıyor. Eskiden tartışması bile yapılamayan bazı ahlak kurallarına uygun davranışlarda azalma görülüyor. Kişilerin etik değerleri arasında büyük farklar oluştu. Bireyler kendi ahlak ölçütlerini kendileri koyuyorlar artık. Her birey kendi ahlak sisteminin yol göstericisi olmak istiyor. Katı etik ölçütler, kişinin özgürlüğünü kısıtladığı ve hayattan aldığı zevki azalttığı için geçersiz sayılıyor Avrupa'da.

— Siz bu gelişmeleri uygun buluyor musunuz?
— Herkes, bireysel kararını kendi koşullarına göre vermek durumunda. Sorun iyi veya kötünün başkasına dayatılması ile başlıyor. Bence iyi ve kötü, doğru ve yanlış çok göreceli. Her şeyi sorgulama virüsüm olduğu için bazıları için skandal sayılacak değer değişimleri beni hiç şoke etmiyor.

Doğu-Batı

— Batılı düşünürlere göre Doğu ve Batı arasındaki en önemli farklar neler?
— Başa zihniyet farkını koyacağım. Zihniyet farkı da temel kültürel nirengi noktalarından güç alıyor. Bir de tarihten bu yana aktarılarak günümüze gelen bir düşünce birikimi var.

Türk imgesi konusunda Batılı düşünürlerin damlata damlata oluşturdukları bir göl bu. Bu konuda bizde de çok yazıldı. İmgebilimci Prof. Nedret Kuran Burçoğlu'nun pek çok kitabı ve makalesi var. Onur Bilge Kula'nın *Avrupa Kimliği ve Türkiye* adlı kitabı var. Nihayet 2008 yılında yayımlanan Özlem Kumrular'ın *Türk Korkusu-Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni* adlı kitabı var. Bu kitapları inceleyenler, Avrupa'da Türk imgesinin nasıl oluştuğunu ve hangi boyutlarda olduğunu daha iyi anlayacaklardır.

— Atatürk devrimleri Batı'da geleneksel olumsuz Türk imgesini değiştirmeye yetmedi mi?
— Bence o devrimler tam anlamıyla yerleşemedi. Bina edileceği altyapıdan yoksundu. Toplumumuzun bir bölümü o devrimleri özümsedi. Bir bölümü benimsemedi.

— Türk kültürü Doğu'ya mı, Batı'ya mı ait sizce?
— Türkiye, Doğu Akdeniz kültürüne dahildir diyeceğim. Doğu Akdeniz kültürü bir karışımdır. Türk, Türkmen, Arap, Kürt, Yahudi, Alevi, Sünni, Şii, Ortodoks, Katolik, Ermeni, Süryani, Keldani, Yezidi kültürleri dahildir bu karışıma.

— Bu karışım bir birlik değil. Ama ortak bir zihniyet oluşturabiliyor mu? Doğu ile Batı zihniyetleri arasındaki farklar konusunda örnekler verir misiniz?
— Deneyeyim. Önce, yasalara ve kurallara aykırı davranma ve bunları delme, etrafından dolaşma, kurulu düzeni kendi çıkarı için bilfiil değiştirme alışkanlığı var. Yasa ve kural ihlali durumunda denetimin yetersizliği ve caydırıcı ağırlıkta yaptırım uygulanmadığını ilave etmeliyim. Her gün yaşadığımız bir olgu bu. Özellikle trafikte çok ciddi bir şekilde bununla karşı karşıya geliyoruz. Ben bir ülkedeki trafiğin o ülkeye egemen olan zihniyetin aynası olduğunu söylerim.

— Evet, beni de çok rahatsız eden bir noktaya değindiniz. Başka hangi niteliklerin altını çizeceksiniz?

— Kısa zamanda büyük kazançlar sağlama güdüsü ve bunun için her yolu deneme alışkanlığı; kaba gücün ardında yatan gerçeğin, ideali arka plana itebilmesi...

— Kas ve silah gücü ile çözüm arama seçeneklerinin öne çıktığını mı kastettiniz?
— Kaba güçten söz ettim. Ayrıca, ilkelere, kurallara ve mantığa uymaktan çok, değer skalasında kuvvet, şiddet veya avanta öğelerinin galebe çalmasından yakınıyorum belki. Ayrıca, felsefi kuşkuculuğa karşı kaderciliğin bazı hallerde ağır bastığını düşünüyorum.

— Biz Doğulu muyuz? Batı hayranlığı da var mı bizde? Diğer yanda bir de Batı'ya güvensizlik yok mu? Varsa haklı olmayan bir güvensizlik mi bu?
— Toplumun bir kesiminde Batılı yaşam tarzına, Batı'nın kullandığı araç, aygıt, giysi gibi maddi kolaylıklara duyulan hayranlık güçlü. Öte yandan, Batılı kurum ve kurallara güvensizliğin arttığı kanısındayım. Halk sürekli aldatıldığı izlenimini edindi. Verilen sözler yerine getirilmiyor. Kabul edilemeyecek ayrımcılıklar ve farklı muameleler yapılıyor.

— Başka neler söyleyeceksiniz?
— Vallahi, arkası uzun... Erkek egemen toplum; kadının yerinin arka planda kalması; töre cinayetlerine neden olan namus anlayışı ve namus anlayışının daha ziyade kadının iffetine yönelik olması; kadının rızası olmadan ırzına geçilmesi durumunda bile, kirlendi diye o kadının öldürülmesi; evliliklerde aile reisinin genelde nihai kararı vermesi; başlık parası uygulaması...

— İslam'da kadınların örtünmesi, başörtüsü, Türkiye'nin Batı uygarlığı dışında sayılmasının gerekçelerinden biri mi sizce?
— Avrupalılar örtünmeyi kadınlara karşı ayrımcılık olarak değerlendiriyorlar. Örtünen kadınlar, bunu ayrımcılık saymadıklarını bildirseler bile.

— Türkiye'de isteyen kadın sokakta ve evde başını örtüyor. Kamu alanı için ne söylemek istersiniz?
— Kamu hizmeti verenler ile eğitim kurumları dışında isteyen kadın başını örtebilir. Örtüyor da. Hizmet alırken başını örtsün isterse. Avukatlık yaparken avukat kadının başı açık olmalı. Tanık olarak davaya girerse örtebilir. Bunun yanında Cumhuriyet kanunları da var, peçeyi ve sarığı yasaklayan. Bu yasalara da uyulmalı.

— Cumhurbaşkanının, bazı hükümet üyelerinin eşlerinin giyim kuşamına ne diyorsunuz?
— Türkiye'de halen iktidarda olan partinin yöneticilerinin eşlerinin sunduğu bir imaj var. Ürdün, Suriye, Mısır, Azerbaycan, Fas, Tunus gibi, yurttaşlarının büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin devlet başkanlarının eşleri ile bizimkileri aynı kare içinde yan yana görünce bunun bilinçli bir siyasal seçim olduğu görüşü kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyor. Bu durumun yurtiçine olduğu kadar, dış dünyaya da bir siyasal mesaj içerdiğini düşünüyorum. Zaten o şekilde algılanıyor. İstedikleri kadar bunun bireysel bir tercih olduğunu söylesinler. Cumhurbaşkanımızın eşi, başbakan, bir önceki ve şimdiki dışişleri bakanı ile başka bazı bakanların eşleri hanımefendiler yabancı devlet insanlarını ve eşlerini ağırlarken kamu hizmeti veriyorlar, kamu görevine katılmış oluyorlar. Şahıslarını değil, Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil ediyorlar. Özel hayatlarında isterlerse başlarını örtsünler. Kimse karışamaz. Ben Türk kamu hayatına dinsel aidiyeti vurgulayan bir imgenin dayatılmaması gerektiği kanısındayım.

— Sizce, başörtüsünün temsil ettiği zihniyet, Türkiye'nin Avrupa Birliği serüveninin önünde önemli engel mi?
— Avrupalılar açıkça engel olacak demezler. Ama öyle olduğunu düşünürler. Türkiye üyelik müzakerelerine başladığı tarihte de ülkemizde başını örten kadınlar vardı. Yeni bir şey değil bu. Aradaki fark, şimdi devletin temsil edildiği ortamlarda bunun Türkiye'nin farklılığını belirleyen bir kültür öğe-

si olarak sergilenmeye başlanmış olması. Avrupa Birliği içinde bulunan farklı kültürlerin çeşitliliğin tanınması, AB Anayasası'nın temel öğesi. Ama sanıyorum kadına karşı ayrımcılık olarak algılanan bir simgenin kabulünün önünde yüksek bir tolerans eşiği var. Başörtüsünün içerdiği anlamı ortak kültürün ayrılmaz parçası olarak özümseyememe eğilimi ağır basıyor. Burada anahtar kavram "ortak kültürün ayrılmaz parçası olarak kabul etmek" diyebilirim. Benim bu konuda Avrupalı tanıdıklarım ile yaptığım konuşmalar, Atatürk devrimleri ile kendilerine yakınlaştığını sandıkları Türk toplumunun, hele Avrupa'ya entegrasyonun güncel olduğu bir dönemde beklediklerinden farklı bir yere yöneldiğini düşündüklerini gösteriyor. Bunun sonucu olarak da "içimizde değil ama yanımızda bulunun" söylemi yüzeye çıkıyor. Bu açıdan bakıldığında, örtünme simgesinin ardında yatan ve kadınların özgürlüğüne yönelik kısıtlayıcı olarak algılanan uygulamanın Avrupalı partnerlerimiz tarafından kabulünün mümkün olamayacağını düşünüyorum.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Kültür Diplomasisi Yılları

Ülkemizde kültür politikaları bir bütünün parçaları halinde değil, konu esasına göre ayrı ayrı ele alınır. Mesela telif hakları ayrı yasa ile, kültür mirasını koruma ayrı yasa ve yönetmeliklerle, sanatçıların sosyal hakları iş hukuku çerçevesinde çözümlenir. Türkiye'deki yöresel ve bölgesel dillere ilişkin düzenlemeler de bir bütün olarak değil, ayrı ayrı ele alınmıştır. Oysa bu planlamalar disiplinlerarası eşgüdümü gerektirir. Uygulama çalışmaları harcama yapılmasını icap ettirecektir. Bu da bir bütün olarak düşünülmelidir.

Büyükelçi Pulat Tacar, bir söyleşide, 1992.

Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü

— 1987 yılı eylül ayında Brüksel'den merkeze döndünüz ve Ankara'da Kültür İşleri Genel Müdürlüğü'ne atandınız. Mehmet Ali Birand, 1959-1999 Türkiye'nin Avrupa Macerası *başlıklı kitabında, sizin dış görev süreniz "bir yıl uzatılabilecek iken" 1987 yılı nisan ayında Avrupa Toplulukları'na tam üyelik başvurusu yapıldıktan sonra geri çekildiğinizi yazmış. Başvuru öyküsünü AT ile ilişkileri konuşurken ele aldık. Görev süreniz uzatılacak iken geri alındığınız doğru mu?*

— Mehmet Ali Birand, dışişleri camiasını çok iyi tanıyan, usullerini de iyi bilen bir gazetecidir. Bu nedenle dışişlerinde dış görev süresinin normalde dört yıl olduğunu bilir. Bir dış görev döneminde iki merkeze atanırsanız, bu süre beş yıla çıkar. Ben o sırada altı yıl sekiz ay dış görevde bulunmuşum. Birand, zaten üst sınırları aşmış bulunan dış görevimin daha da uzatılacağını nereden çıkarıyor? Bilemem. Mehmet Ali Birand ile tanışırız. Brüksel'de olduğumuz dönemde görüşürdük. Yazılarına sansasyon yaratacak böyle dramatik hususları tuz-biber olarak eklemeyi de sever. "Bir hoşluk" der, geçerim.

— 1987 yılı eylül ayından başlayarak iki yıl Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü, altı yıl UNESCO Nezdinde Daimi Temsilcilik ve emekli olduktan sonra da on bir yıl UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Üyeliği ve Başkan Vekilliği görevini yürüttünüz. Kültür diplomasisi dönemi sayılır bu. 19 yıl, uzun bir dönem. Sizi mutlu eden bir dönem miydi?

— Doğru bir teşhis bu. Evet, meslek hayatımda zevkle çalıştığım bir dönem oldu.

— Dışişleri Kültür İşleri Genel Müdürü'nün temel görevi nedir? Genel kanı olarak, kültür konusu Kültür Bakanlığı'nın alanına girmiyor mu?

— Bir ülkenin dış ilişkilerinin tümü Dışişleri Bakanlığı'nın görev alanına girer. Sanıyorum istisnasız her ülkede durum böyledir. Uluslararası kültürel ilişkilerin dış ilişkiler boyutu vardır. Bazen siyasal ilişkiler gergin olduğu için, kültürel ilişkilerde frene basılır. Bazen de gergin ilişkileri düzeltmek için kültürel ilişkilerden yararlanılabilir. Sizin sorduğunuz soruyu benim tanıdığım kültür bakanlarının hemen hepsi sormuştur. Kendi görev alanlarının bir bölümünün başka bir bakanlığa ait bulunmasından hoşlanmazlar.

— Dışişleri Bakanlığı Kültür Genel Müdürlüğü'nün yetki alanına hangi konular girer? Siz hangi tür işlerle meşgul oldunuz?

— Ülkeler arasında kültürel işbirliği anlaşmaları vardır. Bu anlaşmaların uygulanması için bir ila dört yıllık kültürel değişim programları yapılır. Karşılıklı burslar verilir, sergiler açılır, konserler, konferanslar düzenlenir, festivallere iştirak edilir, arkeolojik kazılar konusunda işbirliği yapılır. Bir de kültür konularında da çalışmalar yapan UNESCO gibi uluslararası, Avrupa Konseyi gibi bölgesel örgütlerin kültür alanındaki çalışmaları ve düzenledikleri toplantılar vardır. Örneğin, Avrupa Konseyi'nin kültür politikaları programı "Compendium" bu çerçeveye girer. Tabii, bu faaliyetlerin finansmanı da gerekir. Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesinde bu çalışmaları kısmen finanse etmek için az da olsa bir ödenek bulunur.

— Yurtdışında yapılacak kültürel tanıtma çalışmalarını Dışişleri Bakanlığı mı, Kültür Bakanlığı mı finanse ediyor?

— Dışişleri Bakanlığı'nın elindeki ödenek çok sınırlıdır. Büyük harcamalar gerektiren önemli tanıtım faaliyetleri için yasa ile ayrı ödenek sağlanır. Ancak bu konuda da orta ve uzun vadeli bir planlama yapılmadığı için, bazı bireysel etkinlikler ve projeler siyasal iktidarın kararına göre öncelik kazanabiliyor.

— Evet, bu konudaki uygulamalara yöneltilen eleştiriler sürüyor. Örneğin piyanist-kompozitör Fazıl Say'ın bestelediği Nazım Hikmet Oratoryosu*'nun –önceden planlanmasına rağmen– Frankfurt Kitap Fuarı döneminde Frankfurt'ta icrasından, Kültür Bakanlığı'nın kararı ile vazgeçilmiş olduğu söylendi. Fazıl Say bu nedenle kendinden özür dilenmesini talep ediyor.*

— Bakın Esra Hanım, bu konudaki gerçek farklı. Ben Kültür Genel Müdürü olduğum dönemde, benzer durumlarla karşılaştım. Bir kere *Yunus Emre Oratoryosu* Kültür Bakanlığı'nın parasal katkıları ile Moskova'da icra edildi. O sırada kültür bakanı, Fazıl Say'a oratoryonun Frankfurt'ta da icra edilebileceğini söylemiş. Daha sonra Fazıl Say'ın konserlerini organize eden menajeri, Frankfurt Kitap Fuarı'nın organizasyonunu üstlenmiş olan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Genel Müdürüne, çok yüksek sanatçı ücretleri ve katılım giderleri içeren bir bütçe sunmuş. Hep böyle olurdu eskiden de. Sanatçı aradan çekilir ve menajeri devreye girer. Menajerler, devletin parası vardır, ödesin derler ve çok yüksek sanatçı kaşeleri ve başka parasal talepler ile çıkarlar karşınıza. Oysa etkinliğin bütçesi belli. Tahsis edilen tüm ödenek, bu oratoryonun icrası için talep edilen yüksek faturayı karşılamaya bile yetmiyor. Bunun üzerine etkinliğin küratörü İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Genel Müdürü, *Nazım Hikmet Oratoryosu*'nun Frankfurt'ta icrası için istenen harcamanın üçte birine *Yunus Emre Oratoryosu*'nu Frankfurt'a götürmeye karar vermiş ve Say'ın menajerine bildirmiş. Kültür bakanının siyasal nedenlerle projeye karşı çıktığı kesinlikle doğru değil. Zira sayın Ertuğrul Günay, Nazım Hikmet'in adını Frankfurt Kitap Fuar'ından kesecek insanlar listesinin en sonunda bile bulunmaz.

— Bu durumda, gerçek epey farklı...

— Tabii farklı. Ben bu konuda bir televizyon programını da izledim. O programda sayın Fazıl Say, "Bize devletin parası yok denseydi, Genco Erkal, Sertab Erener ve ben ücret de almazdık" gibi sözler etti. İstenen kaşeleri burada tekrarlama-

yayım. İyi, güzel. Ama Fazıl Say bunu kendi menajerine önceden söylemeliydi. Ayrıca sanatçımız, onun profesyonelliği ile bağdaştıramadığım öneriler de yaptı o televizyon programında. "İki uçak dolusu sanatçı sabah uçakla Frankfurt'a gitsin, öğleden sonra prova yapsın, gece konser versin ve hemen uçağa binsin, yurda dönsün, otel parası vermemek için" gibi dünyada benzeri görülmemiş uygulamalar teklif etti. Bir diğer önerisi de aynı gün Frankfurt Operası'nda *Yunus Emre Oratoryosu* ile *Nazım Hikmet Oratoryosu*'nun arka arkaya icra edilmesiydi. Bunun da gerçekçi bir öneri olmadığını müzik dünyası ile ilişkisi bulunan herkes bilir. Feveran ile, düşünülmeden söylenmiş sözler, yapılmış önerilerdi bunlar.

— *Fazıl Say, piyanist olarak çok revaçta değil mi?*
— Fazıl Say'ı Viyana'da Konzerthaus'da dinledim iki yıl önce. Mozart çaldı. Çok beğenildi. Bu yıl temmuz ayında Bodrum'da Turgut Reis Festivali'nde de dinledim. Fazla hareket ediyor piyanonun önünde. Kafasını sağa sola yatırıyor. Ellerini hareket ettiriyor. Dinlerken, gözlerimi kapamak ihtiyacını duyuyorum. Ben müzikte teatral hareketlere ihtiyaç duymadan, "süssüz, bir parça mesafeli, zarif, doğuştan gelme bir seçkinliği barındıran, duyarlı, ama yalancı duyarlılıktan uzak, yalın, ama analiz edilmesi güç" bir çalışa ya da söyleyişe sahip sanatçıları yeğlerim.

— *Tercihinizi güzel anlattınız. Peki, neden tırnak içinde?*
— Bu anlatım bana ait değil de ondan. İdil Biret, Rahmaninov'un piyano çalışı için söylemişti bunları. Benim beklentilerimi tam olarak karşılayan bir söylem.

— *Sizin Kültür Genel Müdürlüğü döneminizdeki faaliyetlerden aklınızda kalanlar neler?*
— Kanuni Sultan Süleyman Sergisi'ni düzenledik. Benim dönemimde Londra, Berlin ve Tokyo'da açıldı. Sonra sergi ben UNESCO'da iken Paris'e de geldi. Çok etkileyici ve Türkiye'nin tarihini olumlu bir şekilde tanıtan bir sergiydi bu. Tabii,

sergi vesilesi ile çağdaş Türkiye de tanıtıldı. Kültür Değişim Programı'nı müzakere etmek için Pekin'e Çin uçağı ile giderken Urumçi'ye uğradım. Oradan Turfan'a gittim. Kente girerken bir Anadolu kentine girdiğimi sandım. Biliyorsunuz "turfanda" kelimesi Turfan kentinden geliyor. Turfan, Tiyanşan Dağları'nın eteğinde, çölün ortasında bir kenttir ve ilk meyve sebze ürünü orada alınırmış. Heyecan verici bir seyahatti.

— *Urumçi ve Sincan denilen Doğu Türkistan'da Türklerle görüştünüz mü? Türkçe konuşuluyor mu orada?*
— Türkçe'nin bir lehçesini konuşuyorlar. Dillerine çok sayıda Çince kelime girmiş. Orada Türklerle görüştüm sayılamaz. Hükümete yakın birkaç kişi bizimle temas kurdu.

— *Kültür politikası ile Türkiye'de çeşitli bakanlıklar ilgileniyor. Eşgüdüm sorunları yaşadınız mı?*
— Evet, eşgüdüm eksikliği vardı. Ayrıca, "istemezük" diyenlerle de bir hayli uğraşmamız gerekti.

— *Peki, kim bunlar?*
— Devletin her katında vardır bunlar. Ben bunlara ulusalcı da demem. Bağnaz denilebilir belki. Yabancılarla ilişki kurmaktan korkarlar. Her taşın altında bir komplo ve bir hıyanet ararlar. Bunlara göre herkes Türkiye'ye zarar verme gayreti içindedir. Binaenaleyh, yabancılarla fazla ilişki kurulmamalı, kültürel faaliyetleri yasaklanmalıdır. Örneğin, Avusturya'dan bir doktora öğrencisi Ankara'daki Milli Kütüphane'ye gelip Yörükler konusundaki kitapları inceleyerek bir araştırma mı yapacak? Yapmasın. Belki kötü bir niyeti vardır. Yaşanmış bir örnekten söz ettim. Bunlar arasında beni gerçekten çok rahatsız eden bir olay da var.

İstenmeyen bilim adamı

— *Neydi bu olay?*
— Trabzon'daki Ayasofya Kilisesi'nin restorasyonunu 1957-1962 yılları arasında Kültür Bakanlığı'nın izni ve katılımı ile

yapmış olan, yirmi yıl üzerinde çalıştıktan sonra bu konuda gene bakanlığın onayı ile 1984 yılında o yapıt hakkında yazılmış en önemli referans eserini yayımlamış bulunan David Winfield ve Antony Bryer adlı iki İngiliz, yanlarında Ankara'daki İngiliz sefirinin eşi olduğu halde 1988 Eylül ayında Trabzon'a gelmiş ve orada üç gün kalmışlar. Bir araba kiralayarak Sümela Manastırı'na çıkıp, oradan karayoluyla Ankara'ya dönmüşler. Kültür Bakanlığı bunlar izinsiz kazı yapıp, izinsiz kitap yayımladı diye sınır dışı edilmelerini ve Türkiye'ye girmesi yasaklanan şahıslar listesine alınmalarını İçişleri Bakanlığı'ndan talep etmiş. Bizim de Dışişleri Bakanlığı olarak olaydan bu yolla haberimiz oldu.

— *İnanamıyorum doğrusu. Ne yaptınız buna karşı?*
— İnanın, inanın. Aynen böyle oldu, eksiği çok, fazlası yok. Size buna benzer daha en az elli tane örnek verebilirim. Ne mi yaptık? Yazıyla ve telefon ederek yasaklanmış eşhas listesine alınmalarını önledik. İngiliz büyükelçisinin eşini yasaklanmış eşhas listesine koydurabilselerdi, herhalde Türkiye diplomatik acayiplikler listesinin başına geçerdi. Bu girişimin ardında cehalet mi var? Yabancı düşmanlığı mı? Her taşın altında bir casus arama güdüsü mü? Birileri Kültür Bakanlığı'nı yanlış yola mı sevk etmek istedi? Bilemem. Zira Trabzon'da kaldıkları üç gün zarfında bu insanların izinsiz bir araştırma ve kazı yapmadıkları Trabzon Kültür Müdürlüğü tarafından bakanlığın sorusuna cevaben o makama bildirilmiş. Dosyasında bu belge de var. Ona rağmen dosya oluşturulmuş. Ne diyeyim? Gerçekten, bu gibi olaylarda akıl ve söz duruyor.

— *Aklın ve sözün durduğu başka örnekler var mı?*
— Çok var. Norveçli Türkolog Bernt Brendemoen vakası var. Kendisi, Oslo Büyükelçiliğimiz tarafından ülkemizin dostu olarak tanınan bir şahıs. 1978 yılında Doğu Karadeniz şiveleri konusunda bir makale yayımlamış. Oraları ziyaretinde Ermeni ve Gürcü yapıtlarının kalıntılarının fotoğraflarını çek-

miş, bunların tarihi ile ilgilenmiş, halkla oradaki şiveler konusunda konuşmuş, bazı köylere gitmiş. Bu nedenle bilim adamı hakkında savcılık dava açmış. Adam beraat etmiş. Daha sonra üniversitelerimizin kütüphanelerinde inceleme yapmak istemiş. Yasaklamışlar. Süryani konusu ile ilgileneceği gerekçesini ileri sürüyorlar. Üstelik ülkenin güvenlik makamları profesörün araştırma yapmasında bir engel bulunmadığını yazılı olarak belirttiği halde. Profesör Brendemoen o sırada Oslo'da yapılacak olan Uluslararası Altay Etütleri Daimi Konferansı'nın hazırlıklarını yapmakla meşguldü ve hocanın Türkiye'ye gelmesini engellemeye çalışıyordu kimileri.

— *Ne yaptınız? Nasıl çözümlediniz sorunu?*
— Uğraştık, telefon edip yapmayın, etmeyin dedik. Aylarca yazıştık. Bu yazışmalar sonunda yasakçılar bu kez kendilerine engel olanla da uğraşmaya başlıyorlar. Kendi kara listelerine alıyorlar sizi. Biliyor musunuz, ne kadar büyük enerji ve sabır gerektiriyor bu zihniyetle uğraşmak? Ve ne kadar yorucu? İnsan sürekli olarak, bugün kim şapkasının içinden hangi tavşanı çıkaracak endişesi ile yaşıyor. En azından o dönem böyleydi durumumuz.

Avrupa Konseyi'nin Kültür Politikaları Programı

— *Bir konferansınızda Avrupa Konseyi'nin Kültür Politikaları Programı konusundaki kuşkularınızı dile getirmişsiniz. Siz Avrupa ile entegrasyonu savunan bir diplomatsınız. Çelişkili sayılabilecek bu çekincenizin nedenini sorabilir miyim?*
— Avrupa Konseyi'nin yaklaşık 23 yıl önce başlattığı bir Kültür Politikaları Programı vardır. Adı *Compendium*. İnternette Avrupa Konseyi'ne girip "Compendium" yazarsanız, karşınıza tüm ayrıntıları çıkar. Programa katılmak isteyen Avrupa Konseyi ülkeleri kendi kültür politikaları hakkında, çerçevesi Konsey tarafından belirlenmiş bir kalıba uyarak rapor hazırlarlar ve bu rapor Avrupa Konseyi'nin tayin edeceği uzmanlar tarafından incelenerek bir değerlendir-

me belgesi yazılır. Kültür Bakanlığı'ndan bir müsteşar yardımcısı Avrupa Konseyi'nin Kültür Komitesi toplantısına katılmış. O toplantıda Sekreterya Türkiye'nin Kültür Politikaları Programı'na katılmasını istemiş. O zat da, katılma sözü vermiş. Ankara'ya döndükten sonra ne olup bittiğini haber verme kültürü oluşmadığı için, bu gelişmeden dışişlerinin haberi yok. Günün birinde Avrupa Konseyi'nden bir yazı aldık. Programa katılmanın koşullarını önümüze koyuyorlar ve işe başlamamızı istiyorlardı.

— Aslında yararlı bir proje gibi gözüküyor. Neden itiraz ettiniz?

— O dönemde Avrupa Konseyi, ülkelerin yazacakları kültür politikaları ulusal raporunu ve kendilerinin iki-üç uzmana yazdıracakları değerlendirme belgesini, ilgilenen herkesin katılımına ve basına açık bir toplantıda tartışmaya açıyordu. Ben böyle bir rapor hazırlanmasına ve uzmana sunularak görüş alınmasına karşı değilim. Ulusal rapor ve karşı raporun her isteyenin katılacağı bir ortamda tartışılmasına karşı çıktım. Ayrıca Konsey adına değerlendirme raporunu yazacak uzman atanmadan önce Türkiye'ye danışılmasını istedim. O dönemde her taşın altından Yunanlı dostlarımız çıkıyordu. Doğal olarak sadece Yunanlılar değil, Avrupa'daki Kürt lobisi, Ermeni lobisi bu fırsattan istifade ederek ülkemiz politikalarını ve insan hakları uygulamalarını eleştireceklerdi. Türkiye, Avrupa Konseyi'nin hazırladığı Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olmak istemiyordu. Azınlık veya Bölge Dilleri Sözleşmesi'nden de uzak duruyorduk.

— Dışişleri Bakanlığı'nın bu konulara yaklaşımını merak ettiğim için soruyorum. Ülkenin kültür politikalarının mercek altına alınmasının ülkenin iç işlerine müdahale edilmesine yol açacağını mı düşündünüz?

— Bir ülkenin kendi iç sorunlarını ve politikalarını içeren bir hükümet raporunu ve karşı ekspertizi, bir uluslararası ortamda, medyanın huzurunda tartışmaya açmasına ve hesap

verir duruma düşürülmesine gerek bulunmadığı kanısındayım. Bu proje bize yarardan çok zarar verebilirdi. Bazı sivil toplum örgütleri ya da entelektüeller ve akademisyenler böyle bir aleni tartışmanın yapılmasını isteyebilirler. O takdirde, tartışma örneğin, üniversite ortamında, akademik çerçevede gerçekleştirilmelidir. Bunu sivil toplum örgütleri de yapabilirler. Örneğin, başında Şakir Eczacıbaşı'nın bulunduğu Kültür Girişimi Grubu, 1999 yılında bir Kültür Politikaları Sempozyumu düzenledi. Ben de katıldım ve bir bildiri sundum kültürel haklar hakkında. Oraya sunulan bildiriler ve yapılan konuşmalar bir kitap halinde yayımlandı. Aradaki farkı bilmem anlatabildim mi?

— Türkiye'nin kültür politikaları belirli mi?

— Toplu bir belge yoktur. Devlet Planlama Teşkilatı'nın beş yıllık planlarında kültür bölümü vardır. Ama sistematik değildir. Siyasal partilerin seçim bildirgelerinde kültür politikalarına referans vardır. Ülkemizde kültür politikaları bir bütünün parçaları halinde değil, konu esasına göre ayrı ayrı ele alınır. Mesela telif hakları ayrı yasa ile, kültür mirasını koruma ayrı yasa ve yönetmeliklerle, sanatçıların sosyal hakları iş hukuku çerçevesinde çözümlenir. Türkiye'deki yöresel ve bölgesel dillere ilişkin düzenlemeler de bir bütün olarak değil, ayrı ayrı ele alınmıştır. Oysa bu planlamalar disiplinlerarası eşgüdümü gerektirir. Uygulama çalışmaları harcama yapılmasını icap ettirecektir. Bu da bir bütün olarak düşünülmelidir.

— Böyle bir planlama belgesi nasıl hazırlanır?

— Kültür politikası ana başlığının altına hangi alt başlıkların girdiği belli. Kültür politikalarını araştıran uluslararası sivil toplum örgütleri var. UNESCO da bu alanda aktiftir. Bunların uzman toplantıları sonucunda oluşturdukları başlıklar halinde bir kapsam belgesi vardır. Bu başlıklar yazılır ve altlarına mevcut yasal düzenlemeler ve uygulamalar yazılır. Eksik kalan alanlar belli olur. Başka ülkelerin mevzuat ve uygulamaları ve uluslararası ya da bölgesel örgütler tarafından

hazırlanmış olan normları içeren belge ve yönergeler, istenirse karşılaştırma yapmak ya da yol göstermeleri için o dosyaların altına yerleştirilir ve her bir başlık altında mukayeseli değerlendirme yapılabilir. Planların uygulanması için gereken harcama hesaplanmalıdır.

— Türkiye'de bu yapılmadı mı?
— Ben UNESCO Türkiye Milli Komisyonu başkan vekili olduğum dönemde, Kültür Bakanlığı'nın ısmarladığı ve birinci bölümünü finanse ettiği bir proje üzerinde Genel Sekreter Yardımcısı Bilge Kahramanyol ile birlikte çalıştım. Projenin ikinci aşamasında, her sektörün kendi alanı ile ilgili bölümü kendi uzmanlarına yazdırmasını ve çözüm bekleyen sorunları dile getirmesini istedim. Yani o bölümleri biz veya bakanlık değil, bizzat sektörün içinde bulunanlar yazmalıydı. Benim etkili yönetişimden anladığım buydu. Bu önerim kabul görmedi. Daha sonra Kültür Bakanlığı ile yaptığım görüşmelerde kültür politikalarından ziyade kültür programları başlığını yeğlediklerini anladım.

İslam Konferansı Örgütü oturumunda tartışma

— O dönemde bir de Senegal'de İslam Konferansı Örgütü Kültür Bakanları Konferansı'nda, Türkiye'nin İslam UNESCO'su denilen ISESCO örgütüne katılmasına karşı çıkmışsınız ve Fas delegesi ile bir tartışmanız olmuş duyduğuma göre
— Maşallah, tüm meslek hayatımı bir dedektif gibi araştırmışsınız. Bunu nereden öğrendiniz?

— Sizi seven ve beğenen arkadaşlarınız söyledi. İhtilaf konusu neydi?
— Merkezi Fas'ta olan ve kendine İslam UNESCO'su diyen bir ISESCO örgütü vardır. Türkiye bunun üyesi değil. Erbakan hükümeti döneminde birileri ISESCO toplantısına katılmış ve katılma sözü vermiş. Örgütün statüsünde tüm eğitim sisteminin İslami esaslara uygun olarak yürütüleceği kayıtlı.

O örgüte Tunus da katılmış, ama eğitim sistemi dinsel esaslara göre planlanmış değil. Bu nedenle "statüde yazılı olan her şey aynen uygulanmaz" diyorlar ve Türkiye'ye baskı yapıyorlar. Kültür bakanımız, Tınaz Titiz idi ve başka işleri nedeniyle üç günlük toplantının ancak son günü toplantıya katıldı ama o geldiğinde toplantılar sona ermişti. Ben, "Türkiye ISESCO'ya anayasal nedenlerle katılamaz" dedim.

— *Anayasal gerekçelerinizi sordular mı?*
— ISESCO'nun başında eski ve yaşlı bir Faslı bakan vardı. Herkes ona saygı gösteriyordu. Bana seslendi ve "Neymiş o anayasal gerekçeleriniz bakalım?" dedi. Üstten aşağıya doğru konuşmayı herhalde Fransızlardan öğrenmiş. Ben de, "Biz laik bir ülkeyiz ve eğitim sistemimizi dinsel temellere dayandırmayı kabul edemeyiz, bizde din dersi ayrı okutulur" dedim. Adam ağzından köpükler saçarak bağırmaya başladı. "Bakın bakın, biz laikiz diyor Türk delegesi" diye. Bu arada, İKÖ'nün bir organı olan, merkezi İstanbul'da bulunan, Profesör Ekmeleddin İhsanoğlu'nun başkanlığını yaptığı IRCICA örgütü var. İslam Tarihi ve Kültürü Araştırma Merkezi. Senegal'deki o toplantıda IRCICA'yı da kapatıp Fas'taki İslam UNESCO'su dedikleri ISESCO örgütüne bağlama kararını almayı kararlaştırmışlar aralarında. Ben şiddetli bir şekilde direndim tabii. Profesör İhsanoğlu da yanımda ve benim verdiğim bu savaştan memnun. Bir sürü ayak oyunu yapmak istiyorlar. Başkan olan Senegalli de bunlara yardımcı oluyor.

— *Ne gibi dalavereler çevirmek istediler?*
— En bayağı numaraları yaptılar. Sabah toplantısı saat 13.00'te bitiyor. Öğleden sonra oturumu saat 15.30'da diyorlar. Ben o saatte toplantı salonundayım. Saat 18.30'a kadar ne gelen var ne giden. Ben sabırla bekliyorum. Almışım elime bir kitap, onu okuyorum. Onların umdukları, benim beklemekten sıkılıp gitmem ve yokluğumda karar almaları. Bir sonuç bildirgesi hazırlamışlar. Önce Arapçadan Fransızcaya çevrilmesini istedim. Sonra pek çok maddesine itiraz ettim.

Hiç ele alınmayan konuları görüşülüp kararlaştırılmış gibi yazmışlar. Sonunda Faslı ISESCO başkanı kızdı ve beni parmağı ile işaret ederek, oraya çalışmaları bloke etmek misyonu ile gönderilmiş olduğumu, bir önceki toplantıda Türk delegesinin IRCICA'nın katılımını kabul ettiğini, şimdi benim reddettiğimi söyledi.

— *Siz nasıl bir yanıt verdiniz?*
— Ben de kendisine burasının bir hükümetler arası konferans olduğunu, önce devletlerin konuşacağını, sonra uluslararası bir ihtisas örgütü olarak kendisinin söz isteyebileceğini ve diplomatik adaba uymak suretiyle, parmağı ile bir devlet temsilcisine işaret ederek konuşmasını uygun görmediğimi belirttim. Kıpkırmızı olan adam birkaç dakika sonra kalp spazmı geçirdi. Bu kez Faslı bakan yanıma geldi ve ayağını yanımdaki iskemlenin üstüne koyup benimle konuşmaya başladı. Ayağına baktım, ben de ayağa kalkıp bir ayağımı bir başka iskemlenin üstüne koydum ve konuşma usulü böyle ise, benim de aynı nezaketi göstermem gerektiğini belirttim. Sonunda ne ISESCO'nun İslam ülkelerinin UNESCO alanlarındaki temsilcisi olma isteği kabul edildi, ne de IRCICA Fas'taki örgüte bağlandı. Ekmeleddin İhsanoğlu ile o sırada daha da derinleşen arkadaşlığımız bugün de sürüyor. İş üreten insanları, boşa konuşanlara tercih ederim.

— *Profesör Ekmeleddin İhsanoğlu halen İslam Konferansı Örgütü'nün Genel Sekreteri, öyle değil mi? Ekmeledin Bey hangi alanda uzmandır?*
— Ekmeleddin Hoca, bilim tarihi profesörüdür. Dünya Bilim Tarihçileri Örgütü'nün başkanlığını da yaptı. Son derecede değerli bilimsel çalışmaların altında imzası vardır. Pek çok kitap yayımladı. Sürekli olarak üretir. UNESCO, onun editörlüğünü yaptığı *İslam Kültürünün Çeşitli Veçheleri* başlıklı eseri 1993 yılında İngilizce olarak yayımladı. Kültür Bakanlığı'mız bu önemli yapıtın Türkçeye çevirisini 2009 yılında yayımladı.

UNESCO'da Türk Müziği CD'si

— Bir Klasik Türk Musikisi CD'sinin UNESCO'da yayınlanmasını sağlamışsınız.

— UNESCO'nun ülke müzikleri serisinde pek çok ülke müziğini tanıtan bir CD yayınlanmıştı. Türkiye bunların içinde yoktu. Kültür Bakanlığı'nın Nevzat Atlığ idaresinde Klasik Türk Müziği Korosu'nun icra ettiği vinil plak ve kasetleri vardı. Bunlardan bir CD'yi dolduracak kadar seçme yaptırdım ve basılmak üzere UNESCO'ya yolladım. Uzun süre haber çıkmadı. Bu sefer UNESCO çerçevesinde ülkemize karşı nasıl oyunlar oynandığının klasik bir örneğini yaşadım.

— Türkiye için bir CD yapmayı red mi ettiler?

— Ben gerçeği ancak UNESCO'ya atandıktan sonra öğrendim. UNESCO bu CD'leri çıkarmadan önce iki uzmandan rapor istiyor. Bilimsel makaleler için istenen hakem raporu gibi. Kimliklerini benden gizledikleri, biri Fransızca, öbürü İngilizce yazan iki uzman, bu müziğin Türk devletinin resmi orkestrasının icra ettiği yozlaştırılmış bir Klasik Türk Müziği olduğunu yazmışlar. Özgün değilmiş. Oysa bu seride ülkelerin özgün müzikleri yayınlanırmış. Tepem attı. Kızmamın bir başka nedeni daha var. Eskiden vinil olarak basılmış iken, CD'ye geçirilen Kürt müziği uzunçaları bu kez "Kürdistan" başlığı altında yayınlanmış. UNESCO sekreteryasında yetkili direktöre gittim ve ne zamandan beri Kürdistan diye bir ülkenin UNESCO tarafından tanındığını sordum. Şaşırdı. Derhal bir soruşturma açtırdı ve CD'lerin kapağını, adını değiştirdiler. Kürdistan başlıklı CD ben göreve başlamadan bir buçuk yıl önce çıkmış. Daha önce fark etmemiş bizimkiler.

— UNESCO nasıl gözden kaçırmış böyle bir şeyi? Kim var bu operasyonun arkasında sizce?

— UNESCO bu projeler için para harcamaz. İşi Dünya Müzik Konseyi'ne havale etmiş. Onların bu işe ayırdıkları bir bütçe yok. Bir Fransız firması ile anlaşmışlar ve onun eliyle

yürütüyorlar projeyi. Araştırdım, Bayan Mitterand çıktı işin ardından. Belki duymuşsunuzdur, Bayan Mitterand'ın yakın ahbabı, adını Kendal Nezan'a çevirmiş olan bir Türk'tür. Bu kişi, Paris Kürt Enstitüsü'nün başkanıdır.

— Türk Klasik Müziği CD'si yayınlandı mı?
— Türkiye başlığı altında değil, Yunus Emre Yılı münasebetiyle yayınlanmasını sağlayabildik. Ama bu örnek de Türkiye'nin "dostlarının" tüm faaliyetimizi engellemek için seferber durumda bulunduklarının kanıtıdır. Brüksel'de yapılması planlanan kapsamlı bir Türkiye Festivali de sosyalist Valonlar tarafından engellenmişti.

Özerk Türk Kültür Enstitüleri kurulamadı

— Özellikle Almanya'da ve Amerika'da yaşayan tanıdıklarımdan yurtdışındaki Türk Kültür Evleri'nin yetersizliği konusunda yorumlar aldım. Siz Kültür İşleri Genel Müdürlüğü yaptınız. Kültürel tanıtım konusunda yayınlarınız var. Bu konuya eğildiniz mi?
— Mesut Yılmaz'ın Dışişleri Bakanlığı döneminde yurtdışında Almanya'nın Goethe Enstitüsü'ne, İngiltere'nin British Council'ine benzer bir yapı oluşturma konusunda bir proje hazırladım. Bu proje, Almanya'da daha ziyade Türk vatandaşlarına hizmet vermek üzere oluşturulmuş bulunan ve biçki dikiş kursları, folklor gibi faaliyetler yapan, uzman olmayan ve yabancı dil bilmeyen bazı memurların görev yaptığı Türk Evleri'nin 5-10 yıllık bir dönem içinde yeniden yapılandırılmasını ve görece özerk çalışan Türk Kültür Enstitüleri kurulmasını öngörüyordu. Bakanımı ikna etmişim ki, o da konuyu bakanlıklar arası bir üst kurula götürdü. O kurulda Çalışma Bakanı İmren Aykut ve diyanet işlerinden sorumlu bakan bu öneriye karşı çıktı. İmren Aykut Türk Evleri üzerindeki denetimimizi kaybetmek istemedi. İkincisi, diyanet işleri, Türk-İslam Birliği yurtdışı örgütünün bundan zarar göreceğini sandı. Ayrıca görece

özerklik konusu da "milli" kültürün devlet denetiminden kopabileceğini düşünen diğer bazı bürokratları ürküttü. Benim sunduğum yaklaşık 20 dakikalık öneriyi kimse desteklemedi. Mesut Yılmaz da önerimizi geri çektiğini söyledi. Toplantıdan sonra onun otomobili ile bakanlığa giderken, gönlümü almayı da ihmal etmedi. Ben de görüşlerimin ülkeye egemen olan zihniyetten çok uzak olduğunu bir kez daha anlamış oldum.

— Batılı anlamda Kültür Enstitüsü kuramamanızın sebebi nedir?

— Karşı çıkanlar, bakanlıkları veya kurumları içinden yurtdışına atama yapabilecekleri kadroyu kaybetmekten korkarlar. Kültürel çalışmanın kendi öngördükleri çerçeve dışına çıkmasından korkarlar. Oysa kültürel faaliyet fazla güdümlü ve "sahibinin sesi" kokarsa inandırıcı olmaz. Yaratıcılık, bürokratik sınırlara hapsedilemez. Özerklik mekanizmasının başka ülkelerde nasıl çalıştığı bizde anlaşılmamıştır. Özetle, pek çok nedeni var. Ben bu konuda havlu atmış biriyim.

— Mesut Yılmaz, dışişleri bakanı olarak nasıl çalışırdı?

— Dışişleri Bakanlığı döneminde gördüğüm kadarı ile çok hızlı çalışan biriydi. Yanına girer, söyleyeceğimi çok kısa olarak sunar, onayını alıp giderdim. Benim girmem ile yanından çıkmam iki üç dakika sürerdi. Çok hızlı okuduğunu ve üstün kavrama yeteneği olduğunu müşahede ettim. Bir keresinde UNESCO Genel Müdürü Federico Mayor, kendisini ziyaret edecekti. O yanına gitmeden iki dakika önce Mesut Bey'in makamına girdim. Ele almasını ve söylemesini önerdiğim yaklaşık on konu vardı. Bunları bir kağıda alt alta sıralamıştım. Okudu ve cebine koydu. "UNESCO Genel Müdürü gelsin" dedi. Yirmi dakikalık görüşmede, söylemesini istediğimiz tüm konuları o kağıda bakmadan eksiksiz ele aldı. Şapkamı çıkarırım, kavrama ve algılama kapasitesi bu kadar yüksek olan insana... Ben Mesut Yılmaz Bey'i beğenirim.

— İki yıl boyunca Dışişleri Bakanlığı'nda Kültür İşleri Genel Müdürlüğü görevini yürüttükten sonra 1989 yılı kasım ayında UNESCO'ya büyükelçi ve daimi temsilci olarak atandınız. Entelektüel birikiminize ve profilinize uyan bir atama olmuş. Sevindiniz mi?

— Tabii sevindim. UNESCO işleri zaten görev alanıma dahildi. UNESCO örgütünün yozlaşmasına ilişkin gözlemlerime rağmen, entelektüel açıdan çok doyurucu bir dönem oldu benim için.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kültür Diplomasisi Yılları II: "UNESCO, Mozart Gibi Beyhude mi?"

Tüm meslek hayatım boyunca karşılaştığım en önemli bürokrasi hastalığımız eşgüdüm eksikliğidir. Kendi dosyasında, masasında bulunan bir işe başkalarının burnunu sokmasını engelleme güdüsü vardır memurda. Hiyerarşik düzende, piramidin alt katında bulunanların inisiyatif alma konusundaki korkaklıkları, isteksizlikleri de bir etkendir. Bir zamanlar kültürümüzde bulunan "paylaşma" değerini artık yitirmiş durumdayız...

Büyükelçi Pulat Tacar, UNESCO Daimi Temsilcimiz olarak Türkiye'nin UNESCO dönem başkanlığı döneminde bir genel kurula başkanlık yaparken, Paris, 1991.

— *Emekli olduktan sonra* Ellinci Yılında UNESCO, Mozart Gibi Beyhude mi? *başlıklı bir kitap yazdınız ve yayımladınız. Neden bu başlığı seçtiniz? Altı yıl boyunca UNESCO'da daimi temsilcilik yaptıktan sonra örgütün gerekliliğini sorgulamak mı istediniz?*

— "UNESCO mu? Mozart gibi beyhude!" sözü Fransız yazar Frederic Rossif'e ait. Rossif ünlü bir düşünür ve dokümanter film yapımcısıydı. On beş yıl önce öldü. Herhalde yapacağı bir film veya bir başka proje için yardım sağlamak amacıyla UNESCO'ya başvurmuş, olumsuz yanıt almış ve böyle bir laf etmiş. Ben bu sözlerin UNESCO'dan beklentileri boşa çıkanların duygularını tam olarak yansıttığını düşünüyorum. Bu nedenle bu başlığı seçtim.

— *UNESCO, entelektüel camianın kendisinden beklediği desteği sağlayamıyor mu?*

— UNESCO yetkilisinin bu konuda vereceği ilk yanıtın, "Para isteme benden, buz gibi soğurum senden" olduğunu şaka yollu söylerim hep. UNESCO profesyonelleri ve bu örgütle iç içe olan diplomatlar hariç, hemen herkes UNESCO'dan bir bilimsel veya kültürel proje için yardım ve finansman bekler. Örneğin, bir tarihsel sitin kurtarılması için yardım beklenir örgütten. Oysa UNESCO yardım sağlayan bir örgüt değil. UNESCO'nun bütçesinin çok büyük bölümü orada çalışan personelin aylığına ve diğer idari harcamalara gider. Ben göreve başladığımda örgütte büyük bir savurganlık vardı. ABD, İngiltere ve Singapur örgütten ayrılmıştı. Örgütün bütçesinin büyük bölümünü ödeyen Japonya ve Almanya gibi ülkeler UNESCO'da reform yapılmasını istiyorlardı.

— Örneğin, Mısır'da Assuan Gölü üzerindeki tapınaklar UNESCO tarafından kurtarılmadı mı? Desteği nasıl sağladılar?

— Projenin finansmanını UNESCO sağlamadı. Örgüt bu projeye şemsiyesini açtı. Assuan Barajı'nın yapımıyla sular altında kalacak olan yukarı Mısır'daki Abu Simbel Tapınağı ve diğer tarihsel yapılar, bunların baraj sularının üstüne taşınmasına yardım etmeyi kabul eden ülkelerin parasıyla ve teknik yardımı ile baraj sularının üstüne taşındı. UNESCO daha ziyade tavsiyede bulunan ya da norm oluşturmaya gayret eden bir uluslararası örgüttür. UNESCO yöneticileri, teşkilatın entelektüel işbirliği yanının ağır bastığının altını çizerler. Gerçekten de UNESCO tarafından yayımlanmış olan çok değerli ve yol gösterici raporlar vardır. Ben bunları dikkatle okurdum.

— İlber Ortaylı da kendisi ile yapılan Zaman Kaybolmaz *başlıklı nehir söyleşi kitabında sizin hakkınızda, "Pulat, fil gibi okur" diyor.*

— Evet, ama *mea culpa* hızlı okurum. Bu benim hatamdır. Çünkü hızlı okursanız sözcüğün içerdiği zenginliği tadamazsınız. Okunacak şey fazla olunca, bir yerden fedakarlık etmek zorunda kalıyorsunuz. Kaybımın ne kadar büyük olduğunun farkındayım. Az ama öze yönelmeye geç de olsa başladım. Şimdi bazı kitapları, kelime kelime, kendim yazarmış gibi okuyorum.

— Siz UNESCO'nun çalışmaları arasında özellikle hangi konulara ilgi duydunuz?

— Geleceğe yönelik planlama ve beklentiler alanı ilgimi çok çekti. Bugün aktüel olan sorunlar yaklaşık 15 yıldır UNESCO'da yoğun olarak tartışılıyor. Örneğin, dünya nüfusunun artması, kentleşmenin doğurduğu sorunlar, aşırı yoksulluk, iklim değişiklikleri, çölleşme, su, enerji yetersizliği, biyoteknoloji, bilim etiği, somut ya da somut olmayan kültürel miras, dünyada konuşulan dillerin kaybolması, kültürlerin silin-

mesi gibi konular bunlar. Bu listeyi uzatabilirim. UNESCO'da görev yaptığım dönemin beni entelektüel açıdan zenginleştirdiğini düşünüyorum. UNESCO'nun örgüt olarak çalışması konusunda ise başarıdan söz etmem güç. Ama UNESCO'nun hastalıkları tüm uluslararası örgütlerin zafiyetlerinden farklı değil

Talât Halman'ın UNESCO Yönetim Kurulu'na seçilmesi

— 1989 yılında UNESCO'ya daimi temsilci ve büyükelçi olarak atandınız. Bu görevi 1995 yılı temmuz ayına kadar sürdürdünüz. Talât Halman da 1991 yılında UNESCO Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiş. Profesör Halman, İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanan Aklın Yolu Bindir *başlıklı nehir söyleşi kitabında UNESCO Yürütme Kurulu'na seçilmesini anlatırken, sizin çalışmalarınızdan övgüyle söz ediyor. Kendisine bu görevle ilgili öneriyi siz götürmüşsünüz. O dönemi biraz açabilir miyiz?*
— Lütfetmişler. Abartmışlar. Talât Bey çok naziktir. Alaycıdır da. 1989 yılında UNESCO'da göreve başladığımda, Türkiye uzun süre UNESCO Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmemiş, birkaç kez denemiş ama bu girişimler ağır yenilgiyle sonuçlanmıştı. Uzun yıllar önce, Profesör Erdal İnönü o kurulda görev yapmıştı.

— Talât Halman'ın adaylığını siz mi önerdiniz?
— Ben 1991 yılında UNESCO Yönetim Kurulu için yapılacak seçimlerde devletimizin bordrosunda bulunmayan, düşünce özgürlüğünü savunan saygın ve aydın bir kişiyi yönetim kurulu üyeliğine aday göstermemizi istiyordum. 1989 yılında göreve başladıktan sonra böyle bir aday konusunda epey düşündüm. Sonunda Talât Halman adı zihnimde öne çıktı. Kültür bakanlığı yapmış, daha sonra New York'ta ülkenin "Kültür Büyükelçisi" unvanı kendisine verilmiş olan, gazeteci, edebiyatçı, İngilizcenin en ince ayrıntılarını oya gibi işlemesini bilen ve saygı duyduğum aydın bir kişidir Talât Bey.

Kendisine yazdım ve UNESCO Yönetim Kurulu seçimlerinde adaylığı konusunu hükümete teklif etmeyi düşündüğümü bildirdim, müsaadesini istedim. Talât Halman, olumlu düşünen, çok çalışkan ve yürekli bir kişidir. Kabul etti. Birlikte etkin kulis çalışmaları yaptık. Seçim günü oyumuzu verdik ve birkaç saat sürecek oy sayımı süresini geçirmek için, sandviçlerimizi alarak Boulogne Ormanları'nda uzun bir yürüyüşe çıktık. İçimizde seçim sonucu ile ilgili soru işaretini taşıyarak, ancak o konuyu bir kelime ile yüzeye çıkarmadan, felsefeden, insanlıktan ve edebiyattan konuşarak birkaç saat geçirdik. Bu zevkli yürüyüş ve içeriği zengin konuşmanın tadı damağımda kalmıştır. UNESCO binasına döndüğümüzde kapıda bizi şimdi rahmetli olan Büyükelçi Metin Göker beklemekteydi. Sarıldı bize. Talât Halman, arkasından gelen adaya fark atarak kazanmıştı.

— Sayın Halman aynı zamanda iyi bir konuşmacı, öyle değil mi? Dediğiniz türden bir konuşmasını ben de bir uluslararası konferans sırasında dinlemiştim.

Pulat Tacar ve Federico Mayor birlikte, UNESCO, Paris, 1989.

— Uluslararası ilişkilerde başarı kazanabilmek için gereken en önemli niteliklerin başında yabancı dile hâkimiyet gelir. Ayrıca, olağanüstü bir hitabet kabiliyeti vardır Talât Bey'in. Hem Türkçe hem de İngilizce. İsterse, çok hınzır da olabilir. Bir şey yapmıyormuş gibi durur, ama zamanı gelince, taşı gediğine koyar. Entelektüel dürüstlüğü vardır. Bu üstün nitelikleri nedeniyle, iki yıllık ilk dönem sonunda Konsey'in iki büyük komitesinden en önemlisi olan Program ve Dış İlişkiler Komitesi başkanlığına seçildi.

— Talât Halman yürütme kurulu üyesiyken sizin göreviniz de UNESCO Nezdinde Daimi Temsilcilikti, öyle değil mi? O dönemde iki kez genel konferans başkan yardımcılığına da seçilmişsiniz. Başkan yardımcıları, genel konferansı bilfiil yönetir mi?

— Tabii. Genel konferans başkanının başka görevleri de vardır. Başkan kürsüyü terkedince başkan yardımcıları görevi devralır. Bazen başkanlar hassas siyasal konulara karışmamak için "sıcak kestaneleri ateşten çekme" işini yardımcılarına bırakırlar.

— Size de bu türden "sıcak kestaneyi ateşten alma" görevi düştü mü?

— Hem de nasıl? Birinci Irak krizi dönemiydi. Irak ve Kuveyt temsilcileri konuşacaklar. Başkan beni çağırdı ve kürsüyü devretti. Başıma gelecekleri hemen anladım. Kuveytlinin hakaret içeren konuşmasına karşı Iraklı cevap hakkını kullanmak istedi. Bir dakikalık süresi var. Başladı konuşmaya. Ülkesine yapılan hakarete misli ile yanıt veriyor ama bitirmiyor konuşmasını. Karşımda en önde Kuveyt sefiri oturuyor ve bana sürekli saatini gösteriyor. Bir buçuk dakika sonunda Iraklıya konuşma süresinin bir dakika ile sınırlı olduğunu, bu süreyi yaklaşık bir dakika aştığını nazik ve yumuşak bir üslupla belirttim. Oturduğu yerden Arapça bağırmaya devam ediyor. "Aziz meslektaşım, dostum, istiyorsanız bu toplantıdan sonra benim odama gelin ve orada bana tüm görüşlerinizi söyleyin,

Pulat Tacar, UNESCO Genel Konferansı'nı başkan vekili olarak yönetirken, 1991.

ama şu sırada ben genel konferansın düzeninin bekçisiyim ve size göz yumarsam, her isteyen kural dışına çıkarsa, bu toplantıyı bitiremeyiz" dedim. Mikrofonu kapattım. Son konuşmacıydı. Toplantıyı bitirdiğimi belirtip ayağa kalktım.

— UNESCO hakkında yazdığınız kitaptan bazı olumsuz izlenimleriniz bulunduğu sonucuna vardım. Bu tahminim doğru mu?

— Daha fazlasını bekleyenlerden olduğum için o izlenimi vermiş olabilirim. Genel olarak Birleşmiş Milletler sisteminin işleyişi ve bugünkü durumu konusundaki değerlendirmelerim olumlu değil. Sanki kuruluş amacından uzaklaşmış yapılar bunlar. Devletler uluslararası işbirliği amacı ile bir kurum oluşturmuş ama o kurumun birinci önceliği kendi varlığını, örgütün çıkarlarını ve birikimini korumak olmuş. Uluslararası örgütlerin kendi yetkilerine dahil sandıkları alanlara başka bir uluslararası örgüt "tecavüz" ederse kıyametler kopar. Kendilerini kuran ve hizmet ettikleri devletler sanki arka plana düşmüş durumda kalır.

— Sizce ne yapılması lazım?
— Aslında tüm Birleşmiş Milletler sisteminin gözden geçirilmesi gerekli. 1945'te oluşturulan sistem baştan aşağıya gözden geçirilemezse ve 21. yüzyıl koşullarına göre yeniden yapılandırılmazsa, tek tek örgüt bazında köklü bir çözüm bulunamaz. Ancak devletler, mevcut sistemin temelden sarsılacağı korkusuyla Pandora'nın kutusunu açamıyorlar. Uluslararası örgütler de direniyor tabii. BM örgütlerinde büyük bir savurganlık var. Kaliteli elemanlar artık BM örgütlerine gelmiyor. Düzey vasat ve hatta vasatın altında. İstisnai olarak parlak elemanlar da var. Ama bunlar sisteme 30-40 yıl önce girmişler. Örneğin, bizden Ali Kazancıgil böyle biriydi. Toplumbilimleri alanında UNESCO'yu sürükleyen kişiydi. Emekli oldu şimdi. UNESCO'da büyük ülkelerin ve güçlü grupların çıkarları arasında yapay dengeler kurulmuştur. Devletler bunun bozulmasını istemiyorlar.

— UNESCO'da görevli olduğunuz yıllarda Türkiye açısından duyarlı sayılabilecek konular gündeme geldi mi? Yoksa o yıllar sizin açınızdan sorun yaşanmayan bir dönem miydi?
— Bazı duyarlı konular gündeme geldi tabii. Bunların başında terör geliyor. Diyarbakır'da PKK bir köyde öğretmenleri okuldan çıkararak kurşuna dizince, genel müdürden bu terör olayını UNESCO adına açıkça kınamasını istedim. Bazı ülkelerde gazeteciler öldürüldüğü zaman, bu olayları kınayan demeçler veriyordu. Federico Mayor önce tepki vermedi. Konsey toplantısında kendisine bir pusula yolladım ve kınamayı hemen yapmaz ise Konsey'de gündeme getireceğimi vurguladım. O sırada da söz sıram gelmişti, terör olayını hatırlattım, kınamasını beklediğimi söyledim. Söz aldı, öğretmenlerin katledilmesini kınadı ve şiddetin her türlüsüne karşı olduğunu söyledi. Terör sözcüğünü kullanmadı. Oturduğum yerden "terör deyin" diye seslendim. Oralı olmadı. Daha sonra İspanya'nın başına gelen terör felaketlerini izledik. Genel müdürün bu duraksaması, benim *Terör ve Demokrasi* adlı kitabı yazmam sonucunu veren araştırmalarımı tetikledi.

Pulat Tacar UNESCO Genel Konferansı'nda, Paris, 1991.

Su etiği

— Sizin sınır aşan sular konusunda yazdığınız bir makale de var. Bu incelemeniz Atatürk Kültür Merkezi tarafından Erdem *dergisinde yayımlandı. Bu yazınızda "Su etiği" şeklinde merakımı uyandıran bir başlığa rastladım. Nedir su etiği?*

— Evet o inceleme Gaziantep'te yaptığım bir konuşmanın genişletilmiş metniydi. "Su etiği" başlığı UNESCO'da önümüze çıkan duyarlı konulardan biri oldu. Bu konu Türkiye'de doğan ve güneyde Suriye ve Irak'a geçen Dicle ve Fırat açısından önem taşıyor. Biz bunlara sınır aşan sular diyoruz. Karşımızdakiler uluslararası nehirler denmesini ve konunun uluslararası statü kazanmasını istiyorlar ve suyun yönetiminde söz sahibi olmayı talep ediyorlar. Onlara göre, suyun dağıtımını engelleyen barajlar yapılması su etiğine aykırıdır. Sudan herkes yararlanmalı ve menşe ülkesinin bu konuda bir önceliği olmamalıdır. Araplar bu alandaki görüşlerini UNESCO

çerçevesine taşıyarak su etiği çerçevesinde UNESCO'da karar alınmasını sağlamak istediler. Kuraklık ve dünya su kaynaklarında azalma nedeniyle bu konu ileride de Türkiye'nin başını ağrıtmaya devam edecektir.

— Komşu ülkeler Ilısu Barajı'nın yapılmasına da karşı çıktılar. Hatta Ilısu Barajı'na kredi verecek olan bankaları ve bu krediye güvence verecek olan Almanya, İsviçre ve Alman hükümetlerini etkilediler değil mi?

— Öcalan'ı ülkesinde barındıran Suriye, Güneydoğu'da yapılacak barajlara karşı çıkıyordu. Irak da öyle. Bu konuda Avrupa ülkelerinde konferanslar düzenlediler, yayınlar yaptılar, oralarda kamuoyu oluşturmaya ve karar verme mekanizmalarını etkilemeye çalıştılar. Örneğin, sınır aşan sular konusunda Fransızca dilinde benim bildiğim tek kitap, Arap Birliği'nin Beyrut Bürosu'nda görevli olan Mejzoup adlı bir Suriyelinin yazdığı ve Fransa'da Harmattan yayınevi tarafından basılmış kitaptır. Soruna tamamen Arapların gözü ile bakar. Bu konuyu öğrenmek isteyenler, kaynak taraması yaptıkları zaman bu yayınla karşılaşırlar ve doğal olarak etkilenirler.

— Fırat ve Dicle üzerinde ülkemizde yapılacak barajlar konusunda Suriye ve Irak ile görüşüldü sanıyorum, öyle değil mi?

— Elbette görüşüldü. Bizden yüzyıllardır su nasıl akıyorsa öyle akmaya devam etmesini sağlamamız isteniyor. Yani "Su akacak, Türk bakacak".

— Asi Nehri sınır aşan su mu?

— Güzel bir örneğe değindiniz. Suriye'ye göre "Asi sınır aşan su, Fırat ise değil, Fırat uluslararası su". Zaten Suriye, Asi Nehri üzerinde baraj yapıp, nehrin Türkiye'deki bölümünü kuruttu. Su fazla gelince kapağı açıp taşkın yaratıyor. Suriye, Fırat üzerine de baraj yaptı ve Irak'a akan suyu dizginledi. Bu konuda Irak ile arasında uzlaşmazlık var. Dicle üzerinde Irak'ın yaptığı barajlar da var. Ama su bu ülkelerden başka

ülkeye akmıyor. Basra Körfezi'ne dökülüyor. Onlara göre, menşe ülkesi olarak bizim baraj yapma hakkımız olmamalı. Ama kendileri yapabilecek. Dicle üzerinde yapılması planlanan barajlar dizisi Suriye'yi etkilemiyor. Irak'a ne kadar zarar veriyor? Şimdiye kadar hiçbir zarar vermedi. Daha barajlar yapılmadı. Üstelik Irak, Fırat'tan da yararlanıyor.

— Bu konuda diğer ülkelerin ve uluslararası örgütlerin konumu nedir?

— Her ülke kendi çıkarını düşünür ve hangi tez çıkarına uygunsa onu destekler. Mısır Nil'den yararlanan ülkedir. Sudan menşe ülkesidir. Çıkarları farklıdır. Mısır'ın tezi menşe ülkelerinin tezine yakın olamaz. İsrail, bölgedeki su kaynaklarını kullanmak zorundadır. Kendi çıkarına uygun tezi savunur. Uluslararası alanda kesinleşmiş bir norm yok bu konuda. Gene de hakçalığa aykırı bir uygulama barış ve istikrarı tehlikeye düşüreceği için, bölge dışındaki ülkeler, kendi çıkarları ile hamur ederek ulusal pozisyonlarını tespit ederler. UNESCO ve Birleşmiş Milletler su sorununun önümüzdeki dönemde tehlikeli gerginliklere neden olacağını bildiği için, bu konuda yaklaşık yirmi yıldır girişimlerde bulunuyor, bilimsel toplantılar düzenliyorlar. Ben güney komşularımızın suyunun kesilmesini ve onların susuz bırakılmasını önermiyorum. Uygulamada o ülkeler Türkiye'nin yaptığı barajlar nedeniyle hiçbir zaman susuz bırakılmadı. Hep yeterince su verildi. Azalma oldu ise o dönemde Türkiye'de de su azaldı. Ancak, bilimsel yöntemler kullanılarak tasarruflu su kullanımı yerine, çöle su boca edilmesini ve orada buharlaşmasını da destekleyemeyiz. Kendi yurttaşımızın su, sulama ve enerji gereksinmelerini göz ardı etmemiz de beklenmemeli bizden.

— Siz bölgeyi gördünüz. Baraj suları altında kalacak tarihi eserlerin korunması konusundaki önerileriniz nedir?

— Bölgeye birkaç kez gittim ve gördüm. Bu konudaki toplantılara katıldım, bildiri sunarak çözüm önerilerimi sundum. Önerim şudur: Assuan'da olduğu gibi, Hasankeyf'te de kimi

yapılar baraj sularının üstünde kalacak alanlara taşınmalıdır. Bunun finansmanı barajın finansmanının ayrılmaz parçasını oluşturmalıdır. Taşınacak olanlar, Zeynel Bey Türbe ve Külliyesi, Yamaç Külliyesi, Koç Camii, Selahiye yapıları, El Rızk Camii, Sultan Süleyman Camii, İmam Abdullah Zaviyesi, Kızlar Camii gibi yapıtlardır. Ayrıca baraj gölü altında kalmayacak olan 4.200 mağara ve başka yapıt var. Bunların hepsi tarihi ve arkeolojik park ve açık hava müzesi haline getirilebilir.

— Özetle, Ilısu Barajı'nın yapılması gerektiği görüşündesiniz değil mi?

— Barajın yapılmasını, ülkenin ulusal kültür mirasına dahil yapıtların baraj sularının üstüne taşınmasını ve oraya bir müze yapılmasını öneririm. Bu konudaki görüşlerim ile ülkedeki çevre militanlarının ve pek çok arkadaşımın görüşleri arasında fark olduğunu biliyorum. Ancak, ülke ekonomisi açısından enerji ve Güneydoğu bölgesinin kalkınması için baraj yapımından kesinlikle vazgeçilemeyeceği görüşündeyim.

— Bu konu Avrupa Birliği'ne katılma müzakereleri çerçevesinde gündeme getirilmeyecek mi?

— Ilısu Barajı'nın ve Dicle üzerinde bunu izleyecek diğer iki barajın yapılmasına karşı çıkanlar Avrupa Birliği ile yapılacak müzakerelerde, çevre başlığı açılınca, Birliğin Türkiye'ye baskı yaparak bu barajların yapılmasını önleyeceğini düşünüyorlar ve bunu tetiklemeye çalışıyorlar. İstedikleri Türkiye'nin çevre faslı ele alınırken komisyona sunacağı kapsamlı çevre planında bu konuya da değinmesi ve komisyonun Çevre Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, uluslararası sözleşmeler ve AB yönetmelikleri çerçevesinde Türkiye'nin Ilısu Barajı inşasını engellemesi.

— Komisyonun böyle bir yetkisi yok ama.

— Doğru, yok. Ama komisyon baskı uygulayabilir. Örneğin, sınır komşularının muhatap alınmasını isteyebilir. Türkiye'nin taraf olmadığı, 1997 yılında yapılmış Sınırötesi Çevre-

sel Etki Değerlendirmesi Espoo Sözleşmesi ile 1998 yılında yapılmış olan Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargı Yolu konusunda Aarhus Sözleşmeleri var. Türkiye'nin bu sözleşmelerin kuralları-na uymasını isteyebilirler.

— Bu sizin geniş bir katılım sağlamış bulunan uluslararası sözleşmelerin hukuksal olmasa bile siyasal açıdan taraf olmayan ülkeleri etkilediği tezinizi doğrulayan bir örnek mi? Bu konuda sizce Birlik mevzuatında Türkiye'yi etkileyecek düzenlemeler var mı?

— Evet. Dediğiniz gibi, bu klasik bir örnek. AB, sözleşmeye taraf olmasa bile, Birliğe üye olmasa bile Türkiye'nin bazı sözleşmelere ve AB mevzuatına uymasını talep edecektir. Örneğin 2000 yılında çıkarılmış bulunan AB Su Çerçeve Yönetmeliği sadece AB ülkelerini ilgilendirse bile, geniş bir tefsirle "Türkiye'yi Suriye ve Irak ile bu konuları görüşmeye zorlamaktadır" düşüncesinde olanlar var. Bunlar, Türkiye taraf olmasa bile, Sınıraşan Su Yolları ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin öngördüğü prosedürün Türkiye'ye uygulanabileceğini belirtiyorlar.

— Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

— Katılmıyorum. Hukuken de, siyaseten de katılmıyorum. Dicle üzerinde yapılacak barajların Türkiye ekonomisi için vazgeçilmez olduğu kanısındayım.

— Hasankeyf'i dünya kültür mirası listesine aldırmak isteyen çevreler de var Türkiye'de bildiğiniz gibi...

— Var. Ama bu kimseler bir arkeolojik ya da doğal sitin dünya kültür mirasına girebilmesi için gereken ölçütleri ve koşulları okumamışlar. Bu işin nasıl ve hangi koşullarda yapılacağı konusunda en ufak bilgileri yok. Hasankeyf'in nitelikleri dünya kültür mirası listesine girebilecek durumda değil. Bu önerileri getirenler, Ilısu Barajı yapılmasın diyorlar.

— Baraj yapma yerine, rüzgar enerjisi ve güneş enerjisi kullanılamaz mı?

— Alternatif enerji kaynaklarını da kullanmalıyız tabii. Ama bunlar yeterli değil. Hidrolik enerji elde etmek için baraj yapımından vazgeçelim diyenler, bu konunun ekonomisini iyi bilmiyorlar kanımca. Bazı sloganlarla ortaya çıkıyorlar. Baraj yapımının sulama olanağını da sağladığını ve güneydoğunun kalkınmasının sulamaya bağlı olduğunu unutuyorlar.

— Baraj yapılırsa, orada bulunan kültür mirası ya da doğa mirası ne olacak sizce?

— Mısır'da Assuan Barajı'nın yapılması sırasında ne yapıldı ise Hasankeyf ve civarında da aynı şey yapılacak. Hasankeyf'te ulusal, kültürel veya dinsel miras çerçevesine girebilen yapıları taş taş sökülüp, onarılacak ve su seviyesinin üstüne taşınacak. Nubya tapınakları da aynen böyle yapıldı. Üstelik Hasankeyf'teki yapılar yıkıntı halinde. Ovadan Dicle'ye paralel olarak geçen yolun güzergahı, bunu inşa eden firma tarafından resen değiştirilmiş, orada define aranmış, arazi allak bullak edilmiş. Birkaç bakır sikkeden başka bir şey bulamamışlar. Bu acı gerçekleri halı altına süpürmeyelim. Korunmak istenen yamaç mağaralarının bir kısmı, kimi ağalar tarafından turistik kahve haline getirilmiş durumda. Bir diğer gelir kaynağı ise, eşekle yamacın tepesine turist taşımak. Devlet baraj alanını kamulaştırmış, hak sahiplerine parasını ödemiş. Dicle üzerindeki barajlar projesi birbirine bağlı bir zincir oluşturuyor. Bunlardan bir tanesini engellerseniz, tüm sistem engellenmiş olur. Bu proje Güneydoğu Anadolu ekonomisinin canlandırılması ve yeniden yapılanması için yaşamsal önem taşıyor. Tekrar etmek pahasına şunu da söyleyeceğim. Son on yıl içinde bu bölgede bulunan yapıtların yaklaşık üçte biri orada yaşayan halk tarafından tahrip edilmiş, yağmalanmıştır. Orada kazı yapan koruma ekibinin bir üyesi terör örgütü tarafından katledilmiş, diğerlerine de kazıya devam ederlerse öldürülecekleri söylenmiştir. Tarihini, kültürünü gerçekten korumak isteyen yöre halkı farklı davranmalıydı.

Evrensel etik

— Az önce bahsettiğiniz su etiği kavramına karşı çıkmanızı ülke çıkarına bağlamaktasınız. "Evrensel etik" kavramına da itiraz ettiğinizi okudum bir yazınızda. Sizi tanıdığım kadarı ile etik kavramına ilkesel olarak karşı olamazsınız, değil mi?
— "Evrensel etik" terimi, UNESCO üyesi İskandinav ülkelerinin finanse ettiği ve başında BM eski Genel Sekreteri Perez de Cuellar'ın bulunduğu bir komisyon tarafından yazılan "Yaratıcı Çeşitliliğimiz" başlıklı bir raporun öneriler bölümünde ortaya atıldı.

— Nedir "evrensel etik"?
— Ben de bunu sorguladım zaten. Geniş kabul gören bazı ahlak kurallarının dinsel kökenleri var. Başka evrensel normlar BM İnsan Hakları Bildirgesi'nde ve bunu izleyen bölgesel insan hakları metinlerinde uluslararası camianın temel davranış kuralları olarak kabul edilmiş durumda. Kadın hakları, çevre, sağlık, eğitim, habitat –yani iskân– gibi önemli konularda, büyük uluslararası konferansların sonuç bildirgelerinde de davranış kuralları saptandı. UNESCO ve Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiş olan başka kurallar da var; hoşgörü gibi. Bunlar dışında "Evrensel etik olarak neden söz ediyoruz?" sorusunu ortaya attım. UNESCO'daki Norveç temsilcisi Bayan Eide ile tartıştık. Bana kızdı. "Evrensel" kavramını Tübingen Üniversitesi, Ökümeni Enstitüsü'nün müdürü İsviçreli Hans Küng kullandı ilk kez. *Welt Ethos* (Dünya Etiği) adlı bir kitabı da vardır. Uygarlıklar ve dinler arası diyalog konusunda UNESCO'daki tüm toplantılara katılırdı. Bizim önerimiz üzerine UNESCO'nun kabul ettiği hoşgörü bildirgesi ve bununla ilgili tüm toplantılara iştirak etmiştir. Kendisini tanıdım.

— Profesör Küng'ün evrensel etik konusundaki tanımı nedir?
— Hiç kuşkusuz iyi niyetlidir Profesör Küng. Çok özetle şunu söylüyor: "Barışın sadece hukuk ve siyaset yolu ile tesisi

güçtür. Dogmatik farklılıklara rağmen dinler arası diyalogla ortak bir evrensel ahlak üzerinde uzlaşmaya varılmalıdır. Nedir bu ortak ahlak ilkeleri? Öldürmeyeceksiniz. Hayata saygı göstereceksiniz. Çalmayacaksınız. Dürüst ve hakça davranmalısınız. Hoşgörüye inanınız. Yalan söylemeyiniz. Doğru konuşup doğru eyleyiniz. Erkek ve kadın arasında eşit haklar ve partnerlik kültürüne inanınız. Cinsel anlamda ahlaksızlık yapmayınız. Birbirinize saygı ve sevgi duyunuz." Bunlar Hıristiyanlığın ve diğer dinlerin temel ilkelerinden bazıları. Kesinlikle karşı değilim bunlara. Ama evrensel etik başlığı altında mı toplayacağız bunları?

— Sözünü ettiğiniz Perez de Cuellar raporunda evrensel etik hakkında ne yazıyordu? Bu, evrensel etik kavramının ne olduğu sorusunu yanıtlıyor muydu?

— Açıklık yoktu. Gerçekçi olmayan öneriler vardı. Raporda "evrensel etik kavramının gittikçe ortaya çıktığı, bir ortak ahlak olduğu, demokrasi, saydamlık, sorumluluk ve insan haklarının seçici değil, evrensel olması gerektiği, bir evrensel yönetişim çerçevesinde demokrasinin geliştirilmesinin icap eylediği, pazar ekonomisi ilkelerinin dünyanın ortak mallarının işletilmesinde de uygulanmasının gerekli olduğu" yazılıydı. Evet, aynen böyle diyordu evrensel etik bağlamında ve beni de raporu sorgulamaya yönelten bölümlerden biri buydu. Raporda ayrıca, silah satan ülkeler açısından uygulanmaya konulması doğru olan, ama uygulamaya konulamayacağı ve sözde kalacağı belli olan "silah alım ve satımına saydamlık getirilmesi, silah satanlara verilen devlet sübvansiyonlarına ilişkin bilgilerin açıklanması, bankalar arası işlemlerin daha saydam olması" gibi hususlar vardı.

— Uluslararası silah ticaretinin ve örneğin uyuşturucu ticaretini kısıtlayabilecek bankalar arası para transferlerinin bir düzene bağlanması önerisi sizin gibi hümanist düşünceleri bulunan bir aydın tarafından olumlu karşılanabilir sanıyordum. Siz bu önerileri onaylamaz mısınız?

— Ben de bu önerileri alkışlarım. Ama bunların uluslararası denetim altına alınacak bir çerçeveye oturtulması gerektiğini düşünüyorum. Bunu uluslararası hukuk çerçevesinde sağlamak gerekir. Bugünkü koşullarda uygulamaya konulması mümkün olmayan, yaptırımı bulunmayan bir evrensel etik önerisi ile değil. Ben, uluslararası camiaya tanımı yapılmadan, çerçevesi belli edilmeden kabul ettirilmeye çalışılan, içini sonradan isteyenin istediği şekilde dolduracağı, belki uygulayacağı, belki uygulamayacağı davranış normları oluşturulmasına sıcak bakamıyorum. Hele bunların iyi davranış ya da iyi yönetişim örneği zarfı altında uluslararası metinler haline getirilmesi uygulamada hiçbir sonuç sağlayamıyor. Bunların bir kısmı daha sonra uyuşmazlıkların, hatta çatışmaların nedeni olabiliyor.

Kültürel hakların yönetişimi

— Kültürel hakların yönetişimi konusunda yayımladığınız makaleler ile konferanslara sunduğunuz tebliğler var. Birlikte katıldığımız Türkiye Kalite Derneği'nin 2005 yılı kongresinde yönetişim konusunda bir bildiri sunmuştunuz. Ayrıca 2003 yılında benim İstanbul'da düzenlediğim uluslararası kongreye de kültürel yönetişime dair bir bildiri sundunuz. Dünya Bankası'nın yönetişim anlayışından biraz farklı bakıyorsunuz soruna.
— KalDer o konuşmamı yayımladı mı?

— Konuşmanız KalDer Kongre web sitesinde yayımlandı Ama biliyorsunuz ondan bir yıl önce ben benzer konuda bir makalenizi, editörlüğünü yaptığım ve üst düzey uluslararası bildirilerden oluşan EU for the World Leadership: Towards New Global Goverance *(Avrupa Birliği ve Dünya Liderliği: Yeni bir Küresel Yönetişime Doğru) adlı kitapta yayımladım. Bu konudaki düşüncelerinizi bir kez daha ana hatlarıyla konuşalım mı?*
— Benim yönetişim kavramında öne çıkardığım öğe, bir konuda alınacak karardan etkilenecek olan kişilerin veya organi-

ze grupların bu kararın şekillenmesine ve uygulanmasına bilfiil ve aktif olarak katılmalarının sağlanmasıdır. Bu kişiler veya organize gruplar çoğunluk içinde yer almayabilirler. Ama alınan karardan etkileniyorlar. Zarar görmemeleri, ayrımcılığa uğratılmamaları gerekir. Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslararası örgütler, "iyi yönetişim" (*good governance*) terimini kullanırlar ve bu kavram gelişmekte olan ülke ve toplumların insan haklarına riayet ile demokrasi ve saydamlık kurallarına uyularak daha "iyi" idare edilmesini, "uygarlaştırılmalarını" ve "yolsuzluğun kazınmasını" sağlamak amacını güder. Kurallara uymayana yardım vermeme yaptırımı uygulanması öngörülmüştür. Buna, o örgütlerin ve gelişmiş ülkelerin gelişmekteki ülkeleri "uygarlaştırma misyonu" diyorlar. Yukardan aşağıya yönelik bu yaklaşımdan hoşlanmam.

Dil hakları

— Bu kavram da sizin azınlık konusuna yaklaşımınızın anahtarlarından biri. Kültürel haklar ve ana dilde eğitim hakkı da bu çerçeveye giriyor mu?
— Ben "ana dilde eğitim" terimi yerine "ana dilin öğrenimi" terimini kullanmayı yeğlemekteyim.

— Haklısınız. Fark var. Tercihinizin nedenini açıklar mısınız?
— Ana dilde eğitimde, tüm dersler veya bazı dersler bölge veya azınlık dilinde veriliyor. Bu sistemi kabul eden ülkelerdeki öğrenciler, en azından iki dilde yetiştiriliyorlar. Daha çok federatif ya da bölge sistemini kabul eden ülkelerde durum böyle. Üniter ülkelerde ise, eğitim ülkenin resmi dilinde yapılıyor. Bölgesel veya azınlık dillerini öğrenmek isteyen öğrencilere bu olanak tanınıyor. Türkiye anayasal olarak üniter bir devlettir. Fransa'da da durum farksız. Ancak, son olarak Fransa'da kabul edilen anayasa değişikliğinde, Fransa'da konuşulan bölge dillerinin, Fransız kültürünün kurucu öğesi olduğuna dair bir kayıt var. Fransız Akademisi bunun anayasaya alınmasına karşı çıktı. Bölge dillerinin öğreniminin yasalar

ile ele alınmasının yeterli olacağını vurgulamıştı. Başka bir anlatımla, Avrupa'daki gelişmeler, Fransa'nın bu konudaki tutumunda bazı temel değişiklikler yapılması sonucunu verdi.

— Benzer görüşleri Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin İstanbul'da düzenlediği bir toplantıda dile getirmişsiniz. O konuşmanızın metni yayımlandı mı?
— Evet. Helsinki Yurttaşlar Derneği, *Dil Hakları* başlığı ile yayımladı o konuşmamı. Sözünü ettiğiniz toplantı dil hakları ile ilgiliydi. Biz çokkültürlü Osmanlı toplumunun temelleri üzerine Cumhuriyet'i kurmuşuz. Daha sonra uluslaşma sürecine girmişiz. Bugünkü durumumuz o gelişmelerin doğal sonucu. Buna ilaveten ve daha da önemlisi, kendilerini kurucu öğe olarak ilan etmek isteyenler Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra ülke bütünlüğünü tehlikeye atan ayaklanmaları körüklememiş olsaydı, bugün durum daha farklı olabilirdi görüşündeyim. Ama bugün de kimi politikacılar, yangına körükle yaklaşma izlenimini veren bir tutum içindeler. PKK ayrılıkçı örgütü ortaya çıkıp ülkeye büyük zararlar vermeseydi belki bizim toplumumuz da kendi içinde soruna başka çözümler arayabilirdi. Özel Kürtçe öğrenim kursları açıldı, yaşatılamadı.

— Açılan kurslar neden kapandı sizce?
— Çocuklar ve yetişkinler, ana dillerini evde ve mahallede öğreniyorlar. Bunun için ayrıca kursa gitmelerine gerek yok. Bunun için ayrıca harcama yapmak istemiyorlar.

— Bu diller devlet okulları müfredatına yabancı dil olarak konulamaz mı?
— Bu da bir seçenektir. Bazı ülkeler, örneğin Fransa bazı okullarda bunu yapıyor. Türkiye henüz öngörmedi. Bunu sağlamak için o dillerde öğretmen yetiştirmek lazım. Ders kitabı hazırlamak lazım. Hangi okullarda okutulacağının da saptanması gerek. Örneğin, İstanbul'da bazı okullarda yabancı dil dersi olarak okutulacak mı? Ülkede konuşulan diğer diller de aynı hakkı talep ederse bunun maliyeti nedir?

— Bu sadece bir bütçe sorunu mu? Yoksa bir politik tercih mi? Örneğin, bir konuşmanızda, İspanya'da Katalonya'da, Barselona'da, Katalanların İspanyolcayı okullarda yaygın olarak okutmamak için bazı engeller çıkardıklarını söylemiştiniz.

— Sadece Katalonya'da değil, Bask ülkesinde de aynı engellemeler görülüyor. Bu konu hem bütçe sorunu, hem de siyasal tercihtir. Devlet son yıllarda yaşanan bölücü hareketler ve terör eylemleri nedeniyle beklemede. Bazı Kürt kökenli politikacılar dilin resmi olarak kabul edilmesinin özerklik yolunda bir adım olduğunu gizlemiyorlar. Bu açıklamalar kuşku ve gerginlik yaratıyor. İdare ve yargı kısıtlayıcı yaklaşım içinde olabiliyor.

— Dikkat ettim yazı ve konuşmalarınızda siz "Kürtçe" demiyorsunuz da, "Kirmancı, Zazaca" diyorsunuz.

— Bunlar farklı diller ya da isterseniz lehçeler diyelim. Zazaca konuşanı Kirmancı konuşan anlamıyor. Sorani konuşanı da anlamıyor. İsteyen bunları ayrı ayrı öğrensin. Zazaca, Soranice konuşana ben neden zorla Kirmancı konuş diyeyim?

— Radyo ve TV'de Kürtçe yayın konusunda ne diyeceksiniz?

— TRT'nin sınırlı yayından sonra altıncı kanalını Kirmancı diline tahsis etmesini uygun buluyorum.

— Roj TV izliyor musunuz?

— Evet, arada sırada izliyorum. Bölücü yayın yapıyorlar.

— Dil konusunda önerileriniz nedir? Örneğin, Kürtçe yabancı dil olarak üniversitede okutulabilir mi? Sanıyorum kültürel haklar konusundaki kitabınızda buna yakın bir öneri var.

— Bazı sağlık ve belediye hizmetlerinde, yani Türkçe bilmeyen vatandaşın yararlandığı bazı hizmetlerde, vatandaşa kolaylık sağlanabilir. Yargıda sağlanan çeviri hizmeti, sağlık ve belediye hizmetinde de sağlanabilir. Bölge dillerinde kültür faaliyetleri de serbest olmalıdır. Diğer yandan paylaşma iste-

yenin önce güven sağlaması gerektiği ilkesinin iyi anlaşılması ve uygulamaya geçirilmesi gerekir. Bu sağlanmazsa biçimsel bazı ilerlemeler dışında, ciddi gelişme beklenemez. Bu gelişme zorla veya dış baskı ve destekle hayata geçirilemez. Bazı üniversitelerde Kirmancı ve Zazaca dillerinde yüksek lisans ve doktora olanağı sağlayan bölgesel dil ve edebiyat bölümleri kurulmasına karşı değilim. Örneğin, bizim gibi üniter bir devlet olan ve Fransızca'yı tüm resmi uygulamalarında tek dil olarak kabul eden Fransa, bölge dillerinde master ve doktora da yapılmasına olanak tanıyan bölge dilleri bölümlerini yıllar önce açtı. Fransa'da bazı okullarda, bölge dili, seçimlik ders olarak okutuluyor. Pek çok ülkede yerleşim yerleri de iki dilde, yani ulusal dilde ve bölge dilinde yazılıyor.

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu

— 1995'te Türkiye'ye dönmenizi izleyen 11 yıl UNESCO Türkiye Milli Komisyonu yönetim kurulu üyesi ve bunun son dört yılında da başkan vekili olarak görev yapmışsınız. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Dışişleri Bakanlığı'na mı bağlıdır?

— Yarı özerk bir kurumdur. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Görevi, UNESCO ile ulusal makamlar arasında eşgüdümü sağlamaktır.

— Siz Dışişleri Bakanlığı'nı mı temsil ettiniz?

— Hayır. Ben kişisel nitelikleri göz önüne alınarak Milli Komisyon Genel Kurulu'na seçilen ve "tanınmış şahsiyetler" olarak anılan üç üyeden biriydim. Yönetim kurulunun 15 üyesi vardır. Yönetim kurulu üyeliği ve başkanlık onursaldır. Üyelere ücret ödenmez.

— UNESCO Milli Komisyonu yönetim kurulu üyeliğinden neden ayrıldınız?

— 75 yaşımı bitirince bu tür faaliyetleri durdurma konusunda kişisel bir ilke kararı vermiştim. Ben yılın sekiz ayı Bod-

rum, Gündoğan'da oturuyorum. Ayrıca, UNESCO dokümanlarını okumak, görüş hazırlamak, Milli Komisyonlar arası toplantılara katılmak artık beni ilgilendirmemeye ve bana zevk vermemeye başlamıştı. Tekrar ve rutin öne çıkıyordu. Yazdığım raporları bir veya iki kişi dışında kimsenin okuduğunu sanmıyorum. Nihayet o camia da benden herhalde bıkmıştır. Son genel kurul toplantısında toplantıya başkanlık eden Milli Eğitim Bakanlığı müsteşarı, UNESCO'nun geleceğini ve işlevini tahlil eden bir konuşmamı, "Bu konuları sonra ele alsak" diye kesti. Oysa gündemde bu konuyu ele alacak başka bir madde yoktu. Son seçimlerde AKP'den milletvekili olan o bakanlık müsteşarı, Milli Komisyon Yönetim Kurulu seçimlerinin yapılarak toplantının bir an önce bitmesini istemekteydi. Özetle entelektüel önceliklerimiz başkaydı. Nihayet, dinozorlar yerlerini gençlere terk etmeli değil mi? Her şeyi tadında bırakmakta büyük yarar vardır.

— Hayatınızın 11 yıl süren bir dönemini çok kısa geçiştirdiniz. Biraz şaşırdım. Dışardan bakıldığı zaman UNESCO Türkiye Milli Komisyonu önemli bir işlevi bulunan bir kurum olarak biliniyor. Yanılıyor muyum?

— Milli Komisyon'un bütçesi bir genel sekreter, iki sekreter ve üç müstahdem ile bina giderlerini karşılamaya ancak yetiyordu. Program parası yoktu. Ödenekler Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinde özel bir fasıla eklenirdi. Bunun kullanılması bakanlığın türlü bürokratik engellerine veya Maliye Bakanlığı'na takılırdı. Milli Komisyon başkanı, benim yönetim kurulu üyesi olduğum dönemde Nükleer Fizik Profesörü Arsın Aydınuraz idi. Üniversitede hocalıktan ayırabildiği zamanını, UNESCO Milli Komisyonu işlerine hasrederdi. Adeta tek başına çalışırdı. Büyük çoğunluğu kendi uzmanlık alanı dışında olan ve binlerce sahifeyi bulan dokümanları okuması, özümsemesi olanaksızdı. Ben kendisine uzmanlık alanlarımda yardımcı olmaya çalıştım. Ama taşıma su ile değirmen dönemezdi. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun

belkemiği olabilecek genel sekreterlik görevine uzun yıllar atama yapılamadı. Oraya çok iyi yabancı dil bilen biri aranıyordu. İşe yeni başlayanlara verilecek çok cüzi aylıkla nitelikli eleman bulunması imkansızdı. Benim dönemimde, Genel Sekreter Vekili olarak Bilge Kahramanyol işe başladı. Akıllı ve istikbal vaat eden bir elemandı. Ancak o da yaptığı işten ve yerinde sayan izlenimini veren çalışma havasından iki yılın sonunda sıkıldı. Ayrıldı. Şimdi başka bir bakanlıktan transfer edilen yetenekli bir genel sekreter var. Benim dönemimde, yapılmak istenen faaliyetler ya da iştirak edilecek her toplantı konusunda UNESCO çalışmalarının sadece eğitim konularını –o da parmak ucuyla– izleyen Milli Eğitim Bakanlığı büroksasisinden onay almak gerekiyordu. Boşa dönen bir çark içinde hissettim kendimi. Milli Komisyon adına pek çok uluslararası toplantıya katıldım. Bunlardan bazıları gerçekten benim için ilgi çekiciydi. Ama bir süre sonra, UNESCO Milli Komisyonları'nın, UNESCO tarafından örgüt programları, kendi amaçları doğrultusunda para ve başka bir destek vermeden kullanıldığını da hissettim. UNESCO poltikalarının ardında büyük devletler vardı. Çok özetle, sıkıldım.

— Ne yapılmalıydı? Sorunun temelinde ne yatıyor? Çözüm nedir, sizce?

— Çok basite indirgenirse sorunun temelinde birkaç unsur var. Birincisi UNESCO'nun işlevinin tam olarak anlaşılamaması. UNESCO'nun temel işlevlerinden biri, eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında uluslararası normlar oluşturmasıdır. UNESCO'ya üye ülke olarak bu normlara uygunluk sağlanacak mı? UNESCO uluslararası uzmanlar vasıtasıyle bu normları oluşturur ve üye ülkelerin değerlendirmesine sunar. Bunlardan bir kısmı tavsiye şeklindedir, bir kısmı sözleşmedir. UNESCO'nun resmi dilleri Fransızca, İngilizce, Rusça, Çince ve Arapçadır. Belgeler bu dillerde yayımlanır. Ülkenin resmi dili bu dillerden biri değilse, belgenin ulusal dile çevrilmesi gerekir. Birinci güçlük buradadır. Bu belgeleri ve-

ya belgelerden seçilenleri ulusal dile çevirecek yetenekli eleman ve bütçe yoktur. Bu durumda ne olur? Belge ülkedeki ilgili ulusal makama yabancı dilde yollanır ve orada kalır, hiçbir işlem yapılmadan dosyaya kalkar. Bir başka güçlük de o belgelerin yazılış biçimindedir. Anlaşılması güç olan bir jargon oluşmuştur UNESCO'da ve başka uluslararası örgütlerde. Bu dile ve yazış şekline, yani uluslararasarası örgüt diline hâkim olmayan ulusal görevlilerin, o dili anlamaları çok güçtür. Nihayet, ulusal makamların uluslararası örgüt tarafından hazırlanan tavsiyenin ya da oluşturulması önerilen normun gerekliliğine inanmaları gerekir. Ben tüm meslek hayatımda buna rastlamadım. O konuda bir olay, bir sorun ortaya çıktıktan sonra bakılır bu önerilere veya normlara. Sorunla karşılaşılmadan önlem almak için bunlardan yararlanılması düşünülmez. Bunu söylerken, çoğu kez bir kompromi sonucunda oluşturulan normların mükemmel olduklarını da ileri sürüyor değilim.

Dünya Müzik Konseyi serüveni

— Bu arada Türkiye'yi, elli yıl üye olmadığı Uluslararası Müzik Konseyi'ne üye yaptığınızı, Ulusal Müzik Konseyi başkanlığı görevini de bir yıl yürüttüğünüzü, sonra da ayrıldığınızı duydum. Neden?

— Uluslararası Müzik Konseyi bir uluslararasu sivil toplum örgütüdür. Örgütün Paris'te çok değerli bir genel sekreteri vardı. Ahbap olduk. Bana Türkiye'de çok renkli bir müzik hayatı olduğunu bildiğini ve ülkemizin çok çeşitli müzik zenginliği ile Konsey çalışmalarına değerli katkılar sunabileceğini söyledi. Yaklaşık elli yıldır Dünya Müzik Konseyi'ne üye olamayan Türk müzik dünyasının bir ulusal müzik konseyi oluşturarak Dünya Müzik Konseyi'ne katılmasına önayak olmamı istedi. Genel sekreter ne yazık ki, genç yaşta öldü. Yerine geçen kişi Gana kökenli kişi usulsüzlükler yaparak örgütün parasını yedi bitirdi ve aşırı borçlandırdı. Örneğin, ödeneği olmadan bazı kişileri göreve aldı ve bun-

lara yüksek ücretler ödedi. Seyahatler yaptı. Bu harcamaların ve Konsey bütçesinin büyük bölümünün ABD'deki bazı müzik endüstrisi şirketleri tarafından karşılanacağını ileri sürdü. Endüstri kimseye karşılıksız para vermez. Vermedi de zaten. Ganalı kendisine destek sağlamak için çeşitli entrikalara başvurdu. Örneğin, Belçikalıların ve onları destekleyenlerin girişimi ile örgütün statüsünü değiştirme yoluna gitti. Yapılan değişiklik ile bir ülkede birden çok toplum var ise, bunlardan her birinin örgüte ayrı ayrı üye olması öngörülmekteydi. Örneğin Belçika'nın biri Flaman, öbürü Valon iki ulusal müzik örgütü bulunacaktı. Örneğin Basklar İspanya'dan ayrı olarak Konsey'e üye olabileceklerdi. Başka örnek vermeyeyim. Böylece o ülke içindeki alt kültür grupları uluslararası tanıma kazanmış olacaklardı. Bu durumda ülke için öngörülen aidatı kim ödeyecekti? Aidat ikiye mi, üçe mi bölünecekti? Bütün bu hususlar düşünülmemiş, açıkta bırakılmıştı. Los Angeles'ta yapılan bir kongrede bu statü değişiklikleri zaman yokluğu bahanesiyle tartışılmadan oylandı. Çok az oy farkı ile kabul edildi. Bu kanımca birkaç kişinin hazırladığı bir komployduu. Aslında Dünya Müzik Konseyi çerçevesinde faaliyet gösterenler, bulundukları ülke müzik dünyasında hiç tanınmayan bazı müzik bürokratları veya amatörleriydi. Bir kısmı yapılan statü değişikliğinin, parasal, idari ve siyasal sonuçlarının farkına varamayacak kadar sığ görüşlü kişilerdi. Bunların egemen olduğu bir Dünya Müzik Konseyi'nde bulunmaya devam etmek gereksizdi. Konsey Türkiye'ye hiçbir şey sağlamıyordu. Daha da önemlisi, dalavereleri ortaya çıkınca istifa edip ortadan kaybolan Ganalının yaptığı usulsüz harcamaları ulusal konseylere ödetmek istediler. Örgütün yıllık katkısı 1000 dolardı. Biz bunu bile sağlamakta güçlük çekiyorduk. Bir de o kişinin usulsüzlüklerinin ceremesini çekmeyi kabul edemeyeceğimizi düşündüm.. Ulusal Müzik Konseyi Yürütme Kurulu'nu topladım ve Dünya Müzik Konseyi'nden çekilme kararının alınmasını sağladım. Aslında bu konudaki çalışmaların Türkiye'de faaliyet gösteren müzik ve sanat va-

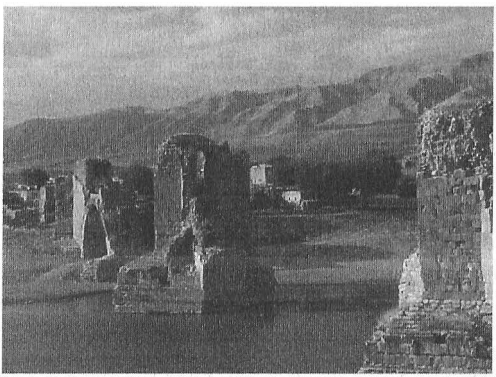
kıfları tarafından yürütülmesi gerektiği düşündesindeydim. Ben, sadece ulusal örgütlenmeyi tetiklemek istemiştim. Temas ettiğim İstanbul ve Ankara'daki müzik ve sanat vakıfları konuyla ilgilenmediler. Mektupla başvurduğum ünlü sanatçılar da bu işin angaryasını üstlenmek istemediler; ellerini taşın altına koymadılar. Ben de Moliere'in yazdığı gibi kendi kendime "Ne arıyordun bu kalyonda?" dedim. "Bizde de böyle olur sivil toplum çalışması" diye düşündüm ve bin kere pişman oldum değerli vaktimi bu işlere harcadığıma. Bilmem sorunuzu yanıtlayabildim mi?

— Tabii, her şeyi açıklıkla dile getirdiniz. Benim de benzer deneyimlerim olduğu için sizi çok iyi anlıyorum.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kültürel Miras

Ksanthos sitinin bulunduğu beldeye gittim. Beldenin belediye başkanı tarihi, kültürel sitin sınırları içine bir televizyon yansıtıcısı dikmişti. Kazıyı yapan Fransız profesör bu durumu Paris'te Louvre Müzesi'nin konferans salonunda Likya'nın başkentini tanıttığı bir etkinlikte anlattı. Ziyaret ettiğim belediye başkanı, televizyon yansıtıcısını oradan kaldırmayacağını, halkın televizyon izlemesinin kendisi için daha önemli olduğunu, ayrıca kendisinin Başbakan Çiller'i tanıdığını –masasında Bayan Çiller'in imzalı fotoğrafı duruyordu– hiç kimsenin kendisine bu konuda talimat veremeyeceğini söyledi.

Kültürel miras konusunda çok duyarlı olan ve çeşitli çalışmalar yapan Pulat Tacar Hasankeyf'te bu fotoğrafı çekmiş.

Dünya Kültürel Miras Listesi

— UNESCO'daki daimi temsilciliğiniz döneminde ve daha sonra UNESCO Türkiye Milli Komisyonu yönetim kurulu üyesi ve başkan vekili olduğunuz sırada, öncelikli konularınızdan birinin kültürel mirasın korunması olduğunu söylemiştiniz...

— Türkiye kültürel miras açısından son derecede zengin bir ülke. Tarih boyunca çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış topraklar üzerindeyiz. Diğer yandan ülkemizdeki tarihi eserler, özellikle 19. yüzyılda İngiltere, Almanya ve Fransa tarafından yağmalanmış. Çeşitli kültürel mallarımız, anıtlarımız dünya müzelerine taşınmış.

— Türkiye'nin Dünya Kültür ve Doğa Miras Listesi'ne girmiş bulunan eserleri hangileridir?

— Göreme, İstanbul'un tarihi yerleri, Nemrut Dağı'nda bulunan Komagene Krallığı kalıntıları, Likya'nın başkenti Ksanthos-Letoon, Safranbolu, Pamukkale-Hieropolis, Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi, Boğazköy-Hitit Uygarlığı'nın başkenti Hattuşaş ve Truva'dır. Bildiğim kadarıyla Efes'in dosyası da sunuldu.

— Dünya Kültürel Miras Listesi'ne alınmak ne yarar sağlıyor?

— Prestij sağlıyor. Ancak, o yapıtın bulunduğu ülkeye uluslararası sorumluluk da getiriyor. Ülke o kültürel-doğal varlığı büyük bir özenle korumak, bakımını yapmak, sitin bulunduğu yöreyi ve görünümü koruma altına almak zorunda.

İstanbul'un tarihi mekanlarını kurtarma kampanyası

— UNESCO'nun bir de İstanbul'un tarihi yerlerinin kurtarılması konusunda uluslararası bir kampanyası var, değil mi?
— UNESCO'nun İstanbul ve Göreme için uluslararası kampanya açılması konusunda bir kararı vardı. Uygulanmadığı için tozlu raflara kalkmıştı. Ben orada daimi temsilci olduğum dönemde bu konudaki kararın yinelenmesini ve güncel hale getirmesini sağladım. Ancak yetkili ulusal makamlarımız bu kampanyaları gerçekleştirmediler.

— Neden?
— İstanbul kampanyası konusunu İstanbul Belediye Başkanı Dalan ile zamanında görüşen, dönemin UNESCO Genel Müdürü M.Bow'a belediye başkanı, "Benim UNESCO yardımına ve kampanyasına ihtiyacım yok, biz kendimiz yaparız" demiş. UNESCO'daki dosyalarda okudum bunu. UNESCO buna rağmen kampanyayı canlandırmayı kabul etti. Kampanyanın başarısız olmasının nedeni, öngörülen finansman yönteminin uluslararası finansman usullerine uygun olmamasıydı. 40 milyon dolarlık bir proje için sadece 100 bin dolar toplanabilmiş UNESCO'da.

— Başarısızlığın sebebini biliyor musunuz? Bu alanda uluslararası finansman usulleri neyi öngörüyor?
— Bizim projeler için bankalarda hesap açılarak yardım toplanması öngörülmüş. Oysa bu konuda yardım yapacak ülkeler ya da kurumlar somut projeleri tek tek desteklemeyi yeğliyorlar. Örneğin İspanya, Zeyrek Kilise Camii projesi ile ilgilenmişti. Orasının Bizans'taki adı Pontokrator Kilisesi. Başka bir ülkedeki kültür mirasının korunması veya kurtarılmasına yardım etmek isteyen devletler veya özel sektör, sponsor olduğunu da ilan etmek ister. Ayrıca verdiği paranın veya teknik yardımın yerine harcandığını da denetlemek ister, zira bu konuda dünyada öylesine büyük savurganlıklar yaşanmış ki, sütten ağızları yanmış.

— İstanbul kültürel mirasını koruma kampanyası bu nedenle mi gerçekleşmedi?
— Kampanyanın gerçekleşmemesinin en önemli nedeni, kurtarılacak, restorasyonu veya tamiri yapılacak kültürel ve tarihi eserlerin her biri için proje yapılamamış olmasıydı. Yapıtlardan bir bölümü için sponsor bulmak mümkündü. Özetle, doğru yöntemi bilemediğimiz ve proje hazırlayamadığımız için, nihayet bu konuda Kültür Bakanlığı'mız istekli olmadığı için başarı kazanamadık.

— Kültür Bakanlığı neden istekli değildi sizce?
— Kötü niyet yok. Bakanlığın organizasyonu böyle bir kampanyayı yürütmeye, yönetmeye müsait değil. Rutin dışına çıkıp yepyeni bir çerçeve oluşturmak gerekiyordu.

Ksanthos-Letoon sitinin ortasında televizyon vericisi

— Türkiye'de bulunan Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı yapıt ve sitlerle ilgili sorunlar var mı?
— Sorun çok. Türkiye, Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı kültürel-doğal varlığı için yapması gerekenlerin hiçbirini yapmadı. Listeye alınıncaya kadar gösterilen heves, bir-iki istisna hariç listeye girdikten sonra kayboldu. Bunlardan pek çoğu konusunda yaşadıklarımı anlatsam kitap olur. Bir tek örnek vereyim: Ksanthos sitinin bulunduğu beldeye gittim. Beldenin belediye başkanı tarihi, kültürel sitin sınırları içine bir televizyon yansıtıcısı dikmişti. Kazıyı yapan Fransız profesör bu durumu Paris'te Louvre Müzesi'nin konferans salonunda Likya'nın başkentini tanıttığı bir etkinlikte anlattı. Ziyaret ettiğim belediye başkanı, televizyon yansıtısıcını oradan kaldırmayacağını, halkın televizyon izlemesinin kendisi için daha önemli olduğunu, ayrıca kendisinin Başbakan Çiller'i tanıdığını –masasında Bayan Çiller'in imzalı fotoğrafı duruyordu– hiç kimsenin kendisine bu konuda talimat veremeyeceğini söyledi.

— Yansıtıcı hâlâ orada mı?
— Düşünmek ve görmek istemiyorum. Yakınından geçmeme rağmen, üç yıldır gidip bakmadım. Vandalizmi seyretmek bana zevk vermiyor. Kasabanın girişinde, orada Dünya Kültürel Mirası'na ait bir eserin bulunduğuna dair hiçbir şey yazılı değil. Geçenlerde duydum. Kültür bakanı karar vermiş, şimdi koyacaklarmış. Başka ülkelerdeki kentlerde Dünya Kültürel Mirası'na dahil bir site ev sahipliği yapmak övünç ve tanıtma vesilesidir. Bu konu beni öyle üzüyor ki, konuşurken bile rahatsız oluyorum.

Divriği Camii ve Şifahanesi

— Haklısınız. Dünya Miras Listesi'ne dahil varlıklarımız konusunda vereceğiniz başka bir örnek var mı?
— Dediğim gibi, çok örnek var. Bunların başında Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin kurtarılması gelir. Kapısını çalıp götürdüler caminin de Londra'dan bulup geri getirdik haraç mezat satılmadan. Divriği'deki yapıların arkasında bulunan tepeden akan suların mecrası değiştirilmiş, akan sular binaların temeline inmiş ve rutubet beş metreye kadar çıkmış. Yumuşak taşlar un gibi erimeye başlamış. Binaların yanına bir İmam Hatip Okulu yapıldıktan sonra cami ve şifahanenin insan boyunda bulunan melek başlarının gözlerinin keskin aletlerle oyulduğunu gördük.

— Heykellerin gözlerini İmam Hatip öğrencileri mi oymuş?
— Yapanlar bilinmiyor. Bana bu eylemin okul açıldıktan sonra yapıldığı söylendi. O kadar. Malum, İslam dininde heykel ve resim bir dönem yasakmış. Bu yasağı sürdüren ülkeler de var. Ama konumuz bu değil. Dünya Miras Listesi'ne alınan yapıt uluslararası toplumun ortak değeri sayılıyor ve özel koruma önlemi alınması gerekiyor. Divriği'de yerel yöneticiler ve Vakıflar Genel Müdürlüğü çok ilkel koruma önlemleri almak istemişler. Ancak durum çok kötü. Oysa yapıtlar bina ile özgün heykel arası bir eser. Zaten bitmemiş. Profesör Do-

ğan Kuban, Divriği konusunu herkesten iyi bilen bir uzmandır. O bu eşsiz yapıtın örneğin bir cam örtü, bir fanus altına alınarak müze objesi haline getirilmesini ve korunmasını önerdi. Kendisine tamamen katılıyorum.

Mardin

— Belki de güncel olduğu için bu konuda hemen aklıma gelen bir soruyu sorayım, izin verirseniz. Mardin'in Dünya Miras Listesi'ne alınması konusunda neler düşünüyorsunuz?
— Mardin olağanüstü güzel bir kentmiş. Mardin'deki eski kent dokusunun bir bölümü tahrip edilmiş. Örneğin, kentin merkezinde bulunan meydanda, müzenin tam karşısında BTB mozaiği kaplı beton binalar var. Bu şartlar dahilinde UNESCO orayı Dünya Kültür Mirası Listesi'ne almaz. Kötü koruma örneği listesi diye bir şey olsaydı, oraya alırlardı herhalde. Bunu söylediğimde, Mardinli arkadaşlarım üzülüyorlar. Bu konuda yapılacak şey, Mardin'de birkaç sokağı, alt bölge olarak koruma altına almak, gerekli restorasyonu yapmak, ondan sonra başvuru konusunu düşünmektir. Örneğin, Yemen'de Sanaa kentinde bu yapıldı. Mardin ilindeki Süryani kiliseleri de koruma altına alınmalıdır. Midyat unutulmamalı. Yapılacak o kadar çok şey var ki. Benim bu konudaki heyecanım sürüyor. Ama neyin, nasıl yapılacağını bilmek ve boş laf etmek yerine, usulüne uygun ve gerçekçi adımlar atmak lazım.

İstanbul tehlike altındaki miras listesine alınacak mı?

— İstanbul, UNESCO'nun tehlike altındaki miras listesine alınacak mı?
— UNESCO İstanbul konusunu yıllardır dile getiriyor. Heyetler geliyor, gidiyor. Burada öncelikle büyüteç altına alınan Süleymaniye civarındaki ahşap evlerdir, Balat civarındaki eski yapılardır, Ayasofya Kilise Müzesi'dir, Zeyrek Kilise Camii'dir. Başka yapıtlar da var tabii. Bu konuda Büyükşehir Belediyesi,

Kültür Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında yetki çatışması vardı. Bir koruma ana planı yapılamadı. Sanıyorun UNESCO Kültürel Miras Komitesi bu konuda alacağı kararı erteledi ve Türkiye'ye 2009 yılı ortasına kadar süre verdi. "Tehlike altındaki kültürel miras listesine" alma tehdidi ile ulusal makamlarımız baskı altında tutulmak isteniyor. Amaçları korumayı sağlayıcı önlemleri almamızı temin etmektir.

— Türkiye Dünya Miras Komitesi'ne üye mi? Bu komitede söz sahibi miyiz?
— Hayır. Türkiye şimdiye kadar belki on kez aday oldu, seçmediler. Dünya Kültürel Mirası Listesi'nde bulunan eserlere gerekli özeni göstermediğimiz biliniyor.

Yurtdışına kaçırılan kültür varlıklarının iadesi

— Bir de yurtdışına kaçırılmış kültürel mirasın iadesi konusu var. Bu konuda uluslararası kurallar ne diyor?
— UNESCO'da Kültürel Malların Yasadışı Yollarla İhracını, İthalini ve El Değiştirmesini Yasaklamak ve Önlemek İçin Alınacak Önlemler Hakkında 1970 tarihinde yapılan bir sözleşme var. Ama bu sözleşme taraf olmayanları ve yürürlüğe girdiği tarihten önce ülkelerden götürülmüş malları kapsamaz. İleri dönüktür. Bununla birlikte, örneğin Yunanistan, British Museum'da bulunan Partenon mabedine ait parçaları bu sözleşme çerçevesinde istiyor.

— Geriye alabilecekler mi?
— Bir sonuç alamadılar bugüne kadar. Sözleşmenin öngördüğü prosedürle sonuç alabileceğine de ihtimal vermiyorum. Zaten bu sözleşmenin istenilen sonucu sağlamadığı anlaşıldığından, merkezi İtalya'da bulunan UNIDROIT adlı uluslararası bir sivil toplum örgütü çerçevesinde yeni bir sözleşme hazırlandı. Ancak, INTERPOL ile işbirliği suretiyle eski eser ticareti yapan sektörü daha sıkı kurallara bağlamayı öngören bu sözleşmeye Türkiye katılmadı.

— Neden katılmıyor Türkiye?
— Ben bu tutumu katı formalizmin bir ürünü olarak görüyorum. 1970 UNESCO Sözleşmesi evrensel geçerlilik kazanamadı. Eski eser kaçakçılığı konusunda en önemli pazarı oluşturan gelişmiş ülkeler sözleşmeye taraf olmuyorlar. Zorlayamazsınız. Bu durumda, o ülkelerin kaçakçılığın önlenmesi konusunda kabul edebilecekleri ortak paydaları saptayıp yeni bir çerçeve aramak ve bulmak lazım. Bir kapı kapalı ise, sonuca varmak için yeni bir yol deneyeceksiniz. Diplomasi bunu gerektirir.

— Bu sorunlar nasıl çözülür sizce?
— Bu konuların ikili görüşmelerle ilgili devletler arasında ele alınması daha doğru olur. Bizde de bazı yerel yöneticiler, örneğin Halikarnas (Bodrum) Mozole'sinin British Museum'dan geri alınmasını isteyen bir kampanya yürütüyorlar. İmza topluyorlar. British Museum bu yapıtın parçalarını Türkiye'ye iade etmez. Ayrıca, o malların şimdi bulunduğu ülkeler, müzelerindeki tarihi eserlerin iyeliğinin devlete ait olmadığını, müzelerin tüzel kişiliğine ya da vakıflara ait bulunduğunu söylerler. "Konu devletin yetki alanı dışındadır" derler. Dünyanın zengin müzeleri, müzelerin boşalmasını önlemek için gereken hukuki dayanakları oluşturmuşlardır. Bu nedenle iade konusunda bir girişim yapılmadan önce hukuki durumun araştırılması ve hangi mahkemenin yetkili olduğunun saptanması lazım. Bunlar yapılmazsa, kamuoyunda popülist beklentiler oluşturulur, yangına körükle gidilir ama sonuç alınamaz.

Berlin'deki Hitit Sfenksleri

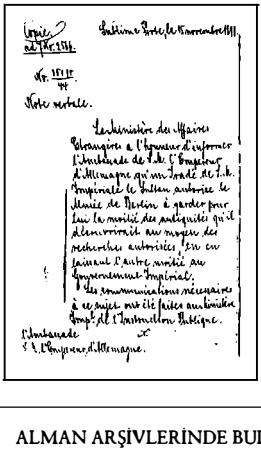
— Osmanlı sultanlarının kültürel varlıkların yurtdışına çıkarılmasına izin verdiğini söylediniz. Mozole örneğine benzeyen başka örnekler var mı?
— Var tabii. Berlin Müzesi'nde Hattuşa'ya ait insan boyunda iki adet Hitit sfenksi vardır, duvara gömülü. Biz Türkiye ola-

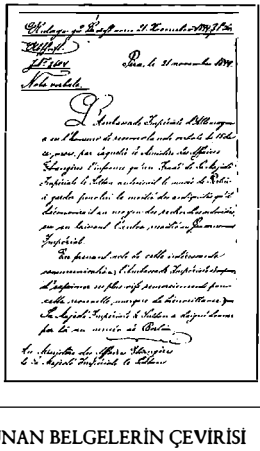
rak bunların iadesini Doğu Alman hükümetinden isterdik. Şimdi de Federal Almanya'dan istemeye devam ediyoruz. Bir de Hitit Tabletleri vardı. Bunları da istiyorduk. İade ettiler. Zira bunlar okunup iade edilmek koşuluyla verilmiş. Ben 1987 - 1989 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürü idim. Doğu Almanya dağılmadan birkaç ay önce yaptığımız bir görüşmede Hitit Sfenksleri konusundaki ısrarımızdan yorulan Doğu Alman meslektaşım, şapkasından bir tavşan çıkardı. Bu Osmanlı Hariciyesi'nin İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne yazdığı bir notanın kopyasıydı. Notalar o dönemde Fransızca olarak el yazısı ile yazılırmış. Osmanlı Hariciyesi Almanlara sultanın izni ile yaptıkları kazılarda çıkardıkları yapıtların yüzde 50'sini muhafaza etmelerini, geri kalan yüzde 50'sini Osmanlı Devleti müzelerine geri vermelerini öneriyor. Alman Büyükelçiliği de bu notaya yanıt veriyor ve teklifi teşekkürle kabul ettiğini bildiriyor.

— Hitit Sfenksleri konusundaki gerçeği bilmiyordum. Anlatır mısınız?

— Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hattuşa'da kazı yapan Almanlar, o dönemde yöre halkı tarafından paramparça edilmiş heykel parçalarını alıp Berlin'e götürmüşler. Almanlar Kuzey Irak'ta yaptıkları Asur kazılarından çıkan kalıntıları da sandıklar içinde Almanya'ya götürmüşler. O dönemde Kuzey Irak'ta yapılan kazı, tabiatıyla Osmanlı toprağında yapılmış oluyor. Almanların, Hattuşa'dan götürdükleri parçaları birleştirerek ortaya çıkardıkları bir Hitit Sfenksi'nin taşlarının yaklaşık yüzde 80'i orijinal. Sadece birkaç parça eksiği var. Eksik bölümleri de alçı ile tamamlamışlar. Ellerinde ikinci bir sfenksin sadece yüzde 15'ine yetecek kadar kırık taş kalmış. Bu ikinciyi de birincisine bakarak, eldeki mevcut parçalar dışındaki yerleri alçıdan yaparak bir "kopya sfenks" haline getirmişler. Bunları Berlin Müzesi'nde bir kapının iki yanına duvara monte etmişler.

— Siz bu sfenksleri Berlin'de gördünüz mü?

ALMAN ARŞİVLERİNDE BULUNAN BELGELERİN ÇEVİRİSİ

BAB-I ALİ İLE İSTANBUL'DAKİ ALMAN BÜYÜKELÇİLİĞİ ARASINDA OSMANLI TOPRAKLARINDA ALMANLAR TARAFINDAN YAPILAN KAZILARDA ÇIKAN TARİHİ ESERLERİN PAYLAŞIMI KONUSUNDA TEATİ OLUNAN NOTALARIN ÇEVİRİSİ

Bab-ı Âli, 15 Kasım 1899

No. 3519v/44
NOTA

Dışişleri Bakanlığı'ndan, Majesteleri Almanya İmparatoru Büyükelçiliği'ne,

Majesteleri İmparator Sultan'ın bir iradesinin, Berlin Müzesi'ni, izin verilmiş araştırmalar sonucunda ortaya çıkaracağı tarihi eserlerin yarısını muhafaza etmeye, diğer yarısını İmparatorluk Hükümeti'ne bırakmaya mezun kıldığını bildirmekle şeref duyar. Bu konuda İmparatorluğun Kamu Eğitimi Bakanlığı'na gerekli bildirimler yapılmıştır.

---

21 Kasım 1899 tarihli belge eki

No. 2604 Péra (Beyoğlu) 21 Kasım 1899

NOTA

Almanya İmparatorluğu Büyükelçiliği,

Dışişleri Bakanlığı'nın, Majesteleri İmparator Sultan'ın bir iradesinin, Berlin Müzesi'ni, izin verilmiş araştırmalar sonucunda ortaya çıkaracağı tarihi eserlerin yarısını muhafaza etmeye, diğer yarısını İmparatorluk Hükümeti'ne bırakmaya mezun kıldığını bildiren işbu ayın 15'i tarihli notasını almış olmakla şeref duyar.

İmparatorluk Büyükelçiliği bu ilgi çekici bildirimi not eder, bilvesile Majesteleri Sultan'ın Berlin Müzesi'ne göstermek lütfunda bulundukları bu yeni hayırhahlık işareti için en güçlü teşekkürlerini ifade etme konusunda sabırsızlığını ifade eder.

— Tabii gördüm. Çok dikkatle inceledim. Belki yirmi tane fotoğrafını çektim. Bir tanesinin hemen hemen tamamı gerçekten alçı tıpkıyapım. Diğerinin sadece sekizde biri alçı. Parçalar birbirine yapıştırılmış.

— *Almanlar bu yapıtları Berlin'e götürüp restore ettikten sonra ne olmuş?*
— Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin Müzesi ile İstanbul'daki Arkeoloji Müzesi arasında yazışmalar yapılmış. Almanların elinde bu yazışmaların örnekleri de var. Almanlar Irak'tan götürdükleri Asur dönemine ait taşları da birleştirerek on heykel toparlamışlar. Bunların listesini ve resimlerini İstanbul'a yollayıp Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki anlaşmaya göre yarısını, yani beş tanesini seçmemizi istemişler. İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Osman Hamdi Bey de seçmiş ve bunlar İstanbul'a gönderilmiş. İstanbul'da Gülhane Parkı'nda olan müzeye yerleştirilmiş. Buna ek olarak Almanların götürdükleri yüzlerce Hitit Tableti var. Bunların tümünü bize iade etti Almanlar. Zira o tabletler, yüzde 50 anlaşmasına dahil değilmiş. Adamlar aramızdaki anlaşmaya aynen uymuşlar.

— *Çok ilginç bir öykü bu. Öneriniz nedir?*
— Sonuç alamayacağımız bir konuda ısrar neye yarar? Bu konu Alman kamuoyuna, medya yoluyla Osmanlı Devleti ile nota teatisi suretiyle yapılan anlaşmanın da altı çizilerek aksettirilse, Türkiye'nin imajı bundan yarar mı sağlar? Talebimizi UNESCO Konvansiyonu'na dayandırıyorsak, o sözleşmenin yapıldığı tarihten öncesini kapsamadığını bilmiyor muyuz? Ben konunun bu boyutunu kültür bürokrasimize anlatamadım.

— *Her şey çok açık. Neden anlatamadınız?*
— Efendim, anlamadıklarını söylemek istemiyorum. Bürokrat risk almaz. Birinin başlattığı bir işlemin hatalı olduğunu anlasa bile, durdurma veya geri alma işlemini yapmaya ce-

saret edemez. Bu konudaki kararı bir siyasetçinin, örneğin bakanın vermesi lazım. Basiretli politikacılarımız yok değil. Ama birilerinin cesaret edip, bakana, Osmanlı Devleti'nin bu konuda o dönemin Alman devleti ile yaptığı anlaşmanın belgelerini göstermesi, hukuki durumu sunması ve iade talebinin olası sonuçlarını anlatması lazım. Bunu yapamıyor bürokratlar.

— Başka ülkelerin benzer konulardaki uygulamaları nasıl?
— Fransa'da Louvre Müzesi'nde çok sayıda Mısır mumyası vardır. Bunlardan birinin altında "Bu yapıtın Louvre Müzesi'nde teşhir olunmasına Mısır ve Fransız halkları arasındaki dostluğun bir nişanesi olarak Mısır hükümetince müsaade edilmiştir" diye yazar. Bu durumda Türkiye'nin çıkarının ne olduğunu düşünmemiz gerekir, diyorum. İnsanlar arası ilişkilerde olduğu gibi devletler arası ilişkilerde de uzlaşma sağlanabilir.

— Paris'te Louvre Müzesi'nde bulunan mumya örneğini verdiniz. Türkiye'den kaçırılmış veya başka türlü götürülmüş eserlerin iadesinin sağlanması yolunda mücadele edilmezse o eserlerin sonsuza kadar yurtdışında kalmasını peşinen kabul etmiş sayılmaz mıyız? Bu konuda UNESCO çerçevesinde ne yapılıyor?
— Ben ABD, Rusya, Fransa, Belçika, İngiltere, Almanya, Avustuya ve diğer ülkelerdeki müzelerde bulunan, bu kurumların yaklaşık yüz yıl önce edindikleri, Osmanlı döneminde elden çıkmış eserlerin menşe ülkesine geri vermelerini sağlayacak bir hukuki dayanağın bulunmadığı görüşündeyim.

Bodrum Mozolesi

— Neredeyse 13 yıldır, yılın büyük bölümünü Bodrum'un Gündoğan Beldesi'nde geçiriyorsunuz. Mozole'den İngiltere'ye götürülen parçaların iadesi ve Bodrum'da bir müzede sergilenmesi fena mı olurdu? Bu daha hakça sayılmaz mı?

— Hakça olurdu herhalde. Ama bu konuda görüş oluşturmak için Mozole'den arta kalanların Londra'ya nasıl gittiğini incelemek lazım.

— İngilizler Mozole friz ve heykellerini satın mı almışlar, izin almadan mı götürmüşler?

— Bodrum Mozolesi 1404 depreminde yıkılmış. Bu anıtmezarın yüksekliği 42 metreymiş. Dünyanın yedi harikasından biri sayılıyor. Mozole kalıntılarını Petrium'a gelen Saint Jean Şövalyeleri bugünkü Bodrum Kalesi'nin yapı malzemesi olarak kullanmışlar. Bölge Osmanlı egemenliğine girdikten sonra, bir süre yabancılara kapalı kalmış. 1749 yılında buraya gelen seyyahlar Mozole'den geri kalan taşların ve frizlerin desenlerini yapmışlar. Merak yeniden uyanmış. Yıl 1844. O dönemde bir İngiliz araştırmacı olan Layard bölgede izinli kazı yapıyor. İstanbul'daki İngiliz elçisi Lord Startford Canning, bu zatı yanına çağırıyor. Bilgi alıyor. Sultan Abdülmecit ile her görüşmesinde kalıntıların İngiltere'ye götürülmesine izin vermesini talep ediyor. Sultan herhalde bu eski eserlerin öneminin pek farkında değil ki, 1846'da eserleri İngiliz büyükelçisine armağan ediyor ve İngiltere'ye götürülmesine izin veriyor. Geçenlerde Avni Özgürel'in *Radikal* gazetesinde çıkan bir yazısında okumuştum. Girit'i zapt eden Yusuf Paşa, Venedikliler'e oranla daha az vergi alacağını belirttiği için Ada'yı kolaylıkla alabiliyor. Ada yağmalanmıyor. Başka armağanlar yerine porfirden yapılmış iki antik sütun getiriyor başkente. Muhalifleriyse, "ganimet getirmek âdettir, sultana taş mı getirilir?" diyerek idam fermanını Sultan İbrahim'e imzalatıyorlar. Kıssadan hisse: taşın değeri yoktu o dönemlerde...

— İnanamıyorum. Mozole'den artakalanları sultan mı hediye etmiş?

— İnanın. Sadece hediye etmemiş, kazı masraflarını da üstlenmiş saray. İlk partide 13 friz yollanmış Londra'ya gemi ile. Gemi kaptanı anılarında bunların güzelliklerini anlata anlata bitiremiyor.

— Londra'da Bodrum'dan götürülmüş bir de aslan heykeli var değil mi?
— Evet var. 1855 yılında Sir Charles Newton, Bodrum Kalesi'nde gömülü olduğu sanılan ve Knidos Aslanı denilen heykeli çıkarmak için kazı izni talep etmiş. Bu izin verilmiş. Kazı sürerken, Artemisia ve Mozolonin tepesinde dört atın çektiği araba heykeli de bulunmuş. Daha pek çok friz ve Demeter heykeli ile lahitler toprak altından çıkarılmış. Bunlar ahşap kolilere konulup İngiltere'ye yollanmış. Ne yazık ki, Osmanlı döneminde sultanlar, bu tarihsel varlıkların ülkeden götürülmesine müsaade etmişler.

— Bu durumda, siz, sultanın armağan ettiği bu eserleri geri istemenin hukuksal bir dayanağı olmadığını mı söylemek istiyorsunuz?.
— Evet. Hukuksal bir dayanağı yok. Ahlaki bir dayanaktan söz edilebilir mi? Tabii, edenler olabilir. Ancak bunun gerçekleşmesi dünyadaki tüm müzelerin boşalması sonucunu verecek bir adım olur. Yurtdışındaki müzelerde bulunan eserlerin menşe ülkelerine iade edilebileceğini sanmıyorum. Buna karşı, içinde bulunduğumuz dönemde çalınan eserlerin iadesi konusunda başarı sağlamak mümkündür.

— Sizin Bodrum Mozolesi konusunda bir öneriniz var mı? Mozole konusunda çalışmalarınız var mı?
— Bodrum Mozolesi ile ilgili tıpkıyapımların Bodrum'da yapılacak bir müzeye konulmasının, müzeyi anlatacak broşürlere "Asılları Londra'dadır ve şu koşullarda oraya götürülmüştür" diye yazılmasının, duyarlı insanlar üzerinde beklediğimiz ahlaki sonucu yaratacağını düşünüyorum. Bodrum'da bir sivil toplum örgütü oluşturduk. Bugünkü Mozole'nin bulunduğu yere, uluslararası yarışma ile bir Karya Uygarlığı müzesi yapılmasını, müze mimarisinin Mozole'den esinlenmesini ve bunun, örneğin geceleri bir pırlanta gibi aydınlatılarak bir "mükemmellik merkezi" oluşturulmasını düşlüyoruz. İspanya'da Bilbao'yu çok insan bilmez ve ziyaret etmez-

di. Oraya bir modern sanat müzesi yapıldı. Şimdi herkes o binayı ve müzeyi görmek için gidiyor Bilbao'ya. Çok yavaş ilerliyor projemiz. Biliyorum, benim görmem pek mümkün olmayacak. Yine de güzel rüyalara bayılırım ben.

"Türk Kültür Alanı" düşüncesi

— Yaptığınız konuşmalarda UNESCO'da bir Türk Kültür Alanı grubu oluşturmak istediğinizi söylemişsiniz. Bu da yazılı olmayan kültür mirası çerçevesine giren bir konu. Başarılı olabildiniz mi?
— Hayır, bu düşüncemi gerçekleştiremedim. İşbirliğini başka adlar altında gerçekleştirmeye çalışıyorlar. TÜRKSOY gibi. Bunun açılımı soyla ilgili değil. Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi. Ama bu kısaltmayı okuyan Türk soyuna atıfta bulunan bir örgüt olarak algılıyor.

— Haklısınız. Ben de ilk aşamada öyle algıladım ve soy sözünün etnik Türklük olarak kullanıldığını düşündüm. Siz Türk Kültür Alanı teriminden Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni içine alan bir işbirliği ve kültürel inisiyatif grubunu mu kastediyordunuz?
— Ben Orta Asya Türk Cumhuriyetleri terimini kullanmam. Onlar kendilerini böyle nitelerlerse onların isteklerine sevinerek uyarım.

— İlber Ortaylı ile birlikte Taşkent'e, Semerkant'a ve Buhara'ya gitmişsiniz. Kendisi ile yapılan Zaman Kaybolmaz *adlı nehir söyleşide anlatıyor...*
— Özbekistan'da Orta Asya İncelemeleri ve Araştırmaları Enstitüsü kurulması çalışmaları için Ortaylı ile birlikte o toplantıya katıldık. Toplantı dili Rusça, İngilizce. Orta Asyalı Türkologlar aralarında Rusça anlaşabiliyorlardı.

— Ne oldu? Enstitü kuruldu mu? Sizin öngördüğünüz Türk Kültür Alanı'nın altyapısı oluşturulabilir miydi?
— Kuruldu kurulmasına, ama işleyemedi.

— *Neden?*
— Birden fazla nedeni var. Birincisi, UNESCO'nun malum, bu türden bir enstitüye finanse edecek parası yoktur. Oysa Özbekler örgütün kendilerine bu konuda kaynak aktaracağını sandılar. UNESCO'nun beklentisi, Orta Asya ülkelerinin kendi aralarında enstitüyü kurmaları, finanse etmeleri, yürütmeleriydi. Para bulacaklar, personel maaşını ödeyecekler, araştırma ve yayınları finanse edecekler. Böyle bir işbirliğine hazır değildiler.

— *Türkiye olarak bu konuda ne yapabildik?*
— Ben Türkiye'nin Ahmet Yesevi ve Manas üniversiteleri çalışmalarını bu proje ile bir şekilde bağlantılı kılmayı Ankara'da önerdim. Zira bizim oralarda yaptığımız, örnek bir çalışma. Ama bu kurumların her ikisi de Özbekistan'da değil. Birincisi Kazakistan'da, ikincisi Kırgızistan'da. Özbekistan projeyi uyuttu. "Dağ yandı kül oldu" tekerlemesi vardır ya. İşte öyle...

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin Dış Politika Uygulamaları Hakkında Düşünceler

Uluslararası ilişkilerde güçlü devletlerin çıkarları, çok taraflı ve ikili anlaşmaları hakçalıktan uzak çözümlere yönlendiriyor. Hukuk kuralları da güçlü devletlerin yararına biçimlendiriliyor. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde beş büyük devletin veto hakkı, uluslararası ilişkilerin normal mecrasında yürümesini donduruyor. Örneğin, Annan Planı'nın Kıbrıs Rumları tarafından reddinden sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin hazırladığı raporun Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesi bile bloke edildi Rusya tarafından. Yine de ben diplomasinin uluslararasında kabul gören normlar çerçevesinde yürütülmeye çalışılmasında yarar görüyorum. Bu da benim Kant'çı veya Popper'ci yanım.

Pulat Bey, İstanbul, 2008.

— Pulat Bey, söyleşimizin bu aşamasında Türkiye'nin bazı dış politika uygulamaları hakkında yazılarınızdan ve konuşmalarınızdan tespit ettiğim farklı görüşlerinize eğilmek istiyorum. Ama buna girmeden önce, Dışişleri Bakanlığı'nda geçirdiğiniz 41 yılı aşkın görev süresinden sonra, arkanıza baktığınızda kendinize uygun bir meslek seçip seçmediğinizi sorabilir miyim?

— Kısa cevap vereceğim. Evet, kendime en uygun mesleği seçmişim. Yeniden hayata başlasam, bu mesleği seçerdim. Hizmet ettiğim kurum da ülkemizin en seçkin kurumlardan biridir. Türk Hariciyesi'ne mensup olmakla büyük şeref duydum, duymaya devam ediyorum.

— İlber Ortaylı İş Bankası Yayınları tarafından yayımlanmış olan Zaman Kaybolmaz *başlıklı söyleşi kitabında sizin için "Daha fazla bir yere (Genel Sekreterliğe) yükselmediyse ya talihsizliği vardır ya bir defekti (kusuru) olmuştur" demiş. Bu konuda ne dersiniz?*

— Ben Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri (Müsteşarı) olacak insan değildim. Ayrıca, çok samimiyetle söyleyeyim, böyle bir görevi hiçbir zaman istemedim; düşünmedim bile. Nihayet, o görevde başarılı olamazdım. Türkiye'nin dış politika konusundaki bazı değerlendirme ve uygulamaları konusunda görece farklı görüşlere sahibim. Sorumlu olsaydım bunları açıklamam ve tutumumu savunmam gerekirdi. İki günde görevime son verirlerdi. İnandığımı, sözümü esirgemeden savunmak benim bilinen kusurum. Amir-memur ilişkisinde pek makbul bir nitelik değildir bu.

— İnandığını söylemek bir diplomat açısından kusur sayılır mı?

— Duruma göre değişir. Makam veya hükümet tarafından kararlaştırılmış bir konuda, farklı görüş bildirme konusunda ısrar ederseniz, bu hükümet tarafından hoş karşılanmaz. Dışişleri Bakanlığı bir akademi değil; bizler de akademisyen değiliz, memuruz. Kaldı ki akademide de kürsü başkanının görüşlerinin dışında görüş bildiremeyen pek çok meslektaşınızı tanıyorum ben.

— Bu konuda size tamamen hak veriyorum. Hükümetin Avrupa Toplulukları'na üyelik başvurusunu yapacağını bile bile, bunun zamanlaması konusundaki çekincenizi belirtmeniz, bu huyunuzun bir sonucu mu?
— Belki. Merhum Büyükelçi Necdet Tezel Ağabeyim, benim Avrupa Toplulukları'na başvuru konusundaki çekinceme "Ama pişmiş aşa su katıyorsun, Pulat" demişti. Oysa, ben bu görüşümü, AT işlerinden sorumlu Devlet Bakanı Profesör Ali Bozer açıkça sorduğu için açıklamıştım. Bu soru sorulduğunda, Mart 1987'de, başbakanın başvuru konusunda bir ilke kararı almış bulunduğunu biliyordum. Bu durumda ne yapmalıydım? Tavana bakıp avizedeki lambaları mı sayacaktım? Bu iş zaten kararlaştırılmış diye düşünenler ya sesini çıkarmayacak ya da "siz bilirsiniz" diyecektir veya makamın tercihini alkışlayacaktır. Bunun aksi de bir seçenektir. Yani soru sorulan görevli, farklı bile olsa kendi görüşünü açıklayacak ve bu görüşe varmasının nedenlerini sıralayacaktır.

Savaş nedeni sayma tehdidi

— Bakanlığınızın ya da hükümetlerin dış politika uygulamaları ile ters düştüğünüz başka ne gibi konular oldu?
— Ben *casus belli,* yani savaş nedeni sayma tehdidinin dile getirilmesine karşıyım. Bu Birleşmiş Milletler ilke ve kararlarına uygun olmayan bir söylemdir. Biz bunu Yunanistan'ın karasularını 6 milden 12 mile çıkartması halinde bir tehdit olarak ileri sürdük. Ben, Türkiye'nin hukuk ve hak

yoluyla değil de şiddet kullanarak çözüm bulma peşinde olduğu izlenimini veren söylemlerden uzak durması gerektiği düşüncesindeyim. Uluslararası toplum bu söylemi hoş karşılamıyor. Sonra da Türkiye'nin imgesi neden olumlu değil, diye hayıflanıyoruz.

— Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma niyetini beyan etmesine karşı "savaş nedeni ya da 'casus belli' sayarız" yerine Türkiye ne demeliydi?

— "Karasularınızı 12 mile çıkarırsanız bunu savaş nedeni sayarız" ifadesinin yerine önereceğim söylem şöyle: "Ege Denizi yarı açık bir deniz hukuku çerçevesine girer. Bu alanda benim açık denize çıkma ve orasını kullanma hakkımı tek taraflı bir kararla kısıtlamanızı kabul edemem. Siz karasularınızı 12 mile çıkarırsanız, Türkiye olarak bu kararınızı tanımayacağımızı şimdiden ve önceden ilan ediyoruz. Biz karasularınız dışında saydığımız o alanlarda serbestçe seyretmeye devam edeceğiz. Siz bunu engellemeye kalkarsanız, size aynı yöntemlerle ve meşru müdafaa çerçevesinde cevap veririz. Böyle bir harekette bulunursanız, bölge ve dünya barışına zarar verirsiniz, zira size aynıyla mukabele etmekte kararlıyız."

— Bu söylemler arasındaki fark, aslında bir üslup meselesi değil mi? Her ikisi de aynı iradeyi başka şekillerde açıklamış olmuyor mu?

— *Casus belli* savaş tehdidi dir. Benim önerdiğim yol ise, BM kararlarına uygun söylemdir. Meşru müdafaa söylemidir. Her ikisinin de aynı kapıya çıktığı teşhisiniz yerinde. Ama bu bir üslup ve konuşma tarzı meselesidir. Ben her koşulda uluslararası meşruiyeti öne çıkaran bir söylemi yeğlerim. Yukarıdaki söylemlerden ikisi de, gerektiğinde silah kullanma seçeneğini açık tutar. Ama aralarında büyük fark var. Bir başka örnek de "kırmızı çizgi" söylemidir. Kırmızı çizgi açıklamasını da bir tehdit unsuru içerdiği için uygun görmem.

Kırmızı çizgi söylemi

— Kırmızı çizgi derken, mesela Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurulması konusunda daha önceki hükümetlerin söylemine mi değiniyorsunuz?
— Evet. ABD, Irak'ı işgal etmeden önce Kuzey Irak'taki federe Kürt yönetimi oluşumunu Türkiye'nin de şemsiyesi altında destekledi. Şimdi bilinen tarihsel gelişmeleri yinelemeyeyim. Orada bir Kürt yönetimi oluşmuş. Bütün dünya da bunu tanımış. Erbil'de büyük devletler temsilcilik açmışlar. Türk işadamları bölgede bilfiil çalışıyor ve federe devletin alt ve üstyapısını inşa ediyorlar. Türkiye orada adı konfederasyon ya da federasyon olan bir gelişmeyi, devletler hukukuna uygun davranmak koşulu ile engelleyebilir mi? Irak'ın parçalanmasını istemiyoruz. Parçalanmasın. Ama kırmızı çizgi söylemi, orada oluşacak ulusal iradeye müdahale öğesini ve tehdidini içerdiği izlenimini veriyor. Ne demek kırmızı çizgi? "O çizgiyi geçersen, sabrım taşar, fena yaparım" demek. Üstelik kırmızı çizgi dendikten sonra da bir şey yapılmamış. ABD himayesinde oldukları için yapılamıyor da. İnandırıcılığı kalır mı kırmızı çizgi söyleminin?

— Peki, Türkiye'nin söylemi sizce ne olmalı?
— "Irak'ın bütünlüğünün korunmaması, bozulması bölgedeki tüm dengeleri bozacaktır. Bölge ülkeleri büyük istikrarsızlık içine düşecektir. Sınırların yeniden çizilmesi, bu alanda pek çok başka talebi tetikleyecektir. Bu nedenle Irak'taki çözümün Irak devletinin korunması olduğunu düşünüyoruz ve buna çok büyük önem atfediyoruz" denilebilir. Bugün de buna benzer bir söylemimiz var zaten. Bir gelişme, bir devletin yaşamsal ulusal çıkarına büyük zarar vermekte ise ve o devlet bu nedenle müdahale etmeye kararlı ise, bunu önceden tehdit olarak açıklamasına gerek yoktur. Bahanesini yaratır ve yapacağını yapar.

— Bu durumda sizin itirazlarınız esasla değil de biçimle ilgili galiba. Yanılıyor muyum? Siz uluslararası hukuka uygun söy-

lemleri yeğliyorsunuz. Ancak, uluslararası hukuk yetersiz değil mi? Uluslararası hukukun iflası hakkında çok sayıda kitap yazıldı. Sonuçta yeni dünya düzeni güç kullanımıyla kurulmuş değil mi?

— Çok önemli bir noktaya değindiniz. Uluslararası ilişkilerde güçlü devletlerin çıkarları, çok taraflı ve ikili anlaşmaları da hakçalıktan uzak çözümlere yönlendirmiş durumda. Hukuk kuralları da güçlü devletlerin çıkarlarına yarar sağlayacak şekilde biçimlendiriliyor veya uygulanıyor. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde beş büyük devletin veto hakkı, uluslararası ilişkilerin normal mecrasında yürümesini donduruyor. Örneğin, Annan Planı'nın Kıbrıs Rumları tarafından reddinden sonra Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin hazırladığı raporun Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesi bile bloke edildi Rusya tarafından. Yine de ben diplomasinin uluslararasında kabul gören normlar çerçevesinde yürütülmeye çalışılmasında yarar görüyorum. Bu da benim Kant'çı veya Popper'ci yanım.

Zorlayıcı diplomasi

— Bu durumda sizi, zorlayıcı diplomasi taraftarı olmayan bir diplomat olarak nitelemek yanlış olmaz, değil mi?

— "Zorlayıcı diplomasi" terimi son günlerde çok kullanılır oldu. Bu konuda Fuat Aksu'nun *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi* başlıklı bir kitabını okudum. Zorlayıcı diplomasinin tarifi konusunu ele almadan bu konuya girersek, yanlış anlaşılmaktan korkarım. Ben zorlayıcı diplomasi teriminin içinde şiddete başvurma öğesinin saklı bulunduğu görüşündeyim. Ama hemen şunu da eklemem lazım. Bir ülkenin yüksek çıkarları gerektirdiğinde güç kullanılması kaçınılmaz olabilir. Bence burada ayırt edici öğe, zorlayıcı diplomasi yolunu seçen tarafın haklılığını ispatlayabilecek verilere sahip bulunması ya da o verileri bilinçli olarak oluşturmasıdır. Meşru müdafaa bunlardan biridir.

— Hitler de Polonya'ya saldırdığında meşru müdafaa gerekçesinin ardına sığınmadı mı?

— Ben meşru müdafa yalanından söz etmedim. Çok özetle, devletlerin gerçek anlamda meşru, uluslararası alanda savunulabilir, hukuksal veya güce dayalı kaldıraca sahip olması halinde, sorunu çözmek için zorlayıcı diplomasi seçeneğini kullanabileceği kanısındayım. Dünyadaki uygulamalar da bunu gösteriyor. Nihayet bir de zorlayıcı diplomasi uygulamaya yönelecek ülkenin askeri, ekonomik ve siyasal bakımdan kırılgan olmaması lazımdır. En ufak rüzgardan zatüree olacak bir ekonomik ve sosyal yapınız varsa zorlayıcı diplomasi adımlarınız inandırıcı olamaz, sonuç vermez. Bir de şu var: Sırça köşkte oturan, başkasının camını taşlamamalıdır.

— İran'a uranyum zenginleştirme programı nedeniyle uygulanan baskı veya Azerbaycan topraklarını işgal etmesi nedeniyle Ermenistan'a uygulanan sınır kapatma zorlayıcı diplomasi örneği sayılır mı?

— Evet. İran, uluslararası camianın çok büyük bölümünün kabul ettiği Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması esaslarına aykırı davranırsa, zorlayıcı diplomasinin yaptırımları ile karşılaşabilir. Ermenistan Azerbaycan'ın topraklarını uluslararası hukuka aykırı olarak işgal ettiği için Türkiye'nin uyguladığı zorlayıcı diplomasi, anlayışla karşılanabilir. Ama bu uygulamalar, uluslararası güç dengesine göre sürekli olarak şekil ve yoğunluk değiştirebilmelidir. Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve kalabileceği sığınma ülkesi bulamaması sonucunu veren girişim ve hamleler de başarılı bir zorlayıcı diplomasi örneği sayılmalıdır.

Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi

— Türkiye Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni imzalamadı ve onaylamadı. Uluslararası camianın adeta ittifaka yakın çoğunluğu tarafından onaylanmış olan bu uluslararası hukuk düzeninin dışında kalmak Türkiye'ye yarar sağlıyor mu? Bu sözleşmeyi onaylamamak da menfi anlamda bir zorlayıcı diplomasi örneği mi? Türkiye taraf olmadı diye uluslararası camia bu sözleşmeyi revize eder mi?

— Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni imzalamayan ve onaylamayan –sanıyorum– iki ülkeden biriyiz. Bunun nedeni sözleşmenin Ege ve 12 millik karasuları ve deniz yatağına dair kuralları. Ama Deniz Hukuku Sözleşmesi bir kompromidir. Bir uzlaşmanın sonucudur. Her kompromide olduğu gibi, bu sözleşmede bizim de yararlanabileceğimiz ve lehimize kullanabileceğimiz kurallar var. Bunları iyi incelemek ve örneğin yarı açık denizlerin özel durumlarından yararlanmak mümkündür. Uluslararası Adalet Divanı'nın bu alanda verdiği kararlarda bizim yararlanacağımız öğeler var. Deniz Hukuku Sözleşmesi yarı kapalı denizlerde kıyıdaş ülkelerin kendi aralarında anlaşmalarını öngörmüyor mu? Bizim de istediğimiz, sorunun müzakere ile çözümü değil mi? Ben bu sözleşmeye taraf olmayarak, uluslararası camiayı istediğimiz noktaya getirebileceğimizi ya da sözleşmenin değiştirilmesini sağlayabileceğimizi sanmıyorum. Bu alanda var olan veya çıkacak bir uzlaşmazlık, yargıya intikal ederse, "biz sözleşmeye taraf değiliz, bu düzenlemeyi tanımıyoruz, bunun dışındayız" söylemi ile, sözleşmenin öngördüğü davranış kurallarının dışında kalabilecek miyiz? Hiç sanmam.

— Dışişleri Bakanlığı yönetimi Yarı Açık Denizler ile ilgili kuralların sağladığı olanaklardan veya bu alanda var olduğunu belirttiğiniz uluslararası mahkeme içtihatlarından neden yararlanmıyor?

— Size Dışişleri Bakanlığı'nın sıfır risk ile çalışmak istediğini daha önce de söyledim. Ayrıca, uluslararası adalete güvenimiz yok. Belki uluslararası hukuk alanında sivrilmiş uzmanımız bulunmadığını sanıyoruz. Bugüne kadar sürdürülen politikanın değiştirilmesi ve istenilen maksimalist sonucun sağlanamaması durumunda, bunun vebalinden çekinir sorumlu memur. Ama şimdiki söylemimiz, bizi uluslararası camianın çeperine taşıyor. Bu söylediklerimi de sadece kendi düşüncemin bir ürünü olarak aktarmadım. Deniz Hukuku Sözleşmesi uzmanı olan pek çok kişi ile görüştüm bu konuyu. Ancak, hemen ilave edeyim, görüşlerine değer verdiğim bazı meslektaşlarım benimle aynı fikirde değiller.

— Siz meselenin Uluslararası Adalet Divanı'nda çözüme bağlanmasını mı istiyorsunuz?
— Karamanlis "Lahey Adalet Divanı'na gidelim" dedi diye, hiddet gösterisinde bulunanlar vardı. Ben "Birlikte inceleyelim. Uyuşmazlık konusunda anlaşmaya varırsak, neden olmasın?" söylemini yeğlerim. Her iki söylem de aynı noktaya varır. Zira Yunanlı Lahey'e götürülecek uyuşmazlığın çerçevesi ve tanımı konusunda bizimle anlaşmaz.

— Neden anlaşmazlar peki?
— Çünkü Yunanlılar maksimalist. Ege'yi kendi iç denizleri olarak görüyorlar. Kendilerine ait saydıkları bir şeyi müzakere etmeye kalkarlarsa, Yunan kamuoyu onları aforoz eder. Koşullanmışlar bu konuda. Bu dogmatik ve katı yaklaşım onları zayıflatıyor. Biz bu yaklaşımdan faydalanabiliriz.

Kardak ve 10 mil hava sahası söylemi

— Kardak konusunda ne düşünüyorsunuz?
— On iki ada İtalyanlarda iken, bizim bir deniz subayımız ile bir İtalyan yetkilisi bu konuyu masada, harita üzerinde görüşmüşler ve biz Kardak kayalıklarını İtalyanlara bırakmışız. İtalyanlar da Yunanistan'a aynen devretmişler. O tarihte Deniz Hukuku Sözleşmesi yok. Karasuları 3 mil. Bir İtalyan meslektaşım, Kardak krizi sırasında, bir uçak seyahatinde yaptığımız bir sohbette bana, Türk Dışişleri Bakanlığı yetkililerine hayret ettiğini, zira Kardak'ı İtalya alanına bırakan mutabakatın örneğinin bizde de bulunduğunu bildiğini, kendi ellerindeki belgeleri Avrupa Birliği'ne verdiklerini söyledi. Yunanistan'a verdik demiyor da onun nazikçesini söylüyor bana. Peki, ne olacak şimdi? Nereye varacak bu ihtilaf? Zamanında bir hata yapmış isek ve kayalık diye önem vermemiş isek şimdi nasıl bir çözüm üreteceğiz? Zorlayıcı diplomasi yoluyla mı?

— Türkiye'de sizin bu görüşlerinizi paylaşmayan çevreler bulunduğunu biliyorsunuz değil mi?

— Tabii biliyorum. Meslektaşım, CHP Milletvekili Onur Öymen, *Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi-Silahsız Savaş* başlıklı kitabında Kardak konusunda İtalya ile aramızda bir mutabakat zaptı yapıldığını, ancak iki ülke arasında uluslararası hukuka göre onaylanmış, bağlayıcı bir sözleşme bulunmadığını belirtiyor.

— Yunanlılar da Ege'de bazı kuralları çiğnemiyorlar mı? Mesela FIR hattı ve 10 millik hava sahası iddiası.
— Tamamen haklısınız. Siz sormasaydınız, ben söyleyecektim. Yunanistan'ın hava sahasını 6 milden 10 mile çıkarma kararı uluslarası hukuka aykırıdır. Biz tanımadığımız gibi başka ülkeler de bu kararı tanımıyorlar ve Yunanistan'ın 10 mil alanını ihlal ediyorlar. Gazetelerde de zaman zaman belirtildiği gibi "it dalaşları" yaşanıyor. Yunanlılar bir uçağımızı arkadan mahmuzlayarak düşürdü. FIR hattı konusunda da benzer bir durum var. Ne yapacağız? Bu konuları karşılıklı görüşmekten ve çözüm bulamazsak kadıya gitmekten başka bir çözüm var mı?

— Başka bir deyişle, siz yılın sekiz ayını geçirdiğiniz Bodrum'un burnunun dibinde bulunan Kardak'ı Yunanlılar'a verelim düşüncesinde misiniz?
— Duygulandım, ama atışınız isabet etmedi. Ben bu konuda rasyonelim. Sorunun anlaşma ile çözümlenmesi için tüm çabaların harcanmasından yanayım. Meis Adası kıyılarımıza Kardak'tan daha da yakın. Yakın olduğu için Meis'i de Türkiye'nin mi sayacağız? Ben soruna biraz da AB ile yapmakta olduğumuz müzakereler çerçevesinde bakıyorum. Yarın bizi nelerin bekleyeceğini şimdiden hesaplıyorum. Uluslararası hukuk çerçevesinde inisiyatif sahibi olmamızın gerekli olduğunu düşünüyorum.

— Peki, Kardak'taki haklarımızdan vaz mı geçelim?
— Kardak'taki haklarımızdan söz ettiniz. Varsa bir hakkımız, tabii savunalım. Var mı? Hakkımız varsa, bu konuda

Uluslararası Adalet Divanı çerçevesinde çözüm olanaklarını da planlamamız gerekmez mi?

— Ege'deki tüm sorunlar aynı paket içinde görüşülemez mi?
— Tabii ki görüşülebilir. Yunanistan aynı paket içinde ele almayı kabul ederse görüşülebilir. Ama şimdi AB ülkesi olan Yunanistan, üyelik avantajını da arkasına alarak kabul etmez ise ne yapacağız? Yunanlı, hukuken kendisine ait olduğu iddiasında bulunduğu, kamuoyuna da mal edilmiş bir davayı müzakere edilecek tartışmalı kalemler arasına sokmayı kabul eder mi? Biz olsak eder miyiz? Biz böyle bir şey yapsak Türk kamuoyu gök kubbeyi bunu yapanların başına yıkmaz mı? Sorun da burada zaten.

— Sizi reelpolitik yerine, idealist ve uluslararasu hukuk yolunu yeğleyen bir düşünür ve eski bir diplomat olarak tanımlayabilir miyim?
— Ortam ve zaman uygun olduğunda reelpolitik yapılır. Ekonomik ve mali bakımdan güçlü iseniz hareket kabiliyetiniz artar. Yoksa sınırlıdır. İdealizme gelince... Evet, zaten bu nedenle İlber Ortaylı'nın dediği gibi öyle bir "defektim" var benim. Gerginlik politikası oluşturup, bunu bilinçli olarak sürdürmenin, içinde bulunduğumuz ortamda Türkiye'nin yararına olmadığını düşünüyorum. Gerginlik istikrarı bozar. İstikrarsızlık Türkiye'nin hassas dengelerini olumsuza çevirir. Yatırım istikrarsız alandan kaçar. Türkiye'nin ekonomisi bıçak sırtında.

"Onaylamadığımız sözleşme bizi bağlamaz" söylemi

— UNESCO Milli Komisyonu başkan vekili olduğunuz dönemde, UNESCO çerçevesinde hazırlanan Çeşitlilik Sözleşmesi'ne karşı çıktığınızı ve bu konuda Dışişleri Bakanlığı'ndaki meslektaşlarınız ile görüş ayrılığına düştüğünüzü, birlikte katıldığımız bir toplantıda anlatmıştınız. Yanlış hatırlamıyorsam Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği'nin baskısı

ile, UNESCO Milli Komisyonu olarak karşı çıktığınız sözleşmeye direnmemiş, hatta UNESCO Genel Konferansı'nda olumlu rey kullanmıştı. Bu konudaki görüşlerinizde değişme oldu mu?

— 2002-2003 dönemiydi. Ben o sırada UNESCO Milli Komisyonu Başkan Vekiliydim. UNESCO'da Kültürel Çeşitliliğin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin müzakeresi yapılıyordu. Bizim önem verdiğimiz konulardan biri, tanımı yapılmamış olan "toplumsal gruplara" (İngilizcesi: *social groups*) bazı haklar tanınmasını öngören bir maddeydi. Ben, o toplantıda, toplumsal grup teriminin sosyolojik bir söylem olduğunu belirttim. Bu terimin hukuksal tanımı yapılmadan, ne olduğu açıkça belirlenmemiş toplumsal gruplara hak tanınmasının, bazı ülkelerde çatışmaya varabilecek uzlaşmazlıklara neden olacağını savundum. Bu terimin tanımı yapılamıyorsa, metne "Taraf ülkelerin anayasaları veya yasaları tarafından toplumsal grup olarak kabul edilmiş olanlar" yazalım dedim. Alman delegesi dahil, pek çok delege yanıma gelerek bu önerimi destekledi.

— *Toplantı Paris'te mi yapılıyordu?*

— Evet. Bir sonraki toplantı yine Paris'te yapıldı. Baktık, itiraz ettiğimiz terimler tasarıda aynen duruyor. Ayrıntılara girip sabrınızı taşırmayayım. Ben bu konuda AB baskısı ile yeterli direnci göstermediğimiz kanısındayım. İtiraz etseydik ve örneğin anlaşma metninin pişirildiği yazım komitesi toplantılarına girip, orada her kelime için mücadele etseydik başarı kazanabilirdik kanısındayım. Bu yapılmadı.

— *Türkiye, çıkarlarına uygun saymadığı bu sözleşmeye taraf olur mu?*

— Sanmıyorum. Bu konuyu görüştüğüm bazı Dışişleri Bakanlığı mensupları da TBMM'nin bu sözleşmeyi onaylama şansının bulunmadığı görüşünü dile getirdiler. Ama belli olmaz tabii. Bir gece yarısı aksiyonu ile bu sözleşmenin onaylanması da uygun görülebilir.

— "Onaylamadığımız bir sözleşme bizi bağlamaz" görüşü mü egemen dışişlerinde?
— Gerek Dışişleri Bakanlığı'nda görevli bir kısım meslektaşım, gerek Hariciye dışındaki kimi politikacılar, tarafımızdan onaylanmamış sözleşme metinlerindeki hak ve yükümlülüklerin Türkiye'yi etkilemeyeceğini düşünürler. Ben bu konuda görece farklı bir görüşe sahibim.

— Farklı bakış açınızı açıklar mısınız?
— Bir sözleşme, çok sayıda devlet tarafından onaylandıktan sonra, uluslararası ilişkilerde uyulması beklenen davranış normu haline gelir. O sözleşmeleri onaylamasanız bile, sizden o normlara politik olarak uymanız beklenir. Politik baskılar yapılır. AB ile ilişkilerde Türkiye'nin uyması gereken kurallar olarak açıklanan hususlar, yol haritamızda gözüken ev ödevlerinin hemen hepsi, bu şekilde oluşturulmuş normlardır. Sonunda ne oluyor? Ülkenin çıkarları gerektirdiği için Türkiye yapılan baskılara boyun eğiyor ve uzun yıllar reddettiği bazı sözleşmeleri imzalıyor ve onaylıyor.

— Örnek verebilir misiniz?
— Örneğin, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü çerçevesinde bizim uzmanlarımızın ya da temsilcilerimizin de katılımı ile hazırlanmış olan yönergeler, insan hakları ve demokrasi normu içeren belgeler, zirve kararları ile oluşturulmuş normlar bizi hukuken bağlamaz, diyerek kenara çekilip beklememeliyiz, bunları yok saymamalıyız. "O kadar karşı isen, metin hazırlanırken sesini çıkarsaydın, itiraz etseydin" derler adama. Bunlara uygun davranış normları oluşturma konusunda siyasal bir yükümlülüğü vardır hükümetlerin. Bu normlar katı değil, esnek olmalıdır. O halde, baskı altında kalmayı beklemeden kendimize özgü çözümleri kendimiz üretmeliyiz.

— Çok haklısınız. Sizi çok iyi anlıyorum. Kendi uzmanlık alanımla ilgili bu türden uyarıları bazı ilgililerle paylaştı-

ğımda, "bunlar bizi ilgilendirmiyor, belgelerde bunlar yok" gibi sığ ve uzgörüden uzak yaklaşımlarla karşılaştım. Hayretler içinde kaldım. Umarım, bu söyleşide sizin vurguladığınız bu önemli husus ilgililere ilham kaynağı olur bundan sonraki süreçte.

— Umalım ki öyle olsun, buna özellikle AB sürecinde çok ihtiyaç var ve olacak.

"Türk Cumhuriyetleri" söylemi

— *Siz Orta Asya Cumhuriyetleri'ne Türk Cumhuriyetleri denmesine itiraz etmişsiniz. Neden?*

— Türk Cumhuriyetleri terimini yaratan ve kullanmak isteyen biziz. O Cumhuriyetler'in yetkilileri bu terimi benimsemiş değiller. 1990'lı yıllarda Türkiye'deki cereyanların etkisinde kalan Dışişleri Bakanlığı bir genelge ile bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri için Türk Cumhuriyetleri adını kullanmamızı önermişti. Ben yazılı olarak itiraz ettim. O sırada bakan olan Hikmet Çetin'e görüşümü sözlü olarak ayrıca izah ettim.

— *Hangi gerekçe ile itiraz ettiniz?*

— O ülkeler, yani Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan kendilerini Türk Cumhuriyeti olarak tanımladıkları takdirde, bu adı kendi tercih ve kararları olarak kullanabilirler. Ama böyle bir adın, onlara dışardan dayatılmaması gerektiği kanısındayım. Tacikler zaten Türk değil.

— *Ülkedeki ulusalcı çevreler kızmıştır size.*

— Kızan da oldu, anlayışla karşılayan da. Her şeyden önce bu ülkeler ile toplantı yaptığımızda Türkçe anlaşamıyorduk. Kendi aralarında bile Rusça konuşuyorlardı. Ayrıca, bu ülkeler Sovyetler Birliği'nin ağababalığından yeni kurtulmuşlardı ve yeni bir ağabey istemiyorlardı başlarına. Bunu onların kimi yönetici ve diplomatları bana açıkça söylemişlerdi. Za-

man bu terimi aşındırdı. Artık pek kullanılmıyor. Bir ara Türki Cumhuriyetler dedik. O da bazı çevreler dışında tutmadı. Orta Asya ülkeleri, SSCB tarafından kendilerine benimsetilmiş olan ulusal kimliklerinden vazgeçmiyorlar. Kırgız, Özbek, Türkmen, Kazak ve Azeri kimliğine Türk sözcüğünü ekleyerek, bunların adında alt ve üst kimlik yaratmayı önermiş oluyorduk. Adamların öyle bir arzusu ve niyeti yok ki. Ayrıca, Rusya'nın da kışkırtması ile bizi yayılmacı olarak göstermek isteyenler oldu aralarında.

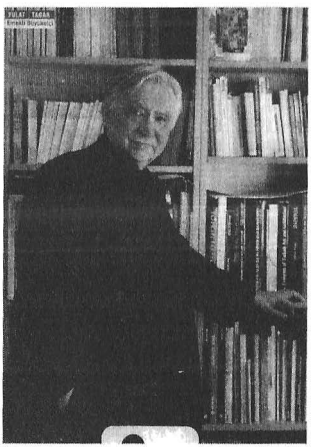
— Buna rağmen, özellikle UNESCO'da Orta Asya Cumhuriyetleri ile işbirliği yapılması ve ortak hareket edilmesi düşüncenizi çeşitli konuşmalarınızda dile getirdiniz. UNESCO Milli Komisyonu'nda iken UNESCO'da bir Türk Kültür Alanı oluşturulmasını önermişsiniz.

— Evet. Ben Türk Kültür Alanı terimini önerdim ve bu terimi kullandım hep. Bu genel şemsiye altında ilerleme kaydedebilirdik. Ama uzun zaman, çaba ve harcama gerektiren bir projedir bu. Bu konuda bazı adımlar atıldı. Kazakistan'da Ahmet Yesevi ve Kırgızistan'da Manas üniversiteleri Türkiye'nin katkısı ile kuruldu. Bunlar Türk Kültür Alanı'nda işbirliğinin somut örnekleridir. Geliştirilmesi gerekir. Ayrıca, o ülkelerin öğrencilerine çok sayıda burs vermek, bunlar ülkelerine döndükten sonra da teması korumak lazım. Bu konuda örgütlenmiş değiliz.

ON ALTINCI BÖLÜM

Tanıtım

Tanıtım çalışmasında kendimizi olduğumuzdan farklı gösterme çabası içinde olduğumuzu düşünüyorum. İdealimizdeki "ben", öne çıkarmak istediğimiz makyajlı bir imge. Oysa gerçek yüzümüz ve eylemlerimiz bu makyajlı imge ile çakışmıyor. Dışarı taşan parçalar ya da eksik bölümler daha fazla dikkat çekiyor. Biz bunu görmek istemiyoruz. Dışımızdakiler görüyor. Ortalardan uçlara doğru kayan davranışlarımız arttı. Atatürk reformları Osmanlı'dan intikal eden toplumu, bulunduğundan çok farklı bir yere getirmek istedi. Toplumun bir bölümü o farklı yere oturdu. Ama sanıyorum belirgin bir çoğunluk –eğitimsel, ekonomik, toplumsal ve dinsel nedenlerle– geleneksel ölçülerini aşamadı. Daha sonra tencere biraz yuvarlandı ve şimdi kapağını buluyor galiba...

Büyükelçi Pulat Tacar, Ankara, Oran, 2008.

— Konuşmamızda "tanıtım" konusunun meslek hayatınız boyunca sizi hem uygulama hem de teorik yanları ile çok meşgul ettiğini söylediniz. Kültürel tanıtım konusunda Atatürk Kurumu'nda yaptığınız uzun bir konuşmayı da okudum. Orada bazı öneriler yapmışsınız. Ama bir gerçek var: İçte, dışta hemen herkes Türkiye'nin tanıtım alanında başarılı olamadığını söylüyor. Neden başarılı değiliz sizce?

— Evet, yapılan harcamalara, sarfedilen çabalara rağmen başarılı değiliz. Veee... her zaman olduğu gibi bu konuda da "Suç, Türkiye'nin düşmanlarında ve dinsel-tarihsel önyargılarla ülkemizi kötüleyenlerde. Oysa biz eyiyiz. En böyyük Türkiye, başka böyyük yok"!

— Alaycı yanınız, galiba ön planda bu sabah...

— Olabilir. Ama sorunuza bu yanıtı verecek çok kişi var bu ülkede. Biz kendimizi tanıyor muyuz? Kimi düşünce ve uygulamalarımızın muhasebesini yaptık mı? Geçenlerde bir Avusturya gazetesi olan *Die Presse*'te Türkiye hakkında bir yorum vardı. Yazar, "Türkiye kendisinin ne olduğu konusunda karar vermiş bir ülke değil" diyordu. "Türkiye çoğunluğun dinini açıkça uygulayıp günlük yaşantısında da göstermek isteyen Müslümanlardan oluşan bir ülke mi? Kemal Atatürk tarafından kurulan, ordu ile mahkemeler tarafından korunan, İslamcı dünyada laik bir kale mi?" diye soruyordu. Sanırım gazetecinin tercihi bu seçeneklerden birincisini yeğlememizdi. Avusturyalılar birinci seçeneği açıkça seçmemiz durumunda AB'ye üyelik sürecinin devam edemeyeceğini düşünüyorlar. Sadece Avusturyalılara değil, diğer Avrupalıların da büyük çoğunluğuna göre, –her şeyi bir kenara koyun– kadınlarının bir bölümünün muhafazakarlık adına, kara takke üstüne ba-

şörtüsü ve tulum gibi palto ve ceketlerin altında vücut şekillerini gizlemeye çalıştığı bir partnerin kendi içlerinde –AB üyesi olarak– yeri olamaz. Uçakta, yanına ailesi dışından bir erkeğin oturmasından rahatsız olan bir kadının temsil ettiği zihniyetin ortak değer olarak benimsenmesine, hatta tahammül edilmesine olanak yok.

— *Yani önce kendimizi tanıyalım mı diyorsunuz?*
— Evet. Biz ne isek oyuz. Tanıtım çalışmasında kendimizi olduğumuzdan farklı gösterme çabası içinde olduğumuzu düşünüyorum. İdealimizdeki "ben", öne çıkarmak istediğimiz makyajlı bir imge. Oysa gerçek yüzümüz ve eylemlerimiz bu makyajlı imge ile çakışmıyor. Dışarı taşan parçalar ya da eksik bölümler daha fazla dikkat çekiyor. Biz bunu görmek istemiyoruz. Dışımızdakiler görüyor. Ortalardan uçlara doğru kayan davranışlarımız arttı. Atatürk reformları Osmanlı'dan intikal eden toplumu, bulunduğundan çok farklı bir yere getirmek istedi. Toplumun bir bölümü o farklı yere oturdu. Ama sanıyorum belirgin bir çoğunluk –eğitimsel, ekonomik, toplumsal ve dinsel nedenlerle– geleneksel ölçülerini aşamadı. Daha sonra tencere biraz yuvarlandı ve şimdi kapağını buluyor ...

— *Reformlar yerleşemedi mi demek istediniz?*
— Yaygınlaşamadı. Toplumun sadece bir kısmı yüzümüzü döndüğümüz Batı dünyasında gittikçe hızlanan değer değişikliklerine ayak uydurdu. Diğer bölümü direniyor.

— *Somutlaştırarak bir örnek vermek ister misiniz?*
— Çok örnek var. Tekrar etme pahasına kadın-erkek ilişkileri diyeceğim. Geleneksel ailede kadının yeri, cinsel yanı ağır basan töre diyeceğim. Kadınların Batı'da gerçekleştirebildikleri özgürleşme devriminin, toplumun gelenekçi katmanları tarafından reddedilmesi ile karşı karşıyayız. İslam'da reform düşüncesi sanki bir günah gibi tepki görüyor. "Allah'ın kelamı nasıl reforma uğrar?" diyorlar. Oysa, tutuculuğu savunanlar İslam'ın sadece bir yorumunu, bir yolunu korumak istiyorlar.

— Bu durumda Atatürk reformlarına uygun olarak idealleştirdiğimiz ve toplumun ancak küçük bir kesimini yansıtan imgenin, dışarısı için ikna edici olamadığını mı söylemek istediniz?

— Tabii iletişim hızlandı. Herkes her şeyi anında görüyor, duyuyor. Batı Avrupa ülkelerine çalışmak için giden, sonra oradaki koşullar daha uygun olduğu için oraya yerleşen Türk toplumunun büyük bölümünün yansıttığı geleneksel Türk imgesi bizim yansıtmaya çalıştığımız ideal imge ile çelişkiliydi.

— Tanıtım faaliyetinden siz ne anlıyorsunuz?

— Önce, tanıtım sözcüğünü bir büyüteç altına alalım isterseniz. Tanıtım dilimizde üretilmiş bir şemsiye kelime. Hiç düşündünüz mü? Başka dillerde tanıtım kelimesine en yakın sözcük nedir? Belki, enformasyon denebilir, değil mi? Biz bu sözcüğü Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü başlığı altında kullandık. Ama bunun dışında ülkemizde modaya göre bazen lobicilik, propaganda, promosyon, reklam veya PR kavramları kullanılıyor. Başbakan bile "yurtdışında lobicilik faaliyeti" diyor. Oysa lobicilik çok farklı şey.

— Lobiciliğin farkı nedir sizce?

— Lobicilik çoğunlukla ticari ya da siyasal çıkarları korumak için bazı ülkelerin veya Avrupa Birliği gibi bölgesel örgütlerin karar verme mekanizmalarını etkilemeye yönelik örgütlü bir etkinliktir. Örneğin, ABD Senatosu'nu ve Temsilciler Meclisi'ni etkilemeye çalışan Yunan ve Ermeni lobileri gibi.

— Propaganda etkinliği de bu çerçeveye mi giriyor?

— İletişim sektöründe propaganda sözcüğü sürekli, tek taraflı, icabında hiçbir doğruluğu bulunmayan görüşleri iletme sürecini anlatmak için kullanılır. Bu sözcük, Nazi Almanyası dönemini, baskıyı, aldatmayı, beyin yıkamayı hatırlattığı için olumsuzluk içerir. Bizde bazı politikacılar bu terimi, anılan olumsuz niteliklerini düşünmeden kullanıyorlar.

— O halde reklam mı diyelim? Size göre reklam ile propaganda arasında ne fark var?

— Propaganda genelde otoritenin müdahalesi öğesini içerir. Reklam arz ve talep kurallarını etkilemeye yöneliktir. Tüketicinin özgür iradesi ile yapacağı tercihi etkilemektir amacı. Açık ya da kapalı şekilde, dolaylı, dolaysız biçimde, ilan yoluyla bir ürünü ya da kişiyi ön plana çıkarmak, onun satışını artırmak amacı ile yapılan tek yönlü bir mesaj iletme faaliyetidir bu. Turizm için yapılan tanıtım da reklam sınıfına girer. Ancak, reklam da abartılı veya saçma olunca itici hale gelebiliyor.

— Bu görüşünüzü biraz daha açar mısınız?

— Reklam, televizyonlarımızda, radyolarımızda tüm yayın kuralları çiğnenerek, vahşi bir şekilde yapılan bir faaliyete dönüştü. Bazı televiyon istasyonları bir yayını altı-yedi kere keserek, aynı reklam bantlarını dakikalarca izlettiriyorlar. Bunu büyük saygısızlık olarak değerlendiriyorum ve bu nedenle çok az televizyon izliyorum artık.

— TV ve radyo istasyonlarının yaşamak için reklam almaya ihtiyacı var. Reklam almasınlar mı? Başka ülkelerdeki özel televizyonlar da reklam ile yaşıyorlar. Kamu televizyonları devletten yardım alıyorlar. Yayın kurallarının çiğnendiğini söylediniz. Açıklar mısınız?

— Bizde de diğer ülkelerde olduğu gibi reklamların süresi ve örneğin bir film sırasında kaç kez verilebileceği hakkında konulmuş kurallar var. Özel ve kamu televizyonlarının reklam almamasını önermedim. Buna kimse karşı değil. Ama reklamın saptanmış süresi var. Her programda, her film sırasında kaç kere, kaç dakikalık reklam gösterilebileceği belirlenmiş durumda. Bu kural bizde hoyratça çiğneniyor. TV kanalının el koyduğu, insanın en değerli şeyi, zamanı. Orman kanunu geçerli bizde.

— Reklam konusunda bu gibi düzenlemeler başka ülkelerde var mı?

— Ben Almanya, Fransa İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerini inceledim. Oralarda da reklam var. Ama süresi ve hangi aralarla yapılacağı düzenlenmiş durumda ve buna uyuluyor. Fransa'nın RTÜK başkanı daha önce UNESCO'da büyükelçiydi, ahbabımdı. Ona kural dışı hareket etmek isteyenleri nasıl yola getirdiğini sordum.

— *Nasıl yapmışlar? Ekran karartması mı?*
— İhlal saptanırsa önce bir kez yazılı olarak uyarıyorlar. İhlal tekralanınca alacağı reklam bedelinin iki katından fazla para cezası uyguluyorlar.

— *Haklısınız, doğrusu bu reklam meselesi yüzünden ben de sizin gibi televizyon izlememeyi tercih edenlerdenim. Tekrar konumuza dönersek, bir de halkla ilişkiler kavramı var.*
— Evet. İletişim dünyamızda buna kısaca PR (pi-ar) diyorlar.

— *Sizce tanıtım alanındaki başarısızlığın sebebi nedir?*
— Her şeyden önce, tanıtım sözcüğü altında düşündüğümüz faaliyetlerin sosyo-psikolojik açıdan tam olarak nasıl işlediğini, nasıl etki yaptığını bilmiyoruz. Biz kendi düşüncemizi ve çıkarlarımızı göz önünde tutarak hazırladığımız enformasyonu iletmekle ve dağıtmakla tanıtım işini yaptığımızı sanıyoruz. Örneğin, bir yerde sergi açmakla bu tanıtım işini gerçekleştirdiğimiz kanısındayız. Bir broşürü basmakla, bir kitap yayımlamakla, bir basın konferansı düzenlemekle tanıtımı geçekleştirmiş oluyor muyuz? Bence hayır. Sözünü ettiğim faaliyetler tanıtımın sadece ilk adımı. Yollanacak mesajın seçimi ise önemi bulunan bir başka adım. Bu son derecede duyarlı, ince ayar isteyen bir konu ve mesajın hedef kitleye uyması lazım. Bunu sağlamak için her hedef kitleyi tek tek incelemek gerek. Nihayet üçüncü adım, yollayacağımız mesajın ve onun içerdiği enformasyonun hedef kitleye ulaşmasıyla oluşan etkilemenin kısa, orta ve uzun vadede değerlendirilmesi ve kalite kontrolüdür.

— Tanıtım yapan iletmek istediği bilgiyi seçmek hakkına sahip değil mi?
— Önemli bir ayrıntıya değindiniz. Verileri seçmek, ayıklayıp enformasyona dönüştürmek hakkımız. Herkes böyle yapıyor zaten. İletişim kuran herkes, her an, ilettiği bilgileri kendi süzgecinden geçirerek, istediği gibi derleyerek muhatabına iletiyor. Sorun bu iletişimin kalitesinde ve hedef kitle tarafından kabul edilebilme niteliğinde, ikna yeteneğine haiz olmasında.

— Bilgiyi, enformasyon haline kim getirmeli?
— Halkla ilişki uygulaması iletişim alanında eğitim almış, sosyal psikoloji bilen profesyonellerce yapılmalıdır. Sanıyorum bizim en önemli yanlışımız enformasyon işini bu konuda eğitimi bulunmayan bürokratlara ya da siyasetçilere bırakmaktır.

Turgut Özal'ın Avrupa'da Türkiye *kitabı*

— Tanıtım konusunu görüşürken, mesleğinizle de ilgili olduğu için bu konuda size bir soru sormak istiyorum. Turgut Özal başbakan olduğu dönemde, Fransa'da onun imzası ile La Turquie en Europe *adlı bir kitap yayımladı. Bu kitap daha sonra İngilizceye de çevrildi ve İngiltere'de yayımlandı. Turgut Özal Fransızca bilmezdi ki Fransızca kitap yazsın. Bu kitabı tanıtım faaliyeti bağlamında değerlendirir misiniz?*
— Görüştüğümüz konu açısından çok ilgi çekici bir faaliyete parmak bastınız. Bu kitabın Türkçesi yok. Bildiğim kadarı ile dilimize de çevrilmedi.

— Kitap yabancı dilde mi yazıldı? Kim yazdı?
— Başbakan Özal, 1984 yılında "İslam ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" konusunda bir sempozyumda konuşmak için Paris'e gittiğinde İslam ve Batı Derneği'nin başkanı Francis Lamand ile tanışmış. O sırada Türkiye'nin Avrupa'daki imgesini değiştirmek için çaba harcanması gündemde. Birileri

Başbakan Özal'ı, onun adına Türkiye'yi anlatan bir kitap yazımı konusunda ikna etmiş.

— Kim ikna ediyor?
— Bilmiyorum. Francis Lamand bir taslak hazırlamış. Ama taslak daha ziyade ansiklopedik. Dikkatsiz ve özensiz. Bu taslağı eline alan, zamanın Paris Büyükelçisi Tanşuğ Bleda ile Ankara'daki arkadaşların saçları diken diken olmuş. Bunun üzerine entelektüel birikimi ve kalemi çok güçlü –yakın zamanda rahmetli olan– büyükelçi arkadaşımız Gündüz Aktan Ankara'da metin üzerinde çalışmaya başlamış ve bu kitap ortaya çıkmış. O sırada Aktan, başbakanın danışmanı. Bu nedenle pek çok konuda kitap konusundaki görüşlerini başbakana aktardığını varsayıyorum. Kitap daha sonra Fransızcaya çevrildi ve tanınmış bir yayınevi olan Plon tarafından yayımlandı. Kitabın önsözünü de Francis Lamand yazmış.

— Kitap Fransa'da olumlu karşılandı mı?
— İlgi ile karşılandığı muhakkak. "Avrupa Toplulukları'na üyelik başvurusunda bulunmuş, büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkenin başbakanı ne diyor?" diyenleri ilgilendirmiştir. Anadolu'nun kültürel-siyasal tarihini ve Türkiye'nin Avrupalılığını anlatan bir kitaptı bu. Ama bazı soru işaretlerini de tetikledi

— Bu konudaki görüşünüzü açar mısınız?
— Bu kitap Fransızca yazılmış gözüküyor. Türkçe yazılıp Fransızcaya çevrildiği hiçbir yerinde kayıtlı değil. Ama sayın Özal Fransızca bilmiyor. O halde bu kitabı onun için biri yazmış düşüncesi kaçınılmaz oluyor. Söyleşi şeklinde yapılmış olsaydı daha etkili ve inandırıcı olacaktı. Tanıtıma yönelik iletişim sorunu burada başlıyor. Siyaset dünyasındakiler, akademisyenler ve gazeteciler ellerine bu kitabı alınca önce yazarına bakarlar. Biraz araştırınca bu konuda Türk basınında yaşanan tartışmaları öğrenirler ve başbakanın geçmişteki görüş ve İslami eğilimlerinin bu kitaptakilerden farklı olduğu sonucuna varabilirler.

— Türkiye'de bazı çevreler bu kitaba tepki gösterdiler, öyle değil mi?

— Evet. Dinci ve milliyetçi çevreler sert tepki gösterdiler. Bu nedenle İngilizceye çevirisinde bazı "düzeltmeler" yapıldı. Bu konu, Anadolu halkının gelmiş geçmiş kültürlerle Asya'dan gelmiş olan Türk kültürünün bir bileşkesi olduğunu düşünenler ile kültürel mozaik tezini –pek zarif biçimde– "Ne mozaiği..." diyerek reddedenler arasındaki çekişmenin ve uzlaşmazlığın esasını teşkil eder. Mesela *Milli Gazete* yazarı İsmet Özel, kitapta savunulan mozaik nitelikli Anadolu kültürünü ve Osmanlı üzerindeki Bizans etkisini kesinlikle kabul etmediklerini yazdı ve Türkiye'nin İslamiyet'i kültürel temel kabul etmesi gerektiğini savundu. Tarihçi Yılmaz Öztuna, "Anadolu uygarlıklarının mirasçısı olmamız, kültürümüzü bunlar üzerine inşa etmemiz söz konusu olamaz, bizim uygarlığımızın nereden geldiği bellidir ve apayrı bir kültürdür. Homeros Bodrum'da doğmuştur, ama bizimle alakalı değildir" dedi. İlber Ortaylı, kitabın ilham aldığı, Halikarnas Balıkçısı olarak tanınan Cevat Şakir ile Sabahattin Eyüboğlu'nun tezlerinin bilimsel olmadığını, bu görüşün ardında Avrupa'nın Yunanlı'ya duyduğu hayranlıktan pay kapmaya yönelik çocuksu bir özenti ve aşağılık duygusu bulunduğunu yazdı. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, "Avrupa Topluluğu'na girmek için biz bunları Avrupalılara yutturamayız" demişti.

— Siz hangi görüşü savunuyorsunuz?

— Turgut Özal'ın kitabında savunduğu görüşlere uzak değilim. Anadolu'nun bir kültürler potası olduğunu düşünüyorum. Bazı Batılı yazarların "Türklerin kimlik bunalımı" dedikleri de bu zaten. Siyah beyaz olarak görmek istiyorlar bizleri. Oysa, ben kendimden de hareket ederek grilerin egemen olduğu bir kimlik taşıdığımız kanısındayım. Anadolu Türk kültürünü Doğu Akdeniz kültürlerinin karışımı olarak gördüğümü daha önce size de söyledim. Batı Akdeniz kültürleri ile Doğu Akdeniz kültürleri arasında fark var. Gri tonlardan söz ediyordum. Sadece bizde değil, köktencilik altında ezil-

meyen tüm toplumlarda grilerin egemen olduğunu düşünüyorum. Bu gri tonların içinden bazen beyazlar, bazen siyahlar üste çıkıyor. Mustafa Kemal'in kitaplığına gidip okuduğu kitaplara bakın. Görüşlerini derinine doğru inceleyin. O, Türk devrimlerini uydurmadı. O devrimlerin esasları, toplumun taşıdığı genlerde ve gri tonlar içinde mevcuttu. Bu tonları ben kendi ailemin tüm fertlerinde de seçebiliyorum.

— Kitaba karşı olan kesimlerin itiraz ettikleri görüşler nelerdi?
— Özetle: Türklerin bin yıldır bu topraklar üzerinde gelmiş geçmiş uygarlıkları benimseyerek bir sentez oluşturduğuna itiraz ediyorlar. Ama bakın, benim bununla ilgili bir incelemem var. Kitaba sayfa sayfa gönderme de yapıyor. Başbakan Özal'ın kitabının içeriği konusunda Fransızcadan tercüme ettiğim bölümleri içeren bu notu size vereyim. İsterseniz aynen kullanırsınız.

— Teşekkür ederim. Çok sevinirim ve buna yer vermemiz gerektiği düşüncesindeyim. Bunlar Özal döneminde olduğu kadar, bugün de çok tartışma yaratabilecek düşünceler. Peki, size bu konuda son bir soru soracağım: Sayın Özal kitabındaki görüşleri gerçekten benimsemiş miydi sizce?
— Ben merhum Özal'ın kafasına girerek gerçek niyetini bugün sorgulamanın doğru olmayacağı görüşündeyim. Kitabın tümünü kendisi yazmamış bile olsa, altına imzasını koymayı kabul ettiğine, daha sonra da bu görüşleri yadsımadığına göre, mesele kapanmıştır.

— Tanıtım konusundaki düşüncelerinize dönmek istiyorum. Bizde devletin tanıtımını yapan kamu sektörü profesyonel iletişimci kullanmıyor mu?
— Bizde kamunun mesajının ne olacağına siyasetçi karar veriyor. Bürokrat risk almaz. Siyasetçinin söylemini aynen yansıtır. Elli sayfa alır, dağıtır. Bir satırını bile değiştirme hakkı yoktur. O elli sayfayı yazan insan, bunun okunacağı-

TURGUT ÖZAL'IN *TÜRKİYE AVRUPA'DA* KİTABINDAN ALINTILAR

Sh.22: "Üzerinde yüzyıllardır Türk milletinin yaşadığı bu topraklarda birbirini izlemiş uygarlıkların getirdiği binlerce yıllık pay küçümsenemez. Bizim kültür sentezimiz bütün bu uzun tarih içinde halkımızın, dinimizin, ve karışık bir geçmişin birbirlerini doğal biçimde etkilemesiyle oluşmuştur."

Sh. 41: "Hiçbir uygarlık boşlukta gelişmez. Helenizmin aslında Anadolu kökenli yüksek medeniyetlerin bulunması Yunanlılar için eşsiz bir fırsat oluşturmuştur."

Sh 55: "İsa'nın doğuşuna kadar birbirlerini izlemiş Anadolu uygarlıklarının bugünkü Türkiye'ye bir kültürel miras bırakıp bırakmadığını inceleyelim. Türkler elbetteki bu mirastan en büyük payı almış olanlardır. Anadolu'nun Hititler tarafından gerçekleştirilmiş manevi ve siyasi birliğine değinmiştim. Onların dilinden Baba ve Oğul gbi önemli kelimeleri korumuşluz. Ana Tanrıça da Türk folklorunda Bolluk Tanrıçası olarak sürmüştür. İddia edilir ki Hititliler Kibele'yi Sümerler'den almışlardır. Aşağı Frikyalılar'da Attiv, Yunanlılarda Adonis, Sümerlerde Temmuz adını taşır. Bizim temmuz ayı işte oradan gelir.

Aynı şekilde bugünkü Türkiye'de pek çok halk dansında ana tema olam mevsim geçişinde başlıca kahramanlar Adonis veya Dionisos gibi bereket tanrılarıdır. Malatya'nın Yazortası dansından, Bitlis'in Zeybekler dansına kadar oralarda kışın uyuyan doğa ve onun ilkbaharda uyanışı ele alınır."

Sh. 63: "Anadoluda'dır ki, Hıristiyanlık Tanrı'nın seçilmiş halkı Yahudilere mahsus bir din olmaktan çıkmıştır. Buradadır ki yeni dine evrensellik yolu açılmıştır. Böylece Hıristiyanlık o sırada klasik Yunan kültürünün ülkesi olan Anadolu'ya yayılabilmiştir"

Sh. 89: "Bizans'ın düşmesi Türklerden çok Papalık ve Hıristiyan Batı tarafından oluşturulmuştur."

Sh. 93: "İslam felsefesi, kültürü köprü rolü oynayarak Yunan felsefesi geleneğinin İtalyan rönesansına kadar devamını sağlamıştır. ... Bunların ne kadar eski Yunandan esinlendiklerini ve kendilerinin ne kadar Batılı düşünceyi etkiledikleini göstermeye çalışacağım."

Sh. 96 : "İslamiyet doğuşunda ve sonraki gelişme safhalarında ve olgunluk çağında, öteki tektanrılı iki dinin etkisi altında kalmıştır."

Sh. 105: "İslamiyet, her halükârda, teoloji ve filozofi açılarından bakıldığında Musevilik ve Hıristiyanlıkla birlikte Yunan felsefesini paylaşmaktadır."

Sh.112: "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonraki ünlü Kanunnamesi, Orta Asya ve Abbasiler'in kanunlarının izlerini taşımakla birlikte asıl ilham kaynağını Bizans örneğinden almıştır."

Sh. 113: "İstanbul'un fethinden sonra Saray'daki seremoniler, seçkinlerin âdetleri, kadınların peçelerine -tesettür- kadar çok şey Bizans'tan miras alınmıştır".

Sh.119: "Osmanlılar çeşitli alanlarda Bizans'ın tesirinde kalmışlardır. Osmanlı'nın 'Hil'atı' ile Bizanslıların 'olavus'u aynı şeydir. Latin ve Yunan kökenli bilim terimlerinin Osmanlı dili tarafından benimsenmesi bunun ayrı bir delilidir."

Sh.123: "Musikiye gelince Osmanlılar, yeni modlarla zenginleşmiş İran-Arap gelenekleriyle klasik Yunan ve Bizans müziğini maharetle birleştirmişlerdir"

Sh.60: "Rast ve Karciğar makamları İonyen; Uşşak ve Buselik makamları Solien; Neva, Huseyni makamları Dorien; Kurdi makamı Frigyalıdır. Taksim ise Türkler tarafından Anadolu, önce Ege, sonra Bizans modellerine göre geliştirilmiştir."

Sh.56: "Bizde sürdürülmüş bir Yunan geleneği vardır. Efelik Kelimesi Yunanca 'Ephebos'tan gelmektedir ve bu bizim zeybekler gibi dağlarda silah talimi yapan gençlere verilen addır."

Sh.126: "Türk İslam kültürünü Batı Akdeniz medeniyetinin bir parçası olarak almak doğaldır."

nı sanır. Saatlerce konuşanların, muhataplarının kendilerini gerçek anlamda dinlediklerini sandıkları gibi. Bu nedenle kamunun yolladığı mesajlar "sahibinin sesi" olarak bilinir. Bu tip iletiler buram buram resmi görüş kokar. Bunların bir bölümü medyada doğrudan doğruya çöp sepetini boylar. Ya geç yollanmıştır ya da zaten bilinenin tekrarıdır veya propaganda kokusu vardır. Oysa, resmi görüşün iletişim piyasasına sunulmasının da bir usulü, yöntemi var. Bizdekileri uyarırsanız işlerine karışmak olarak algılarlar. Rahatsız oluyorlar.

— Size göre, enformasyon nasıl hazırlanıp sunulmalı?
— Her şeyden önce etkili bir iletişimin nasıl işlemesi gerektiği konusunu profesyonellerden veya akademisyenlerden bilgi almamız ve gerekiyorsa kendimizi buna göre değiştirmemiz lazım. Etkili bir iletişim asimetrik değil, simetrik olmalıdır; tek yönlü değil, çift taraflı işlemelidir.

— Simetrik ve çift taraflı iletişimden ne kastediyorsunuz?
— İkna ediciliği bulunan iletişim uygulamasında sadece gönderdiğiniz mesajla etkileme sağlandığı sanılmamalı. İletişim bir diyalogdur. İki yönlüdür. Yolladığınız mesajın karşılığında aldığınız tepkiyi ve karşı mesajı değerlendirecek, gerektiğinde ve mümkünse siz de mesajınızı değiştireceksiniz. Bu değişmeye direnirseniz başarı sağlayamazsınız.

— Size göre, tanıtım yapmak isteyen taraf hem gönderici, hem de alıcı mı olacak?
— Bence evet. Tanıtıma yönelik iletişimin amacı, mesajı iletenin istediği imgeyi yaratmak ya da bozuk olduğunu sandığı imgeyi değiştirmektir. Ancak, iletişimde aldatma ya da bilgi saptırması yani "dezenformasyon" yapıldığı konusunda haklı kuşkular da var.

— En etkili tanıtım doğrudan yapılan mıdır, aracı kullanarak yapılan mı?

— Tanıtım yaparak karşısındakini ikna etmek isteyen taraf, bir bilgiyi bizzat yollarsa durum başkadır, aracı kullanırsa başvuracağı yöntem değişiktir. Doğrudan tanıtımda siz mesajınızı yazar ve kendi adınıza alıcıya yollarsınız. Alan da veren de bellidir. Su katılmamıştır. Turgut Özal'ın kitabı böyle bir tanıtım. Enformasyon, örneğin medya vasıtası ile yayılmak istenirse, medya mensubu "ham bilgi torbasından" yayımlayacağı malzemenin seçimini kendisi yapmak ister. Gazetecilik etiğine uygun davranan medya mensubu, birilerinin, kendi görüşlerini tanıtmak ve yaymak için medyayı hoparlör olarak kullanmasını kuşkuyla karşılar ve reddedebilir. Bizim siyasetçimiz ve bürokratımız, kendisi medyaya ne ve ne kadar verirse onun aynen yayımlanmasını istiyor. Bazıları basın toplantısı yapacağım diye kürsüye çıkıyor, elindekini okuyup, "soru almam" diyor ve inip gidiyor. Tamamen geçersiz bir yöntem bu. En azından sahibinin sesi olmayan medya hoparlör değildir. Olmamalıdır da.

— *Tanıtım bir ikna süreci mi?*
— Evet. Ama dikkat edelim. İkna sürecinin içinde "rıza" unsuru da bulunur. Ancak "rıza" sadece akıl yoluyla ya da ispatlanmış bir sav tarafından harekete geçirilmez. Rızanın içinde duygu ve heyecan öğeleri de bulunur. Görüş, kanı, inanç gibi kökler bulunabilir. Kanının zorla değişmesini sağlamak doğru değildir. Çoğu kez istenilen sonucu vermez. Beklemediğiniz bir anda, beklemediğiniz bir yerden filiz verir. Kanı her zaman yüzeye çıkmaz. Kişiler kanılarını gizleyebilirler. Bunlar kanı değiştirdikleri izlenimini verseler bile, görüşlerini koruyabilirler. Öylesine karmaşık bir olgudur ki bu, kanı ve tutum her zaman aynı olmayabilir. Kişi birlikte yaşadığı grubun davranışlarına uygun hareket etmek, grup dinamiğine uymak eğilimindedir. Bizde mahalle baskısı dendi buna. Kişi, grubun –kimi kez belirgin bile olmayan– baskısını hisseder ve sürüden ayrılmak istemeyen bir yaratık gibi, grupla birlikte hareket edebilir. İkna sürecini ele aldığımızda bunları göz önünde tutmak zorundayız.

— Konuşmamızda ikna sürecindeki başarısızlığımızı önyargıya bağlayarak kolaycılığa kaçtığımızı ima ettiniz. Günümüzde Avrupa'nın Türkler'e karşı tarihsel ve dinsel nedenlerle önyargılı olduğu kanısı hâkim. Bu önyargıları ortadan kaldırmak ya da silmek mümkün mü sizce?

— Önyargı yeterli ve geçerli neden olmadan, bir kişi, bir ülke, bir olay hakkında, haksız olarak olumsuz düşünce sahibi olmaktır. Önyargı basitleştirilmiş, özetlenmiş ve oldukça radikal bir değerlendirmedir. Bizde pek çok kişi, kendisi, ülkesi veya bir davranışı hakkında ileri sürülen eleştiriyi önyargılı olduğu gerekçesiyle değerlendirmeye bile almıyor. Önyargılı diyerek kesip atıyor. Oysa bunun ardındaki nedenleri incelemek lazım. Önyargılı olma suçlaması yapılırsa, suçlanan tarafın savunma güdüsü tetiklenir. Kimse nedensiz yere bir başkası hakkında haksız bir değerlendirme yaptığını kabul etmek istemez. Bu durumda "önyargılı" olmakla suçlanan taraf, yargısının doğru olduğunu ispatlamak için gerekçe arayışına girer ve genellikle o gerekçeleri de rahatlıkla bulur. Sonuçta önyargı, bu incelemeden güçlenmiş olarak çıkar.

— Siz önyargı bahanesinin ardına sığınmamak gerekir mi diyorsunuz?

— Evet. Ben genelde önyargı sözcüğünü kullanmam. "Oluşmuş yargı" derim. İletişim partnerimizin, kişi olsun, grup olsun, belirli bir konuda eğitim ve aile dahil öğrenim süreci sonucunda oluşmuş bir kanısı vardır. Bu kanının ardında çıkarlar, gizemli inanışlar, ideolojiler, dinsel inançlar, dogmalar bulunur. İletişim partneri çıkarına, kültürüne ve inançlarına aykırı bir davranış ve mesajla karşılaşınca, mesajı gönderenin beklediği gibi değil, kendi kültürel birikiminin ve çıkarlarının süzgecinden geçirerek değerlendirir. İnsanlarda tekrar etme, taklit etme eğilimi güçlüdür. Değişikliğe direnç vardır. Bunun bir nedeni, kendini olası bir zarardan korumak için riske girmeme düşüncesidir. Ayrıca insanlar daha önce yaptıkları eylemin doğruluğunu savunmak isterler.

— İletişim partnerleri her konuda bir kanı sahibi olmayabiliyorlar. Kararsızlar var. Bunların ikna süreci nasıl işliyor?
— Kararsızlara değindiniz. Kararsızlar ya bilgiye ulaşamamakta, ya belirli konudaki bilgi onları ilgilendirmemekte ya da bilmek istememektedirler. Eğitimsizlik veya kuşkuculuk. İkna sürecinde bunlara yollanacak mesajın kişi veya grubun çıkarlarına uygun olması büyük önem taşır.

— Bu durumda tanıtım sürecinde her gruba özgü değişik söylem ve değişik yöntem kullanılması gerektiğini mi söylüyorsunuz?
— Tabii. Hem değişik yöntemler ve söylemler uygulanmalı, hem de her kişi ve gruba kendi dilinde hitap edilmelidir. Bu bizim en büyük eksikliğimizdir. Bir Fransız'a, İngilizce mesaj yollarsanız, istediğiniz sonucu alma şansınız yoktur. Bir de yolladığınız mesajın kalitesi sorunu var. Bu da zayıf olduğumuz bir alan.

— İkna sürecinin işleyişinde içerikle ilgili olarak eklemek istedikleriniz var mı?
— Bir mesajı hazırlarken öncelikle bunun içeriğini ve yoğunluğunu düşünmek gerek. İçerik, veriye ilişkin gerçeğe mümkün olduğunca yakın olmalıdır. Gerçekdışı veri ve bilgi taşımamalıdır. Yoğunluktan maksadım, oluşturulacak kanının baskıya direnme gücünü yaratılmasıdır.

— Ülkemiz hükümetleri başka ülkelerdeki tanıtım şirketlerine büyük paralar vererek tanıtım yapmaya çaba harcıyorlar zaman zaman. Başarı kazanıldı mı bu konuda?
— Bence hayır. Birkaç olumlu örnek dışında, hayır.

— Neden olmadı?
— En başta yabancı PR şirketi bizi tanımıyor. Örneğin, Fransa'da yapılacak bir tanıtım faaliyetini yürütme görevini alan, merkezi ABD'de olan bir tanıtım şirketi, UNESCO'da büyükelçi olarak görevli olduğum dönemde, planladığı bir etkinli-

ğin nasıl yapılması gerektiği hususunda benimle iki saatlik bir görüşme yaptı. Yanında yardımcı diye İstanbul'un tanınmış ve zengin ailelerinden birinin kızını getirmiş. Kızın kültürü sıfıra yakın. İletişim profesyoneli de değil. ABD'de tahsil etmiş. Tek bildiği Amerikan aksanı ile İngilizce konuşmak. Türkiye'yi hiç, ama hiç bilmiyor. Şirket bu kişiden yararlanacak Türkiye'yi tanımak için. Olur mu? Beni ziyaret eden şirket temsilcisine genelde ve Fransa'da yapılabilecek çalışmalar, davet edilmesinde yarar olan kimseler hakkında bilgiler verdim. Aynı konuşmayı Paris Büyükelçimiz Tanşuğ Bleda ile de yapmış. Her ikimizle de geçirdikleri bu bilgilenme süresini devletimize ayrıca fatura etmişler. İnanabiliyor musunuz? Sonradan hayretle öğrendim. Bu somut örneği vermemin nedeni var. Yurtdışındaki halkla ilişkiler firmaları tanıtmadıkları bir ülkeyi başkalarına tanıtmada başarılı olamazlar. Amerikalı şirket Fransa'da nasıl tanıtım işi yapar?

— Başarısızlığın nedenlerinden biri bu mu?

— Biri bu. Ama hiç kimse kendi başarısızlığının sorumluluğunu kabul etmez. Sonunda halkla ilişkiler şirketi bunun faturasını Türkiye'nin insan hakları ihlallerine, demokrasi eksikliğine, istikrarsızlığa, ekonominin durumuna bağlayacaktır. Bununla tanıtım şirketlerinin hizmetinden tamamen vazgeçilsin demiyorum. Bu firmalar, bulundukları ülkenin dili, düşünce biçimi, orada uygulanan iletişim yöntemleri, gerekli temasların yapılması, üst düzey randevuların sağlanması, kamuoyunu etkileyen kişilere makale yazdırılması veya demeç verdirilmesi alanında yararlı olabilirler. Bunlar, görüşlerimizi açıklama olanaklarının yaratılması, kongre ve parlamento üyeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi konularında da hizmet verebilirler. Ama bu firmalarla yapılan anlaşmalarda, karma bir çalışma sistemi öngörülmelidir. Ülkemizin sorunları hakkındaki bilgi ve deneyim sahibi kültürlü yurttaşlarımızı istihdam etmeleri istenmelidir. Kullanılan mesaj ve sloganların yapacağı etkiler iyi hesaplanmalıdır. Öte yandan, yabancı PR kurumları ve uzmanları amaç dışında da kullanıldı bizde.

— Bu kanınızı örnek vererek açıklayabilir misiniz?
— Tansu Çiller döneminde Amerikalı yabancı tanıtım şirketi uzmanlarının partinin seçim propaganda stratejilerinin saptanmasında çalıştırıldıklarını gazeteler ve kitaplar yazdı.

— Seçilen mesaj ve sloganların iyi seçilmediğini ima ettiniz? Hangi mesaj veya sloganı amaçladınız?
— Böyle çok mesaj var. Bir tanesi aklıma geldi. "Turkey the Key " sloganını kullandık bir ara. Gazetelere ve dergilere sayfa sayfa ilanlar verdik para ile. Dile hoş geliyor galiba. Şiir gibi. Bizim de hoşumuza gidiyor, gururumuzu okşuyor. Bazıları "AB Türkiyesiz yapamaz" dediğinde, inanmak hoşumuza gidiyor. Ama "Turkey the Key" sloganının içerdiği anlamı iyi tarttık mı? Türkiye neyin anahtarı? Bizde bir tekerleme vardır, "Anahtarı bendedir" derler. Yani, "bir yere gitmek, kapalı odaya girmek, bir sonuca ulaşmak için bana muhtaçsın" anlamında. Neden muhtaç olsun adam sana? Ona kendisinin sağlayamadığı neyi vereceksin? Bunu hangi anlamda ve neresi için söyledik? Orta ve Yakındoğu için mi? Avrupa'yı savunmak için kas ve silah gücümüze ihtiyacınız var anlamında mı? Bu sloganın dayanağının ve içinin kof olduğunu bilenler güldüler. Tanıtım konusunda öyle hatalarla karşılaştım ki, günlerce anlatsam bitmez.

Türkiye'den gönderilen hatalı tanıtım broşürleri

— Karşılaştığınız hatalar konusunda bazı örnekleri konuşsak, bu ileride yapılacak benzer yanlışlıkları önlemeye yararlı olmaz mı? Örneğin, UNESCO Daimi Temsilciğiniz döneminde Kültür Bakanlığı tarafından yollanan hatalı broşürler ile gene aynı bakanlığın bir fuara yolladığı kitap konusunda TBMM'ye ve basına yansımış olan bir polemiğe adınız karışmış. İşin esasını sizden dinlemek isterdim. Anlatır mısınız?
— Yunus Emre Yılı münasebetiyle Kültür Bakanlığı'nın bastırdığı Fransızca broşürde belki 200 tane yanlış bulduk. Binlerce broşür çöpe atıldı.

— Çok mu kötüydü bu broşürler?
— İçtenlikle söyleyeyim, anlatırken bugün bile rahatsız oluyorum. Bakın bir örnek vereyim. Broşürde Fransızca büyük harflerle 1991 yılının "Anne d'Amour" ilan edildiği yazılı. Herhalde "sevgi yılı" demek istiyor bunu oraya yazan. Ama Fransızca bilmiyor ve "sevgi" sözcüğünü Fransızca "aşk" anlamına gelen *amour* kelimesini kullanarak tercüme etmiş. Yani bu deyimi içeren bir broşürü dağıtan bir ülke –en hafif deyimle– alay konusu olur. Yıl sözcüğünün karşılığı Fransızca "Année". Şimdi o broşürü böyle basanlar, Fransızca "année" kelimesinin sonundaki "e" harfini de yutarak sözcüğü özel ad haline sokmuşlar Anne olmuş. "Anne d'Amour" derseniz, biraz zorlama olmakla beraber pornografik dergilerde takma isimle poz veren, sevişmeye hazır bir hayat kadınını veya "Aşk Kızı Anne" takma adlı bir bayanı çağrıştırırsınız. Bu broşürdeki Fransızca hataların altını kırmızı kalemle çizmesi için verdiğim sekreterim, tümü kırmızıya boyanmış olan broşürle odama geldi; bir yandan gülmekten gözleri yaşarmıştı, ne söyleyeceğini şaşırmıştı.

— Kültür Bakanlığı'na durumu bildirdiniz mi?
— Dışişleri ve Kültür Bakanlıklarına durumu bildirdim. Bizde kimse hatasını kabul etmez. Yanlış anlama olmuştur derler, münferit olaydır derler. Özel sektörde, böyle vahim bir yanlışlığı yapanı ertesi günü kapıya koyarlar

— Bir de Ahmet Rıza'nın kitabının fuara yollanması konusu var değil mi
— Evet. Birinci Körfez Krizi sırasındayız. Fransa Dışişleri Bakanlığı Paris'in Versailles Kapısı'ndaki büyük sergi alanında bir uluslararası kitap fuarı düzenlemiş. Türkiye de katılacakmış. Ne Büyükelçi Tanşuğ Bleda'nın haberi var, ne de benim. Davet filan da etmediler. Ben kalkıp gittim. O salonda bir alan kiralamış Kültür Bakanlığı. Yeri de iyi. Kapıdan girince hemen sağda. Ama yabancı dilde tek bir kitap ve Türkçe birkaç kitap ile yukarıda sözünü ettiğim yanlışlarla dolu Yunus

Emre broşürü orada. Eline alan şaşırıyor. Görevlilerse yabancı dil bilmedikleri için durumun farkında değiller. "Aman, ne olur, yardım edin" dediler.. Bir öğrenciyi ücretini vererek tercüman olarak tuttuk. Broşürlerdeki hataları göstererek kaldırmalarını istedim. Üstünden talimat bekleyecekmiş. Şoförü çağırdım ve "Al bunları, derhal çöpe at" dedim. Bir de el sanatı örneği olarak, cami maketi gelecekmiş. Ama daha gelmemiş. Paris'teki Kitap Fuarı'na cami maketi göndermek hangi akla hizmet ediyor? Bir de kara kaplı bir kitap duruyor ortada, tek Fransızca eser olarak. Daha sonra büyük hadiseye neden olan kara kaplı kitap da bu.

Kitap fuarına cami maketi

— Kitap fuarına cami maketi mi yollamışlar?
— Evet. Yaklaşık bir metrekare tabanı olan ve bir buçuk metre yüksekliğinde koca bir cami maketi, fuarın kapandığı gün geldi oraya. Maketi yapan kişiyi de Paris'e yollamışlar. Tabii önceden gelmiş, maketini bekliyor. Tekrar ediyorum. Birinci Körfez Krizi sırasındayız. Bu maketi yapan zanaatkar dil bilmiyor, ama en önemlisi maketinin kitap fuarına neden yollandığını da bilmiyor. Bana soruyor orada ne aradığını. Efendi mi efendi, halim selim bir el sanatçısı. Dünyanın masrafı edilmiş o maketin yollanması için. Bir de geri gidecek...

Ahmet Rıza ve kara kaplı kitap polemiği

— Kara kaplı kitap konusu nedir?
— Efendim, kitap gerçekten de kara kaplı. Fransızca adı *La Faillite Morale de le Politique Occidentale En Orient*. Kapakta aynen böyle yazılı. Türkçesi, "Batı Politikasının Doğu'da Ahlaken İflası". Yazarı: Ahmed Rıza. Kapağın dibinde Fransızca *Du Ministre de la Culture / 1130* yazılı. Türkçesi "Kültür Bakanı'nın" ya da "Kültür Bakanı'ndan". Bir de ISBN numarası vermişler. İç kapakta: "ISBN 975-17-0652-1" Kültür Bakanı /1990" yazılı.

— Ahmed Rıza adlı bir kültür bakanı var mı? Hangi Ahmed Rıza? Bu Ahmed Rıza Osmanlı Meclisi Başkanı Ahmed Rıza olmasın sakın?

— Aynen öyle. Ama bu kitabı eline alan Fransız, Ahmed Rıza'nın kim olduğunu bilemez ki. Yazarın, kitabın kapağında belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin şimdiki kültür bakanı olduğunu sanır. Kitap Batı'ya yönelik ağır eleştirilerle dolu.

— İnanılacak gibi değil. Kriminal roman gibi bir öykü bu. Nedir işin esası?

— İşin esası şu. Ahmed Rıza Bey 1922 yılında Paris'te Picart Yayınevi tarafından basılan *La Faillite Morale de le Politique Occidentale en Orient* başlıklı bir kitap yazıyor. Bu kitapta Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik politikasının hiçbir zaman ahlak kurallarına riayet etmediğini belirtiyor, eleştiriyor Batı âlemini.

— Eleştirisinde sizce haksız mı?

— Haklı. Ama sorun o değil. Kitapta, "Haçlılar dönemi Avrupa'sının, barbarlığına rağmen bugünün Avrupa'sından daha fazla ahlaka riayet ettiği, Avrupa'nın yayılmacı olduğu, Hıristiyan hoşgörüsüzlüğünün, dinsel taassubun ve önyargıların varlığını devam ettirdiği, kendisi gibi düşünmeyenleri dışladığı, çağdaş bir maske altında ortaçağ inançlarını sergilediği, İngiliz Dışişleri Bakanlığı Foreign Office'in, Fransa Dışişleri Bakanlığı Quai d'Orsay'in kilisenin yerini aldığı, dinsel önyargıların yerini de siyasal hayallerin doldurduğu" yazılı. 210 sayfalık bir kitap. 1922 yılında Ahmed Rıza Bey bunları yazmış olabilir. Ama 1991 yılında bir Kültür Bakanlığı, bu kitabı şimdiki bakanın yazdığı izlenimini verecek bir şekilde yeniden yayımlarsa ve Ahmed Rıza'nın kim olduğunu, bu kitabın 1922 yılında yazıldığını belirtmez ise, bunun Avrupa kapısında müzakere tarihi almak için bekleyen Türkiye Cumhuriyeti bakımından anlamı ve sonucu farklı olur. Üstelik 1922 yılında Paris'te basılan bu kitaba, Türkiye'de yeni yazılıp basılmış gibi ISBN numarası almışlar! Kültür Bakanlığı te-

lif haklarının savunucusu olacak bir kurum ama bizzat çiğnemiş telif hakları yasasını. Kitabın Fransız yayıncısından yeniden basım için izin filan da almamış. Neresinden tutarsanız tutun, her yanı yanlış bir iş bu.

— *Ne yaptınız?*
— Dışişleri Bakanlığı'na durumu ayrıntılı bir raporla bildirdim. Paris Büyükelçisi Tanşuğ Bleda'ya da haber verdim. Bakanlık bunu Kültür Bakanlığı'na aktarmış tabii. Bir süre sonra hükümet değişmiş. CHP'li Fikri Sağlar kültür bakanı olmuş. O da ağır eleştiriler içeren bu yazımın bir bölümünü, bir önceki hükümetin icraatını eleştirmek için TBMM kürsüsünden aynen okumuş. Yazımda mealen şöyle bir cümle var: "Ahmed Rıza'nın kim olduğunu 1991 yılında kim bilir Fransa'da?" İşte bu cümleden hareketle milliyetçi kesim bana saldırdı. "Ahmed Rıza'nın kim olduğunu bile bilmeyen cahil büyükelçi" diyerek.

— *Çok anlamsız ve trajikomik bir tepki. Kimin fikriydi bu kitabın izinsiz yeni baskısını yapmak?*
— Bilmiyorum. Muhtemelen Kültür Bakanlığı'nda milliyetçi denilen ve Avrupa'ya karşı olan üst düzey bazı bürokratların. O dönemde ve daha sonra göreve gelen bakanlar kadrolaşmaya giderlerdi. Ben Ahmed Rıza'nın kitabının tıpkıbasımı yapılmasın demiyorum. Yapabilirler. Fransız yayınevinden izin isterler. Başına da Ahmed Rıza'nın kim olduğunu belirten bir bölüm koyarlar. Kitabın 1922 koşullarını yansıttığını eklerler. Ziyad Ebüzziya bu kitabı Türkçeye çevirmiş ve başına Ahmed Rıza'yı anlatan bir giriş bölümü eklemiş.

— *Siz Ahmed Rıza'nın kim olduğunu biliyor muydunuz?*
— Bilmez olur muyum? Dedem o dönemlerde Dahiliye Vekili'nin özel danışmanı ve Özel Kalem Müdürü. Ahmed Rıza Bey'in sultan ile ilişkisini, Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi Reisliğini, İttihat Terakki kurucularından olduğunu, Paris'e gidişini, *Meşveret*'i yayımlamasını, Fransızca'yı

çok iyi bildiğini dedemden duyan babam anlattı bana. Ben başka hususları da biliyorum ve sorguluyorum. Cumhuriyet kurulduktan sonra, eli kalem tutan ve hele Ahmed Rıza gibi yabancı dile hâkim olanların hemen hepsi Ankara'ya çağrılmışken, neden Mustafa Kemal, Ahmed Rıza'yı Ankara'ya davet etmedi ve yanına almadı? Ahmed Rıza'nın padişah ile ilişkilerini ve hatta Türkiye'yi İtalyan mandasına terk etmek için yaptığı görüşmeleri biliyorlar mı? Benim uydurmam değil.

— Bunu ileri sürerken kaynağınız, aileden duyumunuz mu? Neden İtalyan mandasını istemiş Ahmet Rıza?

— Bizde kof bilgi yok. Hepsi sağlam. Kaynağım sadece aileden duyduklarım değil tabii. Dışişleri Bakanlığı'nın Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri* adlı bir yayını vardır. Orada uzun uzun söz edilir bundan. O araştırmaya göre, Ahmed Rıza Bey Türkiye'nin İtalyan mandasına verilmesini savunmuş ve Kont Sforza ile Ekim 1919'da görüşmüş, aynı amaçla Anadolu'daki milliyetçi hareketin temsilcisi ile aynı konuyu görüştüğünü Sforza'ya bildirmiş. Ahmed Rıza Bey eğer İtalyan mandası olmaz ise İmparatorluğun İngiliz-Fransız-İtalyan üçlüsü tarafından kontrolünü tercih edeceklerini de söylemiş. Ahmed Rıza bir yandan kendisini Anadolu hareketinin temsilcisi olarak da tanıtıyor. Oysa bilindiği gibi Mustafa Kemal her türlü manda fikrine karşı çıkmaktaydı. Bu konu artık geçmiş. Kaynağımı sordunuz da o nedenle anlattım. "Ahmed Rıza'yı bilmeyen büyükelçi" diyenler de, söyleşimizi okurlar ise biraz hicap duyarlar diye düşündüm. Şunu da ilave edeyim: Atatürk, Ahmed Rıza'ya saygı duymuştur. 1931 yılında vefat edene kadar onun tedavi masraflarının karşılanmasını sağlamıştır. Ama Ankara'ya almamıştır yanına. Gerekçelerinden biri de bu "manda" sorunu olabilir.

— Bu konuda size yönelik eleştiriler konusunu biraz açar mısınız?

— Kültür Bakanlığı'ndaki bazı tutucu ve milliyetçi çevreler, benim bakanlığa yazdığım sert eleştiri içeren yazımı dağıtıyorlar sağa sola. Bir bölümünü sansürleyerek. İlk tepki Ziyad Ebüzziya'dan geldi. Ziyad Bey, büyük seramik sanatçısı arkadaşım Alev Ebüzziya'nın babası. Bir makale yazmış. Ona durumu açıklayan bir mektup gönderdim. Bana hemen çok nazik bir cevap verdi ve kendisinin de birileri tarafından aldatıldığını söyledi. Meğer akraba da olurmuşuz. Ben bilmiyordum. Bir süre sonra, Taha Akyol, beni "Ahmed Rıza'yı bilmeyen cahil büyükelçi" olarak tanımlayan bir makale yazdı. Biraz düşündüm. Taha Bey'in nasıl yanıltıldığını tahkik ettim. Neyse, uzatmayayım, 2006 yılında kendisine olup biteni fotokopileri ile anlatan ve yaptığı haksızlığı kanıtlayan uzun bir mektup yazdım. Bunu yayımlaması için değil, kişisel bilgisi için yazdığımı söyledim.

Kültürel tanıtım konusunda öneriler

— Siz Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürü olduğunuz dönemde Atatürk Kurumu'nda kültürel tanıtım konusunda uzun ve kapsamlı bir konferans verdiniz. Bu konferansın genişletilmiş metni Erdem *dergisinde Mayıs 1990'da yayımlandı. Ben orada okudum. Geliştirdiğiniz önerileri özetler misiniz?*

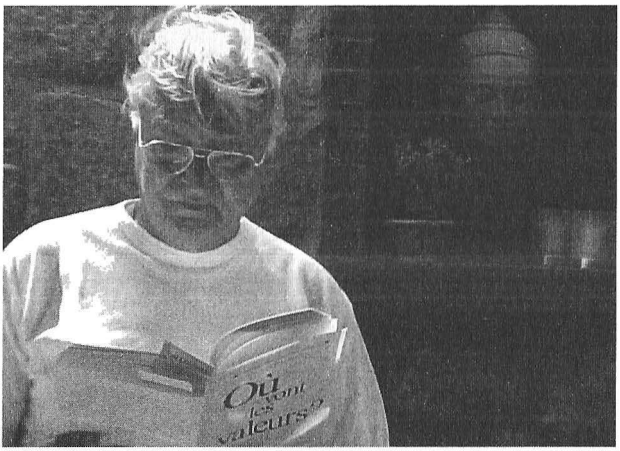
— Özetlemek çok güç. Hele böyle bir söyleşide. Başlıklar halinde deneyeyim: Uzun vadeli planlama; bu planı sabırla uygulama; planlayanların ve uygulayacak olanların, bu konularda eğitim görmüş kişiler olması; uygulamalarda titizlik gösterilmesi; sonucun objektif şekilde değerlendirmesi ve denetim; eşgüdüm sağlayacak bir mekanizma kurulması; iletişimin simetrik niteliğine uygun olarak, içerde gereken düzeltmelerin yapılması ve mesajların buna göre gözden geçirilmesi; hedef gruba yollanan mesajın gerçek dışı veri içermemesi; hedefin algılama alışkanlıklarının, çıkarlarının ve eğilimlerinin önceden incelenmesi ve mesajın buna uygun hazırlanması; Tanıtma Fonu'nun kullanımında politik amaçlı savurganlığa son verilmesi... İlk aklıma gelenler bunlar.

— Tecrübelerinizin, birikiminizin sonuçları olarak aktarmış olduğunuz bu değerli bilgilerin ve yorumların ilgili konularda karar alıcı durumda olanlara ilham vermesini ve yol gösterici olmasını umuyorum. Bu birçok konuda kaybettiğimiz zamanı telafi etmemiz bakımından çok önemli bence. Bunları benimle paylaştığınız için size ayrıca teşekkür ederim Sayın Büyükelçim.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Düşünsel Ufuk Turu

Etik değerlendirme kişiseldir. Bir konuyu inceler, bir sonuca varırsınız. Ahlaki yönden kendinizi veya mensup bulunduğunuz toplumu sorumlu görmek veya görmemek ya da kısmen sorumlu görmek sizin işinizdir. Tarihteki olayların değerlendirilmesi de. Bu konuda bireyin vereceği karar dışardan dayatılmamalı. Zaten dayatmayla, zorla, kimse kimseye bir şey kabul ettiremez. İkincisi, hiç kimseyi bir eylemi şu veya bu şekilde değerlendirdiği için suçlu ilan etmemeliyiz. Düşünceyi ifade özgürlüğü ilkesi egemen olmalıdır. Herkes kendi değerlendirmesini özgürce yapabilmeli ve açıklayabilmelidir...

Pulat Tacar, Bodrum Gündoğan'daki evinin bahçesinde, 2008.

— Pulat Bey, söyleşimizin bu aşamasında sizi meşgul ettiğini düşündüğüm bazı kavramlara veya konulara eğilmemizi önereceğim. Bu bağlamda o konularda mesleğinizde takındığınız tavırlar ile savunduğunuz görüşler arasında bazı çelişkiler olup olmadığını irdelemem sizi rahatsız eder mi?

— Hayır, rahatsız olmam. Ben mesleğimi yaparken ülkemin çıkarlarını savunmaya gayret ettim. Öte yandan, doğruluğuna inandığım bazı ilkelerin uygulama alanında ülke çıkarları açısından kötüye kullanıldığını anladığım zaman, sübjektif sayılsa bile kendimce bir değerlendirme yaptım ve doğru saydığım yolu izledim.

— Başka bir anlatımla ülke çıkarı için, kimi ideallerinizi arka plana attığınızı mı söylemek istediniz? Örneğin hangi konularda?

— Ülkenin birliğini tehlikeye atabilecek durumlarda kendimce bir muhasebe yaptım. İsterseniz siz sorun, ben de yaptığım değerlendirmeyi açıklamaya çalışayım

Tolerans

— Bu konuşmayı yaptığımız 2009 yılı mart ayının sonunda UNESCO Genel Merkezi'ne tolerans konusunda bir konuşma yapmaya davet edildiniz. Sizinle tanışmamız UNESCO'da daimi temsilci olduğunuz dönemde İstanbul'da düzenlediğiniz hoşgörü toplantısı vesilesiyle olmuştu. Hoşgörü konusunda farklı bir yaklaşımınız var. Bunun ardında semantik bir kaygı mı yatıyor? UNESCO'da tolerans konusunda neler söyleyeceksiniz?

— Hoşgörü dilimize yeni girmiş olan Fransızca "tolerans" karşılığında kullandığımız bir sözcük. Eskiden Osmanlıca'da buna "tahammül" ya da "müsamaha" denirdi. "Tahammül" kavramında yük taşıma öğesi var. Hamal da aynı kökten gelir. Bir rahatsızlığa katlanmak demek. Şimdilerde tolerans karşılığı olarak kullandığımız "hoşgörü" sözcüğünün karşılığı Fransızca'da daha ziyade *bienveillance* oluyor. Katlanmak yerine hoşgörü katına varabilmeyi yeğlerim.

— Tolerans kavramında, bir davranışa çıkar ya da konjonktür gereği veya nezaket icabı katlanmak ya da tahammül etmek öğesi mi öne çıkıyor sizce?
— Tahammül sözcüğünde "katlanmak", ama varlığına ses çıkarmamak, içinde eksiklik de olsa, azıcık kabahat de olsa o olaya ya da düşünceye müsamaha etmek, üstün olan konumunuzu, gücünüzü, karşınızdakini ezmek veya yasaklamak için kullanmamak ve "ötekini dışlamamak" öğesinin bulunduğunu düşünüyorum. İnsanlar ve toplumlar arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda, müsamahalı davranıldığı açıklanırsa, hele bundan kendine de pay çıkarılırsa, bunun altında "sen bizden değilsin, ama aramızda bulunmana izin veriyoruz" biçiminde açıklanmamış bir söylem yatabiliyor.

— Size göre tolerans yukarıdan-aşağıya, kuvvetliden-güçlüye, çoğunluktan-azınlığa doğru lütuf gösterildiği öğesini de içinde taşıyan bir davranış mıdır?
— Biliyorsunuz, tolerans kavramı, Avrupa'da Katoliklerin Protestanlara yaşama hakkı tanıdıklarını açıklayan bir kararname ile ortaya çıktı. Kararnameden önce Protestanlar öldürülüyor, hatta yakılıyordu. Dar ya da katı biçimde yorumlanması durumunda, Kuran'ın da Hıristiyanları ve özellikle Musevileri dışlayan, onlarla dostluk kurulmasını engelleyen emirler içerdiği ileri sürülebilir. Kuran'daki o emirlerden hareket eden köktendinciler de kimi terör eylemlerine girişebiliyorlar.

— Bu yorumunuz herkesin hoşuna gitmeyebilir.
— Biliyorum. Ama Kuran'da bunun tamamen aksi davranışı öneren emirler de var. "Herkesin dini kendine" gibi. Kişi bu emirleri nasıl yorumlayacağını kendisi saptayacak. Allah insana akıl da vermiş.

— Tolerans konusunda siyah beyazların değil, gri alanların ağır bastığını mı düşünüyorsunuz?
— Evet. Ama tolerans kavramındaki gri tonları öne çıkarmak bazen hoş karşılanmıyor. Toleransın sınırları vardır. Örneğin, Osmanlı'da hoşgörü örnekleri var, ama tahammülsüzlük örnekleri de görülüyor. Kırmızı başlıkları nedeniyle Kızılbaş denilen Alevilere uygulanan kıyım mesela. "Osmanlı hoşgörüsü" dendiği zaman Osmanlı içindeki çeşitli dinlerin birlikte yaşama düzenleri, örneğin lise öğrenimimi yaptığım İstanbul Ortaköy'de cami, havra ve kilisenin yan yana bulunması, İspanya ve Portekiz'den kovulan Musevilere Osmanlı topraklarının açılması akla ilk gelenler oluyor.

— Bunlar, özellikle uygarlıklar arası diyaloğun gündemde olduğu şu dönemde yüzeye çıkarmamızda yarar olan örnekler değil mi?
— Önerinize katılırım. Zaten yapılıyor. Hatta bazen abartılıyor.

— İslam hoşgörülü bir din mi sizce?
— İslam'da hoşgörü söylemi çok yeni. Bu konuda farklı görüşler ileri sürüldü. Örneğin, İslam'da tolerans konusunu yorumlayan merhum Profesör Ahmet Yüksel Özemre'nin farklı değerlendirmeleri vardı.

— Nedir Profesör Özemre'nin görüşü?
— Profesör Ahmet Yüksel Özemre, 1995 yılında İstanbul'da Galatasaray Üniversitesi'nde düzenlenen –sizin de katıldığınız– konferansa sunduğu bildiride toleransın İslamiyet dışı bir paradigma olduğunu belirtmişti. Belki hatırlarsınız. Bu-

nun yerine İslam'da, dinsel vecibeler olarak, adalet, ihsan, merhamet, sabır ve af kavramlarının bulunduğunu söylemişti. Dikkat edelim, biri vecibe, öbürü –duruma göre– gönüllü davranış. Profesör Özemre'ye gönderme yaparak saydığım bu vecibeler, aslında İslam'da toleransın yerini alan erdemler. "Tolerans" olumsuz bir durum karşısında negatif tepki göstermeme davranışıdır. Profesör Özemre, olumsuz durumlar doğrudan İslam'ın temel ilkelerini ilgilendiriyorsa, o zaman Müslümanların davranışlarının farklı normlara uyacağını belirtmişti.

— *Bu farklı normlar neler?*
— İslamî nusûsa –yani dogmalara– veya şeriatın diğer kurallarına aykırı hareket edilirse, İslam ahlakına ve İslam'ın toplum anlayışına aykırı durumlar varsa, müsamaha duruyor. Sadece Müslümanlarda değil, başka dinlerde veya siyasal dogmalarda da durum aynıdır. Profesör Özemre bu gibi olumsuz durumlara katlanmanın, yani bu konularda hoşgörü sahibi olmanın, İslam dışı bir tutum olduğunu belirtmişti.

— *UNESCO'da 1993 yılında yabancı düşmanlığı konusunda yapılan bir sempozyuma "İslam'da Hoşgörü" başlıklı bir bildiri sunmuşsunuz. Bu metniniz daha sonra Paris'te Passages yayınları tarafından 1994 yılında yayınlanan* La Xenophobie – Xenophobia *başlıklı bir kitapta da yayımlanmış. Biraz önce anlattıklarınızı orada da vurguladınız mı?*
— O toplantı bir yandan dinsel köktenciliğin artmasından, diğer yandan İslam düşmanlığının yükselmesinden doğan endişeyi karşılamak için düzenlenmişti. Ben konuşmamda, Mohammed Al Aşmavi'nin, *İslam'a Karşı İslamcılık* başlıklı kitabında, "Allah İslam'ın kutsal bir din olmasını istedi, insanlar ise onu siyasal bir araç olarak kullanmak istediler" ifadesinden hareketle siyasal İslam'ı anlattım. Bunun yanında yabancı düşmanlığının kökenlerinde "İslamofobinin" bulunduğunu söyledim. İslami köktenciliğin tanımını yapmaya çalıştım.

— Nedir bu tanım, paylaşır mısınız?

— Özellikle Batı'da İslami köktencilik denilen şeyin, İslam hukukunu, yani Kuran'ın, şeriatın ve sünnetin egemenliğini sağlamak ve bunları orijinal haliyle toplumun bütün faaliyetlerine aynen yansıtmak olarak tanımlanabileceğini düşünüyorum. Köktencilere göre, "İslam ülkelerinde tüm yasalar İslam hukukuna uygun olmalıdır; böylece Allah'ın emri yerine getirilmiş olacaktır. Şeriat kuralları kullar tarafından tartışılamaz ve değiştirilemez". Bu görüşü savunanlar sadece kendi yorumlarının doğru olduğu düşüncesindedirler. İslam'da reform düşüncesine de karşı çıkarlar ve gerektiğinde şiddet ve teröre başvurmayı geçerli bir yöntem sayarlar. Köktencilere göre Allah'ın kelamı reforma tabi tutulamaz. Ama bunu düşünenler Hazreti Peygamberin, "Kuran'daki her kelimenin 70 ayrı anlamı vardır" sözlerini unutuyorlar. İslam'da reform işte bu farklı ve çağın gereklerini karşılayan tefsirlerdir.

— Tolerans konusundaki kişisel çekincelerinize rağmen UNESCO'da görevli olduğunuz dönemde bir uluslararası tolerans bildirgesinin hazırlanmasına önayak olmuşsunuz. Burada bir çelişki yok mu?

— Görevim çerçevesinde attığım adımlar, her zaman kişisel düşüncelerim ile çakışmamış olabilir. Tolerans ile hoşgörü arasında bir fark var sanıyorum. O konudaki inisiyatifimin ardında bazı tesadüfler de var.

— Anlatır mısınız?

— UNESCO Nezdinde Büyükelçi, Daimi Temsilciydim. Odamda *Le Figaro* gazetesini okuyordum. Bir haber ve üstünde bir karikatür vardı. Karikatürde masa başında biri, ileride yerde bulunan bir çizgiyi gösteriyor ve bunun aşılmasının yasak olduğuna işaret ediyordu. Haberde, Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand'ın ülkedeki yabancıların gittikçe artan sayısını kastederek, "Artık toleransın eşiği aşılmıştır" dediği belirtiliyordu. Yani iş çıkara dayanınca hoşgörünün eşiği yükseltilmekteydi. Mitterand'ın bu sözleri benim hoşgörü kavramı konusundaki düşüncelerimi doğrulamaktaydı.

— Sizin uluslararası tolerans bildirgesinin hazırlanması önerinizin ardında Mitterand konusundaki karikatür mü var?
— Evet, ben Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand'ın "Toleransın eşiği aşıldı" yolundaki demecini gazetede okuduğum sırada telefon çaldı. Dışişleri Bakanlığı Kültür Dairesi Genel Müdür Yardımcısı –şimdi merhum– Büyükelçi Metin Göker arkadaşım beni aramaktaydı. "Bu yıl ekim ayında toplanacak olan UNESCO Genel Konferansı'na, özgün ve ilgi çekici bir öneri sunabilir miyiz? Ne öneririsiniz?" dedi. Ben de hafif alaycı bir sesle "Olur, olur neden olmasın? Örneğin, hoşgörü konusunda bir karar tasarısı sunalım" dedim. Metin Göker fikri beğendi. O dönemde Musevilerin İspanya'dan Osmanlı ülkesine göçü ile ilgili faaliyetler yapılıyordu. UNESCO platformundan yararlanarak, dolaylı da olsa "Osmanlı hoşgörüsü" düşüncesinin anlatılması için zemin yaratmış olabilirdik. "Harika bir fikir, siz bir karar taslağı hazırlayın" dedi arkadaşım.

— Hoşgörü konusundaki karar ve bildiri taslağını siz mi yazdınız?
— Tolerans konusunda da birkaç kitap karıştırdım ve yaklaşık bir sayfalık bir metin yazdım. Sekreteryada Felsefe Bölümü başkanının odasına gittim. Düşünceyi ve hazırladığım taslağı beğendi. Ankara'ya telefon ettim. "Siz ne yaptıysanız makbulümüz, genel konferansa sunun" dediler. Uzatmayayım. Karar tasarısı sunuldu. Genel konferansın ilgili komisyonunda ele alındı. Kısa bir konuşma ile karar tasarısını takdim etim. Kimse ne olduğunun pek farkında değil. Zira, her UNESCO Genel Konferansı'na, harcama gerektiremeyen böyle onlarca karar taslağı sunulur. Bir ara Alman delegesi uyandı ve "Nedir bu, nereden çıktı şimdi bu tolerans?" diyecek oldu. Belli ki talimatı yok.

— Alman neden sorma ihtiyacını hissetmiş olabilir?
— Adam "Alman". Elindeki talimatta "tolerans" yazmıyor. Alman diplomatları genellikle esnek değildir. "Bunu Türkler

sunuyor, acaba Almanya'da yabancı işçilere tolerans göstermemekle mi suçlayacaklar bizi?" korkusu var. İsviçre sefiri olan arkadaşım ile "Sussunlar, işleri karıştırmasınlar, zaten tolerans Almanları pek ilgilendirmez" diye haber gönderdim. İsviçre büyükelçisi UNESCO'daki en parlak diplomatlardandı. Museviydi. Espriyi anlamıştı. Gitti Alman'la konuştu. Baktım, sinsi sinsi gülüyor. Aslında o da tolerans kavramının görece olduğunu savunan biriydi. Karar tasarısı UNESCO Genel Kurulu'ndan aynen geçti.

Rifaa'nın Çocukları

— *2006 yılında Fransız Profesör Guy Sorman'ın yazdığı* Rifaa'nın Çocukları: Müslüman Modernler *başlıklı bir kitabı dilimize aktardınız ve bu kitap Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlandı. Guy Sorman'ın pek çok kitabı arasından neden bu kitabı çevirmeyi yeğlediniz? Rifaa kimdir?*

— Rifaa el Tahtavi, Mısırlı bir din adamıdır. Mehmet Ali Paşa döneminde Fransa'ya gönderilmiş ve Batı'daki bilim ve uygarlığın dinden ödün vermeden Müslüman bir ülkeye taşınabileceği konusuna inanarak, İslam'da modernleşmenin ilk adımlarını atmış. UNESCO yardımı ile yapılan ünlü İskenderiye Kütüphanesi'nin kapısında onu temsil eden bir resmi var. Guy Sorman, –Türkiye'yi de içine alarak– Fas'tan Endonezya'ya kadar, Müslümanların büyük çoğunlukta bulundukları ülkeleri inceledi ve bu kitabı yazdı. Guy Sorman esas itibariyle liberal bir iktisatçıdır. Liberal ekonomik uygulamaların krizlere ve yoksulluğa çare olduğunu düşünür. Kitabındaki tespitlerden biri de dünyada İslam'ın farklı uygulamalarının bulunduğudur.

— *Siz İslam'ın çeşitli veçheleri bulunduğu yolundaki saptamaya katılıyor musunuz?*

— Katılıyorum. Ben Endonezya'da büyükelçilik yaptığım dönemde bunu bizzat gözlemledim. Türkiye'deki Anadolu İslam anlayışının, örneğin Vehhabi İslam anlayışından farklı

olduğunu düşünmekteyim. Allah korkusuna karşı, Anadolu İslamı'ndaki Allah sevgisini ve insancıl açılımı yeğlerim. Vehhabi veya Şii anlayışında yasaklar, cezalandırmalar, uygun sayılmayan davranışlara ilişkin tehdit ve cezalar ön plana çıkıyor. Kanımca Anadolu İslamı'na renk veren öğelerin başında sevgi anlayışı gelir.

— Türkiye'de İslam'ın farklı veçheleri bulunduğu konusunda ittifak yok ama...
— Sünni kesim, İslam'ın tekliğini ve birliğini savunur. Teklik ve birlik olsaydı, dünyada bu kadar farklı uygulama olur muydu? "Farklı uygulamalar cehaletten ileri gelir, yanlıştır" düşüncesine katılamam. Hangi tefsire ve hangi esasa göre yanlıştır? Anadolu İslamı denince aklıma ilk gelenler Yunus Emre ve Mevlana Celaleddin Rumi'dir. Ben babaannemden, inananın kendisine dayatılan dinsel davranış ve anlayış yerine, kendi yorum ve anlayışını oluşturması ve bunu izlemesi gerektiğini öğrendim.

— Guy Sorman, İsrail devletinin ayakta kalamayacağını belirtiyor kitabında. Bu oldukça şaşırtıcı değil mi?
— Evet. Ben kışkırtıcı ve şaşırtıcı düşüncelerden hoşlanırım. Yeter ki gerekçesi bulunsun ve tartışmaya açık olsun. Herkeş kendine göre doğrusunu arasın ve bir sonuca varabilsin.

Siyasetin finansmanı

— Emekli olduktan sonra yayımladığınız kitaplar arasında Siyasetin Finansmanı *başlıklı olanı, sizin genel tipolojinizin dışında gibi duruyor. İlgi alanınızın dışında olan bir konu değil mi bu? Nasıl oldu da bu konuyu incelediniz?*
— Siyasetin finansmanını incelememi bir Paris ziyareti sırasında sayın Bülent Ecevit istemişti. Fransa Senatosu'nda bir konuşma yapmıştı. Benden bu önemli konuya eğilmemi istedi. Siyasetin finansmanı konusunu bu nedenle inceledim, bir rapor yazdım, sonra raporu genişleterek kitap haline getirdim.

— Raporu Bülent Ecevit'e verdiniz mi?
— Verdim. Aradan yaklaşık iki-üç ay geçtikten sonra görüştüğümüzde kendisine raporum hakkında ne düşündüğünü sordum. "Henüz inceleyemedim" dedi. Daha sonra siyasetin finansmanı konusundaki raporumu Sayın Hüsamettin Cindoruk okudu ve beğendi. Kitap haline getirdim. Önsözünü de sayın Cindoruk yazdı.

— Biraz kitabınızın içeriğinden bahsedelim mi?
— O kitap başta Avrupa ülkeleri olmak üzere bazı ülkelerin uygulamalarını inceliyor. Siyasetin finansmanı denetim altına alınmazsa, sermaye odakları para ile siyasete egemen oluyorlar. Bunu engellemek için siyasal partilere ve adaylara yapılabilecek bağışa sınır getirilebiliyor. Bir diğer yöntem de bütçeden siyasal partilere kamu yardımı sağlamak. Bazı ülkeler miletvekili adaylarına vergi iadesi gibi kolaylıklar da tanımışlar. Denetim mekanizmaları da kurulmuş.

— Bizde durum nedir?
— Bizde belirli bir oy yüzdesini geçebilen partilere kamu yardımı yapılıyor. Denetim sistemi tamamen göstermelik ve kağıt üstünde. Son derecede yozlaşmış bir sistemimiz var. Bu yozlaşmayı TBMM'de bulunan siyasal partilerin düzeltmeye niyeti yok. Bütçeden siyasal partilere yapılan yardımların gerçek rakamları konusunda bilgi isteyen dilekçelerime Maliye Bakanlığı cevap vermedi. Oysa bunlar kamuya açık bilgilerdi. Bu konu ülkemizde tabudur.

— Durum nasıl düzeltilebilir?
— Kitabımda öneriler var. Bu söyleşimizin çerçevesi dışına çıkacak kadar ayrıntılı bir konu, isterseniz şimdilik burada bırakalım.

— Birkaç önerinizi kısaca söylemeniz konusunda ısrarcı olsam...
— Sizi reddetmek çok güç. Ama hep bir şeyler eksik kalıyor. Birkaç önerime çok özetle değineyim: Seçim harcamaları için

bir tavan getirilmesi; seçim harcamasının hesabını tutacak ve yargıya karşı sorumlu olacak yeminli sayman sistemi kurulması; harcama tavanının aşılması durumunda seçilenin milletvekilliğinin yargı tarafından iptali; bağış yapanın vergi indiriminden yararlanması ancak adının ve yaptığı bağış miktarının açıklanması; yurtdışından yapılacak bağışların yasaklanması; tüzel kişilerin siyasal partilere veya adaylara bağış yapmasının yasaklanması; adayların seçim harcamalarının bir bölümü için gider iadesi sisteminin kurulması; seçim harcamaları için posta gideri indirimi, vergi iadesi sağlanması; Anayasa Mahkemesi'nin seçim harcamaları denetim mekanizmasından önce bir ön denetim mekanizması kurulması; Anayasa Mahkemesi denetiminin daha kapsamlı hale getirilmesi; parti hesaplarına ve adayların harcamalarına saydamlık getilmesi ve yayımlanması; siyasetçilerin mal varlıklarının açıklanması.

Bülent Ecevit'ten DSP'ye katılma daveti

— Bülent Ecevit'in adı söyleşimizde birkaç kez geçti. Kendisine yakın mıydınız?

— Yakındım diyemem. Birkaç kez evlerine davet edildik. Ecevitler de bir-iki kez geldiler bize. Müşterek dostlarımız var. Sayın Ecevit UNESCO'daki görevimden döndükten sonra beni DSP'ye davet etti. Bundan yaklaşık dört ay sonra, 1995 Ekim ayında, baskın seçim ilan edildi. Seçimlerde aday olmak isteyen memurların görevlerinden istifa edebilmeleri için birkaç günlük zaman vardı. Benim emekliliğime beş-altı ay kalmıştı. O sırada Paris'te bir toplantıya katılmaktaydım. UNESCO'daki büyükelçi arkadaşım Ömer Lütem bana Ecevit'ten bir faks geldiğini söyledi.

— Ecevit size adaylık mı teklif etti?

— Seçimin yapılacağını bana Paris'e faksla haber verdi. Böylece, herhalde seçimlere katılmak istiyorsam, istifa etmem gerektiğine –bunu açıkça talep etmeden– işaret etmiş oluyordu. Ama somut bir adaylık teklifi yapmadı. Ben de mesajda açıklık olmadığı için seçimlere katılmak amacıyla Dışişleri Ba-

kanlığı'ndan istifa etmedim. Daha sonra DSP içindeki tanıdıklarımdan öğrendiğime göre, partide söz sahibi kimseler, bana yer ve sıra bildirerek milletvekilliği teklifinde bulunmaktan vazgeçirmişler Bülent Ecevit'i.

— Yani, size seçilebileceğiniz yerden somut bir öneri getirilmiş olsaydı, seçimlere DSP adayı olarak katılır mıydınız?
— Sanıyorum evet. Katılsaydım, 1995 yılından sonraki tüm hayatım değişmiş olacaktı. Örneğin her yılın yedi-sekiz ayını Gündoğan'da geçiremeyecektim. Parti disiplinine uymak için ödün vermek zorunda kalacaktım. Kim bilir daha neler neler olurdu?

— Örneğin?
— Bilemem. Benim zihnimde DSP konusunda bazı soru işaretleri vardı. DSP'de parti içi demokrasi yoktu ve en ince ayrıntılara varıncaya kadar her şey Bülent ve Rahşan Ecevit tarafından karara bağlanıyordu. DSP üyeleri ve teşkilatı konusunda tek söz sahibi insan Rahşan Ecevit'ti. Bugün geriye doğru baktığımda o partiye katılmamış bulunmamın benim açımdan daha isabetli olduğunu anlıyorum.

— Neden?
— Ben uydumcu biri değilim. Katı parti disiplini benim özgürlük düşüncemi zedeler.

— Siz politik eğilim yönünden sosyal demokrat mısınız?
— Bir sınıfa sokulmam gerekirse, ben liberal sayılırım. Buna ek olarak, toplumsal eşitsizliklerin düzeltilmesi için kamunun müdahele etmesi ve destek bekleyen kesimlere yardım edilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Demokrat Türkiye Partisi

— Ama daha sonra Hüsamettin Cindoruk'un lider olduğu Demokrat Türkiye Partisi'ne kurucu üye olarak katılmışsınız. Hatta başkan yardımcısı olarak görev yapmışsınız. O

parti liberal miydi? Daha açık sorayım, o parti sizin siyasal görüşlerinize uymakta mıydı?
— Demokrat Türkiye Partisi ülkeyi Erbakan - Çiller ikilisinden kurtarmak için kuruldu. Fikir babası Süleyman Demirel'di. Amaç DYP'yi zayıflatarak çıkar ilişkisine dayanan Erbakan-Çiller ortaklığını, koalisyonunu çökertmekti. Ben, Bayan Tansu Çiller'in oportünizminden son derecede rahatsız olan biriyim. Erbakan, başbakan olma karşılığında Bayan Tansu Çiller'in yargı önünde hesap vermesini engelledi. Karşılıklı olarak birbirlerini akladılar. Türk demokrasinin utancı sayarım bu gelişmeyi. Öte yandan, Erbakan'ın partisine Avrupa'dan yollanan bağışlar siyasal partiler yasasına karşı davranışların ne kadar yaygınlaştığını gösteriyordu. Özetle ben, Tansu Çiller ve Erbakan karşısında olan bir siyasal harekete katılmaya hazırdım.

— *Demokrat Türkiye Partisi'nde neler yaptınız?*
— Siyasetin içyüzünü gördüm. Partinin DYP'den kopan 20 milletvekili vardı. Ama o milletvekillerinin sanki parti ile ilişkileri yoktu. Onlar DTP'ye değil, DTP onlara aitti. Zaten Çiller-Erbakan koalisyonu bozulduktan bir süre sonra, sayın Süleyman Demirel DTP'nin misyonunun bittiğini söyledi. O dönemin benim bakımımdan en güzel yanı, fevkalade arkadaşlar edinmem oldu. Bugün de o arkadaşlarla birbirimizi ararız. Ben Genel İdare Kurulu'na dış politika konusundaki görüşlerimi sunardım. DYP'nin eski bakanlarından Tunç Bilget'ten özellikle ekonomi konusunda çok şey öğrendim. Özellikle Tunç Bilget ve eşi Şebnem Bilget DTP döneminin bana kazandırdığı eşsiz bir dostluk oldu.

Terör ve Demokrasi

— *Yayımladığınız yapıtlar arasında bir de* Terör ve Demokrasi *başlıklı kitap var. Üstelik bu çalışmanız 1999 yılında Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırma Ödülü'nü kazandı. Sizin terör konusunda uzmanlığınız var mı? Biraz da bu çalışmanızdan söz edelim mi?*

— *Cumhuriyet* gazetesi bu konuda bir yarışma açmıştı. Ben meslek hayatımda terör olgusu ile birkaç kez karşılaştım. En sevdiğim meslektaşlarımdan biri olan Şarık Arıyak, Avustralya'da bir ASALA teröristinin kurşunları ile can verdi. Onu mezarına kucağımda indirdim. Terörist saldırılardan sonra, bunun özellikle Batı medyasında Türkiye'ye ve Türklere karşı bir saldırı kampanyasına dönüştürüldüğünü gördüm. Bizler de zamanında teröristlerin tehditlerinden nasibimizi aldık.

— *Bu tehditler sizi korkuttu mu? Çalışmanızı engelledi mi? Daha fazla önlem almaya yönlendirdi mi*
— Ben korku hissetmedim. Tehditler çalışmamı engellemedi. Aksine tehdit üzerimde kamçılayıcı etki yaptı. Terör tehdidi altında nasıl davranılması gerektiği konusunda bilgiliydim. Sosyal psikoloji çok merak duyduğum bir alandır. Özel önlem aldığım söylenemez ama dikkatli davrandım. Dış görevde olduğum dönemde korumalarımız vardı. Ama bu korumaları üç yıl boyunca her ayın bir haftasını geçirdiğim Strasbourg'a götürmedim. Brüksel'de korumalarımla ilgili son derecede eğlenceli bir anım var.

— *Anlatır mısınız?*
— Anlatayım da biraz gülelim. Her aklıma geldikçe ben de gülüyorum. Konutumuz ormana elli metre yakındı ve ben hemen her gün yaklaşık yarım saat koşardım ormanda. Korumam da uzaktan beni izlerdi. Bir gün koşu sırasında bana seslendi ve arkamı dönmeden eve koşmamı istedi. Ormanın sınırına gelince bekledim. Baktım bir adamın elini arkasından bükmüş, elinde bir kimlik, adamı getiriyor. "Bu adam siz koşarken ağaçların arkasına saklanıyor ve çalıların ardına gizleniyordu" dedi. Adamın kimliğindeki bilgileri aldık, salıverdik. Belçika güvenlik kuvvetlerine durumu bildirdik. Meğer adam dikizci eşcinselmiş. "Ormanda bir adam koşuyor, bıyıklı biri de onu uzaktan izliyor; bunlar işi pişirirken ben de seyrederim" düşüncesindeymiş.

— Gerçekten komik bir öykü bu. Koruma almadan gittiğiniz Strasbourg'da tehdit edildiniz mi? Korumalarınızı neden yanınıza almadınız?

— Koruma görevlisi daha fazla dikkat çekiyor. Avrupa Parlamentosu'na silahlı olarak giremezdi. Dışarda saatlerce, günlerce beklemesi ise saçmaydı. Oraya sivil plakalı kendi özel otomobilimi bizzat kullanarak gittim. Ermeni karar tasarısının kabul edildiği Haziran 1987 oturumu sırasında tehdit edildim. Avrupa Parlamenterleri de tehdit edildiler ve bunu parlamento kürsüsünden açıkça dile getiren de oldu.

— Fransa'da Ermeni terör örgütlerinin eylem ve tehditleri sona erdi, değil mi?

— ASALA'yı Fransız istihbarat örgütü, kendilerine dokunmadığı sürece koruyordu. Örgütlenmelerine olanak tanıyorlardı. Yunanistan ve Güney Kıbrıs yönetimleri de örgütü desteklediler. Fransa İstihbarat Örgütü'nün şefi emekli olduktan sonra yazdığı bir kitapta Fransa'da yapılan eylemler çerçevesinde bu konuyu anlattı. Bir de Bourget ile Stefanoviç adında iki gazeteci, ortaklaşa yazdıkları *Des Affaires Tres Spéciales* (Çok Özel Olaylar) başlıklı kitapta, Fransız servislerinin Ermeni terör örgütü ile ilişkisini ayrıntılı biçimde anlattılar. Bu kitabın "Ermeniler ile Dostluk Rüyasının Sonu" başlıklı bölümünde, ASALA'nın Fransa'ya da zarar veren eylemlerinden sonra, Fransa'daki ayağının nasıl kesildiğini açıkladılar. Biliyorsunuz, Ermeniler Paris Büyükelçimiz İsmail Erez'i şehit ettiler. ASALA Paris Başkonsolosluğumuzu bastı; Başkonsolos muavinini karnından yaraladı ve bir katibi de öldürdü. Bunu yapanlardan hapiste yatanlar bir süre sonra salıverildi ve bugün Erivan'da yaşıyorlar. Fransız hükümetinin bu konudaki davranışları unutulacak cinsten değildir.

— Hangi davranışlardan söz ettiniz?

— İsmail Erez, Viyana Büyükelçisi Daniş Tunalıgil'den bir hafta sonra, Seine Nehri üzerinde bir köprünün çıkışında otomobilinin içinde şehit edildi. Ben o sırada Ankara'da Per-

sonel Dairesi'ndeydim. Bir hafta kadar sonra çok yüklü bir fatura geldi bize. İsmail Bey'in öldürüldüğü yere ambülans yollanması, cansız bedeninin ambülansla hastaneye taşınması, doktor paraları, havaalanına götürülmesi, özel tabut parası vesaire. Bu faturayı geri gönderelim ve daha ayrıntılı, birim fiyatlı bir belge isteyelim diye önerdim. Genel müdürüm reddetti. O sırada Avusturyalılar, Daniş Tunalıgil'in cenazesini bir bakan refakatinde özel uçakla Türkiye'ye yollamışlardı. Aradaki muamele farkı siyahla beyaz gibiydi. Ben Fransa'nın bu nezaketsizliğini hiçbir zaman unutmadım

— *Sizi terör konusuyla ilgilenmeye bu olaylar mı itti?*
— Ben UNESCO'da iken Türkiye'deki terör olayları artmıştı. ASALA'nın yerini zaten hemen PKK aldı. PKK Paris'teki Türk esnafından ve işçilerden haraç toplamaktaydı. Fransız makamları bu konuda yapılan şikayetlere kulak asmadı. Haraç alma ve örgütün şiddet uygulaması engellenmiyordu. Diyarbakır yakınında bir köyün ilkokulu PKK tarafından basıldı ve öğretmenler öğrencilerin gözü önünde kurşuna dizildi. O zaman bir UNESCO Yürütme Konseyi üyesiyiz. Eğitim, iletişim, basın, bilim ve kültür alanında bir şiddet olayı olduğunda hemen bir basın açıklaması yapan UNESCO Genel Müdürü Federico Mayor'dan bir ses çıkmayınca, Konsey'de söz aldım ve olayı anlattım, teröristlerin amacının öğretmenleri katledip, diğerlerini korkutup kaçırarak Türkiye'nin güneydoğusundaki öğrencileri okulsuz ve öğretmensiz bırakmak olduğunun altını çizdim, terör eylemini kınamasını istedim. Ses çıkarmadı. Israr ettim. Şiddet nereden gelirse gelsin kınadığını beyan etti. Bunu yeterli görmediğimi ve PKK'nın terör eylemini kınamasını istedim. Yeniden şiddeti nereden gelirse gelsin kınadığını yinelemekle yetindi.

— *Öğretmenlerin kurşuna dizilmesini terör olarak nitelememenin ardında ne yatıyor?*
— Terörün tanımı konusunda görüş birliği bulunmaması yatıyor. Terör eylemine de başvuran ayrılıkçı örgütün eylemleri-

nin iç savaş, çatışma veya şiddet olarak tanımlama düşüncesi yatıyor. Örneğin, BBC de terör ve terörist kelimesini çok dikkatli ve az kullanır. İsrail'in terörist dediği Filistinli eylemcilere Araplar terörist demezler. O dönemde PKK örgütünün uluslararası camiada terör örgütü olarak tanımlanması konusunda bir uzlaşma oluşmamıştı.

— Terörün uluslararasında kabul gören bir tanımı bulunsaydı, sizce terör eylemleri duracak mıydı?
— Hayır, durmazdı. Belki daha etkin mücadele edilirdi terörle.

1915 Ermeni soykırımı iddiası

— Sözde Ermeni soykırımı savları konusunda özellikle son beş yılda çok sayıda makale yayımladınız ve konuşmalar yaptınız. Bazı çözümler öneriyorsunuz. Bu konuya ilgi duymanızın nedenleri ve çözüm önerilerinizi ele alabilir miyiz?
— Avrupa Toplulukları Nezdinde Daimi Temsilci olduğum dönemde, Avrupa Parlamentosu'nda, üç yıl süre ile trajik 1915 olaylarına, neden soykırım denilemeyeceğini anlatmaya yönelik yoğun çaba harcadım. O elim olayları oldukça ayrıntılı biçimde inceledim. Sorun soykırım sözcüğünün hukuksal anlamının bilinmemesinden kaynaklanıyor.

— 1915 olaylarına soykırım diyenler neye dayanıyorlar?
— Bir eyleme soykırım denmesi hukuk alanına girer. 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne göre bir kişinin soykırım suçu işleyip işlemediğine ancak yetkili mahkeme karar verebilir. Yetkili mahkeme ise suçun işlendiği ülke mahkemesi veya bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'dir. Parlamentoların, belediye meclislerinin, uzmanların, gazetecilerin ve bireylerin, yetkili mahkeme kararına dayanmadan, bir olayı soykırım olarak nitelemeye hukuken hakkı yoktur. Ama yapıyorlar. Yetkili mahkemenin bir olayı soykırım sayması için, soykırımı diğer suçlardan ayırt eden "özel kastın", yani bir in-

san grubunu tamamen veya kısmen sırf o gruba mensup bulunduğu için yok etme kastının bulunması gerekir. Buna latince *dolus specialis* denir. Naziler, Musevileri sırf Musevi oldukları için öldürdüler ve onlara insanlık dışı davranışlarda bulundular.

— Dünyada yaşayan Ermenilerin çoğunluğu bu olayları soykırım olarak niteliyor. Ermenistan Cumhuriyeti ile Ermeni diasporası soykırımın uluslararası camia tarafından tanınması için çaba harcıyor. Bazı ülkelerin parlamentoları bu konuda kararlar aldı. Fransa Parlamentosu 1915 olaylarını soykırım olarak tanıyan bir kanun kabul etti. Son olarak İsviçre Mahkemesi İşçi Partisi Başkanı Doğu Perinçek'i Ermeni soykırımını inkar ettiği gerekçesiyle mahkum etti. Bosna'daki katliamlara soykırım deniyor. Darfur olayları da soykırım olarak niteleniyor, değil mi?

— Parlamentoların aldığı kararlar hukuki değil, siyasidir. Fransa'nın kabul ettiği kanun da siyasidir. Bosna hükümeti, ülkesinde cereyan eden olaylarda Sırbistan'ın soykırım suçunu işlediği iddiası ile Uluslararası Adalet Divanı'na başvurdu. Divan sadece Srebrenitsa'da öldürülen Bosnalılara soykırım suçu işlendiğine karar verdi. Zira o konuda Eski Yugoslavya Ceza Divanı'nın aldığı, iki kişiyi soykırım suçundan mahkum eden bir karar vardı. Uluslararası Adalet Divanı Sırbistan'ı soykırımı önlememekten sorumlu buldu.

— Uluslararası Adalet Divanı Sırbistan'ı sanki akladı. Dünya kamuoyu Uluslararası Adalet Divanı'nın bu kararını haksız ve yetersiz bulmadı mı?

— Divan, o eylemlerin insanlığa karşı suç ya da savaş suçu olabileceğini de belirtti. Ama bu iki suç Uluslararası Adalet Divanı'nın yetki alanına girmediği için o suçlar konusunda karar alamayacağını vurguladı. Ayrıca, Divan bir eylemin soykırım sayılması için gerekli olan özel kasıt unsurunun kanıtlanması ile ilgili çıtayı çok yüksek tuttu. Özel kasıt öğesi ispatlanmadan her katliama soykırım denemez.

— Bu konudaki bir konuşmanızda etik ve hukuksal sorumluluklardan söz etmişsiniz. Bunlar arasında ne gibi bağ kuruyorsunuz?

— Etik değerlendirme kişiseldir. Bir konuyu inceler, bir sonuca varırsınız. Ahlaki yönden kendinizi veya mensup bulunduğunuz toplumu sorumlu görmek veya görmemek ya da kısmen sorumlu görmek sizin işinizdir. Tarihteki olayların değerlendirilmesi de. Bu konuda bireyin vereceği karar dışardan dayatılmamalı. Zaten dayatmayla, zorla, kimse kimseye bir şey kabul ettiremez. İkincisi, hiç kimseyi bir eylemi şu veya bu şekilde değerlendirdiği için suçlu ilan etmemeliyiz. Düşünceyi ifade özgürlüğü ilkesi egemen olmalıdır. Herkes kendi değerlendirmesini özgürce yapabilmeli ve açıklayabilmelidir. Bunun bir istisnası var. Avrupa Mahkemeleri Musevi soykırımının inkarı konusunda bir istisna getirdi buna. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de o istisnayı kabul etti kararlarında. Ama aynı mahkeme, şok etkisi yaratacak bile olsa düşünceyi ifade özgürlüğünün bulunduğunu vurguladı.

— Türkiye'de durum ne? Ermeni soykırımı oldu diyenler hakkında davalar açıldı, değil mi?

— Orhan Pamuk, Hrant Dink ve başkaları hakkında davalar açıldı. Ben 301. maddenin uygulanma şekli konusunda rahatsızlık duyanlardanım. Hrant Dink'in katledilmesi Türkiye'ye büyük zarar verdi.

— Ermeni ihtilafı konusunda sizin çözüm öneriniz nedir?

— Çözüm, diyalogla bulunur. Çözüm, çocukların ve gençlerin zihinlerine nefret tohumu ekmekten vazgeçmektir. Çekilen acılara da duyarsız olmamak lazım. Ama her iki tarafın acısına da duyarsız kalınmamalı. İşte uzlaşmazlığın ve çözümsüzlüğün kilitlerinden biri budur. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri 1915 olaylarına "mukatele", yani karşılıklı katliam denmiştir. Diaspora Ermenileri ve Ermenistan vatandaşları buna tahammül edemiyorlar. "Nasıl olur da

bu kadar büyük bir Ermeni kıyımına, karşılıklı katliam anlamında mukatele dersiniz?" diyorlar. Ancak, bu aşamada, karşı taraftakilerin dogma haline dönüştürdükleri "büyük felaket"i unutacaklarını, yok sayacaklarını ve buna soykırım demekten vazgeçeceklerini sanmıyorum. Bu durumda, sorunu çözmek istiyorsak, bu konuyu bir kenara bırakarak işe başlamalıyız. Belki Ermeniler de hemen olmasa bile, ileride bir gün bu büyük trajediden zarar görenlerin sadece kendileri olmadığı gerçeğini anlarlar. Belki onlar da tarihin okumak istemedikleri sayfalarının varlığını fark ederler. Ama çok uzun zaman geçmesi gerekecek.

— Yani bu konudaki ilk öneriniz, sorunun bu yanını şimdilik dondurmak. Peki ne görüşülecek? Türkiye ortak tarih komisyonu kurulmasını önerdi. Tarihçiler ne konuşacaklar? Tarihçiler mi karar verecek soykırım yapılıp yapılmadığı hakkında?

— Tarihçilerin görevi, hukukçuların ve yargıçların yerini almak değildir. Tarihçiler, mevcut verileri, belgeleri ve anlatımları ortaya koyarlar. Bu yapılmalı ve her iki tarafın da sunacağı belgeler ve yapacağı yorumlar birlikte yayımlanmalıdır. Türkiye'de, Ermenistan'da ve diğer ülkelerde konuyla ilgilenenlerin incelemesine açılmalıdır.

— Bu "aksi iddia edilemeyecek tarihsel gerçek" iddiasında bulunanları ikna edebilecek mi? Ermeniler ve onları destekleyenler bunu söylüyorlar değil mi?

— İkna süreci uzun sürer. Yerleşmiş bir kanıyı söküp atmak son derecede zordur. Ben, belge değiş tokuşu yapmanın ve bunları yayımlamanın, bir konuda farklı düşünenlerin varlığını ortaya koyması bakımından bir ilk adım olacağını düşünüyorum. Bu belgeler konusunda tarafların görüşlerini ortaya koymaları ve tartışmanın başlatılması da diyaloğa yarar sağlayacaktır. "Aksi iddia edilemeyecek tarihsel gerçek" savı karşısında yüzlerce karşı görüş içeren kitap ve makale var. Bunlar yok sayılmamalı.

— *Ne yapmalıyız? Siz 9 Mart 2008'de* Zaman *gazetesinde yayımlanan bir söyleşinizde Şükrü Elekdağ'ın uluslararası tahkime başvurulması önerisine karşı çıktınız. Neden?*

— Tutarlı karşı görüş ve belgeleri bıkmadan usanmadan ve yolladıklarımıza okutacak kısalıkta duyurmaktan başka çaremiz yok. Zira bu konu başkaları için ikinci derecede olan bir konu. Etrafımızdaki büyük çoğunluğun bu konudaki bilgileri elde etmek için sayfalar dolusu kitap okumaya vakti yok. Soykırımın hukuksal bir kavram olduğunu belirtmeli ve bunun diğer suçlardan farklı olduğunu anlatmalıyız. Buna ilaveten, olayları soykırım olarak niteleyen yerli ve yabancıların bu söylemlerini düşünceyi ifade özgürlüğü altında ele almalıyız. Karşı görüşümüzü açıklamanın da aynı ifade özgürlüğü çerçevesine girdiğini vurgulamalıyız. Sorun esas itibariyle hukukidir. Yetkili mahkeme Soykırım Sözleşmesi'nde belirtilmiştir. Tahkim, ceza hukuku çerçevesine giren eylemlerde mahkumiyet veya beraat kararı veremez. Uluslararası tahkimi önererek bu sorunun çözümünü 1948 Sözleşmesi'nin çerçevesi dışına taşıdığı için sayın Elekdağ'ın görüşüne ve önerisine itiraz ettim.

— *Siz 2 Mayıs 2004 tarihinde* Radikal İki'*de yayımlanan "Hukuk terimi ve siyasal terim olarak soykırım" başlıklı makalenizin sonunda Türkiye Ermenileri ile ilişkiler konusunu da içeren son derecede beğendiğim bir bölüme yer vermiştiniz. Ermeni yurttaşların hem azınlık mensubu, hem de yurttaş olarak yararlandıkları tüm haklardan en ufak bir ayırım yapılmaksızın yararlanmalarının sağlanmasını ve bu konuya özel bir önem ve ağırlık verilmesini önerdiniz. Türk vatandaşı Ermenilerin Türkiye ile Ermenistan arasında bir dostluk köprüsü işlevlerinin bulunduğuna da değiniyorsunuz. Kültürel benzerliklerin, yakınlaşmayı sağlayabilecek bir öğe olduğunun altını çiziyorsunuz. Kültürel temasların artırılmasını istiyorsunuz. Dostluğu, yakınlaşmayı isteyenler, birbirlerine koşulsuz yaklaşmalıdırlar, insan olarak, komşu olarak bizi daha ileri götürebilecek adımları atmaktan kaçınmayalım, di-*

ye yazmışsınız. Makalenize olumlu tepkiler aldınız mı? Bu alandaki diğer önerilerinizi özetleyebilir misiniz?

— Çok olumlu tepkiler aldım. Diğer önerilerimi özetlemeye çalışayım: Çözüm için şiddete başvurmayı reddetmek. Ötekinin varlığını ve farklı düşüncede olabileceğini kabul etmek. Empati. Hasım grup konusundaki imgeyi değiştirmek ve karşı tarafı tüm kötülüklerin kökeni olarak göstermekten vazgeçmek yolunda siyasal irade beyanında bulunmak. Bu iradeyi uygulamaya geçirmek. Partnerlik ilişkisi kurmayı kabul etmek. Geçmiş olaylar konusunda sorumlulukların varlığını kabul etmek. İlk aşamada bunun karşılıklı olmasını beklememek. Buna mukabil ortak sorumluluk konusundaki görüşleri de açıklamak. Ortak bir tarih yazımı komisyonu kurmak. Okul kitaplarını karşı tarafı kötüleyen ırkçı ifadelerden temizlemek. Medyada işbirliğini özendirmek. Kültürel değişim programları gerçekleştirmek. Her iki tarafa mensup düşünürler ve kamuoyunu etkileyen şahıslar arasında toplantılar düzenlemek ve bunları yayımlamak. Karşılıklı ziyaretleri, turizmi teşvik etmek. Sivil toplum örgütleri arasında işbirliğini özendirmek. Ülke yöneticilerinin, aşırı uçtaki grupların saldırılarına uğrama riskine rağmen, uzlaşma konusunda siyasal kararlılıklarını ilan etmeleri. İstanbul'da eski Elhamra Sineması'nın üst katında bundan altı yıl kadar önce, yüz yıl önceki Anadolu'da Ermeni varlığını resim ve büyütülmüş kartpostallar ile anlatan çok önemli ve anlamlı bir sergi gördüm. Beni çok etkiledi. Keşke Türkiye'nin başka kentlerinde de sergilenebilseydi. Bu sergi yüz yıl önce bu topraklarda Osmanlı Türk ve Ermenilerinin çoğunluğunun iyi komşuluk içinde, nasıl birlikte yaşadığını gösteriyordu. Ermeniler ile Türklerin damak zevkleri aynı. Kültür bağları güçlü. Aynı dili konuşuyorlardı. Önce Taşnak ve Hınçakların provokasyonları, sonra zorunlu göç... Yüzyıllardır bu topraklarda birlikte yaşadığımız bir halkın ayrılmak zorunda kalması... Karşılıklı büyük can kayıpları... Bu ortak geçmişi iyi ve kötü yönleri ile, ama soğukkanlılıkla karşılamamız ve özümsememiz gerek. Şimdilik aklıma gelenler bunlar.

— Önemli bir noktaya işaret ettiniz. Bazı Ermeniler can kayıplarının ve zararların karşılıklı olduğunu kabul etmiyorlar ve yaşanan trajedide kendilerine düşen sorumluluğu kabul etmek istemiyorlar. Bu hususlar açık yüreklilikle ve belgelere dayanılarak konuşulabilseydi, sorun belki –yine uzun vadede– çözümlenebilirdi. Karşılıklı özeleştiri yapılmalı düşüncesine katılır mısınız?

— Katılırım. Böylece dogma haline dönüşmüş bulunan tek taraflı tarih yazımı veya okumasının doğru olmadığı da anlaşılmış olur.

Tarih yazımının sübjektifliği

— Bu konuyla bağlantılı olması bakımından tarih yazımının sübjektifliği konusundaki görüşlerinizden de bahsedelim mi biraz?

— Evet, bu görüş tüm hayatım boyunca bana refakat etti. Bu da bir yerde görecelilik kavramı ile bağlantılı.

— Sizi bu görüşe yönlendiren karşılaştırmalı tarih okumanız mı oldu?

— Olabilir. Örneğin, Türk ve Osmanlı tarihini çeşitli kaynaklardan okudum. Tarih yazımı zorunlu olarak bazı tercihleri ve bir seçimi gerektiriyor. Bir despotu korumak ve onun iyi yüzünün de bulunduğunu vurgulamak için kaynak ve belgeler arasından ayıklama yapılıyor. Zira tarihçi, kaçınılmaz olarak bazı moral değer yargılarına, siyasal görüşe ve belki de önyargılara da sahip bir insan. Varsayılan geçmiş ile verilere dayanan geçmiş arasında fark var. Tarihçi boş bir çanta ve beyinle başlamıyor işe. Kendi birikiminin üstüne oturtuyor yazdığı tarihi. İtalyan tarihçi filozof Benedetto Croce, tarih yazımının, düşünceyi de yanında taşıdığını, karşılaşılan karmaşık sorunların, bilmecelerin ancak düşüncenin yardımı ile çözümlenebileceğini, tarihin sadece olayları tarih sırasına göre alt alta yazmak olmadığını belirtmişti. Ben buna görecelik öğesini de ekleyeceğim. Bir verinin hangi bakış açısına göre

ve hatta önyargı ile toplanarak dosyaya koyulduğu ve aynı olay konusunda birbiri ile çelişkili verilerin bulunduğu gerçeğini unutmamalıyız. Bunlardan hangisini, yanlı olduğu gerekçesiyle kenara itebileceğiz?

— *Bu söylediklerinizi biraz önce konuştuğumuz Ermeni tehciri ile de ilişkili, değil mi?*
— Evet öyle. Karşılaşılan güçlük de buradan kaynaklanıyor. Bu nedenle kitaplığımda bulunan ve sık sık bazı bölümlerini okuduğum, David Danto'nun *Analitik Tarih Felsefesi* kitabında ileri sürdüğü gibi, tarih anlatımının esas itibariyle tamamlanamaz olduğunu ve geçmişle ilgili tüm gerçeğin eksiksiz olarak saptanıp söylenemeyeceğini düşünüyorum. Zaten tüm gerçek de uzak olduğum bir kavram. Tarihçiler tarih anlatımı ile ilgili ayıklamalarını yaparken kendi ahlaki, siyasal, dinsel görüş ve inançlarının etkisi altındalar. Tarih kitapları sürekli olarak değişiyor ve yenileri yazılıyor. Meraklısı da yeni bakış açısını alıp okuyor. Her tercih, farklı bir vurgulama demektir. Bir olayın anlatımında sayısız değerlendirme ve yeniden konumlandırma yapılabilir. İleri sürülen görüşlerden hangisinin daha doğru olduğunu saptayacak kesin ölçüt yok. Birçok verinin sahte olduğu daha sonradan yapılan incelemelerden anlaşılabiliyor. Özetle, tarih, dünya adalet divanı değildir. Genç yaşta kaybettiğimiz İstanbul doğumlu Stefanos Yerasimos dostum, soykırım savları konusunda yazdığı bir makalede tarih ve hukuk konularına değinmişti.

— *Evet, siz de konuşmalarımızdan birinde bundan söz ediyorsunuz. Ne demişti Yerasimos?*
— Özetle şöyle demişti: "Hukukun amacı bir şeyi kanıtlamak, tarihin ise izah etmektir. Hukuk yargılar, oysa tarih değer yargısından uzak durur. Tarihin temel amacı, bir neden sonuç ilişkisi içinde olayları, gerçeklere mümkün olduğu kadar yaklaşarak göz önüne sermek ve değer yargısını okuyucuya bırakmaktır. Tarih yazımı hukuk kavramlarını kullanmaz. Tarih hukukun yardımcı öğesi, bir alt dalı değildir. Başka bir

deyişle, hukuksal endişelerden ve art düşüncelerden bağımsız bir tarih yazılması gerekir. Bunun için de bugünün değerlerini ve kavramlarını tarihin çeşitli dönemlerine mal etmekten kaçınmalıyız. Roma uygarlığını köleci bir topluma dayandığı için kötülemek, Osmanlı tarihinde yeniçeri devşirme sistemine ya da padişahların kardeşlerini ortadan kaldırması olayına karşı rahatsızlık duymak gibi." Benim tarih konusundaki görüşlerimi bundan daha iyi anlatan bir söylem olamaz.

Azınlık - çeşitlilik

— Yazdıklarınız arasında azınlıklar, çeşitlilik, çeşitliliğin yönetişimi, kültürel haklar gibi konular öne çıkıyor. Bu konulara ağırlık vermenizin özel bir nedeni var mı?
— Önceden planlanmış bir programım yoktu. İnsan hakları ihlallerine karşı duyarlıyım. Hakçalık öne çıkardığım bir değer. Ayrıca, Türkiye'de azınlık konusunun –içerik yönünden– bir şekilde çözüme bağlanmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu konu ülkemizde tabu haline dönüştürüldü. Devletin kurumlarının azınlık sorununa bakışı 1920'lerin kalıbı içine sıkıştı. Oysa, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana azınlık kavramında önemli gelişmeler oldu. Biz ayak uydurmadık. Ayrıca, Lozan Anlaşması'nın Gayrimüslim Azınlıklar bölümünün sözüne ve ruhuna tam olarak uymadığımız kanısındayım.

— Neden?
— Çok halklı Osmanlı Devleti'nden, ulus-devlet modelini benimsemiş olan Cumhuriyet düzenine geçtik. Hatta, bugünkü anlamda Türk ulusunun oluşturulması, ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirildi. Bu "tek devlet, tek ulus" sistemi, Fransız modeline çok benzer. Yurttaşların eşitliği ilkesinden hareket eder. Farklı gruplara pozitif ayrımcılık yapılmasına cevaz vermez. Farklı dil, din ve etnik kökenli yurttaşlara evrensel insan haklarına ilişkin normlar uygulanarak güvence sağlanması öngörülür. Fransa sorunu böyle çözmeye

çalıştı. Lozan Anlaşması'nın Gayrimüslim Azınlıklar başlığı altında toplanmış olan 37-45 maddelerinin içeriği sadece gayrimüslim azınlıkları değil, tüm yurttaşları ilgilendiriyor. Bir insan hakları senedi gibidir bu maddeler.

— *Siz Cumhuriyet döneminde yaşanan Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olaylarının Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan Lozan ruhuna aykırı olduğunu belirtiyorsunuz bir makalenizde. Açıklar mısınız?*
— 6 Eylül 1955 günü motorlu trenle Ankara'dan İstanbul'a geldiğimde öğlenen sonra çıkan *İstanbul Ekspres* gazetesinin Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı yolunda bir haber yayımladığını gördüm. Korkunç 6 - 7 Eylül olaylarını bu haber tetikledi.

— *O trajik olayların birebir tanığı oldunuz, neler gördünüz ve hissettiniz? Çok üzücü bir tablo olmalı...*
— Evet, çok üzücüydü. Bir kısım kışkırtılmış halk gayrimüslim vatandaşların evlerine saldırdı, işyerlerini yağmaladı. Bu arada bazı kiliseler ve mezarlar tahrip edildi. O gece gördüğüm manzarayı unutamam. Beyoğlu'nda tüm caddeler lime lime edilmiş kumaşlarla kaplıydı. Yağmalanan işyerlerinden veya konutlardan alınan buzdolapları ve başka ev eşyaları otomobillerin arkasına bağlanmış, yollarda sürükleniyordu. Cumhuriyet Türkiyesi, tarihinin en karanlık günlerinden birini yaşadı. Bu barbarca taşkınlığı harekete geçirenlerin ardında devletin bazı servislerine mensup kişilerin bulunduğu daha sonra açıklandı. Hasan Pulur, kendisi ile yapılan *Olaylar ve İnsanların Peşinde Bir Ömür* adlı nehir söyleşi kitabında bu olaylardan uzun uzun bahsetmiş.

— *Sizce 6-7 Eylül 1955 olaylarını devletin istihbarat güçleri mi organize etti?*
— O dönemde *İstanbul Ekspres* gazetesinin yazı işleri müdürü olan Gökşin Sipahioğlu 1990'lı yıllarda bana kendisinin de bazı kaynaklar tarafından kullanıldığını söyledi. Olayın

komplo veçhesi bir yana bırakılsa bile, sokaklara dökülen ve yağmaya katılan insanların gözlerindeki nefret kıvılcımları insanlık adına çok düşündürücüydü. Bu olaylar ve taşkınlıklar derin bir ezilmişliğin ve nefretin sonucunda mı ortaya çıkmıştı? Bu şiddet kültürünün kaynağı neydi? İnsanlar hiç tanımadıkları, farklı dine mensup yurttaşlarına nasıl olur da böylesine hınç duyabilirlerdi? Bu durum, toplumun belleğine kazınmış olan derin bir acının, nefretin dışavurumu muydu? İnsanlar içlerinde böylesine gizli bir nefretle mi yaşıyorlardı? Ailemin bana aşıladığı insan sevgisi, okulda, üniversitede öğretilen insanlık ilkeleri toplumumuza yerleştirilememişti. Sürekli olarak öne çıkardığımız Lozan Anlaşması kuralları sadece kağıtta mı kalacaktı? İnsanlarımıza birlikte yaşamanın uyulması gereken temel kurallarını, birlikte yaşama kültürünü neden aşılayamadık? Bu soruları hayatımın her döneminde kendi kendime sordum.

— Alman Körber Vakfı'nın Almanya'da düzenlediği, şiddet konusunu ele alan bir toplantıya açılış konuşmacısı olarak katılmışsınız. O konuşmanızda 6-7 Eylül 1955 olaylarından söz ettiniz mi?

— Hayır, etmedim. Benim konuşmam genel anlamda şiddet kültürü ile ilgiliydi. Ayrıca, kendi toplumum açısından beni son derecede rahatsız eden bir konuyu, şiddet kültürü örneği olarak dile getirmek istemedim.

— Bu geçmişle yüzleşmekten kaçmak sayılamaz mı? 6-7 Eylül olaylarında bazı gayrimüslim vatandaşların kaderi sizi çok etkilemiş anladığım kadarıyla. Bu yarayı deşerek içindeki irini boşaltmak daha sağlıklı olmaz mı?

— İlerisi için daha sağlıklı olabilir. Ama bunu yabancı bir ülkede değil, kendi ülkemde, kendi toplumumla yapmayı yeğlerim. Bireysel bir örnek de olsa 6 Eylül gecesi arkadaşlarım olan iki Ermeni ve bir Rum ailesinin yanına koştuğumu söylemeliyim. Kendilerine yardım etmek istedim. Yüzüme korku dolu ifadelerle bakıyorlardı. Büyük bir şok geçirmekte-

diler. Linç edilmekten, evlerinin yağmalanmasından, yakılmasından korkuyorlardı. 6 Eylül gecesi, Kurtuluş'ta oturan o ailelerden birinin evine ben oradayken saldırmak isteyenler oldu. Evler dışardan işaretlenmiş. Kapının önüne çıkarak çapulcuları kovdum. O yurttaş-arkadaşlarımın hepsi can ve mal korkusuyla başka ülkelere göçtüler. Teması kaybettik. Belleğimde kalan, son görüşmemizde gözlerindeki sorgu dolu, hüzünlü, şaşkın, bitkin, çaresiz ifadeydi. Bu bakışları hiç gözümün önünden gitmiyor.

Varlık Vergisi

— Bir de Varlık Vergisi olayı var.

— Varlık Vergisi daha eski. Sanıyorum 1944 yılında salınmıştı. Sözünü ettiğim 6-7 Eylül olaylarında, babam bana hüzünlü gözlerle Varlık Vergisi dönemini hatırlattı. Babam, Varlık Vergisi döneminde Emlak ve Eytam Bankası'nın Eminönü Şubesi'nde çalışıyordu. Emlak Bankası, Varlık Vergisi tokadını yiyen gayrimüslim vatandaşların taşınmaz mallarını ipotek ediyor, salınan Varlık Vergisi'ni karşılamaları için borç veriyordu. Salınan yüklü verginin tebliğ tarihinden başlayarak 15 gün içinde ödenmesi istenmekteydi. Malı olmayanlar ve vergiyi ödeyemeyenler Aşkale'ye çalışma kampına gönderilecekti. Babam o dönemde akşamları eve üzüntüyle döner ve borç almak isteyenlerin –taşınmaz malları çok daha değerli olmasına rağmen– önerilen miktarları kabul etmek zorunda kaldıklarını üzüntü ile annesine anlatırdı. Ben de duyardım. Bazen ipotek karşılığı alınan bu borçlar, salınan vergiyi ödemeye yetmediği için o insanların yine de Aşkale çalışma kampına sürüldüklerini de sonradan öğrendim.

— Ama Türkiye Cumhuriyeti de Almanya'dan veya Alman işgalindeki ülkelerden kaçan Yahudilere, özellikle öğretim üyelerine kapısını açmış. Bir çelişki yok mu burada?

— Büyük çelişki var. O dönemde hükümet, büyük olasılıkla İngilizlerin de baskısıyla Yahudiler'in Türkiye'den Filistin'e

transit geçmesine kolaylık gösteremedi. Romanya'dan İstanbul'a gelen mülteci dolu Struma Vapuru'nun uzun bir bekleme sonunda Karadeniz'e geri gönderilmesi ve orada batırılması trajedisi var. Yine de Türkiye'de tanıdığı ya da akrabası bulunan bazı varlıklı aileler Türkiye'den transit geçmeyi başarabilmişlerdir.

Kültürel haklar

— Siz, azınlık konusundaki hukuksal-kavramsal tıkanıklığın, daha fazla kültürel hak ve çeşitliliğin tanınması ve korunması yoluyla aşılabileceğini ileri sürüyorsunuz. Emekli olduktan hemen sonra yazdığınız ilk kitabın başlığı Kültürel Haklar: Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye Hakkında Bir Model Önerisi. *1996'dan bu yana konu hâlâ güncel ve gündemde. Siz örneğin Kürt kökenli yurttaşların sorunlarının azınlık statüsü tanınarak değil de kültürel haklar çerçevesinde çözümlenebileceğini mi düşünüyorsunuz?*

— Sorunların çözümünün başında iş ve aş gelir. Bunu kimlikle ilgili haklar izler. Ben sorunlara pragmatik çözüm ararım. Anayasa Mahkememizin kararlarının da gösterdiği gibi azınlık konusunda tıkanıklık mı yaşıyoruz? Ben bu tıkanıklığı çeşitlilik kavramı ile aşmaya çalışırım. Yani sadece kültürel hakların verilmesi söylemi yetmiyor. Zira kültürel hakların tanımı da yapılamadı. Kültürel haklara uluslararası literatürde "gevşek hak" anlamında "soft rights" da denir. Kültürel hakların kapsamı konusunda uzlaşma da sağlanamadı uluslararası camiada.

— 1996 yılında İstanbul'da TESEV ile UNESCO'nun işbirliği ile çokkültürlülük konusunda bir toplantı düzenlemesi söz konusu olmuştu. Bu toplantı yapılamadı, öyle değil mi?

— UNESCO'da Toplumsal Bilimler Bölümü'nün başında son derecede değerli bir bilim adamı olan Ali Kazancıgil bulunuyordu. Onun da yardımı ile çokkültürlülük konusunda bir toplantı düzenledik. Bir sürü yabancı uzman ve Türk

akademisyen katılacaktı. Ben de konuşmacılardan biriydim. Toplantıdan bir gün önce İstanbul vali yardımcısı toplantıyı düzenleyenlerden tanınmış bir işadamına telefon etmiş ve çokkültürlülük konulu bu toplantının yapılmasına sıcak bakmadıklarını sohbet çerçevesinde belirtmiş. O işadamı beni aradı ve görüşümü sordu. Ben toplantının yapılacağından Dışişleri Bakanlığı'nın, yani hükümetin haberi olduğunu ve kamu otoritesinin buna karşı çıkmadığını belirttim. "Bu dolaylı baskı denemesine boyun eğmeyelim" dedim. Türkiye üniter bir devletti. Ama ulusumuz içinde değişik kültürler vardı. Ele alınmak istenen konu günceldi ve yasak değildi. İşadamı yarım gün düşündü ve Taksim The Marmara otelinde yapılacak halka açık toplantıyı yapmama kararını aldı. İşadamı, konuşmacıların bir başka otelde, kapalı bir toplantıda bir araya gelerek görüş değiş tokuşunda bulunacaklarını söyledi.

— *Sakıncası yok ise söyler misiniz, kimdi o işadamı?*
— Kendisinden izin almadığım için adını açıklamak istemiyorum.

— *Ne oldu sonra?*
— The Marmara Oteline gelen dinleyiciler geri döndüler. Hükümetin bu toplantıyı engelleme talimatını verip vermediğini araştırdım. Yoktu böyle bir talimat. En azından Dışişleri Bakanlığı bu engellemeden habersizdi. Çokkültürlülük terminden ürken bazı odaklar, bir vali yardımcısı vasıtasıyla vazgeçirme denemesi yapmışlardı. Toplantıya katılan yabancı bilim adamları şaşırdılar ve ülkede düşünceyi ifade özgürlüğünün kısıtlandığı kanısı zihinlerine yerleşti. Üzülmemek mümkün değil. Bundan Türkiye zarar gördü tabii.

— *Ama siz pes etmemişsiniz. 1996 yılında* Kültürel Haklar, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi *başlıklı kitabınızı yayımladınız. Size bu konuda baskı yapıldı mı?*

— Hayır. Bana hiçbir baskı yapılmadı. Sanıyorum yayıncı da kendini güvence altına almak için kitabı basmadan önce bazı makamlara okuttu. Aksine, benim verdiğim bazı uygulama örnekleri pek çok gazeteci tarafından olumlu uygulamalar olarak gazetelerde yer aldı.

— Bu kitap tükenmiş. Korsan baskıları yapılmış. Ben bir kopyasını güçlükle bulabildim. Güncelleyerek yeniden yayımlamayı düşünür müsünüz?
— Kitabı güncelleyerek yeniden yayımlamaya vaktim yok. Ayrıca bu konu benim için artık yeni değil. Gene de, şimdi yazarsam kitabın çok daha kapsamlı olacağının bilincindeyim.

— Gazeteleri tararken, 3 Temmuz 1996 tarihli Milliyet *gazetesinde, sizin sözünü ettiğimiz toplantıda Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi için Fransız modelini önermeyi düşündüğünüzün kayıtlı olduğunu gördüm. Resminizi de basmışlar. Kültürel haklar konusunda yazdığınız kitabın da yayımlanmak üzere bulunduğu ve sizin, ülkenin bütünlüğüne sahip çıkılması gerektiğini, ancak iç barış için orada oturan Kürt kökenli vatandaşların konuştukları Kürt dillerinin tanınması icab ettiğini, bu dillerin Kirmancı, Zazaca, Sorani ve Gorani olduğunu belirttiğiniz yazılı.*
— Evet. O dönemde bir gazetecinin benimle yaptığı o röportajı hatırlıyorum. Ana dilin öğrenimine olanak tanınmasını, üniversitelerde kürsü kurarak lisansüstü çalışma yapılmasını önermiş ve bu konuda Fransa'nın uygulamalarına değinmiştim. Ana dilde eğitim ile ana dilin öğrenimi arasındaki farkın altını çizmiştim. "Türkiye Fransa modelini uygulasın" demedim. Her ülkenin koşulu farklıdır. Sadece azınlık sorunsalına yaklaşım konusunda Türkiye ile Fransa arasında o dönemde paralellik vardı.

— Vardı dediniz. Şimdi yok mu o paralellik?
— Fransa'nın yaklaşımı çok daha esnekleşti.. 2008 yılında bazı gelişmeler oldu. Fransız Parlamentosu Academie Fran-

çaise'in karşı çıkmasına rağmen, anayasada değişiklik yaptı. Fransız yurttaşlarının konuştuğu tüm diller resmen Fransa dilleri olarak tanındı. Şimdi, Katalan, Oksitan, Korsika, Bask, Alzas ve denizaşırı Fransa toprakları dilleri de bu çerçeveye alındı. Belki biraz abartılı ama galiba toplamı 75 dil. Aslında ben ülkede konuşulan tüm lehçelerin bir kültürel zenginlik olarak kabul edilmesinde, incelenmesinde, öğrenilmesinin özendirilmesinde yarar görürüm.

— *Ne gibi yarar görüyorsunuz?*
— Kamu, ülkede konuşulan bir yerel dili öne çıkarıp bir başkasını yok sayamaz. Ülkemizde ortak payda Türkçedir. İsteyen özel olarak istediği dili ve lehçeyi kendi olanakları ile öğrensin ve istiyorsa konuşsun. Ancak, dilekçe verecek ise, bu Türkçe olmalı. Sağlık ve belediye hizmetlerinde, Türkçeyi öğrenmemiş olanlara çeviri hizmeti sağlanabilir. Yargıda bu çevirinin sağlanması zaten Lozan hükmüdür.

— *Siz Türkiye için nasıl bir çözüm öneriyorsunuz? Bu aktüel konuda çok sayıda makale yazdınız ve konuşma yaptınız. Kitabınızda önerdiğiniz model neydi? Özetleyebilir misiniz?*
— Türkiye'de karşılaşılan sorunların bir bölümünün çözümü için çeşitliliğin tanınması, korunması ve geliştirilmesi çerçevesini kullanabileceğimizi düşünüyorum. Bu bağlamda Avrupa İnsan Haklarını ve Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi kuralları çerçevesinde çözümler geliştirebiliriz. Özellikle düşünceyi ifade özgürlüğü alanında. AİHM'nin aldığı kararlarla oluşturduğu yorumlar buna dahil edilmeli. Önerim Fransa'nın uyguladığı modelden esinleniyor. Uygulanacak model, her şeyden önce ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğüne aykırı öğeler içermemelidir. Burada, ulus terimini anayasal vatandaşlık anlamında kullanıyorum. Yani vatandaşlık bağlamında Türklükten söz ediyorum, etnik Türklükten değil.

— *Başka somut önerileriniz var mı?*

— Bir başka önerim, ülkemizde vatandaşların azınlık-çoğunluk kategorilerine ayrılmamasıdır. Ana dili farklı olan yurttaşlar, isterlerse yerel ya da bölge dillerini özel kurslarda öğrenebilmelidir. Ana dillerinde gazete, kitap yayımlamaları engellenmemelidir. Bu yurttaşlar Lozan'da öngörüldüğü gibi dillerini her ortamda kullanmakta özgür olmalıdırlar.

— *Bunlar zaten sağlandı değil mi?*
— Evet. Ancak özel kurs açanlar talep yokluğu nedeniyle iflas ettiler. Yöre halkı ana dilini evde ve mahallede öğreniyor zaten. Kimi Kürt kökenli düşünürler ve eğitimciler okulda Kürtçe eğitimin kabul edilmesini önerdiler. Ben de kendilerine önce şunu sordum: "Hangi Kürtçeyi istiyorsunuz? Kırmancı mı? Zazaca mı? Soranice mi? Goranice mi?"

— *Saydıklarımız Kürtçe'nin farklı lehçeleri, şiveleri mi?*
— Bu dilleri konuşanlar birbirlerini aşağı yukarı anlasalardı farklı şive derdim. Ama Van'da konuşulan Kırmancıyı bile Diyarbakır Kırmancısını konuşan kişi tam olarak anlamıyor. Peki, buna şive diyelim. 2007 sonunda Heinrich Böll Vakfı'nın Diyarbakır'da düzenlediği toplantıda Kürtçe yerine Kırmancı, Zazaca dedim diye bazı dinleyiciler bana kızdılar. Kürtçe demeyerek Kürtleri bölmeyi amaçlamaktaymışım!

— *Radyo ve televizyonda yerel dillerin kullanılmasına yeşil ışık yakıldı değil mi?*
— Radyo ve televizyon yayınları yapılıyor

— *Kültürel açılımlar konusunda başka önerileriniz var mı?*
— Üniversitede lisansüstü öğrenim ve araştırma yapan Kürt Dilleri Enstitüsü kurulmasından yanayım. Yerel yönetimlerde ve örneğin sağlık hizmetlerinde Türkçe konuşmayan yurttaşların verilen hizmetten yararlanabilmeleri için çeviri sağlanmalıdır. Türk dilinde bulunmayan harflerin bazı ilan ve davetiyelerde ve kitaplarda, Kürtçe gazetelerde kullanılması hakkında cezai kovuşturma yapılmasının gereksiz ger-

ginlik yarattığı görüşündeyim. İsteyen ana babalar, çocuklarına yerel dilde kullanılan adları vermekte özgür olmalıdır. Güven duygusu sağlanırsa başka açılımlar da düşünülebilir. Ancak bu açılımların ülkenin anayasal yapısına ve birliğine zarar vermemesi lazımdır. Bizim anayasamız federal bir yapı öngörmüyor.

— Güven sağlanırsa demokratik açılımlar da artar düşüncesinde misiniz?
— Paylaşım isteyen güven sağlar. Güven artınca, istikrar güçlenir. Kamu kaynaklarının paylaşımı da daha hakça olabilir. Özgürlükler artar. Müsamaha eşiği yükselir.

— Milli Eğitim sistemine bağlı okullarda ana dilde eğitim, iki dilde eğitim taleplerinin karşılanması mümkün olabilir mi?
— Ben Türkiye bağlamında ana dilde eğitim değil, ana dilin öğrenimi terimini kullanıyorum biliyorsunuz. Türkçeye ilaveten yerel dilde eğitimin bugünkü koşullarda mümkün olduğunu sanmıyorum. Yerel dilin öğrenimi ise mümkün.

— Kürtçenin eğitim dili olması talepleri uygun görülürse, örneğin Lazca, Gürcüce, Arapça için de aynı yönde taleplerle karşılaşılacağı bir sakınca olarak ileri sürülüyor. Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin 2002 yılında düzenlediği Avrupa Sürecinde Dil Hakları konulu konferansa bir bildiri sundunuz. O konferansta da bu talepler dile getirilmiş.
— Evet, örneğin Lazca konusunda bir bildiri sunuldu. Hrant Dink de toplantıdaydı ve Kürtçe için ayrıcalık istenmesini haklı bulmadığını belirtmişti. Resmi dil yanında bir yerel dilin –isterseniz azınlık dili ister başka bir şey deyin– eğitim dili olarak tanınmasının büyük teknik güçlükleri var. Her konuda ders kitabı yazımı, bu kitapların ülkenin eğitim programları ile uyumunun sağlanması, o dillerde Milli Eğitim Bakanlığı standartlarında öğretmen yetiştirilmesi, bunu sağlamak için Eğitim Fakültesi kurulması, ülkenin hangi yöresinde, hangi kentte eğitim verileceği, o dilin hangi ağzında

eğitim yapılacağının kararlaştırılması, ayrımcılık yapılamayacağına göre diğer yerel diller için de aynı düzenlemelerin yapılması... Bunun gerektireceği muazzam masrafı tahmin edebiliyor musunuz?

— *Yani sizin itirazınızı ilkesel değil. Uygulamadaki güçlükle ve bunun gerektirdiği harcamayla mı ilişkili?*
— Belki, buzdağının görünen ucudur benim bu yaklaşımım. Tekrar edeyim. Biz üniter bir devlet yapısına sahibiz. İlke olarak Türkçeye ek olarak bir başka yerel dilde eğitimden yana değilim. Yanlış anlaşılmasın, bir başka dili öğrenmenin yasaklanmasından söz etmiyorum. Eğitim dili Türkçe olmalı diyorum. Arada büyük fark var. Türkiye'de yapılan anketler de toplumun büyük çoğunluğunun Türkçe dışında bir dilde eğitim verilmesine karşı olduğunu gösteriyor. Ama öğrenime karşı değil halk. Ayrıca, yerel yönetimlerde yurttaşın çıkarına olan hizmetler, sağlık hizmetleri aynı çerçeveye konulabilir. Üniversitede farklı dilin yapısını, edebiyatını ve kültürünü inceleyen enstitüler açılabilir. Lisansüstü programlar yapılabilir.

— *Sizinle bu söyleşiyi bitirmekte olduğumuz şu günlerde, Türkiye'de Kürt açılımı ve demokratikleşme konusunda çalıştaylar ve anketler düzenleniyor. Bir meslektaşınız, emekli Büyükelçi Ümit Pamir,* Milliyet *gazetesinde yayımlanan bir demecinde, Türkiye'de bir referandum yapılarak önce vatandaşların kendi etnik kimliklerini belirtmelerini, daha sonra da kendini Kürt olarak tanımlayanlara ikinci bir soru sorulmasını ve Türkiye'den kopmayı isteyip istemediklerinin öğrenilmesini, kendilerini Kürt olarak tanımlayanların üçte ikisi ayrılma lehinde oy kullanırlarsa, bunun aşamalarının konuşulmasını, örneğin önce eyalet sistemine geçilmesini öneriyor. Yavaş yavaş bağımsızlığın da gündeme gelebileceğini belirtiyor. Bu alanda çok şey söylendi ve değişik öneriler getirildi. Ancak, NATO'nun yeni vizyonunu tasarlayacak 12 akil adamdan biri olarak seçilen meslektaşınızın bu önerileri konusunda ne düşündüğünüzü sormak istedim.*

— Sayın Pamir'in bu demecini *Milliyet* gazetesinde ben de okudum ve doğrusunu isterseniz çok şaşırdım. Sayın Büyükelçi Ümit Pamir deneyimli bir meslektaşımdır. Söyledikleri bence o kadar tutarsız ki, bu sivri çıkışını insanları düşünmeye yönlendirmek için yapmış olduğunu sanıyorum.

— Tutarsız saydığınız düşünceleri neler? Emekli Büyükelçi Pamir demecinde "Referandumda bütün Türkiye halklarına şu soru sorulmalıdır: Kendinizi nasıl telakki ediyorsunuz? Türk mü? Kürt mü?" demiş. Siz UNESCO konusunda yazdığınız kitapta "halkların hakları" terimine karşı çıktığınızı da belirtmiştiniz. Bu durumda ne söyleyeceksiniz?

— Sözünü ettiğimiz demeç, uygulanması olanaksız ütopik görüşler içeriyor. Türkiye Cumhuriyeti üniter bir devlet. Oy oranı yaklaşık yüzde 6-7 olan bir grubun bir bölümü, farklı bir anayasal düzen, bir federasyon veya konfederasyon istediği için, yurttaşların geri kalanı mevcut anayasal sistemi değiştirir mi? Hiç sanmam. Bu durumda, terör tehdidi ile, dağa çıkma tehdidi ile sonuç mu alacaklar? Böyle mi sağlayacaklar bu rejim değişikliğini? Bunun yapılamayacağını aklı yerinde herkes bilir. Tüm "Türkiye halklarını" kapsayan bir referandum yapılacak ve "Türk müsün? Kürt müsün?" diye mi sorulacak? Türk vatandaşlarının başka alt kimlikleri de var. Bunlar arasında da o alt kimliği üst kimliğe çıkartmak isteyen ayrılıkçılar da olabilir. Neden onlara da soru sorulmuyor? Bu ilk soruyu izlemesi önerilen ikinci soru ise "ayrılmak isteyip istemediklerini" sormak olacakmış. İnanamıyorum. O ayrılmak isteyenler, başka ülkeye mi gidecekler? Yeni Mahmur kampları mı kurulacak? Hayır, gitmeyecek iseler, toprak mı alacaklar Türkiye Cumhuriyeti'nden? Ülkemiz toprakları üzerinde yeni bir devlet mi kuracaklar? Kendisini Kürt sayanların üçte ikisi ayrılmak isterse, gerisi düşünülürmüş. Neye dayanıyor bu üçte iki oranı? Ciddi olalım diyeceğim. Böyle bir öneri ve yöntem Türkiye'yi parçalamaya yönelik bir düşünce çerçevesine girer. Kesinlikle karşıyım. Ben meslektaşım Ümit Pamir'in de Türkiye'nin bölünmesine karşı çıkacak ki-

şiler arasında bulunduğuna inanıyorum. Bu nedenle, –tekrar edeyim– öne çıkardığı seçeneğin gerçekten absürd yanının insanları çeşitli olasılıkların sonuçları hakkında daha iyi düşünmeye sevketmeye yarayacak bir şok etkisi yaratmaya yönelik olduğunu sanıyorum.

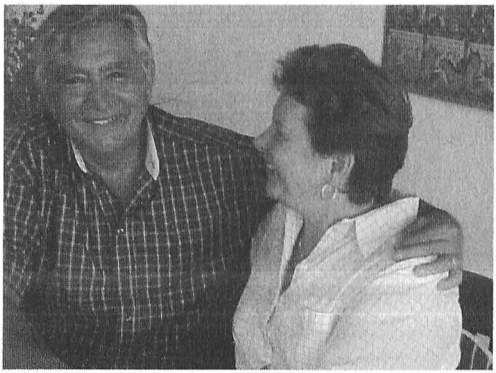
— Ama Pamir'in önerileri yönünde düşünenler de var. Siz Pamir'in önerdiği türden bir referanduma karşı mısınız? Çözüm nedir sizce?

— Kesinlikle karşıyım. Halkların, özellikle eğitim düzeyinin düşük olduğu grupların referandumlarda rasyonel davranmadıkları, dinsel, psikolojik, ekonomik, aşiret düzeni gibi sosyal başka faktörlerin kararları etkilediği sosyoloji bilimi tarafından saptanmış bir olgu. Ülke bütünü içinde yaklaşık yüzde 6-7 oy ağırlığı bulunan bir toplumun, bu oyu ile geri kalan yüzde 90'dan fazla yurttaşın iradesini tersyüz etmesi düşünülemez. Bakın, işin sonunda ülkenin üniter yapısını değiştirmeyi öngören böyle bir öneri, demokratik her ülkede, demokrasi kuralları ile çözümlenir. Demokrasiyi işletelim. Halkın büyük çoğunluğu rejimi değiştirmek istemez ise, bu gerçekleşemez değil mi? Bunun yanında, daha önce de söyledim, Avrupa İnsan Haklarını ve Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'nin getirdiği temel ilkeler var. Bunları eksiksiz uygulayalım. Ülkede demokrasiyi geliştirelim. Ülke yurttaşları arasındaki çeşitliliği törpülemeyelim. Aksine bunun bire zenginlik olduğunu içtenlikle kabul ederek gelişmesine katkı sağlayalım. Geçmiş yıllardan gelen dışlanmışlık psikolojini onarmak için daha fazla çaba gösterelim ve kucaklayıcı olalım. Ülkenin güneydoğusu dahil, geri kalmış bütün bölgelerinin kalkınması için daha fazla kaynak ayıralım, tercihler sağlayalım. Güneydoğuda kurulacak barajlar ve akıllı sulama sistemleri ile oradaki insanların refahını artırabiliriz. Geri kalmış bölgelerdeki eğitim düzeyini ve kalitesini yükseltebiliriz. Bütün bunları başarabilecek güce ve akıla sahibiz. Çözüm bölünme değil, çeşitliliği kabul ederek kaynaşmadır.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Damla Damla Hayat...

Bence doğanın tümü "mükemmel dengenin" esasını oluşturuyor. Sözünü ettiğim denge, başlayanın, bitenin, var olanın, olmayanın asıl kaynağı. Benim bunu eksiksiz tanımlamam olanaksız... Bence doğayı kendi içinde bulmak isteyen kişi onun anlamını sözcüklerle daraltmamalı... Tanımlanamayanı anlatmaya çalışmak bizi yapay ayrımlara, zorlamalara sürüklüyor. Bu nedenle Yaradan'a bir ad koymak istemiyorum. Ama adını koymasam bile onu evrenin kaynağı olarak algılıyorum.

Pulat Tacar ve sevgili eşi Selda Sylvia Hanım Bodrum Gündoğan'daki evlerinde, 2006.

Damla damla hayat!

— Bu ana kadar, ağırlıklı olarak, mesleğinizden, ülke sorunlarından ve sizin çözüm önerilerinizden bahsettik. Söyleşimizin bu bölümünde biraz da sizin yaşam denizinizi oluşturan damlalara yer verelim mi?
— Boğulmamak şartıyla...

— Yaşamınızda önem verdiğiniz bazı davranış ilkeleri var mı?
— Bu çok kapsamlı bir soru. Sorunuza bir Mantra'dan seçtiğim öğütlerle cevap versem, tercihlerimi de yansıtmış olurum sanırım.

*Büyük aşkların ve büyük kazanımların, büyük risk taşıdığını hesaba katın;
*Aşka ve yemek pişirmeye, sonuçlarını hiç düşünmeden girişin;
*Birbirinize duyduğunuz aşk, birbirinize olan ihtiyaçtan daha fazla olduğu zaman, ilişkinizin en üst düzeye ulaşmış olacağını bilin;
*Sevgi dolu bir ev hayatınızın temelidir. Sakin, düzenli bir ev yaratmak için elinizden gelen her şeyi yapın;
*Sevdiklerinizle anlaşmazlığa düştüğünüzde, sadece mevcut durumla ilgilenin; geçmişinizi gündeme getirmeyin;
*Kaybettiğinizde, aldığınız dersi unutmayın;
*Hata yaptığınızı anladığınız zaman, düzeltmek için gerekli adımı derhal atın;
*Zamanınızın bir bölümünü tek başınıza geçirin;
*Sessizliğin bazen en iyi yanıt olduğunu hatırlayın;

* Kendinize saygı, başkalarına saygı ve sorumluluk duymayı ihmal etmeyin;

*İyi ve şerefli bir hayat yaşayın; yaşlanıp geçmişinize baktığınızda, yeniden keyif alın;

*Dünyaya ve çevreye nazik olun.

— Çok hoş ve anlamlı gerçekten! Bu Mantra'da belirtilen davranış ilkelerine ek olarak, size yaşam felsefeniz nedir diye sorsam? Yaşamınızın bu aşamasında geriye baktığınızda değiştirmek istediğiniz ya da farklı olmasını istediğiniz olaylar ya da seçimler var mı?

— Yaşam mum gibi. Yanıyor, ışık veriyor ve sönüyor. Çok yoğun yaşanıyor. Çok önem veriliyor. Ama evrensel zaman ölçeğinde, hayatımızın bir partikülden ibaret olduğunun bilincine varırsak, bilgeliğimiz artar. Hayatta önem verdiğimiz kimi yapay sorunlar o evrensel bütün içinde değerlendirmeye alınırsa, gülünç denebilecek derecede önemsiz ve küçük kalırlar. Biliyorsunuz, kara delik içinde kaybolmalarına rağmen, yaydıkları ışık bize hâlâ ulaşamamış olan güneş sistemleri var. Bu zaman ve mekan çerçevesindeki yerimi ışığa dönüştürmek için, bu dünyaya veda ettikten sonra, son bir ışık parıltısı olarak bedenimin yakılmasını isterdim. Işık ve madde ilişkisine ve değiş tokuşuna inanıyorsanız, bu bir şekilde geri dönüşü bulunan bir süreç de sayılabilir. Yaşadıklarımı, tüm acılarıyla, sevinçleriyle, görece kazanım ya da başarısızlıklarıyla, aşkları ve hüsranlarıyla bugüne kadar tüketmişim. Tüketmeye devam ediyorum. Hiçbir şeyi değiştirmek istemezdim. Bazı hatalarım, haksız olduğunu kendim de kabul ettiğim davranışlarım, yanlış seçimlerim oldu. Zaman zaman bunların acısını çektim. Ama o koşulları bir daha aynen yaratmak ve düzeltmek olanaksız. Ayrıca bütün bunlar "beni ben yapan" gelişmeler oldu. Bu söylediklerimden kendime önem verdiğimi sanmayın. Şu sırada benim için önemli olan, yaşadığım olağanüstü güzel anlar, heyecanlar ve dönemlerden oluşuyor. Bunları yaşayabildiğim için kendimi mutlu sayıyorum.

— Gördüğüm kadarıyla bahçenizde ve evinizde çok sayıda Buda heykeli var. Bu seçiminizin özel bir nedeni var mı? Budist misiniz? Buda öğretisine özel bir önem mi veriyorsunuz?
— Budist sayılmam. Ama Buda'nin öğretisine önem veririm. Eşim de, ben de Buda heykellerinin yaydığı barış havasından ve dinginlikten olumlu olarak etkileniyoruz. O sakin, içe dönük tebessüm bize günlük sorunların dışında ve çok üstünde değerlerin ve önem vermemiz gereken başka odakların bulunduğunu hatırlatıyor. İçsel barış desem doğru sözcüğü seçmiş olur muyum?

— Budist sayılmam dediniz. Tanrı'ya inanıyor musunuz? Dikkat ettim, hatırınız sorulduğunda "Hamdolsun, iyiyim" cevabını veriyorsunuz. Bu yanıtınız sizi inançlı kimse sınıfına koyuyor. Bu nedenle sordum. İnançla ilgili bu soruyu çok özel buluyorsanız yanıtlamayın.
— Hayır, bu konuda konuşmak beni rahatsız etmez. Bir ara deist sayılırım diye düşünürdüm. Ama bu da inancı kategorileştirmeye ihtiyaç duyanların icadı olan bir terim. Evrenin, gizemli ve mükemmel bir denge oluşturduğuna inanıyorum. Buna hayranlık duyuyorum. Aynı denge evrenin en küçük partikülünün içinde de bulunuyor. Bu dengeyi sağlamak için bir yaratıcıya muhakkak gereksinme var mı? Yoksa o mükemmel dengenin kendisi mi hareket noktası? Öyle ise, Lao Tse'nın dediği gibi dengenin kendisi Tao olabilir. Haklısınız, "Hamdolsun" derim. Bu sözümde yaradana şükür öğesi bulunur. Babaannemin öğretisidir. Benim "hamdolsun" demem, dışardan bakanlar için, beni inançlı kimseler kategorisine koyuyorsa, demek ki onlar açısından inançlı biriyim.

— "Mükemmel dengeyi" oluşturanın Yaradan olduğu kanısındaysanız bu sizi "inananlar" çerçevesine almaz mı?
— Bence doğanın tümü mükemmel dengenin esasını oluşturuyor. Sözünü ettiğim denge, başlayanın, bitenin, var olanın, olmayanın asıl kaynağı. Benim bunu eksiksiz tanımla-

mam olanaksız. Bence doğayı kendi içinde bulmak isteyen kişi onun anlamını sözcüklerle daraltmamalı. Tanımlanamayanı anlatmaya çalışmak bizi yapay ayrımlara, zorlamalara sürüklüyor. Bu nedenle Yaradan'a bir ad vermek istemiyorum. Ama adını koymasam bile onu evrenin kaynağı olarak algılıyorum...

— Yaşamınızda sizi duygusal ya da düşünsel olarak en çok etkileyen olgu ya da olay nedir?
— Beni çok şey etkiledi. Her birinin ayrı ağırlığı ve yeri var. Zamana göre de değişiyor. Hiçbirini öne çıkaramam. Ya da arka plana atamam.

— En sevdiğiniz kenti sorsam size?
— Yirmi yıl önce sorsaydınız İstanbul derdim. Şimdi çok yozlaştı. Diğer sevdiğim kent Viyana. Orası oldukça iyi bildiğim bir kent. Her geçen gün daha da güzelleşiyor. Ayrıca, Viyana'nın kendine özgü bir Orta Avrupa melankolisini yansıtan iç havası vardır. Biraz buruk. Hem büyük kenttir, hem de taşra. Art Nouveau stili binaları beni 1900'lü yılların başlarına sürükler. Bıkmadım.

— Şimdi nerede oturuyorsunuz? Tercihiniz?
— Yılın yaklaşık sekiz ayını Bodrum'un Gündoğan beldesindeki evimizde, geri kalan ayları Ankara Oran'daki konutumuzda, yılın bir ayını da Viyana'da geçiriyoruz. Viyana'da ilkbahar pek güzeldir. Ayrıca ünlü Viyana Müzik Festivali mayıs-haziran aylarında yapılır. O dönemde Viyana'ya giderek festivaldeki etkinlikleri izliyoruz. Şu sıradaki tercihim, Gündoğan'daki evimiz. Üstelik orayı vazgeçilmez kılan kedilerimiz ve diktiğimiz bitkiler var.

— Kediler sizin ve eşinizin hayatında çok önemli yere sahip...
— Hem ben, hem de eşim Selda Sylvia kedilere çok düşkünüz. Pek çok kedimiz oldu. Uzun yaşadılar pek çoğu. Ankaralı Drecki Jakarta'da öldü.

Pulat Bey, Bodrum Gündoğan'daki evinde, Ağustos 2009.

— *Ne demek Drecki?*
— Almanca *dreckkerl*'den geliyor. Haşarı bağlamında, "pis herif" karşılığında kullandık.

— *Öbür kedilerin adları da böyle özel mi?*
— Evet. Hepsinin ayrı bir öyküsü ve adı vardır. Paris doğumlu Moitié Noel, Ankara'da Oran'daki bahçede gömülü. Bize bir Noel gecesi geldi ve Jerome'un yarısı kadardı. Adı Romain Weingarten'in *l'Eté* (Yaz) adlı oyunundan geliyor. Oradaki kedilerden birinin adı Moitié Cerise (Yarım Kiraz) idi. Jerome bize Brüksel'de katıldı, Gündoğan'da gömülü. Öyküsünü Brüksel dönemini konuştuğumuzda anlattım zaten. Şu sırada balkonumuzda doğan Prenses Marie Louise, kardeşi Gizmo, anneleri Ballı ve sonradan yanaşma Sami (Samurai'nin akrabası) de Gündoğan'dalar. Alman savaş pilotu Kızıl Baron'dan alınma Baron adlı sevgili sarmanımız, bu yıl biz Ankara'ya gelmeden bir gün önce hastalandı ve 24 saat içinde öldü. Kedi cenneti bahçemizde diğerleri ya-

Pulat Tacar ve en sevdiği çiçek olan şakayık, Paris, 1991.

nında uyumaya terk ettik Kalanların balkonumuzda özel kutu konutları var. Kışın her gün iki öğün yemeklerini sevgili arkadaşlarımız, komşularımız Mimar Muzaffer Torun ve eşi Ayşe veriyorlar. Onların da evde üç köpekleri var. Geçen yıl onların iki kedisi arka arkaya sizlere ömür...

— *Bahçenizde çok güzel çiçekler ve bitkiler var. En sevdiğiniz çiçeği sorsam?*
— Latincesi Peonia'dır. Türkçesi katmerli şakayık. "Rosea", yani gül kökenlidir. Mayıs ayında açar. Çok kısadır ömrü. Eskiden ülkemizde çok vardı. Şimdi hemen hemen yok oldu. Çok şakayık diktim, ama yaşatamadım. Bir şakayık bahçem olsun ve orada çeşitli cinsten şakayıklar yetiştireyim isterdim. Bizim oturduğumuz yerlerin mevsimi ve toprağın kalitesi pek uygun değil. Viyana'da bahçeli bir evimiz olsaydı, bu hayalimi orada gerçekleştirebilirdim belki...

— *En beğendiğiniz filozoflar kimler?*
— Kant, Popper.

— En beğendiğiniz besteciler?
— Gustav Mahler, Richard Strauss. Ve tabii Dede Efendi.

— En beğendiğiniz icracı?
— Enstrümana bağlı. Ama piyano derseniz, Türkiye'de İdil Biret.

— En beğendiğiniz ressamlar?
— Matisse ve Alman Die Brücke Okulu ressamları. Örneğin Emil Nolde, Ludwig Kirchner. Türkiye'den Mehmet Güleryüz'ü beğenirim. Sevdiğim daha pek çok ressam var. Hangisini öne çıkaracağımı bilemiyorum. Başka bir sanatçının adı aklıma gelince, neden onun adını da söylemedim diye hayıflanacağım.

— Ankara'daki konutunuzun duvarında Mehmet Güleryüz tarafından yapılmış birkaç resim asılı. Bunlar arasında bulunan bir desen-mektup da var. Bu mektubu çerçeveletip başköşeye asmanızın bir sebebi vardır herhalde...
— Mehmet, bana New York'tan 1982 yılında yazdığı bu mektubu desenle bezemiş. Desen diplomasi mesleği mensuplarını anımsatıyor bana. Ayakta duran diplomatlar tören giysileri giymiş gibiler. Biraz arkalarındaki masanın üstünde pergel ve cetvelle –sanki– sınır çizen bir görevli var. Yerde yılanlar dolaşıyor. Ayaktakilerden biri ayağını yılanın üstüne basmış. Bir maymun kafası, bir leylek başı, bir de köpek var desende. Her birinin bir anlamı bulunmalı. Arkalarda biri şaşkın bakışlarla kendi dışındaki bu farklı ortama bakıyor.

— Mehmet Güleryüz bu deseni sizin mesleğinizi düşünerek mi yapmış?
— Sormadım... Ben öyle algıladım. 1982 yılında ben Jakarta'da büyükelçi idim. Belki de o nedenle böyle sandım. Mehmet Güleryüz'ün desenleri, diğer resimleri ve heykelleri insanı başka dünyalara sürükler. Belki de gerçek dünya Mehmet'in çizdiğidir. Beni heyecanlandırıyorlar.

Mehmet Güleryüz tarafından Pulat Bey'e gönderilen bir resimli mektup.

— Bu desen sizin için mesleğinizi ve diplomatları simgelemekte ise, ayrıca, Güleryüz'ün resimlerini de çok sevdiğinize göre, okuyucuların sizi daha iyi anlamaları için, bu kitapta kullanmamıza müsaade eder misiniz?

— Ancak sevinirim. Mehmet Güleryüz'e yazarak iznini aldım.

— Sevdiğiniz renkler? Siz bir ara resim de yaptınız, öyle değil mi?

— Eskiden mavi idi. Şimdi yeşil. İkinci sorunuza yanıtım şu: Evet, resim yaptım. Viyana'da iken ormanın yanında bir atölyem vardı. Bugün de fırsat bulursam resme dönmek isterdim.

— Nasıl resimler yaptınız?
— Eskiden "lekeci" denilen resimler. Son yıllarda yanlızlık duygusu ağır basan manzaralar, evler, alanlar, boşluklar...

— Eşiniz Selda Sylvia Hanım da resim yapıyor. Çalışma odanızda onun yaptığı resimler var...
— Evet, Çin fırçası ile ve Çin mürekkebi ile çalışıyor. Klasik 16-18. yüzyıl Çin resimleri stilinde çalışıyor. Büyük ustaların kopyalarını yapıyor ve kendince yorumluyor. Çok beğeniyorum resimlerini. Ama başkaları için değil de kendisi için yapıyor resmi ve başkalarına pek göstermiyor.

— Bir sanatçı olsaydınız, ressam mı, müzisyen mi olmak isterdiniz?
— Neden başka sanat dallarını sormadınız? Hem ressam, hem de kompozitör olmak isterdim. İcracı değil.

— Neden icracı değil?
— İyi icracılık çok çalışmayı, disiplinli bir atlet olmayı gerektirir. Ben tembelim. Disiplinsizim. Hercaiyim. Yaptığım işten çabuk bıkabilirim.

Pulat Bey'in sevgili eşi Sylvia Selda Hanımın yaptığı bir tablo.

Pulat Tacar ve Bilge Karasu, Paris, 1994.

— İşte buna inanmam, tanıdığım en üretken insanlardan birisiniz, yine latife ediyorsunuz. En beğendiğiniz yabancı kadın ve erkek sanatçılar?
— Romy Schneider, Ingrid Bergman, Woody Allen.

— En beğendiğiniz yerli ve yabancı yazarlar?
— Zamana göre değişir önceliklerim. Sait Faik ve Bilge Karasu şu sırada ilk aklıma gelen isimler. Yabancılar konusunda bir tercih yapmakta zorlanıyorum.

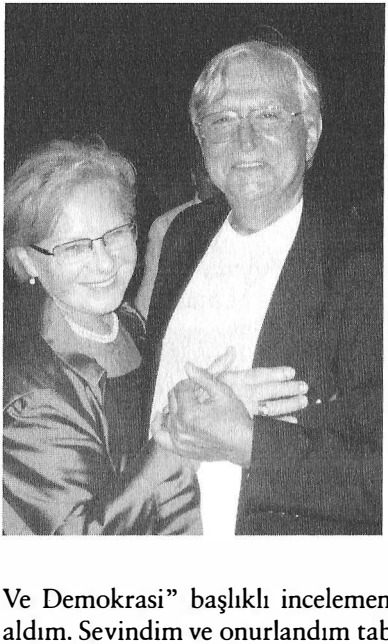
— En beğendiğiniz televizyon dizileri?
— Ben televizyonda hiçbir dizi izlemem.

— Neden?
— "Arkası yarın"dan hoşlanmam, bu bir. İkincisi, bizdeki televizyon kanalları, reklam konusunda konulmuş olan kuralları hoyratça çiğniyorlar. Vahşice reklam kirliliği yapıyorlar... Bu alanda Batılı ülkelerde –ben ABD'yi değil Avrupa'yı biliyorum– belirli kurallar var. Reklam gösterilmesin demiyo-

rum. Ama kurallara uyulmasını istiyorum. Aynı nedenle, bizim kanallarda gösterilen filmlere de bakmıyorum. Saygısız bir uygulama ile karşı karşıyayız. Trafikte de durum farksız. RTÜK görevini hakkıyla yapsa kanalları kurallara uymaya zorlayacak. Ama iş öylesine zıvanadan çıkmış durumda ki reklam kirliliği yüzünden TV izleyemez oldum. Büyük kentlerde ise trafiğe takılmamak için sokağa çıkışlarımı azalttım.

— *Bu konuda çok dolusunuz. Sinirlendiniz.*
— Evet kural tanımazlığa ve kalitesizliğe müsamaham azaldı -kalmadı dememek için. *Radikal* gazetesinin cumartesi eklerinde yazan Kaan Sezyum takma adlı bir yazar var. Televizyondaki kalite düşüklüğü konusunda geçenlerde yazdıklarına tamamen katılıyorum. Bir yere kesip sakladım. Şöyle demiş: "...bize sıradanlığımızı hatırlatan, bizi ileriye taşımayan, heyecanlandırmayan, hayatımızın sıkıcılığını, yaşadığımız ülkedeki tüm olumsuzlukları, dilimizin otoriteye karşı tutukluğunu, şovenistliğimizi (*şovenliğimizi olacak, şovenist denmez; denirse odaya eşekarıları dolar*) tekdüzeliğimizi, ezilmişliğimizi sürekli hatırlatan, gerçekten de... renksiz saydam bir ekran figürü. Yıllardır hiçbir konuda fikrini söylemeyip ortalığa bir şey koymadan, sıradan insanların da başarılı olabileceği, sallarsak başımızı maaşımızın bize şıp şıp damlayacağı bir dünyanın işaretçisi..." diyor. Hangi televizyon programı için bu satırların yazıldığını bilen bilir. Ancak hakkında bu satırların yazıldığı sunucu ülkedeki reytingin en üst düzeylerinde. Bu da seyirci seviyesine işaret ediyor. Reklamlar konusuna dönersek, izleyeciler bizi debil sanan reklamlara –herhalde kaderdir diyerek– tahammül ediyorlar. Ne yapsınlar? Bakmamak, daha onurlu bir seçenek.

— *Hangi gazetenin okurusunuz?* Radikal *mi?* Cumhuriyet *mi?*
— Bana bu gazeteleri yakıştırdığınız anlaşılıyor. *Radikal* okurdum. Çok uzun süre *Cumhuriyet* okudum. Yurtdışındayken aboneydim. Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırması Ödülünü de bana *Cumhuriyet* gazetesinin jürisi verdi, "Terör

Pulat Bey ve sevgili eşi Sylvia Selda Hanım, 2009.

Ve Demokrasi" başlıklı incelemem için. Ödülümü AKM'de aldım. Sevindim ve onurlandım tabii.

— Biraz önce de değindik ve kısaca yanıtlanması çok zor bir soru olmakla birlikte, size yeniden sormadan edemeyeceğim bir soru var: Yaşam hakkında ne düşünüyorsunuz?
— Aklıma ilk gelen, ünlü İspanyol şair Calderon gibi: "*La vida es sueno*" demek. Yani "Hayat bir rüyadır".

— Calderon böyle diyerek, insanların büyük önem yükledikleri yaşamın önemini biraz azaltmış, düşe indirgemiş olmuyor mu?
— Calderon da sizin sorduğunuz "Yaşam nedir?" sorusunu kendi kendine sormuş ve şöyle yanıtlamış: *"Que es la vida? Un frenesi. Que es la vida? Une ilusion, una sombra, una ficcion..."* - "Hayat nedir? Bir çılgınlık, bir hayal, bir gölge, bir kurgu" İşte, o hayale veya kurguya kişinin yüklediği önemin cinsine, insanın beklentisine bağlı her şey. Bu da kişiden kişi-

ye değişiyor. Hayatlarını –yaşama sıkı sıkıya bağlı da kalarak– kötü bir rüya olarak yaşayanlar olduğu gibi, süreli olduğu ve evrenin zamansal ve boyutsal genişliği içinde çok kısa olduğu gerçeğini kavrayarak tüm iniş ve çıkışları ile algılayabilenler de var. Böyle olunca, büyük önem atfedilen ve uğruna savaşılan iktidarlar, zenginlikler, aşklar ve gelişmeler görece değerlerini yitirebiliyorlar.

— *Peki, sizce mutluluk nedir?*
— Yaşamaktan zevk duymak. Başkasını da mutlu edebildiğini görmek, hissetmek.

— *Siz mutlu bir insan mısınız?*
— Evet.... Çok...

— *Evlilik hakkında ne düşünüyorsunuz?*
— Sanıyorum buna Oktay Rifat'ın çok sevdiğim bir şiiri ile cevap verebilirim.

KARIMA
Sofalar seninle serin
Odalar seninle ferah
Günüm sevinçle uzun
Yatağında kalktığım sabah

Elmanın yarısı sen yarısı ben
Günümüz gecemiz evimiz barkımız bir
Mutluluk bir çimendir bastığın yerde biter
Yalnızlık gittiğin yoldan gelir

— Bu güzel ve anlamlı şiirin üzerine daha fazla soracak soru bulamıyorum. Doğrusu çok duygulandım! Size ve zarif eşiniz Selda Sylvia Hanım'a birlikte nice mutlu ve sağlıklı yıllar diliyorum. İçtenlikle ifade etmek isterim ki bu söyleşi benim açımdan inanılmaz güzellikte bir düşünsel yolculuk oldu. Bu yolculuğa benimle birlikte çıkmayı kabul ettiğiniz için de büyük onur duydum, çok teşekkür ederim, Sayın Büyükelçim.

SONSÖZ YERİNE...

— Gerçekleştirdiğimiz bu zengin ve keyifli söyleşiyi, Amerikalı şair William Stafford'un dilimize aktardığım dizeleriyle bitirmek istiyorum, izin verirseniz. Orijinal adı "Ask Me". Söyleşimizin genel çizgisi ile ilişkili olduğu için seçtim bu dizeleri ve sanıyorum sonsöz olarak her şeyi çok güzel anlatıyor...

— Benim için güzel bir sürpriz oldu bu. Teşekkür ederim.

Sor Bana

Nehrin donduğu bir zamanda,
Sor bana yaptığım yanlışları;
Sor bana;
Yaşamım mı, bütün yaptıklarım?
Usulca düşüncelerime
geldi bazıları,
kimileri destek verdi, kimileri acı
Sor bana;
Neyi değiştirdi
En güçlü sevgi ya da nefretleri?
Söylediğini dinleyeceğim.
Sen ve ben
Dönüp bakalım sessiz nehire
Ve bekleyelim...
Biliyoruz, akışı orada,
Gizlenmiş;
Ve çok uzaklardan gelgitler
Sessizliği bize taşıyor
Nehir ne diyorsa
Ben de onu söylüyorum.

YAŞAMÖYKÜSÜ

11 MAYIS 1931
İstanbul'da doğdu.

1945
Babası tayin olunca İstanbul Saint Benoit Fransız Okulu'ndan Adana Tepebağ Ortaokulu'na geçti.

1950
Yatılı olarak gönderildiği İstanbul Kabataş Lisesi'nden mezun oldu.

1950
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (Mülkiye) girdi.

1952
Seviye Hanım'la evlendi

1954
Mülkiye'den mezun oldu.

1954 EYLÜL-1955 TEMMUZ
Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde Uluslararası Hukuk alanında mastır yaptı.

1955 EYLÜL
Meslek sınavını kazanarak Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Sırasıyla Batı Avrupa ile ilişkilerden sorumlu Birinci Daire'de, NATO Dairesi'nde ve Nükleer Enerji İşleri'nde görev aldı.

1957-1958
Dışişleri Bakanlığı Nato Dairesi'nde yedek subaylık görevini yaptı.

1959
Viyana Büyükelçiliği'ne tayin oldu. Sırasıyla ikinci katipliğe ve başkatipliğe terfi etti. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Nezdinde Daimi Temsilci Yardımcısı olarak görev yaptı

1962-1967
Uluslararası Atom Enerjisi Ajansında guvernör olarak çalıştı. İlk eşinden boşandı.

1967-1970
Dışişleri Bakanlığı NATO Dairesi başkanlığı yaptı.
Nükleeer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sorunu ve *Nükleer Enerji Alanında Uluslararası Denetim* adlı iki kitabı yayımlandı.

1970 ŞUBAT
Üsküp Başkonsolosluğuna atandı.

1973 HAZİRAN
Stutgart Başkonsolosluğuna atandı.

1974 ARALIK
Merkeze döndü ve Dışişleri Bakanlığı Personel Dairesi'nde Genel Müdür Yardımcılığı yaptı.

1976 OCAK
Selda Sylvia Hanım ile ikinci evliliğini yaptı.

1976 TEMMUZ
Münih başkonsolosluğuna tayin edildi.

1978 EYLÜL
Dışişleri Bakanlığı Personel Dairesi Genel Müdürü olarak merkeze döndü.

1981 ŞUBAT
Jakarta (Endonezya) Büyükelçiliğine atandı.

1984 EKİM
Türkiye'nin Avrupa Toplulukları Nezdinde Daimi Temsilciliği'ne Büyükelçi olarak tayin edildi

1987 EYLÜL
Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğüne atandı.

1989 KASIM
Türkiye'nin UNESCO Nezdinde Daimi Temsilciliği'ne Büyükelçi olarak tayin edildi.

1995 HAZİRAN
Ankara'ya dönerek UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Üyesi olarak çalıştı.

11 MAYIS 1996
Emekli oldu.

15 MAYIS 1996
UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Üyeliğine seçildi.

1997
Demokrat Türkiye Partisi'nin kurucu üyesi oldu. Partide Genel İdare Kurulu Üyesi ve daha sonra Genel Başkan Yardımcısı olarak çalıştı.

2001
UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nda Başkan Vekilliği görevini de üstlendi.

2006
75 yaşını doldurduktan sonra aktif görev yapmama kararını yürürlüğe koydu ve yılın büyük bölümünü geçirdiği Bodrum-Gündoğan'a yerleşti.

PULAT TACAR'IN YAYIMLADIĞI KİTAPLAR, MAKALELER, VE KONUŞMALARINDAN BAZILARI

Yayımladığı Kitaplar

Nükleer Enerji Alanında Milletlerarası Denetim, Başbakanlık Atom Enerjisi Komisyonu Yayını, Ankara, 1969.
Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sorunu, Başbakanlık Atom Enerjiisi Komisyonu Yayını, Ankara, 1970.
Kültürel Haklar, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi, Gündoğan Yayınevi, Ankara, 1996.
Siyasetin Finansmanı, Doruk Yayınevi, Ankara, 1997.
Ellinci Yılında UNESCO-Mozart Gibi Beyhude mi?, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını, Ankara, 1998.
Terör ve Demokrasi (1999 Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırması Ödülü), Bilgi Yayınları, Kasım 1999.

Yayımladığı Çeviri Kitaplar

Trandafir G. Djuvara, *Türkiye'nin Paylaşılması Hakkında Yüz Proje*, Gündoğan Yayınevi, Ankara, 1999.
Guy Sorman, *Rifaa'nın Çocukları, Müslüman Modernler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No. 149, Kasım 2006.

Yayımlanan Makale ve Konuşmaları

Avrupa ile İlişkiler

"Demande d'adhésion de la Turquie aux Communautés Europeennes: Motifs politiques turcs et réactions communautaires" *Varia Turcica XIV Turquie, Moyen Orient, Communauté Européenne*, Ed. Jacques Thobie/Salgur Kançal, Harmattan, Sh.. 343-358 Paris, 1989.

"Türkiye'nin Kültürel Tanıtımı"- *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını,* Mayıs 1990, Sh. 523-556 (Ayrı basım olarak da mevcuttur), 1990.

"Türkiye'nin Avrupa Uygarlığı İçinde Yeri Yok mu? Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliği Geciktiren Sebepler Nelerdir?"- TC Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1996.

"(AB ile) Sorunu Şantaj mı Çözer, Etkin Diplomasi mi?" - *Yeni Yüzyıl,* 1 Mart 1997.

"Avrupa Kültürleri ya da Avrupa Uygarlığı ile Türk Kültürü Arasındaki Farklar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğini Etkiler mi? Etkilemez ise Sorunlar Nedir?"- *TC Merkez Bankası Semineri 26 Mart 1997*, TC Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1998.

"Özal AB'ye Zorla Girmek İstemişti" *Türkiye Gazetesi,* Mehmet Ali Kışlalı ile söyleşi, 4 Ocak 1998.

"Lüksemburg'a Giden Yollar ve Sonrası"- *TC Merkez Bankası Semineri 28 Mart 1998,* TC Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1999.

"AB Komisyonu'nun, Avrupa Parlamentosu'nun ve AB Üyelerinin Türkiye'nin Adaylığı Konusundaki Değerlendirmeleri Hakkında Düşünceler"- *TC Merkez Bankası, Parasal Birlik Programı,* TC Merkez Bankası Yayını, Ankara, 14 Aralık 1999.

"Pacta Sunt Servanda"- *Turchia Europa oltre l'Europa,* Quaderni Radicali Np.86 Luglio/Agosto 2004, Sh. 25-36. (İngilizce aslından İtalyancaya çevrilmiş metin), 2004.

"1984-1987 döneminde Türkiye'nin Avrupa Parlamentosu ile İlişkileri"- *Dış Politikamızın Perde Arkası-23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı.* Ümit Yayıncılık, Ankara 2005.

"AB Türkiye'yi Müslüman Olduğu İçin mi İstemiyor?" - *Radikal,* 17 Aralık 2005.

"Orta ve Uzun Vadede AB ile İlişkilerimizi Etkileyecek Konular", *Stratejik Öngörü 2023*, Cumhuriyet'in 100 Yılında Türkiye ve Dünya Konferansı 9 -13 Ekim 2006. ASAM Yayını, Ankara, Sh.110-116, 2006.

"AB-Türkiye İlişkileri ve Beklentiler"- *Stratejik Öngörü 2023,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Sh. 110-116, 2006.

"Türkiye'nin Avrupalılığı"- *Türk Kültürü ve Kimliği,* İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Sh. 238-157; İstanbul, 2006.

"Socio-Cultural Dimensions of Accession Negotiations"- *Turkey and European Union- Prospects for a Difficult Encounter*, Ed. By Esra Lagro and Knud Erik Jörgensen; Sh.125-146, Palgrave Macmillan, Londra, 2007.

"Practices as Cornerstones of Collective Memory.Conflicts and Reconciliations",-*Interpretations European Research Project for Poetics & Hermeneutics*. Vol. No.2, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Sh.381-388, 2008.

"Avrupa Değerleri ve Türkiye"- *Stratejik Analiz*, Cilt 10, Sayı: 110, Sh. 80-88, ASAM, Ankara, Haziran 2009.

Ermeni Sorunu

"Ermeni Diasporasının Türkiye Karşıtı Faaliyetleri Ermenilere Ne Sağlar?" -*Kurye,* 26 Mayıs 1996.

"Ermenilere Soykırım Yapıldığı Savının Hukuksal ve Ahlaki Açılardan İncelenmesi"- Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, *Ermeni Araştırmaları Dergisi* No. 2, S.89-112, 2001.

"The Legal Avenues That Could Be Resorted to Agaisnt Armenian Genocide Claims" -*The Review of Armenian Studies,* ASAM No. 13-14, 2007. pp. 65-90, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001.

"Ermenilerin Soykırım Savının Oluşturduğu Gerginliğin Çözümü ile İlgili Hukuki ve Siyasal Öneriler"- *Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi.* 12 Nisan 2002.

"Hukuk Terimi ve Siyasal Terim Olarak Soykırım"- *Radikal İki,* 2 Mayıs 2004.

"Ermeni Sorununun Siyasal ve Etik Yanları"- E*rmeni Sempozyumu*, 20 Mayıs 2005.

"The Tale of European Parliament's 1987 Resolution Entitled Political Solution on the Armenian Question"- *The Review of Armenian Studies*, ASAM, Volume 3, No.9, 2005 pp.45-60.

"Türk-Ermeni İlişkilerinde Barışma Sürecini Engelleyen Öğeler"- *Türk Ermeni İlişkilerinde Yeni Yaklaşımlar Uluslararası Sempozyumu,* 15-17 Mart 2006, İstanbul Üniversitesi Yayını, 2006.

"1915 Yılında Ermenilere Soykırım Suçu İşlendiği Savına Karşı Başvurulabilecek Hukuk Yolları" -*Ermeni Araştırmaları Dergisi,* No. 23-24, s.67-88, 2006.

"Türkiye, Ermeni Soykırımı Savlarını Kabul Etmesine Yönelik Baskı Karşısında Nasıl Bir Politika Uygulamalıdır ve Neler Yapmalıdır?"- Türkiye Emekli Subaylar Derneği, *1915 Ermeni Sorunu Sempozyumu,* 04.04.2007, Ankara, 2007.

"Soykırım İddiaları Nedeniyle Oluşan Uyuşmazlığın Çözüm Yolları Konusunda Düşünceler"- Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu, 13-14 Nisan 2001, Türk Parlamenterler Birliği, *Akademik Bakış*, ATAUM, Cilt 1, Sayı 1, Kış, s. 127-155, 2007.

"Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna Kararı Açısından Soykırımın Hukuksal Çerçevesi"- *TUKSEV Uluslararası Ermeni Sempozyumu,* Ankara 20-21 Nisan 2007, Ankara Ticaret Odası, 2007.

"Soykırım İddiaları Tahkim'e ya da Adalet Divanı'na Giderek Çürütülemez"- *Zaman Gazetesi*, Nuriye Akman ile söyleşi, 17 Şubat 2008.

Kültürel Haklar- Çeşitlilik- Yönetişim

"Kültürel Haklar Sorununu Siyasal İrade Çözer"- *Yeni Yüzyıl*, 30.01.1996.

"Kültürel Haklar"- *Kültür Politikaları Sempozyumu*, İstanbul, 26-28 Ekim 1998.

"Kültürel Haklar"- *Türkiye'de İnsan Hakları*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Sh..403-416, Haziran, Ankara, 2000.

"Kültürel Haklar"- *Türkiye'de Kültür Politikaları,* İstanbul Kültür Girişimi, 2001, Sh. 145-157, 2001.

"Anadil Yönünden Çeşitlilik Arzeden Toplumlarda Çokdilliğin Yönetişimi"- *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları,* Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2001, Sh. 121-129, 2001.

"Kültürel Haklar ve Çeşitliliğin Yönetişimi"- *Hikayemi Dinler misiniz? Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum*, S. 43-54, Tarih Vakfı, 2004.

"Türkiye İçin Uygulanabilir Sayılan Çokdilli Toplum Modelleri ve Toplumun Çokdilli Yapısının Korunması Yöntemleri"- *Türkiye'de Kürtler-Barış Süreci İçin Temel Gereksinmeler*, Herinrich Böll Stiftung Derneği, Sh. 257-262, 2008.

Tolerans

"Toleransın Sınırları"- *Uluslararası Hoşgörü ve Sınırları Sempozyumu,* Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, 19 Kasım 1994.

"Tolérance et intolérance dans la tradition musulmane"- Symposium: *Pédagogie de la tolérance das l'espace mediterranéen*", Tunus, Kartaca, 21 Nisan 1995.

"Toleransın Sınırları" -*Hoşgörü,* UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yayını, Ankara 1995, Sh. 68-78, 1995.

Diğer Konular

"Terör ve Demokrasi"- Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, 03-07 Ocak 2006, Cilt 1. Konuşma metni ve tartışmalar, Sh.206-238, 2006.

"Avrupa Müzik Konseyi ile İlişkiler" - *Müzik Sanatımız ve AB Süreci Sempozyumu,* 17-18 Mart 2006, Sevda-Cenap And Müzik Vakfı Yayını, Ankara, 2006.

"Almanya'da ve Türkiye'de Şiddet Kültürü - Tarih İçinde Şiddetin Algılanması"- 23 Mayıs 2003 *Bad Godesberg Koerber Vakfı Şiddet Kültürü Konferansı,* Koerber Vakfı Yayını, Hamburg, 2003 (Almanca ve Türkçe olarak aynı ciltte yayımlanmıştır).

"Dünya Müzik Konseyi" *21. Yüzyıl Başında Türkiye'de Müzik Sempozyumu*, Sevda-Cenap And Müzik Vakfı, 16 Mart 2002, Sevda –Cenap And Vakfı Yayını, Ankara, 2002.

"Türkiye'nin Sınır Aşan Sularla İlgili Sorunları" - *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt XIV, Kasım, Sayı 42 (Ayrı basımı da yapılmıştır), 1998.

Yunus Nadi Sosyal Bilimler Araştırması Ödülü'nü alması münasebetiyle 17 Haziran 1999 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan söyleşi, 1999.

"İstanbullu Bir Ressam: Albert Bitran"- *Cumhuriyet,* 12 Kasım 1997.

"Boğazda Petrol Düğümü"- *Kurye,* 19 Mayıs 1996.

"Mesut Yılmaz'ın Almanya Gezisi Arefesinde Sorunlu Birliktelik"- *Kurye,* 12 Mayıs 1996.

"Türkiye -Kültür Yolları Merkezi" -*Milliyet*, Mine G. Saulnier ile söyleşi, 5 Mayıs 1991.

"Turkey has a definite role in today's world"- *The Jakarta Post,* 29 Ekim 1984.

"Let us look at each other with our own eyes"- *Indonesian Observer,* 11 Mart 1982.

Konuşmalar

"Avrupa Toplulukları Kurumları Hukuku"- Kasım 1987, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Konferans Dizisi, Ankara, 1987.

"Die Europaeische und die Turkische Kultur und Idaentitaet" - Giessen-Almanya, 27 Haziran 1988.

"Yunus Emre"- Colloque UNESCO, Paris, 04 Aralık 1991.

"Fondamentalisme Religieuse et la Vie Sociale-"La Xenophobie"- (Dinsel Köktencilik ve Toplumsal Hayat) "Yabancı Düşmanlığı" UNESCO, Paris, 14 Ocak 1993.

"Regards sur la tolérance"- Fondation du Cinquieme Centenaire (Beş Yüzüncü Yıl Vakfı) UNESCO, Débat Public, Paris, 07 Mart 1993.

"Tolérance" - Université Euro-Arabe Itinérante (Gezici Avrupa-Arap Üniverstesi Konferansı) Colloque d'Istanbul, İstanbul, 14 Nisan 1993.

"Abolition du Califat" (Halifetin İlgası) - Sorbonne Üniversitesi-Louis Liard Salonu, Paris, 03 Mart 1994.

"Europe et Migrations -Rivalités Politiques, religieuses, linguistiques" - (Avrupa ve Göçler, Siyasal, Dinsel ve Dilsel Rekabetler) Montreuil, Paris, 18 Mart 1994.

"Toleransın Sınırları"- Uluslararası Hoşgörü ve Sınırları Sempozyumu, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul, 19 Kasım 1994.

"Tolérance et intolérance dans la tradition musulmane"- Symposium: Pédagogie de la tolérance das l'espace mediterranéen", Tunus, Kartaca, 21 Nisan 1995.

"Kültürel Haklar Konusunda Uluslararası Standartlar ve Normlar- Dünyada ve Türkiye'de Uygulamalar"- Atatürkçü Düşünce Derneği, Köln, 25 Nisan 1996.

"Çokkültürlü Toplumlar İçin Geçerli ve Uygulanabilir Politikalar"- 1 Temmuz 1996 tarihinde TESEV ve UNESCO tarafından düzenlenen "Demokrasi Siyasal Birlik ve Kültürel Farklılık" konferansına sunulan bildiri, 1996.

"Kalkınmanın Kültürel Boyutu" - Sürdürülebilir Kalkınma ve Uygulama Alanları Sempozyumu, Bodrum, 20-22 Mart 1997.

"Türkiye'de 19 Mayıs 1919'da Başlayan Modernleşme Hareketi"- Alman WDR radyosunda konuşma, 15 Mayıs 1997.

"Türken in Deutschland die Türkei in Europa" - Symposium, Antalya, 2 Haziran 1997.

"Türkiye'de İstikrarlı Bir Politik Gelişmenin Şansı ve Batı Avrupa Türkiye İlişkilerinin Geleceği" - Türk Alman Diyaloğu Sempozyumu, 30 Mayıs-3 Haziran 1997, Antalya, 1997.

"Müzakere Teknikleri"- Dışişleri Bakanlığı Akademisi Ders Notları.

"Türk Dış Politikasının Çokboyutluluğu"- Dışişleri Akademisi, Ankara, 1997.

"Uzun Vadeli Dış Politika Planlaması"- Dışişleri Akademisi, Ankara, 1998.

"Avrupa Birliği'nin Azınlıklar Sorununa Yaklaşımı" - Mayıs, 1999.

"Kentleşmenin Kültürel Boyutu" -Mayıs, 1999.

"Kopenhag Ölçütlerinin Uygulanması" - Dış Politika Enstitüsü, Yuvarlak Masa Toplantısı, Ankara, 11 Şubat 2000.

"Barış Kültürü"- Türk - Japon Kültür Vakfı, Ankaralı Kadın Akademisyenler Derneği üyelerine Konferans, Ankara, 11 Haziran 2002.

"Kültürel Çeşitliliğin Özümsenmesi"- UNESCO, Ankara, Nisan 2003.

"Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesinde Yerel Yönetimin Uyması Gereken Kurallar"- Türkiye Tarihi Kentler Birliği Konferansı, Bursa, 30 Mayıs 2003.

"All the cultural, ethnic or religious differences do not create the status of minority" - Yüksel Söylemez interviews Ambassador Pulat Tacar Vice Chairperson of the Turkish National Commission for UNESCO on the problems of Cultural Diversity July 10 and 11, 2003, Turkish Daily News, 2003.

"AB-Türkiye İlişkileri"- AB-Türkiye İlişkilerinde Fırsatlar ve Sorunlar Kollokyumu. Ankara Palas, 25 Mart 2004.

"Bir Avrupa Değeri Olarak Çeşitlilik"- 13 Nisan 2004.

"The Governance of the Cultural Diversity"- International Conference on Governance in Turkey and the EU, Doğuş Universitesi, Ritz Carlton Oteli, İstanbul, Mayıs 2004.

"Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri Paneli"- (Konuşmacılar: Kemal Derviş, Pulat Tacar, Esra LaGro), Doğuş Üniversitesi, İstanbul, 17 Mayıs 2004.

"Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Siyasal, Kültürel ve Toplum Psikolojisi Boyutları" -Uluslararası Jean Monnet Konferansı; Doğuş Üniversitesi, Ceylan Intercontinental Oteli, İstanbul, 28 Nisan 2005.

"The importance of the Mediterranean in Retrospect and Prospect. What role for the future of the world peace" Keynote speech of the International UNESCO-CIRP Workshop on Policy Making in the Mediterranean 2-4 September 2005, Bodrum Yalıkavak Marina, 2005.

"Daha İyi Bir Dünya İçin Daha İyi Yönetişim"- Türkiye Kalite Derneği (KalDer) 14.Ulusal Kongresi, İstanbul, 17 Kasım 2005.

"Uluslararası İlişkilerde Ahlak"-, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 25 Mayıs 2007.

"Türkiye'nin Kültür Politikaları"- Keynote Speech; Yeditepe Üniversitesi – ICCPR 5 th. International Conference on Cultural Policy Research, 22 Ağustos 2009, İstanbul, 2009.

AD DİZİNİ

II. Selim (Sultan) 176-177
XII. Şarl (Demirbaş) 148-149

Abasıyanık, Sait Faik 44, 444
Abdullah Cevdet 33
Abdülaziz (Sultan) 28
Abdülhak Hamit 37
Abdülmecit (Sultan) 59, 348
Abidin Paşa 18
Ahmed Rıza 388-392
Aksu, Fuat 359
Aktan, Gündüz 232, 238, 377
Akyavaş, Erol 8, 13, 27, 47, 51
Akyol, Taha 393
Al Aşmavi, Mohammed 400
Alaeddin (Aceh sultanı) 177
Alatas, Ali 180
Allen, Woody 444
Alp, Ahmet Hikmet 47
Alpkaya, Aydemir 239
Anday, Melih Cevdet 44
Apaydın, Turgut 47
Arıyak, Şarık 409
Aşık, Melih 190-191
Atalay, Turgut 29
Atatürk, Mustafa Kemal 25, 49, 88, 124-125, 178, 192-193, 246, 285, 371-373, 379, 392, 421
Atlığ, Nevzat 303
Aydın, Nejat 158
Aydınuraz, Arsın 329
Aykut, İmren 304

Babacan, Ali 133
Bach, Johann Sebastian 16
Bacon, Francis 46
Bakay, İlhan 105-106
Balfe, Richard, A. 260-262
Baran, Semih 161
Başman, Osman 54, 87
Baydur, Mehmet 145
Becker, C.H. 175
Beethoven, Ludwig van 17
Bergman, Ingrid 444
Berque 31
Bilget, Şebnem 408
Bilget, Tunç 408
Bilhan, Murat 102
Birand, Mehmet Ali 228, 230, 234, 247, 291
Biret, İdil 183, 294, 441
Bleda, Tanşuğ 116, 377, 386, 388, 391
Bourget, Jacques-Marie 410
Bow, M. 338
Bozer, Ali 222-224, 228, 231-234, 237-238, 243, 356
Brendemoen, Bernt 296-297
Bryer, Antony 296
Burçoğlu, Nedret Kuran 285
Butto, Benazir 131

Calderon (de la Barca), Pedro 446
Campanella, Tommaso 46
Camus, Albert 26
Canning, Startford 348
Cem, İsmail 117
Cheysson, Claude 211, 213-216, 243
Chirac, Jacques 203
Cindoruk, Hüsamettin 405, 407
Croce, Benedetto 418

Çağlayangil, İhsan Sabri 55, 150, 154
Çakıroğulları, Aycan 194, 252,
Çetin, Hikmet 367
Çiller, Tansu 121, 135, 192, 335, 339, 387, 408
Çoban, Argun 47

d'Estaing, Giscard 212
d'Ormesson, Jean 1, 6
Dalan, Bedrettin 338
Dankert, Piet 262
Danto, David 419
Davignon, Étienne 214
Davutoğlu, Ahmet 133-136
de Beauvoir, Simone 26
de Cuellar, Perez 322-323
de Gaulle, Charles 23
de Luc, Beyer 251
DeBakey, Michael 165
Dede Efendi 441
Delors, Jacques 234
Demirel, Süleyman 150, 155, 158, 243, 408
Denktaş, Rauf 215
Devrim, Hakkı 4
Dink, Hrant 414, 429
Dino, Abidin 44
Doğu, Barlas 123
Duna, Cem 232, 238
Duport, Paule 263
Dyson, Kenneth 247

Ebüzziya, Alev 393
Ebüzziya, Ziyad 391, 393
Ecevit, Bülent 120, 145, 147, 150, 212, 405-407
Ecevit, Rahşan 145, 407
Eczacıbaşı, Şakir 299
el Tahtavi, Rifaa 403
Elekdağ, Şükrü 52, 55, 82, 122, 416
Emin Ali Bey (dedesinin babası) 28
Emin Ali Emel Bey (babası) 15-17
Emylianov, Viktor 69, 78
Enver Paşa 59
Erbakan, Necmettin 48, 130-131, 135, 152, 190-192, 242, 300, 408
Ercini, Sergio 267-268
Erdoğan, Recep Tayyip 122-123, 133, 243, 275
Erener, Sertab 293
Erez, İsmail 410-411
Erginsoy, Cavit 60, 76
Erkal, Genco 293

Erkmen, Hayrettin 150-153
Ersun, Ömer 81
Erşed Bey 175
Esenbel, Melih 55
Eugen (Polonyalı Prens) 72
Evliyaoğlu, İlhan 159
Evren, Kenan 159, 180-181
Eyüboğlu, Sabahattin 378

Fahire Mecdet Hanım 23-24, 34
Fahrettin Bey (babasının dayısı) 29
Faika Münevver Hanım (annesi) 18-20
Fatma Hanım (babaannesi) 28-31
Felek, Burhan 103-104
Fellermaier, Ludwig 250-251
Fenelon 25
Fischer, Joschka 245-246
Formigoni, Roberto 267
Freud, Sigmund 10

Gaire, Charles 21-23
Galip Bey (tarih öğretmeni) 73
Gencer, Leyla 40, 43
Genscher, Hans Dietrich 112
Ghata, Nur 157-158
Glass, Philip 185
Glinne, Ernest 263
Goldziher, I. 175
Göker, Metin 312, 402
Gönensay, Hıfzı Tevfik 37
Görkem, Bülent 47
Gül, Abdullah 131
Güleryüz, Mehmet 441-442
Günay, Ertuğrul 293
Güneş, Turan 52, 55
Günver, Semih 50
Gürün, Kâmuran 159

Habibi, Jusuf 189-192
Habsburg, Otto von 251
Haensch, Klaus 259, 268
Halefoğlu, Vahit 123, 138-139, 194, 221-222, 228, 235, 242
Halefoğlu, Zehra 194
Halman, Talât 311-313
Hamaney, Ali 131
Havel, Vaclav 277
Heuss, Theodor 277
Hitler, Adolf 359
Hoffman, Murad 31
Homeros 1, 6, 378
Howe, Geoffrey 221
Hurgronje, C. Snouck 174, 175, 177

Israel 263
İbrahim (Sultan) 348
İhsanoğlu, Ekmeleddin 174, 301-302
İlhan, Attilâ 46
İlkan, Turgut 153
İlkin, Selim 228, 255
İnan, Kâmran 50, 55, 140, 157
İnönü, Erdal 311
İsa, Hz. 277

Jaquet, Gérard 263

Kaan Sezyum (müstear ad) 445
Kabaağaçlı, Cevat Şakir 378
Kaddafi, Muammer 130
Kahramanyol, Bilge 300, 320
Kahveci, Adnan 243
Kandemir, Nüzhet 131
Kanık, Orhan Veli 49
Kant, Immanuel 353, 359
Kanuni Sultan Süleyman 73, 176
Karaduman, Necmettin 262
Karahan, Çetiner 259
Karamanlis, Konstantin 362
Karasu, Bilge 26, 444
Karatay, Baha Vefa 64
Karlıdağ, Gül 23, 24, 35, 39
Kart, Celadettin 157
Kazancıgil, Ali 315
Kemal Konitsa (dayısı) 19
Kertanegara (Prens) 169
Keskin, Cenab 229
Keskin, Yıldırım 147, 150, 212-213, 222-224, 228-229, 232-233, 235
Kılıç, Birol 74
Kirchner, Ludwig 441
Kocaman, Haluk 160
Kohl, Helmut 114
Korutürk, Fahri 151, 153-154
Kresiky, Bruno 64
Kuban, Doğan 341
Kula, Onur Bilge 285
Kuneralp, Zeki 77
Kunt, Rikkat 157
Kusumaatmaja, Mochtar 183
Küng, Hans 322
La Fontaine 41, 203
Lagerbring, Sven 149
Lamand, Francis 376-377
Lane, Max 187
Lao Tse 156, 437
Layard, Austen Henry 348
Lemmer, Gerd Ludwig 251, 257-258
Lewis, Geoffrey 205
Loğoğlu, Faruk 131
Lukacievski 278-279
Lütem, Ömer 153, 158, 406

Macdonald, D.B. 175
Mahler, Gustav 441
Makarios 217
Mango, Andrew 205
Manisalı, Erol 205
Marguerite Hanım (mürebbiyesi) 33
Massignon, Louis 175
Matisse, Henri 441
Mayatepek, Hüveyda 59
Mayatepek, Türkan 59-60
Mayor, Federico 305, 312, 315, 411
Mehmet Ali Paşa 403
Mejzoup 317
Memnune Hanım (babasının halası) 33
Menderes, Adnan 49, 61-62, 184
Menderes, Berin 62
Menderes, Yüksel 49
Meray, Seha 47, 155
Merlau-Ponty, Maurice 46

Mevlana Celaleddin Rumi 404
Mitterand, Danielle 304
Mitterand, François 214, 401-402
Moliere 333
Molotov, Vyaçeslav Mihayloviç 78
Montand, Yves 113
Morgan, Gwyn 261-262
Morin, Edgar 278-279
Mozart, Wolfgang Amadeus 294, 307, 309
Mungan, Enise 83
Mustafa Çavuş 177
Mustafa Mehdi Bey (dedesi) 28, 32
Müren, Zeki 88

Namık Kemal 18
Nazım Hikmet 44, 46, 293
Nesip Bey (babaannesinin babası) 28-29
Newton, Charles 349
Nezan, Kendal 304
Nimet Hanım (öğretmeni) 42
Noel, Emile 211-212
Nolde, Emil 441

O'Sullivan 175
Ohmae, Kenichi 244
Oktay Rifat 447
Olcay, Necla 55
Olcay, Osman 54-55, 65, 67, 139, 150, 154-155, 159, 214
Orff, Carl 156
Ortaylı, İlber 79, 310, 350, 355, 364, 378
Osman Hamdi Bey 346

Ökçün, Gündüz 119, 145, 150, 152
Öymen, Onur 150, 363
Özal, Semra 242
Özal, Turgut 9, 121, 228-236, 238, 241-243, 376-377, 379-380, 383
Özal, Yusuf 66
Özcan, Salih 122, 141
Özel, İsmet 378
Özemre, Ahmet Yüksel 399-400
Özgürel, Avni 348
Öztuna, Yılmaz 378
Özülker, Uluç 194, 229- 231, 233, 235, 237, 239

Pakdemirli, Ekrem 238
Palme, Olof 147
Pamir, Ümit 430- 432
Pamuk, Orhan 414
Pangalos, Theodoros 221
Paret, Rudi 31
Patenotre, Jacqueline Thome 251
Pazarkaya, Yüksel 113
Perinçek, Doğu 271, 413
Pery, Nicole 270
Pfimlin, Pierre 249
Picard, Elisabeth 205
Planck, Max 245
Popper, Karl 71, 353, 359
Pulur, Hasan 122, 421

Rafsancani, Haşimi 131
Rahmaninov, Sergey 294
Râná Hanım (piyano hocası) 16
Rasmussen, Anders 135
Robins, Philip 205
Rolland, Romain 17
Rossif, Frederic 309
Rotschild (Baron) 63

Saby, Henri 263
Safvet Bey (tarihçi) 174-175, 177
Sağlar, Fikri 391
Sanalan, Erdoğan 47
Sanberk, Özdem 238
Saraç, Tahsin 9
Saraçoğlu, Tevfik 198
Sarkozy, Nicolas 113, 204, 218
Sartre, Jean Paul 26-27, 46
Say, Fazıl 293-294
Sayınsoy, Haluk 159
Schlegel 31-32
Schneider, Romy 444
Schwed 211
Seben, Taner 165, 181-182
Seviye Hanım (ilk eşi) 48, 51
Sforza (Kont) 392
Shaw, Stanford 174
Sibel, Mübeccel 174
Siber, Kemal 188
Silone, Ignazio 26
Simonoviç (komşusu) 35-36
Sipahioğlu, Gökşin 421
Sorman, Guy 186, 403
Soysal, Mümtaz 128
Stafford, William 449
Stalin, Josef 78
Stefanoviç, Yvan 410
Steinbach, Udo 205
Steinbeck, John 26
Strauss, Richard 441
Su, Ruhi 29
Subiyatko 184
Suharto 163, 165, 175, 179, 181, 183, 187- 190, 192
Sukarno 161, 172, 186, 193
Suzan Hanım (kız kardeşi) 23

Şahin, Haluk 200
Şen, Faruk 112

Tabakçalı 177-178
Tacar, Methi (erkek kardeşi) 24
Tacar, Sylvia Selda 22, 32, 36, 51-56, 66, 77, 156-157, 161, 165, 433, 438, 443, 446-447
Talat Paşa 19, 20
Tamtekin, Yüksel 47
Taylor, John 251, 261-262
Tek, Selime 21
Tek, Vedat 20
Tekeli, İlhan 228, 255
Tezel, Necdet 55, 223, 356
Tindemans, Leo 223, 231-235
Titiz, Tınaz 301
Tito, Josip Broz 94, 217
Toer, Pramoedya Ananta 138, 186-187
Toker, Metin 256
Toperi, Kaya 47
Torun, Ayşe 440

Torun, Muzaffer 440
Tunabaş, Bedrettin 47
Tunalıgil, Daniş 411
Türkmen, Doğan 150
Türkmen, İlter 160-161, 181

Uluengin, Hadi 213
Untvari (piyano hocası) 16
Uşaklıgil, Bülent 33
Uşaklıgil, Halit Ziya 37

Vafi, Cemil 21
Vahid, Abdurrahman 190
Vandemeulebroucke 264-265, 267-268, 270
Vlamski 263
Voltaire 149
Vorkink 245
Vuralhan, Ercan 102, 103

Waardenburg, J.J. 175
Wagner, Gottfried 155-156
Wagner, Richard 60, 155-156
Wagner, Wolfgang 156
Wedekind, Rudolf 251, 270
Weil, Simone 249
Weingarten, Romain 439
Winfield, David 296

Yemişçibaşı, Samim 62-64, 69-70
Yerasimos, Stefanos 419
Yılmaz, Mesut 112, 222, 304-305
Yiğit, Özdemir 154
Yunus Emre 72, 388, 404
Yusuf Paşa 348

Zekeriya, Necati 90
Zogo (Arnavutluk kralı) 29
Zorlu, Fatin Rüştü 60

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 41 —

Mülkiye'den mezun olup 1955 yılında Dışişleri Bakanlığına giren Büyükelçi Pulat Tacar, 1996 yılında emekli olana dek çeşitli ülkelerde, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda, Avrupa Birliği nezdinde, UNESCO'da Türkiye'yi temsil etmiş, emekli olduktan sonra da UNESCO Türkiye Milli Komisyonu yönetim kurulunda görev yapmış seçkin bir diplomatımızdır. Yani son dönemlerde olumsuz çağrışımlarla gündeme getirilen "monşerler" arasındadır.

Tacar'ın Türkiye'de çokkültürlülük ortamının bileşkesi sayılabilecek istisnai ailesi, benzerine az rastlanır ölçüde disiplin altındaki eğitimi ve başarılı meslek hayatına dair ilginç ve ufuk açıcı anlatımlarının zirve noktalarından biri, Avrupa Toplulukları Nezdindeki Daimi Temsilciliği sırasında gerçekleşen Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusudur.

En az meslek hayatı kadar renkli bir fikir ve kültür hayatına sahip olan Pulat Tacar, yaşamından süzdüklerini William Stafford'ın şu dizeleri eşliğinde okuruyla paylaşıyor:

Nehrin donduğu bir zamanda,
Sor bana yaptığım yanlışları;
Sor bana;
Yaşamım mı, bütün yaptıklarım?
...
Nehir ne diyorsa
Ben de onu söylüyorum.

9 789944 888424

KDV dahil fiyatı
18 TL